

Міністерство внутрішніх справ України
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

**МІЖНАРОДНА ТА НАЦІОНАЛЬНА
БЕЗПЕКА: ТЕОРЕТИЧНІ
І ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ**

*Матеріали III Міжнародної
науково-практичної конференції*

(м. Дніпро, 15 березня 2019 року)

**INTERNATIONAL AND NATIONAL
SECURITY: THEORETICAL
AND APPLIED ASPECTS**

*Theses of the III International
scientific-practical conference*

(Dnipro, March 15, 2019)

Дніпро
2019

УДК 34+35
Н 34

*Рекомендовано до друку та до поширення
через мережу Інтернет Вченою радою
Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ (протокол № 6 від 28 лютого 2019 р.)*

А 43 Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти : матер. III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 15 бер. 2019 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2019. 365 с.

ISBN 978-617-7665-55-6

Збірник містить матеріали однойменної третьої міжнародної науково-практичної конференції. У заході взяли участь науковці, викладачі та здобувачі вищих навчальних закладів та наукових установ України і зарубіжжя, а також фахівці-практики правоохоронних органів. Тематика публікацій охоплює актуальні проблеми міжнародної та національної безпеки.

Матеріали конференції можуть бути використані в науково-дослідній роботі та навчальному процесі спеціалізованих ВНЗ, а також у законотворчості та правоохоронній діяльності.

The collection contains theses of the eponymous third international scientific-practical conference. The event was attended by scholars, lecturers and post-graduates of higher schools and scientific institutions of Ukraine and abroad, and also enforcement agencies practitioners. The topics of publications cover urgent problems of international and national security.

The conference theses can be used in research work and educational process of specialized universities, as well as in law-making and law-enforcement activities.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

к.ю.н., Засл. юрист України **А.Є. Фоменко** (*голова*); д.ю.н., проф., Засл. юрист України **Л.Р. Наливайко** (*заст. гол.*); д.ф.н. **О.В. Марченко** ; д.ю.н., проф. **К.О. Чаплинський**; д.т.н., проф. **В.Б. Вишня**; д.ю.н., доц. **О.В. Кириченко**; д.ф.н., проф. **В.В. Кузьменко**; д.політ.н., проф. **О.А. Агарков**; д.ю.н., доц. **В.О. Боняк**; д.ю.н. доц. **О.С. Юнін**; д.ю.н. доц. **В.М. Савіщенко**.

*Факти, судження й висновки, викладені авторами публікацій,
не завжди підтверджуються та поділяються редакційною колегією.*

ISBN 978-617-7665-55-6

© ДДУВС, 2019
© Автори, 2019

З М І С Т

ТЕОРЕТИКО-ФІЛОСОФСЬКІ, ЗАГАЛЬНОПРАВОВІ, КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ, МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ Й ПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ

Фоменко А.Є. Правове регулювання національної безпеки в Україні	15
Mössinger W. Contributions from Germany to Ukrainian Reforms in Law Enforcement	17
Наливайко Л.Р., Чепік-Трегубенко О.С. Інформаційне суспільство та інформаційна безпека: сучасний стан і перспективи ...	19
Ірха Ю.Б. Правова безпека держави як самостійна складова системи забезпечення національної безпеки України	22
Шамара О.В. Перспективи розвитку системи підготовки кадрів для сектору безпеки України	24
Chikhladze K. National security: dilemma and challenges	28
Лисонь М., Вашко А. Функции теории в системе наук о полиции	30
Марченко О.В. Національна безпека в умовах глобалізації економіки: державний та міжнародний виміри	32
Грицай І.О. Державна гендерна політика України та країн-членів ЄС	34
Агарков О.А. Соціальний захист учасників АТО та ООС в контексті національної безпеки України	35
Скиба Е.К., Варбанський О.В. Формування правової держави та виховання громадянського суспільства завдяки боротьбі зі злочинними угрупованнями	35
Собакарь А.О. Сучасні детермінанти розвитку державної політики забезпечення національної безпеки України	39
Резнікова О.О. Формування національної стійкості як шлях модернізації системи забезпечення національної безпеки України	41
Миронова Т.Ю. Критичне мислення в основі особистості: чесне слово та сила духу – серцевина безпеки	43
Недря К.М. Посттравматичний стресовий розлад в середовищі учасників бойових дій: проблеми інтеграції в суспільство та виклики для правоохоронної системи	45

Почтовий М.М. До питання ефективності правотворчості в українському суспільстві	47
Стояцька Г.М. Соціальна безпека як складова «теорії справедливості»	48
Талдикін О.В. Ідеологічна складова олігархічного державного (політичного) режиму в контексті порушення прав людини	50
Черняк Н.П., Первій В.Ю. Щодо поняття національної безпеки	52
Шинкаренко І.О. Соціальне сирітство як загроза національній безпеці держави	53
Наливайко Л.Р., Оршкова А.Ф. Громадські організації у забезпеченні прав і свобод внутрішньо переміщених осіб	55
Бублик Н.С. Деякі особливості національної безпеки у сучасному розумінні	57
Журавель О.А. Міжнародний механізм самозахисту як структурний елемент конституційної системи захисту прав людини в Україні	58
Обушко В.В. Обмеження прав людини і громадянина в умовах введення воєнного стану в Україні	59
Пашкова Г.Г. Політична корупція як загроза національній безпеці України	60
Повар О.В. Розвиток та становлення дипломатичної служби України від давніх часів до сьогодення	62
Погосян М.А. Поняття правової комунікації суб'єктів судової, правоохоронної і правозахисної діяльності у доктрині національної безпеки	64
Полешко Е.П. Колізії в національному законодавстві, що регулює правовідносини у сфері національної безпеки України	66
Приходько Д.С. Поиск содержания принципов дидактики в контексте проблемы национальной безопасности	67
Симоненко Т.В. Право дитини на захист від насильства у системі забезпечення національної безпеки України	69
Товстий Р.І. Стратегічне бачення державної політики забезпечення реалізації права громадян на працю та соціальний захист від безробіття	70

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ, КРИМІНОЛОГІЧНЕ Й КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Пеньков С.В.

До питання визначення проблемних аспектів використання спеціально утворених підприємств у протидії злочинності 72

Vuciunas G.

Some remarks on Ukrainian laws targeting a criminal organization 74

Міщенко О.В.

Представник влади як кваліфікуюча ознака складу злочину, передбаченого ст. 258-3 КК України 76

Книженко О.О.

Про злочини терористичної спрямованості в Україні: сучасні реалії в цифрах 78

Кириченко О.В.

Напрями удосконалення норми про кримінальну відповідальність за бандитизм 80

Кобзар О.Ф.

Особливості організаційних форм взаємодії органів досудового розслідування з оперативними підрозділами 82

Шаблістий В.В., Людвік В.Д.

Нові підходи до кримінально-правового забезпечення людини від насильства за ознакою статті 84

Кривенко В.В.

Про проблеми функціонування єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні або пов'язані із корупцією правопорушення 86

Акімов М.О.

Найманство (ст. 447 КК України): питання визначення, проблеми заохочувальної норми 88

Бабанін С.В.

Порівняльний аналіз кримінального законодавства Словаччини та України 90

Березняк В.С., Рец В.В.

Гене́за проекту Кодексу злочинів проти миру і безпеки людства та його значення у міжнародному кримінальному законодавстві 92

Бойко О.П.

Деякі питання з реалізації кримінального процесуального затримання в умовах особливого режиму досудового розслідування 94

Войтович Є.М.

Щодо вдосконалення інституту судового контролю 96

Волошина М.О.

Окремі питання проведення оперативно-розшукових заходів за ухвалами суду 98

Гаркуша А.Г.

Окремі питання оскарження повідомлення про підозру 100

Гончаренко Г.П., Каліберда С.І., Шалгунова С.А.

Кримінологічні аспекти безпеки суспільства та психічних девіацій: історичні витоки 102

Гриза О.В. Забезпечення дотримання таємниці досудового розслідування під час прийняття слідчим, прокурором рішення про застосування заходів забезпечення кримінального провадження	104
Кисельов А.О. Тактика спілкування працівників кримінальної поліції з особами під час протидії злочинам	106
Кисельов І.О. Основні тенденції злочинності в Україні останніх років	107
Коваленко А.В. Взаємодія поліції та інших правоохоронних органів у сфері запобігання та протидії злочинності	108
Ларкін М.О. Щодо підготовки до проведення огляду місця події під час розслідування злочинів, що вчиняються членами молодіжних неформальних груп (об'єднань)	110
Литвинов В.В. Особливості ознайомлення з матеріалами кримінального провадження, яке містить відомості, що становлять державну таємницю	111
Павлова Н.В. Щодо використання у кримінальному провадженні матеріалів фото-відеозйомки, звукозапису, що містять інформацію про скоєння злочину чи підготовку до нього	113
Пацкевич А.П. Тактика производства следственного эксперимента: проблемы и перспективы	115
Примаченко В.Ф. Критерії відмежування диференціації та індивідуалізації кримінальної відповідальності	120
Птушкін Д.А., Ковбаса В.М., Чаплинський К.О. Значення участі спеціаліста при огляді документів у справах про шахрайства, пов'язані із заволодінням нерухомим майном громадян	121
Скок О.С., Миронова Т.М. Корупційні злочини в Кримінальному кодексі України	123
Скок О.С., Шевченко Т.В. Правові заходи запобігання порушенню авторських та інших суміжних прав в Україні	125
Телійчук В.Г., Семеніцький О.В. Взаємодія оперативних підрозділів з населенням при виявленні та розкритті корисливо-насильницьких злочинів: вітчизняний та зарубіжний досвід	127
Титаренко О.О. Яка стратегія громадської безпеки в Україні сьогодні потрібна (кримінологічний аспект її формування)?	129
Федченко В.М. Окремі правові аспекти з покращення забезпечення національної безпеки України	131
Філіпп А.В. Потерпілі від злочинів в Україні	133

Хашев В.Г. Деякі питання удосконалення нормативної регламентації охорони безпеки учасників дорожнього руху	134
Шалгунова С.А., Ткаченко П.І., Гудіна Я.І. Спеціальні-кримінологічні заходи запобігання військовим злочинам як напрям забезпечення національної безпеки	136
Шептуховський С.Є. Боротьба з організованою злочинністю як складова забезпечення національної безпеки	137
Радіонов В.М. Особливості розслідування воєнних злочинів на тимчасово окупованій території Автономної Республіки Крим	139
Шаповалова І.С., Рогальська В.В. Гене́за застосування слідчим суддею практики Європейського суду з прав людини при здійсненні судового контролю на досудовому провадженні	141
Аксьонова Д.В., Рогальська В.В. Дотримання прав і основоположних свобод особи як основна цінність європейського суспільства	144
Крижановський О.М. Міжнародні стандарти правового регулювання відшкодування шкоди потерпілим	145
Лопасєва О.М., Водоп'ян Д.В. Деякі проблемні питання недоконалості ознак бандитизму за статтею 257 ККУ	147
Миронова Т.М., Сердюк А.Г. Повідомлення про підозру	148
Стрельнікова-Ляшко А.В. Діяльність захисника під час обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою	150
Шраго А.О., Санакоєв Д.Б. Протидія кіберзлочинності у забезпеченні інформаційної безпеки України	152
Гулян А.Д. Кримінально-правові засади екстрадиції	154
СПІВПРАЦЯ З НАТО ЯК ЧИННИК ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ МІЖНАРОДНОЇ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ. РОЗВИТОК КОЛЕКТИВНОЇ СИСТЕМИ БЕЗПЕКИ У КОНТЕКСТІ ЗАГОСТРЕННЯ МІЖНАРОДНИХ КОНФЛІКТІВ	
Живко З.Б., Живко М.О., Кухарська Л.В. Міграція в Україні крізь призму міжнародної та національної безпеки	156
Zdrodowski B. The concept of security in Poland	157
Свианадзе Г. Тероризм – вызов для сучасного світу	160

Шулц В., Чандик М., Длоуга О. Преступность в Чешской Республике: современное состояние и предположительные тенденции	163
Кливец В.В. Правові основи протидії тероризму у Великобританії	167
Богуцький П.П. Право національної безпеки і право міжнародної колективної безпеки: проблема взаємодії та шляхи її вирішення	168
Tishchenkova S. International legal order: legal regularities of its establishment within globalization conditions	170
Сремєєва І.А. Інституціональні проблеми сучасної миротворчості (на прикладі ООН)	171
Клименова О.М., Кондрашева О.В. NATO-Ukraine relations: perspectives of further development	173
Степаненко К.В. Регіональний вимір безпеки в загальній системі колективної безпеки ООН	175
Христов О.Л., Настич Т.М. Формування міжнародного нормативно-правового поля для безпекового суспільства в Україні за досвідом Литви	177
Шалгунова С.А., Якушкін В.А. Роль міжнародної поліцейської співпраці у забезпеченні кримінологічної безпеки у світі	178
Дацюк Т.К., Лехан Л.Б. Національна безпека України в умовах російської агресії	180
Карпенко Р.В. Фінансово-економічна безпека України у вимірах глобалізаційних процесів	181
Луценко А.В. Окремі аспекти вступу України до НАТО на сучасному етапі	183
Савченко О.В. Взаємозв'язок міжнародної та національної безпеки	185
Трофименко Р.В. До питання відповідності діяльності СБУ практикам держав – членів ЄС і НАТО ...	187

**РОЛЬ ТА МІСЦЕ СЛУЖБОВО-БОЙОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ**

Казначєєв Д.Г., Рец В.В. Цивільний захист населення від надзвичайних ситуацій, пов'язаних з використанням хімічної зброї, як пріоритет національної безпеки	189
Кононець В.П. Особливості адміністративно-правового статусу Збройних Сил України як суб'єкта взаємодії з громадянським суспільством	190

Миронюк С.А. Надання домедичної та медичної допомоги громадянам як форма реалізації соціальної та сервісної функції поліції	193
Припутень Д.С. Щодо питання систематизації військового законодавства	195
Денисенко Є.М., Анісімов Д.О. Місце Національної поліції у виконанні завдань із забезпечення національної безпеки України	197
Клапошук М.М. Заходи безпеки патрульних поліцейських при зупиненні транспортного засобу для перевірки з високим ступенем ризику	199
Кравченко Н.М. Психологічне забезпечення службово-бойової діяльності сил охорони правопорядку: призначення та основні завдання	200
Ткаченко С.Є. Особливості організації діяльності управління інспекції з особового складу Національної поліції України та його сутність	202
Турчаніков М.О. Актуальність службово-бойової діяльності в забезпеченні національної безпеки	204
Фоменкова К.С. Організаційно-правові проблеми атестування поліцейських в умовах реформи органів та підрозділів поліції	205
Біденчук Т.М., Манойло О.О. Міжнародний досвід забезпечення особистої безпеки поліцейських	207
АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ ТА БЕЗПЕКИ: ВІТЧИЗНЯНИЙ І ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД	
Курінний Є.В. Новий формат адміністративно-правового забезпечення національної безпеки України	209
Миронюк Р.В. Окремі питання судового оскарження постанов у справах про адміністративні правопорушення, винесених працівниками Національної поліції (за результатами судової практики)	211
Логвиненко Б.О. Охорона здоров'я як загальний обов'язок суспільства і держави	213
Уварова Н.В. До проблеми ефективності громадського контролю у сфері національної безпеки України	215
Бойко Д.Д. Особливості діяльності сервісних центрів МВС України щодо державної реєстрації ввезених в Україну транспортних засобів	216
Кобко Є. В. Зміст категорії «публічна адміністрація» відносно забезпечення національної безпеки України	218

Колодяжний М.Г. Передумови для формування в Україні сучасної моделі громадської безпеки	220
Макаренков О.Л. Антикорупційні обмеження прав чиновників органів публічної влади як гарантія конструктивно пасіонарної налаштованості цих осіб у сфері забезпечення національних інтересів	222
Мислива О.О. Актуальні питання забезпечення публічного порядку та безпеки в сучасних умовах	224
Рижкова С.А., Рижков Е.В. Незаконна міграція як чинник загрози національній безпеці України	226
Волков Ю.М., Махтура К.С. Порівняльна характеристика випадків застосування зброї поліцейськими під час охорони публічного порядку в різних країнах	227
Москалець А.П., Голобородько В.В. Правові аспекти застосування вогнепальної зброї українською поліцією та правоохоронними органами США: порівняльний аналіз	229
Мусаелян Д.П. Адміністративно-правовий режим обігу зброї в Україні	230
ПРЕВЕНТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПОЛІЦІЇ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД	
Жбанчик А.В. До питання про сутність і значення превентивної діяльності Національної поліції України	232
Жванко Ю.П. Перевірка дотримання вимог дозвільної системи як один із видів превентивної діяльності поліції	233
Кравченко І.С. Роль поліцейського територіальної громади у забезпеченні національної безпеки держави	236
Покайчук В.Я. Перспективні шляхи удосконалення діяльності підрозділів превентивної діяльності Національної поліції України	237
Поливанюк В.Д., Штирхунова А.Д. Поліцейські заходи в діяльності патрульної поліції	238
Опацький Р.М. Ювенальна політика як складова національної безпеки	240
Бойко О.І., Фрунза Н.О. Шляхи удосконалення підрозділів превентивної діяльності на основі досвіду зарубіжних країн	243
Лопасва О.М., Горелік Д.С. Превентивна діяльність поліції: вітчизняний та зарубіжний досвід	244

Наточій А.Д., Денисенко Є.М.
Роль превентивної діяльності поліції
у забезпеченні правопорядку: порівняльний аналіз 246

Пісоцька К. О.
Суб'єкти, щодо яких здійснюється адміністративна діяльність
підрозділами ювенальної превенції 247

Сукмановська Л.М., Репан М.І.
Підготовка працівників мобільних груп «ПОЛІНА» як важлива складова
вітчизняного досвіду у запобіганні та протидії домашньому насильству 248

Фурса В.В., Рец В.В.
Тактична підготовка як основа професійної підготовки працівників
підрозділів превентивної діяльності Національної поліції України 251

**ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА
ЯК СКЛАДОВА СИСТЕМИ ЗАХИСТУ ДЕРЖАВИ**

Крисяк П.А.
Інформаційно-пропагандистський вплив Російської Федерації
на населення іноземних країн (на прикладі роботи «фабрики тролів») 2253

Вишня В.Б., Гавриш О.С.
Безпека використання інформаційних систем на залізницях України 254

Мокляк С.П.
Аналіз існуючої практики підготовки та ведення інформаційного протиборства
у сфері військово-технічного співробітництва України 256

Ісмайлов К.Ю., Сіфоров О.І., Лефтеров Л.В.
Основні прийоми пошуку та аналізу інформації на підставі відкритих джерел 258

Кудінов В.А.
Методика створення надійних паролів користувачів інформаційними
ресурсами баз (банків) даних Національної поліції України 261

Мирошниченко В.О.
Біометрична ідентифікація клієнтів у банківській сфері 263

Кульчицька Л.О.
Співвідношення національної безпеки та права особи на таємницю комунікації 265

Нізельник О.І.
До питання визначення поняття режимно-секретного забезпечення
оперативно-розшукової й кримінальної процесуальної діяльності
Національної поліції України 267

Орлова О.О., Циб І.С.
Кібербезпека – складова сталого розвитку інформаційного суспільства
та національної безпеки України у кіберпросторі 269

Тищенко І.О.
Інформаційна безпека як об'єкт публічного адміністрування 271

Гудим І.В.
Інформаційна безпека: характеристика та аналіз реальних
та потенційних загроз сьогодення 272

Ігнатов С.О. Кібертероризм як нова загроза національній безпеці України	273
Марченко О.Д. Окремі аспекти правових режимів доступу до публічної інформації Служби безпеки України	275
Махницький О.В., Гавриш О.С. Аналіз кіберзагроз: найближчі перспективи	277
ЕКОЛОГІЧНА Й ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ЯК СКЛАДОВІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ	
Казанчук І.Д. Передумови реформування адміністративно-правової системи забезпечення екологічної безпеки: аналіз досвіду України та США	280
Нестерцова-Собакарь О.В. Значення фінансової безпеки у захисті національних інтересів України	282
Ефимов В.В. К вопросу о формировании государственной аграрной политики Украины с учетом концепции противодействия экономической преступности	284
Калініченко З.Д. Механізми протидії загрозам економічній безпеці України	286
Косяченко К.Е. Економічна безпека як частина системи національної безпеки України	288
Лихолат С.М. Сучасні загрози економічній безпеці малого підприємництва	290
Мельковський О.В. Деякі питання діяльності підрозділів безпеки сучасного підприємства щодо попередження злочинних посягань	291
Піскова Ж.В. Фінансова грамотність – запорука фінансово-економічної безпеки підприємництва	293
Ядловська О.С. Основні аспекти економічної безпеки країн Західної Європи як потенційна модель розвитку України	295
Бондар Є.Р., Карпенко Р.В. Фінансово-економічна безпека в страховій діяльності	297
Дегтяренко О.В., Карпенко Р.В. Страховання як важливий елемент фінансової безпеки підприємництва	299
Кубів С.І. Фактори впливу на воєнно-економічну безпеку держави	301
Петровська С.В. Взаємозв'язок між оборонними витратами та економічним зростанням	303
Плаксюк І.Ю. Безпека продукції як складова національної безпеки	305
Смирнов А. Конституционное право на осуществление экономической деятельности и экономическая безопасность государства	307

РОВИТОК ПРИВАТНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН
У КОНТЕКСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Юнін О.С., Журавель В.В. Проблемні питання захисту права споживачів на отримання продукції належної якості	310
Золотухіна Л. О. Правова природа вихідної допомоги як гарантія забезпечення прав працівників при припиненні трудового договору	311
Rezvorovych K.R. Mechanism for the protection of human rights as a subject of private law relations	313
Савина И.В. Об усилении императивного воздействия на гражданско-правовое регулирование имущественных прав несовершеннолетних	315
Косяченко К.Е., Смирницька Є.В. Вплив принципів цивільного права на суспільні відносини	317
Круглова О.О., Татаренко В.А. Правові засади забезпечення виховання дітей, що позбавлені батьківського піклування	318
Новосад А.С. Процесуальний естопель: особливості застосування	320
Поліщук М.Г., Андрієвська Л.О. Забезпечення безпеки прав трудових мігрантів	321
Юніна М.П., Яшан Ю.Б. Порівняльна характеристика договору франчайзингу за законодавством України та Німеччини	323
Ярошенко А.С., Костенко О.М. Особливості правового регулювання захисту прав дитини на належне утримання в контексті обов'язку по сплаті аліментів	324
Ярошенко А.С. Правова охорона винаходів, корисних моделей і промислових зразків у рамках міжнародних організацій регіонального характеру	326
Резворович В.О. Поняття та зміст приватноправових відносин за законодавством України	328
Бондар О.С. Недоліки Цивільного процесуального кодексу України щодо судового захисту трудових прав	329
Mozhechuk L.V., Sushko D.O. Current state of the pension providing of Ukraine in the context of economic security of the state	331
Нагорна О.О. Укладення шлюбного договору в Україні: порівняльний аналіз Європейського та національного законодавства	333
Невзорова І.В. Професійний обов'язок нотаріуса як основа його належної поведінки	334

ОСВІТА І НАУКА В ГАЛУЗІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Савіщенко В.М. Цивілізаційний розвиток людства – аксіологічна основа національної та міжнародної безпеки	336
Сушенцева Л.Л. До проблеми правового захисту дітей	339
Халапсис А.В. Девальвация идеологий	340
Маргулов А.Х. Патріотичне виховання: від минулого до сучасності	342
Шинкаренко І.Р. Актуальні проблеми використання експертної практики щодо підготовки персоналу сектору безпеки у сфері протидії кіберзагрозам в Україні	343
Диса О.В., Ромічева Ю.О. Психологічна готовність до дій в екстремальних умовах як важлива складова професійної діяльності поліцейських	345
Козинець І.І., Петрова Я.І. Значення освіти для національної безпеки держави	347
Колосков В.В. Проблеми підвищення якості підготовки оперативних кадрів для Державної прикордонної служби України	348
Левін О.Л., Поплавський О.О. Проблеми становлення демократичної освіти в українських вишах	350
Гінзбург І.В. Особливості підготовки практичних працівників в сучасних умовах, які склалися в галузі міжнародної та національної безпеки	353
Зеленський Є.С., Патріман М.В. Роль службової підготовки для курсантів ЗВО системи МВС України	354
Прокопов С.О., Михайленко С.В. Використання тренінгів для підготовки фахівців органів досудового розслідування в Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ ...	356
Хаджи А.Ю. Соціальні мережі як засіб вивчення англійської мови	358
Шубенок Т.І. Щодо вирішення мовного питання у США	360
Хрипко Л.В., Гуржій О.С. Безпека суспільства та психічні стани	361
Хрипко Л.В., Черкас В.В., Порохнявий А.В. Безпека сучасного суспільства та «норма» і «патологія» в психіатрії	362
Савенко В.П. Відповідальність за торгівлю дітьми за кримінальним правом України: постановка проблеми	364

ТЕОРЕТИКО-ФІЛОСОФСЬКІ, ЗАГАЛЬНОПРАВОВІ, КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ, МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ Й ПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ

Фоменко Андрій Євгенович
ректор Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук,
Заслужений юрист України

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ

Протягом усієї історії світової цивілізації безпека була однією з найголовніших цілей та невід'ємним елементом діяльності людей, соціальних груп, суспільства та держави. Проблема безпеки має велике значення для будь-якої людської спільноти у зв'язку з необхідністю запобігання та ліквідації загроз, здатних позбавити людей матеріальних і духовних цінностей, а в деяких випадках і життя. Тому безпека належить до глобальних загальнолюдських проблем.

Категорія «безпека» є насамперед загальнонауковою категорією, яка до цього часу ще не увійшла достатньою мірою в понятійно-категоріальний апарат науки. На сьогодні існує низка досліджень науковців різних галузей гуманітарного та природничого наукового знання поняття (категорії) цього феномена. Наприклад, аналіз наукових праць фахівців з юриспруденції надають підстави стверджувати про наявність таких підходів до визначення категорії «безпека»:

- 1) як стан захищеності від будь-яких загроз;
- 2) відсутність загроз і небезпек;
- 3) як діяльність (система заходів, спрямованих на створення певних умов);
- 4) дотримання певних параметрів, норм.

Безпека за своєю юридичною природою являє собою стан врегулювання правом суспільних відносин, що виникають з приводу реалізації життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави, адекватно чинникам та умовам потенційних і реальних загроз, створених: протиправними діями, шкідливими подіями (явищами) техногенного, природного, соціального характеру, наслідками шкідливих подій (явищ).

Отже, за своїм змістом «безпека» передбачає, з одного боку, відсутність небезпеки, а з іншого – наявність стану захищеності життєво важливих інтересів осіб, суспільства та держави від внутрішніх і зовнішніх загроз, посягань і небезпек.

Категорія «безпека» є загальною вихідною категорією, на якій базується визначення національної безпеки взагалі та окремих видів безпеки зокрема. Слід зазначити, що категорія «безпека» застосовується до різних природних і соціальних процесів, пов'язаних з життєдіяльністю людини та суспільства. Безпека є результатом соціальної діяльності по забезпеченню безпеки особи, суспільства, держави. Вона є загальною вихідною категорією, на основі якої базується визначення національної безпеки взагалі та окремих видів безпеки зокрема. Разом з тим аналіз сучасних поглядів як вітчизняних, так і зарубіжних правників дають підстави стверджувати, що на сьогодні відсутні єдині погляди на види безпеки та чіткі критерії її класифікації.

Відповідно до Закону України від 21.06.2018 р. «Про національну безпеку України» національна безпека України – це захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз. При цьому національні інтереси України визначаються як життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян [1].

Оскільки національна безпека є системою, то вона має свої підсистеми, елементи,

складові. До основних елементів національної безпеки можна віднести політичну, економічну, воєнну, екологічну, гуманітарну, демографічну, інформаційну та інші складові. Кожна з них має певну специфічну своєрідність. Разом з тим усі вони знаходяться в тісному взаємозв'язку і взаємозалежності. Названі елементи однаково важливі для формування всезагальної, повної, комплексної системи безпеки, але залежно від конкретних історичних обставин, в силу дії різноманітних чинників, на передній план, набуваючи особливого значення, може виступати та чи інша складова [2, с. 12].

Питанням охорони безпеки держава приділяє значну увагу, тільки за роки незалежності України було прийнято ряд законів. Так, правову основу державної політики у сферах національної безпеки і оборони становлять Конституція України, Закон України «Про національну безпеку» та інші законодавчі акти України, міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також видані на виконання Конституції та законів України підзаконні нормативно-правові акти.

Належний стан безпеки в суспільстві забезпечує насамперед держава. Саме вона формує систему забезпечення безпеки, тобто сукупність заходів політичного, правового, економічного, організаційного, науково-технічного та іншого характеру. Ця система має своїм основним завданням підтримку соціально прийняттого рівня безпеки. Відповідно до ч.1 ст. 3 Конституції України, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. До речі, термін «безпека» вживається у ст. 3 Конституції України в розумінні безпеки людини [3].

Закон України «Про національну безпеку України» визначає основи та принципи національної безпеки і оборони, цілі та основні засади державної політики, що гарантуватимуть суспільству і кожному громадянину захист від загроз. Цим Законом визначаються та розмежовуються повноваження державних органів у сферах національної безпеки і оборони, створюється основа для інтеграції політики та процедур органів державної влади, інших державних органів, функції яких стосуються національної безпеки і оборони, сил безпеки і сил оборони, визначається система командування, контролю та координації операцій сил безпеки і сил оборони, запроваджується всеосяжний підхід до планування у сферах національної безпеки і оборони, забезпечуючи у такий спосіб демократичний цивільний контроль над органами та формуваннями сектору безпеки і оборони [1].

Іншими законодавчими актами, до яких слід віднести закони України «Про захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру» [4], «Про об'єкти підвищеної небезпеки» [5], «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку» [6], «Про електроенергетику» [7], «Про безпечність та якість харчових продуктів» [8], «Про пожежну безпеку» [9], «Про державну таємницю» [10] тощо, спрямовані на забезпечення безпеки у певних сферах життєдіяльності суспільства та діяльності органів державної влади, інших державних органів.

У зв'язку з цим виділяють окремі види безпеки, зокрема: міжнародна, національна, державна, суспільна, воєнна, термоядерна, екологічна, економічна, пожежна та ін. Але, на жаль, в юридичній науці серед вчених відсутні єдині погляди щодо видів безпеки та чітких критеріїв їх класифікації. Як зазначили О.Г. Данільян, О.П. Дзьобань та М.І. Панов, сучасна постіндустріальна цивілізація, досягнення науково-технічного прогресу забезпечили дуже високий рівень освоєння сил природи, ефективне використання в інтересах людства найновіших досягнень науки і техніки. Водночас активний і різноплановий розвиток виробничої та соціальної сфери життєдіяльності людини об'єктивно зумовив виникнення і прогресуюче збільшення досить інтенсивних чинників і джерел різного роду небезпек, що створюють загрозу заподіяння значної, а часом і великої (або дуже великої) шкоди особі, суспільству, державі або навіть загрозу існування людства [2, с. 223].

Аналіз положень зазначених законодавчих актів України надає підстави стверджувати, що, по-перше, термін «безпека» використовується на законодавчому рівні при регулюванні суспільних відносин з метою забезпечення громадського спокою, недоторканності життя та здоров'я населення, нормальної праці і відпочинку громадян, нормальної діяльності державних і громадських організацій, установ і підприємств; по-друге, категорія «безпека» є загальною вихідною категорією, яка повинна забезпечувати стан захищеності особи, громадський спокій у суспільстві, недоторканність майна, впевненість людей у нормальній роботі державних і суспільних інститутів. Як зазначили з цього приводу М. Панов і В. Тихий, безпека являє собою найважливішу цінність, що повинна забезпечувати вільне існування та розвиток особи, суспільства, людства, створювати гармонію і переборювати суперечності у відносинах «лю-

дина – техніка», «людина – навколишнє середовище», у взаєминах між людьми, особою і державою, суспільством, між націями і державами [11, с. 11].

Реалізація норм зазначених законодавчих актів можливо за наявності Стратегії національної безпеки України, яка повинна визначати основні зовнішні та внутрішні загрози національної безпеки та напрями забезпечення безпеки держави.

1. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII // Відомості Верховної Ради. 2018. № 31. Ст. 241.

2. Данільян О.Г., Дзьобань О.П., Панов М.І. Національна безпека України: сутність, структура та напрями реалізації: навч. посіб. Харків: Фоліо, 2002. 285 с.

3. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

4. Про захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру: Закон України від 08.06.2000 № 1809-III // Відомості Верховної Ради України. 2000. № 40. Ст. 337 (із змінами та доповненнями).

5. Про об'єкти підвищеної небезпеки: Закон України від 18.01.2001 № 2245-III // Відомості Верховної Ради України. 2001. № 15. Ст. 73 (із змінами та доповненнями).

6. Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку: Закон України від 08.02.1995 № 39/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. 1995. № 12. Ст. 81 (із змінами та доповненнями).

7. Про електроенергетику: Закон України від 16.10.1997 р. // Відомості Верховної Ради України. 1998. №1. Ст. 1 (із змінами та доповненнями).

8. Про безпечність та якість харчових продуктів: Закон України від 23.12.1997 № 771/7-ВР // Відомості Верховної Ради України. 1998. № 19. Ст. 98 (із змінами та доповненнями).

9. Про пожежну безпеку: Закон України від 17.12.1993 р. № 3745-XII // Відомості Верховної Ради України. 1994. № 5. Ст. 21 (із змінами та доповненнями).

10. Про державну таємницю: Закон України від 21.01.1994 № 3855-XII // Відомості Верховної Ради України. 1994. № 16. Ст. 93 (із змінами та доповненнями).

11. Панов М., Тихий В. Безпека як фундаментальна категорія в методології правознавства (до постановки проблеми) // Вісник Академії правових наук України. 2000. № 3 (22). С. 10–16.

Wolfgang Mössinger
Consul General
of the Federal Republic of Germany,
Honorary Doctor

CONTRIBUTIONS FROM GERMANY TO UKRAINIAN REFORMS IN LAW ENFORCEMENT

Ladies and Gentlemen!

It is the second time within only three months, that I have the honor to participate in a conference in the University of Internal Affairs in Dnipro. In both cases, the topics are international aspects of security. This tells a lot about the openness and readiness of the Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs to foreign advice and to cooperation with international partners.

Ukraine integrates more and more into European structures thanks to the Association Agreement with the European Union and to the Deep and Comprehensive Free Trade Agreement. This integration makes it more necessary that Ukrainian Law Enforcement Agencies develop good working relations with their European counterparts. To make this cooperation easier, Ukraine needs to adopt European standards not only as far as laws and regulations are concerned, but also in practical terms. That is why seminars, conferences and other capacity building measures are of vital importance.

The European Advisory Mission (EUAM) is ideally suited to fulfill these requirements: advice on civil security sector reform and giving practical recommendations how to improve efficiency of law enforcement in Ukraine. What do I mean by efficiency improvement? It means on the one hand: to maintain public order and to better coordinate the work of police with investigators, prosecutors, judges and the National and Border Guards.

On the other hand it is of equal importance to involve civil society and its representatives in a common effort to uphold public order and observance of the law. That is why EUAM and other organizations concentrate their efforts as much on efficiency enhancement as on improvement of relationship with civil society and the citizens at large.

The fact that EUAM has expanded since its inception in December 2014 by opening three regional representations in Lwiw, Kharkiv and Odessa and by establishing a mobile unit, has shown the increasing interest of Ukrainian Law Enforcement agencies to benefit from the vast

experience that 144 international staff members provide. I am happy to say that Germany has seconded at the moment 23 experts and is thus the second largest contributor.

We endorse further plans of expansion: developing the regional presences into Field Offices, establishing a second mobile unit and considering the opening of another field office in Mariupol.

In the afternoon session you will hear more details about EUAM work and achievements.

The German contribution to enhance international cooperation in the field of internal security is, however, by far not limited to our cooperation within EUAM. A great number of bilateral projects have been implemented since 2014.

Immediately after the beginning of the Russian aggression in 2014, the German Federal Government adopted an Action Plan on Ukraine, a unique document. The German Federal Government has not launched a similar comprehensive plan with any other country. The plan obliges every Federal Ministry to develop projects with their Ukrainian counterparts and invites many other state and private actors in Germany to do the same.

In the framework of this Action Plan, the German Federal Foreign Office has introduced a wide range of programs directed towards supporting state actors of Ukraine as much as civil society organizations.

It has also launched one of the biggest humanitarian aid programs in the last couple of years. The most visible result in the Dnipropetrovsk Oblast are five mobile settlements for IDP built within a few weeks in 2014. But further to that, we have allocated every year around 22 to 23 million Euros to humanitarian aid projects mainly in the Government controlled areas of Donetsk and Luhansk Oblast and have started a program of rehabilitation of the social infrastructure in the Dnipropetrovsk, Zaporizhsya and Kharkiv Oblast to the amount of 95 Mio Euros for the years 2016 to 2019.

The Action Plan focusses as much on Government to Government cooperation as on support for civil society. Many such organizations benefit from the program on networking between them and their German counterparts. This year alone, the Foreign Office supports more than 50 projects with a wide range of issues centered on strengthening civil society influence on the country's political landscape.

Quite a number of projects have also been launched with a view on enhancing internal security. Let me just name a few of them:

Through an organization called "German Foundation for International Judicial Cooperation" (IRZ) we advise the Ukrainian Government, the National Parliament, the Judiciary and law enforcement bodies on issues like criminal law and justice, administrative law and courts, administration of justice, Justice Reform.

Crucial to all these advisory activities on a bilateral level as much as with EUAM is to eradicate corruption, the "beginning of all evil", as a previous Head of Mission of the European Bank of Reconstruction and Development, EBRD, called it.

Our goal is to build a country based on the rule of law; otherwise it cannot function if relations between the State and its citizens, between companies and the state and between citizens are marred by corruption.

Ukraine has achieved a lot in the last couple of years in combatting corruption by setting up a whole display of new institutions. What is important now, is to fill them with life and to make them effective. You may understand that we consider the latest decision of the Constitutional Court to declare Art 368-2 of the Criminal Code of Ukraine as unconstitutional as a serious setback to all efforts of the International Community and of national Anti-Corruption Agencies.

This decision will make urgently needed positive results very difficult to achieve and thus make it more complicated for the people to believe in their effectiveness and in the integrity of the new setup.

Police will play a crucial role in this struggle against corruption by securing documentation and proof in a manner that withstands scrutiny in courts. That is why Judicial Reform, Law Enforcement Reform and fight against corruption have to go hand in hand.

Many other aspects of police work have been covered by practical projects within the Action Plan. The German Ministry of the Interior and the German Federal Police have implemented projects on such a variety of issues like Border Management, Forensics, cybercrime, rocker criminality, safety of documents.

Let me give you some rather unusual examples for the wide range of services we support.

I am sure, you all like dogs. They are not only nice pets; in police and social work they are useful in many aspects: to search for drugs, for missing people, to guide blind people, to assist in programs of psycho-social supports of traumatized people, especially children.

All these aspects have been covered by various bilateral projects, either with police, with DSNs, the Ukrainian service on Disaster mitigation, in humanitarian projects to assist psycholo-

gists in their work with traumatized children. Even when dogs are more of a nuisance than of a benefit, like stray dogs, we have assisted: in a project in Popasna in Luhansk Oblast, we supported a municipal program of vaccinating and sterilizing them.

Ladies and Gentlemen, dear colleagues

We are proud to support Ukrainians on their way to become a thriving democratic country applying European standards and ways of life. Sometimes I am asked why Germany supports Ukraine in such a strong way. There are many answers to this question. To summarize them in four aspects:

- Solidarity with a country that became the victim of a foreign aggression.
- Responsibility for the past: it was Ukrainian territory where some of the most brutal battles of the Second World War were conducted with all the human suffering that followed.
- Our own interest in a thriving Ukraine as an ideal potential business partner
- But foremost: because only a stable and truly independent Ukraine will contribute to a stable and peaceful Europe.

The latter point brings me back to the beginning: international cooperation.

When I was speaking in this University about three months ago to some students at the occasion of the 70th anniversary of the Adoption of the General Declaration on Human Rights by the United Nations on 10th December 1948, I asked the question, whether it is acceptable that foreigners interfere in domestic issues in a country like Ukraine by demanding that Human Rights should be observed.

The system of international law regarding Human Rights has been developed since 1948 in a way, which obliges all member states of the United Nations to report on their human rights' situation and allows all other countries to obtain information that makes a meaningful judgement possible.

As Ukraine is defending its independence not only as a sovereign state, but also as a state that wants to be different from the country that attacked it, observance of Human Rights is essential to maintain sovereignty and independence on an international level; and legitimacy and identification of the people with their state on a national level.

To be successful in this very difficult task depends to a great degree on the credibility and integrity of law enforcement agencies. I am confident that this generation of officers who will leave this university with a degree in the next couple of years is fully aware of this responsibility and will make their country proud of its achievements.

I wish you good luck in that and please don't forget: Germany will always stand on the side of those who stand for freedom, democracy and the rule of law.

Наливайко Лариса Романівна
проректор університету,
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України

Чепік-Трегубенко Ольга Сергіївна
доцент кафедри
загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ІНФОРМАЦІЙНЕ СУСПІЛЬСТВО ТА ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА: СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ

Нинішній розвиток цивілізації характеризується трансформаційними процесами – формуванням нової системи суспільства – інформаційної, де основними ресурсами є знання та інформація. Знання стають інструментом формування інтелектуального капіталу; інформаційні ресурси перетворюються на основний чинник соціального та економічного розвитку. Інформаційний прогрес – визначальний в оцінці ефективності становлення сучасного суспільства.

Стрімкий розвиток комп'ютеризації, мережі Інтернет та сучасних інформаційних технологій кардинально вплинув на всі сфери людської діяльності, змінив тисячолітні підходи збереження, передачі та обміну інформацією у суспільстві. Формування нової системи суспільства потребує не лише якісних інформаційних ресурсів та послуг, але і значного переосмислення уявлень щодо сутності процесів її розвитку та функціонування.

Вказана наукова тематика має теоретико-прикладне значення для розвитку громадянського суспільства та відкритої держави в Україні. Тож, нині теоретичне обґрунтування

взаємовпливу та взаємообумовленості розвитку інформаційного суспільства та забезпечення інформаційної безпеки потребує особливої уваги вчених, зокрема, з позиції юридичної науки. Ще більше це питання набуває значення у зв'язку з потребою забезпечити інформаційну безпеку особи, суспільства та держави.

Концептуальні положення та світоглядно-методологічні орієнтири, що стали теоретичним підґрунтям розбудови сучасної концепції інформаційного суспільства відображено у наукових доробках І. Алексєєва, Р. Арона, Д. Белла, Дж. Бенігера, З. Бжезинського, Р. Брейтенштейна, Дж. Гелбрейта, Е. Гідденса, В. Дайзарда, Р. Дарендорфа, П. Друкера, А. Етціоні, Д. Естера, В. Іноземцева, Г. Кана, М. Кастельса, С. Леша, М. Маклюєна, Й. Масуди, Ф. Махлупа, Ф. Мечлапа, Дж. Нейсбітта, М. Порат, Т. Стоуньєра, Е. Тоффлера, А. Турена, Д. Уєбстерата, Ю. Хаяші, Ф. Фукуями, К. Ясперса та ін.

Починаючи з 1990-х рр. термін «інформаційне суспільство» набув широкого розповсюдження у низці країн світу. Вперше це поняття запропоноване у 1966 р. професором Токійського технологічного інституту Ю. Хаяші та ін. На думку фахівців, термін «інформаційне суспільство» характеризує суспільство, в якому у достатньому об'ємі циркулює високоякісна інформація та є всі необхідні засоби для її зберігання, розподілу і використання [1, с. 94]. Основним ресурсом розвитку у такому суспільстві є інтелект та інформація.

Сьогодні поняття «інформаційне суспільство» ґрунтовно увійшло до світового наукового і суспільно-політичного термінологічного поля. Важливо підкреслити, що інформаційне суспільство не формується у межах певної держави чи групи держав, а розвивається на наддержавному рівні. Це надає підстави визначити глобальність змісту терміну «інформаційне суспільство».

Цілком очевидно, що в Україні відбувається інтенсивна інформатизація більшості сфер людського життя та діяльності, а це є запорукою того, що новітні інформаційні технології невдовзі стануть визначальними чинниками соціально-економічного та інтелектуально-духовного розвитку українського соціуму [2, с. 23; 3, с. 104]. Науково-технічний прогрес перетворює кожного індивідуума на суб'єкт світового спілкування, умовою якого стає дотримання етичних стандартів та моральних норм, без яких світ може перетворитися у всезагальний хаос, війну всіх проти всіх [4]. Основне протиріччя інформаційного суспільства полягає між великими технічними можливостями людини і рівнем культури їх використання [2, с. 21]. Відсутність належного рівня культури є одним із каталізаторів впливу на стан забезпечення інформаційної безпеки особи, суспільства та держави.

Інформаційне суспільство має прагнути у своєму розвитку того ідеалу гармонійного суспільства, що визначається природним моральним законом. Разом з тим, моральні норми потребують свого закріплення та захисту нормою права. Взаємозв'язок права та моралі має місце у випадку їх взаємодії з метою забезпечення існування та захисту загальнолюдських цінностей у сучасному суспільстві [5].

Швидкий розвиток інформаційних технологій, конвергенція комп'ютерних систем, комунікацій різних видів, комерціалізація ЗМІ та масової культури призводять до необхідності перегляду уявлення про роль інформаційної системи у суспільстві, її вплив на мораль та моральність [6].

У 1993 р. на засіданні Комісії Європейського Союзу було дане визначення інформаційного суспільства як суспільства, в якому діяльність людей ґрунтується на використанні послуг, наданих за допомогою інформаційних технологій і технологій зв'язку [7]. Починаючи з 1994 р. Європейське співтовариство поставило на перший план завдання побудови інформаційного суспільства. Був складений план дій, який визначив основні питання стратегії руху Європи до інформаційного суспільства [2, с. 20]. Таким чином, активізувалося питання щодо формування інформаційної культури, що виступає чинником для забезпечення інформаційної безпеки.

Інформація завжди була невід'ємною складовою життя людини. Якщо у період виробничо-практичної діяльності людей вирішальна роль відводилася речовинним та енергетичним ресурсам, що, як уявлялося, повністю визначали перспективи розвитку людства, то нині інформація і знання все більше стають третім – доповненням до матерії й енергії – головним ресурсом суспільства [8, с. 91]. Інформація має таке ж стратегічне значення, як і природні, фінансові, трудові й інші ресурси для розвитку суспільства та держави. Разом із тим, інформація виходить за національні межі та інтегрується у світовий інформаційний простір. Безумовно, це позитивно впливає на всі сфери суспільного життя, проте необережний підхід до розповсюдження інформації, особливо стратегічного значення, може нашкодити національним інтересам.

Інформація як основний елемент інформаційного суспільства за рахунок інформаційно-комунікаційних технологій стає рушійною силою громадянського суспільства [9, с. 53; 10]. У сучасних філософській та політологічній науках, а також в офіційних міжнарод-

них програмних документах інформаційне суспільство ототожнюють із суспільством демократичним, в якому інформація й інформаційні технології слугують не тільки економічному та технологічному розвитку, але й забезпеченню прав і свобод громадян [11, с. 25; 12]. Інформаційне суспільство сприяє ефективній реалізації права громадян на участь в управлінні державними справами. Це відповідає пріоритетним цілям демократичних держав. Тому, відкрите інформаційне суспільство має створюватися для всіх і одночасно для кожної конкретної людини окремо.

Підсумовуючи, слід констатувати таке.

1. Теорія інформаційного суспільства має міждисциплінарний характер, дослідження якого здійснюється у межах низки наук – філософії, політології, соціології, історії, теорії комунікації, юриспруденції тощо. Незважаючи на зростаючий досвід національних держав, міжурядових та громадських організацій у формуванні та розвитку інформаційного суспільства, принципова єдність щодо сутності та змісту інформаційного суспільства відсутня. Поява інформаційного суспільства та інформаційного простору зумовлює необхідність переосмислення сутності, змісту, юридичної техніки правового регулювання суспільних відносин у цій сфері та засобів забезпечення інформаційної безпеки.

2. Нині однією із важливих сучасних світових тенденцій стала глобалізація, що істотно впливає на інформаційно-комунікаційну сферу. В епоху глобалізації за умови тотального поширення комунікаційних систем інформація посідає провідне місце у формуванні ціннісних та ідеологічних структур. Інформаційні технології та глобалізація зумовлюють формування глобального інформаційного громадянського суспільства. У зв'язку з цим до найважливіших завдань кожної держави належать формування і розвиток інформаційної інфраструктури й інтеграція у глобальне інформаційне суспільство, враховуючи всі можливі способи забезпечення інформаційної безпеки особи, суспільства та держави на національному рівні.

3. Процес становлення державності та громадянського суспільства потребує формування власного інформаційного простору. У цьому контексті довгостроковою стратегічною перспективою нашої держави має стати розбудова саме демократичного інформаційного суспільства, створення розвинутого інформаційно-комунікаційного середовища і входження країни до світового глобального інформаційного співтовариства, що повинно забезпечити суттєве підвищення якості життя населення, сприяти соціально-політичній стабільності суспільства і держави, підвищенню конкурентноздатності країни.

---

1. Краморенко Н. Р. Інформаційна економіка як імператив розвитку електронної комерції. *Формування ринкової економіки*. 2011. № 26. С. 90-98.

2. Новицька Н. Б. Правові основи захисту суспільної моралі в інформаційній сфері України: теорія та практика: дис. ... д-ра юрид. наук. Ірпінь, 2016. 423 с.

3. Доронін І. М. Трансформації національної безпеки в інформаційну епоху: загальна доктрина та її правова складова. *Інформація і право*. 2018. № 1. С. 104-111.

4. Костицький В. В. Захист суспільної моралі як функція демократичної держави в умовах формування глобального громадянського суспільства. *Наукові праці МАУП*. 2012. Вип. 1 (32). С. 170-182.

5. Гетьман-П'ятковська І. А. Право та мораль: теоретико-правові проблеми співвідношення та взаємодії: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2007. 20 с.

6. Семиколонов В.М. Мораль в інформаційному суспільстві: автореф. дис. ... канд. філософ. Сімферополь, 2006. 20 с.

7. Європа та Глобальне інформаційне суспільство : рекомендації Європейській раді. Брюссель, 26 травня 1994 р. (Europe and the Global Information Society. Recommendations to European Council. Brussels, 26 May 1994). [укладачі В. Павлович, А Цвігну]. К. : Держ. ком. зв'язку та інформатизації України, 2000 246 с.

8. Степанов В. Ю. Інформаційна культура сучасного інформаційного суспільства. *Вісник Харківської державної академії культури*. 2009. Вип. 27. С. 91-97.

9. Камінська І. В. «Електронний суд» як гарантія доступності правосуддя. *Вісник Академії адвокатури України*. 2013. Число 3. С. 52-60.

10. Наливайко Л. Р., Чепік-Трегубенко О. С. Транспарентність публічної влади: вітчизняний і зарубіжний досвід. *Право України*. 2015. № 6. С. 148-156.

11. Гапотій В. Д., Письменицький А. А. Інформаційне суспільство та інформаційний суверенітет: теоретико-правовий аспект. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 2. С. 24-33.

12. Чепік-Трегубенко О. С. Інформаційна система суспільства: теоретико-правовий аспект. *Право і суспільство*. 2015. № 6-2. Ч. 3. С. 117-122.

Ірха Юрій Богданович
науковий консультант
Голови Конституційного Суду України,
кандидат юридичних наук,
Заслужений юрист України

ПРАВОВА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ ЯК САМОСТІЙНА СКЛАДОВА СИСТЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Розвиток суспільних відносин, який з ХХ століття набув стрімкого характеру, суттєво підвищив роль права у регулюванні становища індивідів, їх зв'язків між собою, суспільством і державою. Право стало універсальним засобом для вирішення соціальних конфліктів та побудови демократичної, правової держави, дієвого громадянського суспільства. Багато сфер життєдіяльності людини прямо або опосередковано врегульовано за допомогою норм права, вони визначають види і межі допустимої поведінки особи, встановлюють відповідні заборони або обмеження.

Аксіомою правових відносин є положення, згідно з яким незнання законів не звільняє від юридичної відповідальності. Водночас переважна більшість законів та підзаконних нормативних актів об'єктивно створюють умови, в яких особа, у тому числі фаховий юрист, не може бути обізнаною з усіма аспектами правового регулювання та правозастосування. Враховуючи те, що в окремих випадках нормативні акти можуть містити застарілі, суперечливі або взаємовиключні норми, актуальним є питання забезпечення ефективного нормотворчого процесу.

Відомо, що під час прийняття нормативного акта відповідні суб'єкти мають дотримуватися вимог Конституції України як щодо процедури розгляду акта, так і щодо його змісту. Насамперед, має бути забезпечено дотримання принципу верховенства права, який вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо [4]. Із конституційних принципів рівності і справедливості випливає вимога визначеності, ясності і недвозначності правової норми, оскільки інше не може забезпечити її однакове застосування, не виключає необмеженості трактування у правозастосовній практиці і неминуче призводить до сваволі [5].

За даними Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів, в Україні станом на 22 лютого 2019 року зареєстровано 95 765 актів законодавства [2]. Однак така кількість актів не забезпечила ефективного юридичного захисту громадян, зниження рівня корупції, підвищення економічного добробуту населення, ефективної роботи органів публічної влади.

Нормотворчий процес у загальнодержавних та місцевих органах публічної влади відбувається іноді безвідповідально, що дає можливість зацікавленим особам ухвалювати нормативні акти (або лобіювати їх прийняття), які суперечать нормам та принципам Конституції України; спотворюють їх зміст; неправомірно обмежують конституційні права і свободи людини і громадянина; створюють незавершеність правового регулювання; полегшують скоєння правопорушень або ускладнюють процес щодо їх запобігання, виявлення та протидії; перешкоджають ефективній роботі державного механізму.

Конституційний Суд України неодноразово визнавав закони України (або їх окремі положення), інші правові акти Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України неконституційними. Крім того, суди скасовували підзаконні нормативні акти (або їх окремі положення) через їх невідповідність вимогам законів України, визнавали протиправною бездіяльність суб'єктів владних повноважень щодо неприйняття нормативних актів на виконання приписів Конституції та законів України.

На наше переконання, велика кількість нормативних актів, які містять змістовно недосконалі норми, а також практика неоднозначного застосування органами державної влади та органами місцевого самоврядування національного законодавства суттєво дестабілізують правопорядок, що неминуче призводить до виникнення соціальних конфліктів, які в окремих випадках можуть ускладнити оперативну обстановку на всій території України або в окремій місцевості.

Під час опрацювання керівних нормативних документів та наукових досліджень за напрямом забезпечення національної безпеки України виявлено, що у вітчизняному законодавстві та доктрині недостатньо вивчено питання комплексного забезпечення правової захищеності людини, суспільства і держави. З огляду на необхідність розбудови України як демократичної, правової держави, вважаємо, що питання якості законодавства та практики його застосування належать до національних інтересів України, а тому вони мають самостійно розроблятися у напрямі забезпечення правової безпеки держави як складової систе-

ми забезпечення національної безпеки України.

Український учений А. Лобода розглядає правову безпеку як складову національної безпеки, зміст якої полягає у правовому регулюванні національних інтересів у будь-якій сфері національної безпеки, правовій захищеності національних інтересів, що виникають у правовій сфері, а також захищеності права як визначального регулятора суспільних відносин, створенні державними та недержавними інституціями необхідних та достатніх умов для ефективного функціонування правової системи [3].

Голова Конституційного Суду Республіки Вірменія Г. Арутюнян розглядає правову безпеку держави як стан правової захищеності (забезпеченості, гарантованості) життєво важливих інтересів суб'єктів права (індивід, держава, суспільство), можливість відновлення порушених прав та інтересів, а також протидії правовими засобами, які мають об'єктивний і суб'єктивний характер, зовнішнім і внутрішнім загрозам. Він виокремлює як зовнішні, так і внутрішні загрози правовій безпеці держави.

До зовнішніх загроз правовій безпеці держави належать: 1) усі можливі міжнародні правові заходи (у тому числі прийняття на міжнародному або регіональному рівнях двосторонніх чи багатосторонніх документів), внаслідок яких може виникнути загроза суверенітету держави та які можуть суперечити Конституції; 2) недостатній правовий захист інтересів держави в міжнародних організаціях; 3) можливі негативні правові наслідки зовнішніх політичних рішень; 4) недостатність правових та інституційних гарантій захисту інтересів держави та її суб'єктів у міжнародних правових інстанціях; 5) відсутність моніторингу за виконанням міжнародних зобов'язань держави.

Внутрішні загрози правовій безпеці держави стосуються всіх існуючих у правовій системі прогалин, неточностей, внутрішніх суперечностей, неповноцінної функціональної та інституційної дієздатності інститутів влади. Г. Арутюнян переконаний, що основною внутрішньою загрозою правовій безпеці держави є дефіцит конституціоналізму, а також непослідовні й нерівноцінні підходи до реалізації принципу верховенства права, відсутність або неповноцінність системного моніторингу правової безпеки [1].

Білоруський дослідник І. Шинкарьов зазначає, що правова безпека держави має певні цілі, а саме: захист конституційних прав особи, інтересів суспільства і держави, виявлення ризиків криміногенного характеру в процесі застосування будь-яких нормативно-правових актів, у тому числі обумовлених неоднозначністю їх норм і неповнотою правового регулювання відповідних сфер суспільних відносин. Механізм правової безпеки держави є необхідним елементом правової системи суспільства. Він спрямований на підтримання правопорядку й упорядкування правових відносин у державі, а також сприяє досягненню балансу інтересів і цілей усіх учасників правовідносин. Цей механізм дає правову змогу належним чином реалізовувати свої функції, зокрема, впроваджувати в суспільне життя засади справедливості, гуманізму, демократизму й інші необхідні соціальні цінності [6].

Концепція правової безпеки держави потребує подальшого наукового розроблення та закріплення у законодавстві України.

З огляду на наведене, вважаємо, що першочерговим кроком до забезпечення правової безпеки України має бути прийняття закону про нормативні акти, в якому було б чітко закріплено: 1) ієрархію нормативних актів, у тому числі місце та юридичну силу чинних міжнародних договорів України (укладених від імені України, від імені Уряду України, від імені міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, державних органів), а також місце та юридичну силу рішень (юридичних позицій) Конституційного Суду України, Європейського суду з прав людини; 2) структуру нормативних актів; 3) вимоги до нормотворчого процесу, дії нормативних актів, правозастосування (зокрема, тлумачення норм права, вирішення юридичних колізій, усунення законодавчих прогалин, порядок застосування рішень (юридичних позицій) Конституційного Суду України, Європейського суду з прав людини, судів у системі судуострою України).

Також однією зі складових правової безпеки України варто виокремити конституційну безпеку, яка охоплюватиме стабільність конституційного ладу, якість внесення змін до Основного Закону України, недопустимість законодавчого спотворення конституційних норм та принципів (зокрема, засад функціонування людини, суспільства і держави; змісту та обсягу конституційних прав і свобод людини і громадянина, їх гарантій; існуючої системи стримувань та противаг).

---

1. Арутюнян Г. Г. Правовая безопасность страны в призме системного конституционного мониторинга. URL: <http://www.concourt.am/armenian/structure/president/articles/peterburg-2017-ru.pdf>. (дата звернення: 22.02.2019).

2. Єдиний державний реєстр нормативно-правових актів. URL: <http://www.reestrmpa.gov.ua/REESTR/RNAweb.nsf/wpage/RnaAbout?OpenDocument>. (дата звернення:

22.02.2019).

3. Лобода А. М. Правова безпека особи в сучасній українській державі (теоретико-правове дослідження). URL: <https://mydisser.com/ua/catalog/view/15339.html>. (дата звернення: 22.02.2019).

4. Рішення Конституційного Суду України від 2 листопада 2004 р. № 15-рп/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04>. (дата звернення: 22.02.2019).

5. Рішення Конституційного Суду України від 22 вересня 2005 р. № 5-рп/2005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-05>. (дата звернення: 22.02.2019).

6. Шинкарев І. А. Правовая безопасность – неотъемлемый элемент новой концепции национальной безопасности. URL: <http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/34000/1/Шинкарев.pdf>. (дата звернення: 22.02.2019).

Шамара Олександр Володимирович
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ПІДГОТОВКИ КАДРІВ ДЛЯ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Революція гідності 2014 року, спрямована проти спровокованої ззовні спроби ревізії європейського цивілізаційного вибору, відкрила перед Україною нові можливості для докорінного реформування публічних інститутів, оновлення державної влади, радикального перегляду системи відносин між громадянином, суспільством і державою [1].

Не залишилось поза межами цих процесів у реалізації реформування сектору підвищення ефективності підготовки та перепідготовки наукових кадрів та функціонування системи кадрового забезпечення науково-технологічної і освітньої діяльності, у секторі безпеки, а також підготовки та перепідготовки кадрів для сектору безпеки України.

В рамках перетворень, які сьогодні відбуваються в нашій державі існує необхідність у перегляді поглядів щодо реформування вищих військових навчальних закладів, які готують фахівців у сфері контррозвідувальної та розвідувальної діяльності та конкретних напрямків їх реалізації.

Законом України «Про національну безпеку України» визначено у статті 3, що одним із фундаментальних національних інтересів України є інтеграція України в європейський політичний, економічний, безпековий, правовий простір, набуття членства в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору, розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами.

Серед основних завдань розвитку сектору безпеки в Україні, шляхом досягнення необхідних спроможностей, визначено підвищення ефективності підготовки наукових кадрів та функціонування системи кадрового забезпечення науково-технологічної і освітньої діяльності у секторі безпеки [2].

Модель вищої освіти в Україні, в цьому сегменті, сьогодні не відповідає сучасним вимогам, які висуваються іноземними партнерами. У формуванні нової моделі забезпечення національної безпеки України ключовим завданням повинно стати створення ефективного сектору безпеки України. Для забезпечення його ефективного функціонування повинно стати забезпечення професіоналізації сектору безпеки, підвищення професійного рівня особового складу контррозвідувальних та розвідувальних органів України, створення інтегрованої системи підготовки, підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів для цих суб'єктів забезпечення національної безпеки України.

Ключову роль у цьому процесі повинна посідати Академія підготовки, підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів для сектору безпеки, яка повинна стати унікальним та єдиним вищим військовим навчальним закладом на території України з підготовки фахівців, у галузі забезпечення національної безпеки. Зазначений процес повинен здійснюватися, з урахуванням зміни правових, організаційних та інших засад функціонування контррозвідувальних та розвідувальних органів України з урахуванням сучасного досвіду діяльності спецслужб держав – членів ЄС та НАТО, демократичних перетворень у суспільстві, інтеграційного курсу України в європейський і євроатлантичний економічний, політичний та безпековий простір.

1. Статус Академії підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів для сектору безпеки.

У своїй діяльності Академія повинна керуватися Конституцією України, законами України «Про вищу освіту», «Про наукову та науково-технічну діяльність», відповідними положеннями про проходження військової служби військовослужбовцями відповідних військових формувань для потреб яких буде функціонувати Академія, а також Статутом Академії, затвердженим Указом Президента України, де буде визначено основні засади функціонування Академії та її спеціальний статус.

Зокрема, у цьому Положенні слід врахувати проблеми, з якими стикається сьогодні система вищої освіти у сфері підготовки кадрів для сектору безпеки [3].

Академія повинна готувати кадри вищої кваліфікації для забезпечення ефективної організації науково-педагогічної та наукової діяльності та поєднувати в собі два напрямки: класичний – підготовка курсантів (студентів) для потреб контррозвідувальних та розвідувальних органів України, а також напрямок перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів для цих органів. Суттєву складову співробітників Академії повинні складати військовослужбовці відкомандировані від своїх військових формувань на період роботи в Академії.

Керівника Академії доцільно призначати на підставі Указу Президента України. Проректори призначатися ректором за погодженням з Президентом України.

Кількість проректорів повинно визначатись за напрямами підготовки (контррозвідувальна (оперативно-розшукова) та розвідувальна діяльність, наукова діяльність із забезпечення роботи відповідних суб'єктів сектору безпеки (міжнародні зв'язки), тилова робота із організації забезпечення життєдіяльності Академії). Загалом чотири проректори за напрямами роботи.

Діяльність Академії повинна бути підконтрольна Президенту України та підзвітна Верховній Раді України (Комітету національної безпеки і оборони Верховної Ради України).

Академія повинна складатись з таких основних структурних підрозділів: Навчально-науковий інституту підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів для розвідувальних органів; Навчально-науковий інституту підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів для органів, які здійснюють контррозвідувальну діяльність; Навчально-науковий інституту підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів для забезпечення державної охорони органів державної влади України, забезпечення безпеки посадових осіб та охорони об'єктів, визначених законом; Науково-дослідний інститут; Навчально-науковий центр мовної підготовки; Відділ фінансового забезпечення та бухгалтерського обліку; Відділ юридичного забезпечення та судово-претензійної роботи; Відділ кадрового забезпечення; Відділ комп'ютерного та програмного забезпечення; Відділ міжнародного співробітництва та комунікації; Відділ організації роботи підрозділів логістики; Відділ організаційно-аналітичного забезпечення та контролю; Відділ організації та координації освітнього процесу; Відділ організації служби; Відділ організації харчування; Відділ публічних закупівель та постачання; Відділ режимно-секретного та документального забезпечення; Відділ фінансового забезпечення та бухгалтерського обліку; Медичний відділ; Редакційно-видавничий відділ; Загальноакадемічна бібліотека.

2. Відповідність часу.

Події в Україні спонукають до реформування правоохоронних органів та спеціальних служб України, яке спрямоване на забезпечення їх ефективного функціонування на основі загальноєвропейських норм, а також принципів державності, патріотизму, компетентності, демілітаризації, координації, результативної взаємодії, чіткого розподілу завдань і усунення дублювання функцій.

Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України», затверджено Указом Президента України від 26 травня 2015 року № 287, визначає, що реформа сектору безпеки і оборони має на меті створення динамічної, укомплектованої високопрофесійними фахівцями, забезпеченої сучасними матеріальними і технічними засобами спеціальних служб, здатних ефективно захищати державний суверенітет, конституційний лад і територіальну цілісність України.

При цьому буде забезпечено концентрацію зусиль на: контррозвідувальній та розвідувальній діяльності; нейтралізації сепаратистських та екстремістських рухів і організацій; забезпеченні державної безпеки у сферах боротьби з терористичною діяльністю, економічної, інформаційної, кібернетичної безпеки, гібридним загрозам; захисті державної таємниці; сприянні швидкому і ефективному обміну інформацією з державами-членами НАТО, ЄС на основі взаємної довіри, тощо.

Такий підхід щодо створення єдиного військового вищого навчального закладу узгоджується з метою зазначеною у Стратегії щодо централізованого управління сектором безпеки у мирний час, у кризових ситуаціях, що загрожують національній безпеці, та в особливий період, міжвідомчу координацію і взаємодію.

Орієнтиром роботи Академії повинно стати напрямок, згідно з яким більшість правоохоронних функцій, крім протидії злочинам проти основ національної безпеки, злочинам проти миру та безпеці людству, терористичній діяльності та протидії загрозам, які виникають під час гібридних війн, від спецслужб повинно перейти до правоохоронних органів.

В рамках реалізації та становлення Академії доцільно з метою забезпечення контррозвідувального режиму її життєдіяльності організувати процес навчання за межами міста Київ.

3. Якісне вдосконалення кадрової політики, системи стимулювання та соціального захисту науково-педагогічного та наукового складу, співробітників, спрямованої

на розвиток людського капіталу працівників Академії та підвищення їх зацікавленості в реалізації завдань, що стоять перед вищим військовим навчальним закладом.

1. Реалізація кадрової політики Академії, спрямувати на збереження і примноження кадрового потенціалу, із впровадженням оновлених підходів до формування кадрового складу.

2. Реалізацію програми розвитку традицій Академії, корпоративної культури, спрямованої на об'єднання всіх членів колективу навколо спільних цілей і завдань.

3. Фундаментом до прийняття кадрових рішень повинно стати:

- наявність досвіду роботи у відповідних державних установах, спеціальних службах України не менше 10 років за напрямком діяльності відповідного підрозділу (навчання у вищому закладі до зазначених термінів не враховувати);

- наявність наукового ступеня, вченого звання, але за напрямком спеціальностей, які сьогодні потребуватиме розбудова сучасного сектору безпеки.

Симбіоз практичного досвіду, а також досвіду наукової та науково-педагогічної діяльності створить бажаний ефект, у здійсненні спеціальної підготовки та перепідготовки, підвищення кваліфікації кадрів для оновлених спецслужб України. Академія не повинна бути місцем концентрації осіб, які перебували на керівних посадах, різного рівня, в органах сектору безпеки України та не здатних здійснювати науково-педагогічну та наукову діяльність, зокрема передавати набутий досвід новій генерації співробітників спецслужб та здійснювати фундаментальні та прикладні наукові дослідження.

4. Крім того, з метою ефективного становлення Академії, слід:

- домогтися конкурентного рівня заробітної плати всіх категорій співробітників Академії при посиленні залежності її розміру від результатів роботи;

- забезпечення співробітників Академії житлом, насамперед, тих які є учасниками АТО, внесли суттєвий вклад у розвиток держави, у відповідності до чинного законодавства України;

- розробити програму розвитку співробітників Академії, що включає підготовку кадрового резерву керівників середньої та вищої ланки з метою створення системи мотивації діяльності за категоріями співробітників, довгострокового закріплення науково-педагогічного та наукового складу;

- сприяти підвищенню авторитету викладачів та науковців Академії.

5. Тестування особового складу Академії при прийнятті на роботу та, у подальшому, працюючих співробітників:

- на знання законодавства (професійний тест) метою професійного тесту є визначення рівня знань чинного законодавства;

- тестування загальних здібностей. Метою тестування загальних здібностей кандидата є виявлення його здатності аналізувати, обробляти та інтерпретувати великі масиви інформації за короткий час, знаходити причинні зв'язки між ними і робити правильні висновки. Перевірка загальних здібностей передбачає визначення рівня логічних, вербальних та математичних здібностей;

- тестування особистісних характеристик. Метою даного етапу тестування є виявлення рис, типів характеру, стилю поведінки кандидата, визначення його емоційного стану. У процесі проведення тестування відбувається оцінка професійної відповідності кандидата посаді, на яку він претендує. Результати тестування особистісних характеристик кандидата не впливають на його загальну оцінку після проходження всіх етапів тестування та повинен носити рекомендаційний характер;

- співбесіда, метою її проведення є оцінка професійних, морально-ділових і управлінсько-організаційних здібностей кандидата, необхідних для виконання службових обов'язків.

6. Сприяти підвищенню авторитету викладачів та науковців Академії, використовуючи систему почесних звань та нагород, членство в системі НАН і НАПрН, НАПН України, підтримуючи висунення на державні та інші премії роботи співробітників.

4. Розвиток продуктивності фундаментальних і прикладних досліджень, наукових напрямів і наукових шкіл.

Вже сьогодні робити те, про що інші думатимуть завтра.

В. Черчилль

Перспектива розвитку науки в Академії пов'язана з подальшим розвитком фундаментальних досліджень і специфікою прикладних дослідження, виходячи із завдань, які ставить перед Академією держава, у сфері забезпечення сектору безпеки якісним кадровим складом.

Академія повинна позиціонуватися як науковий центр, що забезпечує багатостороннє і масштабне вивчення та дослідження специфіки контррозвідувальної та розвідувальної діяльності; нейтралізації сепаратистських та екстремістських рухів і організацій; забезпеченні державної безпеки у сферах боротьби з терористичною діяльністю, економічної, інформа-

ційної, кібернетичної безпеки; захисті державної таємниці; інформаційно-аналітичної роботи, протидії злочинам проти основ національної безпеки України, злочинам проти миру та безпеки людства; терористичній діяльності.

Ми живемо в епоху гібридних загроз. Існують державні і недержавні суб'єкти, які кидають виклик країнам та їх окремим інститутам, які вони вважають загрозою, противником або конкурентом своїм інтересам і цілям. Спектр методів і видів діяльності широкий, в тому числі: вплив на інформацію; матеріально-технічну сферу: трубопроводи енергопостачання; економічний і торговий шантаж; підрив міжнародних інститутів, тим самим, роблячи існуючі правила взаємовідносин між державами та всередині держав неефективними. Зокрема, кіберпростір, і особливо технологія виборів, стала новою сферою для тих, хто бажає пригнічувати або втручатися в ключові процеси демократичного суспільства, щоб досягти своїх власних цілей.

*Ми даємо гроші на науку не тому, що ми багаті.
Ми багаті тому, що даємо гроші на науку.*

Рональд Рейган

З цією метою доцільно:

- сприяти формуванню загального і всебічного судження держави щодо гібридної війни, пов'язаних з нею стратегій та наслідків, що впливають з цього для політики безпеки, збройних сил тощо, об'єднуючи тим самим емпіричні дані з теорією війни і стратегії. Здійснювати наукові розвідки з метою допомоги державі та її органам розпізнати їх уразливість, аналізувати ризики, зрозуміти, як виявляти атаки на них, і створити їх можливості для підвищення стійкості всередині держави;

- акцентувати увагу на проведенні криміналістичних досліджень, у тому числі, комп'ютерної техніки, програмних продуктів, телекомунікаційного обладнання, систем зберігання даних, відеореєстраторів, мобільних телефонів і т.д. та супроводження навчального процесу, при викладанні навчальної дисципліни «Криміналістика»;

- створення в Академії лабораторії комп'ютерної криміналістики, з метою забезпечення навчального процесу, здійснення наукових досліджень у цій сфері, а також надання практичної допомоги відповідним підрозділам суб'єктів забезпечення національної безпеки України у забезпеченні інформаційної та кібернетичної безпеки та надання професійної допомоги в області розслідування комп'ютерних злочинів та інцидентів інформаційної безпеки, проведення комп'ютерних експертиз, а також через призму протидії загрозам під час протидії гібридній війні;

- з метою забезпечення власними науково-педагогічними та науковими кадрами вищої кваліфікації визначити в Статуті, затвердженим Указом Президента України відкриття в Академії спеціалізованих вчених рад з захисту дисертаційних досліджень на присудження наукового ступеня доктора наук та доктора філософії, присвоєння вчених звань: професора, старшого дослідника, доцента;

- розробити та впровадити систему оцінки наукової діяльності вчених Академії, що впливає на рівень оплати їх праці;

- створення умов для реалізації наукового потенціалу та підтримання системи заохочення обдарованих курсантів, студентів, слухачів та докторантів (аспірантів);

- почати впровадження сучасних форм організації наукової роботи, включаючи широке використання інституту постдоков;

- сформувати механізми консультаційної та матеріальної підтримки публікацій науковців Академії у провідних вітчизняних і зарубіжних журналах;

- створення наукових шкіл. Сприяти залученню обдарованої молоді до участі в наукових дослідженнях;

- розширити практику наукових стажувань вчених Академії у провідних вітчизняних та зарубіжних наукових вищих навчальних закладах, наукових установах, центрах.

5. Навчальний процес.

*Мистецтво навчання є мистецтво будити в юних
душах допитливість і потім задовольняти її.*

А. Франс

1. Привести структуру кафедр, інститутів, центрів Академії, у відповідність до сучасних вимог до якості та змісту навчального процесу та потреб сектору безпеки.

2. Забезпечити широке впровадження інформаційних технологій в діяльність Академії, навчальний та науковий процес.

3. Створити власний редакційно-видавничий комплекс з метою підтримки видавничої діяльності Академії.

4. Розробити та впровадити систему Intranet, що дозволить слухачам, курсантам (сту-

дентам) мати доступ до навчально-методичних матеріалів кафедр і навчальних дисциплін.

5. Створити на кафедрах Академії доступ до міжнародних електронних бібліотек та баз даних.

6. Впровадження в навчальний процес дисциплін на основі іноземних мов викладання.

7. Формування мультимедійної бази навчальних курсів.

8. Створення системи управління якістю підготовки фахівців та оцінювання результатів навчання, зокрема: удосконалення структури і змісту навчально-методичних комплексів навчальних дисциплін; забезпечення належної якості вивчення іноземних мов, розвиток мережі сертифікованих центрів іноземних мов; формування системи ефективного моніторингу академічних досягнень суб'єктів навчання, якості освітніх програм підготовки.

9. Системне і постійне впровадження результатів наукових досліджень у навчальний процес, формування змісту освіти на засадах новітніх наукових і технологічних досягнень, широке застосування сумісництва науковців на педагогічних посадах і навпаки.

10. Впровадження електронних журналів результатів поточного та підсумкового контролю навчальних досягнень суб'єктів навчання з відповідним авторизованим доступом.

11. Запровадження автоматизованої реєстрації фактичного виконання обсягу навчального навантаження викладачами Академії.

12. Збільшення обсягів практичних, зокрема дослідницького характеру, посилення практичної підготовки.

13. Створення системи об'єктивного аналізу якості освітніх програм і академічних досягнень суб'єктів навчання.

14. Запровадження інтегрованої системи освіти, бойової і спеціальної підготовки персоналу у секторі безпеки із залученням викладачів, інструкторів із держав - членів НАТО і ЄС, формування нової культури безпеки зі збереженням за необхідності спеціалізації та індивідуалізації системи підготовки кадрів [2].

15. Інтенсифікацію участі співробітників Академії у міжнародних навчаннях, тренувальних місіях, тренінгах, освітніх програмах, консультаціях, стажуваннях та інших подібних заходах.

6. Антикорупційна діяльність.

6.1. У відповідності до ст.62 Закону України «Про запобігання корупції» розробити та впровадити комплекс правил, стандартів і процедур щодо виявлення, протидії та запобігання корупції у діяльності юридичної особи.

6.2. Передбачити у штатному розписі Академії та впровадити відповідно до ст.64 Закону України «Про запобігання корупції» посаду уповноваженого у порядку, передбаченому ухваленою антикорупційною програмою.

1. Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України» уведене в дію Указом Президента України від 26 травня 2015 року № 287. - [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua/>

2. Указ Президента України від 14 березня 2016 року №92/2016 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 4 березня 2016 року «Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України» - [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua/>

3. Система підготовки кадрів для сил безпеки України: проблеми та перспективи розвитку: аналітична доп. / С.В. Сьомін, О.О. Резнікова; за заг. ред. В.П. Горбуліна. – К.: НІСД, 2016. – 50 с.

Chikhladze Koba

assistant professor, Department of law
and international relationships, Georgian
Technical University, Tbilisi, Georgia

NATIONAL SECURITY DILEMMA AND CHALLENGES

The provision of security is the most important aim for any independent state. The political philosopher Thomas Hobbs gave such great importance to the safety and the protection from the predictable threats that he considered them as a key reason for the government existence. Aristotle himself recognized the protection from the deprivation of life as the highest among other major goals of the politics [1, p. 5]. Nowadays, security is one of the main issues in International Relations.

The term "national security" was most frequently used in American politics after the Second World War, whereas in the early 90s, after the dissolution of the Soviet Union, increased regional and local conflicts, along with the rise of weapons of mass destruction (atomic, chemical and biological weapons) have caused the appearance of new threats on the horizon. The security issue is closely linked with national interests, because with the slogan for protection of "national interests" the states can strengthen their borders against foreign countries, reinforce cooperation

with neighbouring states or, on the contrary, try to defeat them in the war. Seeking for the security of the state is seen as a defence or attack, acquisition of armaments, in a more cautious attitude towards being stronger, armed neutrality or imperialism.

International Relations researchers are dividing global challenges into four groups: 1) States where societies are created on the basis of ethnic and religious identification, which creates threats of separatism, religious and ethnic extremism, are often associated with terrorism such as Afghanistan, Somalia ... [2, p. 335]. 2) An increase of economic division and social separation between States, social groups and peoples. 3) Results of scientific-technological revolution; Global Network - Internet, which is the main source of information dissemination. 4) Resource deficit in the conditions of the surplus population.

The problem of terrorism in many parts of the world has been a grave concern in recent decades. Terrorism has seen exceptional growth in developing countries, mostly in the Asian and African continents, for example, Israel, where bombings arranged by self-murderers provoke a permanent threat to the population and Algeria, where the government often has to fight against the attacks. The situation is also serious in the Persian Gulf countries. It can be said that all Islamic states from North Africa to the Persian Gulf are frequent victims of terrorism.

There are several forms of terrorism: *State terrorism* - when the government implements terrorist acts on its citizens; *International terrorism* - when the government of any country gives refuge to international terrorists (like the Taliban government in Afghanistan did with Osama bin Laden and the organization al-Qaeda), funds international terrorist operations or otherwise supports terrorism outside its borders; *Domestic terrorism* - carried out within a country by terrorists who have no connections with the government; *Transnational terrorism* - when terrorist groups of different countries that are not financed by either government, start cooperating with each other or terrorist operations of such groups go beyond the boundaries of one state [3, p. 519].

Terrorism has evolved after the 60s of the 20th century and still represents a real threat. The chronology of the terrorist attacks starting from the 90s is unfinished and still continues to evolve. Until 2001 terrorism was a major problem in Western Europe, South America and Asia. As far as it is concerned, terrorism was a rare event in the Middle East in the late 1990s, rarer than in other regions, apart from North America. Nowadays the Middle East region represents the main source of international terrorism. After the September 11, 2001, terrorist attack, it became a threat to the United States of America. Obviously terrorist acts - like all other acts of violence against innocent people - is a criminal action but terrorism is motivated by political aims and often has "state sponsors" abroad. For example, in the case of 9/11, these „sponsor" countries were Afghanistan, Iraq, Iran.

As stated above, the danger of nuclear war in the era of terrorism has become a serious threat. The spread of nuclear weapons is a new aspect of threat that affects international security. In the age of nuclear, biological and chemical weapons, the future of mankind depends on the preservation of peace among the strong states. No state can deal with security and independence on its own. Clearly, the terrible ghost accompanies the humanity: nowadays the world's nuclear power enlarges itself from Asia: China - 26 new reactors, 24 reactors are being built; South Korea - 21 Reactors; Taiwan - 2 reactors; Vietnam - 14 reactors; Japan - 55 reactors. [4]

As noted before, one of the main components of today's challenges is the global network - Internet and cyber linked threats: cyberwar, cyber attack or a variety of cybercrimes, which can seriously threaten international security and strategic interests of the country. New informative technologies give certain capacities to authoritarian regimes, repressive state powers, terrorist organizations, the criminal world, and specifically, today, when cyber and information security issues have moved from specialized conferences to the sphere of public policy. The use of cyberbullying during the Russia-Ukraine conflict as a content of the hybrid war was started by Russian side and its associated groups from the moment of Crimea annexation, but according to some data cyber attacks has its roots from the Euromaidan time. There are signs of hybrid war against Poland as well.

As demonstrated, the global challenges create serious threats in the modern world. The processes of interdependence eliminate the border between foreign and domestic policy, between state and public interests. The foreign and domestic policies of the states are more closely linked to each other and this reality leads to changes in the security sector as well. National interests are more difficult to take into account. The modern challenges of international security require new and unrelenting approaches, clearly, war does not really solve problems - it graves them. The theory of complex interdependence considers a much more peaceful and secure world. The penetration of the national borders, the movements of regional integration, the growth of non-state actors, the growing role of international regimes, have undermined the influence of the states in such a way that these phenomena coincided with ethnic conflicts in various countries of the world.

Governments no longer hold the opportunity to fully determine internal policies and diplomatic-strategic orientations, though it is noteworthy that the results of globalization differ

significantly from the nature and circumstances of the state. Obviously, global challenges cause serious threats to the world order, they can harm the civilized world, national or international security. It is important to underline the real possibility of spreading anarchy around the world [5, p.293]. The devastating consequences of demographic explosions, poverty-caused migration, radical urbanization, as well as the ethnic and religious rivalry and the spread of mass weapons can become unmanageable, even with due consideration of the geopolitical stability, the existing internal structures based on the state will collapse.

1. Aristotle, *The Politics*, New York: Oxspord Universitt Press: 1962. 1252b, 5.
2. Цыганков П. А., *Теория Международных Отношений*, Москва, 2003, ст. 335, 337.
3. [Thomas M. Magshtadt - *Understanding Politics: Ideas, Institutions, and Issues*, 2010, pg. 517, 519
4. *Challenges and Reponses to Nuclear Security and Non-Proliferation 2015*, Tbilisi International Forum for Regional Stability, Civil Council on defense and Security, Tbilisi, 2015.
5. Zbigniew Brzezinski - *The Grand Chessboard TB*, 2014. Pg. 293.

Мирослав Лисонь, PhD
заведуючий кафедрой

Адриан Вашко, JUDr.
старший преподаватель кафедры
криминальной полиции Академии
Полицейского Корпуса в Братиславе,
Словацкая Республика

ФУНКЦИИ ТЕОРИИ В СИСТЕМЕ НАУК О ПОЛИЦИИ

Принцип науки – объяснение. Науки о полиции – это науки практические. Funkcie научного осмысления современной полицейской практики состоит в том, чтобы обслуживать ее нужды и помогать ей. И поскольку научное осмысление призвано выполнять настоящую задачу, то оно должно решительно противостоять всем элементам догматизма и практицизма, все еще появляющимся у некоторых так называемых «специалистов» от полиции. Практицизм и догматизм деформируют динамические связи между научным осмыслением и практикой и объективно мешают не только теории, но и самой практике.

В связи с развитием функций наук о полиции необходимо упомянуть, что часто обсуждаемым вопросом является само определение предмета их исследования. Судя по оживленной дискуссии по этому вопросу, становится ясно, что определение этого основного атрибута наук о полиции является на сегодняшний день сложной теоретической и практической проблемой. Прежде всего потому, что специалисты не могут договориться о теоретических и практических нуждах работы полиции.

Что касается определения, то деятельность полиции можно понимать как комплекс отдельных специфических мер, направленных на достижение целей, вытекающих их функций полиции, например, криминально-полицейская деятельность, которая понимается отдельно от сопроводительной и вспомогательной деятельности, имеющей неполицейский характер.

Мы сотрудники департамента криминальной полиции Академии Полицейского Корпуса в Братиславе разделяем данную точку зрения и при этом выражаем мнение, что в настоящее время науки о полиции обобщают всю систему научных знаний о существующей полицейской реальности¹.

Полицейская реальность – это объективно возникающая ситуация в человеческом обществе, в которой реализуются процессы полицейской деятельности, создаются и функционируют их элементы.

Точно так же можно утверждать, что объектом изучения наук о полиции является деятельность полиции, а предметом – полицейская реальность.

Бесспорно, при изучении, объяснении и планировании деятельности полиции надо принять функции теории, также для верного понимания самого предмета, т.е. полицейской реальности, можно использовать различные аргументы. В этом отношении решающим фактором является взаимодействие полицейской теории с полицейской практикой, которая с помощью системного изучения должна улучшаться, развиваться, обновляться и т.п. Если бы теория не выполняла указанные функции, не способствовала улучшению полицейской практики, то она

¹ Термин «реальность» как научная категория используется довольно часто. См., например, в педагогике: *Průcha J., 1997* – «образовательная реальность»; в социологии – *Machonin, Tuček a kol., 1996* – «социальная реальность» и др.

не имела бы права на существование. Таким образом, полицейская реальность должна пониматься как система, структуру которой составляют процессы, детерминанты и конструкты конкретно реализуемой целенаправленной деятельности, применяемой в полицейской практике.

На основании всего вышесказанного можно прийти к заключению, что познание в полицейских науках должно носить системный характер, и в этой системе можно выделить три аспекта: теорию, методологию и полученные знания.

Теория представляет собой попытку объяснения причин состояния и изменений исследуемого явления, процесса или события. В этом контексте полицейскую теорию правильно понимать в связи с конкретной целенаправленно реализованной деятельностью в системе работы полиции (деятельность в области обеспечения безопасности, криминальная деятельность полиции и т.д.).

Методология – это, в первую очередь, свод правил, определяющих действия, на основании которых можно прийти к объяснению или проверке указанных феноменов.

Знания – это «сумма» фактов, обнаруженных в процессе научного изучения конкретного явления (объекта).

Термин «теория» чаще всего используется в трех (не исключая друг друга) значениях.

1. **Научная теория в противопоставлении практике.** Если теория является идейным отражением объективной реальности, то практика является инструментом для ее непосредственного целенаправленного изменения. Когда же теория участвует в изменении реальности, то она делает это опосредованно с помощью практики.

2. **Научная теория в противопоставлении научной гипотезе.** Если для проверки гипотезы мы используем понятие вероятности, то научная теория должна быть всегда объективно правдивой. Иначе говоря, теория – это подтвержденная гипотеза (неподтвержденная гипотеза называется ошибочной). Это означает, что теория имеет вполне определенный характер и не может быть дополнена или уточнена каким-либо иным знанием или заменена иной теорией.

3. **Научная теория в противопоставлении фрагментарным и несистематическим (если даже они объективно правдивые) знаниям.** Она является системой обобщенных объективных и правдивых знаний (или систем знаний, выведенных из других теорий), отвечающих нижеуказанным уточняющим критериям.

Научная теория состоит из системы объективных и правдивых знаний и отвечает следующим требованиям:

- ✓ у теории должен иметься свой независимый объект исследования;
- ✓ структурно теория состоит из научных положений, касающихся объекта исследований;
- ✓ теория должна быть когерентной (внутренне согласованной, не иметь внутренних противоречий);
- ✓ теория должна быть консистентной, т.е. все положения, включаемые в теорию, должны быть связаны между собой;
- ✓ теория должна быть проверяемой (ее непроверяемость может быть лишь условной, временной, но не принципиальной)².

Полицейская практика – это все процессы деятельности полиции в целом. Это комплекс целенаправленной деятельности всех ее структур, призванный выполнять задачи, определяемые законом как основные задачи полиции в обществе. Однако, несмотря на все вышесказанное, задачей наук о полиции является не только поддержка полицейской практики, но и глубокое изучение и объяснение полицейской реальности.

Науки о полиции представляют собой систему знаний о полицейской деятельности, причем эта система знаний складывается и развивается согласно общественным запросам и целям, отражая и проецируя существующую полицейскую реальность.

Результаты проведенных исследований свидетельствуют о том, что в науках о полиции еще имеются определенные резервы. Однако это никоим образом не снижает их значения и той пользы, которую они приносят, удовлетворяя практические и теоретические потребности. Ожидаемый положительный результат заключается в том, что науки о полиции (на современном этапе их развития) выполняют важные практические и теоретические функции. Это подтверждается повышением уровня действенности и эффективности процессов полицейской деятельности.

Теория представляет собой попытку объяснения причин существующего положения вещей и происходящих изменений изучаемого явления, процесса или события. В этом контексте полицейскую теорию необходимо понимать в связи с конкретной целенаправленной деятельностью в системе деятельности полиции (*деятельности по*

² Holcr K., Porada V. a kol. Policajné vedy. Úvod do teórie a metodológie. S. 55–56.

охране правопорядка, криминально-полицейской деятельности и т.д.).

Основной функцией теории (или теорий) в науках о полиции является создание таких систем знаний о полицейской деятельности, которые позволят узнавать, объяснять и управлять явлениями, процессами и событиями, в них происходящими. Говоря конкретно, это следующие функции:

- описание и классификация явлений, процессов и событий в полицейской деятельности;
- создание новых явлений, процессов и событий в изучаемой сфере деятельности;
- понимание сущности и основных детерминант изучаемых феноменов;
- управление явлениями, процессами и событиями в полицейской деятельности.³

Именно эти функции отражают конкретные взаимодействия, особенно в отношении целенаправленной диверсификации полицейской реальности, проявления которой необходимо учитывать при создании теории в системе наук о полиции. Этот постоянный и непрерывный процесс необходимо привести в соответствие с известными практическими и теоретическими потребностями. Особенно это отражается на целенаправленном системном членении наук о полиции на основании функциональных сфер полицейской реальности, прежде всего, **общественной** (*регулирующей, охранной, принуждающей, исправительной, обучающей и т.п.*), **познавательной** и **организационно-управленческой**. Это связано с тем, что данные функции можно при необходимости системно использовать в разработке теории научных дисциплин в системе наук о полиции⁴.

1. Holcr K., Porada V. a kol. Policajné vedy Úvod do teórie a metodológie. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2011. 242 s. ISBN 978-80-7380-329-2.

2. Lisoň M. Teória policajného operatívneho poznania. Bratislava: Akadémia PZ v Bratislave, 2012, 212 s. ISBN: 978-80-8054-540-6,

3. Lisoň M. Operatívno-pátracia činnosť: všeobecná časť. 1. vyd. Bratislava: Akadémia PZ v Bratislave, 2012, 225 s. ISBN 978-80-8054-541-3.

4. Lisoň M., Vaško A. Konceptie a funkcie rozvoja procesov operatívno-pátracej činnosti // Paneurópska vysoká škola, Fakulta práva, Paneurópske právnické fórum, zborník príspevkov z vedeckej konferencie doktorandov a mladých vedeckých pracovníkov, 4.4.2016, Bratislava: PEVŠ. 457 s. ISBN 978-80-89453-18-4.

5. Musil J. Použití operativní techniky k důkazním účelům v trestním řízení. In. Trestní právo č. 4-5/1999.

6. Vaško A. Podporné metódy operatívno-pátracej činnosti – možnosti ich využitia // Policajná teória a prax. ISSN 1335-1370. Roč. 25, č. 3 (2017). S. 152–160.

Марченко Олена Вікторівна
начальник відділу
організації наукової роботи
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор філософських наук

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ: ДЕРЖАВНИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ ВИМІРИ

Призначення філософії її глибинному, фундаментальному розумінні – озброїти людину ідеями, які звільнили її дух від мінливих потреб буття для продуктивної творчої діяльності. Право ж виникло для задоволення її прагнення жити у справедливому суспільстві. Ці ключові устремління людства призвели до усвідомлення необхідності створення держави. Основоположник міжнародного права Гуго Гроцій дав геніальне у своїй простоті визначення поняттю «держава» – «...це досконалий союз вільних людей, укладений заради дотримання своїх прав і обопільної користі». Очевидно, що одне із ключових завдань держави полягає у забезпеченні благополуччя і безпеки нації, що безпосередньо залежить від належного правового регулювання цих складових.

Пошук найбільш адекватних міжнародно-правових механізмів забезпечення націо-

³ Porada V., Holcr K. a kol. Policajní vedy. Plzeň, 2011. S. 159.

⁴ <http://slovník.azet.sk/synonyma/> Научная специальность или научная дисциплина – это теоретически и практически обоснованная, исторически возникшая, относительно постоянная структурная единица науки. Она является частью науки в общем смысле слова, характеризуется специфическим предметом и методом изучения. Научная специальность – это развивающаяся система научных знаний об определенной области жизни и одновременно основная форма организации научной работы. В научной специальности формируется предметное и методологическое единство изучения в данной области научного исследования.

нальної безпеки в умовах глобалізації світової економіки є актуальним предметом наукових досліджень вітчизняних і зарубіжних вчених. Сучасні дослідники (Allen, 2012 [1]; Chang, 2002 [2]; Corvaglia & Li, 2018 [3]; Sandhu, 2016 [4]) вивчають роль і значення міжнародних організацій у забезпеченні на міждержавному рівні безпеки націй, вказуючи при цьому на необхідності урівноважити інтереси відмінних за економічним потенціалом держав.

В цілому, зусилля науковців спрямовані на обґрунтування закономірностей, властивостей та рушійних факторів безпечного співіснування й ефективного співробітництва держав при очевидній відмінності стратегічних векторів розвитку у XXI столітті. Саме поняття національної безпеки у мінливих умовах сучасності втрачає чіткі обриси, а його категоріальна сутність змінюється, залежно від інтересів окремих суб'єктів правовідносин й стратегій економічного розвитку певних міжнаціональних об'єднань.

У сучасних умовах правопорядок більше не конститує відносно замкнуте, відокремлене і єдине співтовариство, він лишень регулює певну сферу відносин, у підтримці якої зацікавлені її учасники. При цьому вони одночасно є суб'єктами інших відносин і, відповідно, підпорядковані іншим правопорядкам. Тісна мережа транснаціональних організацій та їх робота поступово усуває існуючі державні кордони та об'єднує (на економічній основі) нові громади за межами територіального, соціального, культурного та політичного спрямування. Відродження корпоративізму витісняє систему, засновану на принципі «rule of law», і створює благодатний ґрунт для повернення до системи відокремлення окремих соціальних груп як основи соціального порядку.

Сучасні правові системи не мають лінійної структури та чіткої ієрархії. Вони – «складна ієрархія», переплетення «дивних циклів» правовідносин, які Марк Ван Хоуке, з метою уникнення абстракції називає «циркуляцією», хоча їх краще пояснити терміном «мережа» [5]. Таким чином, існує правотворчість, «байдужа» до суверенітету та територіальних кордонів, що є поліцентричною системою. При цьому необхідно враховувати, що держави як суб'єкти міжнародного права, не можуть безпосередньо застосовувати в своїх зовнішньоторговельних відносинах норми і принципи міжнародного права до тих пір, поки ці правові норми і принципи не стануть частиною національного законодавства шляхом прийняття відповідного внутрішньодержавного законодавчого акту. І проблема полягає не в тому, що недосконаліми є міжнародні організації або ж правове забезпечення їх діяльності.

Заслугує на увагу теза Н. Сандху про те, що невеликі країни зазвичай відмовляються від членства в СОТ не у зв'язку із недоліками цієї системи. Такий вибір пов'язаний, скоріше, із уподобаннями самих країн, які сприймають участь у цій міжнародній спільці, як захід, не вартий уваги. Оскільки СОТ – система, що самоорганізується, країни повинні бути готові інвестувати свої ресурси й використовувати усі потенціальні можливості, які система пропонує. Відмова від членства значною мірою є проблемою, пов'язаною із внутрішніми причинами, то реформаторська ініціатива повинна надходити від самих країн при усвідомленні з їх боку проблемних аспектів і тісної взаємодії уряду і приватного сектору» [4, с.146].

Таким чином, пошук ефективних правових механізмів, які б урівноважили інтереси відмінних за своїм економічним потенціалом держав, не завжди є успішним через гетерархійний характер, притаманний міжнародному правовому регулюванню. А приєднання держав до уніфікованої практики правового регулювання міжнародних економічних відносин при відсутності узгодженості між національними і правовими механізмами не дає очікуваних позитивних ефектів.

Глобалізація актуалізувала питання співвідношення держави і міжнародної співтовариства, національного права і міжнародного права, відкрила нові грані розуміння суверенітету, міжнародної правової норми, ролі міждержавних об'єднань і організацій. А отже, піднятися на новий щабель цивілізаційного розвитку людство зможе лише за умови докорінного переосмислення структури міжнародних економічних і соціокультурних зв'язків, коригування зовнішньополітичних установок, правової узгодженості у діяльності міждержавних спілок.

---

1. Allen, D. (2012). The Common Foreign and Security Policy. In E. Jones, A. Menon & S. Weatherill (Eds.). *The Oxford Handbook of the European Union* (pp. 643-658). Oxford: Oxford University Press.

2. Chang, H.-J. (2002). *Kicking Away the Ladder: Development Strategy in Historical Perspective*. London: Anthem Press

3. Corvaglia, M.A. & Li, K. (2018) Extraterritoriality and public procurement regulation in the context of global supply chains governance. *Europe and the World: A law review*, 2(1): 6.

4. Sandhu, N. (2016). Member participation in the WTO dispute settlement system: can developing countries afford not to participate? *Journal of Law and Jurisprudence*, 5 (1), 146-174.

5. Hoecke, M.V. (2014). European legal cultures in the context of globalization. *Proceedings of higher educational institutions. Jurisprudence*, 6(317), 6-24.

Грицай Ірина Олегівна
завідувач кафедри
соціально-гуманітарних дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцент

ДЕРЖАВНА ГЕНДЕРНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ ТА КРАЇН-ЧЛЕНІВ ЄС

Ідеологічний компонент державної політики та державного управління у напрямі забезпечення гендерної рівності, на думку деяких вчених, включає чотири виміри, які покладено в основу розвитку державної гендерної політики на сучасному етапі становлення українського суспільства. Перший вимір гендерної рівності – права людини як універсальний стандарт політичних, громадянських, економічних, соціальних і культурних прав та свобод для жінок і чоловіків; другий вимір – права людини як права жінок; третій вимір – рівність свобод, прав та обов'язків; четвертий – рівні можливості – основний елемент гендерної рівності [1, с. 325–332]. Вважаємо, що виокремлення другого виміру – права людини як права жінок – нині втрачає свою актуальність та дискримінує принцип гендерної рівності як такий. Проблематика утвердження гендерної рівності не зводиться до сфери захисту прав лише жінок, вона має загальний характер. Неможливо досягти результатів щодо однієї статі без врахування потреб та інтересів іншої.

Питання гендерної політики стосуються соціальних можливостей кожної статі, зокрема, в освіті, професійній діяльності, доступі до влади [2, с. 117]. Однак в Україні донині очевидними є чинники забезпечення переваг, які мають чоловіки під час зайняття посад у владних структурах; власність і управління економікою перебувають у руках чоловіків; обмеженість гендерного світогляду у чоловічого населення країни та ін. [3, с. 174–181]. У контексті цього важливим є звернення до соціальних досліджень, проведених неурядовими аналітичними центрами та думок експертів у цій сфері.

З приводу активності органів державної влади у забезпеченні гендерної рівності в Україні слід звернутися до соціологічного дослідження О. Піщуліної, яка зазначила, що нині існує дефіцит політичної волі української влади у здійсненні гендерних перетворень, зокрема: не вистачає розуміння стратегічних переваг гендерної політики, існують моменти декларативності певних норм вітчизняного законодавства. До того ж у просуванні гендерної політики громадські організації роблять набагато більше, ніж державні органи [4]. Тобто подальшим впровадженням у життя гендерної політики у цілому більше зацікавлена громадськість, ніж представники органів державної влади. Позитивним у цьому аспекті слід зазначити те, що гендерна рівність українським суспільством все більш глибоко усвідомлюється як цінність.

Акцентувала увагу на проблемі гендерного балансу у національному парламенті експерт з гендерних питань Т. Марценюк: разом з усіма здобутками Україна програє на фоні європейських країн, оскільки не змогла виконати «Цілі розвитку тисячоліття ООН», прийняті в 2000 р., згідно з якими до 2015 р. у Верховній Раді України має бути 30 % жінок.

Для отримання об'єктивного висновку щодо забезпечення принципу гендерної рівності у національному парламенті доречно навести офіційні показники різних скликань стосовно кількості жінок починаючи з 2000-х рр.: IV (2002–2006 рр.) скликання – 6,2 % (28 осіб); V (2006–2007 рр.) та VI (2007–2012 рр.) скликання – 9,3 % жінок (по 42 особи); VII скликання (2010–2014 рр.) – 10,2 % жінок (46 осіб). На сьогоднішній день у вітчизняному парламенті – VIII скликання (2014 р. – до т. ч.) – близько 12 % жінок (52 особи). Тобто за останні п'ятнадцять років кількість жінок у Верховній Раді України зросла вдвічі, проте не досягла 30 %.

Світовий економічний форум (World Economic Forum) опублікував щорічне глобальне дослідження – Індекс гендерного розриву 2018 (The Global Gender Gap Index 2018), із супроводжуючим його рейтингом країн світу за показником рівноправності чоловіків та жінок, вимірювання охоплюють 149 країн світу. Згідно зі звітом Світового економічного форуму, світовий Індекс гендерного розриву досягнув позначки 68 %. З чотирьох ключових показників, які вимірювались, лише показник економічної участі продемонстрував зменшення гендерного розриву. Це сталося здебільшого завдяки зменшенню розриву у доходах чоловіків і жінок (у 2018 році цей показник сягнув 51 %), а також збільшенню жінок на керівних посадах (світовий показник складає 34 %).

Для позитивного прикладу слід навести статистичні дані щодо країн, які є лідерами у забезпеченні принципу гендерної рівності у національних парламентах. Найбільш успішною серед 28 країн-членів Європейського Союзу щодо участі жінок у національному пар-

ламенті (коли жінки займають більше 40 % місць) (станом на 2015 р.) є ситуація лише у трьох країнах ЄС – в Іспанії – 41 %, Фінляндії – 43 % та Швеції – 44 %. Швеція є прикладом «поступального шляху» (incremental track) на противагу «швидкому шляху» (fast track) в дискурсі гендерної політики, тобто покорокового покращення стану гендерної рівності в країні. Швеції знадобилося приблизно 60 років, щоб досягнути рівня 20 % жінок у парламенті, та 70 років – для досягнення 30 % [5].

Подальші перспективи розвитку державної гендерної політики полягають у послідовному здійсненні конструктивних дій, спрямованих на утвердження гендерної рівності, що передбачає, зокрема: гарантування прав і свобод жінок та чоловіків і рівних можливостей у їх використанні; створення умов розвитку гендерно збалансованого державного кадрового апарату; забезпечення рівного доступу жінок та чоловіків до розподілу соціально-економічних ресурсів; розвиток партнерства між жінками та чоловіками під час виконання службових обов'язків та суспільно важливих завдань; врахування специфічних інтересів та потреб жінок і чоловіків під час розробки різних всеукраїнських, регіональних та місцевих програм і проєктів; забезпечення рівних можливостей для жінок і чоловіків особистої реалізації у політичній, соціально-економічній, духовно-культурній сферах; гарантування справедливого оцінювання результатів діяльності жінок та чоловіків; формування та розвитку гендерної культури і гендерної освіти як суб'єктів владних повноважень, так і суспільства в Україні загалом тощо. Реалізація вказаних заходів із забезпечення гендерного балансу передбачає детальну розробку механізму реалізації. До цього процесу обов'язковим є залучення усіх суб'єктів гендерної політики: органи державної влади та органи місцевого самоврядування, територіальні громади, громадські об'єднання, засоби масової інформації, які мають популяризувати цю тему та розповсюджувати інформацію щодо цієї проблематики й таким чином підвищувати обізнаність суспільства загалом.

1. Грицяк Н. Формування гендерної політики в Україні: проблеми теорії, методології, практики: монографія. Київ: Вид-во НАДУ, 2004

2. Кліменко Н.Г. Роль і місце жінки-військовослужбовця в Україні. *Економіка та держава*. 2014. № 5.

3. Мельник Т.М. Творення суспільства гендерної рівності: міжнародний досвід. Закони зарубіжних країн з гендерної рівності. 2-ге вид., доп. Київ: Стилюс; Гештальт Консалтинг Груп, 2010.

4. Українське гендерне законодавство загалом відповідає європейському –соцдослідження. URL:http://razumkov.org.ua/ukr/news.php?news_id=790

5. Марценюк Т. Політичне представництво жінок та гендерні квоти: шведський досвід. Соціальні виміри суспільства. Київ: Інститут соціології НАН України. Вип. 10. 2007.

Агарков Олег Анатолійович
професор кафедри психології та педагогіки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор політичних наук, професор

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ УЧАСНИКІВ АТО ТА ООС В КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Державна політика у сфері соціального захисту учасників антитерористичної операції включає забезпечення їх адаптації та психологічної реабілітації, забезпечення санаторно-курортним лікуванням, технічними та іншими засобами реабілітації, забезпечення житлом ветеранів війни, надання їм освітніх послуг, соціальної та професійної адаптації військовослужбовців, які звільняються з військової служби, інших учасників антитерористичної операції та осіб, звільнених з військової служби. Слід зазначити, що в умовах нестабільної військової ситуації на Сході України важливим питанням стратегії національної безпеки є підтримка боєздатності не тільки військовослужбовців, які беруть участь в операції об'єднаних сил, але й соціальний захист учасників АТО та ООС, які демобілізувалися і знаходяться у резерві.

Проблемам соціального захисту учасників бойових дій в АТО та ООС присвячені праці С. Ветлінського, Л. Воропай, Л. Синбової, О. Гордієнка, О. Кондратенка, М. Кравченка, Д. Чижова та інших. Як зазначає О. Кондратенко, державна політика у сфері соціального захисту учасників бойових дій полягає у забезпеченні прав, гарантій та компенсацій. Формування системи задоволення певних соціальних потреб учасників бойових дій враховує забезпечення їх адаптації та психологічної реабілітації, санаторно-курортним лікуванням, технічними та іншими засобами реабілітації, житлом, надання їм освітніх послуг, дотримання трудових прав, соціальної та професійної адаптації, пільг у сплаті певних видів послуг, пенсійного забезпечення тощо [3, с.

117]. З цим погоджується М. Кравченко, який виокремлює ключові завдання соціального захисту учасників АТО та ООС, що включають забезпечення їх адаптації та психологічної реабілітації, забезпечення санаторно-курортним лікуванням, технічними та іншими засобами реабілітації, забезпечення житлом ветеранів війни, надання їм освітніх послуг, соціальної та професійної адаптації військовослужбовців, які звільняються з військової служби, інших учасників антитерористичної операції та осіб, звільнених з військової служби, організації їх поховання [2].

На думку С. Ветлинського, ключовими напрямками діяльності органів державної влади у сфері посилення соціального захисту військовослужбовців, які беруть участь в АТО та ООС, на сьогодні є [1, с. 202–203]: 1) формування та запровадження діяльності єдиного реєстру учасників АТО та ООС, що введе на новий якісний рівень соціальний захист військовослужбовців та членів їхніх сімей (формування і введення бази даних; встановлення статусу учасника бойових дій, що дає право на відповідні пільги та компенсації; забезпечення гарантованого виконання державою прав інвалідів-учасників АТО; підтримка сімей військовослужбовців, які загинули в зоні АТО та ООС тощо); 2) запровадження ефективної моделі грошового забезпечення військовослужбовців; 3) встановлення на законодавчому рівні дієвого механізму забезпечення (оновлення порядку набуття такого права) житлом військовослужбовців та їхніх сімей; 4) удосконалення існуючої системи пільг та компенсацій для учасників АТО, ООС та членів їхніх сімей; 5) ефективне вирішення соціальних питань в умовах військового навчання, несення бойової та допоміжної служби; 6) створення системи психологічної та фізіологічної реабілітації для учасників АТО та ООС; 7) надання можливості усім реалізувати потребу у санаторно-курортному лікуванні, оздоровленні тощо.

Отже, соціальний захист учасників АТО та ООС гарантований державою і входить у комплекс загальнодержавних програм соціальної підтримки учасників АТО, натомість слід зазначити, що послуги надаються на місцях, а тому роль локальних досліджень щодо їх доступності і якості на рівні організації, установи, громади, регіону набувають не меншого, якщо не більшого значення (до того ж слід враховувати специфіку потреб учасників АТО залежно від регіону). Тому було проведено соціологічне опитування (анкетування) серед учасників АТО та ООС в м. Дніпро (50 респондентів, січень 2019 р.) та експертне опитування (25 співробітників соціальних служб, січень 2019 р.) щодо виявлення їх потреб у соціальних послугах.

На рис. 1 представлено показники експертної оцінки затребуваності соціальних послуг учасниками АТО та ООС і показники експертної оцінки затребуваності соціальних послуг.

Рис. 1. Оцінка учасниками АТО і експертами затребуваності соціальних послуг

Результати опитування свідчать про те, що для учасників АТО та ООС найбільш актуальними видами соціальної допомоги в процесі соціальної реадaptaції є матеріально-фінансова і соціально-медична допомога, а також послуги, пов'язані із подоланням бюрократичних перепон в оформленні документів щодо пільг, соціальних виплат, субсидій тощо. Експерти ж схильні зазначати значимість соціально-психологічного і професійно-освітнього аспектів соціальної реадaptaції учасників АТО та ООС. Причому учасники АТО

та ООС позитивно оцінюють якість надання таких послуг як соціально-медична допомога, освітні та інформаційні послуги, високий негативний показник у соціально-економічних послуг (матеріально-фінансова допомога, працевлаштування, допомога у відкритті власного бізнесу). Експерти позитивно оцінюють психологічні, інформаційні, адміністративні та освітні послуги учасникам АТО та ООС.

Таким чином, результати дослідження вказують на те, що найбільш актуальними видами соціальної допомоги для учасників АТО та ООС є матеріально-фінансова, соціально-медична допомога, адміністративні послуги. Врахування цих соціальних запитів і потреб в організації соціального захисту учасників АТО та ООС на регіональному рівні сприятиме посиленню рівня національної безпеки в умовах загострення ситуації на Сході України.

1. Ветлінський С. Соціальний захист військовослужбовців в умовах проведення антитерористичної операції. *Ефективність державного управління*. 2016. Вип. 4 (49). Ч. 1. С. 198–205.

2. Кравченко М.В. Основні проблеми соціального захисту учасників АТО. *Аспекти публічного управління*. 2015. № 11/12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aplup_2015_11-12_7.

3. Кондратенко О.О. Загальні засади нормативно-правового забезпечення державного управління у сфері соціального захисту учасників антитерористичної операції та членів їх сімей. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2015. № 4. С. 113–120.

Скиба Елеонора Костянтинівна

професор кафедри
соціально-гуманітарних дисциплін,
доктор філософських наук

Варбанський

Олександр Володимирович

студент юридичного факультету
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ ТА ВИХОВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ЗАВДЯКИ БОРОТБІ ІЗ ЗЛОЧИННИМИ УГРУПОВАННЯМИ

Організована злочинність являє собою один із найскладніших та найнебезпечніших видів злочинності, що може посягати одночасно на економічні, політичні, правові і моральні сфери суспільства внаслідок розгалуженості сфер її злочинної діяльності. Учасники організованих злочинних груп характеризуються високим кримінальним професіоналізмом, вужкою спеціалізацією.

Згуртованість впливає на продуктивність групи, збільшуючи її. На це також впливають прийняті в організації норми та мотивація до спільної групової діяльності. Однією з ознак організованої злочинної групи є розподіл ролей між її учасниками відповідно до займаного становища – кожен з її членів виконує певну функцію, відповідає за свою сферу діяльності.

Організовані злочинні групи є різновидом малих груп, під якими розуміються нечисленні по складу групи, члени яких об'єднані спільною діяльністю та перебувають у безпосередньому особистому спілкуванні, що є основою для виникнення емоційних відносин, групових норм і групових процесів [2; 3].

Актуальність протидії організованій злочинності в Україні визначається у теперішній час тим, що в основі її виникнення й розвитку лежать складні і взаємообумовлені соціально-економічні, політичні, юридичні та організаційно-управлінські причини. Тому для вирішення зазначеної проблеми необхідний комплексний підхід, а саме: застосування відповідних соціально-економічних, політичних, юридичних та організаційно-управлінських заходів, що враховували б також соціально-психологічні аспекти цього складного соціально-кримінального феномена.

Головним завданням та загальною метою стратегії й тактики є визначення на основі наукового аналізу та прогнозування розвитку криміногенної обстановки у суспільстві, вжиття запобіжних заходів та встановлення контролю над процесами створення і діяльності організованих злочинних угруповань та поширення корупції, подолання тенденції росту організованих злочинних проявів і корупції, усунення умов, що їх породжують та їм сприяють, скорочення, а в перспективі нейтралізація шляхом комплексного задіяння всіх державних та інших органів і максимального забезпечення ефективності їх роботи в межах чинного законодавства.

Правову основу стратегії і тактики становлять Конституція України, укази та розпо-

рядження Президента України, закони України, постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України, інші нормативно-правові акти у сфері боротьби з організованою злочинністю та корупцією, що в комплексі забезпечують єдність підходів до проведення державної політики і формування подальшої відповідної законодавчої бази у сфері боротьби з організованою злочинністю та корупцією.

Політичне, соціальне, економічне оновлення суспільства в процесі розбудови демократичної правової держави на основі ліберально-ринкових відносин зумовлює потребу приведення правових, організаційних, структурних та інших засад функціонування суб'єктів боротьби з організованою злочинністю та корупцією у відповідність до нових умов їх діяльності. Суб'єкти боротьби з організованою злочинністю та корупцією, як складова частина органів держави, повинні забезпечити реалізацію наданих їм повноважень, виходячи з пріоритетності захисту прав і свобод людини.

Серед першочергових завдань держави є викриття організованих злочинних груп і припинення їх дій, підвищення ефективності боротьби із законспірованими злочинними співтовариствами, що використовують міжнаціональні конфлікти, пов'язаними з „тіньовою” економікою, а також зі злочинними групами за кордоном. Перед правоохоронними органами стоїть завдання доведення існування організованої злочинності, а не доведення окремих видів чи злочинів. Окремо слід вказати на прорахунки у стратегії та тактиці боротьби з організованою злочинністю [1; 2].

На завершення соціально-психологічної характеристики організованої злочинної діяльності зазначимо, що сьогодні в суспільстві відсутні необхідні правові, соціально-психологічні умови, політична воля, загальна консолідація діяльності державних органів і суспільства для ефективної протидії та боротьби як зі злочинністю загалом, так і з організованою злочинною діяльністю зокрема.

Таким чином, в основі організованої злочинності лежить відповідне психологічне підґрунтя. Організована злочинність базується на таких психологічних підвалинах: «розмивання» уявлення про базові людські цінності, спотворення моральних орієнтирів поведінки, способів і засобів досягнення життєвого успіху; поширення корисливої, споживацької психології; активна пропаганда насилля і культу сили; романтизація серед неповнолітніх і молоді кримінальної субкультури, лідерів і авторитетів організованого злочинного світу; зниження рівня правослухняності громадян на основі зміни змісту свідомості, поширення елементів правового нігілізму, загальної недовіри населення до державних органів щодо їхньої здатності ефективно протидіяти організованій злочинності; низька психологічна готовність сприяти боротьбі з організованою злочинністю як окремого громадянина, так і населення в цілому. Розглянуті психологічні складові організованої злочинності сприяють і забезпечують її функціонування і розквіт на тлі інших негативних об'єктивних та суб'єктивних чинників, і насамперед – з причини деформації морально-психологічного чинника розвитку сучасного українського суспільства.

Перспективи дослідження ми вбачаємо в більш детальному аналізі психологічної складової злочинної діяльності відповідних організацій, розкритті соціально-психологічних наслідків діяльності організованих злочинних угруповань, висвітленні деструктивного впливу психологічної привабливості злочинної діяльності на особистісне становлення молодого покоління. Великі зміни будуть закладати в нашому суспільстві фундамент правового та психологічно стійкого розвитку. Це буде впливати на суспільні сфери життя, на образотворчу діяльність, виховну, наукову, сферу соціалізації та інші важливі сфери, які будуть постійно розвиватися та поповнюватися спеціалістами, які зрозуміли, що будувати правову державу – це покликання для них, і вони цьому сприятимуть. Любіть свою країну та будуйте в ній стійкі правові надії.

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р.; поточна редакція від 19.10.2018 року.
URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

2. Келлерман П.Ф. Психодрама крупным планом: Анализ терапевтических механизмов / пер. с англ. И.А. Лаврентьевой. Москва: Независимая фирма «Класс», 1998. 240 с.

3. Юридична психологія: підручник / за заг. ред. Л.І. Казміренко, Е.М. Мойсеєва. Київ: КНТ, 2007. 360 с.

Собакарь Андрій Олексійович
професор кафедри
загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор

СУЧАСНІ ДЕТЕРМІНАНТИ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Найважливішою умовою побудови демократичної правової держави, в якій досягається стійкий, прогресивний і збалансований розвиток особистості, суспільства та держави на принципах законності, поваги та дотримання прав і свобод людини та громадянина, взаємної відповідальності особи, суспільства та держави щодо забезпечення безпеки, гуманізму та відкритості, є забезпечення національної безпеки. Цьому має сприяти як чітке функціонування всіх елементів системи забезпечення національної безпеки країни, так і реалізація відповідної державної політики у цій сфері. Остання забезпечується шляхом цілеспрямованої діяльності органів державної влади, місцевого самоврядування та інституцій громадянського суспільства щодо попередження, виявлення та припинення загроз безпеці особистості, суспільства і держави та протидії їм як обов'язкової і неодмінної умови захисту національних інтересів України. При цьому саме «...утвердження прав і свобод людини і громадянина, забезпечення нової якості економічного, соціального і гуманітарного розвитку, забезпечення інтеграції України до Європейського Союзу та формування умов для вступу в НАТО» [1] визнається однією з двох основних стратегічних цілей забезпечення національної безпеки України.

На жаль, доводиться констатувати, що деструктивні процеси в українському суспільстві продовжують зберігатися. Довготривала невирішеність соціальних проблем у переважній частині українського суспільства сьогодні виступає одним із основних чинників виникнення та розвитку низки загроз у різних сегментах національної безпеки. Йдеться, зокрема, про дестабілізацію суспільно-політичних процесів, загострення конфліктів на національному і релігійному ґрунті, формування сепаратистських настроїв в окремих регіонах та групах населення, зневіру у дієздатності влади, вимивання з країни кваліфікованої робочої сили тощо. Перелічені загрози досягли масштабів, які можуть становити (а деякою мірою і становлять) реальну загрозу національній безпеці держави. Практично з усіх найважливіших соціальних показників світового цивілізаційного розвитку Україна продовжує перебувати на небезпечній межі [2, с. 36-52].

Розв'язання актуальних проблем забезпечення національної безпеки країни здається неможливим без відповіді на важливі запитання про те, хто є стратегічним партнером держави в процесі реалізації проголошених національних інтересів, захист яких матеріальних та духовних національних цінностей визначає пріоритети внутрішньої й зовнішньої політики держави; яким чином держава має намір захищати свої національні інтереси та яких заходів варто вжити, щоб підвищити її можливості у цьому напрямі. Ці запитання дають зрозуміти, що успіх політики держави істотною мірою залежить не тільки від національних інтересів та цілей, а й від чіткого розуміння вибраних шляхів, засобів та способів їх досягнення. Саме тому можна стверджувати, що державна політика національної безпеки безкомпромісно залежить від вибору концептуального підходу щодо її забезпечення [3].

Національна безпека визначається в термінах реальних та потенційних загроз національним інтересам, які можуть виникати в різних сферах життєдіяльності. Вони мають суб'єктивний й об'єктивний характер. Все, що людина створила своїми руками, може стати причиною загрози для її існування. Стрімкий науково-технічний прогрес, глобалізація, модернізація, постійне зростання потреб людства породили і негативні наслідки. Як приклад нових загроз можна навести: транспортні аварії, катастрофи, вибухи на атомних станціях і хімічних підприємствах, вдосконалення зброї масового знищення, руйнацію озонового шару Землі, глобальне потепління тощо. Існує багато класифікацій загроз для національної та міжнародної безпеки залежно від різних критеріїв. Більшість вчених виділяють за критерієм характеру загрози політичні, військові, економічні, соціальні, культурні, екологічні та ідеологічні [4, с. 17].

Сьогодні до актуальних загроз національній безпеці України слід віднести у тому числі й агресивні дії Російської Федерації, що чиняться для виснаження української економіки і підризу суспільно-політичної стабільності задля знищення Української держави і захоплення її території [1].

Отже, впродовж багатьох років не вщухають гострі дискусії з приводу формування національних інтересів та усунення загроз їх реалізації. Крім цього, для України названа проблема

має дві взаємопов'язані складові. Одна з них стосується вибору ціннісних засад державного будівництва, а інша – вибору політичної концепції забезпечення національної безпеки. Щодо першої складової, то одні вчені переконані в тому, що в Україні більш допустимою є ідея подальшої розбудови інститутів демократичного суспільства. Інші вважають, що вказана політика має базуватися на ідеологічних комуністичних засадах, а третя частина вказує на необхідність підпорядкування особистих інтересів інтересам свого – українського. При цьому існують й такі, що вважають, що основа політики національної безпеки повинна базуватися на уявленнях про необхідність забезпечення як пріоритетних наднаціональних цінностей, так і максимально можливого зниження ролі державних інститутів у суспільному житті.

Враховуючи викладене, сучасними детермінантами розвитку державної політики забезпечення національної безпеки України сьогодні можна вважати:

– у політичній сфері: створення дієвих механізмів захисту прав громадян України в країні та в світі; запобігання й усунення спроб втручання у внутрішні справи України; входження в існуючі та створювані системи універсальної і регіональної безпеки; підтримка громадянської злагоди та соціальної стабільності; побудова надійної системи захисту конституційних засад;

– в економічній сфері: контроль за експортно-імпортною діяльністю, спрямованою на підтримку важливих для України пріоритетів та захист вітчизняного виробника; боротьба з протиправною економічною діяльністю, протидія неконтрольованому відпливові національних матеріальних, фінансових, інтелектуальних, інформаційних та інших ресурсів;

– у соціальній сфері: виявлення й усунення причин, що призводять до різкого розшарування суспільства під час переходу до ринкової економіки; створення ефективної системи соціального захисту людини, охорони та відновлення її фізичного і духовного здоров'я; стимулювання розвитку та забезпечення всебічного захисту освітнього й культурного потенціалу країни;

– в екологічній сфері: впровадження та контроль за дотриманням науково обґрунтованих нормативів природокористування; контроль за станом навколишнього природного середовища, виявлення та усунення загроз для здоров'я населення;

– у науково-технологічній сфері: вжиття комплексних заходів щодо захисту та розвитку науково-технологічного потенціалу; виявлення й усунення причин науково-технологічного відставання України; створення ефективних механізмів боротьби з відпливом інтелектуального та наукового потенціалу за межі України;

– в інформаційній сфері: вжиття комплексних заходів щодо захисту свого інформаційного простору та входження України в світовий інформаційний простір; усунення негативних чинників порушення інформаційного простору, інформаційної експансії з боку інших держав; розробка і впровадження необхідних засобів та режимів отримання, зберігання, поширення й використання суспільне значущої інформації, створення розвинутої інфраструктури в інформаційній сфері.

З огляду на зазначене важливо зауважити, що втіленню зовнішньополітичного курсу України деякою мірою перешкоджають не лише внутрішньополітичні розбіжності та відсутність консолідованої позиції еліти і суспільства, а й ситуації, які відбуваються на регіональному та національному рівнях, що негативно позначаються на внутрішніх та зовнішніх процесах України [5, с. 105].

Таким чином, сучасна система забезпечення національної безпеки України має стати не просто сукупністю взаємодіючих інституційних елементів, а й певного процесу формування правового поля, ціннісно-ідеологічних засад державного будівництва, світоглядно-політичної стратегії реалізації національних інтересів та прийняття відповідних політичних рішень. При цьому необхідною передумовою належної обґрунтованості та практичної реалізації обраного концептуального підходу має стати чітке розмежування політичної, адміністративної та оперативної функцій управління сектором безпеки та оборони.

---

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 6 травня 2015 року № 287/2015. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>.

2. Пирожков С.І. Проблеми національної безпеки в контексті європейського вибору України. *Соціально-економічні дослідження в перехідний період*. Львів, 2003. Вип. 5. С. 36-52.

3. Ситник Г.П. Державна політика та основи стратегічного планування забезпечення національної безпеки. URL: http://academy.gov.ua/NMKD/library_nadu/Navch_Posybniky/4c47ea67-658a-41f9-9a6f-756fbc6e1100.pdf.

4. Пилипенко О.С. Сучасні проблеми міжнародної безпеки. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. Випуск 123 (частина I). 2014. С. 16-23.

5. Власюк О.С. Національна безпека України: еволюція проблем внутрішньої політики: вибр. наук. праці. К.: НІСД, 2016. 528 с.

Резнікова Ольга Олександрівна
заступник завідувача відділу
Національного інституту
стратегічних досліджень
кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ ЯК ШЛЯХ МОДЕРНІЗАЦІЇ СИСТЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Необхідність протистояння загрозам гібридного типу та швидким і раптовим змінам безпекового середовища актуалізує питання розбудови національної стійкості. Це передбачає, зокрема, запровадження низки нових механізмів, які дозволять існуючим системам забезпечення національної безпеки набутися здатності адаптуватися без значних втрат до нових умов, своєчасно і ефективно реагувати на широкий спектр загроз, які стає все складніше ідентифікувати, посилити належним чином спроможності різних суб'єктів тощо.

Практика розробки і впровадження механізмів забезпечення національної стійкості набула вже певного поширення у світі. Як правило, країни починають застосовувати відповідні механізми у пріоритетних для себе сферах, серед яких найбільш типовими на даний час є протидія тероризму, захист критичної інфраструктури, кібербезпека, реагування на надзвичайні ситуації природного і техногенного походження, забезпечення безперервності бізнес-процесів тощо. Запровадження таких механізмів здійснюється, як правило, шляхом прийняття відповідних програм, планів дій, керівництв та інше.

Комплексний підхід до питань забезпечення національної стійкості притаманний ні лише небагатьом країнам, серед яких Велика Британія і США, де відповідні цілі і завдання визначаються на рівні стратегічних документів держави. Зокрема, такі завдання визначаються у Стратегіях національної безпеки Великої Британії, починаючи з 2008 р. Однією з основних цілей Стратегії 2010 р. визначено забезпечення безпеки і стійкості Великої Британії, що передбачає захист населення, економіки, інфраструктури, території і способу життя від всіх найбільших актуальних і потенційних ризиків. При цьому формування стійкості держави розглядається у контексті готовності до будь-яких небезпек, здатності відновлюватися після шоків і продовжувати надавати життєво важливі послуги. [1]

У США концепт національної стійкості був комплексно реалізований у Стратегії національної безпеки 2017 р. [2] У попередніх Стратегіях, як і в інших програмних документах, зокрема, у Чотирирічному огляді внутрішньої безпеки 2014 р. [3], визначалися лише окремі завдання у цій сфері.

Дослідження досвіду різних країн у розбудові національної стійкості дає підстави стверджувати, що **принципово важливе значення у цьому процесі мають такі напрями діяльності, як:**

- налагодження ефективної взаємодії між усіма суб'єктами (державними і недержавними). Це може потребувати створення нових організаційних структур (формальних і неформальних співтовариств, постійно діючих робочих груп тощо);
- посилення спроможностей уповноважених державних органів щодо ідентифікації загроз;
- підвищення рівня обізнаності суб'єктів щодо спектру і характеру актуальних і потенційних загроз;
- певний перерозподіл відповідальності у безпековій сфері (недержавні суб'єкти, місцеві громади, громадяни беруть на себе більшу відповідальність за власну безпеку, а держава створює для цього сприятливі умови і посилює координаційні і контрольні функції);
- забезпечення безперервності процесу державного управління і надання критично важливих послуг населенню;
- забезпечення високого рівня готовності всіх суб'єктів до широкого спектру загроз і небезпек (шляхом налагодження ефективного обміну інформацією, проведення постійних навчань, тренувань, розробка відповідних програм і планів дій тощо);
- налагодження стійких двосторонніх каналів комунікації уповноважених державних і місцевих органів з населенням;
- адекватне посилення спроможностей всіх суб'єктів щодо протидії будь-яким загрозам на всіх етапах (забезпечення готовності, реагування, відновлення).

Розбудова національної стійкості має важливе значення для України, для якої гібридна агресія РФ є чинником довгострокового негативного впливу на стан національної безпеки.

ки. Певні елементи національної стійкості в Україні вже сформовані, зокрема, у вигляді профільного законодавства у сфері забезпечення національної безпеки, існування низки загальнодержавних безпекових систем (у т.ч. у сфері боротьби з тероризмом, цивільного захисту та інші) тощо.

Проте, залишається ще низка проблемних питань, вирішення яких сприятиме посиленню національної стійкості до широкого спектру загроз. Зокрема, йдеться про необхідність удосконалення діяльності з ідентифікації загроз національній безпеці, посилення міжвідомчої взаємодії, запровадження комплексного підходу щодо протидії широкому спектру загроз, активізації ролі громадянського суспільства у забезпеченні національної безпеки, встановлення двосторонніх каналів комунікацій між державними органами і населенням тощо.

Розбудова національної стійкості є досить новим завданням для України, а отже потребує закріплення візії цього процесу на рівні стратегічних документів держави. Передусім, йдеться про Стратегію національної безпеки України, яка відповідно до Закону України «Про національну безпеку України» є основним документом довгострокового планування, що визначає основні напрями державної політики у сфері національної безпеки. Вона має періодично оновлюватися. Слід враховувати, що чинна Стратегія національної безпеки України розрахована на реалізацію до 2020 року. Таким чином, процес підготовки нової редакції цього важливого документу довгострокового планування має розпочатися вже у 2019 році.

З огляду на викладене, вбачається за доцільне при підготовці проекту нової редакції Стратегії національної безпеки України визначити у ньому основу мету, принципи, цілі і завдання розбудови національної стійкості.

Також у розвиток положень Закону України «Про національну безпеку України» щодо стратегічного планування видається корисним розглянути питання щодо розробки низки нових документів, які б визначали порядок взаємодії органів державної і місцевої влади та населення на різних етапах протидії загрозам і небезпекам.

Зокрема, доцільно запровадити практику підготовки Реєстру загроз як складової Стратегії національної безпеки України. У цьому контексті корисним для України міг би стати досвід Великої Британії щодо ведення такого Реєстру. В Україні такий Реєстр мав би сприяти формуванню спільного бачення ризиків, їх рівнів, порядку взаємодії державного, приватного секторів та громадянського суспільства.

Частково це завдання вирішено Концепцією розвитку сектору безпеки і оборони України, затвердженій Указом Президента України від 14 березня 2016 року №92/2016, якою визначено систему поглядів на розвиток безпекових та оборонних спроможностей України у середньостроковій перспективі, основні завдання розвитку сектору безпеки і оборони. У додатку до цієї Концепції встановлено перелік кризових ситуацій для планування, реагування та застосування сил і засобів, а також розподіл відповідальності складових сектору безпеки і оборони України у реагуванні на загрози та під час виконання завдань за призначенням.

Слід зауважити, що перелік можливих кризових ситуацій є не вичерпним, а крім того, документ не передбачає необхідності залучення до відповідних процесів інших суб'єктів, у т.ч. громадянського суспільства. При цьому Концепція визначає у якості проблеми, що потребує вирішення, недосконалість координації і взаємодії складових сектору безпеки і оборони (до яких відповідно до статті 12 Закону України «Про національну безпеку України» відносяться також і громадяни та громадські об'єднання), а також між центральними та місцевими органами державної влади під час вирішення спільних завдань із забезпечення національної безпеки.

Також у Концепції не знайшли відображення такі важливі завдання, як необхідність комплексної протидії викликам та загрозам, запровадження єдиних підходів щодо виявлення, ідентифікації й оцінки загроз, розроблення нових та удосконалення існуючих механізмів міжвідомчої взаємодії та координації діяльності різних суб'єктів.

Водночас, досвід протидії гібридним загрозам вказує на необхідність саме такого комплексного підходу, особливо на початковому етапі агресії, коли нападник намагається максимально замаскувати свої дії.

---

1. A Strong Britain in an Age of Uncertainty: The National Security Strategy // UK Government. 2010. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/61936/national-security-strategy.pdf.

2. National Security Strategy of the United States of America // President of the USA. 2017. URL: <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf>.

3. The 2014 Quadrennial Homeland Security Review [Електронний ресурс] // Homeland Security Department. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.dhs.gov/sites/default/files/publications/2014-qhsr-final-508.pdf>.

Миронова Тетяна Юрївна
доцент кафедри
українознавства та іноземних мов
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат педагогічних наук, доцент

КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ В ОСНОВІ ОСОБИСТОСТІ: ЧЕСНЕ СЛОВО ТА СИЛА ДУХУ – СЕРЦЕВИНА БЕЗПЕКИ

В англомовному світі поширеним є уявлення, що спершу людину виховують бути порядною, а вже після того – професіоналом. Для зміцнення такої істини, попри іншого, викладаються університетські курси критичного мислення, які – як окремих навчальний предмет – є ретельним багаторічним навчанням та комунікативною практикою із носіями відповідних якостей. Подібної мовленнєво-мисленнєвої підготовки в українській реальності не існує; так само наразі бракує досвіду розуміння та викладання відповідного предмета.

Складність вітчизняної ситуації починається вже з назви: те, що в Україні звучить як буквальный переклад «критичне мислення» (дуже «модний» предмет, що поширюється безліччю усіляких платних чи безплатних, очних чи заочних курсів, які обіцяють шалений життєвий успіх), не відповідає тому, що викладається в американському університеті як «Thinking Critically» [9]. Наші «імпортери» навчального предмета, радше його назви, пояснюють його у дусі, що зводиться до: а) критиканства, б) недовіри до усілякої інформації, в) реанімації того, що десятиліттями пропонувалося у червоно-пропагандистських російських/українських підручниках з красномовства [2; 3; 6] чи до г) претензій на логічність мислення, при чому «логічність» розуміється на рівні формальної логіки.

Те, що пропонується в англомовній реальності як «*thinking critically*», дійсно є навчанням по-людськи правильного, коректного мислення. Ця наука першорядно виховує готовність розпізнавати брехню із боку інших, а також є пересторогою для недосвідчених авторів та промовців (водночас текстотворців), як їм уникати спонтанної некоректності власного мислення, щойно воно підпадає під владу емоцій чи страху.

Англомовне розуміння риторики не привінюється до вітчизняного. Насправді, за своєю суттю, англомовний предмет «*thinking critically*» (думати, ретельно оцінюючи, виважуючи) пов'язується із античною риторикою, проте є зовсім не тим, що викликає нудьгу на українських теренах та перебуває між підручникових обкладинок. Ту риторика, яка, виходячи із античності, століттями виховувала англомовну думку, в тому числі англійську та пуританську, здавна із нашої місцевості гнали як шкідливу, бо вона зрощувала самостійне мислення окремої людини, яка за такої науки нелегко піддавалася маніпуляціям, залякуванню чи стадним інстинктам. Таке місцеве понівечення риторики, викладеної російською/українською мовами, не згадуючи часів після Г. Сковороди (трагічного мужнього імперського-радянськими чорними віхами: у 1846 р. царським наказом античні автори республіканського Риму були заборонені як ті, що виховують «вільнодумство» [1], а після 1917 р. відбулось те саме, але вже із кущими залишками «риторики» та зі знаннями древніх мов, негодящими для читання в оригіналі.

Як наслідок тривалого незнання, за місцевою сумною традицією (судячи за художньою літературою за декілька століть) для українських/російських мовців було типовим висловлюватися про риторика, а разом із нею про древні мови та авторів, виключно глузливо як про «дурну» справу [4]. Проаналізувавши близько сотні автентичних текстів англомовних авторів про риторика та древніх письменників (Гомера, Демосфена, Цицерона, Сенеки та ін., але зовсім не про агресивного маніпулятора та плагіатора Цезаря: його, здається, на наших теренах єдино розхвалюють, по суті, за погибель половини населення імперії), ми не знайшли жодного випадку висміювання чи зневажання. Навпаки, неодноразово у різноманітних ракурсах звучала англомовна вдячність на адресу античності як виховательки англійської мови / «*Latin disciplined English*» [10, т. 9, с. 617]. Над англомовним навчанням парує древнє та досі дієве розуміння «людини, що пише» у дусі Катона Старшого (234-149 рр. до н.е.) / *Marcus Porcius Cato The Elder*, який сповідував ідеал «порядної людини, що вмів висловлюється».

Отже, в основі англомовного предмета «критичне мислення» головним стрижнем пролягає віра в «людину, яка не бреше». Молоді англомовні люди, щойно дістаються суті та легкості практикування цієї науки, відразу розпізнають відхилення від такого ідеалу. Більш того, вони миттєво назвуть той спосіб, у який проблемний співбесідник намагається «пере-

крутити розмову». Такі способи, за деякими англомовними професорами, викладаються в обсязі 8-10 прикмет, у деяких їхніх колег кількість випадків розпізнавання хиб мислення добігає двох десятків, що вичерпно охоплюють всі шляхи брехні.

З античності було важливо робити вибір (за дитину цей вибір робиться батьками, сприймається нею інтуїтивно «з молоком матері» і має наслідки на все життя) – «або відкинути брехню назавжди від себе», або «дозволяти (чи це не гібридно???) її собі». Згадані (із англомовної реальності) способи розпізнавання «перекручувань думки» відкриваються лише тим, хто зрікається брехні назавжди. Тоді така особа отримує особливу силу миттєво викривати неправду із боку інших. Цим, за англомовними авторами, риторика «захищає» та «надає сили».

В англомовному викладанні усіляких навчальних предметів, що передбачають складання власних текстів (курсівих, дипломних, самостійних досліджень), професори незмінно пильнують відверте, щире, відкрите мислення / «*direct, straightforward thinking*». Вважається схвальним відкидати все сумнівне за чесністю, хитре, із прихованими цілями, хибне – як це разом охоплюється англійським словом – зіпсоване, перекручене мислення / «*crooked thinking*» [7, с. 145; 8, с. 166-169; 11, с. 149-151, 144, 149].

Палітра попереджень від знавців письма про «хибне мислення» / *fallacies* розгортається досить колоритно, до прикладу: «*post hoc, ergo propter hoc*» (лат.); «*red herring*»; «*either-or-fallacy*»; «*hasty generalization*»; «*ad hominem reasoning*» (лат.); «*begging the questions*»; «*faulty analogy*» [11, с. 149-150]. Заклик до молодих авторів цінувати правдивість слова підкріплюється поясненнями негідності плагіаторства / *plagiarism* [11, с. 337-338]. Неможливість свідомої фальші в текстовому творінні розкривається за темою «Деформація свідчень» / *Distortion of evidence*» [11, с. 136].

Викладання «критичного мислення» в англомовному світі та в нашій реальності не є одним і тим самим. Вітчизняні наставники із «критичного мислення» переважно працюють за перекладеними книгами (напевно, зусиллями тих, хто не є носієм відповідного мислення). Щоб зрозуміти прірву поміж англомовним та вітчизняним викладанням «критичного мислення», варто не за перекладами, а за англомовними джерелами пройти відповідний курс із англомовним професором. Причому цей предмет – комунікативно-практичного характеру, настільки практичний, як навчання музики, співу, плавання тощо. Прочитані лекції не роблять із молоді людини ту, що здатна до «*thinking critically*».

А щоб англомовні професори за своїми джерелами були здатні чомусь навчити тих, хто бажає бути «*thinking critically*», необхідна одна важлива передумова: знання англійської мови на рівні освіченого її носія. Також важливо не допускати брехні у своє життя, навіть у «гібридному перекручуванні». За навчання «*thinking critically*» людські висловлювання та тексти аналізуються за глибинними смислами, що неможливо зробити, коли студентові бракує слів, він дивиться у словник, думає про граматичні структури чи перекладає про себе англійський текст рідною мовою (при цьому ворущачи губами – вірна ознака іноземця зі знанням англійської мови на рівні підручника граматики). Телефонний переклад на тлі предмета «*Thinking Critically*» є повним дикунством.

Ті, хто не бажає вивчати англійську мову «до віртуозності», що дійсно – дуже важка пожиттєва справа, можуть сказати, що треба залучити вітчизняні джерела. Навряд чи це є рішенням проблеми: у нас немає таких підручників, бо здавна їх історично відривали від наших співвітчизників. Підручники риторики, що виростили із російської колоски, за своєю суттю стверджують прямо протилежне тому, про що йдеться в англомовному навчанні «*thinking critically*»: тобто те, що для англійців та американців є «перекрученим мисленням» / *crooked thinking*, для цих східноєвропейських «риторів» є схвальними «прийомами полеміки задля переваги у дискусії» [2; 3; 6], а завжди зневажувана англомовними мовцями «хитрість» у спілкуванні виглядає неначе місцевим синонімом «розуму». Сучасні «курси критичного мислення» рідною мовою переконують, що описана різниця навряд чи усвідомлена.

1. Брокгауз Ф.А., Ефрон И.А. Энциклопедический словарь. Т. 8. С-Петербург, 1892. 285 с.

2. Введенская Л.А., Павлова Л.Г. Культура и искусство речи: современная риторика. Ростов-на-Дону: Феникс, 1996. 576 с.

3. Зарецкая Е.Н. Риторика: Теория и практика речевой коммуникации. М.: Дело, 1998. 478 с.

4. Миронова Т.Ю. Грамматико-переводный метод преподавания иностранных языков: импlications для современности // Лінгвістичні та лінгвокультурологічні аспекти навчання іноземних студентів у вищих навчальних закладах України. Дніпропетровськ: ДНУ ім. О. Гончара, 2010. С. 49-59.

5. Миронова Т.Ю. Комунікативна перспектива англомовного авторського тексту. Д.: Вид-во ДДФА – «Свидлер А.Л.», 2015.

6. Рождественский Ю.В. Теория риторики. М.: Добросвет, 1999. 482 с.

7. Baker Sh., Stevenson D. Problems in Exposition. Supplementary Exercises for The Complete Stylist. Thomas Y. Crowell Company. New York, 1972. 154 p.

8. Bazerman Ch. The Informed Writer. Boston: Houghton-Mifflin, 1989. 513 p.

9. Chaffee J. Thinking Critically. Houghton. Boston, 1988. 468 p.
10. Elton Oliver. III. Elizabethan Times / Oliver Elton, M.A., professor of English Literature of Liverpool, author of «The Augustan Ages» etc. // English literature. The Encyclopedia Britannica. A Dictionary of Arts, Sciences, Literature and General Information / 11th edition in 29 volumes. New York: Encyclopedia Britannica, Inc., 1910-1911. vol. 9. 960 p. PP. 616-628.
11. Trimmer J., McCrimmon. J. Writing with a Purpose. Boston: Houghton Mifflin Company, 1986. 524 p.

Недря Кирило Михайлович
доцент кафедри філософії та політології
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат історичних наук

ПОСТТРАВМАТИЧНИЙ СТРЕСОВИЙ РОЗЛАД В СЕРЕДОВИЩІ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ: ПРОБЛЕМИ ІНТЕГРАЦІЇ В СУСПІЛЬСТВО ТА ВИКЛИКИ ДЛЯ ПРАВООХОРОННОЇ СИСТЕМИ

Понад п'ять років сучасна історія України безпосередньо пишеться в умовах наявної збройної агресії з боку Російської Федерації та квазіреспублік, створених на Сході нашої держави, що створює постійні виклики національній безпеці в усіх сферах життя. І одним з таких викликів є постійне збільшення кількості осіб, які тією чи іншою мірою брали участь у бойових діях. Частина з них має відповідний статус «учасника бойових дій», а вагома необлікована кількість осіб не мають такого статусу, оскільки здебільшого в 2014–2015 рр. виконувала завдання у якості добровольців. Аби уявити приблизну кількість людей, що входять до даних категорій, можна навести цифру у 362 095 осіб, яким, за інформацією Державної служби у справах ветеранів війни та учасників антитерористичної операції, офіційно надано статус учасника бойових дій станом на 01.03.2019 р. [1; 2]. А неофіційно вважається, що ця цифра сягає понад 400 тис.

Безумовно, що вже сама по собі така кількість осіб має входити до компетенції правоохоронної системи, що додатково актуалізується тим, що це є група ризику, здатна створювати не лише ускладнення криміногенної ситуації серед нетяжких злочинів, а й у категоріях тяжких та особливо тяжких, внаслідок створення організованих груп (подібні випадки вже відомі). При цьому одну з ключових ролей у цих процесах відіграє відсутність або формалізований підхід до вхідного контролю за психологічним станом осіб, що направляються до зони бойових дій (особливо на початковій стадії збройного протистояння), так і вихідного, а також відсутність системної роботи з психологічної реабілітації. Проте, світовий досвід свідчить, що велика кількість комбатантів має так званий посттравматичний стресовий розлад (англ. – PTSD).

Тож, що це за розлад? Фактично він не є чимось унікальним і розвивається внаслідок переживання реальної або потенційної загрози життю, або іншої психотравмуючої події – ситуація, яка є небезпечною не лише для життя, а і здоров'я людини, може супроводжуватися відчуттям безсилля, страху, жахливими картинами (військові чи бойові дії, терористичні акти, вбивства, сексуальне чи фізичне насилля, ДТП, стихійні лиха). Та у військових ризик його отримання в рази більший, оскільки сама участь у бойових діях вже є психотравмуючою подією, безпосередньо пов'язаною з ризиком для життя і здоров'я. До того ж не менші ризики отримання цього розладу у рідних та близьких військовослужбовця.

Проявами ПТСР є такі:

I. Травматична подія наполегливо повторюється в переживанні одним (або більше) з таких способів:

1. Повторюване і нав'язливе відтворення події, відповідних образів, думок і сприймань, викликає тяжкі емоційні переживання.
2. Повторювані важкі сни про подію.
3. Важкі дії або відчуття, ніби травматична подія переживається знову (включає відчуття «пожвавлення» досвіду, ілюзії, галюцинації і дисоціативні епізоди – «флешбек-ефекти», включаючи ті, які з'являються у стані інтоксикації).
4. Інтенсивні важкі переживання, які були викликані зовнішньою або внутрішньою ситуацією, що нагадує про травматичні події або символізує їх.
5. Фізіологічна реактивність у ситуаціях, які зовні чи внутрішньо символізують аспекти травматичної події.

II. Постійне уникнення стимулів, пов'язаних з травмою, блокування емоційних реакцій, заціпеніння (не спостерігалось до травми). Визначається за наявністю трьох (або більше) із названих нижче особливостей:

1. Зусилля з уникнення думок, почуттів або розмов, пов'язаних з травмою.
2. Зусилля з уникнення дій, місць або людей, які будять спогади про травму.
3. Нездатність згадати про важливі аспекти травми (психогенна амнезія).
4. Помітно знижений інтерес або неучасть в раніше значимих видах діяльності.
5. Відчуття відстороненості або відокремленості від решти людей.
6. Знижена вираженість афекту (нездатність, наприклад, до почуття любові).
7. Відчуття відсутності перспективи в майбутньому (наприклад, відсутність очікувань з приводу кар'єри, одруження, дітей або побажання довгого життя).

III. Постійні симптоми зростаючого порушення (які не спостерігалися до травми).
Визначаються з наявності, принаймні, двох з нижчезказаних симптомів:

1. Труднощі із засинанням або поганий сон (ранні пробудження).
2. Дратівливість або вибухи гніву.
3. Утруднення із зосередженням уваги.
4. Підвищений рівень стривоженості, гіперпильність, стан постійного очікування загрози.
5. Гіпертрофована реакція переляку [3, с. 18–19].

Не обов'язково, що всі вони мають проявлятися. Однак навіть окремі з них можуть створювати напруженість нервової системи та, що безпосередньо належить до компетенції правоохоронної системи, отримувати вихід у різних формах агресії та насилля. І першими, хто наражається на небезпеку зустрічі з ним, є ті самі родичі і близькі, як найбільш вразлива категорія. У світлі того, що покарання за такого роду злочини та правопорушення нещодавно було переглянуто у бік збільшення, виникають ризики зростання статистики та напруження суспільних відносин, оскільки дії з боку особи з ПТСР не є цілком контрольованими в даному випадку. Окрім того, наявність ПТСР може отримувати вихід і в особливо тяжких злочинах, як вбивство (один з останніх відомих випадків – вбивство в результаті міжособистісного конфлікту громадянина бійцем 72-ї ОМБр на зупинці у Києві). Причому ПТСР не є пом'якшуючою обставиною, передбаченою чинним законодавством, хоча у світовій практиці такий підхід вже існує.

Цікавою у цьому відношенні є статистика у США по ветеранах війни у В'єтнамі. Так, за даними дослідження американських ветеранів війни у В'єтнамі, проведеного в 1988 році, у 15,2 % з них спостерігалися виражені ПТСР, а ще у 11,1 % відзначалися окремі симптоми таких розладів. Серед цих осіб у 5 разів зростає ризик залишитися безробітними, близько 70 % з них хоча б один раз розлучилися з подружжям, у 35 % спостерігалися батьківські проблеми, у 47,3 % – крайні форми ізоляції від людей, у 40 % – виражена ворожість до оточуючих. 36,8 % представників цієї соціальної групи здійснюють більше 6 актів насильства в рік, 50 % були заарештовані і посаджені у в'язницю (в тому числі 34,2 % – більше одного разу) [4, с. 681]. За іншими даними, приблизно у 25 % американських ветеранів В'єтнаму спостерігається розвиток несприятливих особистісних змін після отриманої психотравми. До початку 1990-х рр. близько 100000 ветеранів цієї війни покінчили життя самогубством. 40000 ведуть замкнутий, майже аутичний спосіб життя. Серед поранених та інвалідів війни відсоток осіб з ПТСР перевищує 42 %, тоді як серед фізично здорових ветеранів війни їх 10–20 %. 56 % людей, які пережили важкі бойові події, вмирали і були хворі у віці до 65 років [5, с. 267–269].

В Україні дотепер немає власної статистики як щодо осіб з ПТСР, так і щодо вчинення правопорушень і злочинів комбатантами, хоча щодо першої категорії називається цифра у 25–30 % [3, с. 17]. Але вона є досить умовною і, швидше за все, є значно більшою, оскільки внаслідок участі у бойових діях в Афганістані («Афганський синдром») цей відсоток був на рівні до 55.

Тож, чим ще загрожує відсутність контролю за реабілітацією та ресоціалізацією учасників бойових дій до суспільства для правоохоронної системи? Все вищезазначене призводить до того, що учасник бойових дій може знаходити вихід зі свого стресу в алкоголі, наркотиках або кримінальній соціалізації в колі тих, хто його розуміє (організована злочинність). Окрім того, систематичними є порушення прав людини та прав учасників бойових дій, оскільки суспільство не готове їх сприймати як повноправних членів. Все це, що теж доведено світовою практикою, призводить до збільшення кількості самогубств, які, доволі часто скоюються за допомогою зброї чи вибухонебезпечних предметів, які, відповідно, теж зберігаються незаконно.

І все це лягає у першу чергу на плечі саме правоохоронної системи, яка має чітко розуміти з чим конкретно має справу.

---

1. Про затвердження Порядку надання та позбавлення статусу учасника бойових дій осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення: постановою Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 р. № 413 // База даних «Законодавство України». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/413-2014-%D0%BF> (дата звернення: 19.09.2018).

2. Інформація щодо надання статусу «учасник бойових дій» станом на 01 березня 2018 р. // Державна служба у справах ветеранів війни та учасників антитерористичної операції. URL:

<http://dsvv.gov.ua/dostup-do-publichnoji-informatsiji/informatsiya-schodo-nadannya-statusu-uchasnyka-bojovyh-dij.html>

3. Блінов О. А. Прояви посттравматичних стресових розладів // Актуальні проблеми психології: зб. наук. праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. 2013. Том VII. Вип. 32. С. 15–20.
4. Fortana A., Rosenheck R. Aggression and its correlates in Vietnam veterans with and without chronic posttraumatic stress disorder. *J. Nerv. Ment. Dis.* 1994. N° 182 (12). P. 677–684.
5. Friedman M.J., Schnurr P. P., McDonagh Coyle A. Post-traumatic stress disorder in the military veteran. *Psychiatr. Clin. North. Am.* 1994. № 17 (2). P. 265–277.

Почтовий Максим Миколайович
декан Криворізького факультету
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ДО ПИТАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРАВОТВОРЧОСТІ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Ефективність та результативність правотворчої діяльності багато в чому визначається правотворчою політикою, яка покликана визначити її стратегічні задачі та мету. Так, О. Мазуренко пропонує розглядати правотворчу політику як особливий різновид правової політики, а саме як науково обґрунтовану, планову та системну діяльність суб'єктів правотворчості, направлену на створення, зміну, вдосконалення юридичних норм і яка реалізується з метою максимального ефективного регулювання найбільш важливих сфер суспільних відносин [1, с. 104]. У свою чергу, С. Поленіна зазначає, що правова політика, враховуючи весь спектр різноманітності її характеристик та визначень, розуміється та сприймається у суспільстві як політика в першу чергу правотворча. Така позиція не є випадковою, адже правова політика набуває найбільш зрозумілої та доступної для більшості населення форми тоді, коли вона закріплюється в преамбулах, визначеннях та статтях законів і інших нормативно-правових актів [2, с. 180].

Діяльність суб'єктів правової політики держави у напрямі правотворчості є неоднозначною. З негативної сторони мають місце прояви колізій, прогалин у законодавстві; відсутність належного обґрунтування економічних, соціальних, політичних реформ, які реалізуються владою; не завжди (навіть у переважній більшості) високий професіоналізм осіб, що розробляють проекти законів; нехтування суспільною думкою при створенні законопроектів; лобіювання інтересів владної верхівки тощо.

Це підтверджується думкою С. Поленіної, що правове життя в цілому, правова політика далеко не завжди може характеризуватись позитивно. Її недоліки, хоча і виявляються найчастіше в процесі правозастосування, однак часто стають причиною допущених помилок у правотворчості [2, с. 180-181].

Серед проблем правотворчості варто назвати прогалини у праві. Про них йдеться тоді, коли відсутні у праві положення не дозволяють врегулювати певне питання.

Можна погодитись із думкою В. Рудковського, який зазначає, що надмірне захоплення правотворчістю, яке виникає за відсутності відповідних можливостей органів, наділених правотворчою компетенцією, призводить до різкого розриву між задекларованими на конституційному рівні правами, свободами, обов'язками людини і громадянина та практикою їх реалізації. А це не тільки не сприяє становленню законності та правопорядку у суспільстві, але й посилює нігілістичні настрої серед населення, підриває їх віру у право, знижує авторитет державної влади [3, с. 221 – 222].

Вважаємо, що подолання такого становища є можливим за умов більш тісної взаємодії суб'єктів правової політики держави. Це повинно стосуватись, в першу чергу, питань формування стратегії і тактики правового регулювання суспільних відносин. Продумана правова політика держави, яка буде ґрунтуватись на єдності процесів формування, створення та застосування правових норм, сприятиме тому, що виокремлені у ній положення будуть мати повноцінний характер, їх дію будуть відчувати всі громадяни країни і вона не буде носити ознак популізму.

У будь-якому випадку і за будь-яких обставин, важливим атрибутом повинна залишатись взаємодія правотворчої та практичної діяльності. Правова наука повинна вчасно реагувати на потреби практичної діяльності і формувати у зв'язку з цим відповідні рекомендації. З іншого боку, юридична практика не повинна бути осторонь останніх досягнень науки, а має використовувати їх у своїх роботах, тим самим проводячи апробацію, життєву придатність створених новинок.

Ефективність законодавства забезпечується, в першу чергу, внесенням змін і допов-

нень у чинні нормативно-правові акти, а потім вже прийняттям нових. Застарілі нормативні акти слід скасувати, щоб не навантажувати правову систему і не ускладнювати діяльність, пов'язану з реалізацією норм права. Право повинно бути авторитетним, стабільним, впорядкованим. Багатоманітність норм права, що регламентують те чи інше питання, аж ніяк не сприяє зміцненню авторитету права. Практика показує, що норми права, які часто змінюються, перестають працювати. Часта зміна норм права свідчить про те, що правова сторона проблеми, яка вирішується, недостатньо вивчена та опрацьована. Можна дійти й іншого висновку: законодавець не надав належного значення та уваги нормі як соціальному регулятору суспільних відносин [4, с. 159].

Слід пам'ятати, що рівень розроблених законопроектів багато в чому обумовлюється правовою культурою та правовою свідомістю осіб, які цьому сприяють. Сьогодні якість правотворчості повинна відповідати тим цілям, завданням, які стоять в процесі розбудови в Україні правової, соціальної держави. Актуальною проблемою сьогодення є недосконалість, розпорошення, а іноді й протиріччя існуючих нормативно-правових актів.

Справедливо наголошує А. Гвізд, що творець нормативно-правових актів повинен мати ґрунтовні та широкі знання у сфері права; мати особливу відповідальність у своїй професійній діяльності; проявляти у своїй законотворчій роботі особливий талент стосовно підготовки хороших проектів нормативно-правових актів [5, с. 98]. У свою чергу, А. Дунаєв пропонує в цьому аспекті закріпити на законодавчому рівні обов'язкову систему комплексного навчання прийомам юридичної техніки з проведенням регулярних теоретичних семінарів, наукових конференцій, навчання на спеціалізованих курсах тощо [6, с. 91].

З точки зору реалізації народовладдя необхідно забезпечити контроль народу за процесом законотворення. Народ, як носій влади, її першоджерело, а відповідно, і творець її правових підвалин, повинен бути впевнений в компетентності законодавців, їх високому рівні правової свідомості і культури. Зокрема, М. Марченко зазначає, що будучи хорошим фахівцем з основної спеціальності, депутат може стати посереднім законодавцем, який здібний тільки механічно читати і сприймати законопроекти, що пропонуються. Добротне законодавство потребує не любительського, а професійного відношення. Якщо цього немає, ми будемо мати «надзвичайно низький рівень досить розрізненого, внутрішньо суперечливого законодавства і відповідно низький рівень економічної, соціально-політичної, культурної та інших сфер суспільства» [7, с. 8]. Контроль народу над законотворенням як елемент правової політики в сфері народовладдя полягає у встановленні правових процедур відповідальності парламентарів перед виборцями, включаючи інститут відзиву. Сприяти контролю над законотворенням може всенародне обговорення найбільш важливих законопроектів.

1. Мазуренко А. Правотворческая политика как особая разновидность правовой политики: региональный аспект. *Правовая политика : от концепции к реальности* / под ред. Н. Матузова, А. Малько. М.: Юрист, 2004. С. 104.

2. Поленина С. Правотворческая политика. *Правовая политика: курс лекций* / под ред. Н. Матузова, А. Малько. М., 2003. С. 180.

3. Рудковский В. Правоприменительная политика. *Правовая политика: курс лекций* / под ред. Н. Матузова, А. Малько. М.: Юрист, 2003. С. 221-222.

4. Коробова А. Правовая политика: понятие, формы реализации, приоритеты в современной России: дис. ... канд. юр. наук: 12.00.01. Самара, 2000. 275 с.

5. Гвизд А. Организация специальных курсов по законотворчеству в Варшарском университете // *Очерки методологии законотворчества: материалы первого конгресса Европейской ассоциации содействия законодательству*, 13-14 февраля 1993 г. Бельгия, 1993. С. 98.

6. Дунаев А. Правовая политика субъектов Российской Федерации: вопросы теории и практики: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Тамбов, 2006. 173 с.

7. Тодика О. Правова політика України в сфері народовладдя і тенденції її розвитку // *Правничий часопис Донецького університету*. 2006. № 1. С. 3-9.

Стояцька Ганна Михайлівна
доцент кафедри філософії та політології
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат філософських наук, доцент

СОЦІАЛЬНА БЕЗПЕКА ЯК СКЛАДОВА «ТЕОРІЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ»

В цілому, концептуальна основа теорії справедливості останніх десятиліть формувалась навколо провідних ідей Джона Роулза, Поля Рікьора, Отфріда Хьоффе, Марти Нусбаум, Майкла Сендела, Амартії Сена. Сучасне уявлення про справедливість зосереджене

між ідейними пошуками неолібералізму та неоутилітаризму з такими невід'ємними складовими суспільної моделі, як вільний ринок та політика невтручання, добробут громадян, ієрархія універсальних цінностей, повага до основних прав людини – життя і гідності, мінімальних прав на засоби існування, власності, фундаментальних свобод.

Одна з головних ідей, що складає сенс сучасного уявлення про справедливість, – це ідея гарантій соціальної безпеки. Саме поняття соціальної безпеки сьогодні має надзвичайно широке трактування та охоплює, окрім звичних правових конотацій, як мінімум ще й уявлення про її історичні, етнічні, міграційні, гендерні, екологічні, медійні, цифрові складові. Тобто фактично безпека в її соціальному вимірі в координатах ліберального та утилітаристського світогляду трактується як система, заснована на розумному балансі двох роулзівських принципів [1; 2] – принципу суворої рівності та принципу допустимої нерівності. Перший в цілому стосується конституційних структур і гарантій політико-правових систем, а другий – функціонування соціально-економічної структури, зокрема і того, наскільки вона може впливати на податкову політику і різні підходи до соціального забезпечення, працевлаштування, інвалідності, компенсації, аліментів, освіти, медичної допомоги тощо.

Суворий пріоритет індивідуальних прав і свобод над скороченням соціальних і економічних нерівностей – це суть соціальної безпеки у її трактуванні теорією справедливості. Саме цей пріоритет тривалий час був ядром як радикально лівої, так і радикально правої критики. Наразі цей ідеологічний бій триває, як бачимо, в ході «... пониження (умовно) “західних цінностей” останніми поколіннями “незахідних деспотів”» [3, с. 67].

Власне, різниця у суті принципів – приблизно така ж, як різниця між, наприклад, забезпеченням фізичної безпеки громадян через ефективну поліцейську діяльність та справедливим ціноутворенням. Адже для здійснення правосуддя у його повноті принципове значення має лише перший принцип – суворої рівності можливостей. Його викривлення виникає тоді, коли має місце відверте порушення прав і свобод внаслідок певних дій. Водночас традиційно вважається, що порушення другого принципу (факти обмеження конфіденційності приватного життя, інвалідності, серйозних захворювань, низьких можливостей заробітку через відсутність навичок або відсутності батьківської відповідальності) призводить не до відвертого порушення прав, а лише до продукування безпорадності і бідності. Саме для запобігання цих випадків суспільство формує певну мережу соціальної безпеки, хоча існує розбіжність щодо трактування того, наскільки розвинутою має бути така мережа – який рівень соціального мінімуму вона повинна гарантувати. Цей погляд, можливо, краще інтерпретується не як принципово егалітарний, а як наслідок судження про те, що певні абсолютні форми відхилень від норми є особливо небезпечними і що жодне гідне суспільство не повинно їх терпіти, якщо має ресурси для їх запобігання [4].

Парадоксальність другого принципу та складність у його дотриманні цілком імовірно є можливим лише за рахунок порушення деяких інших основних прав, які могли б бути заблоковані першим принципом. Так, наприклад, під гаслом захисту фізичної безпеки громадян або державної безпеки в цілому може здійснюватися порушення низки прав і свобод як різновид норми. Так, це нерідко відбувається під час «особливих періодів», на окремих територіях, щодо окремих груп громадян. В цьому випадку особливо промовистими прикладами можуть бути території заморожених або потенційних конфліктів, компактного проживання певних груп тощо. Найбільш резонансно обговорюваними сьогодні у світі є практика застосування Big Data в окремих регіонах Китаю та експорт такого досвіду в окремі країни Центральної Америки та Африки. Концепція суспільної безпеки, побудована на застосуванні комплексних систем стеження, порушує другий принцип справедливості і руйнує основи соціальної безпеки, особисті права і свободи – від свободи пересування до свободи думки та приватності особистого життя.

Фактично сьогодні цифрові системи стеження та керування суспільною поведінкою, які, як задекларовано, стоять на варті першого принципу теорії справедливості та забезпечують фізичну цілісність і неушкодженість громадян та держави, роблять і державу, і її громадян заручниками цілковитого порушення другого принципу. Вочевидь, перегляд теоретичних основ теорії справедливості або ґрунтовна ревізія самих прав і свобод в цифрову епоху постає такою, що є на часі.

-
1. J. Rawls. *A theory of justice*, Original ed. Cambridge, Mass.: Belknap Press, 2005, p. xv, 607 p.
  2. G. Brock. "Just Responsibility: A Human Rights Theory of Global Justice," *Perspectives on Politics*, vol. 17, no. 1, pp. 239-241, Mar 2019, doi: 10.1017/s1537592718003900.
  3. T. Nagel. "Rawls and Liberalism," in *The Cambridge companion to Rawls*, S. R. Freeman Ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2003, pp. 62-86.
  4. D. Rae. "Democratic liberty and the tyrannies of place," *Democracy's Edges*, pp. 165-192, 1999, doi: 10.1017/cbo9780511586361.011.
-

Талдикін Олександр Васильович
доцент кафедри
загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ІДЕОЛОГІЧНА СКЛАДОВА ОЛІГАРХІЧНОГО ДЕРЖАВНОГО (ПОЛІТИЧНОГО) РЕЖИМУ В КОНТЕКСТІ ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

Політико-правовий статус людини, реальність захисту власних прав та рівень розвитку політичної демократії в державі виступають підґрунтям для визначення форми державного (політичного) режиму. Суттєвим недоліком інтерпретації форми державного політичного режиму, як складової форми держави, є практика спрощеного подання його в якості лише двох основних різновидів: демократичного та недемократичного. Особливу увагу привертає необхідність визначення специфіки останнього. Загальноприйнятий поділ недемократичного режиму лише на авторитарні та тоталітарні різновиди видається не повним, щоб не сказати, примітивним підходом до розуміння сукупності тих прийомів, способів та методів, здійснення державної влади там, де демократією і не пахне. Передусім із поля зору випадають саме перехідні та латентні форми, що розвиваються в сучасних умовах. Прихований характер недемократичної влади, наявність формальних демократичних ознак є сьогодні характерною рисою олігархічної форми державного (політичного) режиму.

Ще у далекому 1911 році Роберт Міхельс у роботі «Соціологія політичної партії в умовах сучасної демократії» сформулював славнозвісний "*залізний закон олігархії*", згідно з яким демократія в принципі неможлива у великих суспільствах, коли чим більше політична організація – тим менше в ній елементів демократії і більше елементів олігархії, та де будь-який демократичний режим неминуче виродиться в олігархію [1]. Яскравим показником такого виродження є або нерозвиненість засобів прямої демократії, або свідоме їх ігнорування, нехтування ними, приниження їх ролі в забезпеченні народовладдя з боку правлячих еліт. Що можна говорити про стан прямої демократії у країнах, де не існує законів про державний референдум, коли навіть у такій державі, як Швейцарська конфедерація, яку, поза всяким сумнівом, можна вважати сучасним взірцем по проведенню загальнодержавних референдумів, забезпеченню прямого народовладдя, рішення референдуму від 9 лютого 2014 року щодо протидії масової міграції не було впроваджено, остільки воно ставило під загрозу пакет двосторонніх домовленостей з ЄС (Bilateral I) [2].

Формальне проголошення одного з різновидів демократичного політичного режиму, враховуючи елітарний характер держави, ще не передбачає дійсного істинного народовладдя, адже точка зору більшості може бути сформована за допомогою впливу ззовні, шляхом використання численних технологій «м'якої сили» (*soft power*). Еліти, як домінуючі соціальні групи, застосовують всіляку пропаганду демократичних цінностей, що знаходяться поза межами критичного осмислення, коли суспільство повинно сприймати їх лише позитивно, «на віру». Припущення існування дійсної легальної політичної еліти в сучасній державі, за умов всілякої пропаганди формальної рівності, призводить до численних нескінченних процесів маніпулювання цінністю останньої. Формальність рівності усіх перед законом, а головне, сакралізація неоліберальних цінностей демократії, ототожнення їх із соціальною справедливістю цементують ілюзію легітимності державної влади та приховують її елітарний характер, за якого простим громадянам важко відстоювати власні інтереси легальними демократичними засобами [3, с. 77–78].

У свою чергу, поява різного роду альтернативних концепцій демократій на кшталт *тоталітарної, деліберальної, етнічної, консоціальної* та інших покликана прагненням лише виправдати саму кризу народовладдя, її неспроможність подолати *синдром великого суспільства*. В такому контексті актуальним постає питання не стільки про розуміння олігархічного державного (політичного) режиму, адже олігархію розглядав ще Аристотель [4], скільки розкриття саме ідеологічного сегменту його складової. Безумовно, що ідеологічна складова олігархічного державного політичного режиму не може відкривати свою істинну сутність народові, як і його легальне формалізоване закріплення. Жодна конституція сучасних держав не містить натяків на таке панування. Разом з тим пік ідеологічної деградації професійних політиків-олігархів в очах зневіреного електорату, коли вони виступають лише в якості злочинців та негідників, породжує готовність народних мас до пошуку свого ідеалу лідера-месії шляхом екстраполяції приемних образів: героя-спортсмена, талановитого актора, популярного виконавця, що, у свою чергу, призводить до формування ще одного симулякра – *політичного шоу*, коли в якості моральних авторитетів нації правлячі еліти почина-

ють просувати далеких від політики, але популярних в інших сферах кандидатів, як носіїв, але не суб'єктів державної влади.

Але в умовах глобалізованого суспільства та проголошення ідеології ліберальної демократії непохитним взірцем, коли відкрите порушення демократичних прав і свобод буде мати неабиякий міжнародний резонанс, олігархічним правлячим елітам необхідно спиратись вже не на легалізований апарат примусу. Брудну роботу виконують не державні органи, а радикальні парамілітарні угруповання, які реалізують інтереси справжніх суб'єктів влади. Безумовно, що ідеологія радикальних мас поляризована: від ультралівої, на кшталт китайських *хунвейбінів* та *цзаофанів*, яких Мао застосовував у політичних репресіях в ході Великої пролетарської культурної революції 1966–1968 років, до ультраправих *ескадронів смерті*, які застосовувались для придушення опозиційних рухів терористичними методами та позасудовими розправами в деяких країнах Європи та Латинської Америки [5; 6].

Мабуть не потрібно пояснювати, що олігархічні правлячі еліти, офіційно ототожнюючи себе з ліберальними та неоліберальними колами, будуть застосовувати в якості груп тиску саме ультраправих радикалів, адже ціннісні ідеали ультралівих входять в антагоністичний дисонанс з інтересами великого капіталу, а самі вони більш підходять для підтримки тоталітарних режимів зі сформованим культом особи. Відсутність у держави монополії на примус, що виникає внаслідок такої «діяльності» ультраправих парамілітарних угруповань, не можна вважати загрозою внутрішньому суверенітету. Об'єднує загальна мета: придушення інакомислення соціально орієнтованої опозиції [7]. Платою за таке «співробітництво» буде, скоріш за все, трансформація державної ідеології у напрямку *етнократії*. Етнократія (від грец. *ethnos* — народ, плем'я, *kratos* — влада) є такою формою політичної влади, за якої управління має своєю основою примат інтересів домінуючої етнічної групи населення за рахунок інших етносоціальних груп. Зазначимо, що усі сучасні політичні режими можуть тією чи іншою мірою містити певні сегменти етнократії, але наявність такого явища, як *етнодискримінація* становить реальну загрозу правам людини та слугує чітким ідентифікатором недемократичності усього суспільства держави.

Висновки:

- однією з форм недемократичного (політичного) режиму є олігархічна форма;
- прихований характер недемократичної влади, наявність формальних демократичних ознак є однією з характерних рис олігархічної форми державного (політичного) режиму;
- ідеологічна складова олігархічного державного політичного режиму не може відкривати свою істину сутність, як і його легальне формалізоване закріплення;
- олігархічні правлячі еліти, офіційно ототожнюючи себе з ліберальними або неоліберальними колами, будуть застосовувати в якості груп тиску саме ультраправих радикалів, адже ціннісні ідеали ультралівих входять в антагоністичний дисонанс з інтересами великого капіталу;
- наслідком співпраці олігархічних правлячих еліт з радикальним парамілітарними ультраправими угрупованнями буде трансформація державної ідеології у напрямку етнократії;
- етнократія є такою формою політичної влади, за якої управління має своєю основою примат інтересів домінуючої етнічної групи населення за рахунок інших етносоціальних груп;
- наявність такого явища, як етнодискримінація, становить реальну загрозу правам людини та слугує чітким ідентифікатором недемократичності усього суспільства держави.

1. Zur Soziologie des Parteiwesens in der modernen Demokratie. Untersuchungen über die oligarchischen Tendenzen des Gruppenlebens (A sociological study of the oligarchical tendencies of modern democracy). 1911. URL: <https://archive.org/details/zursoziologiede00michgoog/page/n6> (Last accessed: 15.02.2019).

2. Bilateral Agreements I. Switzerland's European policy. URL: <https://www.eda.admin.ch/dea/en/home/europapolitik/ueberblick/bilaterale-1.html> (Last accessed: 15.02.2019).

3. Галдикін О.В. Симулякри концепцій сучасної держави. *Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні*: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 23 лютого 2018 р.). Дніпро. ДДУВС, 2018. С. 75–79.

4. Aristotele's Politics. Book I. URL: https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&ved=2ahUKewi4mv_h6ezeAhUGiaYKHUz8BWEQFjABegQIBBAC&url=http%3A%2F%2Ffiles.libertyfund.org%2Ffiles%2F819%2F0033-02_Bk_SM.pdf&usq=AovVaw0u3fIR36nY8IZiPUx58XID (Last accessed: 15.02.2019).

5. Paul Johnson. Experimenting with Half Mankind. *Modern Times: A History of the World from the 1920s to the 1980s*. URL: https://archive.org/stream/ModernTimes_305/42024947-19032115-Johnson-Paul-Modern-Times-the-World-From-the-Twenties-to-the-Nineties-Revised-Edition-Harper-Collins-1991_djvu.txt (Last accessed: 20.02.2019).

6. Джасмін Хрїстов. Парамілітарне насильство, капітал і держава в умовах глобалізації. *Спільне*. 15.02.2017. URL: <https://commons.com.ua/uk/paramilitarne-nasilstvo/> (Дата звернення: 20.02.2019).

7. Pearce J., 2010. *Perverse state formation and securitized democracy in Latin America*. In: *Democratization*, 2010. 17(2), 286–306. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13510341003588716> (Last accessed: 20.02.2019).

Черняк Наталія Петрівна

доцент кафедри,
кандидат юридичних наук, доцент

Первій Віта Юрївна

викладач кафедри кримінального процесу
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ЩОДО ПОНЯТТЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Сучасна міжнародна та національна безпека означена активізацією взаємозалежності держав, що дає змогу констатувати тенденції до інтеграційних процесів, прагнення до цілісності та єдності усього світу. Зміна характеру цих феноменів зумовлює перегляд їх правового регулювання. Міжнародна та національна безпека, на думку багатьох вчених, еволюціонують під впливом багатьох чинників, що особливо помітно в епоху глобалізаційних процесів. Це підтверджує потребу в удосконаленні правової системи регулювання окреслених процесів в умовах сьогодення. Глобалізація стимулює зростання залежності країн від результатів інтенсифікації міжнародного руху, економічних благ, капіталів, технологій тощо [1, с. 126].

Слід зазначити, що термін «національна безпека» є надзвичайно вживаним, а його зміст тлумачиться залежно від пізнавальних традицій кожної окремої держави. Проте роль та організаційні форми національної безпеки детермінуються історичними й соціально-політичними умовами держави, в яких вона народжується, розвивається та функціонує. Важливим для з'ясування сутності національної безпеки є її зовнішній вимір, тобто стан і умови розвитку держави та суспільства в міжнародному середовищі. У контексті світової історії походження терміна «безпека» не має чіткої хронології. Так, за часів античності поняття «безпеки», що його вживав Платон, тлумачилось як відсутність небезпеки чи зла для людини. Філософ і письменник Цицерон, який був прихильником республіканського ладу стародавнього Риму, головну функцію безпеки розглядав крізь призму прагнення людини «захищати власне життя, ...уникати всього шкідливого та добувати собі все необхідне для життя» [2, с. 138]. У період середньовіччя під безпекою розуміли спокійний стан духу людини, який давав можливість відчувати себе захищеним від будь-якої небезпеки. При цьому в такому значенні цей термін у лексиці народів Європи до початку Нової історії використовувався вкрай рідко [3].

В Україні поняття «національна безпека» набуло широкого значення в останні кілька років. На додаток до цього, розуміння цього поняття різними верствами населення значно різняться. Здебільшого національну безпеку пов'язують лише з діяльністю спецслужб, отожднюють з обороною держави тощо. Це справді так, у сучасному світі гарантії національної безпеки досі забезпечуються силою чи погрозою застосування такої сили, і військова могутність є одним із чинників сили держави. Проте не слід відкидати й те, що все більшого значення набувають економічні, політичні, морально-етичні та інші, не силові аспекти забезпечення національної безпеки. Проблеми національної безпеки стоять сьогодні у центрі уваги більшості цивілізованих країн світу, міждержавних утворень та громадських об'єднань. Причиною такої уваги стало саме глобальне середовище безпеки, яке сьогодні містить у собі велику кількість загроз і викликів найрізноманітнішого характеру [4, с. 109].

Разом з тим, у цілому приймаючи широке тлумачення терміна «безпека», світова спільнота поки не знайшла адекватних відповідей на нові виклики безпеці, пов'язані з військовим застосуванням космічних технологій, кліматичними змінами і природними катастрофами, девальвацією стабільної міжнародної валюти тощо.

Сучасний зміст проблеми безпеки характеризується великими напрямками: нерозповсюдження зброї масового ураження, контроль над озброєннями; охорона навколишнього середовища; допомога економічному розвитку; демографічна ситуація; боротьба з тероризмом і наркобізнесом; міграційні потоки, запобігання етнопонаціональним конфліктам; прищеплення культури людини; гуманітарне співробітництво.

Отже, проаналізувавши чинне законодавство та думки науковців і вчених, слід зазначити, що національна безпека – це міра реального рівня прав і свобод членів людського співтовариства (громадян) відповідної цьому співтовариству держави. Відповідно до положень Кримінального кодексу України, поняття державної (або національної) безпеки означає стан захищеності державної влади, суверенітету, державної цілісності, обороноздатності, спокою людей, громадської злагоди, довкілля, національної та релігійної рівності [5].

Але, незважаючи на наявність шести концепцій, що сприяють формуванню загальних підходів до оцінки міжнародної безпеки, не існує фундаментальної теорії безпеки. Специфіка проблеми і надзвичайна актуальність її питань загострюють категорію колективної без-

пеки. Зростає необхідність регулярних стратегічних оцінок стану міжнародного середовища. Це пов'язано зі станом усієї системи міжнародної безпеки, включаючи найбільш відрегульований європейський компонент, з початком фази практичного реформування [6].

1. Тітко Е. В. Філософські та методологічні проблеми права. 2016. № 2 (12). С. 126-139.
2. Цицерон М.Т. О государстве. О законах. О старости. О дружбе. Об обязанностях. Речи. Письма / предисл. Е.И. Темнова. Москва: Мысль, 1999. 782 с.
3. Національна та міжнародна безпека: сутність, типологія, пріоритети. URL: <http://uaforeignaffairs.com/ua/ekspertna-dumka/bezpeka/natsionalna-ta-mizhnarodna-bezpeka-sutnisty-typologiya-priorytety/>
4. Пасічний Р. Національна безпека України в епоху глобалізації. *Українська національна ідея: реальність та перспективи розвитку*. Вип. 24. 2012. С. 108–112.
5. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / відп. ред. С. С. Яценко. 2-ге вид., перероб. та доп. Київ: АСК, 2003. 968 с.
6. Міжнародна безпека: традиційні і нові загрози. URL: https://stud.com.ua/60382/sotsiologiya/mizhnarodna_bezpeka_traditsiyi_novi_zagrozi

Шинкаренко Інна Олександрівна

доцент кафедри філософії та політології
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат психологічних наук, доцент

**СОЦІАЛЬНЕ СИРІТСТВО ЯК ЗАГРОЗА
НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ**

Соціальні сироти – це діти, які мають батьків, але позбавлені їх піклування. На жаль, в останні роки чисельність таких дітей та підлітків постійно зростає. Законодавство України гарантує допомогу та цілий ряд пілг дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківської опіки. Разом з тим соціальне сирітство набирає загрозливих масштабів. Діти України сиротіють, маючи живих батьків: щороку близько 6 тисяч дітей залишаються без батьківської опіки. Серед вихованців державних установ лише 8% не мають батьків, а від 92% дітей батьки з різних причин відмовились або були позбавлені батьківських прав.

У Конвенції про права дитини говориться: «Дитині для повного та гармонійного розвитку його особистості необхідно зростати у сімейному колі, в атмосфері щастя, любові та порозуміння». Більшість же дітей – соціальних сиріт потрапляють до державних установ з неблагополучних сімей, де вже з раннього віку вони були позбавлені емпатійного спілкування, де з ними жорстоко поводитись. Батьки таких дітей – алкоголіки, наркомани, що ведуть асоціальний та аморальний спосіб життя. Особливу категорію складають діти, батьки яких від'їжджають на заробітки за кордон, а вихованням їх займаються бабусі та інші родичі. У такому випадку діти отримують матеріальне забезпечення, але їм не вистачає батьківської любові та уваги.

Родина є найважливішим інститутом соціалізації особистості, а внутрішньосімейні відносини відіграють особливу роль у формуванні особистості. Так, Виготський Л.С. вважав, що спілкування з дорослими – основний шлях прояву власної активності дитини. Саме в процесі спілкування з дорослими дитина пізнає та засвоює правила людських взаємовідносин, норми, поняття та цінності суспільства. Розпад сімейних відносин найчастіше є безпосередньою причиною того, що дитина втікає з дому. Якщо вдома дитина страждає від не уваги, жорсткого ставлення до неї, то втеча на вулицю стає для неї останнім засобом захисту.

Вивчаючи випадки соціального сирітства, можна простежити складну комбінацію обставин, за яких мати лишає свою дитину, керуючись своїми цілями, а батько в той же час не хоче або не може виконувати батьківські обов'язки. У результаті дитина лишається повністю беззахисною. Серед соціальних сиріт є і діти-інваліди. Причин тут багато: неможливість утримувати дитину-інваліда в сім'ї через брак коштів, зайнятість матері та батька на роботі, психологічна невідповідність сім'ї виховувати таку дитину, відсутність до нього батьківських почуттів. Коріння соціального сирітства різноманітні та глибокі: вони можуть бути пов'язані як з негативними соціальними явищами, так і можуть лежати на поверхні.

Особливо вразливими у сучасних умовах існування є неповнолітні, оскільки їх психіка вразлива і легко зазнає негативного впливу. Крім того, на підлітковий вік припадає період статевого дозрівання. Зміни, що відбуваються в організмі, викликають у підлітка почуття невпевненості в собі, неповноцінності, які маскуються під зовнішніми проявами агресії, самовпевненості, нахабства. Характерною особливістю неповнолітніх є те, що в своїх судженнях вони досить конформні, швидко підпадають під вплив інших людей, тому можуть бути легко втягнуті в кримінальні структури, особливо якщо в них хиткі зв'язки з родиною.

Оскільки авторитет дорослих у підлітковому віці значно знижується, а друзі відіграють все більш важливу роль, то саме вони найчастіше формують цінності та ідеали, на які рівняються неповнолітні.

Кримінальна активність неповнолітніх значно вища від кримінальної активності дорослого населення, і вони, в разі педагогічної занедбаності, значно важче піддаються виправленню порівняно з дорослими. Значний спад виробництва та загального рівня життя, інфляція, безробіття – все це призводить до криміналізації молоді й неповнолітніх, оскільки вони, намагаючись покращити своє матеріальне становище, найчастіше скоюють правопорушення та злочини.

Всіх підлітків, що скоїли правопорушення, можна об'єднати в групу, яка характеризується спільними ознаками, в них виявляються такі риси, як неврівноваженість, імпульсивність, впертість, безвідповідальність, низький рівень самоконтролю та самодисципліни.

Слід відзначити загальний примітивізм, що виявляється в спрощеній мотивації поведінки, а саме: примітивна потреба в їжі, сексі, примітивні розваги (алкоголь, наркотики, азартні ігри тощо). Неповнолітні з девіантною поведінкою характеризуються звуженим світоглядом, бідним словниковим запасом, невмінням чітко висловлювати свою думку, а також відсутністю або низьким рівнем знань елементів культури та затримкою інтелектуального розвитку. Усі ці ознаки девіантної поведінки характерні для більшості підлітків, які виховувалися в інтернатівських закладах. Яким би не був хорошим держаклад, яким би він не був забезпеченим, який би чудовий та професійний персонал не проводив роботу – він не дасть дитині того, що йому дає родина. Адже процес соціалізації, через який проходить дитина від моменту свого народження і до повноліття, передбачає не тільки вироблення технічних навичок (як користуватися ножем та виделкою, приладдям для шиття, вітатися тощо), а й формування психіки, соціальної культури цієї дитини. Йдеться і про мову, і про традиції, культуру, які формуються в цій родині і щось інтимне, що не виходить за межі родини. У родині виховується індивідуальність, а в дитячих будинках – громадський тип. Тому держава все більше і більше звертає увагу на формування і підтримку дитячих будинків сімейного типу, які б мали вирішити цю проблему, зробити щасливими та адаптованими членами суспільства якомога більше дітей.

Досліджуючи проблему дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, треба сказати, що взагалі проблема сирітства досить делікатна, гостра і наболіла. Особливості утримання та соціального розвитку дітей-сиріт безумовно впливають на їх подальше життя в суспільстві. Статистика показує, що лише одиниці з вихованців інтернатів успішно адаптуються, влаштовуються на роботу, створюють сім'ю. Більшість молодих людей, які виховувалися без батьків, на етапі соціально-трудова адаптації стикаються з безробіттям, матеріальною незабезпеченістю, відсутністю житла, невмінням вести домашнє господарство, нездатністю побудувати сімейні стосунки та вирішувати життєві конфлікти, неможливістю заплатити за навчання та медичне обслуговування. Все це негативно впливає на соціальну поведінку колишніх вихованців інтернатів. В умовах постійної напруги і невпевненості в майбутньому почуття молодого людини зводяться до підвищеної агресії, постійної тривожності та заниженої самооцінки. Відсутність чітко визначених ідеалів у суспільстві призводить до невизначеності позицій молоді, внаслідок чого втрачається основний регулятор поведінки особистості в суспільстві.

1. Бєлавіна Т.І. Соціальна дезадаптація молоді: чинники та умови. К.: ППНВ, 2004.
2. Выготский Л.С. Проблема возраста: собр.соч. Т.4. М., 1984.
3. Злочинність неповнолітніх: причини, наслідки та шляхи запобігання: навч. посіб. / С.Я. Яковенко, Н.Ю. Максимова, Л.І. Мороз, Л.А.Мороз. К.: Вид-во Паливода А.В., 2006. 260 с.
4. Змановская Е.В. Девиантология: психология отклоняющего поведения: учебн. пособие для студ. высш. учебн. заведений. 4-е изд. М.: Издательство центр «Академия», 2007. 288 с.
5. Кондрашенко В.Т. Девиантное поведение у подростков. Минск, 1988.
6. Малиш Н.В. Соціально-психологічні особливості формування особистості неповнолітніх правопорушників: автореф. дис. ... канд. психол. наук: спец. 19.00.06 – юридична психологія. Х., 2005.
7. Прихожан А.М., Толстых Н.Н. Дети без семьи. М., 1990.
8. Шаньськова Т.І. Аналіз причин правопорушень неповнолітніх як підґрунтя соціально-педагогічної роботи з молоддю щодо профілактики злочинності. *Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка*. 2006. № 30.

Наливайко Лариса Романівна
проректор університету,
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України

Орешкова Аліна Федорівна
викладач кафедри
загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ГРОМАДСЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВ І СВОБОД ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Особливо гостро в умовах глобалізації постає питання національної безпеки України. Так, внаслідок анексії Автономної Республіки Крим та збройного конфлікту на Сході України актуального значення набуло питання забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб. У контексті досліджуваної проблеми зазначимо, що органи державної влади, місцевого самоврядування та громадські організації незважаючи на те, що вони є самостійними елементами політичної системи суспільства, що передбачає самостійне вирішення питань, які належать до їх компетенції, мають тісну взаємодію. Зокрема, демократична держава підтримує незалежність громадських організацій, а вони у свою чергу допомагають державі у вирішенні завдань політичного, соціально-економічного та культурного значення тощо. Слід акцентувати, що в системі взаємодії держави та суспільства важливою ланкою є саме сфера забезпечення національної безпеки. В демократичних країнах ключовою складовою державної політики та важливим індикатором їх розвитку є участь громадських організацій у сфері ефективного забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб.

Щодо взаємодії громадських організацій з державними структурами Л. Ковальчук визначає такі основні її напрями: спільна робота над формуванням державних документів; лобювання прийняття розроблених документів з необхідним фінансуванням для їх реалізації, моніторингу та оцінки; делегування надання послуг з боку держави громадським організаціям. На її думку, існують також специфічні форми організації взаємодії [1, с. 22-28].

Перш ніж перейти до аналізу ролі національних громадських та міжнародних організацій у сфері ефективного забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, акцентуємо на положеннях Закону України «Про забезпечення прав та свобод внутрішньо переміщених осіб», а саме ч. 2 ст. 16: «органи державної виконавчої влади та органи місцевого самоврядування можуть залучати громадські об'єднання до процесу формування і реалізації державної політики щодо вирішення питань внутрішньо переміщених осіб», а також ч. 3 ст. 16: «державний нагляд та контроль за дотриманням законодавства громадськими об'єднаннями, що надають допомогу внутрішньо переміщеним особам, здійснюють органи державної виконавчої влади та органи місцевого самоврядування у порядку, визначеному законом» [2].

Так, однією з особливостей організаційного забезпечення реалізації прав і свобод внутрішньо переміщених осіб в Україні є активне залучення до реалізації завдань органів державної влади та місцевого самоврядування саме громадських організацій. Наприклад, у Плані заходів з виконання Комплексної державної програми щодо внутрішньо переміщених осіб до 2017 року, затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України від 16.12.2015 № 1094 [3], що реалізуються, зокрема і за кошти державного бюджету, виконання одинадцяти з двадцяти завдань щодо підтримки, соціальної адаптації та реінтеграції внутрішньо переміщених громадян України передбачено за участі громадських об'єднань, а одне завдання – із залученням міжнародних організацій.

Слід зазначити увагу, що участь громадських організацій у забезпеченні прав і свобод внутрішньо переміщених осіб є ефективнішою, ніж органів державної влади та місцевого самоврядування, у зв'язку з тим, що прийняття відповідного законодавства та покладення певних функцій на органи державної влади та місцевого самоврядування мали місце не відразу після початку вимушеного внутрішнього переміщення. Так, Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», що охопив й осіб, які вимушено переміщувались з Криму, потребував два місяці на прийняття [4], Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» – вісім місяців після офіційно встановленої дати початку тимчасової окупації (20.02.2014 р.) [5], а створення Міністерства з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб відбулося

більш ніж два роки потому. Тому національні громадські та міжнародні організації на початку масового внутрішнього переміщення брали на себе основний тягар і продовжують активно діяти у сфері забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб.

Значну роль в ефективному забезпеченні прав і свобод внутрішньо переміщених осіб відіграють, наприклад, такі міжнародні організації, як: Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, Міжнародна організація з міграції, Фонд Народонаселення ООН в Україні тощо, серед національних громадських організацій провідна роль належить: «Ла Страда-Україна», «Асоціації українських правників» тощо. У своїй діяльності вищезазначені організації: організують семінари, тренінги, круглі столи, конференції, на яких підтримуються дискусії щодо ефективного забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб; збирають, узагальнюють та розповсюджують інформацію у вигляді інформаційних навчально-методичних та наукових матеріалів, що в подальшому може бути використано органами державної влади та місцевого самоврядування в їх практичній діяльності тощо.

У своїй діяльності громадські організації співпрацюють не лише з органами державної влади та місцевого самоврядування, інститутами громадянського суспільства, а й зі спеціалізованими установами та структурами, в тому числі науковими, науково-практичними. Так, наприклад, Національна академія правових наук України акумулює творчий потенціал як наукових установ, так і навчальних юридичних закладів. Національна академія правових наук України відповідно до ч. 1 ст. 1 Закону України «Про особливості правового режиму діяльності Національної академії наук України, національних галузевих академій наук та статусу їх майнового комплексу» [6] та Статуту Національної академії наук України [7] є вищою державною науковою організацією України і (за згодою) може бути залучена до виконання такого державного завдання, як визначення рівня соціальної адаптації та інтеграції переселених громадян (в рамках створення системи моніторингу та оцінювання ефективності заходів щодо інтеграції, адаптації та захисту переселених громадян як на регіональному, так і на національному рівні), на виконання Комплексної державної програми щодо підтримки, соціальної адаптації та реінтеграції громадян України, які переселились з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції в інші регіони України на період до 2017 року, затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України від 16.12.2015 № 1094 [8]. Також наукова установа активно бере участь у реформуванні нашої правової системи і законодавства, що у свою чергу сприяє ефективному забезпеченню прав і свобод внутрішньо переміщених осіб.

Отже, в Україні специфікою ефективною національної безпеки України, наприклад, є те, що значна кількість державних завдань щодо забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб реалізується за сприяння національних громадських та міжнародних організацій. Проте слід зазначити, що взаємовідносини національних громадських та міжнародних організацій з органами державної влади та місцевого самоврядування повинні ґрунтуватися на взаємній повазі, що проявляється в урахуванні інтересів обох сторін.

1. Ковальчук Л. Взаємодія органів державної влади і громадських організацій у вирішенні проблем сім'ї // *Вісник Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту*. 2010. № 1-2. С. 23-25.

2. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1706-18>.

3. Про затвердження Комплексної державної програми щодо підтримки, соціальної адаптації та реінтеграції громадян України, які переселилися з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції в інші регіони України, на період до 2017 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 16.12.2015 № 1094. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1094-2015-%D0%BF>.

4. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15.04.2014 № 1207-VII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1207-18>.

5. Про внесення змін до деяких законів України щодо визначення дати початку тимчасової окупації: Закон України від 15.09.2015 № 685-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/685-19>.

6. Про особливості правового режиму діяльності Національної академії наук України, національних галузевих академій наук та статусу їх майнового комплексу: Закон України 07.02.2002 № 3065-III. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3065-14>.

7. Статут Національної академії наук України: зареєстрований наказом Міністерства юстиції України 11.06.2002 № 47/5. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/n0001550-02>.

8. Про затвердження Комплексної державної програми щодо підтримки, соціальної адаптації та реінтеграції громадян України, які переселилися з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції в інші регіони України, на період до 2017 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 16.12.2015 № 1094. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1094-2015-%D0%BF>.

Бублик Надія Сергіївна

викладач кафедри кримінального процесу
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ У СУЧАСНОМУ РОЗУМІННІ

У сучасну епоху проблема забезпечення національної безпеки викликає серйозну стурбованість суспільних і державних діячів, учених і пересічних громадян країни. Вона знаходиться у центрі уваги Президента, Уряду, вищих навчальних закладів і науково-дослідних установ країни. Це зумовлено і традиційними загрозами: війни, політична нестабільність, природні катаклізми, і появою на рубежі ХХ–ХХІ століть великої кількості якісно нових загроз національній безпеці, безпосередньо пов'язаних із життєдіяльністю країни і населення.

Слід погодитись із думкою В.І. Ткаченко, Є.Б. Смірнова, О.О. Астахова, які зазначають, що небезпека – одне з основних понять національної безпеки, що займає проміжне місце між викликом і загрозою [2, с. 3]. Завданням держави завжди визначається забезпечення заданого рівня національної безпеки, яка стосується як людини, суспільства, так і самої держави. Отже, поняття національної безпеки являє собою складну систему [3], яка об'єднується суб'єктами – особистістю, суспільством, державою, що знаходяться у тісному взаємозв'язку, діяльність яких спрямовується єдиними цілями.

Також загроза національним інтересам України обумовлена природною, зовнішньополітичною, внутрішньополітичною та будь-якою іншою ситуацією виникнення реальної можливості заподіяння шкоди її національним інтересам, або закладення виразної тенденції до такого виникнення.

Слід зауважити, що багато науковців національну безпеку пов'язують лише з діяльністю спецслужб, ототожнюють з обороною держави тощо. Це справді так, у сучасному світі гарантії національної безпеки досі забезпечуються силою чи погрозою застосування такої сили, і військова могутність є одним із чинників сили держави. Проте не слід відкидати й те, що все більшого значення набувають економічні, політичні, морально-етичні та інші несилові аспекти забезпечення національної безпеки [4; 5, с. 109].

Наголосимо, що особливість національної безпеки проявляється у чіткому визначенні політики держави у цьому напрямку, дослідженні природи виникнення загроз, а не їх наслідків. Найбільшу небезпеку для нашої держави у сучасних умовах становлять зовнішні чинники, а не внутрішні загрози. Якщо розглядати національну безпеку як цілісність структури функціонування суспільства, де усі її складові забезпечуються у повному обсязі та функціонують злагоджено (суверенітет, конституційний лад, територіальна цілісність, права та свободи громадян), то реальна загроза одній з їх складових і характеризує вказану стадію розвитку як суспільно небезпечну.

Таким чином, на підставі наведеного слід констатувати, що за останні роки як світ у цілому, так і національні держави, зіткнулись із низкою нових викликів, які створюють загрозу безпеці, розвитку та благополуччю громадян. Водночас не кожна система національної безпеки держави може продемонструвати свою стійкість перед обличчям цих викликів. Вважаємо, що перспективою подальших наукових досліджень може бути виявлення механізму формування балансу інтересів особистості, суспільства і країни; створення науково-методичних основ діяльності органів державного управління із забезпечення національної безпеки на різних рівнях адміністративно-територіального поділу; визначення показників задоволеності життєво важливих інтересів соціальних об'єктів безпеки в різних сферах життєдіяльності.

---

1. Ващенко І.В. Феномен національної безпеки у сучасному розумінні. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. № 2 (1). 2012. С. 30–37.

2. Ткаченко В.І., Смірнов Є.Б., Астахов О.О. Шляхи формування системи забезпечення національної безпеки. *Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних Сил*. Вип. 2(43). 2015. С. 3–8.

3. Общая теория национальной безопасности: учебник / под ред. А.А. Прохожева. Москва: РАГС, 2005. 344 с.

4. Юськів Х.В. Нові виклики та загрози для системи національної безпеки держави в умовах трансформації системи міжнародних відносин на глобальному й регіональному рівнях: теоретико-методологічні та прикладні аспекти. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/2903/2602 (дата звернення 18.02.2019 р.).

5. Пасічний Р. Національна безпека України в епоху глобалізації. *Укр. нац. ідея: реалії та перспективи розв.* 2012. Вип. 24. С. 108–111.

Журавель Олександр Анатолійович
аспірант кафедри адміністративного права,
процесу та адміністративної діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

МІЖНАРОДНИЙ МЕХАНІЗМ САМОЗАХИСТУ ЯК СТРУКТУРНИЙ ЕЛЕМЕНТ КОНСТИТУЦІЙНОЇ СИСТЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

Природним, невідчужуваним правом кожної людини, що забезпечує здійснення дій на підставі обґрунтованого і законного попередження та припинення порушень її прав, свобод і законних інтересів, включаючи фізичний опір порушнику, а також можливість звернутися за допомогою до інших осіб та організацій недержавного характеру, є право людини на самозахист.

Специфіка індивідуального захисту прав і свобод в тому і полягає, що вона, будучи самостійним компонентом єдиної конституційної системи захисту прав людини, є самостійним конституційним правом і одночасно виступає в якості механізму реалізації інших прав.

Аналізуючи конституційну норму про право кожного на самозахист, необхідно зазначити, що вона закладає принцип диспозитивності врегулювання відносин по самозахисту, саме тому в Конституції України немає процесуальних засад його здійснення. Процедурні правила закріплені в галузевому законодавстві по відношенню до способів і засобів реалізації права на самозахист. Це означає, що захист прав людини повинні забезпечувати, насамперед, внутрішньодержавні органи, включаючи як адміністративні органи, так і національні суди, які зобов'язані визнавати міжнародні стандарти захисту прав людини і основних свобод, а також міжнародні зобов'язання України в цій сфері в якості пріоритетної основи своєї діяльності. Важливо підкреслити, що Конституція України, надавши людині право захищати свої права і свободи всіма способами, не забороненими законом, передбачила серед таких способів можливість звертатися до міжнародних інституцій. Принципово важливою та по справжньому новаторською демократичною конституційною новелою є ч. 4 статті 55 Конституції України, яка проголошує можливість кожного «після використання усіх національних засобів юридичного захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна» [1].

Конституція України фактично заклала основи включення «міжнародного механізму самозахисту» в число структурних елементів конституційної системи захисту прав людини в Україні.

На думку вітчизняного дослідника Ю.О. Волошина, вихід людини, її прав та інтересів на перший план міждержавного співробітництва зумовило істотні зміни у правовому статусі людини: якщо раніше її правовий статус визначався винятково нормами національного права, то нині, завдяки розвитку міжнародного гуманітарного права, виникненню великої кількості міжнародних органів, що займаються захистом прав людини, людина отримала можливість від власного імені виступати на міжнародній арені на захист своїх порушених прав [2, с. 414; 3, с. 78].

Універсальний механізм індивідуального захисту виражається у процедурі прямих звернень фізичних осіб з приводу порушення особистих прав і свобод, передбаченій такими універсальними договорами у сфері захисту прав людини, як Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 року і перший Факультативний протокол до нього, Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання 1984 року, Міжнародна конвенція щодо ліквідації усіх форм расової дискримінації 1965 року, Конвенція про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок 1979 року і Факультативний протокол до неї.

Визначальну роль у системі захисту прав і свобод людини і громадянина відіграє Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, яка була прийнята 4 листопада 1950 року, набрала чинності 3 вересня 1953 року і ратифікована Верховною Радою України 17 липня 1997 року (набрала чинності для України 11 вересня 1997 року). Крім цього, відповідно до ст. 19 Конвенції та протоколів до неї, для забезпечення виконання договірними сторонами своїх зобов'язань створено Європейський суд із прав людини (далі – ЄСПЛ), що функціонує на постійній основі.

Слід зазначити, що сучасний міжнародно-правовий механізм захисту та гарантії прав і свобод людини охоплює міжнародні організації та установи, що безпосередньо розглядають питання, пов'язані з порушенням прав і свобод людини, а саме: 1) Центр з прав людини Економічної і Соціальної Ради ООН; 2) Комісію з прав людини ООН; 3) спеціальні органи ООН – Комітет з прав людини, Комітет з економічних, соціальних та культурних прав, Комітет з прав дитини, Комітет із ліквідації расової дискримінації, Комітет проти застосування катувань; 4) Верховний комісар ООН із заохочення і захисту всіх прав людини; 5) Європей-

ський суд із прав людини [4, с. 91–99].

Відомо, що на міжнародному рівні створені та функціонують як судові органи, наприклад, Європейський суд з прав людини, так і контрольні, в тому числі квазісудові, органи, такі як, наприклад, Комітет з прав людини, Комітет проти катувань тощо.

Радянська наука довго стояла на одностайному запереченні можливості володіння індивідом міжнародною правосуб'єктністю, а отже, можливості звертатись для захисту своїх прав у міжнародні правозахисні органи.

Після проголошення незалежності Україна визнала за своїми громадянами право звертатись до міжнародних контрольних та правозахисних органів за захистом порушених прав. Після вступу до Ради Європи Україна ратифікувала Європейську конвенцію про захист прав людини та основних свобод разом з Протоколами 1, 2, 3, 4, 5, 7, 8, 11, на основі яких будь-яка особа, неурядова організація або група осіб можуть звертатись із заявами про порушення викладених у Конвенції або протоколах до неї прав до Європейського суду з прав людини [5, с. 14].

Разом з тим багато аспектів захисту прав і свобод людини продовжують входити до внутрішньої компетенції держави, а порядок забезпечення навіть міжнародних стандартів з прав людини продовжує залишатись переважно внутрішньою справою держави, оскільки реальна можливість здійснення основних прав людини конкретно особою забезпечується насамперед юридичними механізмами держави.

Виходячи з вищезазначеного, право на самозахист можна вважати юридично закріпленою можливістю уповноваженої особи самостійно, без допомоги органів влади, використовувати заходи правоохоронного характеру з метою відновлення порушеного права і припинення дій, що порушують право, а також звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна.

1. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Волошин Ю.О. Конституційно-правове забезпечення європейської міждержавної інтеграції: теоретико-методологічні аспекти: монографія / за ред. М.О. Баймуратова. Київ: Логос, 2010. 428 с.

3. Львова Є.О. Розвиток правових механізмів забезпечення і захисту прав та свобод людини і громадянина в екстремальних умовах глобалізації. *Вісник Центральної виборчої комісії*. 2016. № 1. С. 77–82.

4. Международное право. Международная защита прав человека // Документы и комментарии. Харьков: ООО «Синтекс. ЛТД», 1998. 298 с.

5. Бисага Ю.М., Палінчак М.М., Белов Д.М., Данканич М.М. Міжнародні засоби захисту прав та свобод людини і громадянина. Ужгород, 2003. 57 с.

Обушко Вікторія Вікторівна

викладач кафедри

загальноправових дисциплін

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УМОВАХ ВВЕДЕННЯ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Принципи прав людини виступають підвалинами громадянського суспільства та механізмами державного управління. Пріоритетом для будь-якої держави має бути дотримання прав і свобод людини. В сучасному цивілізованому світі людина виступає найголовнішою соціальною цінністю, тому охорона прав і свобод людини і громадянина є першочерговою. Держава, як національний лідер, не дарує права людині, а лише закріплює їх у законі та забезпечує їх реалізацію.

Дослідженням даної тематики займаються такі науковці: Демидова Л.М., Сергєєва Н.С., Свердліченко В.П., Кузніченко С.О., Процюк О.П., Ковалів М.В. та інші.

Так, обмеження прав і свобод людини і громадянина – це певні заборони, які покликані змінити поведінку особи через обмеження суб'єктивного стану [1, с. 74–78].

У ст. 64 Основного Закону зазначено, що конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України. Але в умовах введення воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватись окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Вказані норми Конституції України відповідають нормам Загальної декларації прав людини, якою передбачено, що при здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві [2].

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [3].

Але у той же час законом передбачено цілий список прав, обмеження яких заборонено за будь-яких обставин, а саме: рівність конституційних прав і свобод та рівність перед законом; право на громадянство та на зміну громадянства; право на життя; право на повагу до гідності; право на свободу та особисту недоторканність; право надсилати індивідуальні чи колективні письмові звернення та на обґрунтовану відповідь на них; право на житло; на рівні права і обов'язки подружжя у шлюбі та сім'ї; рівність прав дітей незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним; право на судовий захист прав і свобод людини і громадянина; право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди; право знати свої права і обов'язки; гарантія, що закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи; право на правову допомогу; право не виконувати явно злочинні розпорядження чи накази; неможливість бути двічі притягненому до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення; презумпція невинуватості; гарантія того, що особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом [2].

Таким чином, проаналізувавши положення Конституції України можна дійти висновку, що перелік прав і свобод людини та громадянина, які не можуть бути обмежені в умовах воєнного або надзвичайного стану, є вичерпним. Всі інші права і свободи людини і громадянина, передбачені Конституцією України, можуть бути обмежені за умови введення воєнного стану. Так, наприклад, може бути обмежено право на недоторканність житла, право на таємницю листування, право на працю, право на освіту.

При цьому слід пам'ятати, що воєнний стан означає можливість законного обмеження прав і свобод громадян та тимчасовий відступ від положень Конвенції з прав і основоположних свобод людини. Однак не обмеження прав і свобод, а можливість такого обмеження у разі необхідності вжити термінові заходи, спрямовані на забезпечення національної безпеки.

1. Славко А. Обмеження прав і свобод людини і громадянина за умов дії режиму воєнного стану: порівняльно-правовий аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2016. Вип. 41. С. 74–78.

2. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про відновлення дії окремих положень Конституції України» від 21 лютого 2014 року. *Офіційний вісник України*. 2014. № 19. Ст. 583).

3. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року. *Урядовий кур'єр*. 2015. № 102.

Пашкова Ганна Геннадіївна
старший викладач кафедри
психології та педагогіки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ПОЛІТИЧНА КОРУПЦІЯ ЯК ЗАГРОЗА НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ

В умовах слабких демократичних традицій, недосконалості національного законодавства, неефективної діяльності владних інститутів та недостатнього рівня політико-правової культури сучасного перехідного суспільства одним із найнебезпечніших негативних явищ є корупція. Вона вражає всі сфери суспільного життя, сприяє поширенню організованої злочинності, створює соціальну напругу, породжує у населення невпевненість у здатності влади здійснити організаційні та практичні заходи щодо подолання системної кризи в Україні, створює реальну загрозу національній безпеці української держави.

Прихильниками політичного аспекту трактування поняття корупції є М. Тихомиров, К. Абдієв, К. Сурков, В. Євтушевський та інші, які визначають корупцію як зловживання державною владою, посадою та службовим становищем з метою отримання матеріальної винагороди. Вона має характер злочинної дискредитації апарату державного управління: знижується довіра до влади, люди перестають вірити у процедуру її формування; спостерігається відчуження влади від суспільства та громадських інститутів; девальвується значення права та закону як інструментів регулювання громадського життя [1, с.73]. І. Корж вважає, що політична корупція – це особлива форма боротьби за владу, в якій перемагають не політичні інтереси суспільства, а багатомільйонні хабарі. Політична корупція дає змогу конвертувати владу в капітал, а капітал – знову у владу [2, с. 56]. Виходячи з цих визначень, можна зазначити, що політична корупція як системне явище містить у собі правові та економічні деформації державно-владних відносин у суспільстві, особливо в період його трансформації і демократичного транзиту.

Найбільш чітким визначенням політичної корупції є дефініція, запропонована Дж. Крамером. Політичну корупцію Дж. Крамер розглядає як поведінку обраних осіб, покликаних виконувати функції держави, які відходять від формальних компонентів – обов'язків та повноважень, прав і зобов'язань – державної ролі (посади) для того, щоб отримати особисту вигоду [5, с. 214]. Більшість зарубіжних дослідників, які не підтримують думку про матеріальну та економічну мотивацію політичної корупції, стверджують, що політична корупція – це девіантна політична поведінка, яка виражається в нелегітимному використанні панівною політичною елітою державних ресурсів з метою зміцнення своєї влади та збагачення. Отже, корупцію, як соціальне явище, в сучасній науці пов'язують насамперед із дисфункціональністю соціальних процесів у перехідних або транзитивних суспільствах, яка може охоплювати всі сфери соціального простору, що виражається в соціальному феномені, за твердженням О. Стегнія [3, с. 9], «всеохоплюючої корупції». Саме в транзитивних суспільствах (до якого належить і українське суспільство) корупція досягає найвищого рівня розповсюдженості.

Виокремлюючи інституціональний аспект корупції в політичній сфері, можна визначити основні риси цього соціально-політичного явища, які вдало виділив А. Тіньков [4, с. 230–231]. По-перше, поняття політичної корупції тісно пов'язане з поняттям «клієнтізм», що являє собою мережу таких суспільних відносин, за яких особиста вірність патрону важить більше, ніж сучасні альтернативи ринкових відносин, демократичні схеми прийняття рішень, а також професіоналізм державних бюрократій. По-друге, політична корупція має набагато вужче коло осіб, які з нею безпосередньо стикаються (і як об'єкт, і як суб'єкт корупційного діяння), що посилює її латентність. Можна зробити висновок, що політична корупція бере свій початок переважно у вищих політичних колах, відповідно вона не є елементом повсякденного практичного досвіду переважної більшості українських громадян. По-третє, не завжди політична корупція має чітко виражене матеріальне втілення. Винагорода використовується не тільки з особистою метою певної посадової особи, а й у владно-політичних цілях (наприклад підтримка керівництва під час політичних криз або на виборах). По-четверте, дії політичних корупціонерів є універсальними і стосуються різних сфер суспільного життя, адже вони є особами, які мають значні владні повноваження, широке коло знайомств і перебувають у полі дії різного роду мереж політичного впливу.

Отже, інституціоналізація корупційних практик у сфері політики в перехідному українському суспільстві пов'язана із: 1) формуванням політичних еліт за критерієм групування навколо олігархічних фінансово-промислових груп з метою лобювання власних групових інтересів у всіх гілках влади; 2) створенням корупційних мереж і схем з метою збільшення можливостей доступу до державних ресурсів; 3) легітимізацією корупційних практик як політичних технологій у виборчому процесі.

Для виокремлення особливостей прояву і форм політичної корупції було проведено експертне опитування серед політологів, представників політичних партій, державних посадовців м. Дніпро (грудень 2018 р., n=50).

Взагалі експерти визначають високий рівень поширеності корупції в українському суспільстві – 4,1 балів (при найвищій оцінці в 5 балів). На думку експертів, найбільший показник корумпованості мають судова і законодавча гілки влади, а також великий бізнес, представлений олігархічними фінансово-промисловими групами, і політичні партії, які, власне, і лобюють ці групи. З іншого боку, високий показник корумпованості у фіскальній і митній службах свідчить про визнання існування певних корупційних схем і практик, які підтримуються органами центральної державної влади (виконавча гілка влади).

Для виокремлення основних розповсюджених форм прояву політичної корупції в Україні експертам було запропоновано відповісти на відкрите питання «Які, на Вашу думку, найбільш розповсюджені форми прояву політичної корупції в Україні?». Всього було отримано 88 відповідей. Контент-аналіз висловлювань дозволив виділити 7 основних груп (рис. 1).

Рис. 1. Основні форми прояву політичної корупції в Україні (результати контент-аналізу відповідей експертів)

Таким чином, можна виділити такі умови і особливості прояву форм політичних корупційних практик у транзитивному українському суспільстві: 1) система державного управління збудована за принципом «клієнтизму», як мережі суспільних відносин між впливовими фінансово-промисловими групами, що створює умови для легітимізації корупційних практик на рівні держави, лише декларуючи демократичний транзит; 2) інституціоналізація корупції здійснюється через злиття великих олігархічних бізнесових груп і представників виконавчої і законодавчої влади, захищаючи власне корпоративні інтереси.

1. Вешняков А.А. Свободные и демократические выборы как преграда политической коррупции // *Организованная преступность, терроризм и коррупция: Криминологический ежеквартальный альманах*. Вып. 1. Москва: Юристъ, 2003. С. 73–75.

2. Корж І. Політична корупція та правова безпека України. *Право України*. 2009. № 6. С. 55–60.

3. Стегній О.Г. Феномен всеохоплюючої корумпованості в сучасному українському суспільстві. *Український соціум*. 2012. № 1(40). С. 7–22.

4. Тіньков А. Політична корупція в системі державного управління: українські реалії. *Вісник Національної академії державного управління. Політологія і право*. 2010. №1. С. 227–234.

5. Kramer J. Political Corruption in USSR. *Political Research Quarterly*. 1977. № 30. P. 213–224.

Повар Олександр Васильович

викладач кафедри службово-бойового застосування підрозділів Національної гвардії України Київського факультету Національної академії Національної гвардії України

РОЗВИТОК ТА СТАНОВЛЕННЯ ДИПЛОМАТИЧНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ ВІД ДАВНІХ ЧАСІВ ДО СЬОГОДЕННЯ

Дипломатична служба України – важливий сектор державної служби, що забезпечує практичну реалізацію зовнішньої політики України, представляє та захищає національні інтереси нашої держави у сфері міждержавних відносин, і неодмінно права та свободи громадян, які перебувають за територією України. Дипломатична служба – це потужний і важливий інструмент реалізації національних інтересів нашої держави і наразі став особливим видом професійної діяльності.

Як зазначає авторитетний діяч вітчизняної дипломатичної служби Г.Й. Удовенко: «Без ретельного, об'єктивного вивчення історії української дипломатії важко адекватно збагнути логіку сучасних історичних подій, зокрема й становлення зовнішньої політики України» [1].

На українських землях дипломатичні традиції пов'язані зі становленням і розвитком Київської Русі, які успадкувало й розвинуло Військо Запорозьке, зокрема старшинська рада на чолі з гетьманом і Генеральна військова канцелярія Української козацької держави 1648–1657, які відповідно управляли й здійснювали поточну дипломатичну діяльність [2].

Основи новітньої української дипломатичної служби закладено в добу Української національно-демократичної революції 1917–1921, коли створювались умови для розгортання міжнародної співпраці в національних інтересах України, зокрема формувалися зовнішньополітичні інституції українських державних утворень (перше з них – Генеральне секретарство міжнарод-

них справ Української Народної Республіки, очолюване О. Шульгіним, створено 9 (22) грудня 1917, цей день з 2000 року відзначається українськими дипломатами як професійне свято), приймалися законодавчо-правові акти щодо дипломатичної діяльності, створювалися тимчасові надзвичайні місії, які поступово реформувалися у постійні дипломатичні представництва [2].

4 березня 1944 Верховна Рада УРСР ухвалила Закон «Про створення союзнореспубліканського Народного Комісаріату закордонних справ УРСР». Дипломатична служба УРСР у 1944–1991 зосереджувалася здебільшого у галузі багатосторонньої дипломатії шляхом участі в міжнародних організаціях, передусім в Організації Об'єднаних Націй, однією з держав-засновниць якої УРСР стала в 1945 році, взявши, зокрема, активну участь у творенні Статуту ООН [2].

Сучасний етап діяльності української дипломатичної служби фактично розпочався з ухваленням Верховною Радою УРСР 16 липня 1990 Декларації про державний суверенітет України, в якій зазначалося, що Україна «як суб'єкт міжнародного права здійснює безпосередні зносини з іншими державами, укладає з ними договори, обмінюється дипломатичними, консульськими, торговельними представництвами, бере участь у діяльності міжнародних організацій» [3]. Наступним важливим документом для вітчизняної дипломатичної служби стала Постанова Верховної Ради УРСР від 25 грудня 1990 «Про реалізацію Декларації про державний суверенітет України у сфері зовнішніх зносин» [3], яка передбачала налагодження дипломатичних, консульських, торговельних відносин з іноземними державами, забезпечення безпосередньої участі України в загальноєвропейському процесі та європейських структурах і підготовку проектів законів, що мають регулювати зовнішньополітичні та зовнішньоекономічні зносини України, і створення системи підготовки кадрів для органів зовнішніх відносин держави. Паралельно з міжнародним визнанням України досить активно здійснювалося відкриття дипломатичних представництв іноземних держав і дипломатичних установ України за кордоном. Вже наприкінці 1994 в Україні були акредитовані посли більш ніж 80 держав, з них 58 із резиденцією у Києві, а в системі МЗС України налічувалося вже 59 закордонних установ у 46 країнах [3].

Згідно із Законом України «Про дипломатичну службу» Документ 2449-VIII від 07.06.2018, правову основу дипломатичної служби, діяльності її органів та посадових осіб дипломатичної служби становлять Конституція України, чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, цей та інші закони України, постанови Верховної Ради України, акти Президента України, Кабінету Міністрів України, інші акти законодавства України [7].

Основними принципами сучасної дипломатичної служби є такі:

- 1) патріотизм;
- 2) відстоювання національних інтересів України;
- 3) пріоритет прав та свобод людини і громадянина;
- 4) демократизм і законність;
- 5) гуманізм і соціальна справедливість;
- 6) професіоналізм, компетентність, ініціативність;
- 7) об'єктивність, чесність, порядність;
- 8) належне виконання службових обов'язків і додержання трудової дисципліни;
- 9) інші принципи, визначені Законом України "Про державну службу" [7].

З вищевикладеного потрібно зробити висновок, що дипломатія України за період існування, починаючи з Київської держави та укладення перших договорів з Візантією, далеко зайшла вперед. І наразі розвивається за принципами сучасної дипломатії, враховуючи норми міжнародного права та демократії, представляючи інтереси нашої держави з реалізації зовнішньої політики України, захисту національних інтересів у сфері міжнародних відносин у такий важливий період її розвитку та розбудови. І наразі ми вже маємо цілу систему органів дипломатичної служби, в яку входять Міністерство закордонних справ України, представництва Міністерства закордонних справ України на території України, закордонні дипломатичні установи [7], де працюють майже 2500 досвідчених працівників. За кордоном діють близько 180 посольств і консульств України. Договірні-правова база міжнародних відносин України становить понад 5000 тис. договорів і угод різного правового статусу. На нашу думку, головним критерієм досягнення поставлених цілей в майбутньому, якісної та успішної роботи дипломатії є патріотизм, правильне розуміння ситуації, відчуття почесного покликання представляти інтереси нашої держави. А слова не повинні ні в якому разі розходитися з діями. Слова дипломата повинні бути наповнені вичерпною відповідальністю.

1. Дипломатія сучасної України (Енциклопедичний довідник). 1997.
2. Нариси з історії дипломатії України. 2001.
3. Смолій В.А. Сучасна дипломатична служба: навч. посібник. 2001.
4. Руденко Г.М. Основи дипломатичної та консульської служби. 1998.
5. Гуменюк Б.І. Україна дипломатична. 1999.
6. Шерба О. В. Основи консульських зносин. 2006.
7. Закон України «Про дипломатичну службу». Документ 2449-VIII від 07.06.2018

Погосян Маргарита Арсенівна

адвокат,

аспірант кафедри історії

і теорії держави та права

Запорізького національного університету

ПОНЯТТЯ ПРАВОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ СУБ'ЄКТІВ СУДОВОЇ, ПРАВООХОРОННОЇ І ПРАВОЗАХИСНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ДОКТРИНИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

На сучасному етапі розвитку України комплексний характер актуальних загроз національній безпеці в інформаційній сфері потребує визначення інноваційних підходів до формування системи захисту та розвитку інформаційного простору в умовах глобалізації та вільного обігу інформації (аб. 2 п. 1 Доктрини інформаційної безпеки України, затв. Указом Президента України від 25.02.2017 № 47/2017). Відповідно, засади оптимізації правової системи України у комунікативній сфері передбачають оптимізацію її зв'язків з економічною, політичною, моральною системою українського суспільства шляхом покращення каналів комунікації, з-поміж іншого й через впровадження відповідних світових і європейських правових стандартів у правотворчу, правозастосовну, правоохоронну, правозахисну і, звісно, судову діяльність [1, с. 63]; продовження відповідних реформ на основі принципів верховенства права (аб. 2 п. 4.4 Стратегії національної безпеки України, затв. Указом Президента України від 26.05.2015 № 287/2015).

Нині цілеспрямована робота інформаційних потоків на користь людини має місце далеко не завжди, актуалізуючи потребу у посиленні моніторингу кіберпростору з метою своєчасного виявлення, запобігання кіберзагрозам і їх нейтралізації, а також розвитку спроможностей правоохоронних органів щодо розслідування кіберзлочинів (аб. 5-6 п. 4.12 Стратегії національної безпеки України, затв. Указом Президента України від 26.05.2015 № 287/2015). Більше того, суди, правоохоронці та правозахисники, маючи єдине завдання – утвердити верховенство права / прав людини, часом втрачають час й інші ресурси через відсутність інформації потрібного змісту і/або системи своєчасного обміну нею. Як бачимо, порушена нами проблематика є політично і практично актуальною. Це знаходить відгук серед вчених-правників, які присвячують свої численні роботи вирішенню на рівні теорії питань покращення правової комунікації, у т. ч. у сферах судочинства, правоохоронної і правозахисної діяльності. Численні роботи правників присвячені проблемам судової, правоохоронної і правозахисної діяльності, а саме: С. Кулешов, М. Слободяник, А. Соколов дослідили особливості соціальних комунікацій в інформаційному суспільстві; С. Алексєєв, М. Василик, Л. Поляков, Г. Почепцов, Ю. Хабермас, К. Ясперс – правову комунікацію. Втім, порушені у цій роботі питання залишились недостатньо повно розкритими, а тому є актуальними для дослідження.

Закон регулює поведінку тільки там, де він підтримується примусовою силою держави. За відсутності поліції, військ чи інших органів примусу рішення судів не виконуються, а закон перетворюється на небезпечну ілюзію. Злочинність також процвітає в умовах систем низького розкриття злочинів та поганого правосуддя [2, с. 212, 109]. Відповідно, феномен правової комунікації між судами та правоохоронними і правозахисними органами найбільш актуальний для тих соціальних спільнот, які вже мають розвинену систему усіх цих органів та належну правову основу для їхньої роботи, і тепер від вдалого вдосконалення саме комунікаційної складової професійної діяльності зазначених структур залежить подальший поступ суспільства. Для тих країн, які тільки розвиваються, маючи слабкі державні та правові інститути, питання комунікації між органами правосуддя і правопорядку питання швидше вже розв'язане, зокрема на рівні високорозвинених країн, аніж потребує ґрунтового теоретичного осмислення більше, ніж врахування національних особливостей розвитку під час використання релевантного позитивного досвіду зарубіжних країн. Тому онтологічно порушене питання знаходиться у площині трансформацій правових систем держав з максимально високими показниками ступеня утвердження ідеї верховенства права, суміжними похідними ознаками яких стають також ультратехнологічність (лат. *ultra* – понад, надмірно) і заможність. Ці дві останні ознаки виступають підставами і ресурсами для розвитку комунікації будь-де. Зокрема, як слушно наголосила О. Вдовіна, слід зазначити, що бурхливий розвиток нових інформаційно-комунікаційних та Інтернет-технологій став передумовою для створення принципово нових моделей комунікації, розширення документальної комунікації за рахунок створення нових та вдосконалення наявних документопотоків, каналів і засобів комунікації, зокрема й в інформаційно-комунікаційному просторі [3, с. 32].

Поняття феноменології правової комунікації виявляє два стани смислів – фактичний і правовий, апостеріорний і апіорний; одного, в якому сенс побічно вводиться через коло про-

позиції, та іншого, в якому він виявляється явно, як такий, за допомогою розривання кола і розгортання смислу уздовж ментального кордону між речами і текстами (реченнями, словосполученнями, словами), що їх описують [4, с. 37]. Специфічним для юриспруденції стало виокремлення з цих двох феноменологічних площин ще й третьої – позитивістсько-правової, яка може за змістом різнитися як від фактично осмисленого, так й від природно-правового. Усі вони отримують свою концептуалізацію в межах посткласичного підходу, що дав більш повне уявлення про право та його інститути через осмислення правової догматики в контексті соціальної комунікації (комунікативної концепції права). Тому правова комунікація визначається, по-перше, як правоутворення комунікації соціуму і правової системи, за якого остання реагує на суспільні потреби і очікування, що складаються з потреб і очікувань конкретних людей, по-друге, як реалізація права, тобто комунікативний процес узгодження поведінки людини (широких верств соціуму) з інформацією, сформульованою в нормах права. В усіх цих інтерактивних процесах задіяний суб'єктивний – людський – фактор [5, с. 80, 84-85].

Право – це інструмент комунікації (юридична мова), що використовується для переконання одного іншим. Наприклад, прокурором – судді під час доведення необхідності засудження підсудного. Юридична мова стає чимось іншим, ніж питанням логіки, чимось більшим, ніж ораторське мистецтво [6, с. 35]. За О. Макеєвою, правова комунікація – це сукупність процесів і систем, які забезпечують цілеспрямований обіг і поширення нормативно-правової інформації та правових знань у сучасному інформаційному суспільстві. Правова інформованість суб'єктів правової комунікації є необхідною умовою формування інформаційно-правового суспільства в Україні [7]. Комунікації є організаційними, це процес обміну інформацією, знаннями та досвідом формальними або неформальними каналами в межах групи людей, спрямований на координацію їхньої зовнішньої і внутрішньої діяльності, вирішення виробничих завдань та досягнення цілей організації. Комунікація управлінська (англ. administrative communication) – сукупність інформаційних зв'язків, процес взаємодії між суб'єктами управлінської діяльності по вертикалі й горизонталі та із зовнішнім суспільним середовищем шляхом безпосереднього спілкування і обміну інформацією з використанням відповідних засобів [8, с. 246-248]. Судова влада як соціальний інститут здійснює соціальні комунікації для спілкування з суспільством, налагодження і підтримки контактів з партнерами і опонентами [9, с. 8].

Отже, правова комунікація суб'єктів судової, правоохоронної і правозахисної діяльності – ключовий чинник у доктрині інформаційної безпеки держави. Дефініцію поняття, що охоплює своїм змістом та обсягом позначуваний ним феномен «правової комунікації суб'єктів судової, правоохоронної і правозахисної діяльності», визначаємо як стан і процес обміну змістовною інформацією (відомостями, даними), яка потрібна для належного (повного, якісного і своєчасного) виконання завдань та повноважень судами, органами правопорядку та правозахисниками; формування довіри громадян до цих суб'єктів на підставі системного і перманентного висвітлення достовірних фактів про них і підтримання, таким чином, їхнього позитивного іміджу та єдності з населенням (громадянським суспільством), у т. ч. задля використання ресурсів громадян у роботі з фактичного утвердження ідеї верховенства права та інших конституційних (загальнолюдських цінностей) і підтримання правопорядку. У результаті ефективна правова комунікація зазначених органів та їхніх працівників як між собою, так і з іншими суб'єктами виступає важливою передумовою попередження внутрішніх та зовнішніх загроз національній безпеці, а також її зміцнення для сталого соціального прогресу.

1. Удовика Л.Г. Правова система України в умовах глобалізаційних трансформацій // Запорізькі правові читання: матер. щоріч. міжн. наук.-практ. конф., 18.05.2018 / за заг. ред. Т.О. Коломощ. Запоріжжя: ЗНУ, 2018. С. 61-64.

2. Berdal M., Malone D. Greed and Grievance: Economic Agendas in Civil Wars: A project of the International Peace Academy. London: L.Rienner, 2000. 260 p.

3. Вдовіна О.О. Електронне діловодство як комунікаційна складова судочинства в Україні: дис. ... канд. наук із соціал. комунікац.: спец. 27.00.02. Харків; Київ, 2018. 206 с.

4. Делёз Ж. Логика смысла / пер. с фр. Я.И. Свирского. М.: Академический Проект, 2011. 472 с.

5. Антонов М.В., Поляков А.В., Честнов И.Л. Коммуникативный подход и российская теория права // Правоведение. 2013. № 6. С. 78-95.

6. Probert W. Law and Persuasion: The Language-Behavior of Lawyers. University of Pennsylvania Law Review. 2013. Vol. 108. С. 35-58.

7. Макеєва О.М. Правова комунікація: теоретико-правові аспекти // Науково-практична Інтернет-конференція. 22.06.2017. URL: <http://legallactivity.com.ua/index.php?option>

8. Енциклопедія державного управління: у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України; наук.-ред. колегія: Ю.В. Ковбасюк (голова) та ін. К.: НАДУ, 2011. Т. 2: Методологія державного управління / наук.-ред. колегія: Ю.П. Сурмін (співголова), П.І. Надолішній (співголова) та ін. 2011. 692 с.

9. Логунова М.М., Лашкіна М.Г., Гвоздик П.О., Алексеев А.Г. Комунікації судової влади: наук.-практ. посіб. К.: «АДЕФ-Україна», 2012. 274 с.

Полешко Ельвіра Павлівна
викладач кафедри
загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

КОЛІЗІЇ В НАЦІОНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ, ЩО РЕГУЛЮЄ ПРАВОВІДНОСИНИ У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Початок розвитку сфери національної безпеки України було покладено прийняттям 21 червня 2018 року нового нормативно-правового акта, а саме Закону України «Про національну безпеку України» [1]. Даний закон закріплює інноваційні напрями, які спрямовуються на поширення у демократичних західних країнах поняття «сектор безпеки і оборони» та визначає склад такого сектора, дієвий демократичний цивільний контроль за цим сектором, ефективну систему політичного і військового керівництва та управління у різних сферах національної безпеки і оборони, сучасну систему довгострокового (понад п'ять років), середньострокового (до п'яти років) та короткострокового (до трьох років) планування у сферах національної безпеки і оборони, а також низку нових документів такого планування, періодичне проведення комплексного огляду сектора безпеки і оборони [2].

Поряд з прийняттям даного правового закону, втратили чинність деякі нормативно-правові акти, які, на думку органів законодавчої влади, недостатньо регулювали правовідносини у сфері національної оборони нашої країни. Серед них можна назвати такі: Закон України «Про основи національної безпеки України» 2003 р., Закон України «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави» 2003 р., Закон України «Про організацію оборонного планування» 2005 р. та ін. [4].

В Інституті законодавства Верховної Ради України, у рамках постійно діючого науково-практичного семінару «Моніторинг колізій та прогалин у національному законодавстві», відбулося науково-експертне обговорення питань застосування законодавства про національну безпеку та перспектив його удосконалення. Зазначаючи важливість і першочерговість питань національної безпеки в усіх сферах суспільного життя, зокрема в умовах зростаючих загроз і викликів, директор Інституту законодавства Верховної Ради України академік НАН України Олександр Копиленко наголосив, що моніторинг законодавства є постійним і послідовним напрямом діяльності інституту, який охоплює низку складових науково-практичного, методологічного, прогностичного характеру. За такий невеликий проміжок часу було проведено велику кількість досліджень стосовно колізійності новоприйнятого акта, визначено необхідність удосконалення антикорупційного законодавства, аспекти децентралізації влади в Україні, визначено новітні напрями підходів до реалізації основних засад національної безпеки України [2].

Яскравим прикладом можливості виникнення колізій у національному законодавстві може стати внесення змін до розділів Конституції України стосовно європейського та євроатлантичного курсу. Дане нововведення дасть поштовх виникненню реформ, що будуть спрямовані на членство в ЄС та НАТО. Подальше ж оновлення законодавчої бази у напрямі національної безпеки: від цілісних законів до відомчих інструкцій — має відповідати стратегічним цілям забезпечення національної безпеки України [3].

Національна безпека і оборона, зокрема зміцнення Збройних Сил України, розвиток оборонно-промислового комплексу, боротьба з тероризмом, забезпечення інформаційної безпеки є об'єктом моніторингу колізій і прогалин законодавчого забезпечення, результати якого відображені у двох випусках видань Інституту законодавства «Ефективність законодавства України (питання моніторингу колізій)». Дослідження проведено за критеріями: парламентський контроль, правозастосовча діяльність центральних органів виконавчої влади, судова практика, пропозиції вчених і громадськості, що дає змогу комплексно оцінити сучасні законодавчі реалії й окреслити напрями вирішення проблемних питань, зокрема й щодо національної безпеки.

1. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.

2. Національна безпека: сучасні виклики та реалії. *Газета Верховної Ради України «Голос України»*. URL: <http://www.golos.com.ua/article/309381>

3. Як імплементувати Закон України «Про національну безпеку». *Оборонно-промисловий кур'єр*. URL: <http://opk.com.ua>

4. Аналіз Закону України «Про національну безпеку України». *Українська Гельсінська спілка з прав людини*. URL: <https://helsinki.org.ua/articles/analiz-zakonu-ukrajiny-pro-natsionalnu-bezpeku-ukrajiny/>.

Приходько Данил Станиславович
заместитель начальника отдела
оперативно-аналитического обеспечения
Департамента защиты экономики
Департамента защиты экономики
Национальной полиции
в Днепропетровской области

ПОИСК СОДЕРЖАНИЯ ПРИНЦИПОВ ДИДАКТИКИ В КОНТЕКСТЕ ПРОБЛЕМЫ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Одна из проблем, встающих в любом государстве, в каждую культурно-историческую эпоху, в контексте решения проблемы национальной безопасности на новом качественном уровне – образование и обучение. Рефлексия этой проблемы была и будет актуальна всегда, речь идёт о приобщении человека к ценностям культуры, о введении его в культурное пространство, о социализации человека в обществе. Проблемы обучения и образования со времён античности осмысливались постоянно. Платон, Аристотель, Августин Блаженный, Д. Локк, Ж.-Ж. Руссо, И. Кант, Г. В. Ф. Гегель рассматривали их в различных аспектах. Анализ истории рефлексии обучения и образования позволяет выделить основной круг затрагиваемых проблем. Во-первых, осмысление сущности человека – становление в нём рационального и иррационального начал. Во-вторых, взаимоотношения общества и личности. В-третьих, представление при обучении знаний о природе, об обществе, об этических нормах и эстетических установках. Необходимо также подчеркнуть, что дилемма сциентизма и гуманизма постоянно находится в центре внимания, представляет стержень напряжённости всей европейской педагогической мысли.

С уверенностью можно утверждать, что история развития теории обучения как открытой системы отражает исторический процесс. Любые конкретные вопросы дидактики восходят в своих основаниях к проблемам: антропологическим, этическим, эстетическим, проблемам особенностей познавательной деятельности, представлений о картине мира. Но положения, выработанные в различных учениях, рассматривающих дидактику, всегда распредмечивались в педагогических теориях. Дидактическая система Я. А. Коменского и педагогическая теория К. Д. Ушинского отразили онтологические, гносеологические, методологические положения своих эпох. Возникновение конкурирующих дидактических моделей при единой основополагающей педагогической идее приобщения человека к ценностям культуры, есть не что иное, как выражение различных, в том числе и антропологических воззрений. Свидетельством сказанного являются дидактические теории С. И. Гессена и В. А. Сухомлинского, в которых представлены кантовские и марксистские антропологические установки.

Рефлексия принципов дидактики сегодня особенно актуальна. Осмысление выработанных в различные культурно-исторические периоды педагогических идей необходимо для решения проблем, встающих перед теорией обучения в настоящее время. Постоянно увеличивающееся количество знаний в различных областях человеческой деятельности, дифференциация наук, развитие информационного общества – это основные факторы, обуславливающие необходимость постоянного пересмотра не только содержания, структуры, но и методов обучения, которое должно приобщить человека к ценностям культуры, вывести в жизнь, вооружив и навыками к самостоятельному мышлению, и необходимыми знаниями.

В настоящее время осуществляются попытки использования инноваций в педагогической практике. В школе разворачиваются разнообразные эксперименты. Предполагаются как новые программы обучения, так и новые организационные формы школ. При этом ощущается недостаток специальных знаний, позволяющих осмыслить и направить педагогические новации. Противоречия, возникшие между существующей системой обучения и инновациями, требуют осмысления и адекватной оценки. Рефлексия принципов дидактики в историческом контексте открывает возможности анализа онтологических, гносеологических, методологических оснований той или иной концепции.

Говоря о важности исторической рефлексии принципов теории обучения, отметим, что обучение – часть социокультурного бытия. Оно отражает диалогичность самой культуры. Принципы дидактики – это особые формы рождения новых культурных смыслов. В качестве оснований они включают: антропологические установки, учения об обществе, этические категории, гносеологические идеи, представления о научной картине мира. В различные культурно-исторические периоды влияние специальных наук на дидактику происходило по-разному. Это обусловлено многообразием наук, в рамках которых формировались

исходные понятия, имеющие первостепенное значение в дидактике. Теория обучения всегда ориентирована на выполнение комплекса задач, дающих возможность социализироваться человеку в обществе. Она направлена на развитие способности к самостоятельному мышлению, трансляцию выработанных знаний, приобщение человека к образцам нравственной, правовой, хозяйственной, и другим видам деятельности.

Принципы обучения: постепенности, последовательности, движения от простого к сложному, доступности, целостности, рефлексии знания, в каждый культурно-исторический период подчинены решению единой педагогической задачи, приобщению новых поколений к выработанным ценностям культуры. Понимание органического характера соотношения принципов обучения как частей, составляющих единые дидактические системы, представлено анализом структуры систем, всегда имеющих определённые свойства, не присущие отдельным элементам системы. Определение дидактических систем как органически целого – это представление, с одной стороны, о дифференциации их составляющих, с другой – об их интеграции. Принципы дидактики всегда рассматриваются как единое целое, дифференцировать их возможно лишь аналитически. Согласно Г. В. Ф. Гегелю, именно такой подход вполне достаточен для познания явлений в области духа. [1. с.302].

А. В. Мисуно, определяя дидактику, как открытую систему, пишет: «Дидактические принципы, правила, приёмы в сущностно-содержательном плане также должны быть адекватны социальным процессам. ... Дидактика должна быть открытой системой. Это необходимо для того, чтобы она могла постоянно «питаться» актуальным материалом жизни. ... В противном случае, она будет «бесплодной», формальной и абстрактной» [2. с.34 – 41]. Дидактика рассмотрена А. В. Мисуно как система выработанных правил, образцов обучения, которые настолько тесно связаны, что выступают по отношению к другим системам, их детерминирующим, как нечто единое.

Следует помнить о неразрывном единстве онтологического, гносеологического и методологического аспектов дидактики, их трансформации в меняющихся социокультурных условиях.

Онтологический аспект в каждой исследуемой эпохе составлял рефлексию связи «объект – знания о нём». В дидактике по необходимости приходилось и приходится прибегать к упрощению представлений, полученных при познавательной деятельности. Постепенность, движение от простого к сложному – неотъемлемые принципы обучения на любой его ступени. Именно эти взаимно обуславливающие друг друга составляющие наиболее ярко представлены Платоном в мифе о пещере: «Начинать необходимо с самого лёгкого: сперва смотреть на тени, затем – на отражения в воде людей и различных предметов, а уж потом на самые вещи; при этом то, что на небе, и на самое небо ему легче было бы смотреть не днём, а ночью, т. е. смотреть на звёздный свет и на луну, а не на солнце и на его свет» [3 с.313]. Каждый этап обучения – постепенное, последовательное корректирование взгляда на истину, переход от простого к сложному, от чувственного к умопостижаемому.

Неизвестные Платону проблемы постоянно открываются человечеству. Создателю любой новой дидактической системы постоянно следует держать в поле зрения следующее:

- Во-первых, меняются представления о познавательной деятельности, но в любую эпоху познавательная деятельность на различных уровнях осознания, в различных формах осуществляется как единство рационального и чувственного, эмпирического и теоретического. Эти моменты неотрывны друг от друга, их невозможно противопоставлять. Обозначенная закономерность познавательной деятельности учитывается в любой дидактической системе.

- Во-вторых, в каждый из рассматриваемых культурно-исторических периодов реконструируется научная картина мира. Начиная с Нового времени, происходит экспоненциальный рост в течение достаточно небольших временных промежутков научного знания, и это постоянно отражается на дидактике и её принципах.

- В-третьих, постоянно меняются антропологические установки, этические нормы и правила, социальные институты. Но проблемы обучения всё так же стоят перед обществом, как впервые их поставил Платон. Метод, которым он пользовался в их разрешении, остаётся образцовым.

Гносеологический аспект обучения всегда представлен осмыслением связи «субъект – объект». Проблема субъекта в дидактике во все времена психологизируется. При обучении существуют свои условия познания. В представленном исследовании раскрываются различные составляющие познавательной деятельности при обучении. Она рассматривается и как деятельность, связанная с развитием мыслительных способностей обучаемого. Как одна из составляющих гносеологического аспекта обучения, является проблема представления объекта в дидактических процессах.

Методологический аспект обучения составляют приёмы обучения и способы их применения в культурах античности, средневековья, Нового времени, XIX и XX столетий. Методологические приёмы невозможно «накрепко» связать с тем или иным учебным материа-

лом. Чем больше выработанных методологических приёмов, тем шире область их применения. Использование конкретных методов в обучении само по себе не ведёт к «рождению знания» в человеческой душе, «знание не перетекает ...как только мы прикоснёмся друг к другу, ...из того, кто полон им, к тому, кто пуст, как вода по шерстяной нитке из полного сосуда в пустой» [3. с.40]. Для того, чтобы знание могло родиться, необходим кропотливый постоянный труд двух сторон: обучающего и обучаемого.

Анализ трёх аспектов обучения, рассматриваемых как «многообразие в единстве», приводит и к пониманию целостности дидактических систем, единству различных их граней, каждая из которых имеет свои составляющие.

1. Гегель Г. В. Ф. Энциклопедия философских наук – М.: Мысль, 1974. – Т.1. – 542с.
2. Мисуню А. В. К вопросу о гносеолого-методологическом обосновании дидактики как открытой системы. *Філософія, культура, життя*: Міжвузів. Зб. наук. праць. Дніпропетровськ, 1998. – №1. – с.34 – 41
3. Платон. Государство. Собр. соч. в 4-х т. Т. 3 – М. Мысль, – 654с.

Симоненко Тетяна Володимирівна

викладач кафедри
загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ПРАВО ДИТИНИ НА ЗАХИСТ ВІД НАСИЛЬСТВА У СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Питання захисту прав дитини в усіх державах, створення безпечних умов її розвитку є однією з найгостріших соціально-економічних і політичних проблем, у вирішенні якої має бути зацікавлене все світове співтовариство.

Розвиток держави та права формують чинники, які створюють в Україні загальнонаціональну модель попередження насильства стосовно дітей. Показовим і важливим є осмислення проблеми жорстокого поводження з дітьми як специфічного соціального феномена на професійному, зокрема науковому, рівні. Дослідження правового регулювання правовідносин, пов'язаних із попередженням насильства стосовно дітей, є органічним предметом теорії держави та права, а також інших наук. У зарубіжній науковій літературі опубліковано багато статей, монографій, посібників з різних галузей знань, ці праці відображають специфіку проблеми насильства і жорстокого поводження з дитиною. Загальне уявлення про правовий статус дитини, в тому числі і про його права, в різних правових системах можна почерпнути в роботах таких зарубіжних авторів: Т. Бак, М. Балцек, Б. Барбара, Ж. Баттогтох, М. Блек, Дж. Ван Б'юрен, М. Кантвелл, Б. Кларк, Л. Лейбланк, М. Пайс, Т. Плат, С. Ракстон, М. Де Сальвіа, Д. Старм, Д. Тодрес, Ф. Фабриціус, Е. Ферхеллен, Т. Хаммарбер, С. Харт, Е. Цоллер, Ш. Шабо, Р. Шельду, М. Шийко-Окрух, Д. Штурм, М. Ерлі та інші.

За словами колишнього Генерального секретаря ООН Кофі Аннана, «<...> ми усвідомлюємо, що будівництво світлого майбутнього починається з дітей – із забезпечення їх здоров'я, освіти, безпеки та оточення їх любов'ю» [1]. Безумовною залишається і визначальна роль дітей, їх потенціалу в існуванні гарантованої життєздатності всього людського співтовариства і прогнозуванні його розвитку в майбутньому.

Як зазначено у Стратегії національної безпеки України, «політика національної безпеки України ґрунтується на повазі до норм і принципів міжнародного права. Україна захищатиме свої фундаментальні цінності, визначені Конституцією та законами України, – незалежність, територіальну цілісність і суверенітет, гідність, демократію, людину, її права і свободи, верховенство права, забезпечення добробуту, мир та безпеку» [2]. Конституційне право дитини на захист від насильства має особливе значення в системі прав людини для України, для якої питання забезпечення національної безпеки сьогодні перебувають на порядку денному. Саме безпека покликана зупинити процеси фізичного та інтелектуального впливу на дитину, захистити її від усіх проявів насильства у громадських місцях. Створення безпечних умов розвитку дитини, отримання кожною дитиною можливості реалізувати свій потенціал, – завдання і конституційний обов'язок не тільки батьків, але і держави в особі її публічних органів влади республіканського та місцевого рівня. Вважаємо, що забезпечення права дитини на захист від усіх форм насильства слід розглядати як частину політики національної безпеки України. Такий підхід обумовлений тим, що безпека, у тому числі безпека дитини, є показником демократичного стану сучасної держави і вважається одним із державотворчих елементів у системі держави та права. При цьому цей процес повинен відбуватися об'єктивно, непомітно для самої дитини; він виплаває із міжнародних зобов'язань Украї-

ни, її конституційних установлень та положень чинного законодавства.

Відповідно до Конвенції ООН з прав дитини та інших міжнародних угод, дитині надаються можливості самостійно захищати себе від насильства. У ст. 10 Закону України «Про охорону дитинства» зазначено, зокрема, що «дитина має право особисто звернутися до органу опіки та піклування, служби у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, кол-центру з питань запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей, інших уповноважених органів за захистом своїх прав, свобод і законних інтересів» [3]. В цьому разі безпосередньо дитина, незважаючи на свій вік, також виступає активним суб'єктом забезпечення права на захист від усіх форм насильства, підкреслюючи суб'єктивний характер цієї категорії прав.

Отже, в ході проведених у сучасній Україні соціально-економічних реформ суспільне становище дітей перебуває у нестабільному стані. Ситуація у сфері дитинства, пов'язана з постійним погіршенням матеріального становища, алкоголізмом, наркоманією, дитячою бездоглядністю і безпритульністю, зростанням посягань на права дітей, на сьогоднішній день на державному рівні реально розглядається як загроза національній безпеці України. Тому забезпечення прав дитини в Україні, зокрема права на захист від усіх форм насильства, відноситься до числа актуальних проблем, інтерес до якої у правовій науці досить високий. Ситуація зобов'язує перейти від гасел, адресованих всім і кожному, як фізичним, так і юридичним особам, до створення сучасних правових засобів, здатних на практиці допомогти дитині. Держава, разом із громадськими інститутами, зобов'язана створити для кожної дитини такі умови, за якими вона буде мати можливість знати про свої права, набувати та реалізовувати їх. Мова йде про розвиток права дитини на захист від усіх форм насильства як суб'єктивного права людини, для чого слід створити широку гаму соціальних і правових засобів, умов і способів, сукупність яких і є механізмом захисту прав дитини.

1. Щорічна доповідь ЮНІСЕФ за 2002 р. URL: http://www.unicef.org/publications/pub_ar02_en.pdf, at 2.//

2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 26 травня 2015 року № 287/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>

3. Про охорону дитинства: Закон України від 26 квітня 2001 р. *Відомості Верховної Ради*. 2001. № 30. Ст. 14.

Товстий Роман Іванович

здобувач кафедри адміністративного права, процесу та адміністративної діяльності
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

СТРАТЕГІЧНЕ БАЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ГРОМАДЯН НА ПРАЦЮ ТА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ВІД БЕЗРОБІТТЯ

За останні роки війни та нестабільної економічної ситуації в Україні збільшилася кількість безробітних, безпритульних, непрацевдатних, нужденних, соціально не захищених прошарків населення, що вимагає від держави забезпечення соціальних гарантій та організації ефективної соціальної підтримки цих верств, помітного підвищення потенціалу соціальної сфери з метою забезпечення необхідних умов самозбереження та розвитку людини.

Одним із центральних показників визначення загального стану економіки та оцінки її ефективності є показник безробіття, який дотепер залишається серйозною соціально-економічною проблемою. На сучасному етапі розвитку економіки країни ця проблема набула масового характеру, адже безробіття сприяє поширенню соціальної нестабільності та бідності у суспільстві, порушенню рівноваги з боку попиту і пропозиції, нераціональному використанню суспільних ресурсів, збільшенню трудової міграції населення, зростанню злочинності, збільшенню чисельності соціально незахищених верств населення та інших негативних соціально-економічних чинників, що спричинені відсутністю необхідної кількості робочих місць в країні.

Конституцією України проголошено право кожного на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працюю, яку особа вільно обирає або на яку вільно погоджується. Гарантуючи це право, держава, як визначається в Основному Законі, повинна створювати умови для повного здійснення громадянами права на працю, надавати рівні можливості у виборі професій та роду трудової діяльності, реалізовувати програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб. Крім викладеного вище, закріплюється також право на належні, безпечні й здорові умови

праці, на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом, а також гарантує захист від незаконного звільнення. Разом з тим повноцінної реалізації права громадян на працю та соціальний захист від безробіття не має.

За підсумками 2015 року, рівень безробіття в Україні, згідно з методологією МОП, становив 9-10% (близько 2 млн. безробітних). За даними Фонду загальнообов'язкового державного страхування на випадок безробіття, кількість українців, які не мають постійної роботи або є прихованими безробітними, становить близько 5 млн. осіб. За даними Державної служби статистики, рівень безробіття в Україні для осіб у віці від 15 до 70 років у 2017 р. зріс до 10,1%, або 1,8 млн. осіб, порівняно з 9,9% за підсумками 2016 р. (1,77 млн. осіб) [1].

Крім цього, внаслідок окупації Донбасу і Криму Україна в 2014-2015 роках втратила 3 млн. робочих місць.

Серед основних причин недостатньої реалізації громадянами права на зайнятість та соціальний захист від безробіття можна назвати: нерівновагу на ринку праці – спостерігається надзвичайно великий розрив між попитом та пропозицією на трудові ресурси; нерозвиненість приватного сектора та наявність тіньової економіки; неефективну діяльність профспілок, які в Україні здійснюють свою діяльність за старою радянською системою, а тому потребують удосконалення та покращення своєї роботи відповідно до ринкових умов; економічну кризу в країні, що спричинена політичною ситуацією на Сході країни, девальвацією гривни, надзвичайно високими темпами зростання цін на товари та послуги; нерівномірність розвитку продуктивних сил в національному господарстві, що зумовлює низький рівень залучення трудових ресурсів до виробничого процесу тощо.

На відміну від економічно розвинутих європейських країн, зокрема Швеції та Сполученого Королівства (для них характерною є політика забезпечення повної зайнятості та створення для цього необхідних умов), Україна, проголошена в Конституції соціальною державою, більш як за чверть століття розбудови ринкової економіки позбулася майже всіх важелів впливу держави у сфері праці та зайнятості населення. При цьому забезпечити рівні шанси отримати гідну зайнятість всім, хто може і бажає працювати, державі дотепер не вдається.

Сьогодні державі бракує перспективного бачення майбутньої моделі зайнятості населення, орієнтованої не лише на збільшення кількісних показників і детінізацію трудових відносин, а й передусім на забезпечення якісних зрушень у сфері праці. Програма сприяння зайнятості населення та стимулювання створення нових робочих місць на період до 2017 р., затверджена Кабінетом Міністрів України у 2012 році, вже не є чинною [2]. Саме тому надзвичайно актуальною є розробка стратегічного документа щодо державної політики у сфері зайнятості населення. Він має поєднати в собі пріоритети розвитку інноваційної зайнятості, забезпечення балансу роботи і вільного часу зайнятих людей, створення умов для запровадження освіти впродовж життя, реалізацію концепції активного довголіття як елемента «срібної економіки» (поняття, введене в європейських країнах задля адаптації до наслідків постаріння населення), завданнями якої є сприяння трудовій зайнятості літніх людей, забезпечення їм рівного доступу до професійної орієнтації, підготовки і перепідготовки.

Забезпечення повноцінної реалізації права громадян на працю та соціальний захист від безробіття вбачається, насамперед, за рахунок: реформування трудового законодавства в сфері зайнятості; забезпечення тісної взаємодії органів державної влади з територіальними громадами, органами місцевого самоврядування для підвищення ефективності планування і регулювання регіональних сегментів ринку праці; підтримки нетрадиційних сфер зайнятості та стимулювання підприємців до навчання, перекваліфікації й подальшого працевлаштування додаткової робочої сили; залучення приватного (як вітчизняного, так й іноземного) капіталу в райони зі стійким рівнем безробіття; встановлення прозорих меж регулювання працевлаштування за кордоном та приєднання України до міжнародного ринку праці; законодавчого забезпечення легалізації тіньової зайнятості; посилення юридичної відповідальності за недотримання вимог законодавчих та нормативно-правових актів щодо зайнятості населення тощо.

Таким чином, сьогодні державі бракує перспективного бачення майбутньої моделі зайнятості населення, орієнтованої не лише на збільшення кількісних показників і детінізацію трудових відносин, а й передусім на забезпечення якісних зрушень у сфері праці. Потрібні системні дії держави щодо реалізації сприятливої політики забезпечення зайнятості населення, зняття регуляторних бар'єрів, розвитку публічно-приватного партнерства, посилення ролі соціального діалогу тощо.

1. Рівень безробіття в Україні. URL: <http://economics.unian.ua/finance/1134223-vukrajini-znizivsya-riven-bezrobittya.html>.

2. Про затвердження Програми сприяння зайнятості населення та стимулювання створення нових робочих місць на період до 2017 року: затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 15 жовтня 2012 р. № 1008. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1008-2012-%D0%BF>.

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ, КРИМІНОЛОГІЧНЕ Й КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Пеньков Сергій Володимирович
перший заступник начальника
ГУ Державної фіскальної служби
у Дніпропетровській області,
доктор юридичних наук

ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПРОБЛЕМНИХ АСПЕКТІВ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНО УТВОРЕНИХ ПІДПРИЄМСТВ У ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

За сучасних умов, запобігання, виявлення, розкриття та розслідування злочинів в економічній сфері фактично унеможлиблюється без використання спеціально утворених підприємств, установ і організацій. Можливість їх створення та функціонування передбачено Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» та нормами Кримінального процесуального кодексу України (ст. 273). Разом із тим слід зазначити, що вказані положення законодавчих актів мають лише декларативний характер, адже механізми створення, використання та ліквідації легендованих підприємств відсутні. В цьому аспекті слід звернути увагу на ряд проблем та можливих ризиків, пов'язаних з обліком, реєстрацією та функціонуванням спеціально утворених підприємств.

Реєстрація та облік суб'єктів господарювання регламентуються Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань», Податковим кодексом України (далі – ПКУ) та низкою підзаконних нормативно-правових актів, насамперед Положенням про реєстрацію фізичних осіб у Державному реєстрі фізичних осіб-платників податків», Положенням про реєстрацію платників податку на додану вартість, Порядком обліку платників податків і зборів тощо. З метою постійного забезпечення органів державної влади, органів місцевого самоврядування, юридичних та фізичних осіб інформацією центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну податкову і митну політику, оприлюднює на єдиному державному реєстраційному веб-порталі юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців та власному офіційному веб-сайті дані про взяття на облік як платників податків юридичних осіб, їх відокремлених підрозділів та самозайнятих осіб не пізніше наступного робочого дня після взяття на облік. Таким чином, недостатньо лише виготовити певні імітаційні (несправжні) документи або речі (свідоцтво про державну реєстрацію, свідоцтво про реєстрацію платника ПДВ, печатки тощо), а і забезпечити внесення відомостей про спеціально утворене підприємство до державних інформаційних масивів (реєстрів), зрозуміло, без розкриття відомостей про його приналежність до правоохоронних органів.

Крім того, фіскальними органами ведеться облік усіх доходів, що отримують громадяни. Зазначена інформація накопичується в Державному реєстрі фізичних осіб-платників податків про суми виплачених доходів та утриманих податків. Таким чином, у разі реєстрації спеціально утворених підприємств на осіб за імітаційними (несправжніми) документами, інформація про отримувані ними доходи (податкова історія) у вказаному реєстрі буде відсутня, що може також викликати підозри з боку учасників злочинних угруповань.

Проблемними, з точки зору функціонування спеціально утворених підприємств, є і питання дотримання обов'язків платників податків, визначених ст. 16 розділу I ПКУ. Серед ключових обов'язків є: ведення обліку, у тому числі бухгалтерського; надання до контролюючих органів декларацій, звітності та інших документів, пов'язаних з обчисленням і сплатою податків та зборів; обов'язкова реєстрація платником ПДВ; обов'язок на дату виникнення податкових зобов'язань складання податкової накладної в електронній формі з дотриманням умови щодо реєстрації у порядку, визначеному законодавством, електронного підпису уповноваженої платником особи в Єдиному реєстрі податкових накладних у встановлений ПКУ термін.

Фінансова відповідальність за порушення законів з питань оподаткування та іншого законодавства встановлюється та застосовується згідно з нормами ПКУ та іншими законами. Фінансова відповідальність застосовується у вигляді штрафних (фінансових) санкцій

(штрафів) та/або пені. Таким чином, для виключення зайвої уваги з боку контролюючих органів необхідно, щоб спеціально утворене підприємство знаходилося за податковою (фактичною) адресою, всі документи повинні бути своєчасно та вірно оформлені і зареєстровані у вказаних реєстрах, нараховані податкові та інші фінансові зобов'язання своєчасно та в повному обсязі сплачені до бюджету. І будь-яких винятків для спеціально утворених підприємств податковим законодавством не передбачено.

Окремо слід зазначити, що в разі виявлення кримінальних правопорушень підрозділ, який здійснював перевірку, письмово повідомляє слідчий підрозділ фінансових розслідувань відповідного територіального органу ДФС і передає матеріали перевірки для прийняття рішення згідно з положеннями КПК України. У цьому випадку слідчий невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до ЄРДР та розпочати розслідування. В ході проведення досудового розслідування слідчий, відповідно до ст. 40 КПК України, здійснює необхідні слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії, які можуть призвести до розшифрування службових осіб спеціально утворених підприємств та поставити під загрозу досягнення мети їх створення та використання.

Крім того, в ході діяльності спеціально утвореного підприємства може виникнути проблема набуття, донарахованими такому підприємству або самостійно ним задекларованими сумами податків, статусу податкового боргу. У разі несплати податкового боргу матеріали по боржнику передаються до юридичного управління для направлення адміністративного позову щодо стягнення податкового боргу з розрахункових рахунків у банках, що обслуговують такого платника податків, за рахунок майна боржника, щодо стягнення дебіторської заборгованості тощо. З іншого боку, при реєстрації, обліку, проведенні перевірок спеціально утворених підприємств існує ймовірність притягнення рядових співробітників ДФС України до відповідальності за порушення, пов'язані із наданням публічних послуг.

Особливо необхідно звернути увагу, що у національній системі запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансовий моніторинг є одним з найвагоміших механізмів реалізації державної політики у даній сфері. У зв'язку із зазначеним існують ймовірні ризики, що діяльність спеціально утворених підприємств буде підпадати під дію Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення».

З метою врегулювання зазначених питань пропонуємо розробити Інструкцію про порядок реєстрації, обліку, здійснення перевірок спеціально утворених підприємств, установ, організацій, яку затвердити спільним наказом МВС та ДФС України (Міністерства фінансів) за погодженням з Генеральною прокуратурою України. У зазначеній Інструкції вважаємо за доцільне: 1) передбачити дії співробітників органів ДФС України центрального рівня при виявленні помилок, розбіжностей в реєстраційних документах; 2) визначити службових осіб ДФС України, яким буде надано допуск до державної таємниці та доступ до інформації про спеціально утворені підприємства, установи, організації; 3) розробити порядок визначення ступеня ризиковості зазначених підприємств, їх перевірок та застосування до них штрафних (фінансових) санкцій (або звільнення їх від таких санкцій); 4) вирішити проблеми отримання електронних цифрових ключів (підписів) особами, на чие ім'я будуть реєструватися підприємства та які будуть на них службовими особами; 5) впровадити механізм отримання імітаційних (несправжніх) податкових номерів фізичних осіб (РНКОПП) з прикриттям їх особистості та легендуванням податкової історії.

Крім того, пропонується внести доповнення до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» положенням щодо надання оперативним підрозділам право створювати з метою конспірації підприємства, організації, використовувати документи, які зашифровують особу чи відомчу належність працівників, приміщень і транспортних засобів оперативних підрозділів.

У Кримінальному кодексі України передбачити в якості обставини, що виключає злочинність діяння, дії державних службовців (інспекторів) органів ДФС України, у разі здійснення ними реєстрації, обліку, перевірок спеціально утворених підприємств за несправжніми (імітаційними) документами, як передбачено статтею 43 КК України для осіб, які відповідно до закону виконують спеціальні завдання, беручи участь в організованій групі чи злочинній організації з метою попередження чи розкриття їх злочинної діяльності. Разом із тим слід зазначити, що окреслені ризики та пропозиції щодо їх вирішення не є вичерпними та потребують подальшого аналізу та доопрацювання як науковцями, так і практичними працівниками відповідних центральних органів державної влади.

Dr. Gediminas Buciuonas
Lecturer of Law Faculty
of Vytautas Magnus University,
Assoc. prof. of Department of Law
of Mykolas Romeris University,
Academy of Public Security,
Kaunas, Lithuania

SOME REMARKS ON UKRAINIAN LAWS TARGETING A CRIMINAL ORGANIZATION

The purpose of this research paper is to overview the current existing laws of Ukraine on fighting with organized crime, namely the definition of “**a criminal organization**” in the laws of Ukraine.

According to Paoli and Fijnaut, the term “**organized crime**” (hereinafter refer to as, “the OC”) coined in the United States at the end of the nineteenth century. What does it stand under term “**an organized crime**.” We could count approximately 120 definitions on organized crime. The author of this paper provide several of them. Article 2 of The United Nations Convention against Transnational Organized Crime (hereinafter refer to as, “**The Palermo Convention**”) explains, that “(a) of above mentioned Convention “**Organized criminal group**” shall mean a structured group of three or more persons, existing for a period of time and acting in concert with the aim of committing one or more serious crimes or offences established in accordance with this Convention, in order to obtain, directly or indirectly, a financial or other material benefit.”⁵ Another definition of “an organized crime” provided by researchers from Canada states: “**Organized crime** is ongoing activity, involving a continuing criminal conspiracy, with a structure greater than any single member, with the potential for corruption and/or violence to facilitate the criminal process.”⁶ In the European Union legislation, article 1 of the 2008 Framework Decision On organized crime adopted a definition of the term “**criminal organization**.” It is very much in line with that of “**organized criminal group**” in the Palermo Convention. “**A criminal organization**” is “a structured association, established over a period of time, of more than two persons acting in concert with a view to committing offences which are punishable by deprivation of liberty or a detention order of a maximum of at least four years or a more serious penalty, to obtain, directly or indirectly, a financial or other material benefit.”⁷

The United Nations Convention against Transnational Organized Crime (also called Palermo Convention) adopted by General Assembly resolution 55/25 of 15 November 2000 is the main international instrument in the fight against transnational organized crime. Palermo Convention entered into force on 29 September 2003 and further supplemented by three Protocols, which target specific areas of organized crime. In accordance with part 1, article 9 of the Constitution of Ukraine “International treaties that are in force, agreed to be binding by the Verkhovna Rada of Ukraine, are part of the national legislation of Ukraine.” **The Palermo Convention** signed by Ukraine on 12 Dec. 2000 and ratified on 21 May 2004 with the following declarations and reservations to the paragraph b) of article 2: “The term “**serious crime**” corresponds to the terms “grave crime” and “especially grave crime” in the Ukrainian criminal law. Grave crime means the crime for which the law provides such type of punishment as imprisonment for at least five years and not exceeding ten years (paragraph 4 of Article 12 of the Criminal Code of Ukraine), and especially grave crime means crime for which the law provides such type of punishment as imprisonment for more than ten years or life imprisonment (paragraph 5 of Article 12 of the Criminal Code of Ukraine).”⁸

Entry point on analysis of an organized crime is it’s definition in criminal law. It depends on national legislator’s approach, legal culture, law-making technique, history etc. A final product of lawmaker’s activity are legal acts. A main characteristic of organized group prescribed in legal norm’s disposition. For example, Article 1 “The meaning of organized crime” of **Law of**

---

⁵ United Nations Convention against Transnational Organized Crime. <https://www.unodc.org/documents/treaties/UNTOC/Publications/TOC%20Convention/TOCebook-e.pdf>

⁶ M., Beare; S. Schneider. Tracing of Illicit Funds: Money Laundering in Canada (Ottawa: Solicitor General of Canada, 1990).

⁷ Council Framework Decision 2008/841/JHA of 24 October 2008 on the fight against organised crime, OJ L 300, 11.11.2008.

⁸United Nations treaty collection. https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XVIII-12&chapter=18&clang=_en#EndDec

Ukraine “On Organizational and Legal Principles of Combating Organized Crime” (1993) explains, that “For the purposes of this Law, organized crime means a set of crimes committed in connection with creation and activity of **organized criminal groups**. 2. The types and features of these crimes and criminal liability applied to persons committing these crimes are provided by the Criminal Code of Ukraine ...”⁹

Criminal code of Ukraine (hereinafter refer to as, “the CC”) in its article 28 explains it in details, that “Crime committed by a group of persons, or a group of persons upon prior conspiracy, or an organized group, or a criminal organization”.

3. A crime shall be held to have been committed by an **organized group** where several persons (**three or more**) participated in its preparation or commission, who have previously established a stable association for the purpose of committing of this and other crime (or crimes), and have been consolidated by a common plan with assigned roles designed to achieve this plan known to all members of the group.

4. A crime shall be held to have been committed by a **criminal organization** where it was committed by a stable hierarchical association of several persons (**five and more**), members or structural units of which have organized themselves, upon prior conspiracy, to jointly act for the purpose of directly committing of grave or especially grave crimes by the members of this organization, or supervising or coordinating criminal activity of other persons, or supporting the activity of this criminal organization and other criminal groups.” (Article 28 as amended by Law No 270-VI (270-17) of 15.04.2008).¹⁰

Although article 2 of the **Palermo Convention** explains, that “**Organized criminal group**” shall mean a **structured group of three or more persons**, existing for a period of time and acting in concert with the aim of committing one or more serious crimes or offences established in accordance with this Convention, **in order to obtain, directly or indirectly, a financial or other material benefit; ...**” (b) “**Serious crime**” shall mean conduct constituting an offence punishable by a maximum deprivation of liberty of at least four years or a more serious penalty; (c) “**Structured group**” shall mean a group that is not randomly formed for the immediate commission of an offence and that does not need to have formally defined roles for its members, continuity of its membership or a developed structure.”¹¹ **Interpretative notes for the official records** (of the negotiation of the United Nations Convention against Transnational Organized Crime explains terms in details “...that the words “**in order to obtain, directly or indirectly, a financial or other material benefit**” should be understood broadly, to include, for example, crimes in which the predominant motivation may be sexual gratification, such as the receipt or trade of materials by members of child pornography rings, the trading of children by members of paedophile rings or cost-sharing among ring members. (c) 4. The travaux préparatoires should indicate that the term “**structured group**” is to be used in a broad sense so as to include both groups with hierarchical or other elaborate structure and non-hierarchical groups where the roles of the members of the group need not be formally defined.”¹²

Comparative analysis of definitions on “criminal organization”

Article 25. Criminal code of the Republic of Lithuania states that: “4. A criminal association shall be one in which **three or more persons** linked by permanent mutual relations and division of roles or tasks join together for the commission of a joint criminal act – one or several less serious, serious and grave crimes. An anti-state group or organisation and a terrorist group shall be considered equivalent to a criminal association.”¹³

Article 255. Criminal code of the Republic of Estonia “Criminal organization” explains that: “Membership in a permanent organization consisting of **three or more persons** who share a distribution of tasks, which activities are directed at the commission of criminal offences in the second degree for which the maximum term of imprisonment of at least three years is prescribed, or criminal offences in the first degree, is punishable by three to twelve years’ imprisonment.”¹⁴

Criminal code of the Slovak Republic Section 129 “Group of Persons and Organization”

⁹ Law of Ukraine On Organizational and Legal Principles of Combating Organized Crime (1993).

¹⁰ Criminal code of Ukraine. <https://www.legislationline.org/documents/action/popup/id/16257/preview>

¹¹ United Nations Convention against Transnational Organized Crime. <https://www.unodc.org/documents/treaties/UNTOC/Publications/TOC%20Convention/TOCebook-e.pdf>

¹² Interpretative notes for the official records (travaux préparatoires) of the negotiation of the United Nations Convention against Transnational Organized Crime. <https://www.unodc.org/unodc/en/treaties/CTOC/background/General-Assembly-documents.html>.

¹³ Criminal code of the Republic of Lithuania. <https://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/17/Lithuania/show>

¹⁴ Criminal code of the Republic of Estonia. <https://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/33/Estonia/show>

explains, that: “(3) For the purposes of this Act, an **extremist group shall mean an affiliation at least three persons** with the objective of committing the offence of extremism. (4) For the purposes of this Act, a **criminal group shall mean a structured criminal association of at least three persons, existing for a certain period of time**, acting in a coordinated manner with the objective of committing one or more felonies, the criminal offence of legalization of proceeds of crime pursuant to Section 233, or any of the corruption criminal offences referred to under the Chapter Eight, Title Three of the Special Part of this Act, for the purposes of obtaining, directly or indirectly, a financial benefit or other advantage. (5) For the purposes of this Act, a **terrorist group shall mean a structured group of at least three persons** existing for a **certain period of time** with the objective of committing the offences of terror or terrorism.”¹⁵

*According to section 467.1 (1) CC of Canada, “Criminal organization” means a group, however organized, that: (a) is composed of three or more persons in or outside Canada; and, (b) has as one of its main purposes or main activities the facilitation or commission of one or more serious offences, that, if committed, would likely result in the direct or indirect receipt of a material benefit, including a financial benefit, by the group or by any one of the persons who constitute the group. It does not include a group of persons that forms randomly for the immediate commission of a single offence. (organization criminelle).*¹⁶

The main characteristics of a criminal organization falls under definition of part 4 of article 28 of CC of Ukraine are: 1) a plurality of people; 2) those people organized in a permanent manner, if not permanently, at least for the time necessary, and with the necessary resources, hierarchy and allocation of tasks, for the organized and planned commission of several or multiple serious crimes with aim to obtain financial profit from them. CC of Ukraine set up very high threshold on number of persons – at least five, which mandatory to prove for criminal organization. This quantitative requirement – **five and more** ties up the hands of law enforcement agencies mainly Police effectively deal with criminal organizations or even with organized group.

The author recommends to made amendment into quantitative criteria in number of people – decreasing from five persons until “four” for criminal organization through amendments into part 4 of article 28 of CC of Ukraine. In above provided extracts from criminal law of other countries we can see that the threshold for criminal organization/criminal association are **three persons**. Internet changes the face of the crime due to rapid technological development. Now enough several persons or even one to commit a cybercrime, which will cause losses in billions of Euros.

Article 28 of the CC of Ukraine presents forms of complicity: **a group of persons, a group of persons upon prior conspiracy, an organized group, a criminal organization** without mentioned other forms of complicity: terrorist group or terrorist organization (article 258³ of the CC of Ukraine, unlawful paramilitary or armed formation (article 260 CC of Ukraine), armed criminal gang (article 257 of the CC of Ukraine). Although these articles do not have **characteristics** of above mentioned forms of complicity in crime: **terrorist group or terrorist organization; unlawful paramilitary or armed formation; armed criminal gang**. So many forms of complicity in the CC of Ukraine create space for different interpretation on it amongst police investigators, prosecutors, judges and defence lawyers.

Міщенко Олексій Васильович
консультант-експерт
Служби безпеки України,
кандидат юридичних наук

ПРЕДСТАВНИК ВЛАДИ ЯК КВАЛІФІКУЮЧА ОЗНАКА СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО ст. 258-3 КК УКРАЇНИ

Протидія терористичній діяльності залишається пріоритетом державної політики України, що зумовлено об’єктивними внутрішніми та зовнішніми факторами. Одним із елементів антитерористичної концепції є кримінально-правова заборона діяльності терористичних груп і терористичних організацій. Однак практична реалізація кримінально-правової норми, що передбачає кримінальну відповідальність за створення терористичної

¹⁵ Criminal code of the Slovak Republic. <https://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/4/Serbia/show>

¹⁶ Criminal code of Canada with amendments 2017. <https://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/37/Canada/show>

групи чи терористичної організації та участь у них, характеризується наявністю низки проблемних питань, які сьогодні все ще потребують вирішення. До них належить кваліфікація діянь, передбачених диспозицією ст. 258-3 КК України, вчинених службовими особами.

Сьогодні у теорії кримінального права немає єдиного підходу до кваліфікації дій службових осіб, що вчиняють кримінальні правопорушення із використанням свого службового становища або владних повноважень. Окремі вчені вважають за необхідне здійснювати кваліфікацію за сукупністю із ст. 364 КК України та статтею, що встановлює кримінальну відповідальність за фактично вчинене службовою особою діяння. Інші не підтримують таку пропозицію, вказуючи, що дана кваліфікація повинна здійснюватися тільки у разі наявності кваліфікованого складу злочину.

Матеріали правоохоронних органів України засвідчують негативну тенденцію до збільшення кількості фактів причетності державних службовців, представників органів місцевого самоврядування, працівників правоохоронних органів та військовослужбовців до діяльності терористичних груп та терористичних організацій. Зокрема, судова практика налічує достатньо прикладів участі державних службовців, представників органів місцевого самоврядування, працівників правоохоронних органів та військовослужбовців у діяльності терористичних організацій «ДНР» та «ЛНР».

В той же час аналіз судових рішень дозволив дійти висновку щодо неоднозначності кваліфікації дій службових осіб за діяння, передбачені ст. 258-3 КК України.

У зв'язку з цим постає питання пошуку дієвих засобів підвищення ефективності реалізації кримінально-правової заборони діяльності терористичних груп та терористичних організацій, в тому числі шляхом визначення спеціального суб'єкта злочину.

Збройна агресія Російської Федерації продемонструвала, що участь представників влади у терористичній діяльності становить підвищену суспільну небезпеку та негативно впливає на протидію терористичним загрозам. Як свідчать події 2014-2015 років, на початку реалізації сценарію щодо створення на території України терористичних організацій широко використовувалось сприяння державних службовців, представників органів місцевого самоврядування та працівників правоохоронних органів для досягнення злочинних цілей.

На даний час стаття 258-3 КК України не передбачає ознак спеціального суб'єкта злочину, у зв'язку з чим постає питання, як необхідно кваліфікувати дії службових осіб, що беруть участь у діяльності терористичної групи чи терористичної організації.

Проаналізувавши наявні позиції у кримінальному праві, автор дійшов висновку про неможливість кваліфікації таких дій за сукупністю злочинів, у зв'язку з тим що, згідно з чинним кримінальним законодавством, конститутивною ознакою зловживання владою або службовим становищем є мета, яка полягає в одержанні неправомірної вигоди. Оскільки, як правило, враховуючи характерні особливості терористичної діяльності, участь осіб у терористичній групі чи терористичній організації не передбачає матеріальної складової, кваліфікація дій за сукупністю із ст. 364 КК України виключається.

У зв'язку з цим підвищений рівень суспільної небезпеки, який створюється участю даної категорії осіб у терористичній діяльності, залишається поза межами кримінально-правової оцінки. Тому існує гостра необхідність зміни ст. 258-3 КК України в частині її доповнення кваліфікованим складом злочину за ознакою вчинення діянь службовою особою.

Запропонований автором підхід зумовлює необхідність визначення поняття службової особи.

Відповідно до ч. 3 ст. 18 КК України службовими особами є особи, які постійно, тимчасово або за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також постійно або тимчасово обіймають в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною особою підприємства, установи, організації, судом або законом.

Виходячи із законодавчого розуміння службової особи, залежно від змісту функцій та характеру покладених обов'язків (функцій) можна вирізнити такі їх види: 1) особи, які здійснюють функції представників влади; 2) особи, які виконують організаційно-розпорядчі обов'язки (функції); 3) особи, які виконують адміністративно-господарські обов'язки (функції) [1].

На думку автора, підвищена суспільна небезпека участі в терористичній діяльності створюється не просто службовою особою будь-якого підприємства, установи чи організа-

ції приватного чи публічного права, а саме представниками влади. Крім того, враховуючи принцип системності використання кримінально-правових термінів, у зв'язку із встановленням законодавцем у ч. 3 ст. 109 КК України та ч. 2 ст. 110 КК України кваліфікуючого складу злочину за ознакою вчинення дій саме представником влади, автор вважає доцільним застосування аналогічного підходу при удосконаленні ст. 258-3 КК України.

В такому випадку до представників влади належать перш за все працівники державних органів та їх апарату, які наділені правом у межах своєї компетенції висувати вимоги, а також приймати рішення, обов'язкові до виконання фізичними та юридичними особами незалежно від їх підлеглості чи відомчої належності. Отже, представник влади – це, як правило, працівник, який перебуває на службі в державних органах, діє від їх імені (за їх дорученням) і у межах своєї компетенції здійснює (реалізує) функції цих органів. Така особа наділяється владними повноваженнями, згідно з якими має право висувати вимоги і приймати рішення, обов'язкові до виконання будь-якими юридичними і фізичними особами. До представників влади, зокрема, належать народні депутати України, керівники державних адміністрацій, судді, прокурори, слідчі, працівники правоохоронних органів, військовослужбовці [2].

Також до представників влади, відповідно до положень ППВСУ «Про судову практику у справах про хабарництво» № 5 від 26.04.2002, належать представники місцевого самоврядування, тобто особи, які перебувають на службі в органах місцевого самоврядування, діють від їх імені (за їх дорученням) і у межах своєї компетенції здійснюють (реалізують) функції цих органів. Це, зокрема, депутати місцевих рад і такі обрані особи місцевого самоврядування, як міські, селищні, сільські голови, а також працівники апаратів органів місцевого самоврядування, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням обіймають відповідні (керівні) посади в цих органах [2].

Отже, використання вказаною категорією осіб своїх повноважень в інтересах терористичної групи чи терористичної організації становить підвищену суспільну небезпеку, дискредитує політичну та соціальну структуру держави, а також не дозволяє повною мірою реалізовувати наявний інструментарій у сфері протидії терористичній діяльності.

Враховуючи викладене, автор дійшов висновку, що з метою підвищення ефективності кримінально-правової заборони створення терористичної групи чи терористичної організації та участі в них необхідно встановити кваліфікуючий склад злочину за ознакою вчинення діянь, передбачених ст. 258-3 КК України, представником влади.

1. Слущка Т.І. Поняття службової особи: кримінально-правовий аналіз. *Публічне право*. 2011. № 3. С. 168-175.

2. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2-х т. / за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Гютюгіна. 5-те вид., допов. Х.: Право, 2013. Т. 2: Особлива частина. 1040 с.

Книженко Оксана Олександрівна
старший викладач відділу підготовки
прокурорів з проблем кваліфікації
кримінальних правопорушень
спеціальної підготовки Національної
академії прокуратури України,
доктор юридичних наук, професор

ПРО ЗЛОЧИНИ ТЕРОРИСТИЧНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ В УКРАЇНІ: СУЧАСНІ РЕАЛІЇ В ЦИФРАХ

Тероризм завдає шкоди не тільки національним інтересам, а й загрожує міжнародному правопорядку в цілому. Тому не випадково прийнято низку міжнародних актів, спрямованих на запобігання цьому явищу. Варто зазначити, що нині міжнародною групою експертів під егідою Інституту економіки і миру (*англ.* The Institute for Economics and Peace) Сіднейського університету (Австралія) розроблено Глобальний індекс тероризму (Global Terrorism Index). Цей індекс являє собою комплексне дослідження, яке вимірює рівень терористичної активності в країнах світу і показує, які з держав і в яких масштабах стикаються з терористичною загрозою. Відповідно до нього Україна серед 160 держав в 2017 році посіла 17 місце [1].

На національному рівні також вживається низка заходів, спрямованих на подолання тероризму. Для цього достатньо пригадати події 2014 року. Так, Указом Президента України від 14 квітня 2014 року № 405/2014 уведено в дію рішення Ради національної без-

пеки і оборони України від 13 квітня 2014 року «Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України».

Верховною Радою України 2 вересня 2014 року прийнято Закон України «Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції». Ним визначено тимчасові заходи для забезпечення підтримки суб'єктів господарювання, що здійснюють діяльність на території проведення антитерористичної операції, та осіб, які проживають у зоні проведення антитерористичної операції або переселилися з неї під час її проведення.

16 вересня 2014 року прийнято Закон України «Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей», яким визначено тимчасовий порядок організації місцевого самоврядування, діяльності органів місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей з метою створення умов для якнайшвидшої нормалізації обстановки, відновлення правопорядку, конституційних прав і свобод громадян, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, створення умов для повернення жителів до вимушено залишених місць постійного проживання, їх реінтеграції, а також для відновлення життєдіяльності в населених пунктах у Донецькій та Луганській областях та розвитку територій

Необхідно зазначити, що для України запобігання терористичним проявам є досить новим завданням, оскільки до 2013 року такі злочини не реєструвалися.

У наведеній нижче таблиці щодо облікованих злочинів, пов'язаних із вчиненням терористичної діяльності, показано їхню динаміку.

Таблиця 1

Стаття КК України	Роки					
	2013	2014	2015	2016	2017	2018
258	3	1499	1295	1865	1385	950
258-1	0	7	1	2	1	0
258-2	1	4	4	2	0	5
258-3	1	478	849	391	277	175
258-4	0	11	7	1	2	0
258-5	2	54	138	84	74	51

За останні два роки, як бачимо, спостерігається спадання злочинів терористичної спрямованості. Також варто зазначити, що на фоні зниження цього виду злочинності відбулося незначне зростання злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

У наведеній нижче таблиці можна спостерігати динаміку окремих злочинів, що увійшли до розділу XX КК України «Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку»¹⁷.

Таблиця 2

Стаття КК України	Роки					
	2013	2014	2015	2016	2017	2018
436	0	3	1	1	1	0
437	0	1	38	11	21	4
438	0	1	4	6	14	5
439	0	0	0	0	0	0
441	0	0	0	1	3	2
442	0	2	2	0	1	2
447	0	1	0	1	1	0

З огляду на зазначене, не випадково 30 квітня 2018 року Указом Президента України введено в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 квітня 2018 року «Про широкомасштабну антитерористичну операцію в Донецькій та Луганській областях».

Однак, незважаючи на низку проведених заходів, спрямованих на протидію тероризму, Україна, як вже зазначалося на початку, за міжнародними оцінками є державою з високим індексом тероризму. Це вимагає від влади докладати більших зусиль для того, аби змінити ситуацію на краще.

Одним із питань, яке сприяло б покращенню правового забезпечення протидії тероризму, є визначення на законодавчому рівні механізму визнання терористичними організацій, які існують певний проміжок часу легально, проте згодом розпочали здійснювати терористичну діяльність. Також не встановлено механізму визнання терористичними ор-

¹⁷ Обмеження щодо вибірковості злочинів, які зазначені в таблиці 2, обумовлено передусім подіями на Сході України.

ганізацій, які діють нелегітимно й здійснюють терористичну діяльність. У нашій державі існує лише одна норма, яка передбачає настання кримінальної відповідальності за створення терористичної організації, – це ст. 258-3 КК України. Засуджуючи особу за цією нормою, суд має встановити наявність усіх ознак складу злочину в діянні особи. Для цього необхідно звернутися до Закону України „Про боротьбу з тероризмом” від 20 березня 2003 року № 638-IV. Саме в ньому дається визначення поняття „терористична організація”. Зважаючи на те, терористична організація є одним із видів злочинної організації, вказане законодавче поняття, не узгоджується з чинними положеннями Загальної частини КК України. Зокрема, в ч. 4 ст. 28 КК України зазначено, що злочин визнається вчиненим злочинною організацією, якщо дотримано кількісну ознаку такої організації – наявність п’яти і більше осіб. Законом України „Про боротьбу з тероризмом” для терористичної організації вимагається лише три і більше особи.

Вивчення вироків суду, доступних на сайті Єдиного державного реєстру судових рішень, показує, що в нашій державі немає вироку, в якому когось було б притягнуто до кримінальної відповідальності саме за *створення* (курсив наш. – *О.К.*) таких терористичних організацій як „ЛНР” і „ДНР”.

Самопроголошені „ЛНР” і „ДНР”, які Верховною Радою України визнані як терористичні організації [2], не пройшли відповідної процедури визнання їх терористичними, яка передбачена Законом України „Про боротьбу з тероризмом”. Згідно зі ст. 24 цього Закону, організація, відповідальна за вчинення терористичного акту і *визнана за рішенням суду терористичною* (курсив наш. – *О.К.*), підлягає ліквідації, а належне їй майно конфіскується. Заява про притягнення організації до відповідальності за терористичну діяльність подається до суду відповідно Генеральним прокурором, прокурорами Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва і Севастополя у встановленому законом порядку.

Отже, Звернення Верховної Ради України до Організації Об’єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї НАТО, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї ГУАМ, національних парламентів держав світу про визнання Російської Федерації державою-агресором, в якому „ЛНР” та „ДНР” називаються терористичними організаціями, є нічим іншим як політичним рішенням.

Визнання на політичному рівні зазначених організацій терористичними не забезпечує автоматичного визнання їх такими у правовому полі. Для цього необхідно вжити відповідних заходів, які б дозволили вважати їх терористичними із додержанням загальноправових принципів.

1. Глобальный индекс терроризма: информация об исследовании и его результаты. URL: <https://gtmarket.ru/ratings/global-terrorism-index/info>

2. Звернення до Організації Об’єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї НАТО, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї ГУАМ, національних парламентів держав світу про визнання Російської Федерації державою-агресором. URL: http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/T150129.html

Кириченко Олег Вікторович
доктор юридичних наук, доцент
завідувач кафедри
оперативно-розшукової діяльності
та спеціальної техніки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ НОРМИ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА БАНДИТИЗМ

Різновидом організованої групи або злочинної організації є банда. Кримінальна відповідальність за організацію озброєної банди з метою нападу на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб, а також участь у такій банді або у вчинюваному нею нападі передбачена у ст. 257 «Бандитизм» Кримінального кодексу України (далі – КК України) [1]. Суспільна небезпека бандитизму полягає у тому, що банда, будучи особливим видом злочинного угруповання, володіє зброєю та загрожує основам громадської безпеки. Основним безпосереднім об’єктом є громадська безпека від діяльності банд, а додатковим (факультативним) об’єктом – може бути життя та здоров’я громадян, свобода, статеві недоторканість особи, власність, громадський порядок, авторитет органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Слід звернути увагу, що бандитизм має місце при вчиненні хоча б однієї із таких дій: організація банди (об'єднання зусиль трьох і більше осіб у стійку озброєну групу чи керівництво її учасниками); участь у такій банді (факт вступу до банди; спільна злочинна діяльність, яка охоплена загальною метою нападів на ті чи інші об'єкти тощо); участь у вчинюваному бандою нападі (безпосередня участь у нападі та виконання конкретних дій по досягненню злочинного результату). Банда належить до такої форми співучасті, як вчинення злочину організованою групою, а тому їй притаманні усі ознаки цієї форми співучасті у злочині, а також на неї повністю поширюється регулюючий вплив інституту співучасті у злочині.

Обов'язковою ознакою банди є її озброєність, тобто наявність зброї хоча б у одного із її учасників. При цьому інші члени банди знають про наявність зброї та її призначення. Звертаючись до теми озброєності банди, М. Курило поставив, на наш погляд, актуальне питання: «А якщо на певний період своєї діяльності банда залишається без зброї (наприклад, зброя вилучена працівниками правоохоронних органів чи продана самими учасниками банди), а в цей період вона продовжує вчиняти злочини, але вже без зброї? Чи можуть за такої умови вчинені учасниками банди злочини кваліфікуватися як бандитизм?». І далі він надає відповідь: якщо на певний період учасники банди позбавлені зброї і продовжують бандитські напади без її застосування, то їх дії мають бути кваліфіковані як бандитизм, оскільки діяльність банди не зупиняється, а мета нападів не змінюється [2, с. 45].

За конструкцією складу злочину аналізований злочин є усученим, він вважається закінченим з моменту створення банди, незалежно від того, чи вчинили її члени хоча б один напад. Участь у банді визнається закінченим злочином з моменту, коли особа дізналася про злочинні наміри та плани банди і дала згоду на вступ до цієї злочинної групи чи виконала її доручення, незалежно від того, вчинила банда злочинні напади чи ні.

Суб'єктом злочину є фізична осудна особа, якій до вчинення злочину виповнилося чотирнадцять років. Участь у вчинюваному бандою нападі передбачає участь як самих її членів, так й інших осіб (які не є учасниками банди) в одному із нападів банди. Суб'єктивна сторона цього злочину характеризується прямим умислом. До прямого умислу при організації озброєної банди входить усвідомлення того, що особа організовує озброєну банду для вчинення нападу на підприємства, установи, організації або на окремих осіб, та бажання організувати таку банду. Прямий умисел при участі в озброєній банді передбачає усвідомлення особою факту своєї участі в озброєній банді та бажання бути її членом. Формальна згода на участь у банді без наміру надавати їй допомогу, а, навпаки, з наміром викрити бандитів, виключає умисел, відповідно і склад бандитизму. Змістом прямого умислу при участі у банді є усвідомлення факту своєї участі в нападі, вчиненому бандою, та бажання брати участь у ньому. Для цього складу злочину характерна спеціальна мета – це напад на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб.

Слід зазначити, що в чинному КК України не знайшло свого закріплення поняття «банда», яке історично завжди тлумачилося судовою практикою, а не законодавством. Тому з метою покласти край дискусії навколо цього поняття, ми пропонуємо внести доповнення до ст. 257 КК України, в якій надати визначення поняття «банда» та скоригувати диспозицію цієї статті, а саме: 1) диспозицію ст. 257 КК України викласти у такій редакції: «Організація або участь у банді, а також участь у вчинюваному нею нападі»; 2) у примітках до цієї статті дати таке визначення: «Банда – це організоване стійке озброєне об'єднання (три і більше) осіб, які попередньо зорганізувалися з метою нападу на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб».

З метою запобігання вчиненню тяжких чи особливо тяжких злочинів законодавець встановив спеціальні підстави звільнення від кримінальної відповідальності за злочини, передбачені ст.ст. 255, 258, 258-3, 258-5, 260, 263 КК України, на підставі яких звільняється від кримінальної відповідальності: 1) особа, крім організатора або керівника злочинної організації, за вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 255 КК України, якщо вона добровільно заявила про створення злочинної організації або участь у ній та активно сприяла її розкриттю (ч. 2 ст. 255 КК України); 2) особа за діяння, передбачене ч. 1 ст. 258 КК України в частині погрози вчинення терористичного акту, якщо вона до повідомлення їй про підозру у вчиненні нею злочину добровільно повідомила правоохоронний орган про цей злочин, сприяла його припиненню або розкриттю, у разі якщо внаслідок цього і вжитих заходів була відвернена небезпека для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків, якщо в її діях немає складу іншого злочину; 3) особа за діяння, передбачене ч. 1 ст. 258-3 КК України, крім організатора і керівника терористичної групи чи терористичної організації, яка добровільно повідомила правоохоронний орган про відповідну терористичну діяльність, сприяла її припиненню або розкриттю злочинів, вчинених у зв'язку із створенням або діяльністю такої групи чи організації, якщо в її діях немає складу іншого злочину (ч. 2 ст. 258-3 КК України); 4) особа,

крім організатора або керівника терористичної групи (організації), за дії, передбачені ст. 258-5 КК України, якщо вона добровільно до притягнення до кримінальної відповідальності повідомила про відповідну терористичну діяльність або іншим чином сприяла її припиненню або запобіганню злочину, який вона фінансувала або вчиненню якого сприяла, за умови, що в її діях немає складу іншого злочину (ч. 4 ст. 258-5 КК України); 5) особа, яка перебувала у складі не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань, за дії, передбачені ч. 1 або ч. 2 ст. 260 КК України, якщо вона добровільно вийшла з такого формування і повідомила про його існування органи державної влади чи органи місцевого самоврядування (ч. 6 ст. 260 КК України); 6) особа, яка вчинила злочин, передбачений ч. 1 або ч. 2 ст. 263 КК України, якщо вона добровільно здала органам влади зброю, бойові припаси, вибухові речовини або вибухові пристрої (ч. 3 ст. 263 КК України).

Таким чином, на підставі вищевикладеного, можна зробити висновок, що сутність зазначених заохочувальних норм полягає у самовикритті особи у вчиненому злочині, викритті організованих злочинних об'єднань та вилучення з незаконного обігу вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв. З цього приводу П.В. Хряпінський слушно зазначив, що у розділі IX Особливої частини КК України «Злочини проти громадської безпеки» зосереджена найбільша кількість спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності й ця обставина зумовлена: характером і ступенем суспільної небезпеки; значною природною латентністю; особливістю злочинних (терористичних, воєнізованих або збройних формувань) груп та організацій, що системно застосовують маскування, спеціальні заходи власної безпеки, розвідки та контррозвідки; складністю виявлення, розкриття, досудового розслідування та розгляду у судах кримінальних справ тощо. Тому позитивна посткримінальна поведінка особи, спрямована на викриття та ліквідацію зазначених злочинних формувань, набуває особливої кримінологічної цінності як засіб запобігання злочинам проти громадської безпеки [3, с. 250].

Отже, досліджуючи спеціальні підстави звільнення від кримінальної відповідальності за злочини, передбачені ст.ст. 255, 258-3, 260 КК України, та опрацювавши відповідні новітні праці вітчизняних фахівців з кримінального права, ми дійшли висновку, що у ст. 257 КК України необхідно теж передбачити спеціальні підстави звільнення від кримінальної відповідальності за бандитизм та у зв'язку з цим пропонуємо положення ч. 2 цієї статті викласти в такій редакції: «Звільняється від кримінальної відповідальності особа, крім організатора або керівника банди, за вчинення злочину, передбаченого частиною першою цієї статті, за винятком вчинення тяжких чи особливо тяжких злочинів, пов'язаних з посяганням на життя та здоров'я особи, якщо вона добровільно повідомила правоохоронні органи про створення банди або участь у ній та активно сприяла її розкриттю».

1. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25–26. Ст.131 (з наступними змінами та доповненнями).

2. Курило М. Законодавче визначення кваліфікації окремих злочинів проти громадської безпеки // Вісник прокуратури. 2003. № 3 (21). С. 44–46.

3. Хряпінський П.В. Кримінологічне значення позитивної посткримінальної поведінки у запобіганні злочинам проти громадської безпеки // Вісник Кримінологічної асоціації України. 2012. № 2. С. 249–255.

Кобзар Олександр Федорович
професор кафедри забезпечення
державної безпеки Київського
факультету Національної академії
Національної гвардії України,
доктор юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЙНИХ ФОРМ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ З ОПЕРАТИВНИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ

Основними сучасними тенденціями протидії злочинності є, з одного боку, диференціація функцій органів досудового розслідування та оперативних підрозділів, а з іншого – її комплексність та системність. Процес диференціації функцій та їх практичної реалізації неможливий без відповідного узгодження діяльності її учасників. Тому взаємодія є найважливішим компонентом підвищення ефективності протидії злочинності, необхідним елементом їх якості. Об'єктивна необхідність взаємодії обумовлюється, з одного боку, спільністю задач, які стоять перед різними оперативними підрозділами, з іншого – відмінностями в їх функціональному та структурному положенні.

Серед основних організаційних форм взаємодії органів досудового розслідування з

оперативними підрозділами слід виділити такі.

Взаємний обмін інформацією між слідчим (детективом) та оперативним працівником є головною передумовою їх взаємодії. Без нього взаємодія слідчого (детектива) та оперативних підрозділів не зможе бути спільною й узгодженою. Окрім обміну письмовою та усною інформацією, що має значення для розслідування злочину, слідчий знайомиться з оперативно-розшуковими матеріалами, працівник оперативного підрозділу знайомиться з матеріалами кримінального провадження. Важливе значення має своєчасність передавання інформації та рекомендації щодо її правильного використання.

Інформування про отриману інформацію в односторонньому порядку передбачає повідомлення іншій стороні, що взаємодіє про встановлення нових даних, корисних для розслідування проваджень.

Для правильного використання отриманої інформації проводиться спільний її аналіз. Визначивши спільно можливі прийоми використання інформації, можна уникнути розголоження джерел та оперативних засобів, використаних для її отримання, а також розголоження слідчої таємниці.

Важливою формою організаційної взаємодії є консультаційна діяльність слідчого під час документування злочинних дій, проведення оперативними підрозділами попередньої перевірки, ознайомлення слідчого з оперативними матеріалами до відкриття кримінального провадження, визначення перспективи використання матеріалів.

Спільне проведення тактичних операцій слідчим (детективом) та оперативно-розшуковим підрозділом допомагає вирішити окремі питання у провадженні, до яких належать: встановлення спільників, виявлення речових доказів, перевірка на причетність обвинуваченого до вчинення інших злочинів тощо.

Організаційною формою взаємодії слідчого (детектива) та працівників оперативно-розшукових підрозділів є проведення спільних нарад з актуальних проблем взаємодії, обговорення результатів спільних дій, підбиття підсумків з метою усунення недоліків та підвищення ефективності здійснення взаємодії у майбутньому. Ця спільна діяльність дає змогу підтримувати якість взаємодії слідчого з оперативними підрозділами на належному рівні й удосконалювати її.

Однією з основних організаційних форм взаємодії є створення слідчо-оперативної групи. Перевага такої організаційної форми взаємодії як СОГ полягає в такому: вона надає можливість організувати роботу слідчих (детективів) і працівників оперативних підрозділів за спільно розробленим єдиним планом; забезпечує чіткий розподіл компетенції та персональної відповідальності між слідчим й оперативними працівниками при вирішенні ними різними засобами і методами спільних завдань, пов'язаних з розкриттям та розслідуванням злочинів; спрощує процедуру надання слідчим доручень і вказівок про проведення слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів по кримінальному провадженню; підвищує ефективність використання інформації слідчими та працівниками оперативних підрозділів; дає змогу слідчому, як керівнику СОГ, повністю та раціонально використовувати наявні в розпорядженні групи сили й засоби; сприяє налагодженню стосунків між слідчими (детективом) та працівниками оперативно-розшукових підрозділів, створенню нормального психологічного клімату в СОГ у період розслідування окремих конкретних злочинів; дозволяє організувати та здійснювати дієвий організаційний і процесуальний контроль за ходом розслідування тощо.

Взаємодія слідчого та оперативних підрозділів може бути ефективною лише в разі, коли вона будується відповідно до загальних вимог до цього виду практичної діяльності. Інтереси боротьби зі злочинністю, спільність завдань, що стоять перед слідчими та оперативними працівниками, спонукають слідчого (детектива), за можливості, надавати теоретичну допомогу оперативним працівникам і ділитися з ними досвідом.

Характерною особливістю організаційних форм взаємодії є тенденція до їх постійного вдосконалення.

Доцільність розмежування процесуальних та організаційних (непроцесуальних) форм очевидна. Таке розмежування має важливе значення для правильного розкриття характеру правовідносин, що виникають у результаті взаємодії слідчих та оперативних підрозділів.

Таким чином, взаємодія є невід'ємною ланкою і компонентом організації протидії злочинності. Вона покликана забезпечити ефективність зазначеної діяльності у нашій державі як нагальної соціальної потреби сьогодення. Належним чином організована взаємодія, чіткий розподіл компетенції між суб'єктами, кінцевою метою яких є досягнення загального визначеного результату, дозволяють виконати поставлене завдання швидше, з меншою витратою зусиль, більш цілеспрямовано застосовувати різноманітні можливості різних підрозділів, не допускаючи дублювання та вузьковідомчого підходу до розв'язання завдань протидії злочинності.

1. Глазков В. А. Співробітництво як найбільш дієва форма реалізації індивідуального стилю діяльності оперативного працівника та слідчого під час оперативно-розшукового супроводження досудового слідства. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка*. 2008. Спец. вип. № 1. Ч. 2. С. 10–14.
2. Гордін Л. Я. Слідчо-оперативна група: проблеми створення та діяльності: монографія. Харків: Вид. «ФІНН», 2009. 192 с.
3. Докучаев О. О. Следственно-оперативная группа как правовая форма взаимодействия следствия и органов, осуществляющих оперативно-розыскную деятельность. *Вестник криминалистики*. 2008. Вып. № 3 (27). С. 109–113.
4. Дудніков А. Л. Криміналістична концепція взаємодії правоохоронних органів у боротьбі з організованою злочинністю. *Вісник Академії правових наук України*. 1997. № 1 (8). С. 185–189.
5. Карпов Н. С. Проблеми доказування у кримінальному судочинстві. *Науковий вісник КНУВС*. 2006. Вип. 4. С. 187–195.
6. Письменний Д. П., Федченко В. М. Розслідування злочинів слідчою та слідчо-оперативною групою: правові й організаційні засади: монографія. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т. внутр. справ, 2006. 204 с.
7. Топчій В. В. Теоретичні та практичні засади взаємодії органів досудового слідства з оперативними підрозділами у розкритті та розслідуванні злочинів (за матеріалами МВС України): монографія. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2013. 444 с.

Шаблистий Володимир Вікторович
професор кафедри,
доктор юридичних наук, доцент

Людвік Валентин Дмитрович
доцент кафедри
кримінального права та кримінології
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

НОВІ ПІДХОДИ ДО КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЛЮДИНИ ВІД НАСИЛЬСТВА ЗА ОЗНАКОЮ СТАТІ

Система правових норм, які регламентують правові взаємини та юридичний статус учасників кримінально-правових відносин у сфері реагування на насильство за ознакою статі, з 11 січня 2019 року зазнала навіть не суттєвих змін, а за своєю суттю стала новою й такою, що поки що не сприймається більшістю ані наукової громадськості, ані правозастовниками. Йдеться про фактичну імплементацію до вітчизняного законодавства підписаної, проте не ратифікованої державою Україна Стамбульської конвенції 2011 року (Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами).

12 лютого 2019 року в м. Київ відбулася науково-практична конференція «Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі: новели Кримінального кодексу України» за фінансової підтримки Посольства Великої Британії. На більшість критичних запитань до авторів цих законів нами було отримано відповіді (коментувати чи критикувати які ми не будемо), які і представляємо читачу.

Перше. Чому за розгляд справи про домашнє насильство не скасовано судовий збір, а за вчинення такого правопорушення як вид стягнення повернуто штраф?

Аргументація. Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» до адміністративних стягнень за вчинення насильства в сім'ї ст. 173² КУпАП повернули давно забутий штраф – сьогодні він мінімально становить 170 грн. Це у сукупності із Законом України «Про судовий збір» від 08.07.2011 № 3674-VI (судовий збір справляється у відповідному розмірі від прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого законом на 01 січня календарного року, в якому відповідна заява або скарга подається до суду, у відсотковому співвідношенні до ціни позову та у фіксованому розмірі). Цей закон передбачає, що у разі ухвалення судом постанови про накладення адміністративного стягнення ставка судового збору складає 0,2 від прожиткового мінімуму для працездатних осіб станом на 01 січня поточного року. Відповідно до ст. 7 Закону України «Про державний бюджет на 2019 рік» прожитковий мінімум для працездатних осіб становить 1921 грн., тобто обов'язковий судовий збір за розгляд справи про насильство в сім'ї на 2019 рік становить

192 грн. 10 коп.

Звідси виходить, що з сімейного бюджету за скаргу жінки на свого чоловіка про вчинення ним насильства в сім'ї доведеться заплатити мінімум 362 грн. 10 коп.

Пояснення. Дійсно, штраф як вид стягнення за вчинення домашнього насильства є недоцільним і на етапі законопроектної роботи була слухна пропозиція з його повернення. Разом з тим згаданим законом передбачено 16 категорій осіб, які можуть вчинити домашнє насильство, одними з яких є особи з I або II групою інвалідності та вагітні жінки. Якщо вони вчиняють домашнє насильство, то до них можна застосувати лише штраф. Пропозиція як виняток застосовувати до них попередження не знайшла підтримки.

Довідково: у нас є великі сумніви щодо можливості вчинення домашнього насильства особами з I або II групою інвалідності або вагітними жінками, судова практика свідчить, що у 90 % випадків суди до всіх категорій «сімейних дебоширів» застосовують штраф.

З приводу судового збору за винесення суддею постанови у такій категорії справ про адміністративні правопорушення отримано запевнення, що його найближчим часом скасують. Будемо чекати.

Друге. Чому поряд із систематичним вчиненням фізичного та психологічного домашнього насильства у ст. 126¹ КК України встановлено кримінальну відповідальність за економічне систематичне домашнє насильство?

Аргументація. З 11 січня 2019 року вступила в силу ст. 126¹ КК України «Домашнє насильство», що має такий вигляд:

«Домашнє насильство, тобто умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи».

Очевидно, що поряд із небезпечними формами прояву такого ганебного явища, як фізичне та психологічне насильство, передбачено економічне – умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів, на які потерпілий має передбачене законом право, або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, заборону працювати, примушування до праці, заборону навчатися (ст. 1 Закону «Про запобігання та протидію домашньому насильству») – і в деяких випадках потребує додаткової кваліфікації за ст. 150, 150¹, 164, 165, 166, 167, 304 КК України та ін. Ознаками економічного насильства можуть бути також відбирання в потерпілої особи всіх грошей, які з'являються в неї (зароблених, подарованих, взятих у борг тощо), примушування її до звітування про витрату грошей, позбавлення будь-яких ресурсів, необхідних потерпілій особі для належного фізичного, психологічного, інтелектуального добробуту, тунеладство самого агресора, поєднане з примушуванням потерпілої особи до праці чи до надмірної праці тощо [1, с. 74].

Зокрема, О.В. Харитонова пропонує визнавати проявами економічного насильства вчинені систематично випадки відмови в утриманні дітей, непрацездатних членів сім'ї, приховування доходів, витрати сімейних коштів із самостійним прийняттям більшості фінансових рішень, неврахування потреб партнера (наприклад, дружина, здійснюючи покупки, повинна звітувати чоловікові про всі витрати, щоб фінансова ситуація була під його «невсипущим» контролем, просити в нього гроші, навіть на дрібниці); жінка може чути закиди в «сидінні на ший», навіть якщо вона перебуває у відпустці по догляду за дитиною та веде домашнє господарство тощо; коли один із батьків дитини після розлучення, проживаючи окремо, навмисно офіційно не працевлаштовується з метою сплати мінімального розміру аліментів і при цьому тривалий час уникає додаткових витрат на дитину [1, с. 43].

Відтак, такі дії також можна розцінювати як економічне насильство щодо дитини та колишнього подружжя. Згідно зі ст. 185 Сімейного кодексу України, той з батьків, з кого присуджено стягнення аліментів на дитину, а також той з батьків, до кого вимога про стягнення аліментів не була подана, зобов'язані брати участь у додаткових витратах на дитину, що викликані особливими обставинами (розвитком здібностей дитини, її хворобою, інвалідністю тощо). Відповідно, дитина стає заручником ситуації і жертвою економічного насильства. Внаслідок вказаних діянь винної особи настає погіршення якості життя дитини та другого із батьків, з ким вона проживає. Предметом впливу при економічному насильстві є майно та майнові права потерпілої особи. Тому, якщо такий вплив поєднується, наприклад, із відкритим відібранням її майна або з вимогою передачі майна, права на майно чи вчинення дій майнового характеру на користь агресора, або з умисним знищенням майна, то ці дії, за наявності необхідних підстав, слід додатково кваліфікувати за статтями 186, 189 чи 194 або за іншою відповідною статтею КК України [1, с. 75].

Відповіді отримано не було, проте очевидно, що таке рішення законодавця є помилковим, оскільки кримінальна відповідальність за економічне домашнє насильство явно суперечить принципу економії кримінальної репресії та не відповідає жодним підставам чи принципам криміналізації небезпечній діянь.

Були й інші запитання, якими разом з відповідями ми готові поділитися під час виступі на конференції.

Отже, в Україні запроваджено нові підходи до протидії насильству за ознакою статі, які вже давно відомі людству, реально працюють у розвинених країнах, а тому концептуально кожному з нас слід витравлювати з себе архаїзми та радянські рудименти щодо розуміння тих чи інших явищ та йти в ногу з прогресивною частиною людства. В ході певного досвіду правозастосування маємо надію, що законодавець здійснить корегування цього процесу.

1. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України) / за ред. М.І. Хавронюка. К.: Ваїте, 2019. 288 с.

2. Харитонова О.В. Ключові засади гендерної політики в кримінальному праві України та основні напрями реформ щодо протидії насильству стосовно жінок та домашньому насильству: науково-практичний посібник. Харків: ТОВ «Видавництво «Права людини», 2018. 211 с.

Кривенко Володимир Володимирович
аспірант Інституту права
ім. Князя Володимира Великого
Міжрегіональної академії
управління персоналом,
заступник голови Спеціалізованої
антикорупційної прокуратури України

ПРО ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЄДИНОГО ДЕРЖАВНОГО РЕЄСТРУ ОСІБ, ЯКІ ВЧИНИЛИ КОРУПЦІЙНІ АБО ПОВ'ЯЗАНІ ІЗ КОРУПЦІЄЮ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Існуючий в Україні з 2011 року Єдиний державний реєстр осіб, які вчинили корупційні або пов'язані із корупцією правопорушення [1], який з 2019 року адмініструє НАЗК, має бути дієвим спеціально-кримінологічним або навіть індивідуальним заходом запобігання корупції. Разом з тим результати дослідження проблеми запобігання корупційним та пов'язаним із корупцією правопорушенням в органах місцевого самоврядування України свідчать про таке.

На сьогодні в Україні існує принаймні три загальновідомі видання науково-практичного коментаря Закону України «Про запобігання корупції»:

- 1) за редакцією М.І. Хавронюка [2];
- 2) за редакцією Т.О. Коломоєць, В.К. Колпакова [3];
- 3) за редакцією В.С. Ковальського [4].

Лише М.І. Хавронюк спробував описати можливі правові наслідки внесення відомостей до Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні або пов'язані із корупцією правопорушення, для певної фізичної чи юридичної особи: перелік відомостей про фізичну особу, яку притягнуто до відповідальності за вчинення корупційного або пов'язаного з корупцією правопорушення, та про юридичну особу, до якої застосовано заходи кримінально-правового характеру, які є відкритими для безоплатного цілодобового доступу, визначений у ч. 3 ст. 59 Закону, є достатнім для їх ідентифікації і вичерпним. Ці відомості враховуються, наприклад, з метою виконання положень законодавства, згідно з якими:

- особи, яким пенсії призначені в порядку і на умовах, передбачених Законами «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про державну службу», «Про прокуратуру», «Про статус народного депутата України», звільнені з роботи у зв'язку із засудженням за умисне кримінальне правопорушення, вчинене з використанням свого посадового становища, або з притягненням до відповідальності за вчинення адміністративного корупційного правопорушення, пов'язаного з порушенням обмежень, передбачених Законом «Про запобігання корупції», позбавляються права на одержання призначеної за зазначеними законами пенсії. У таких випадках пенсія призначається відповідно до цього Закону (п. 13-3 розділу XV «Прикінцеві положення» Закону «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»);

- замовник приймає рішення про відмову учаснику в участі у процедурі закупівлі та зобов'язаний відхилити тендерну пропозицію учасника в разі, якщо відомості про юридичну особу, яка є учасником, внесено до Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили кору-

пційні або пов'язані з корупцією правопорушення, або службову (посадову) особу учасника, яку уповноважено учасником представляти його інтереси під час проведення процедури закупівлі, фізичну особу, яка є учасником, було притягнуто згідно із законом до відповідальності за вчинення у сфері закупівель корупційного правопорушення (ч. 1 ст. 17 Закону «Про публічні закупівлі») [2, с. 398–399].

Зазначимо, що таке твердження не позбавлено дискусійності, але головний висновок такий – будь-які правові наслідки внесення відомостей до Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення, стосуються виключно тієї особи, про яку здійснено відповідний запис. Будь-які спроби певних посадових осіб при оцінці кандидата на зайняття вакантної посади, пов'язаної із виконання функцій держави чи органу місцевого самоврядування, або при вступі до закладу вищої освіти на навчання, де обов'язковою умовою є спеціальна перевірка вступника та його родичів, відмовити у зв'язку із наявністю на певного родича запису у Єдиному державному реєстрі осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення, є незаконними.

Вважаємо, що таке положення має бути закріплено у ст. 59 Закону України «Про запобігання корупції» та продубльовано у відповідному положенні про Єдиний державний реєстр осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення. Однозначно потребує розширення перелік підстав виключення записів із цього Реєстру – смерть особи, щодо якої зроблено запис, та сплив строку давності – 10 років для корупційного злочину та 5 років для інших корупційних або пов'язаних із корупцією правопорушень.

Нагадаємо, що на сьогодні підставами для вилучення з Реєстру відомостей про особу, яка вчинила корупційне або пов'язане з корупцією правопорушення, є ухвала суду про скасування вироку, винесення виправдувального вироку, відновлення пропущеного строку на апеляційне оскарження, скасування постанови про накладення адміністративного стягнення за корупційне або пов'язане з корупцією правопорушення, розпорядчого документа або судового рішення про скасування розпорядчого документа про накладення дисциплінарного стягнення, а сам Реєстр ведеться з метою:

1) забезпечення єдиного обліку осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення, та юридичних осіб, до яких застосовано заходи кримінально-правового характеру у зв'язку із вчиненням корупційного правопорушення;

2) забезпечення в установленому порядку проведення спеціальної перевірки відомостей стосовно осіб, які претендують на зайняття посад, які передбачають зайняття відповідального або особливо відповідального становища, та посад з підвищеним корупційним ризиком;

3) аналізу відомостей про осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення, з метою визначення сфер державної політики та посад, пов'язаних з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, з найбільш корупційними ризиками, а також формування та реалізації державної антикорупційної політики;

4) аналізу відомостей про юридичних осіб, до яких застосовано заходи кримінально-правового характеру у зв'язку із вчиненням корупційного правопорушення [1].

Навряд чи смерть особи, щодо якої здійснено запис, вплине на досягнення мети відомостей Реєстру про особу, яка вчинила корупційне або пов'язане з корупцією правопорушення; питання про строковість записів принаймні має бути порушено на рівні поки що наукових дискусій.

Існуючі коментарі ст. 59 Закону України «Про запобігання корупції» просто обмежилися цитуванням про вже нечинне положення щодо такого реєстру, а тому питання про його профілактичний вплив на представників, у тому числі органів місцевого самоврядування, залишається відкритим.

1. Єдиний державний реєстр осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення. URL: <https://corruptinfo.nazk.gov.ua/> (дата звернення: 06.02.2108 р.).

2. Науково-практичний коментар до Закону України «Про запобігання корупції» / О.А. Банчук, О.О. Дудоров, В.В. Луцик, В.П. Попович, О.В. Сорока, М.І. Хавронюк; наук. ред. М.І. Хавронюк. Київ: Ваіге, 2018. 472 с.

3. Науково-практичний коментар Закону України «Про запобігання корупції» / Н.О. Армаш, Т.О. Коломоєць, Д.В. Приймаченко, В.В. Шаблістий та ін.; за заг. ред. Т.О. Коломоєць, В.К. Колпакова. Запоріжжя: Гельветика, 2019. 588 с.

4. Науково-практичний коментар Закону України «Про запобігання корупції» / В.С. Ковальський, О.І. Миколенко, Є.І. Стрельцов, О.І. Клименко. Київ: Юрінком Інтер, 2019. 380 с.

Акімов Михайло Олександрович
доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

НАЙМАНСТВО (ст. 447 КК України): ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ, ПРОБЛЕМИ ЗАОХОЧУВАЛЬНОЇ НОРМИ

Майже річний досвід Операції об'єднаних сил, у яку трансформувалась Антитерористична операція на південному сході нашої держави, підтверджує, що ефективна протидія збройним та терористичним угрупованням обумовлює потребу більш широкого застосування воєнних та спеціальних методів, засобів і сил, ніж правоохоронних. Лише у такий спосіб можна завдати поразки самопроголошеним квазідержавним утворенням «ДНР» та «ЛНР», що їх підтримує ззовні країна-агресор.

Водночас подібне протистояння актуалізує потребу забезпечення невідворотності та індивідуалізації кримінальної відповідальності осіб, винних у вчиненні злочинів. Забезпечення законності та правопорядку у цьому контексті – ще і необхідна передумова відновлення суверенітету на тимчасово окупованих територіях (інакше безкарність чи неадекватність покарання скоєному лише поглибить сепаратистські настрої та породить сумніви у життєздатності незалежної України).

Реалізація зазначених принципів кримінального права має на меті не тільки покарання осіб, які вчинили конкретні злочини, але і попередження вчинення подібних діянь у майбутньому (у тому числі шляхом кримінально-правового заохочення позитивної – навіть посткримінальної – поведінки конкретних осіб). Це не тільки свідчить про гуманістичні засади розвитку вітчизняного кримінального законодавства, але і слугує справі припинення діяльності вказаних вище злочинних формувань. Тому цілком виправданим є застосування заохочувальних норм, передбачених низкою статей Особливої частини КК України (ч. 6 ст. 258, ч. 2 ст. 258-3, ч. 4 ст. 258-5). До цього переліку слід віднести і норму про спеціальне звільнення від кримінальної відповідальності за найманство (ч. 5 ст. 447 КК України).

Подібне заохочення було запроваджене у чинному кримінальному законі із жовтня 2015 року. Специфіка даної норми обумовлюється перш за все суб'єктом цього злочину – найманцем. Як відомо, у сучасних конфліктах малої інтенсивності (на відміну від світових війн) масовість суттєво поступається професіоналізму: один експерт або інструктор не тільки вартий сотні бійців у збройному протистоянні, а й здатен підготувати (навчити) ще більшу кількість. Звідси і тривалий характер бойових дій, у яких беруть участь найманці, і намагання перетворення війни (збройний конфлікт) на джерело постійного заробітку (у першу чергу для приватних воєнних компаній), і прагнення зацікавлених держав чи транснаціональних корпорацій так чи інакше контролювати пов'язаних із цим людей та грошові потоки. Саме тому зупинити подальший приплив найманців у зону конфлікту на південному сході України можна виключно поєднанням заходів покарання та заохочення.

Заохочувальна норма, сформульована у ч. 5 ст. 447 КК України, передбачає звільнення найманця від відповідальності за участь у збройному конфлікті, воєнних або насильницьких діях (тобто за діяння, передбачене частиною 4 цієї статті), якщо він до притягнення до кримінальної відповідальності добровільно припинив таку участь та повідомив про неї або іншим чином сприяв припиненню або розкриттю злочинів, передбачених частинами 1–3 цієї статті, якщо в його діях немає складу іншого злочину.

З огляду на це слід з'ясувати зміст визначення «найманець». На перший погляд, подібна постановка питання виглядає дивною – адже примітка у новій редакції ст. 447 КК України [1] вказує, кого слід розуміти під найманцем. Проте проблема саме і полягає у тому, що ознаки найманця за чинним кримінальним законом нашої держави викладені по-іншому, ніж у відповідних міжнародно-правових актах (ст. 47 Додаткового протоколу I від 8 червня 1977 року до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів [2], ст. 1 Міжнародної конвенції про боротьбу з вербуванням, використанням, фінансуванням і навчанням найманців від 04.12.1989 [3]) – однакові лише два пункти, інші відрізняються.

По-перше, вітчизняна дефініція найманця побудована на ознаках, передбачених визначенням у Конвенції 1989 року, і не бере до уваги таку суттєву для цього поняття характеристику як фактична безпосередня участь даної особи у бойових діях (згідно з п. «б» ч. 2 ст. 47 Додаткового протоколу I 1977 року).

По-друге, навіть при орієнтуванні на Конвенцію 1989 р. низку ознак найманця у

примітці до ст. 447 КК України викладено текстуально відмінно («захоплення державної влади, перешкоджання діяльності органів державної влади» – «повалення уряду або інший підрив конституційного порядку») або взагалі не передбачено нею, тобто додано українським законодавцем («громадянин (підданий)» – «громадянин»; «постійно (на законних підставах) проживає – постійно проживає»).

Нарешті, по-третє, вказівка серед ознак найманця «участь у воєнних або насильницьких діях з метою одержання будь-якої особистої вигоди» лише частково відповідає обом згаданим міжнародно-правовим актам, оскільки у них бажання одержати таку вигоду зазначено як основний, а не обов'язковий мотив («керується головним чином бажанням одержати особисту вигоду»), та – що ще більш важливо – передбачається, що «матеріальна винагорода... істотно перевищує винагороду, яка обіцяна чи виплачується комбатантам такого ж рангу і функції, які входять до особового складу збройних сил даної сторони»).

Подібна невідповідність не тільки ставить під сумнів здатність нашої держави виконувати взяті на себе міжнародно-правові зобов'язання, але і демонструє відхід від положень ч. 1 ст. 31 Віденської конвенції «право міжнародних договорів» від 23 травня 1969 року, відповідно до якого «договір повинен тлумачитись добросовісно відповідно до звичайного значення, яке слід надавати термінам договору в їхньому контексті, а також у світлі об'єкта і цілей договору» [4]. Задля усунення передумов до неоднозначного тлумачення термінів (що врешті-решт може навіть призвести до уникнення винною особою кримінальної відповідальності) вважаємо за потрібне виключити зазначену примітку з ст. 447 КК України.

Стосовно ж заохочувальної норми у ст. 447 КК України варто зауважити, що добровільним буде таке припинення участі у збройному конфлікті, воєнних або насильницьких діях, що здійснюється на власний розсуд (з особистої ініціативи) або під стороннім впливом, що не є нездоланим, та має остаточний характер (особа повинна раз і назавжди припинити раніше розпочату участь). Мотиви такого рішення можуть бути різними (каяття, страх загинути тощо) при наявності можливості і далі продовжувати вчинення даного злочину та усвідомленні цього (не буде добровільним припинення участі у збройному конфлікті, якщо найманець буде затриманий під час участі у воєнних (насильницьких) діях або при залишенні зони збройного конфлікту після закінчення терміну перебування (контракту), адже це не буде результатом його вільного волевиявлення).

Повідомлення про участь у вказаних вище діях (оскільки конкретний його адресат законом не регламентований), може бути зроблено найманцем до будь-якого (не тільки правоохоронного) органу державної влади, органу місцевого самоврядування, військової частини (підрозділу, установи) тощо.

Під іншим сприянням припиненню або розкриттю злочинів, що передбачені ч.ч. 1–3 ст. 447 КК України, треба розуміти активні дії, що полегшили (допомогли, прискорили) припинення (розкриття) вербування, фінансування, матеріальне забезпечення, навчання найманців з метою використання у збройних конфліктах, воєнних або насильницьких діях, спрямованих на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу, захоплення державної влади, перешкоджання діяльності органів державної влади чи порушення територіальної цілісності, або їх використання з цією метою. Для цього найманець може передати будь-яким способом (усно, письмово, на матеріальному носії, засобами зв'язку та ін.) конкретні відомості про злочини, які готуються або вчинені, про осіб, причетних до них, а так само і бути залученим до слідчих (зокрема негласних) дій з припинення (розкриття, розслідування) таких злочинів.

Звільнення від кримінальної відповідальності відповідно до положень ч. 5 ст. 447 КК України тягне за собою припинення кримінально-правових відносин між особою та державою з приводу даного злочину, нівелює факт його вчинення та звільняє особу від кримінально-правових обтяжень, що їх вона могла б зазнати у випадку засудження (покарання, судимість тощо).

Наостанок зауважимо, що усунення розбіжностей у регламентації поняття «найманець» у вітчизняному законодавстві та міжнародному праві є нагальною метою для забезпечення єдиного правозастосування та дотримання взятих Україною на себе міжнародно-правових зобов'язань. Доповнення ж статті про кримінальну відповідальність за найманство заохочувальною нормою є, безумовно, позитивним кроком, що стимулюватиме добровільне припинення участі у збройному конфлікті, воєнних або насильницьких діях та прискорюватиме припинення і розкриття інших пов'язаних із цим злочинів.

1. Віденська конвенція про право міжнародних договорів від 23.05.1969 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118 (дата звернення 20.02.2019).

2. Додатковий протокол від 08.06.1977 (Протокол I) до Женевських конвенцій від 12.08.1949,

що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_199 (дата звернення 20.02.2019).

3. Міжнародна конвенція про боротьбу з вербуванням, використанням, фінансуванням і навчанням найманців від 04.12.1989 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_103 (дата звернення 20.02.2019).

4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо проходження військової служби у Збройних Силах України іноземцями та особами без громадянства: Закон України від 06.10.2015 № 716-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/716-19>.

Бабанін Сергій Володимирович
доцент кафедри
кримінального права та кримінології
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА СЛОВАЧЧИНИ ТА УКРАЇНИ

Вивчення досвіду криміналізації та пеналізації суспільно небезпечних діянь законодавцями країн Європейського Союзу дасть можливість не тільки привести кримінальне законодавство України до європейських стандартів, а й поділитися власним позитивним досвідом у цій сфері з нормотворцями цих країн. Законодавство Словацької Республіки має спільні історичні витоки із законодавством України.

Так, Словаччина входила до складу різних державних утворень (1867–1918 рр. – Австро-Угорщина, 1918–1993 рр. – Чехословаччина, 1993 р. – т.ч. – Словаччина) [1], що вплинуло і на розвиток кримінального законодавства.

У Словаччині до 1950 р. діяли угорські кодифіковані кримінальні закони про злочини і проступки 1878 р. і про порушення 1879 р., а в Чехії – австрійський КК в редакції 1852 р. У 1950 р. прийнято перший КК соціалістичної Чехословаччини, який змінено другим КК 1961 р. (за зразок цього КК взято КК РРФСР 1960 р.) [2].

На сьогоднішній день чинним є Кримінальний кодекс Словацької Республіки (КК СР) від 20 травня 2005 р., який вступив у дію 1 січня 2006 р. [3] та на прийняття якого безпосередній вплив спричинило входження Словаччини до складу Європейського Союзу 1 травня 2004 р.

Різні частини території України також входили до складу різних державних утворень. Так, окремі території Західної України (зокрема, сучасна Закарпатська область), як і територія Словаччини, входили до складу Австро-Угорщини, Чехословаччини, а також Польщі та Румунії, у зв'язку з чим на цих територіях діяло кримінальне законодавство відповідних країн. Сучасна територія Західної України, яка є складовою України, утворена фактично протягом 1939–1946 рр. На території Центральної та Східної України здебільшого чинним було кримінальне законодавство царської Росії (Уложення про покарання кримінальні та виправні 1845 р., Кримінальне Уложення 1903 р.) та радянське кримінальне законодавство (КК УРСР 1922 р., КК УРСР 1927 р., КК УРСР 1960 р., які майже повністю дублювали відповідні КК РРФСР) [4].

На сьогоднішній день чинним є Кримінальний кодекс України (ККУ) від 5 квітня 2001 р., який вступив у дію 1 вересня 2001 р. [5].

Отже, на розвиток сучасного кримінального законодавства Словаччини та України вплинули спільні чинники – кримінальне законодавство колишніх Австро-Угорщини, Чехословаччини, СРСР. Проте законодавство Словаччини, крім того, враховувало вимоги Європейського Союзу щодо охорони прав та свобод людини.

КК Словацької Республіки та КК України мають схожу структуру: Загальну та Особливу частини, прикінцеві та перехідні положення.

Разом з тим КК СР включає додаток, який містить перелік правових актів Ради Європи та Європейського Союзу, що застосовуються на території Словаччини.

Загальна частина КК СР складається з 5 глав, а КК України – з 15 розділів, але за змістом вони схожі (містять загальні положення щодо дії кримінального закону, підстав кримінальної відповідальності, видів покарань, підстав, що виключають злочинність та караність діяння, особливостей відповідальності неповнолітніх тощо).

Особлива частина КК СР складається з 12 глав, а КК України – з 20 розділів, у яких містяться конкретні склади злочинів. Разом з тим підходи до побудови Особливої частини КК у цих країн різняться.

Особливі частини КК Словачької Республіки та КК України

	КК СР (глави)		ККУ (розділи)
1.	Злочини проти життя та здоров'я	1.	Злочини проти основ національної безпеки України
2.	Злочини проти честі та гідності особи	2.	Злочини проти життя та здоров'я особи
3.	Злочини проти сім'ї та неповнолітніх	3.	Злочини проти волі, честі та гідності особи
4.	Злочини проти власності	4.	Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканності особи
5.	Економічні злочини	5.	Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина
6.	Злочини проти громадської безпеки та громадського порядку	6.	Злочини проти власності
7.	Злочини проти Республіки	7.	Злочини у сфері господарської діяльності
8.	Злочини проти порядку управління	8.	Злочини проти довкілля
9.	Злочини проти інших прав та свобод	9.	Злочини проти громадської безпеки
10.	Злочини проти військової та цивільної служби, безпеки держави	10.	Злочини проти безпеки виробництва
11.	Військові злочини	11.	Злочини проти безпеки руху та експлуатації транспорту
12.	Злочини проти безпеки миру та безпеки людства	12.	Злочини проти громадського порядку та моральності
		13.	Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення
		14.	Злочини у сфері охорони державної таємниці, недоторканності державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації
		15.	Злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та злочини проти журналістів
		16.	Злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку
		17.	Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг
		18.	Злочини проти правосуддя
		19.	Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини)
		20.	Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку

Так, КК СР виділяє два види злочинних діянь (§ 9): проступки та злочини. Згідно з § 10 КК СР, кримінальний проступок – це а) злочинне діяння, вчинене з необережності; б) умисне злочинне діяння, за яке Особлива частина передбачає покарання у виді позбавлення волі не більше п'яти років. Злочин – умисне діяння, за яке передбачено покарання понад п'ять років позбавлення волі.

Чинна редакція КК України у ч. 1 ст. 11 передбачає лише поняття злочину – це передбачене КК України суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину.

КК СР у системі покарань містить, зокрема, домашній арешт, заборону на проживання у певному місці, депортацію, чого немає у КК України.

Особлива частина КК СР побудована виходячи з людиноцентристського принципу криміналізації діянь, на відміну від державоцентристського у КК України, оскільки глава 1 Особливої частини КК СР містить злочини проти життя та здоров'я людини, у той час як

розділ I Особливої частини КК України містить злочини проти основ національної безпеки України.

КК СР передбачає як максимальне покарання довічне позбавлення волі, зокрема, за такі злочини як незаконне виробництво, зберігання, збут наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів (§ 172) (в Україні максимум – 12 років позбавлення волі (ч. 3 ст. 307 ККУ)), торгівлю людьми, торгівлю дітьми, викрадення людини з вивезенням її за кордон (§§ 179, 180, 187) (в Україні максимум – 15 років позбавлення волі (ч. 3 ст. 149 ККУ)).

Крім того, § 47 КК СР передбачає можливість призначення довічного позбавлення волі навіть у випадках, якщо цей вид покарання не передбачений санкцією статті, якщо особа двічі до цього засуджувалась до позбавлення волі за одне з діянь, передбачених § 47 КК СР (згвалтування, виготовлення дитячої порнографії, контрабанду, створення та сприяння терористичній організації та ін.).

КК СР передбачає більш тривалі строки давності притягнення до кримінальної відповідальності – максимум – 30 років за злочин, санкція якого передбачає довічне позбавлення волі (§ 87 КК СР). В Україні – максимум – 15 років у разі вчинення особливо тяжкого злочину (хоча при цьому суд може не застосовувати давність, якщо санкція передбачає можливість призначення довічного позбавлення волі (ст. 49 ККУ)).

Що стосується можливих пропозицій з удосконалення кримінального законодавства Словаччини та України, то, на наш погляд, Україні доцільно використати досвід Словаччини щодо застосування у кримінальному законодавстві України людиноцентристського принципу криміналізації діянь (при реформуванні законодавства на перше місце ставити інтереси людини, а не держави).

Словаччині, можливо, було б доцільним переглянути, з урахуванням досвіду України, окремі позиції кримінально-правової політики держави у напрямку зниження встановлення такого виду покарання як довічне позбавлення волі, а також розширення диференціації кримінальної відповідальності залежно від об'єкта злочинного посягання (збільшити кількість глав Особливої частини КК СР).

1. Словаччина // Вікіпедія: вільна енциклопедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%87%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%B0> (дата звернення 15.01.2019).

2. Хавронюк М.І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації: монографія. Київ: Юрисконсульт, 2006. 1048 с.

3. Уголовный кодекс Словацкой Республики от 20 мая 2005 г. URL: <https://wipolex.wipo.int/ru/legislation/details/18194> (дата звернення: 15.01.2019).

4. Рогожин А.Й., Страхов М.М., Гончаренко В.Д. та ін. Історія держави і права України. Ч. 1: Підруч. для юрид. вищих навч. закладів і фак.: у 2 ч. Київ, 1996. 368 с.

5. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 15.01.2019).

Березняк Василь Сергійович
старший викладач кафедри
кримінального права та кримінології,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник

Рец Віолетта Володимирівна
курсант факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ГЕНЕЗА ПРОЕКТУ КОДЕКСУ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ МИРУ І БЕЗПЕКИ ЛЮДСТВА ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ У МІЖНАРОДНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

Актуальність досліджуваної проблеми є очевидною, оскільки у науці міжнародного кримінального права недостатньо досліджена тема генези Проекту кодексу злочинів проти миру і безпеки людства, а особливо його правове значення для врегулювання питань кримінальної відповідальності за скоєння суспільно небезпечних діянь у вигляді воєнних злочинів, об'єктом посягань яких є мир і безпека людства.

Злочин агресії сьогодні є одним із найтяжчих міжнародних злочинів, тому що стано-

вить серйозну загрозу миру і безпеці людства, посягаючи на людські блага. Власне і термін «міжнародний злочин» характеризує ведення агресивної війни. Заборона агресії фактично зафіксована у нормах міжнародного права, тобто численних деклараціях, резолюціях, статутах і положеннях тощо. Такі заборонні норми є імперативними, тому, відповідно до правил сучасного загального міжнародного права, відхилення від них є неприпустимим [1].

У XIX–XX століттях війна вважалася цілком виправданим знаряддям вирішення політичних питань і регулювання зовнішніх відносин. Проте зі зростанням гуманізаційних процесів ситуація різко змінилася і міжнародне товариство усвідомило необхідність заборони агресії у міжнародному праві, а також вирішення питання призначення кримінальної відповідальності. Аналіз теорії і практики міжнародно-правових відносин дає підстави стверджувати, що розуміння необхідності правової регламентації відповідальності за міжнародні злочини, у першу чергу агресію, порушення правил і звичаїв ведення війни, піратство та ін., створювало умови для більш плідної співпраці держав у цьому напрямі. Обговорювалися різні варіанти таких дій – створення міжнародного суду [2], процесуальна регламентація видачі злочинців на території держав [3], де були скоєні злочини, система заходів для покарання держав-агресорів [4] тощо. Для становлення інституту кримінальної відповідальності за злочини проти миру та безпеки людства особливе значення мала не тільки ідея міжнародної кримінальної юстиції, але й систематизація міжнародно-правових норм про ці злочини.

Нова хвиля міжнародно-правових відносин вимагає багатовекторного вдосконалення усіх напрямків правових знань, у тому числі і міжнародного кримінального права, а точніше його нормативної бази. Саме тому сьогодні уже існує як окремих, проте ще частково імplementований Проект кодексу злочинів проти миру і безпеки людства, історія якого починається із 1946 року, коли зусилля ООН, пов'язані із кодифікацією міжнародних злочинів, і створення міжнародного суду кримінальної юрисдикції дублювали одне одного і не мали значної ефективності для подолання правотворчих труднощів. Створення важливого для міжнародного законодавства нормативного акта тривало майже півстоліття. Генеральна Асамблея почала активізувати дії після 1946 року. У 1947 році Генеральна Асамблея ООН звернулася до Комісії міжнародного права (ІЛС) із проханням сформулювати і систематизувати принципи міжнародного права, визнані у Статуті Нюрнберзького трибуналу і частково Токійського, саме вони стали поштовхом до створення теоретичних засад міжнародного кримінального права. Відповідно до них, кожна особа, яка вчинила злочин, несе за нього відповідальність і підлягає покаранню. Важливою є констатація тези про те, що не звільняє особу, яка вчинила діяння, від відповідальності за міжнародним правом та обставина, що за внутрішнім правом покарання за міжнародний злочин не встановлюється [5]. Не звільняються від міжнародної відповідальності за вчинені злочини і керівники держав або відповідальні посадовці. У Статуті Нюрнберзького трибуналу наголошено й на тому, що від відповідальності за міжнародним правом не звільняються особи, які діяли за наказом керівництва за умови, якщо свідомий вибір був можливий. Ці фундаментальні засади знайшли своє відображення у Проекті кодексу злочинів проти миру і безпеки людства від 1996 року [6].

Комітет почав роботу лише 1949 року, тому найперший Проект кодексу злочинів проти миру і безпеки людства було надано лише 1954 року, проте і його не прийнято у зв'язку з тим, що Генеральна Асамблея вимагала надання визначення злочину агресії, яке, власне, було сформульовано 1974 року. Виходячи із цього, у 1991 році ІЛС тимчасово ухвалили проекти статей Кодексу і передали їх урядам на розгляд, а також до редакційного комітету. Сучасний Проект кодексу злочинів проти миру і безпеки людства було прийнято в період з 6 травня по 26 липня 1996 року, його складають двадцять проектів статей. Ці норми є актуальними сьогодні поряд із Римським Статутом МКС [7].

Значення Проекту кодексу злочинів проти миру і безпеки людства у міжнародному кримінальному праві є суттєвим, тому що Комісія міжнародного права в ході підготовки проекту статей про відповідальність держав розробила поняття міжнародного злочину. На думку членів Комісії, міжнародно-протиправне діяння, що виникає в результаті порушення державою міжнародного зобов'язання, настільки основоположного для забезпечення життєво важливих інтересів міжнародного співтовариства, що його порушення розглядають як злочин перед міжнародним співтовариством загалом, і є міжнародним злочином [8].

Питання агресії традиційно пов'язували з поняттям відповідальності держави. Проте основну увагу норм Кодексу зосереджено саме на призначенні індивідуальної кримінальної відповідальності. Саме тому у ст. 16 Проекту кодексу вказано на те, що особа може бути визнана відповідальною за злочин агресії, якщо ця особа «бере активну участь або здійснює планування, підготовку, ініціювання або ведення агресивної війни, веденої державою» [8]. Інше основоположне правове значення Проекту кодексу проти миру і безпеки людства полягає в тому, що він покликаний визначити порядок і основні засади призначення індивіду-

альної кримінальної відповідальності.

Проте інтерес для науки становить ступінь конкретики розкриття поняття «агресії». Згадано вище, що особливістю поданого кодифікованого закону є зосередження основної уваги на індивідуальній відповідальності. Проте відсутні концепції особливо тяжких злочинів проти миру і безпеки людства, а також відмінності злочинів проти миру від воєнних або злочинів проти людства тощо. Суто теоретично, така структура кодексу цілком дієва, спрямована саме на вирішення питання особливостей індивідуальної кримінальної відповідальності, адже для ідентифікації конкретного виду злочину можна звернутися до Римського Статуту МКС або Резолюції ГА ООН № 3314 від 14 грудня 1974 року.

Отже, Проект кодексу злочинів проти миру і безпеки людства містить базові засади для юридичної кваліфікації злочинів під час визначення відповідальності. Крім того, юридичний документ має складну генезу становлення, тому що поступово вміщував у собі норми численних актів і конвенцій, які мають міжнародно-правове значення. Не можна оминати той факт, що інститут відповідальності за злочини проти миру і безпеки людства у міжнародному кримінальному праві сьогодні має досить вивірену і нормативно обґрунтовану структуру.

1. Словник основних термінів у міжнародному праві. URL: <https://www.naiu.kiev.ua/books/mg/slovník.html> (дата звернення: 19.02.2019).

2. Камаровский Л. О международном суде. Москва: Тип. Мзлинскаго, 1881. 542 с.

3. Мартенс Ф.Ф. Современное международное право цивилизованных народов. СПб.: Тип. А. Бенке, 1896. Т. 2. 626 с.

4. Стоянов А.Н. Очерки истории и догматики международного права: Лекции, читанные в 1873/74 году в Харьковском университете. Харьков: Универ. тип., 1875. 742 с.

5. Мошончук С.М. Міжнародна регламентація відповідальності за злочини проти миру і безпеки людства. *Кримінальне право, криміналістика і кримінологія: зб. наук. статей.* № 1–2 (18–19). 2012. С. 76–81.

6. Принципы международного права, признанные уставом Нюрнбергского трибунала и нашедшие выражение в решении этого трибунала // Международное публичное право: сб. документов / сост.: Н.Т. Блатова, Г.М. Мелков. Москва: ИНФРА-М, 1996. Т. 2. С. 101–115.

7. The History of the Draft Code of Crimes Against the Peace and Security of Mankind. URL: www.cambridge.org/core/journals/israel-law-review/article/history-of-the-draft-code-of-crimes-against-the-peace-and-security-of-mankind/98743F12D97C36ACE99F35662AAC6F71 (дата звернення: 19.02.2018).

8. Jean Allain and John R. W.D. Jones. A Patch work of Norms: A Commentary on the 1996 Draft Code of Crimes against the Peace and Security of Mankind. URL: <http://www.ejil.org/pdfs/8/1/1401.pdf>.

Бойко Олексій Павлович

викладач кафедри кримінального процесу
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ДЕЯКІ ПИТАННЯ З РЕАЛІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАТРИМАННЯ В УМОВАХ ОСОБЛИВОГО РЕЖИМУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Виклики, що постали перед Україною на тлі негативних суспільно-політичних подій 2014 р., стали серйозним випробуванням для багатьох соціально-правових інститутів, обумовили екстрену трансформацію державної політики у сфері національної безпеки, у тому числі в аспекті вдосконалення правового регулювання кримінального процесуального затримання в умовах особливого режиму досудового розслідування.

На сьогодні з чинного КПК України випливають такі види кримінальних процесуальних затримань: затримання на підставі ухвали слідчого судді, суду з метою приводу; законне затримання; затримання уповноваженою службовою особою; затримання окремої категорії осіб; затримання співробітника кадрового складу розвідувального органу України; затримання державного виконавця чи приватного виконавця; затримання неповнолітнього; затримання керівником дипломатичного представництва чи консульської установи України або визначеної ним службової особи; затримання капітаном судна України, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні; затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення за межами України [1].

З метою захисту громадян, держави і суспільства від терористичних загроз у районі

проведення довготривалої антитерористичної операції Верховна Рада України 12 серпня 2014 року прийняла Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про боротьбу з тероризмом» щодо превентивного затримання у районі проведення антитерористичної операції осіб, причетних до терористичної діяльності, на строк понад 72 години, яким, як виняток, з урахуванням особливостей запровадила превентивне затримання осіб, причетних до терористичної діяльності [2]. Враховуючи, що чинний КПК України не передбачає такого виду затримання як превентивне, його можна назвати позапроцесуальним, оскільки він не регулюється нормами означеного Кодексу.

На відміну від КПК України, КПК Республіки Казахстан [3] передбачає такий вид кримінального процесуального затримання, як затримання в умовах режиму надзвичайного стану. Враховуючи зарубіжний досвід, на нашу думку, превентивне затримання повинно бути чітко закріплено в КПК України.

Що стосується підстав превентивного затримання законодавець згідно зі ст. 15⁻¹ ЗУ «Про боротьбу з тероризмом» визначає, що для відвернення терористичних загроз у районі проведення антитерористичної операції відповідно до кримінального процесуального законодавства України з урахуванням особливостей, встановлених цим Законом, може здійснюватися превентивне затримання осіб, причетних до терористичної діяльності, на строк понад 72 години.

Граничний строк такого затримання не може перевищувати 30 діб [4].

В ч. 1 ст. 211 КПК України законодавець зазначає, що строк затримання особи без ухвали слідчого судді, суду не може перевищувати сімдесяти двох годин з моменту затримання, який визначається згідно з вимогами статті 209 цього Кодексу.

У ч. 2 цієї самої статті говориться, що затримана без ухвали слідчого судді, суду особа не пізніше шістдесяти годин з моменту затримання повинна бути звільнена або доставлена до суду для розгляду клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу [1].

Також у ч. 2 ст. 29 Конституції України зазначено, що у разі нагальної необхідності запобігти злочині чи його припинити уповноважені на те законом органи можуть застосувати тримання особи під вартою як тимчасовий запобіжний захід, обґрунтованість якого протягом сімдесяти двох годин має бути перевірена судом. Затримана особа негайно звільняється, якщо протягом сімдесяти двох годин з моменту затримання їй не вручено вмотивованого рішення суду про тримання під вартою [5].

На нашу думку, такі положення ч. 2 ст. 15⁻¹ ЗУ «Про боротьбу з тероризмом» суперечить вимогам Основного Закону та ст. 211 КПК України.

Далі, у ст. 15⁻¹ ЗУ «Про боротьбу з тероризмом» зазначено, що підставою для превентивного затримання є наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою терористичної діяльності [4].

Але не зрозуміло, які саме злочини законодавець відносить до терористичної діяльності.

П. 2.1. Спільного наказу МВС, ГПУ, СБУ від 26.08.2014 № 872/88/537 «Про затвердження Інструкції про порядок превентивного затримання у районі проведення антитерористичної операції осіб, причетних до терористичної діяльності, та особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції» більш детально визначає, що підставою для здійснення превентивного затримання є наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою терористичної діяльності, у тому числі вчинення кримінального правопорушення, передбаченого статтями 109–114⁻¹, 258–258⁻⁵, 260–263⁻¹, 294, 348, 349, 377–379, 437–444 Кримінального кодексу України [6].

Отже, на нашу думку, до терористичної діяльності можна віднести злочини, передбачені ст. ст. 258–258⁻⁵ Кримінального кодексу України.

Відповідно до ч. 4 ст. 15⁻¹ ЗУ «Про боротьбу з тероризмом», превентивне затримання здійснюється за вмотивованим рішенням начальника Головного управління (управління) Служби безпеки України або начальника територіального органу Національної поліції за згодою прокурора та без ухвали слідчого судді, суду [4].

Ми вважаємо, що вказані положення суперечать ч. 1 ст. 29 Конституції України, в якій зазначено, що ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом.

Також, відповідно до статті 64 Конституції України, права і свободи, передбачені статтею 29 Конституції України, не можуть бути обмежені навіть в умовах воєнного або надзвичайного стану [5].

Отже, проаналізувавши чинне законодавство ми дійшли до висновку, що чинний КПК України не визначає такого виду кримінального процесуального затримання як превентивне. Також ст. 15⁻¹ ЗУ «Про боротьбу з тероризмом» та спільний наказ МВС, ГПУ, СБУ

від 26.08.2014 № 872/88/537 «Про затвердження Інструкції про порядок превентивного затримання у районі проведення антитерористичної операції осіб, причетних до терористичної діяльності, та особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції» суперечать Конституції України, КПК України та статтям 5, 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Для усунення вказаних прогалин необхідно закріпити у чинному КПК України підстави та процесуальний порядок превентивного затримання, а також привести у відповідність ст. 15¹ ЗУ «Про боротьбу з тероризмом» та означеного наказу.

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/print1514025154370967> (Дата звернення 21.02.2019 р.).

2. Про внесення змін до Закону України "Про боротьбу з тероризмом" щодо превентивного затримання у районі проведення антитерористичної операції осіб, причетних до терористичної діяльності, на строк понад 72 години: Закон України від 12 серпня 2014 р. № 1630-VII. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T141630.html (Дата звернення 21.02.2019 р.).

3. Уголовно-процесуальний кодекс Республіки Казахстан: Закон РК от 4 июля 2014 года № 231-V. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575852#pos=3;-235 (Дата звернення 21.02.2019 р.).

4. Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20 березня 2003 р. № 638-IV. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T030638.html (Дата звернення 21.02.2019 р.).

5. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/print1514025142907743> (Дата звернення 21.02.2019 р.).

6. Про затвердження Інструкції про порядок превентивного затримання у районі проведення антитерористичної операції осіб, причетних до терористичної діяльності, та особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції: наказ МВС, ГПУ, СБУ від 26.08.2014 р. № 872/88/537. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE25815.html (Дата звернення 21.02.2019 р.).

Войтович Євген Михайлович
доцент кафедри
кримінального права та правосуддя
Запорізького національного університету,
кандидат юридичних наук

ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТИТУТУ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ

Як і кримінальний процесуальний закон у цілому, так і інститут судового контролю у кримінальному процесуальному праві України зазнає змін. В чинному процесуальному законі контрольна функція суду прямо зазначена в нормативному документі, а не в доктрині права. Таким чином, полеміка, яка раніше точилася з приводу наявності контрольних функцій суду на стадії досудового розслідування або їх відсутності, актуальна наразі лише з приводу юридичної сутності цього інституту, його суб'єктів, меж, можливостей та механізмів. В цій публікації розглянемо проблемні питання законодавчого врегулювання зазначеного інституту та визначимо можливі напрямки його подальшого розвитку з огляду на питання національної безпеки, адже слідчі судді берть участь у кримінальних провадженнях щодо правопорушень у цій сфері.

З огляду на тему роботи слід звернути увагу на Закон України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03 жовтня 2017 року № 2147-VIII (далі – Закон № 2147) [1], який набрав законної сили 16 березня 2018 року. Цей нормативний акт, зокрема, вніс значних змін до повноважень слідчих суддів, що, у свою чергу, вплинуло на зміст інституту судового контролю. Слід також зазначити, що ці зміни є щонайменше дискусійними.

Насамперед слід зазначити, що законодавець визначив підсудність слідчим суддям питань про забезпечення заходів кримінального провадження дивно: всі клопотання слідчих або прокурорів з цих питань розглядаються лише тим слідчим суддею, в межах територіальної юрисдикції якого перебуває орган досудового розслідування як юридична особа (ч.1 ст. 132 КПК України). Така правова конструкція законодавця уявляється неграмотною у площині доктрини права з огляду на таке. Так, визначення юридичної особи законодавство України містить у ст. 80 Цивільного кодексу України: «організація, створена та зареєстрована у встановленому законом порядку» [2]. Таким законом є Закон України «Про державну

реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» № [3]. Цей нормативний акт визначає обов'язковість реєстрації юридичних осіб у Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань з присвоєнням унікального коду, з обліком в органах фіскального та статистичного обліку тощо. Цивільний кодекс України та доктрина права висувають також і інші обов'язкові якості, притаманні юридичній особі – статут (положення), печатка, розрахунковий рахунок, правоздатність, дієздатність, місцезнаходження тощо. Однак зазначене вступає у пряму суперечність з визначенням органу досудового розслідування, яке закріплено у ч. 1 ст. 38 КПК України, адже це: «слідчі підрозділи» відповідних державних міністерств та відомств. Вони можуть біти різного рівня та назви: управління, департаменти, відділи, відділення тощо залежно від штатного розкладу та структури відповідного утворення. Однак вони залишаються лише структурною частиною певної державної установи; статусом самостійної юридичної особи із властивостями, на які вказано вище, станом на сьогодні не володіє жоден із слідчих підрозділів, які діють у відповідних міністерствах та відомствах України, отже, юридичною особою жоден орган досудового розслідування не є.

Прийняття процесуального рішення про продовження строків досудового розслідування у кримінальному провадженні також зараз віднесено до компетенції слідчого судді. З таким підходом законодавця можна погодитись щодо кримінальних проваджень, де існує такий учасник як підозрюваний. Однак у провадженнях, де нікому не повідомлено про підозру, предмет судового контролю з боку слідчого судді відсутній. Потенційна наявність потерпілої особи та наявність у цієї особи законних інтересів, навпаки, ставить під сумнів саму можливість обмеження строків розслідування та можливість закриття провадження лише у формальному випадку впливу строку – адже порушені права потерпілої особи в такому випадку аж ніяк не поновлюються і законні інтереси не захищаються.

Необхідно також оцінити вказівки ч. 4 ст. 295¹ КПК України, якою доповнено Кодексом Закону № 2147. Ця норма встановлює підставу для відмови слідчим суддею в задоволенні клопотання про продовження строку досудового розслідування у кримінальних провадженнях, в яких жодній особі не повідомлено про підозру. І такою підставою, як не дивно, є поєднання двох обставин. Ці обставини: протиправність та необґрунтованість клопотання слідчого або прокурора. Оцінити таку новину досить важко, адже протиправне, однак обґрунтоване клопотання відповідно до цієї норми підлягає задоволенню, як і непротиправне, однак необґрунтоване. До речі, жоден нормативний акт не роз'яснює зміст поняття «протиправність» клопотання слідчого або прокурора. Відсутнє тлумачення такого терміна й у доктрині права.

Дослідження повноважень носіїв судового контролю, які закріплені в процесуальному законі з позиції дискреції, дає підстави для висновку, що законодавець не є послідовним. Так, за наявності певних умов (недоведеність заявником клопотання підстав) встановлено обов'язок слідчого судді відмовити в задоволенні клопотання (ст. ст. 157, 172, 176 КПК України тощо). Проте, у випадку доведеності заявником клопотання наявності підстав обов'язок слідчого судді задовольнити таке клопотання, як правило, не визначений, що дає підстави для висновку про можливість обрати будь-яке рішення. Винятком із цього правила є вимога ст. 163 КПК України, яка встановлює обов'язок слідчого судді надати стороні обвинувачення тимчасовий доступ до речей і документів у випадку доведеності певних обставин. Яскравим прикладом дискреційності повноважень слідчого судді є можливість застосувати до підозрюваної особи більш м'який запобіжний захід, ніж той, про застосування якого заявлено клопотання сторони обвинувачення (ч. 4 ст. 194 КПК України).

З точки зору автора, така непослідовність закону певним чином перешкоджає меті судового контролю.

Цей тезис досить яскраво знаходить своє підтвердження у ст. 248 КПК України, яка регламентує порядок розгляду слідчим суддею апеляційного суду клопотання про надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Недосконалість цієї норми очевидна. Насамперед, до клопотання слідчого (прокурора) встановлено низку вимог, однак відсутній обов'язок заявника клопотання матеріалами провадження доказувати наявність обставин, які викладено у клопотанні. Єдиним обов'язком заявника клопотання є обов'язок додати витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань. При цьому прямо закріплено обов'язок слідчого судді задовольнити клопотання та надати такий дозвіл у випадку, якщо заявник клопотання доведе, що вчинено злочин відповідної тяжкості, та в результаті проведення цих дій можуть бути отримані докази. Слід звернути увагу й на те, що процедура розгляду не визначена, як і права та обов'язки учасників, можливості перевірки законності рішення слідчого судді судом вищої інстанції тощо. Уявляється очевидним, що за таких обставин слідчий суддя просто не може перевірити аргументи клопотання та оцінити доказаність або недоказаність обставин, які викладено у клопотанні слідчого або прокурора, та

змушений приймати як такі, що відповідають дійсності лише твердження заявника клопотання, в такому клопотанні викладені. Законне відмовлення в задоволенні такого клопотання з точки зору букви закону може бути обґрунтовано лише тим, що розслідується злочин, який не є тяжким або особливо тяжким.

За таких обставин очевидно відсутні дієві запобіжники зловживань з боку посадових осіб працівників органів досудового розслідування та прокуратури, а сама процедура надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій фактично лише має декларативні ознаки судового контролю. Вважаємо за доцільне запропонувати або зобов'язати заявника клопотання ретельно доводити наявність необхідності порушення конституційних прав учасників провадження саме фактичними матеріалами провадження – допустимими та належними доказами, або виключити необхідність суддів апеляційного суду витратити процесуальний час, а обмежитися лише повідомленнями апеляційного суду про майбутнє проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

Підсумовуючи наведене, слід констатувати значні прогалини в законодавстві у сфері правового регулювання контрольної діяльності суду, отже, в даній сфері потрібні подальші теоретичні розробки та практичні зміни. Безумовно, прийняття змін до Кримінального процесуального кодексу України вирішує певні проблеми в цій сфері, які виявляються під час усталення слідчої та судової практики, однак лише правозастосовна практика та теоретичні розробки у випадку прийняття таких законодавчих актів як Закону № 2147 не повною мірою сприятимуть утвердженню законності, оскільки необхідно констатувати, що проблеми, які існували до цих змін, мають тенденцію до поглиблення. Враховуючи наведене необхідно очікувати змін до процесуального закону, які мають ліквідувати вищезазначені недоліки.

1. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2147a-19/paran58#n58>

2. Цивільний Кодекс України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

3. Кримінальний процесуальний Кодекс України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

4. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань: Закон України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/755-15>

Волошина Марина Олександрівна
доцент кафедри оперативно-розшукової
діяльності та спеціальної техніки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРОВЕДЕННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИХ ЗАХОДІВ ЗА УХВАЛАМИ СУДУ

Сучасний стан економічної злочинності характеризується високим ступенем організації, професіоналізму, впровадженням останніх досягнень науково-технічного прогресу. Сформувавши економічне підґрунтя, представники організованих злочинних груп широко проникають до органів влади, використовуючи державні важелі для досягнення своїх цілей, користуючись складними економічними умовами, в яких перебуває Україна, переманюють на свій бік найкращих фахівців різних галузей, насамперед, юристів, бухгалтерів, провідних спеціалістів у сфері IT-технологій тощо. Мають місце випадки, коли на боці злочинців опиняються і ті, хто в першу чергу мав би їм протистояти – правоохоронці та можновладці. Використовуючи їх зв'язки, вміння та навички, організатори злочинних угруповань постійно розробляють та втілюють нові витончені схеми та способи скоєння економічних злочинів, насамперед, передбачених статтями 191 (Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем), 209 (Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом) та 212 (Ухилення від сплати податків і зборів (обов'язкових платежів)) Кримінального кодексу України. Не залишаються поза увагою й інші злочини у сфері господарської діяльності. При цьому враховуються зміни до законодавчих, нормативних актів і останній досвід правоохоронних органів у протистоянні криміналітету. Користуючись можливістю доступу до конфіденційної інформації, що становить службу та державну таємницю, злочинці своєчасно та ефективно протидіють заходам, що вживаються державними органами для боротьби із кримінальними правопорушеннями.

За таких обставин, саме життя вимагає від правоохоронців, у першу чергу від опера-

тивних підрозділів, постійного вдосконалення існуючих та пошуку принципово нових форм боротьби з економічною злочинністю, ефективного використання наданих Законом прав та повноважень для виявлення осіб, що готують злочини, вивчення їх поведінки, зв'язків, встановлення їх намірів, направлених на підготовку і скоєння злочинів та швидкого реагування на зміни у злочинному середовищі з одночасним вжиттям заходів щодо охорони конфіденційної інформації, недопущення її витоку та розголошення.

На жаль, у сучасних умовах не завжди вдається досягнути зазначених цілей, в тому числі з причин недосконалості існуючого законодавства та суб'єктивного підходу з боку окремих посадовців, що мають можливість впливати на здійснення оперативно-розшукових заходів, направлених на документування протиправних діянь окремих осіб та груп.

Так, згідно з ч. 2 та 3 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», прийняття рішення про проведення оперативно-розшукових заходів, подання та розгляд відповідних клопотань, проведення оперативно-розшукових заходів, фіксація та використання їх результатів, проведення цих заходів до постановлення ухвали слідчого судді та інші питання їх проведення регулюються згідно з положеннями глави 21 Кримінального процесуального кодексу України з урахуванням особливостей, встановлених цим Законом, щодо мети проведення оперативно-розшукових заходів, суб'єкта ініціювання та проведення цих заходів, обґрунтування клопотання про їх проведення та підстав для його задоволення слідчим суддею, використання результатів оперативно-розшукових заходів та інших питань, обумовлених специфікою мети їх проведення. На підставі ухвали слідчого судді, постановленої за клопотанням керівника відповідного оперативного підрозділу або його заступника, погодженого з прокурором, проводяться такі важливі оперативно-розшукові заходи, як негласне обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи, аудіо-, відеоконтроль особи, аудіо-, відеоконтроль місця, спостереження за особою, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, електронних інформаційних мереж, накладення арешту на кореспонденцію, установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу. Ці заходи застосовуються виключно з метою запобігання вчиненню тяжкого або особливо тяжкого злочину, запобігання і припинення терористичних актів та інших посягань спеціальних служб іноземних держав та організацій, якщо іншим способом одержати інформацію неможливо.

Застосування таких заходів суттєво обмежує права і свободи людини та юридичних осіб і має винятковий і тимчасовий характер.

Відповідно до ч. 1 ст. 247 КПК України, розгляд клопотань про надання дозволів на проведення негласних слідчих (розшукових) дій (відповідно, з урахуванням зазначених положень ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» і на проведення вказаних оперативно-розшукових заходів), здійснюється слідчим суддею Апеляційного суду Автономної Республіки Крим, апеляційного суду області, міст Києва та Севастополя, у межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування (відповідно, у випадку отримання ухвали на проведення оперативно-розшукових заходів – оперативний підрозділ).

Частиною другою ст. 247 КПК України передбачено можливість отримувати ухвали суду на проведення НС(Р)Д поза межами територіальної юрисдикції органу досудового розслідування лише у випадку розгляду клопотань про надання дозволу на проведення НС(Р)Д щодо суддів, працівників суду та правоохоронних органів та/або у приміщеннях судових та правоохоронних органів.

У кожній області існує 2–3 слідчих судді Апеляційного суду (та 2–3 помічника), які розглядають клопотання на проведення НС(Р)Д і оперативно-розшукових заходів та мають доступ до відомостей про осіб, щодо яких планується проведення заходів, вид заходу, ідентифікаційні ознаки, які дозволять унікально ідентифікувати абонента спостереження, телекомунікаційну мережу, кінцеве обладнання тощо, які підлягатимуть контролю. Викладене може сприяти витоку конфіденційної інформації, у зв'язку з тим, що організатори потужних злочинних угруповань, як правило, є відомими та впливовими особами на території області, для яких встановлення неділових стосунків із чиновництвом нижчого рангу (секретарі, помічники, діловоди), як правило, не є проблемою.

Також існують факти різної трактовки законодавчих актів різними слідчими суддями. Так, протягом 2017–2018 років Апеляційними судом Дніпропетровської області за клопотаннями оперативного управління та слідчого управління фінансових розслідувань Головного управління Державної фіскальної служби у Дніпропетровській області не надано жодної ухвали на проведення ні оперативно-розшукового заходу, ні НС(Р)Д, мотивуючи технічною помилкою щодо ліквідації податкової міліції (виключення розділу 18² з Податкового кодексу України). У той же час оперативними підрозділами інших областей ДФС України в

2018 році було отримано більше 1000 ухвал на проведення такого оперативно-розшукового заходу, як зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж.

У зв'язку з викладеним, співробітникам податкової міліції Дніпропетровської області доводиться вносити відомості про вчинені кримінальні правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань і розпочинати досудові розслідування у кримінальних провадженнях в інших областях України (Одеська, Донецька, Запорізька, Харківська, Полтавська області, м. Київ). У рамках таких кримінальних проваджень протягом 2018 року ініційовано та отримано близько 90 ухвал суду на проведення вказаних заходів, з них більше 70 – на проведення зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж. В напрямку здійснення податковою міліцією оперативно-розшукових заходів, проведення яких потребує дозволу суду, робота фактично припинена.

Не слід забувати, що відповідно до ч. 6 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», під час виконання завдань оперативно-розшукової діяльності, пов'язаних із припиненням правопорушень у сфері податкового та митного законодавства, права, передбачені цією статтею, надаються виключно оперативним підрозділам органів податкової міліції в межах їх компетенції.

Таким чином, на підставі суб'єктивного трактування законодавчих актів лише одним чиновником, наділеним вагомими владними повноваженнями впливати на проведення оперативно-розшукових заходів та НС(Р)Д, фактично паралізовано роботу правоохоронних органів такого потужного з економічної точки зору регіону, як Дніпропетровська область, в напрямку боротьби з економічною злочинністю.

У зв'язку з викладеним, з метою унеможливлення монополізації надання дозволів (ухвал суду) на проведення оперативно-розшукових заходів та НС(Р)Д, зменшення корупційних ризиків, перекриття каналів витоку конфіденційної інформації, пропонується внести зміни до ст. 247 КПК щодо можливості отримання ухвал суду поза межами територіальної юрисдикції органу досудового розслідування або оперативного підрозділу, якими здійснюється досудове розслідування або провадження в оперативно-розшуковій справі.

1. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лютого 1992 року № 2135-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. *Голос України*. 2012. № 90–91.

3. Ємець О.М. Окремі питання, що виникають при здійсненні оперативно-розшукової діяльності // Оперативно-розшукова діяльність Національної поліції: проблеми теорії та практики: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (20 жовтня 2017 року). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. С. 34–36.

Гаркуша Аліна Григорівна
старший викладач
кафедри кримінального процесу
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ОСКАРЖЕННЯ ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ

16 березня 2018 року набули чинності зміни до Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), а саме: відповідно до Закону України від 03.10.2017 року № 2147-VIII «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» (далі – Закон) визначено порядок оскарження повідомлення слідчого, прокурора про підозру на стадії досудового розслідування.

У ч. 1 ст. 303 КПК України закріплено вичерпний перелік рішень, дій чи бездіяльності слідчого або прокурора, які можуть бути оскаржені учасниками кримінального провадження слідчому судді під час досудового розслідування, а саме: 1) бездіяльність слідчого, прокурора, яка полягає у невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР) після отримання заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення, у неповненні тимчасово вилученого майна згідно з вимогами статті 169 КПК, а також у нездійсненні інших процесуальних дій, які він зобов'язаний вчинити у визначений цим Кодексом строк, – заявником, потерпілим, його представником чи законним представником, підозрюваним, його захисником чи законним

представником, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, володільцем тимчасово вилученого майна, іншою особою, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування; 2) рішення слідчого, прокурора про зупинення досудового розслідування – потерпілим, його представником чи законним представником, підозрюваним, його захисником чи законним представником, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження; 3) рішення слідчого про закриття кримінального провадження – заявником, потерпілим, його представником чи законним представником; 4) рішення прокурора про закриття кримінального провадження та/або провадження щодо юридичної особи – заявником, потерпілим, його представником чи законним представником, підозрюваним, його захисником чи законним представником, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження; 5) рішення прокурора, слідчого про відмову у визнанні потерпілим – особою, якій відмовлено у визнанні потерпілою; 6) рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора при застосуванні заходів безпеки – особами, до яких можуть бути застосовані заходи безпеки, передбачені законом; 7) рішення слідчого, прокурора про відмову в задоволенні клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій – особою, якій відмовлено у задоволенні клопотання, її представником, законним представником чи захисником; 8) рішення слідчого, прокурора про зміну порядку досудового розслідування та продовження його згідно з правилами, передбаченими главою 39 КПК, – підозрюваним, його захисником чи законним представником, потерпілим, його представником чи законним представником; 9¹) рішення прокурора про відмову в задоволенні скарги на недотримання розумних строків слідчим, прокурором під час досудового розслідування – особою, якій відмовлено у задоволенні скарги, її представником, законним представником чи захисником; 10) повідомлення слідчого, прокурора про підозру після спливу одного місяця з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку або двох місяців з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину, але не пізніше закриття прокурором кримінального провадження або звернення до суду із обвинувальним актом – підозрюваним, його захисником чи законним представником; 11) відмова слідчого, прокурора в задоволенні клопотання про закриття кримінального провадження з підстав, передбачених пунктом 9¹ ч. 1 ст. 284 КПК України, – стороною захисту, іншою особою, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, її представником.

Слід зазначити, що науковцями й раніше були (за часів дії КПК 1960 р.) висловлені думки щодо розширення меж оскарження слідчому судді рішень слідчого, прокурора.

У зв'язку із прийняттям вищевказаних змін, у слідчих, прокурорів та адвокатів виникло багато запитань щодо дії Закону в часі.

Відповідно до вищезазначеного закону, право оскаржити повідомлення про підозру надається підозрюваному, його захиснику чи законному представнику у випадку спливу двох місяців з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, але не пізніше закриття прокурором кримінального провадження або звернення до суду із обвинувальним актом (п. 10 ч. 1 ст. 303 КПК України).

Разом з тим у п. 4 § 2 розділу 4 Закону зазначено, що підпункти 11–27, 45 п. 7 § 1 цього розділу не мають зворотної дії в часі та застосовуються до кримінальних проваджень, по яких відомості про кримінальне правопорушення внесені в ЄРДР після вступу в дію цих змін (після 16.03.2018).

Вищезгаданій нормі протистоїть ч. 1 ст. 58 Конституції України, в якій передбачено, що закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи.

В той же час, враховуючи позицію Верховного Суду (справа № 5-205кс 15), в постанові якого зазначено, що зміни до КПК України не встановлюють відповідальність осіб, а лише визначають порядок кримінального провадження, отже, зворотної дії у часі вказані зміни не можуть мати.

Отже, неможливість зворотної дії внесених законодавчих змін у часі не викликає жодних сумнівів.

Зокрема, представники сторони обвинувачення, займають позицію буквального тлумачення вказаної норми та вважають, що оскарження повідомлення про підозру є можливим виключно у тих кримінальних провадженнях, відомості про які внесені до ЄРДР після 15 березня 2018 року.

Іншої думки дотримуються адвокати, так як вони діють виключно в інтересах своїх клієнтів, щодо яких складено повідомлення про підозру, намагаючись оскаржити дану процесуальну дію незалежно від часу внесення відомостей до ЄРДР.

Але, як показує судова практика, це питання трактується та розглядається дуже різ-

номанітно. Так, мають місце прецеденти, щодо скасування слідчими суддями рішення слідчого, погодженого з прокурором, рішення прокурора щодо повідомлення особі про підозру у провадженнях, в яких і відомості до ЄРДР були внесені, і повідомлення про підозру були вручені до 16 березня 2018 року (ухвала слідчого судді Білгород-Дністровського міськрайонного суду Одеської області від 23 березня 2018 р., якою скасовано повідомлення про підозру від 17.05.2016).

Також слід зазначити, що є певну кількість ухвал скасовано судами апеляційної інстанції за мотивом – неможливість застосування п.10 ч. 1 ст. 303 КК України до проваджень щодо кримінальних правопорушень, відомості про які було внесено до ЄРДР до 16 березня 2018 року. Це ухвали слідчих суддів: Індустріального районного суду м. Дніпропетровська від 11 травня 2018 року (справа № 202/1399/18), якою скасовано повідомлення про підозру від 16 грудня 2014 року та від 17 грудня 2015 року, — скасовані ухвалою Апеляційного суду Дніпропетровської області від 19 липня 2018 року; Харківського районного суду Харківської області від 16 квітня 2018 року (справа № 635/4326/2017), якою скасовано повідомлення про підозру від 23 березня 2018 року у провадженні, внесеному до ЄРДР 25 травня 2016 року, — скасована ухвалою Апеляційного суду Харківської області від 7 травня 2018 року; Тульчинського районного суду Вінницької області від 6 липня 2018 року (справа № 147/1187/17), якою скасовано повідомлення про підозру від 21 листопада 2017 року, — скасована ухвалою Апеляційного суду Вінницької області від 24 липня 2018 р.

Отже, з метою забезпечення балансу сторін обвинувачення і захисту у кримінальному процесі необхідним є роз'яснення механізму реалізації права на оскарження до суду повідомлення про підозру та практичного виконання вимог п.10 ч.1 ст. 303 КПК України в разі задоволення судом скарг сторони захисту щодо повідомлення про підозру у кримінальних провадженнях, відомості щодо кримінальних правопорушень внесених до 15.03.2018.

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 30.09.2016. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. Дата оновлення: 05.08.2018. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n384>.

**Гончаренко Геннадій Павлович,
Каліберда Станіслав Іванович** –
викладачі кафедри фізичного виховання

Шалгунова Світлана Аполлінаріївна
доцент кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

КРИМІНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ БЕЗПЕКИ СУСПІЛЬСТВА ТА ПСИХІЧНИХ ДЕВІАЦІЙ: ІСТОРИЧНІ ВИТОКИ

Давньогрецькі філософи висловлювали різні думки з приводу причин та умов вчинення злочинів. Так, Платон вважав, що однією із причин вчинення злочинів конкретною особою може бути недостатнє виховання [1, с. 43], оскільки прояви гніву, ревності, намагання отримати задоволення в житті будь-яким способом, хибні уявлення про певні явища чи процеси та їх нерозуміння саме і виступають головними причинами вчинення злочинів на індивідуальному рівні конкретної особи.

І вітчизняні дослідники вважають, що за наявності суто індивідуальних причин вчинення злочинів необхідно, перш за все, враховувати принцип індивідуалізації кримінальної відповідальності та справедливості кримінального покарання. Як і Платон, сучасні кримінологи вважають, що кримінальне покарання повинно відповідати характеру та ступеню суспільної небезпечності вчиненого особою діяння, враховувати індивідуальні ознаки особи, яка вчинила злочин, та рушійні сили, що керували нею при вчиненні злочину. Однак Платон вважав, що більше уваги необхідно приділяти не особі, яка вчинила злочин, а законотворчому процесу, при цьому він пояснював, що закон повинен враховувати людську недосконалість, намагання суспільства попередити вчинення злочину і досягти того, що людина повинна ставати кращою в результаті застосування до неї кримінального покарання за вчинене.

Аристотель вважав, що суворість та тяжкість кримінального покарання повинні бути співмірними тому, наскільки були великими та значимими вигода від вчинення злочину для конкретного злочинця та отримане внаслідок цього задоволення. На його думку, оцінка проступків кожної особи та самої особистості, яка винна в їх вчиненні, не повинна бути односторонньою. Така оцінка повинна враховувати як індивідуальні (суб'єктивні), так і зовнішні (об'єктивні) фактори, що спонукали особу до вчинення злочину або якогось неблаговидного вчинку. Так і сучасна кримінологічна наука наголошує, що не можна обмежуватися лише оцінкою самої особи, яка вчинила злочин, необхідно обов'язково враховувати і вплив на неї середовища, роль зовнішніх обставин, що вплинули на формування рішучості конкретної особистості вчинити злочин у механізмі протиправної поведінки.

Цицерон джерелом вчинення злочинів вважав нерозумні та жадібні потяги до зовнішніх задовольств, поєднані з необмеженою жагою до їх задоволення [2, с. 65-66]. Також він, як і вітчизняні автори та й кримінологи всього світу, був переконаний у тому, що покарання за злочин повинно мати мету як загальної, так і приватної превенції. Покарання за злочин повинно охороняти суспільство від злочинних проявів, реалізовувати мету забезпечення безпеки суспільства, відповідати ступеню небезпечності вчиненого. При цьому суддя, який приймає рішення щодо конкретної особи, яка вчинила злочин, повинен керуватися лише існуючими законами, не допускати беззаконня, прийняття рішень за власними переконаннями, емоціями, не заснованими на законі.

Однак і у давні часи, і нині у сучасному світі, в українському суспільстві у тому числі, постає проблема покарання за вчинення злочинів осіб, які мають психічні девіації (відхилення). Такі відхилення, як свідчить сучасна наука, можуть мати різні прояви і форми. З одного боку, психічні відхилення в психіці особи, яка вчинила злочин, можуть давати суду підстави визнавати її неосудною, обмежено осудною і осудною повною мірою. Це означає, що особа, яка вчинила злочин, залежно від характеру психічних відхилень може звільнитися від кримінальної відповідальності, оскільки в чинному кримінальному законодавстві закріплено такий термін, як неосудність (ст. 19 ч. 2 КК України), що дозволяє звільнити особу, яка вчинила злочин у такому психічному стані, коли вона не могла усвідомлювати суспільно небезпечний характер своєї протиправної поведінки та керувати своїми діями. Крім того, наявність у кримінальному законі терміна «обмежена осудність» (ст. 20 КК України) також дозволяє звільнити особу від кримінальної відповідальності на певний час, а саме до її одужання, і застосовувати до неї заходи кримінального покарання після лікування.

Такий підхід, з одного боку, є проявом гуманного ставлення до особи, яка становить небезпеку для суспільства, але не усуває таку небезпеку на майбутнє. Чинна практика застосування до психічно хворих осіб за рішенням суду примусових заходів медичного характеру та стан психічної захворюваності українського суспільства в цілому показує, що рівень небезпеки від поведінки осіб, які мають психічні відхилення, не знижується, а навпаки – зростає. Ситуація, що склалася в нашій країні останні декілька років, не являється тим фактором, що сприятиме зниженню динаміки кількості осіб, які мають психічні вади та психічні захворювання. Тривала економічна криза, в якій опинилася Україна після 2013 року, показала, що кількість осіб, не задоволених своїм життям, які мають вкрай низький рівень матеріального забезпечення, зловживають на ґрунті цього алкоголем, наркотиками, постійно збільшується. Щоденні перегляди новин, тижневі підсумки подій свідчать про збереження негативних тенденцій до погіршення стану психічного здоров'я українського населення. Відповідно, це і буде тим рушійним фактором до вчинення злочинів та створення небезпеки для суспільства в цілому та окремих його членів.

Вважаємо, що владні структури та органи охорони здоров'я повинні більш уважно ставитися до проблем пересічного громадянина, доцільним є проаналізувати результати роботи лікарень та відділень, в яких відбувається лікування психічних хворих, та на підставі такого детального аналізу розробити стратегію зниження рівня психічних захворювань населення в цілому та окремих його груп, найбільш підданих таким захворюванням.

---

1. Даньшин И.Н. Введение в криминологическую науку. Харьков: Право, 1998. 142 с.

2. Шнайдер Г.Й. Криминология / пер. с нем. Ю.О. Неподаев / под общ. ред. и с предисл. Л.О. Иванова. М.: Прогресс-Универс, 1994. 504 с.

Гриза Олександр Вікторович
доцент кафедри кримінального процесу
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

**ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОТРИМАННЯ ТАЄМНИЦІ ДОСУДОВОГО
РОЗСЛІДУВАННЯ ПІД ЧАС ПРИЙНЯТТЯ СЛІДЧИМ, ПРОКУРОРОМ
РІШЕННЯ ПРО ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ**

М.І. Карпенко, Г.М. Куцкір, К.І. Омельчук, О.Ю. Татаров під заходами забезпечення кримінального провадження розуміють передбачені кримінальним процесуальним законом процесуальні засоби державно-правового примусу, що застосовуються уповноваженими на те органами (посадовими особами), які здійснюють кримінальне провадження, у чітко визначеному законом порядку стосовно осіб, які залучаються до кримінальної процесуальної діяльності для запобігання та припинення їх неправомірних дій, забезпечення виявлення та закріплення доказів з метою досягнення дієвості кримінального провадження [1, с. 81–89; 2, с. 301–305; 3, с.113].

В.М. Тертишник визначає заходи забезпечення кримінального провадження як «передбачені законом правові механізми стримувань, противаг та примусу, які використовуються у кримінальному провадженні для досягнення мети і виконання завдань кримінального процесу» [4, с. 388].

Враховуючи наведені вище думки вчених, положення КПК України, пропонуємо виділити правові властивості, притаманні заходам забезпечення кримінального провадження.

По-перше, це наявність державно-правового примусу, використання якого дозволено лише суб'єктам органів державної влади.

По-друге, це спрямованість на забезпечення виконання завдань кримінального судочинства, в т.ч. досягнення дієвості кримінального провадження.

По-третє, це чітка урегульованість правової процедури (підстав, механізму застосування та ініціювання тощо) застосування заходів забезпечення кримінального провадження.

Вважаємо, що ефективність реалізації визначених вище властивостей заходів забезпечення кримінального провадження прямо залежить і від стану дотримання таємниці досудового розслідування. Адже ступінь конфіденційності самої процедури застосування заходів забезпечення кримінального провадження, втаємничення майбутніх процесуальних дій – все це впливає на оперативність та дієвість здійснення досудового розслідування зокрема та всієї кримінальної процесуальної діяльності в цілому.

На основі аналізу підстав застосування заходів забезпечення кримінального провадження пропонуємо розглянути проблеми дотримання таємниці досудового розслідування, зокрема під час прийняття слідчим, прокурором рішення про застосування заходів забезпечення кримінального провадження.

Відповідно до ст. 133 КПК України, слідчий, прокурор під час досудового розслідування має право викликати підозрюваного, свідка, потерпілого або іншого учасника кримінального провадження у встановлених випадках для допиту чи участі в іншій процесуальній дії. Підставою виклику є переконання слідчого, прокурора про те, що особа може дати показання, які мають значення для кримінального провадження, або якщо її участь у процесуальній дії є обов'язковою [5].

Вказана процесуальна дія реалізується шляхом вручення повістки про виклик, надіслання її поштою чи факсимільним зв'язком, здійснення виклику по телефону або телеграмою (ст. 135 КПК України) [5].

З точки зору дотримання таємниці досудового розслідування, важливо встановити можливі ризики стосовно витоку інформації про плани слідчого, прокурора залучити до кримінального провадження ту чи іншу особу, «оприлюднення» її процесуального статусу, обізнаність про час і місце слідчих (розшукових) дій, які будуть проводитись, тощо.

Доступною інформація, яка належить до таємниці досудового розслідування, стає на етапі, коли слідчий, реалізуючи передбачені КПК України повноваження, залучає до кримінальної процесуальної діяльності допоміжний персонал (помічник слідчого, секретар канцелярії слідчого відділу, працівники поштової та телеграфної служб, інтернет-провайдери тощо) та надає доручення оперативному підрозділу, наприклад, на вручення повістки на допит.

Також властивість «доступності» інформація набуває і у випадку, наприклад, надходження поштою повістки про виклик певного працівника підприємства, установи чи органі-

зації до відділу поліції. Про це дізнаються керівник підприємства, секретар, можливо, й інші працівники. Починають цікавитися, з якого приводу викликають. Особа розповідає про певну ситуацію, свідком якої вона стала випадково, або, наприклад, була понятим під час проведення певної слідчої (розшукової) дії.

Наведені два випадки доступності інформації є прикладами неусвідомленого розповсюдження відомостей досудового розслідування. Маємо на увазі те, що обізнаність сторонніх осіб про здійснення певного досудового розслідування за фактом вчинення певного кримінального правопорушення є закономірним результатом діяльності щодо виконання задуму слідчого, прокурора – викликати особу до відділу поліції.

Пропонуємо, поряд з неусвідомленим поширенням інформації, виділяти й усвідомлену діяльність, спрямовану на оприлюднення конфіденційної інформації, що становить таємницю досудового розслідування. Розглянемо приклад: під час конфліктної ситуації між двома мешканцями будинку виникла бійка, свідком якої стала бабуся, що мешкає на першому поверсі, яка все бачила і чула. Один із учасників бійки наніс іншому тілесні ушкодження, потерпілий звернувся до поліції.

У цьому випадку, коли усі учасники кримінального провадження знають один одного, усвідомленим буде поширення інформації з боку потерпілого чи підозрюваного стосовно свідка (бабусі), де кожен з них по-своєму трактуватиме її можливу участь у кримінальному провадженні. Потерпілий буде наполягати на необхідності дати покази на його користь, що мав місце напад на нього, закликаючи при цьому до громадського обов'язку не бути осторонь вчинення злочину. Підозрюваний, у свою чергу, навпаки, буде чинити психологічний вплив на свідка, наголошуючи на тому, що необхідно буде ходити декілька разів до поліції, а потім ще будуть викликати в суд, і взагалі, необхідно розібратись, хто на кого нападав, а хто оборонявся.

В обох випадках буде мати місце усвідомлене розголошення інформації про здійснення досудового розслідування.

Стосовно дотримання таємниці досудового розслідування під час прийняття рішення слідчим, прокурором про затримання особи в порядку ст. 208 КПК України, хочемо зазначити, що на цьому етапі є ризики розголошення інформації, не притаманні тим, які розглядалися під час аналізу прийняття рішення слідчим, прокурором про виклик особи [5].

Так, у ч. 5 ст. 208 КПК України визначено обов'язкові відомості, що зазначаються у протоколі затримання, який вручається підозрюваному, зокрема: підстави затримання, результати особистого обшуку. Тобто підозрюваний з цього моменту стає обізнаним про наявні докази, на підставі яких його затримали. Крім цього, обов'язково викликається захисник з центру безоплатної вторинної правової допомоги, який також знайомиться з цими матеріалами. Одержана інформація про свідків та очевидців, докази, на підставі яких здійснено затримання, і яка за своєю сутністю є таємницею досудового розслідування, з цього моменту набуває властивості «доступної» і може бути використана для здійснення впливу на хід досудового розслідування [5].

Таким чином, на етапі виклику слідчого, прокурора певних осіб для проведення слідчих (розшукових) дій та під час затримання особи в порядку ст. 208 КПК України до числа ризиків розповсюдження інформації, що становить таємницю досудового розслідування, слід відносити:

- розширення кола осіб, обізнаних про час і місце проведення слідчих (розшукових) дій;
- неусвідомлене поширення інформації про наявність певного кримінального провадження під час одержання повістки про виклик;
- цілеспрямована усвідомлена діяльність осіб, направлена на розголошення відомостей про досудове розслідування у «вигідному» для себе форматі, у зв'язку із наявністю особистої зацікавленості у ході розслідування.

---

1. Карпенко М.І., Омельчук К.І. Заходи забезпечення кримінального провадження. *Юридична наука*. 2013. № 11. С. 81–89.

2. Комаров С.А. *Общая теория государства и права*. Москва, 1996. 280 с.

3. Татаров О.Ю. Заходи забезпечення кримінального провадження: перший досвід застосування. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 7. С. 113–122.

4. Тертишник В.М. *Кримінальний процес України*. Загальна частина: підручник. Київ: Алерта, 2014. 440 с.

5. *Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/>

Кисельов Андрій Олександрович
старший викладач кафедри
оперативно-розшукової діяльності
та спеціальної техніки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ТАКТИКА СПІЛКУВАННЯ ПРАЦІВНИКІВ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ З ОСОБАМИ ПІД ЧАС ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ

Спілкування – це складний багатоплановий процес встановлення і розвитку контактів між людьми, що породжується потребами у спільній діяльності і включає обмін інформацією, сприймання й розуміння іншої людини, вироблення єдиної стратегії взаємодії; взаємодія суб'єктів спрямована на зміни у стані, поведінці та особистісно-сміслових особливостях партнера. Також це процес взаємної активності: інформація не тільки передається, а й формується, уточнюється, розвивається, при цьому передбачається, що у відповідь на послану інформацію буде одержано нову. По-друге, партнери впливають один на одного з тією чи іншою метою, виникають певні стосунки. По-третє, обмін інформацією можливий лише за умови, що суб'єкти розуміють один одного, тобто однаково сприймають значення слів, що промовляються [1, с. 131–132].

Особливість спілкування – у його нерозривному зв'язку з діяльністю. Діяльність є основним середовищем і необхідною умовою виникнення й розвитку контактів між людьми, передавання необхідної інформації, взаєморозуміння та узгодження дій. Змістовний бік спілкування завжди становить інформація, зумовлена потребами взаємодії людей [2, с. 102].

Одержання такої інформації працівниками підрозділів кримінальної поліції від представників різних верств населення має місце під час протидії злочинам.

Успішність діяльності оперативних підрозділів у даному напрямку залежить від тактично та технічно правильного спілкування з особами.

Метою доповіді є визначення тактичних правил спілкування працівників кримінальної поліції Національної поліції України з особами під час протидії злочинам.

Тактика спілкування представляє собою реалізацію в конкретній ситуації комунікативної стратегії на основі володіння техніками і знаннями правил спілкування. Технікою спілкування є сукупність конкретних комунікативних вмінь: говорити та слухати [3, с. 416–417].

Комунікативна взаємодія людей відбувається переважно у вербальній (словесній) формі – у процесі мовного спілкування. Його особливість полягає в тому, що воно за формою і за змістом спрямоване на іншу людину, включене в комунікативний процес, є фактом комунікації.

Актом вербальної комунікації є діалог, що складається з промовляння та слухання.

У діалозі нас частіше цікавить те, чи зрозумів нас інший, ніж те, чи зрозуміли ми його. Це деформує процес спілкування. Найкращий метод уникнути цього – нерефлексивне слухання. Сутність його полягає у невтручанні в мову співрозмовника (умовно-пасивне слухання).

Такі нейтральні слова, як «так», «розумію», «це цікаво» сприяють підтримці розмови, знімають напруження.

Інший метод – рефлексивне слухання. Він полягає в налагодженні зворотного зв'язку зі співрозмовником для того, щоб проконтролювати точність сприймання інформації.

Рефлексивне слухання необхідне для ефективного спілкування у зв'язку з багатозначністю більшості слів. Це свідчить про потребу в умінні слухати рефлексивно, тобто з'ясовувати реальний зміст бесіди [4, с. 473–475].

Бесіда – метод отримання інформації на основі вербальної (словесної) комунікації.

Використання працівниками кримінальної поліції методу бесіди може дати гарні результати за таких умов:

- чітке визначення працівником кримінальної поліції мети бесіди;
- чітке планування системи запитань;
- система запитань має відповідати віковим та індивідуальним особливостям осіб, з якими проводять бесіду, бути динамічною, тобто зміст наступного запитання має залежати від змісту відповіді на попереднє тощо;
- бесіда має бути невимушеною і доброзичливою;
- працівник кримінальної поліції повинен уміти:
  - а) ставити особі прямі й опосередковані запитання;
  - б) приймати точку зору особи;

- в) враховувати її вік і досвід;
- г) виявляти до неї такт [5, с. 265].

Працівникам кримінальної поліції під час спілкування з особами варто пам'ятати, що велике значення має не тільки те, що вони будуть говорити, але і як.

Отже, дотримання працівниками кримінальної поліції вказаної тактики спілкування з особами не тільки значно знизить конфліктність вказаного спілкування, але й підвищить ефективність протидії злочинам.

1. Юридична психологія: підруч. для студ. вищ. навч. закл. і фак. / В.Г. Андросюк, Л.І. Казміренко, Я.Ю. Кондратьєв та ін.; за заг. ред. Я.Ю. Кондратьєва. Київ: Ін Юре, КОО, 1999. 352 с.
2. Максименко С.Д., Соловієнко В.О. Загальна психологія: навч. посіб. 2-ге вид., стереотип. Київ: МАУП, 2001. 256 с.
3. Столяренко Л.Д. Основы психологии. 3-е изд., перераб. и доп. Серия «Учебники, учебные пособия». Ростов-на-Дону: Феникс, 1999. 672 с.
4. Психологія: підручник / Ю.Л. Трофімов, В.В. Рибалка, П.А. Гончарук та ін.; за ред. Ю.Л. Трофімова. 3-ге вид., стереотип. Київ: Либідь, 2001. 560 с.
5. Бочелюк В.Й., Денисова Т.А. Кримінально-виконавча психологія: підручник. Київ: Істина, 2008. 328 с.

Кисельов Ілля Олександрович
викладач кафедри
кримінального права та кримінології
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ ОСТАННІХ РОКІВ

Дослідження злочинності нерозривно пов'язане із аналізом її показників. Незважаючи на постійну критику на недостовірність тієї чи іншої інформації стосовно зареєстрованих та вчинюваних злочинів в Україні, наразі немає інших альтернатив для огляду злочинності в цілому. Огляд та аналіз показників злочинності дозволяє в цілому дійти висновків про її тенденції та сучасний стан.

Останні роки в Україні характеризуються активними змінами, наявністю достатньо гострих соціальних протиріч та політичних конфліктів. Не вносять позитиву і триваючі бойові дії на сході держави. Зрозуміло, що ці фактори певною мірою впливають на злочинність, її стан, структуру та характер. Достатньо складно уявити ефективну діяльність із запобігання злочинності державою, без урахування загальних тенденцій та змін, у її показниках.

Як відомо, показники злочинності розглядають з розподілом на кількісні та якісні. Застосування такої практики є поширеним у кримінологічній літературі та дозволяє комплексно охарактеризувати злочинність. В той же час найбільш точну та повну картину можна побачити лише у разі аналізу всіх показників злочинності, а не окремих даних.

Практика свідчить, що це, на жаль, не завжди враховується представниками ЗМІ та громадськості, які переважним чином орієнтуються на абсолютні показники злочинності, перераховуючи та наводячи лише цифри. В той же час інформація про характер та структуру злочинності залишається не розробленою.

Серед усіх показників злочинності протягом останніх п'яти років найбільшу актуальність мають саме якісні показники. Вони дозволяють зрозуміти «суть» того, що відбувається, побачити більш менш об'єктивні тенденції розвитку злочинності, а на основі цієї інформації розробити та впровадити заходи її запобігання.

Для одержання інформації про особливості характеру злочинності в Україні протягом останніх п'яти років нами було вивчено статистичні показники щорічних звітів Генеральної прокуратури України (Єдиний звіт про кримінальні правопорушення) з 2014 по 2018 роки.

Перш за все, необхідно зауважити, що протягом розглядуваних років спостерігається зміна кількості вчинюваних на території України злочинів у цілому. Так, якщо за 2014 рік було зареєстровано 529139 злочинів, то у 2015 – 565182, у 2016 – 592604, у 2017 – 523911, у 2018 – 487133 (за даними ГПУ). Огляд наведених даних в абсолютних числах вказує на те, що протягом вказаного періоду спостерігаються тенденції щодо зменшення загальної кількості вчинюваних на території України злочинів.

Виносячи висновки щодо «зменшення», необхідно враховувати низку специфічних факторів, зокрема проведення Антитерористичної операції, тимчасова втрата контролю над пев-

ними територіями України, активне реформування багатьох сфер суспільного життя тощо.

Так, якщо ще у 2014 році статистика відображає кількість діянь на майже усій території України, то вже починаючи з 2015 року у виборці не враховані діяння, вчинені на невідконтрольованих територіях. Таким чином, можна дійти загального висновку, що з розрахунку на 100 тис. населення (коефіцієнт) кількість злочинів не зменшилась, а навпаки – збільшилась. Втрата контролю над територіями Донецької та Луганської областей, а також АРК Крим призвела до того, що значна частина діянь, які там вчинюються, не потрапляють до статистики.

Проте наведена інформація не дозволяє виявити саме тенденції злочинності, простежити її характер, адже хоча і враховує відношення щодо кількості населення України та пропорційної кількості злочинів, не бере до уваги такий показник, як «тяжкість». Аналіз вчинених у 2014-2018 роках злочинів з розподілом їх на злочини невеликої тяжкості, середньої тяжкості, тяжкі та особливо тяжкі дозволяє дійти окремих висновків про характер злочинності в Україні.

Зокрема, в аналізованому періоді злочини невеликої тяжкості, а також злочини середньої тяжкості пропорційно зменшились. Тим не менш, питома вага особливо тяжких злочинів залишилась майже без змін, а тяжкі злочини суттєво збільшились у структурі злочинності. Наведена інформація свідчить про те, що у структурі злочинності наразі відбуваються негативні зміни, що в кінцевому перебігу будуть мати й вкрай негативні наслідки.

Задля того, щоб зрозуміти реальний масштаб погіршення ситуації, необхідно поглянути на питому вагу тяжких злочинів в загальній структурі злочинності. Якщо у 2014 році було зареєстровано 529139 злочинів, з яких 154216 були тяжкі, їх питома вага сягала 29,1 % від загальної кількості, що, до речі, вже досить тривожний показник. З огляду на статистичні дані, протягом 2018 року було зареєстровано 487133 злочини, з яких 167986 були тяжкими, їх питома вага складає 34,5%.

Для того, щоб відстежити динаміку таких змін, наведемо питому вагу тяжких злочинів за роками, зокрема: 2014 – 29,2%, 2015 – 31,5%, 2016 – 36,0%, 2017 – 37,8%, 2018 – 34,5%. Наведені показники демонструють саме тенденції злочинності, які полягають у поступовому чіткому погіршенні, в той час як абсолютні показники злочинності «плавають» і змінюються у більшу чи меншу сторону. Навіть зменшення питомої ваги тяжких злочинів у структурі злочинності в 2018 році не надає оптимізму. Фактично сьогодні кожен третій злочин, що вчинюється в Україні, є тяжким (!).

У загальному вигляді наведені дані демонструють якісно негативні зміни, які відбулися протягом останніх п'яти років у структурі та характері злочинності. Навіть простий аналіз питомої ваги тяжких та особливо тяжких злочинів у загальній структурі злочинності в Україні показує, що злочинці вчинюють дедалі більш небезпечні діяння.

Кожен третій злочин сьогодні в Україні є тяжким, а це означає, що він заподіює суттєву шкоду суспільству та державі. З урахуванням цього основна увага сьогодні, на нашу думку, повинна приділятися не боротьбі з «показниками», які традиційно однобічно вимірюють в абсолютних числах, а підвищенню якості роботи правоохоронних органів та обранню вектору на запобігання злочинності.

Коваленко Андрій Васильович
докторант Національної академії
внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ВЗАЄМОДІЯ ПОЛІЦІЇ ТА ІНШИХ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Запобігання та протидія злочинності є одним із найбільш пріоритетних напрямів державної політики, а система органів, що здійснюють цю діяльність, не обмежується лише Національною поліцією. Окрім цього, вчені акцентують вагу на тому, що поліція не здійснює свою діяльність ізольовано, а реалізує функції у сфері запобігання та протидії злочинності лише у тісному взаємозв'язку.

Саме тому автором обрано відповідну тематику. Від злагодженості взаємодії усіх правоохоронних органів залежить ефективність запобігання та протидії злочинності, низький рівень якої дасть можливість державі розвиватися, будувати міцну економіку та розширювати можливість реалізації інших важливих благ.

Перш за все слід зауважити на розумінні понять «запобігання» та «протидія» злочинності, оскільки, незважаючи на широко опрацьовану доктрину, підходи до їх трактування різняться. Так, за загальним правилом, поняття запобігання злочинності вчені визначають

як діяльність, що перешкоджає вчиненню кримінальних правопорушень, не допускає їх вчинення. Запобігати – означає «не допускати чогось заздалегідь, відвертати» [1, с. 89]. Такий результат досягається шляхом застосування заходів профілактики, що «запобігають, відвертають щось» [2, с. 827], попередження, тобто «застереження проти чого-небудь» [2, с. 569], або припинення розпочатих правопорушень, що тлумачиться як «змушування перестати щось вчиняти» [2, с. 717]. Протидію злочинності, у свою чергу, визначають як складне соціально-правове явище та поняття про нього, в якому відображається теорія і практика специфічної соціально-управлінської діяльності та суспільних і приватних ініціатив, а також кримінально-юстиційних зусиль, спрямованих на перешкодження вчиненню кримінальних правопорушень та реагування на їх вчинення [3].

Також авторами справедливо зазначається, що Національна поліція України є одним із основних правоохоронних органів, що реалізують функції із запобігання та протидії злочинності в Україні.

Разом із тим Законом України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 № 580-VII визначено завдання відповідного органу, серед великої кількості яких є положення, що орієнтовані на запобігання злочинам, а саме: здійснення превентивної та профілактичної діяльності, що спрямована на запобігання вчиненню правопорушень; виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню кримінальних та адміністративних правопорушень, вжиття у межах своєї компетенції заходів для їх усунення та ін. [4].

Поряд з цим необхідно зазначити, що Національна поліція України здійснює запобіжну діяльність не ізольовано, а у різних видах взаємодії з органами: 1) які визначають державну політику у сфері боротьби зі злочинністю (Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України); 2) які здійснюють координацію діяльності у сфері запобігання та протидії злочинності (Генеральний прокурор України та підпорядковані йому прокурори; Рада національної безпеки і оборони України); 3) які провадять правоохоронну діяльність у сфері боротьби зі злочинністю (серед суб'єктів даної групи варто виділяти дві підгрупи: а) органи, для яких боротьба зі злочинністю є однією з основних функцій (наприклад, Департамент карного розшуку Національної поліції України, Головне управління по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю СБУ України та ін.); 4) які здійснюють контролюючу та інші види управлінської діяльності (громадські організації, об'єднання, органи державного контролю, преса) [5, с. 154–162].

Національна поліція України, як цілісний механізм запобігання злочинності, складається із декількох підрозділів, що консолідовано здійснюють відповідну діяльність. Проте існує ряд прикладів, що свідчать про неможливість органів та підрозділів поліції виконувати деякі свої повноваження одноособово.

У свою чергу, необхідно звернути увагу на взаємообумовленість роботи органів, що формують державу політику у сфері запобігання та протидії злочинам та безпосередньо поліцією. Оскільки саме Верховна Рада України є єдиним органом законодавчої влади в Україні [6], тільки остання має право колегіально визначати правовий статус поліцейського, вказувати на те, що є злочином, а що є мірою допустимої поведінки. Також слід вказати на підпорядкованість Національної поліції України Міністерству внутрішніх справ України [7], що координує її діяльність. Це означає, що широта та ефективність виконання поліцією функцій із запобігання та протидії злочинності безпосередньо залежить від діяльності Кабінету Міністрів України загалом та Міністерства внутрішніх справ зокрема.

Поряд із цим наявний приклад фактичної взаємодії поліції із іншими правоохоронними органами. Так, наприклад, органи досудового розслідування в ході здійснення досудового слідства мають процесуального керівника – прокурора відповідного рангу, органу прокуратури, який відповідно до Кримінального-процесуального кодексу України [8] та Закону України «Про прокуратуру» [9] здійснює свої повноваження.

Поряд із цим наявний приклад стосовно проведення слідчих розшукових дій та негласних слідчих розшукових дій, а саме в тому контексті, що деякі з них проводяться лише з дозволу прокурора, деякі за ухвалою слідчого судді, що свідчить про тісний взаємозв'язок Національної поліції України під час здійснення своїх функцій по запобіганню та протидії злочинності.

Отже, на підставі проаналізованих джерел та наукових поглядів на зазначену проблематику можна аргументувати такі висновки про те, що запобіганням злочинності є діяльність суб'єктів по недопущенню вчинення злочинів, а Національна поліція України, у свою чергу, є одним із основних таких суб'єктів. Також досягнуто висновку про те, що поліція не здійснює свою діяльність одноособово, а перш за все її діяльність коригується загальнодержавними інституціями – Верховною Радою України та Кабінетом Міністрів України, також під час здійснення своїх функцій із запобігання та протидії злочинам поліція постійно і систематично співпрацює із іншими правоохоронними органами, а саме: системою судів та Прокуратурою України.

1. Новий тлумачний словник української мови: у 4 т. Київ: Аконіт, 2001. Т. 2. 911 с.
2. Новий тлумачний словник української мови: у 4 т. Київ: Аконіт, 2001. Т. 3. 927 с.
3. Куц В. Протидія злочинності: сутність і зміст. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2016. № 4(12). С. 103–112. URL: <http://www.chasopysnapu.gov.ua/chasopys/ua/pdf/12-2016/kuts.pdf>
4. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>
5. Тичина Д.М. Національна поліція України в системі суб'єктів запобігання злочинам. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2016. № 2 (13).
6. Про Регламент Верховної Ради України: Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 14-15, № 16-17. Ст. 133. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17>
7. Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України: постанова Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 р. № 878. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npras/248608057>
8. Кримінальний-процесуальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
9. Про прокуратуру: Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 2-3. Ст. 12. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>

Ларкін Михайло Олександрович
доцент кафедри
кримінального права та правосуддя
Запорізького національного університету,
кандидат юридичних наук, доцент

ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДО ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ЧЛЕНАМИ МОЛОДІЖНИХ НЕФОРМАЛЬНИХ ГРУП (ОБ'ЄДНАНЬ)

Першочерговою інформаційно-пошуковою слідчою (розшуковою) дією, яка проводиться при розслідуванні злочинів, що вчиняються членами молодіжних неформальних груп (об'єднань), є огляд місця події. Важливість її результатів важко переоцінити в умовах інформаційної невизначеності, особливо на початковому етапі розслідування, та враховуючи груповий характер вказаних злочинів. Під час огляду місця події, окрім збирання інформації, складається уявлення про психологічне тло події, тобто слідчий з'ясовує, за яких умов відбулася подія і як діяли її учасники [1, с. 27]. Саме через це підготовці до проведення огляду місця події щодо злочинів, вчинюваних членами молодіжних неформальних груп (об'єднань), має бути приділена велика увага.

За вже усталеною практикою, процес підготовки до огляду місця події під час розслідування злочинів, що вчиняються членами молодіжних неформальних груп (об'єднань), повинен складатися з: 1) підготовчих дій до виїзду на місце події та 2) підготовчих дій безпосередньо на місці події.

При підготовці до виїзду на місце події слідчий зобов'язаний отримати якнайбільше інформації про подію та її свідків-очевидців, організацію охорони місця події, заходи щодо збереження слідів та інших речових доказів [2, с. 13]. Крім того, слідчому необхідно знати, чи є припущення, що до злочину причетні члени якоїсь молодіжної неформальної групи, чим викликане таке припущення. Після цього слідчий формує склад слідчо-оперативної групи, до якої обов'язково слід включити спеціаліста, який вивчає формування і діяльність молодіжних неформальних груп (об'єднань). Також слідчий визначає, які технічні засоби можуть знадобитися при проведенні огляду. Зокрема, якщо місце події охоплює велику площу (наприклад, коли відбулися чи відбуваються масові заворушення або ж хуліганські дії футбольних фанів), для фіксації усіх деталей може виникнути потреба у здійсненні аерозйомки за допомогою квадрокоптера.

Прибувши на місце події, слідчий повинен:

- 1) упевнитися, чи всі потерпілі встановлені, чи надано їм допомогу (за потреби);
- 2) опитати свідків-очевидців вчиненого й дізнатися:
  - скільки було злочинців, якою була роль кожного, які ознаки їх зовнішності;
  - чи може зовнішній вигляд злочинців свідчити про приналежність останніх до молодіжної неформальної групи (об'єднання);
  - чи можна через дії, висловлювання злочинців віднести їх до якоїсь молодіжної неформальної групи (об'єднання), наприклад такої, що пропагує неонацизм;

3) дати відповідні розпорядження співробітникам Національної поліції щодо усунення з місця події сторонніх осіб, проведення необхідних слідчих (розшукових) дій та організаційно-технічних заходів (спрямованих на затримання злочинців, встановлення і допит свідків, перевірку причетності до вчинення злочину певних осіб тощо) [3, с. 301];

4) провести інструктаж серед безпосередніх учасників огляду місця події, окреслити коло завдань кожного з них. Особливу увагу слід приділити фіксації специфічних слідів, які можуть свідчити про те, що злочин вчинено саме членами молодіжної неформальної групи (об'єднання). Це дозволить ідентифікувати конкретних осіб, причетних до вчинення злочину.

Отже, підготовка до огляду місця події при розслідуванні злочинів, які вчиняються членами молодіжних неформальних груп (об'єднань), має неабияке значення для тактично грамотного, ефективного проведення зазначеної слідчої (розшукової) дії, адже від результатів огляду місця події багато в чому залежить подальший хід розслідування.

1. Психологія слідчої діяльності: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Андросюк В.Г. та ін.; за заг. ред. Л.І. Казміренко. Київ: Правова єдність, 2009. 200 с.

2. Огляд місця події при розслідуванні окремих видів злочинів: наук.-практ. посібник / за заг. ред. Н.І. Клименко. Київ: Юрінком Інтер, 2005. 216 с.

3. Криміналістика: підручник: у 2-х т. / В.Ю. Шепітько, В.А. Журавель, В.О. Коновалова та ін.; за заг. ред. В.Ю. Шепітька. Харків: Право, 2019. Т. 1. 456 с.

Литвинов Валерій Валентинович
доцент кафедри кримінального процесу
Дніропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ОСОБЛИВОСТІ ОЗНАЙОМЛЕННЯ З МАТЕРІАЛАМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ, ЯКЕ МІСТИТЬ ВІДОМОСТІ, ЩО СТАНОВЛЯТЬ ДЕРЖАВНУ ТАЄМНИЦЮ

Ознайомлення сторін захисту та обвинувачення з матеріалами кримінального провадження здійснюється у разі, коли прокурор визнає, що зібрані під час досудового розслідування докази є достатніми для складання обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру. Зазначена процесуальна дія чинним КПК України визначена як відкриття матеріалів іншій стороні. Здійснення зазначеної процесуальної дії означає надання стороною обвинувачення для ознайомлення сторони захисту усіх матеріалів кримінального провадження, що були здобуті під час досудового розслідування. Враховуючи тему цієї доповіді, у ній буде приділено увагу процесуальному порядку відкриття матеріалів стороні захисту.

Процесуальна дія «відкриття матеріалів іншій стороні» надає право стороні захисту ознайомлюватися з матеріалами досудового розслідування, які є в розпорядженні прокурора, слідчого. Під час виконання цієї процесуальної дії сторона захисту, відповідно до ч. ч. 2, 3, 4 ст. 290 КПК України, має право скопіювати або відобразити відповідним чином будь-які речові докази або їх частини, документи або копії з них, а також надати доступ до приміщення або місця, якщо вони знаходяться у володінні або під контролем держави, і прокурор має намір використати відомості, що містяться в них, як докази у суді.

Процесуальний порядок здійснення відкриття матеріалів іншій стороні суттєво змінюється у разі закінчення досудового розслідування у кримінальному провадженні, яке містить відомості, що становлять державну таємницю. Відповідно до ст. 517 КПК України, досудове розслідування, а також судовий розгляд у кримінальному провадженні, яке містить державну таємницю, проводиться з дотриманням вимог режиму секретності. Це означає, що ознайомлення сторони захисту з матеріалами такого кримінального провадження під час відкриття матеріалів іншій стороні може здійснюватися лише за спеціальними правилами, які забезпечують дотримання режиму секретності. Системний аналіз норм КПК України дозволяє виділити два таких спеціальних правила:

1) обов'язкове отримання учасниками кримінального провадження спеціального допуску та доступу до державної таємниці;

2) передбачення особливого процесуального порядку здійснення відкриття матеріалів іншій стороні.

Зважаючи на обсяг зазначеного дослідження, зазначені вище процесуальні правила не можуть бути розглянуті у повному обсязі, а тому у цій доповіді буде звернуто увагу ли-

ше на їх основні та проблемні питання.

Щодо першого правила, відповідно до ч. 3 ст. 517 КПК України, до участі у кримінальному провадженні, яке містить відомості, що становлять державну таємницю, допускаються особи, які мають допуск до державної таємниці відповідної форми та яким надано доступ до конкретної секретної інформації (категорії секретної інформації) та її матеріальних носіїв. Зазначене правило не стосується підозрюваного, бо йому роз'яснюються лише вимоги ст. 28 Закону України «Про державну таємницю», де передбачено відповідальність за розголошення відомостей, що становлять державну таємницю.

Згідно з вимогами ч. 4 ст. 517 КПК України, для того щоб здійснити відкриття матеріалів іншій стороні, захисник та законний представник змушені отримати допуск та доступ до державної таємниці. Порядок отримання допуску і доступу до державної таємниці врегульовано нормами Закону України «Про державну таємницю». Відповідно до ст. 22 зазначеного Закону, допуск до державної таємниці надається дієздатним громадянам України, які потребують його за умовами своєї службової, виробничої, наукової чи науково-технічної діяльності або навчання. У ст. 27 Закону України «Про державну таємницю» визначено, що доступ до державної таємниці надається дієздатним громадянам України, яким надано допуск до державної таємниці та які потребують його за умовами своєї службової, виробничої, наукової чи науково-дослідної діяльності або навчання. З аналізу розглядуваної статті можна зробити висновок, що доступ до державної таємниці можуть отримати службові особи, науковці або особи, навчання яких неможливе без вивчення матеріалів, які містять у собі державну таємницю. Норма, яка б передбачала допуск і доступ адвоката (захисника) законного представника або інших учасників кримінального процесу, не передбачена.

Не можна здійснити допуск і доступ зазначених учасників кримінального процесу як осіб, які здійснюють службову діяльність, тобто службових осіб. Такий висновок можна зробити з аналізу постанови Пленуму Верховного Суду України № 5 від 26.04.2002 «Про судову практику у справах про хабарництво». У постанові зазначено, що при вирішенні питання, чи є та або інша особа службовою, належить керуватися правилами, які викладено в п.п. 1, 2 примітки до ст. 364 КК України. У згаданих пунктах зазначено, що службовими особами є особи, які постійно чи тимчасово здійснюють функції представників влади, а також обіймають постійно чи тимчасово на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форми власності посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, або виконують такі обов'язки за спеціальним повноваженням. Окрім зазначеного, Верховний Суд України у своїй постанові (ППВСУ № 5 від 26.04.2002 «Про судову практику у справах про хабарництво») вказує, що працівники підприємств, установ, організацій, які виконують професійні (адвокат, лікар, вчитель тощо), виробничі (наприклад, водій) або технічні (друкарка, охоронник тощо) функції, можуть визнаватися службовими особами лише за умови, що поряд із цими функціями вони виконують організаційно-розпорядчі або адміністративно-господарські обов'язки.

З викладеного можна зробити висновок, що процесуальний порядок допуску і доступу до державної таємниці захисника (адвоката) та законного представника підозрюваного має недоліки.

Слід зазначити, що у ст. 23 Закону передбачено випадки ненадання особам допуску та доступу до державної таємниці. Зазначена стаття може бути застосована і до захисника (адвоката) або законного представника у разі встановлення для цього відповідних підстав. У свою чергу, відсутність допуску до державної таємниці унеможливує участь такого процесуального учасника у проведенні процесуальних дій, передбачених ст. 290 КПК України. З огляду на це в КПК України було б доцільно передбачити норми, якими б зазначена ситуація могла бути урегульована.

Щодо другого правила, варто звернути увагу на те, що ч. 4 ст. 290 КПК України надає право стороні захисту під час доступу до матеріалів кримінального провадження робити копії або відображення матеріалів. У разі, коли досудове розслідування здійснюється у кримінальному провадженні, яке містить відомості, що становлять державну таємницю, відповідно до § 2 ч. 5 ст. 517 КПК України, захисникам та законним представникам підозрюваного чи обвинуваченого заборонено робити копії з матеріалів, які містять державну таємницю. Підозруваний, обвинувачений, його захисник та законний представник з метою підготовки та здійснення захисту, відповідно до § 3 ч. 5 ст. 517 КПК України, можуть робити лише виписки з матеріалів, що містять державну таємницю. Вказані виписки зберігаються з дотриманням вимог режиму секретності, а також за умови опечатування, що унеможливує ознайомлення з їх змістом сторонніх осіб. Передбачення нормами КПК України таких прав має позитивне значення для здійснення захисту. Але слід зауважити, що розслідування кримінального провадження може стосуватися, наприклад, підробки документів,

які мають гриф секретності, і в таких випадках було б доцільно передбачити право сторони захисту відобразити такі документи, щоб у подальших стадіях кримінального судочинства використовувати їх для захисту прав підозрюваного.

Павлова Наталія Валеріївна
старший викладач кафедри криміналістики,
судової медицини та психіатрії
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ЩОДО ВИКОРИСТАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ МАТЕРІАЛІВ ФОТО-ВІДЕОЗЙОМКИ, ЗВУКОЗАПISУ, ЩО МІСТЯТЬ ІНФОРМАЦІЮ ПРО СКОЄННЯ ЗЛОЧИНУ ЧИ ПІДГОТОВКУ ДО НЬОГО

На сьогодні відеозаписи та інші носії, у тому числі електронні, відіграють значну роль у процесі доказування під час здійснення розслідування кримінального провадження.

Слід сказати, що отримати можливість доступу до зазначених матеріалів, згідно кримінального процесуального законодавства, можна у різний спосіб. Зокрема, для отримання матеріалів відеозапису та інших носіїв інформації, слідчі найчастіше звертаються до слідчого судді з клопотанням про тимчасовий доступ до речей та документів, що полягає у наданні сторони кримінального провадження особою, у володінні якої знаходяться такі речі і документи, можливість ознайомитися з ними, зробити їх копії та вилучити їх (ст. 159 КПК України).

Статтею 167 КПК України передбачено можливість тимчасово вилучити речі та документи підозрюваного або осіб, у володінні яких перебуває зазначене, щодо яких є достатні підстави вважати, що вони підшукані, виготовлені, пристосовані чи використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення та (або) зберегли на собі його сліди [1].

За наявності законних підстав, слідчий може провести обшук у житлі чи іншому володінні особи з метою відшукування речей і документів, що мають значення для досудового розслідування та відомостей, які містяться у відшукуваних речах і документах і можуть бути доказами під час судового розгляду (ст. 234 КПК України).

До того ж, кримінальний процесуальний кодекс України надає право потерпілому особисто подавати докази слідчому, прокурору, слідчому судді, суду (ст. 56), а у статті 60 КПК України йдеться про право заявника подавати на підтвердження своєї заяви речі і документи. З цього виходить, що надані речові та документальні докази повинні враховуватися. При отриманні у такий спосіб відеозаписів слідчий повинен провести огляд предмета, який під час слідчих дій добровільно надає особа, яка ним володіє, та залучити як доказ [2, с. 90].

Отримати матеріали відеозапису та інших носіїв інформації можна й шляхом проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Так, відповідно до ч. 1 ст. 256 КПК протоколи щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій, аудіо або відеозаписи, фотознімки, інші результати, здобуті за допомогою застосування технічних засобів, вилучені під час їх проведення речі і документи або їх копії можуть використовуватися в доказуванні на тих самих підставах, що і результати проведення інших слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування.

Викладене свідчить, що закон надає безліч можливостей отримати матеріали звуко-відео записів. Між тим, не дивлячись на те, що питанням застосування відеозаписів в якості доказів, у науковій літературі приділялося достатньо уваги, проблема використання цих видів доказів у кримінальному провадженні дотепер є відкритою.

Справа в тому, що для аргументації позиції того чи іншого учасника провадження докази мають бути отримані із дотриманням норм кримінального-процесуального законодавства України, Цивільного кодексу України, Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», без істотного порушення прав та свобод людини, гарантованих Конституцією та іншими законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Між тим, допустимість доказів, отриманих із використанням засобів звуко-відеозапису, викликає низку суперечок і суд може не прийняти до уваги такі матеріали, виявивши, що вони здобуті із порушенням визначеної законом процедури, без згоди певних осіб, із порушенням їх прав, свобод та законних інтересів.

Водночас, статтею 307 Цивільного кодексу України припускається згода особи на знімання її на фото-, кіно- чи відеоплівку, якщо зйомки проводяться відкрито на вулиці, на

зборах, конференціях, мітингах та інших заходах публічного характеру [3]. З цього видно, що в окремих випадках згода особи на зйомку презюмується, тобто фізична особа вважається такою, що погодилась на зйомку, аж поки вона не висловить своє заперечення щодо цього. У цьому контексті досить слушною є позиція науковців, які зауважують, що у випадку здійснення відеозйомки в публічних місцях збирається інформація не стосовно конкретної особи, що свідчить про відсутність умислу збирання конфіденційної інформації про особу, та отриманий відеозапис може бути використаний в якості допустимого доказу під час розслідування кримінального провадження [4, с. 140].

Водночас, не безпідставною є така пропозиція у випадку відеозйомки об'єктів, які хоча і є публічно доступними, але їх немає серед переліку об'єктів, визначених у частині 1 статті 307 Цивільного кодексу України. Мова йдеться про відеоспостереження на прибудинкових територіях, у під'їздах та ліфтах, приміщеннях торговельних центрів, автовокзалах та аеропортах, у холах готелів та гуртожитків, фойє офісів тощо.

Законодавець виходить з того, що згода фізичної особи може виражатись як у письмовій так і в усній формі, в тому числі і шляхом конклюдентних дій, що виражають її волю не у формі усного чи письмового волевиявлення, а поведінкою, за якою можна зробити висновок про її намір. З цього вбачається доцільність надання можливості особі, яка знаходиться на одному із вказаних об'єктів, бути обізнаною про факт відеозйомки. Якщо вона своєю поведінкою не заперечуватиме проти цього, це не буде порушенням прав, свобод та законних інтересів.

У той же час, встановлення відеоспостереження у житлових кімнатах гуртожитків, готелів, в офісних кабінетах, квартирах, приватних будинках тощо, буде прямим порушенням прав осіб, які там працюють, постійно або тимчасово проживають, якщо відеоспостереження проводиться без їх згоди.

Таке відеоспостереження вважатиметься, як приховане, а матеріали відеозапису, отримані у такий спосіб, вважатимуться недопустимими. З цього приводу можна навести приклад.

Так, у засобах масової інформації активно обговорювався відеозапис, на якому відображено факт систематичного нанесення тілесних ушкоджень хлопчикові його нянею, яка здійснювала догляд за цією дитиною. Відеозапис було отримано шляхом встановлення у кімнати квартири прихованої відеокамери, про яку жінка не була проінформована. Було відкрито кримінальне провадження, проведено розслідування, але у суді матеріали скритого відеозапису суддя відхилив, посилаючись на недопустимість доказів, отриманих у незаконний спосіб [5].

Відповідно до ст. 271 Цивільного кодексу України, зміст особистого немайнового права становить можливість фізичної особи вільно, на власний розсуд визначати свою поведінку у сфері свого приватного життя, яке охороняється законодавством від неправомірних втручань з боку інших осіб [3]. До того ж, стаття 32 Конституції України наголошує, що ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України [6].

Законодавче регулювання права на невтручання в особисте та сімейне життя узгоджується й із міжнародно-правовими актами. Так, у статті 12 Загальної декларації прав людини 1948 року встановлено, що ніхто не може зазнавати безпідставного втручання у його особисте і сімейне життя, безпідставного посягання на недоторканність його житла, таємницю його кореспонденції або на його честь і репутацію. Кожна людина має право на захист законом від такого втручання або таких посягань [7].

З цього видно, що законодавець досить категорично відноситься до втручання у приватне життя і стоїть на заваді використання у кримінальному провадженні матеріалів, отриманих прихованою відеокамерою, та ще й без згоди особи.

Проте, у деяких випадках законодавець здійснює обмеження гарантії щодо отримання згоди фізичної особи на її зйомку на фото-, кіно-, теле-, чи відеоплівку, дозволяючи здійснювати непогоджену зйомку фізичної особи, в тому числі і таємну. Так, наприклад, оперативні підрозділи для виконання завдань оперативно-розшукової діяльності при наявності підстав, передбачених ст. 6 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», мають право здійснювати спостереження за особою, речю або місцем, а також аудіо-, відеоконтроль місця згідно з положеннями статей 269, 270 Кримінального процесуального кодексу України (п. 11 ч. 1 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність») [8].

Водночас, не можна залишати без уваги Рішення Конституційного суду України у справі за конституційним поданням Служби безпеки України щодо офіційного тлумачення положення частини 3 статті 62 Конституції України від 20.10.2011 р. № 12-рп/2011. Зокре-

ма, Суд виходячи з того, що фактичні дані про скоєння злочину чи підготовку до нього можуть бути одержані не тільки в результаті оперативно-розшукової діяльності уповноважених на це осіб, а й випадково зафіксовані фізичними особами, які здійснювали *власні (приватні) фото-, кіно-, відео-, звукозаписи, або відеокамерами спостереження*, розташованими як у приміщеннях, так і ззовні, вказав, що при оцінюванні на предмет допустимості як доказів у кримінальній справі фактичних даних, що містять інформацію про скоєння злочину чи підготовку до нього, **необхідно враховувати ініціативний або ситуативний (випадковий) характер дій фізичних або юридичних осіб, їх мету та цілеспрямованість при фіксуванні зазначених даних.** Конституційний Суд України вирішив, що подані будь-якою фізичною або юридичною особою речі або документи (фактичні дані) не відповідають вимогам допустимості доказів, якщо вони одержані внаслідок цілеспрямованих дій із застосуванням оперативно-розшукових заходів, передбачених Законом [9].

З цього приводу можна зробити висновок, що цілеспрямовані дії особи, що полягали у відеозйомці особи, яку не було повідомлено про такий факт (за виключенням їх проведення в рамках ОРЗ), можуть розцінюватися як незаконні, а подані до суду матеріали відеозапису визнаватимуться недопустимими.

1. Кримінальний процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України, 2013, № 9-10, ст. 88, із змінами, внесеними згідно із Законом України від 07.10.2014 р., № 1689-VII, ВВР, 2014, № 46, ст. 2046.

2. Павлюк В. Значення матеріалів фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інших носіїв інформації у кримінальному провадженні // Національний юридичний журнал: теорія та практика. №2. 2014.

3. Цивільний Кодекс України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). -2003. - №№ 40-44, ст. 356.

4. Соколан Т.С. Відеозапис як джерело доказів: нотатки до наукової дискусії // Адміністративне право і процес. № 3(5). 2013.

5. Відеозапись скритої камерой не являється доказательством: URL: <http://www.bramasys.com.ua/videonabludenie/o-skrytom-videonabludenii/>.

6. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р., № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

7. Загальна декларація прав людини // Права людини і професійні стандарти для юристів в документах міжнародних організацій. Амстердам К., 1996. 342 с.

8. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.92 року №21-12 // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, N 22, ст.303

9. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Служби безпеки України щодо офіційного тлумачення положення частини 3 статті 62 Конституції України від 20.10.2011 р. № 12-рп/2011 (№ 1-31/2011): URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-11>.

Пацкевич Александр Петрович
доцент кафедри криміналістики
Академії МВД Республіки Беларусь,
кандидат юридических наук, доцент

ТАКТИКА ПРОИЗВОДСТВА СЛЕДСТВЕННОГО ЭКСПЕРИМЕНТА: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ

В ряде случаев объективные проверка и оценка полученных доказательств возможны только при проведении следственного эксперимента, позволяющего органу уголовного преследования опытным путём проверить достоверность полученных в ходе следствия сведений, правильность своих гипотез и выводов, а также воспроизвести картину произошедшего события в полном объёме с учётом взаимных связей, различных деталей и особенностей.[1, с.3]

Анализ судебно-следственной практики говорит о том, что в процессе расследования уголовных дел при производстве следственного эксперимента сотрудниками органов уголовного преследования допускаются ряд ошибок, которые не позволяют в дальнейшем использовать результаты данного следственного действия в ходе судебного заседания.

В криминалистической литературе авторами выделяются те типичные ошибки, которые допускаются лицом, производящим расследование при составлении протокола следственного эксперимента.[2, с.3; 3, с.16; 4, с. 29-35; 5,с.136-138; 6,с.100-105; 7, с.53-57]

К примеру, Н.И. Гуковская к ним относит: «неправильное процессуальное оформление проделанных опытов; неполнота протокола, т.е. не указывается в какой обстановке проводился следственный эксперимент, не описывается содержание опытов, нет сведений о том, что проводилась фотосъемка, составлялись схемы и планы; нарушение последователь-

ности при описании проделанных опытов, когда описание опытных действий носит не последовательный характер, а представляет собой беспорядочное изложение; приведение в протоколе данных, не относящихся к следственному эксперименту; небрежная литературная редакция протокола» [2, с.30-31]. Кроме этого не всегда объективно следователем проводится оценка хода и результатов следственного эксперимента [Халиулин].

Возможно, по этой причине следователи и сотрудники органов дознания неохотно планируют и проводят следственный эксперимент в своей практической деятельности. От того, насколько грамотно следователь спланирует экспериментальные действия, во многом зависит успех следственных действий в целом, поскольку доказательной базой будут служить оформленные протоколом результаты эксперимента (как положительные, так и отрицательные).

Просчеты и ошибки сотрудников органов уголовного преследования в процессе подготовки и проведения этого следственного действия зачастую обусловлены не только непониманием ими опытной сущности следственного эксперимента, но и отсутствием в уголовно-процессуальном законодательстве четко прописанного механизма производства данного следственного действия. Согласно статьи 207 Уголовно-процессуального кодекса Республики Беларусь (далее по тексту – УПК Республики Беларусь), порядок организации и проведения следственного эксперимента отданы на усмотрение сотрудника органа уголовного преследования, который в соответствии с нормами УПК Республики Беларусь вправе сам самостоятельно принимать решение о производстве данного следственного действия и самостоятельно его проводит. К сожалению, в ст. 207 УПК Республики Беларусь, на наш взгляд, не совсем четко регламентированы права и обязанности участников данного следственного действия и другие аспекты следственного эксперимента [8].

Отсутствующие в законодательстве механизмы исполнения тех или иных действий, неясные толкования тех или иных норм обычно разъясняются в решениях высших судебных органов, комментируются в научно-практических комментариях к законам, разъясняются в трудах таких ученых, как: Б. С Альхамду [9], Л. Е. Ароцкер [10], Р. С Белкин [11-15], Н. И Гуковская [2; 16], А. Б. Манчу [17], А.С. Рубан [1; 18], К. В.Соснин [19] и другие.

Вместе с тем, несмотря на почти 50-летнее существование следственного эксперимента как самостоятельного процессуального действия, вопросы о его сущности, целях и задачах до настоящего времени остаются проблемными, вызывающих многочисленные споры ученых-процессуалистов. [1, с.3]

В статье 207 УПК Республики Беларусь, регламентирующей порядок производства следственного эксперимента, указан только следователь производящий расследование уголовного дела. Возникает вопрос, имеет ли право проводить следственный эксперимент сотрудник органа дознания, которому поручено производство расследования преступления с момента возбуждения уголовного дела и до передачи по истечении десятидневного срока в органы предварительного следствия.

Согласно действующего уголовно-процессуального законодательства Беларуси следственный эксперимент орган дознания проводить не может, так как, в части 1 статьи 186 УПК Республики Беларусь указано, что орган дознания после возбуждения уголовного дела проводит неотложные следственные и другие процессуальные действия для установления и закрепления следов преступления. В перечне неотложных следственных действий следственный эксперимент отсутствует. Но порой именно орган дознания имеет все возможности для «проверки и уточнения данных, имеющих значение для уголовного дела». Примером может служить расследование дорожно-транспортных происшествий (далее по тексту – ДТП) со смертельным исходом, где мы имеем быстро сменяющуюся обстановку, связанную, прежде всего, с наличием на месте ДТП: транспортных средств, дорожных и погодных условий и т.д. Впоследствии при расследовании уголовных дел у следователей возникают проблемы с подбором тех условий, которые имели место во время совершения преступления, особенно это касается метеорологических условий погоды. Дополнения в статью 186 УПК, в части включения следственного эксперимента в перечень неотложных следственных действий, позволил бы сотрудникам дознания его производства в условиях, реально приближенных к обстановке, которая имела место при совершении преступления. Ряд криминалистов и специалистов в области уголовного процесса предлагают законодательно закрепить производство следственного эксперимента до возбуждения уголовного дела. Полагая, что при этом будет более результативно проходить процесс получения доказательств.

Еще одной проблемой, требующей законодательного урегулирования, является время проведения следственного эксперимента. Так, согласно уголовно-процессуальному законодательству Республики Беларусь, регламентирующим деятельность следователя при проведении ряда следственных действий (например, осмотра места происшествия, обыска) в ночное время (согласно п.16 ст. 6 УПК Республики Беларусь «ночное время-промежуток

времени с 22.00 до 6.00 по местному времени») допускается только в случаях, не терпящих отлагательств, что не относится к следственному эксперименту.

В юридической литературе к таким случаям, как правило относят: когда необходимо реализовать меры по предотвращению или пресечению преступления; промедление с производством следственного действия позволит подозреваемому скрыться; возникла реальная угроза уничтожения или сокрытия предметов и орудий преступления; имеются достаточные основания полагать, что лицо скрывает при себе предметы или документы, могущие иметь значение для уголовного дела, неотложность обусловлена обстановкой только что совершенного преступления [29,с.3].

Анализ следственной практики показывает, что зачастую преступления совершаются именно в ночное время, а для объективности и достоверности при производстве этого следственного действия необходимо соблюдать все условия, максимально приближенные к той обстановке, которая имела место при совершении преступления. На наш взгляд, следует законодательно закрепить в ст. 207 УПК Республики Беларусь возможность проведения этого следственного действия в то время, которое соответствует определенным временным параметрам, в которых произошло правонарушение.

Исходя из формулировки ст. 207 УПК Республики Беларусь целью следственного эксперимента является проверка и уточнение данных, имеющих значение для уголовного дела.

Однако следует согласиться с мнением большинства современных ученых (Н.А. Моисеев, К.С. Колесник, В.В. Сергеев, А.И. Анапольская, Л.Я. Драпкин), указывающих на значительное ограничение целей проведения следственного эксперимента в контексте указанной статьи, поскольку помимо указанных целей можно выделить и другие: получение новых доказательств; проверку тех или иных предположений следователя; установление причин и условий, способствовавших совершению преступления; проверку следственных версий [30,с.23;31, с.63-66; 32, с.8-11].

Согласно криминалистическим рекомендациям, следственный эксперимент должен проводиться при определенных условиях, максимально сходных с теми, при которых произошло расследуемое преступление. К этим условиям, в первую очередь, относят место, где произошло правонарушение; в той же или в реконструированной обстановке, в которой происходило событие; время суток, освещенность, погодные условия, с использованием тех же или сходных предметов.

В следственном эксперименте должны принимать участие лица, участвовавшие в совершенном событии, причем это могут быть как потерпевшие, свидетели, так и подозреваемые. Если такие лица не могут по ряду причин участвовать в производстве следственного действия (болезнь, заграничная командировка смерть, и т.д.), могут привлекаться лица сходными с ними по физическим параметрам(возраст, телосложение, состояние здоровья и тд). За исключением тех случаев, когда в результате следственного действия опытным путем проверяется возможность совершения каких-либо действий конкретным лицом (например, изготовление фальшивых документов, проверка профессиональных качеств и физических возможностей конкретного лица и т.д.).

На стадии подготовки к следственному эксперименту следователь обязан предусмотреть возникновение различных следственных ситуаций, которые не позволяют производство этого следственного действия по ряду причин. В криминалистической литературе рассматривается ряд обстоятельств, при которых производство следственного эксперимента невозможно и недопустимо по моральным, этическим, экономическим и иным соображениям, например, если это угрожает безопасности участникам. Прежде всего, если проведение этого следственного действия:

- затрагивает честь и достоинство личности (часть 1 ст. 12 УПК Республики Беларусь);
- угрожает здоровью и безопасности участников уголовного процесса и присутствующим гражданам;
- для его производства требуются большие материальные затраты;
- невозможно провести реконструкцию обстановки совершенного преступления, а без нее следственное действие не будет являться результативным;
- связано с участием малолетних или престарелых лиц, которые неадекватно оценивают обстановку и затрудняются в силу своего возраста объективно совершать какие-либо опытные действия в ходе следственного эксперимента;
- может вызвать нарушения общественного порядка;
- может быть причинен существенный ущерб государству;
- повлечет серьезные перебои в работе предприятия, учреждения, организации или работы транспорта;
- не получено добровольное согласие проверяемого лица на участие в эксперименте-

льных действиях и т.д.

Хотелось бы остановиться на такой проблеме, слабо изученной в криминалистической литературе, как оценка результатов следственного эксперимента. Как правильно указывает О.К. Чернецкий: «Результаты следственного эксперимента должны рассматриваться только в совокупности с другими материалами расследуемого уголовного дела, как правило, они подтверждают или опровергают имеющиеся у следователя предположения или сами становятся базой для нового предположения о факте или явлении». [33, с.216-220].

Анализируя деятельность сотрудников органов уголовного преследования уже на завершающем этапе производства следственного эксперимента осуществляется оценка полученных результатов, определяется их значимость для расследования.

Именно на этой стадии выявляются ошибки, допущенные при проведении следственного действия, оцениваются их возможные результаты, решается вопрос о целесообразности повторного проведения данного действия. [30, с.23; 32, с.8-11].

Рассматривая оценку следственного эксперимента, следует отметить, что в нее входит ряд факторов, позволяющих оценить эффективность и результативность хода и результатов этого следственного действия.

Прежде всего, это проверка правильности определения целей следственного эксперимента, его содержания и последовательности проведения опытных действий. Анализируется обстановка проведения следственного эксперимента: созданы ли при этом условия соответствующие тем, при которых произошло правонарушение. Исследуются тактические приемы и их эффективность в процессе проведения следственного эксперимента. Полученные результаты изучаются в совокупности с уже имеющимися доказательствами, собранными в ходе расследования уголовного дела.

В процессе анализа результатов данного следственного действия тщательно исследуется и сам протокол следственного действия, именно в нем отражается ход и результаты проведенного следственного действия, а также приложения к нему в виде планов, схем, зарисовок, фото,- и видеозаписи. К сожалению как отмечается в криминалистической литературе на практике это делается далеко не всегда, что приводит к последствиям, негативным для установления объективной истины по расследуемому уголовному делу. На наш взгляд, требует уточнение пункт 3 части 2 ст. 207 УПК Республики Беларусь, в части использования для фиксации хода следственного эксперимента киносъёмки. Анализ следственной практики показывает, что в настоящее время следователи повсеместно используют видеозапись, причем с использованием возможностей мобильных телефонов.

Если при оценке результатов следственного эксперимента следователь обнаруживает то или иное обстоятельство, ставящее под сомнение достоверность этих результатов, и если есть основания полагать, что допущенная ошибка может быть устранена повторным экспериментом, то такой эксперимент должен быть проведен.[34, с.106; 35, с. 13].

Следственный эксперимент имеет большое значение, однако на практике зачастую не применяется в тех случаях, когда проведение его необходимо. Это связано с тем, что проведение следственного эксперимента связано с большим количеством трудностей чисто организационного характера, а также результаты следственного эксперимента далеко не всегда приводят к бесспорным, категорическим выводам. Однако нельзя и тот факт, что при расследовании значительного количества преступлений следственный эксперимент бывает иногда незаменимым средством получения доказательств.

Уяснение данных вопросов практическими работниками правоохранительных органов будет иметь существенное значение для быстрого и полного раскрытия преступлений и изобличения виновных, для привлечения каждого виновного в совершении преступления к ответственности в соответствии с законом, для ограждения граждан от необоснованных обвинений в совершении преступлений, для устранения причин и условий, способствовавших совершению преступлений.

1. Рубан А.С. Следственный эксперимент: теория и практика: автореф. дис. . канд. юрид. наук. Владимир, 2009.- 26 с.

2. Гуковская Н.И. Следственный эксперимент. М.: Госюриздат, 1958. – 96с.

3. Жукова, Н. И. Производство следственного эксперимента / Н. И. Жукова, А. Н. Жукова. – Изд-во Саратов. ун-та, Саратов, 1989.-120с.

4. Лошманов, В. П. Следственный эксперимент при расследовании автопроисшествий, возникших в результате неисправностей транспортных средств / В. П. Лошманов, Ш. И. Ярамышьян // Криминалистика и судебная экспертиза: сб. науч. работ. – Киев, 1977. – № 14. – С. 29–35.

5. Найманов, Т. Ю. Особенности проведения следственного эксперимента при расследовании преступлений, связанных с криминальной деятельностью организованных преступных групп и преступных сообществ в сфере грузоперевозок на автодорогах / Т. Ю. Найманов // Вестник СевКавГТИ. – 2011. – № 11. – С. 136–138.

6. Скопинь, Я. Э. Тактика и методика проведения следственного эксперимента при расследовании дел о дорожно-транспортных происшествиях / Я. Э. Скопинь // Проблемы расследования и предупреждения дорожно-транспортных происшествий: материалы конф. / Высш. следств. шк. МВД СССР. – Волгоград, 1974. – С. 100–105.
  7. Степанов, М. Е. Особенности следственного эксперимента при расследовании убийств, скрытых инсценировкой / М. Е. Степанов // Вестник Дальневосточного юридического института МВД России. – 2015. – № 3 (32). – С. 53–57.
  8. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Беларусь [Электронный ресурс] : 16 июля 1999 г., № 295-З : принят Палатой представителей 24.06.1999 г. : одобрен Советом Республики 30.06.1999 г. : в ред. Закона Респ. Беларусь от 18.07.2017 // КонсультантПлюс. Беларусь. Технология ТОП / ООО «ЮрСпектр», Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2018.
  9. Альхамду, Б. С. Психологические основы и тактика следственного эксперимента : дис. . канд. юрид. наук. // Баби Самба Альхамду - Краснодар, 1992. - 189 с.
  10. Ароцкер, Л. Е. Следственный эксперимент в советской криминалистике : дис. . канд. юрид. наук. Харьков, 1951. - 300 с.
  11. Белкин, Р. С. Экспериментальный метод исследования в советском уголовном процессе и криминалистике : дис. . д-ра юрид. наук. М., 1961.-597 с.
  12. Белкин, Р. С. Экспериментальный метод исследования в советском уголовном процессе и криминалистике : автореф. дис. . д-ра юрид. наук.-М., 1961.-24 с.
  13. Белкин, Р. С. Теория и практика следственного эксперимента / Р. С. Белкин. – М., 1959. - 171 с.
  14. Белкин, Р. С. Эксперимент в следственной, судебной и экспертной практике / Р. С. Белкин. – М., 1964.-223с.
  15. Белкин, Р. С. Эксперимент в уголовном судопроизводстве / Р. С. Белкин, А. Р. Белкин. – М., 1997.-160с.
  16. Гуковская, Н. И. Теория и практика проведения следственного эксперимента на предварительном следствии : дис. . канд. юрид. наук. М., 1958.-263с.
  17. Манчу, А. Б. Следственный эксперимент: теория и практика : дис. . канд. юрид. наук. -М., 1966. -210 с.
  18. Рубан А.С. Развитие представлений о следственном эксперименте в российском уголовном судопроизводстве // Вестник Владимирского юридического института. - 2008. - № 4. - С. 216
  19. Соснин, К. В. Тактико-криминалистические основы использования математических методов и компьютерных технологий в следственном эксперименте: по делам о дорожно-транспортных происшествиях : автореф. дис. . канд. юрид. наук. Ижевск, 2002. - 24 с.
  20. Кузьмин Ю.А. Концептуально-исторические основы института соучастия в преступлении // NovaInfo.Ru. – 2016 . – № 57. – С. 419-422.
  21. Жукова, Н. И. Некоторые вопросы взаимодействия участников следственного эксперимента / Н. И. Жукова // Вопросы взаимодействия следователя и других участников расследования преступлений: межвуз. сб. науч. трудов. – Свердловск, 1984. – С. 135–138.
  22. Жукова, Н. И. О классификации следственного эксперимента и ее криминалистическом значении / Н. И. Жукова // Следственные действия (криминалистические и процессуальные аспекты): межвуз. сб. науч. трудов. – Свердловск, 1983. – С. 121–124.
  23. Жукова, Н. И. Роль следственного эксперимента в проверке следственных версий / Н. И. Жукова // Версии и планирование расследования: межвуз. сб. науч. трудов. – Свердловск, 1985. – С. 90–94.
  24. Симаков, Д.В. Становление следственного эксперимента в отечественной науке уголовно-процессуального права, URL :<https://www.gyrnal.ru/statyi/ru/399>/<https://www.gyrnal.ru/statyi/ru/399>. Дата доступа : 14.01.18.
  25. Тальберг, Д. Г. Русское уголовное судопроизводство: Пособие к лекциям. Т. 1 / Тальберг Д.Г. - Киев: Т-во печ. дела и торг. И. Н. Кушнерев и Ко в Москве, Киев. отд-ние, 1889. - 328 с.
  26. Тальберг, Д. Г. Русское уголовное судопроизводство : пособие к лекциям орд. проф. ун-та св. Владимира, д-ра уголовного права Д. Г. Тальберга. В 2 т. Т. 2 / Д. Тальберг. Киев, 1891. — 214 с
  27. Владимиров, Л.Е. Учение об уголовных доказательствах. Части: Общая и Особенная / Владимиров Л.Е.. - 3-е изд., изм. и законч. - С.-Пб.: Кн. маг. "Законоведение", 1910. - 440 с.
  28. Берзин, В. Ф. Эксперимент при проведении криминалистических экспертиз : дис. . канд. юрид. наук. — Киев, 1963. — 256 с
  29. Халиуллин А.Р. Проблемы оценки результатов следственного эксперимента по уголовному делу//Евразийский Научный Журнал №9 2017, (сентябрь, 2017).С.3.
  30. Моисеев Н.А., Колесник К.С., Сергеев В.В. Некоторые психологические аспекты производства следственного эксперимента // Проблемы правоохранительной деятельности. 2013. № 2. С. 23
  31. Анапольская, А. И. Тактика производства следственного эксперимента при расследовании компьютерных преступлений / А. И. Анапольская // Политическое управление: научный информационно-образовательный электронный журнал. – 2015. – № 1 (09). – С. 63–66.
  32. Драпкин, Л. Я. Тактико-криминалистические аспекты проведения следственного эксперимента / Л. Я. Драпкин, И. Г. Пяткова // Вестник Уральского юридического института МВД России. – 2014. – № 3. – С. 8–11.
  33. Чернецкий О. К. Оценка результатов следственного эксперимента. Ученые записки Крымского федерального университета имени В.И. Вернадского Юридические науки. — 2015. — № 1. — С. 216 — 220.
-

34. Курьянова Ю.Ю. Следственный эксперимент: проблемы в понимании и способы их разрешения // Сибирский юридический вестник. - 2009. - № 2. - С. 106.

35. Сапожков Н. Г. О сущности следственного эксперимента и необходимости уточнения формулировки статьи 181 УПК РФ // Российский следователь. 2007. № 19. С. 13

Примаченко Віталій Федорович
завідувач кафедри
кримінального права та кримінології
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

КРИТЕРІЇ ВІДМЕЖУВАННЯ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ ТА ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Диференціація кримінальної відповідальності і індивідуалізація кримінальної відповідальності є категоріями суміжними і нерозривно пов'язаними між собою, проте різними. Принаймні такої позиції дотримується більшість сучасних вчених, що, відповідно, вказує на існування протилежних точок зору.

Серед вітчизняних науковців на сьогодні превалює підхід до однозначного розмежування диференціації та індивідуалізації кримінальної відповідальності. Як зазначає Л.В. Павлик, беззаперечним є той факт, що диференціація та індивідуалізація нерозривно пов'язані між собою, однак між ними є певні відмінності. У літературі висловлюються думки, що ці явища тісно взаємопов'язані і в часі наслідують одне одного, хоча і мають різну правову природу [1, с. 317].

Диференціацію кримінальної відповідальності іноді пов'язують не лише з діяльністю законотворця, а й правозастосовника, що видається неправильним, оскільки негативно впливає не лише на теоретичне розуміння чіткості розмежування диференціації та індивідуалізації кримінальної відповідальності, а й на їх практичне застосування. Диференціація виступає безпосереднім інструментом законодавця у проведенні кримінально-правової політики держави, є принципом його діяльності, індивідуалізація являє собою діяльність іншого суб'єкта – правозастосовника, яка направлена на втілення волі законодавця в межах визначеної ним диференціації кримінальної відповідальності. У цілому діяльність законодавця і правозастосовника в даному контексті підпорядкована єдиній меті – забезпечити якісну та збалансовану роботу єдиного складного механізму, елементи якого тісно пов'язані. До того ж ці елементи можна вибудувати в такий послідовний ряд: криміналізація – пеналізація – диференціація кримінальної відповідальності – кримінально-правова кваліфікація – індивідуалізація кримінальної відповідальності – диференціація виконання покарань – індивідуалізація виконання покарань.

Порівняння диференціації та індивідуалізації кримінальної відповідальності дозволяє виокремити такі критерії їх розмежування.

Диференціація кримінальної відповідальності:

- 1) є формальним методом кримінально-правової політики;
- 2) суб'єктом її здійснення є законодавчий орган (Верховна Рада України);
- 3) здійснюється шляхом нормотворчості;
- 4) спрямована на потенційні суспільно небезпечні діяння;
- 5) реалізується та закріплюється у Законі України про кримінальну відповідальність;
- 6) передбачає обов'язкове врахування типових ознак (наприклад, ступеня та характеру суспільної небезпечності) суспільно небезпечного діяння;
- 7) чим ширша її сфера і деталізація, тим менше простору для індивідуалізації;
- 8) є більш широкою категорією по відношенню до індивідуалізації;
- 9) пов'язана із криміналізацією та пеналізацією.

Індивідуалізація кримінальної відповідальності:

- 1) є дискреційним методом кримінально-правової політики;
- 2) суб'єктом її здійснення є правозастосовник (суд, Президент України);
- 3) здійснюється шляхом правозастосування;
- 4) спрямована на конкретні суспільно небезпечні діяння та конкретних осіб, які їх вчинили;
- 5) реалізується та закріплюється у відповідному правозастосовному акті;
- 6) передбачає обов'язкове врахування конкретних ознак суспільно небезпечного діяння і супутніх обставин, а також особливостей винної особи;

- 7) чим більше для неї простору, тим менша сфера і деталізація диференціації;
- 8) є вужчою за диференціацію категорією;
- 9) пов'язана із кримінально-правовою кваліфікацією.

1. Павлик Л.В. Співвідношення диференціації кримінальної відповідальності з індивідуалізацією, криміналізацією та пеналізацією. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. 2011. № 2. С. 316–327.

Птушкін Дмитро Анатолійович
керівник відділу Управління СБУ
в Дніпропетровській області,
кандидат юридичних наук

Ковбаса Володимир Миколайович
перший проректор університету,
кандидат юридичних наук

Чаплинський Костянтин Олександрович
завідувач кафедри криміналістики,
судової медицини та психіатрії
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

ЗНАЧЕННЯ УЧАСТІ СПЕЦІАЛІСТА ПРИ ОГЛЯДІ ДОКУМЕНТІВ У СПРАВАХ ПРО ШАХРАЙСТВА, ПОВ'ЯЗАНІ ІЗ ЗАВОЛОДІННЯМ НЕРУХОМИМ МАЙНОМ ГРОМАДЯН

Законодавець передбачає процес вилучення предметів, речей та документів як у ході проведення обшуку, а й під час інших слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій, а також при виконанні заходів забезпечення кримінального провадження, у ході яких вилучається велика кількість документів і інформації, що міститься на електронних носіях (жорстких дисках, комп'ютерах, серверах, телефонах). У свою чергу, вилучені речі та документи підлягають ретельному огляду із застосуванням техніко-криміналістичних засобів, за участю понять та обізнаних осіб (спеціалістів). Останні можуть надати як консультативну допомогу з приводу переліку необхідних документів та їх змістовної частини, так і з приводу ознак можливої підробки та опису її ознак у протоколі огляду. В цілому перелік документів, до яких необхідно здійснити доступ або вилучити їх шляхом обшуку, залежить від умов угоди. Як показав аналіз кримінальних проваджень у справах щодо шахрайства, вчиненого стосовно об'єктів нерухомого майна, в основному підлягають вилученню та подальшому огляду такі документи.

У приватного нотаріуса або в державній нотаріальній конторі: 1) акт оцінювання нерухомості будь-яким комерційним суб'єктом оцінної діяльності (експертно-грошова оцінка нерухомого майна); 2) договір-завдаток між покупцем і продавцем; 3) документи, що посвідчують право власності на об'єкт відчуження, зареєстрованого в реєстраційній службі; 4) в разі, якщо неповнолітні діти до 18 років є співвласниками або знаходяться на реєстрації – дозвіл опікунської ради; 5) якщо співвласник не бере участі в супроводженні угоди – генеральне доручення; 6) якщо не резидент – довідка про легальне місцезнаходження та ідентифікаційний код; 7) довідка про кількість зареєстрованих осіб у квартирі (отримується у ЦНАП); 8) копії паспортів та ідентифікаційного коду покупця та продавця; 9) свідоцтво про одруження та нотаріально завірена або особиста згода подружжя на продаж нерухомості (якщо власник одружений); 10) технічний паспорт на об'єкт нерухомості (технічний паспорт не є обов'язковим документом в тих випадках, якщо правостановлюючий документ (крім свідоцтва про право на власність) на нерухомість вже зареєстрований в Державній реєстраційній службі). Слід зауважити, що, у зв'язку зі змінами законодавства може відпасти необхідність у необхідності надання нотаріусу довідки з БТІ. Так, починаючи із 2013 року, реєстрація права власності проводиться в єдиному електронному реєстрі, до якого мають доступи нотаріуси, тому відповідно нотаріус самостійно заходить у реєстр і перевіряє реєстрацію у ньому. У випадку ж, якщо право власності було набуто та зареєстроване до 2013 р. в БТІ в такому випадку нотаріусу потрібним є документальне підтвердження цієї реєстрації, що і являє собою Інформаційна довідка з архіву БТІ [1]. Отже, при вивченні такої інформації у реєстрі слідчому без

допомоги обізнаної особи не обійтися.

Крім того, фахівець може допомогти вивчити інформацію у книзі реєстрації нотаріальних дій, в якій відображено факт укладання угоди у вигляді підписів продавця та покупця. Між тим слід зауважити, що не допускається вилучення Реєстрів нотаріальних дій на тривалий термін. А печатки нотаріуса взагалі можуть бути надані за вимогою суду тільки для огляду, після чого негайно повертаються нотаріусу [2, с. 20].

Документи, що свідчать про відсутність заборони на відчуження за даними Єдиного реєстру заборон відчуження об'єктів нерухомого майна, що зберігається у державній чи приватній нотаріальній конторі, також мають значення для встановлення механізму вчинення шахрайства [3, с. 20].

У Центрі надання адміністративних послуг (ЦНАП) у районі, де знаходиться об'єкт нерухомості, вивченню підлягають такі документи: 1) запит нотаріуса, який оформлював угоду щодо нерухомості; 2) документи, що посвідчують особу замовника адміністративних послуг, заява та документи до неї (наприклад, про надання інформації про кількість зареєстрованих осіб); 3) журнал, який ведеться за формою, встановленою уповноваженим органом [4].

У ріелторській фірмі: 1) договір про надання посередницьких послуг; 2) розписки про виконання певних вимог, записи, виконані власноручно «клієнтом», який внаслідок виявився шахраєм; 3) журнали обліку, книги обліку, інші журнали; 4) копії договорів оренди тощо.

В опікунській раді в органах опіки та піклування району: 1) звернення (заява на отримання дозволу); 2) копії паспорти батьків (осіб, які зверталися за дозволом); 3) копія свідоцтва про шлюб; 4) довідки про працевлаштування та доходи батьків; 5) свідоцтво про народження дитини; 6) виписка з поліклініки дитини або довідка з садка, школи (за віком дитини). 7) правовстановлюючий документ на нерухомість (яка є предметом договору або та, в якій дитина прописана); 8) документи на продавану і куповану квартиру, а також довідки-характеристики та технічні паспорти на обидві квартири; 9) витяг з Реєстру прав власності на нерухоме майно; 10) довідка за формою з ЖЕКу. Аналіз кримінальних проваджень показав, що іноді шахраї звертаються від імені одного з батьків дитини і надають свідоцтво про смерть іншого з батьків або свідоцтво суду про визнання одного з батьків померлим або безвісти зниклим. Вказані документи необхідно вилучити та ретельно оглянути для встановлення обставин їх отримання і можливої підробки.

В житлово-експлуатаційній установі (або ОСББ): угода з ЖЕК про надання житлово-комунальних послуг; заява про звернення для отримання довідки про склад сім'ї; копія фінансового особового рахунку на квартиру з позначкою про наявність або відсутність заборгованості з комунальних послуг; довідка про відсутність заборгованості з квартплати, електроенергії, стаціонарного телефонного зв'язку.

У районному відділі державної міграційної служби: копія паспорта особи; копія листа-вибуття; різноманітні заяви (про випуску з квартири, про втрату паспорта та видачу нового паспорта). Аналіз вивчення кримінальних проваджень показав, що спеціаліст в основному залучався під час огляду вказаних документів для виконання таких дій: допомоги у вивченні і трактуванні змісту документа та його реквізитів; встановлення ознак підробки, змін, внесених у документ; виявлення слідів рук, потожирової речовини.

В цілому огляд здійснюється за загальними криміналістичними правилами, під час якого звертається увага на: сліди переклеювання фотографії; сліди від використання листів різних паспортів в паспорті одного громадянина; сліди підробки штампів реєстрації у паспорті; сліди монтажу у документах-ксерокопіях; сліди, що свідчать про виконання тексту зміненим почерком, з імітацією іншої особи; сліди дописки у документах; сліди підчистки у документах; сліди травлення або змиву певних ділянок на документах тощо. Водночас особливістю огляду документів у справах щодо шахрайства у сфері приватного житла є те, що у ході його проведення можна отримати відомості про обставини, умови укладеного договору, осіб, які його уклали, місце та час вчинення злочину, а також можливі ознаки підробки.

Під час огляду будь-якого документа вирішуються такі питання: призначення документа; аналіз його зовнішнього вигляду і стану; вивчення змісту; аналіз його реквізитів; з якого матеріалу виготовлений; ознаки підробки документа. Слідчий, використовуючи отриману за результатами огляду документа інформацію, може встановити невідповідність певних фактів, які свідчать про протиправність дій. Якщо огляд документа потребує вирішення складних питань, які можна вирішити тільки за допомогою спеціаліста, останнього необхідно обов'язково залучити до проведення даної слідчої дії [5, с. 109-110].

Слід відзначити також роль магнітних, електронних носіїв інформації та копій електронних документів, включаючи обов'язкові реквізити документа [6].

Також доцільним є зауважити, що однією з найважливіших умов розслідування є су-

воре дотримання встановлених правил поведінки з комп'ютерною технікою і носіями інформації, технічно грамотне проведення пошуку та огляду доказів, потрібної інформації. Окрім зазначеного технічного оснащення на місці проведення процесуального необхідно переглянути й інші носії інформації. А тому не слід обмежуватись пошуком інформації лише у комп'ютері, необхідно уважно оглянути наявну документацію як електронну, так і паперову. Більшу частину даних, що зберігаються й обробляються комп'ютером, завжди можна скопіювати на переносні носії інформації – гнучкі магнітні дискети. Якщо спеціаліст не має можливості продивитися дискети чи CD-ROM (лазерні) диски та інші магнітні носії на місці, їх необхідно вилучити для подальшого дослідження з дотриманням процесуальних норм. Стосовно комп'ютера (комп'ютерів), що знаходився у працюючому режимі, то на магнітний носій слід скопіювати програми і файли даних, які зберігаються на його віртуальному диску або в оперативній пам'яті. А також переписати інформацію на жорсткий диск персонального комп'ютера оперативно-слідчої групи, або ж скопіювати інформацію на CD-диск за допомогою CD-ROMа [7, с. 56-59].

Для виявлення та огляду подібних слідів необхідно залучити спеціаліста з комп'ютерної техніки та програмного забезпечення [8, с. 8].

Важливим напрямом під час проведення огляду є ретельна перевірка вхідних та вихідних записів, які ведуться в організації, установі як у письмовій формі, так і в електронній. Слід сказати, що шахраї нерідко використовують комп'ютерну техніку для підготовки проєктів різних підроблених документів, зберігання відео- або фотофайлів, ведення переписки в мережі Інтернет й електронною поштою, відвідування соціальних мереж. Крім того, на карті мобільного телефону також може зберігатися значна кількість інформації про контакти, зв'язки і т.п. В даному випадку до огляду також слід обов'язково залучити спеціаліста, який може надати допомогу при підключенні даної техніки (особливо у випадках, якщо встановлено пароль) та користуванні нею.

1. Професійна допомога по нерухомості, спадкуванню, сімейним питанням. URL: http://www.dom-pravo.kiev.ua/wp-content/uploads/2016/01/The-lawyerDarnytskyi-district-of-Kiev-legal-advice-phone.-050-469-11-13-skype-dompravo-www.dom-pravo.kiev.ua_1.jpg.pagespeed.ce.Ms1Pq4fZvj.jpg

2. Гусейнов Я. Что будет со статусом нотариусов? *Юридическая практика*. 2004. № 13. С. 20-21.

3. Відшкодування збитків, заподіяних злочинами (нерухомість): збірник нормативно-правових актів / упор.: С.І. Ніколаюк, І.В. Сервещкий. К.: НАВСУ. 2002. 78 с.

4. Про затвердження Примірного положення про центр надання адміністративних послуг: Постанова Кабінету Міністрів від 20.02.2013 № 118: <http://www.rada.gov.ua>.

5. Павлова Н.В. Розслідування шахрайства при укладанні цивільно-правових угод щодо відчуження житла: монографія / за заг. ред. Є.І. Макаренка. Дніпропетровськ: Дніпроп. ун-т внутр. справ, 2008. 176 с.

6. Бюллетень законодавства і юридичної практики України. 2002. № 8: Приватна власність в Україні. 416 с.

7. Котляревський О.І., Киценко Д.М. Комп'ютерна інформація як речовий доказ у кримінальній справі. *Інформаційні технології та захист інформації: зб. наук. праць*. Запоріжжя, 1998. Вип. 2. 128 с.

8. Паламарчук Л.П. Криміналістичне забезпечення розслідування незаконного втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Академія прокуратури. Київ. 2005. 21 с.

Скок Олександра Сергіївна

доцент кафедри,
кандидат юридичних наук

Миронова Тетяна Миколаївна

викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

КОРУПЦІЙНІ ЗЛОЧИНИ У КРИМІНАЛЬНОМУ КОДЕКСІ УКРАЇНИ

Боротьба з корупцією є одним із провідних напрямків державної політики в Україні, реалізація якої позначиться на формуванні довіри у громадян до органів державної влади та покращенні економічного стану українського суспільства, зокрема та держави в цілому.

Дослідженню питань протидії корупції приділяли увагу такі вчені, як: Л.В. Багрій-Шахматов, В.М. Гаращук, Д.Г. Заброна, О.Г. Кальман, З.Р. Кисіль, М.В. Маринюк, О.А. Мартиненко, М.І. Мельник, Ю.П. Мірошник, О.П. Нагорний, Є.В. Невмержицький,

І.С.О. Нуруллаєв, С.С. Рогульський, О.В. Терещук, О.В. Ткаченко, Р.М. Тучак, С.А. Шалгунова та ін.

В умовах реформування законодавчих актів, необхідних для посилення боротьби з проявами корупційної злочинності, до Кримінального кодексу України було внесено відповідні зміни, які певним чином позначилися на правовому становищі осіб, які їх вчиняють.

Слід зазначити, що реалізація антикорупційної ідеї в Кримінальному кодексі України відбувалася в три етапи. Першим кроком в цьому напрямку стало прийняття Закону України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 р. [1]. Відповідно до абз. 4 ч. 1 ст. 1 цього Закону корупційне правопорушення – це діяння, що містить ознаки корупції, вчинене особою, зазначеною у ч. 1 ст. 3 цього Закону, за яке законом встановлено кримінальну, дисциплінарну та/або цивільно-правову відповідальність. Другим – прийняття 14 жовтня 2014 р. ЗУ «Про Національне антикорупційне бюро України», який визначає статус Національного антикорупційного бюро України як державного органу, на який покладено повноваження щодо попередження, виявлення, припинення, розслідування та розкриття корупційних правопорушень, віднесених до його підслідності, а також запобігання вчиненню нових правопорушень. У Законі неодноразово зустрічаються поняття «кримінальне корупційне правопорушення», «корупційний злочин», «корупційний злочин середньої тяжкості» (у КК України таке словосполучення міститься в п. 2 ч. 3 ст. 81 та п. 2 ч. 4 ст. 82) [2]. Відповідно до цього ж Закону ст. 45 КК України доповнено приміткою, що визначила перелік корупційних злочинів. Третім кроком стало розширення переліку корупційних злочинів, що пов'язано із прийняттям ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення діяльності Національного антикорупційного бюро України та Національного агентства з питань запобігання корупції» від 12 лютого 2015 р. [3]. Так, корупційними злочинами відповідно до ст. 45 КК України вважаються злочини, передбачені ст. 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410, у випадку їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем, а також злочини, передбачені ст. 210, 354, 364, 364¹, 365², 368-369² КК України [4, с. 79-80].

Серед корупційних злочинів злочинами невеликої тяжкості є діяння, передбачені ч. 1 ст. 357, ч. 1 ст. 210, ч. 1 ст. 354, ч. 3 ст. 354, ч. 1 ст. 364¹, ч. 1 ст. 365², ч. 1 ст. 368², ч. 1 ст. 368³, ч. 1 ст. 368⁴, ч. 1 ст. 369² КК України.

Злочинами середньої тяжкості діяння, передбачені ч. 2 ст. 191, ч. 2 ст. 320, ч. 2 ст. 357, ч. 2 ст. 354, ч. 4 ст. 354, ч. 1 ст. 364, ч. 2 ст. 365², ч. 1 ст. 368, ч. 2 ст. 368², ч. 2 ст. 368³, ч. 3 ст. 368³, ч. 2 ст. 368⁴, ч. 3 ст. 368⁴, ч. 1 ст. 369, ч. 2 ст. 369² КК України. До тяжких належать склади злочинів, відповідальність за які передбачена ч. 3 ст. 191, ч. 4 ст. 191, ч. 2 ст. 262, ч. 2 ст. 308, ч. 2 ст. 312, ч. 2 ст. 313, ч. 2 ст. 410, ч. 2 ст. 210, ч. 2 ст. 364, ч. 2 ст. 364¹, ч. 3 ст. 365², ч. 2 ст. 368, ч. 3 ст. 368, ч. 3 ст. 368², ч. 4 ст. 368³, ч. 4 ст. 368⁴, ч. 2 ст. 369, ч. 3 ст. 369, ч. 4 ст. 369, ч. 3 ст. 369² КК України. Особливо тяжкими корупційними злочинами є діяння, передбачені ч. 5 ст. 191, ч. 3 ст. 262, ч. 3 ст. 308, ч. 3 ст. 312, ч. 3 ст. 313, ч. 3 ст. 410, ч. 4 ст. 410, ч. 4 ст. 368 КК України.

До корупційних злочинів невеликої тяжкості належать 10 складів злочинів, що становить 4,7 % від загальної кількості злочинів невеликої тяжкості. Для порівняння, корупційні злочини середньої тяжкості складають в Особливій частині 15 складів – 5 % від загальної кількості цієї категорії злочинів. Категорія тяжких злочинів нараховує 20 складів – 8,8 % корупційних злочинів. Із загальної кількості особливо тяжких злочинів корупційні злочини становлять 8 складів, або 7,3 % від загальної кількості таких злочинів [4, с. 81].

Дія деяких інститутів Загальної частини КК України щодо осіб, які вчинили корупційні злочини, певним чином звужується. Так, на таких осіб не поширюється дія таких інститутів, як: звільнення від кримінальної відповідальності (ст. 45, 46, 47 та 48 КК України), призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом (ч. 1 ст. 69 КК України), звільнення від покарання та його відбування (ч. 4 ст. 74 КК України), звільнення від відбування покарання з випробуванням (ч. 1 ст. 75 КК України), звільнення від відбування покарання з випробуванням вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до семи років (ч. 1 ст. 79 КК України), умовно-дострокове звільнення від відбування покарання (п. 1 ч. 3 ст. 81 КК України), заміна невідбутої частини покарання більш м'яким (п. 1 ч. 4 ст. 82 КК України) та амністія (ч. 4 ст. 86 КК України) [4, с. 82].

Отже, реалізація антикорупційної політики нашої держави суттєво позначилася на положеннях чинного Кримінального кодексу України. Безпосередньо це вплинуло на відокремлення діянь корупційної спрямованості від інших категорій злочинів, передбачених законодавчою класифікацією злочинів, а також на неможливість застосування до таких осіб певних пільгових інститутів кримінальної відповідальності. Все це ще раз підкреслює позицію держави стосовно осіб, які вчиняють корупційні злочини.

1. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII. *Відом. Верхов. Ради України*. 2014. № 49. Ст. 2056.
2. Про національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1698-VII. *Відом. Верхов. Ради України*. 2014. № 47. Ст. 2051.
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення діяльності Національного антикорупційного бюро України та Національного агентства з питань запобігання корупції: Закон України від 12 лютого 2015 р. № 198-VIII. *Відом. Верхов. Ради України*. 2015. № 17. Ст. 118.
4. Скок О.С. Злочини невеликої тяжкості та питання кримінальної відповідальності: монографія. К.: Право, 2017. 264 с.

Скок Олександра Сергіївна
доцент кафедри,
кандидат юридичних наук

Шевченко Таїсія Віталіївна
старший викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ПРАВОВІ ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ ПОРУШЕННЮ АВТОРСЬКИХ ТА ІНШИХ СУМІЖНИХ ПРАВ В УКРАЇНІ

Сучасна правова система в Україні закріплює безліч особистих немайнових прав, які належать кожній людині. Об'єктом дослідження виступають авторські права і суміжні права. З упевненістю можна сказати, що тема порушення авторського права та інших суміжних прав в Україні є найменше дослідженою з наукової точки зору, однак, на сьогодні висвітлена нами проблема в Україні стоїть досить гостро.

Так, за статистичними даними Генеральної прокуратури України, відповідно за статтею 176 КК України у 2014 році – зареєстровано 339 злочинів, оголошено про підозру 64 особам, складено обвинувальних вироків – 60; у 2015 році – зареєстровано – 250, оголошено про підозру – 84 особам, направлено до суду з обвинувальним актом – 77; у 2016 році – 157, оголошено про підозру – 25, з обвинувальним актом направлено до суду – 20; у 2017 році – зареєстровано 95, оголошено про підозру – 22, з обвинувальним вирокком направлено до суду – 21; у 2018 – зареєстровано 126, оголошено про підозру – 42, з обвинувальним актом направлено – 41 [1]. Як ми можемо побачити, динаміка зареєстрованих злочинів за ст. 176 КК України різко коливається. Якщо у 2014 році зареєстровано 339, то найменший показник склав у 2017 році – 95, що може свідчити як про те, що динаміка змінилась до покращення завдяки вдалим профілактичним заходам, а також і про те, що зменшилась кількість заяв та повідомлень про вчинені злочини.

Крім того, такого роду злочини мають досить високий рівень латентності, тобто скритої злочинності. В більшості випадків за заявами потерпілих осіб, які не завжди звертаються до правоохоронних органів щодо відновлення своїх законних прав. Деякі автори взагалі не можуть знати про порушення їх прав, що також відноситься до латентності.

Для з'ясування проблем попередження порушень авторського права та суміжних прав варто звернутись до визначення предмета ст. 176 КК України. На наш погляд, визначення предмета авторського права та суміжних прав є одним із складних елементів об'єктивних ознак ст. 176 КК України.

Так, предметом порушення авторського права і суміжних прав є твори науки, літератури і мистецтва, комп'ютерні програми і бази даних, а так само відтворення, виконання, фонограми, відеограми і програми мовлення.

За наявності достатніх даних про вчинення порушення авторських прав і (або) суміжних прав, за яке відповідно до закону передбачена кримінальна відповідальність, орган досудового розслідування або суд зобов'язані вжити заходів для забезпечення розшуку і накладення арешту на: примірники творів (у тому числі комп'ютерних програм і баз даних), записаних виконань, фонограм, відеограм, програм мовлення, щодо яких припускається, що вони є контрафактними, а також засоби обходження технічних засобів захисту; матеріали й обладнання, призначені для їх виготовлення і відтворення; документи, рахунки та інші предмети, що можуть бути доказом вчинення протиправних дій [2].

У загальному визначенні запобігання злочинності – це сукупність різноманітних видів діяльності і заходів у державі, спрямованих на вдосконалення суспільних відносин з метою усунення негативних явищ та процесів, що породжують злочинність або сприяють їй, а також недопущення вчинення злочинів на різних стадіях злочинної поведінки [3, с. 142].

Одними із попереджувальних заходів запобігання за своїм змістом є правові. До правових заходів попередження належать усунення прогалин у законодавстві як на загальнодержавному, так і на місцевих рівнях, а також прийняття нових нормативно-правових актів, які б регламентували захист авторського права та суміжних прав.

Крім того, ще однією особливістю такого виду злочинності є те, що правові норми тісно переплітаються з моральними нормами, так звана академічна доброчесність.

З останні роки в Україні проблемам плагіату приділяється достатньо уваги та зроблено чимало, а саме у 2017 році внесено зміни до Закону України «Про вищу освіту», додано п. 8 ст. 16 забезпечення якості вищої освіти: «забезпечення дотримання академічної доброчесності працівниками закладів вищої освіти та здобувачами вищої освіти, у тому числі створення і забезпечення функціонування ефективної системи запобігання та виявлення академічного плагіату». Крім того, згідно зі ст. 57, науково-практичні працівники мають право на захист права на інтелектуальну власність. До ст. 58 додано п. 3¹ відповідно до якого науково-практичні працівники повинні дотримуватися в освітньому процесі та науковій (творчій) діяльності академічної доброчесності та забезпечувати її дотримання здобувачами вищої освіти [4].

Захист авторських прав та суміжних прав в Україні забезпечується виконанням вимог Закону України «Про авторське право і суміжні права». Так, зміни були внесені відповідним Законом у 2017 та 2018 роках і стосуються саме розділу V, що передбачає захист таких прав. Стаття 50 Закону дає визначення таких основних понять, як плагіат, піратство, порушення особистих немайнових акторських або суміжних прав, підроблення, заміна, розповсюдження, ввезення на митну територію України, камкординг, кардшейрінг [2].

На підставі вищезазначених основних законодавчих актів регулюються питання академічної доброчесності та питання відповідальності в Україні. Зокрема в усіх навчальних закладах різного ступеня акредитації та форм власності вони вирішуються Положенням про академічну доброчесність за заходами запобігання плагіату.

Однак, незважаючи на вжиті на загальнодержавному рівні заходи правового характеру запобігання порушенню немайнових прав авторів, питання академічної доброчесності в Україні залишається відкритим. Розглянуті нами заходи не є досконалими і потребують доопрацювання. Так, на нашу думку, необхідно до зазначених заходів додати виховання молоді в дусі академічної доброчесності, починаючи з малого, а саме проблема списування, копіювання, використання в академічних працях, тезах-доповідях, курсових та дипломних роботах та інше. Для цього необхідно постійно проводити тренінги, круглі столи, лекції, робити огляд рішень про притягнення за порушення авторських і суміжних прав та інше. Моральна сторона також має велике значення. Так, якщо за крадіжку чужого майна може настати адміністративна чи кримінальна відповідальність знає значно більше коло осіб, ніж про відповідальність за плагіат чи компіляцію.

---

1. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за 2014–2018 рр. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/stat.html> (дата звернення: 31.01.2019).

2. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 23.12.1993 р. № 3792-XII. Дата оновлення 04.11.2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12> (дата звернення: 01.02.2019).

3. Кримінологія: підручник / В.В. Голіна, Б.М. Головін, М.Ю. Валуйська та ін.; за ред. В.В. Голіни, Б.М. Головіна. Харків: Право, 2014. 440 с.

4. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. Дата оновлення 01.01.2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 01.02.2019).

Телійчук Віталій Григорович

доцент кафедри,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник, доцент

Семеницький Олексій Вадимович

аспірант кафедри оперативно-розшукової
діяльності та спеціальної техніки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ВЗАЄМОДІЯ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ З НАСЕЛЕННЯМ ПРИ ВИЯВЛЕННІ ТА РОЗКРИТТІ КОРИСЛИВО-НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

У сучасних умовах, забезпечення і гарантування реалізації конституційних прав кожного громадянина нашої держави, попередження злочинних посягань, особливо з боку організованих угруповань і злочинних організацій, захист громадян від насильницьких дій, боротьба з особливо небезпечними злочинами – розбоями та грабежами, нанесенням тяжких тілесних ушкоджень, економічними злочинами – є пріоритетним напрямком діяльності Національної поліції України [1]. Відомо, що найбільш вагомий відсоток виявлення та розкриття загальнокримінальних злочинів припадає на діяльність Національної поліції України. Тому особливо актуальною є проблема взаємодії оперативних підрозділів, спеціально створених для боротьби зі злочинністю у рамках виконання основних обов'язків, з населенням, адже охорона громадської безпеки, забезпечення прав і свобод громадянина, боротьба з корисливо-насильницькими злочинами не можуть вестись ефективно без підтримки населення.

Закон України «Про Національну поліцію» ставить певні вимоги до поліції щодо організації взаємодії з населенням, наприклад, ч. 2 ст. 9 Закону вимагає від поліції «Забезпечення постійного інформування органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також громадськості про свою діяльність у сфері охорони та захисту прав і свобод людини, протидії злочинності, забезпечення публічної безпеки і порядку», а ч. 6 цієї самої статті передбачає, що «проекти нормативно-правових актів, що стосуються прав та свобод людини, обов'язково проходять громадське обговорення в порядку, визначеному Міністром внутрішніх справ України». У свою чергу, у ч. 1 ст. 11 Закону України «Про Національну поліцію» закріплено положення, що «діяльність поліції здійснюється в тісній співпраці та взаємодії з населенням, територіальними громадами та громадськими об'єднаннями на засадах партнерства і спрямована на задоволення їхніх потреб»; також у ч. 2 ст. 89 цього самого Закону законодавець говорить про співпрацю та взаємодію поліції з громадськістю в якості необхідної умови ефективної роботи поліції: «співпраця між поліцією та громадськістю спрямована на виявлення та усунення проблем, пов'язаних із здійсненням поліцейської діяльності і сприяння застосуванню сучасних методів для підвищення результативності та ефективності такої діяльності» [2].

Питання взаємовідносин населення з поліцією є актуальним як з точки зору практики, так і теорії. Ця проблема постійно досліджується практиками-правоохоронцями і науковцями. Необхідно зазначити, що значний внесок у розробку даної проблеми зробили такі вчені: М.І. Ануфрієв, О.М. Бандурка, М.В. Голуб, В.І. Дяченко, А.П. Закалюк, А.П. Ключніченко, Л.М. Колодкін, А.П. Коренев, М.В. Костицький, Ю.Ф. Кравченко, С.Л. Курило, А.В. Майдигов, С.І. Субота, В.Д. Сущенко та ін.

Процеси демократизації, що розгортаються в країні, активізували останнім часом діяльність громадських формувань з правоохоронними функціями, що можна пояснити громадською зацікавленістю населення України у вирішенні складних проблем у галузі боротьби зі злочинністю і охорони громадського порядку. Це, у свою чергу, зобов'язує правоохоронні органи здійснювати не тільки правоохоронне, а й більш широке соціальне обслуговування населення, що потребує збільшення масштабів взаємодії Національної поліції (далі – НП) із соціальними групами, певними верствами населення і суспільством у цілому.

Взаємодія з громадськістю дозволяє поліції підвищити рівень та ефективність роботи по забезпеченню порядку в громадських місцях, у боротьбі з хуліганством, розкраданням державного та приватного по майна, у профілактиці правопорушень, виявленні умов та причин їх вчинення [3].

На сьогоднішньому етапі розвитку держави є певні труднощі по здійсненню взаємо-

дії поліції та громадськості. Насамперед, це пов'язано з такими недоліками: рівень інформованості громадян про злочинність і пильність поліції по боротьбі з нею невисокий; ставлення до поліції, яке є узагальненим показником її діяльності, що переконливо говорить про становище і статус поліції в суспільстві, готовність громадян до співробітництва з органами правопорядку в цілому негативне, престиж професії низький [4, с. 99–100]

У зв'язку з цим на перше місце виходить необхідність з боку правоохоронних органів, зокрема, оперативних підрозділів НП вжити невідкладних та ефективних заходів по поліпшенню стану оперативної обстановки. Серед таких заходів важливе місце займають дії правоохоронців по залученню до охорони публічного порядку громадськості як у якості громадських формувань по охороні громадського порядку, так і окремих громадян, які мають належний досвід, відповідну інформацію та бажання разом з поліцією брати участь у відповідних заходах. Дуже важливо з боку поліції правильно організувати цю роботу, максимально ефективно використати потенціал населення у справі боротьби з правопорушеннями, залучати до співпраці все більшу кількість населення.

Також необхідно повною мірою використовувати той зарубіжний досвід взаємодії поліції з населенням, який накопичений в інших країнах. У таких країнах, як США, Німеччина, Франція, Великобританія, Австрія, Бельгія, Італія, Японія та інші вважається, що взаємодія поліції з населенням є необхідною умовою ефективної роботи правоохоронних органів. Відомі західні програми взаємодії поліції з населенням – «Сусідська допомога», «Зупини злочинця», «Громадський патруль», «Адміністративна допомога», «Команди нерозкритих справ», «Допомога жертвам правопорушень», створення оперативних груп з охорони публічного порядку та боротьби з правопорушеннями, утворення наукових та педагогічних організацій, які передають поліції результати своєї роботи та надають рекомендації по підвищенню ефективності роботи правоохоронних органів [5].

Як приклад позитивного досвіду взаємодії поліції з населенням у Великобританії є так звані консультативні комітети, які організовані в кожному поліцейському підрозділі. Мета засідань цих комітетів – розгляд питань забезпечення громадського порядку, попередження, розкриття злочинів та розгляд проблем на даній території, заслуховування звітів та інформації від поліції. Всі рішення та побажання громадськості, які розглядалися на засіданнях цих консультативних комітетів, включаються у плани роботи відповідного поліцейського підрозділу. Такий досвід іноземних держав після ретельного опрацювання та застосування його в сучасній роботі правоохоронних органів України, на нашу думку, сприяв би активізації взаємодії поліції з громадськістю у справі забезпечення публічного порядку, профілактики та розкриття злочинів, у тому числі корисливо-насильницьких.

Виходячи з вищевикладеного, можна зробити певні висновки.

Вдосконалення взаємодії поліції з населенням – необхідна умова існування довіри громадян до правоохоронних органів, а також і до влади в цілому; аналіз і використання зарубіжного досвіду участі населення у правоохоронній діяльності – дійовий інструмент якісного покращення співробітництва поліції і громадськості, реальна можливість підвищення ефективності роботи поліції; впровадження в роботу правоохоронних органів моделей діяльності поліції зарубіжних країн по використанню консультативного механізму та співпраці з населенням у справі охорони громадського порядку – нагальна потреба теперішнього часу; існує необхідність у розробці та прийнятті нормативних документів, регламентуючих цей аспект правоохоронної діяльності, як на державному, так і на галузевому рівні (Закони України, накази Міністра внутрішніх справ).

Залучення населення до правоохоронної діяльності є одним із основних факторів підвищення ефективності роботи поліції у справі охорони публічного порядку, профілактиці та розкритті злочинів. Взаємодія правоохоронних органів з громадськістю, удосконалення дій громадських формувань по охороні публічного порядку, участь поліції у вирішенні проблем певної території, в межах якої мешкає громада – все це вимоги сьогодення, ігноруючи які не можна провести якісне реформування правоохоронної системи в нашій державі.

1. Красюк І.П. Взаємодія експертних підрозділів і оперативних служб у протидії організованій злочинності: історія, сучасність, перспективи. URL: http://mnde.naiu.kiev.ua/.../g8_03.htm

2. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41. Ст. 379.

3. Радугний С. Партнерство заради правопорядку. *Міліція України*. № 1. 2000.

4. Дяченко В.І. Актуальні питання покращення взаємодії ОВС із населенням // Основні напрямки реформування ОВС в умовах розбудови демократичної держави: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 14–15 жовтня 2004 р.). Ч. 2. Одеса, 2004. С. 98–100.

5. Голуб М.В. Взаємодія поліції та населення як обов'язкова умова забезпечення належного стану публічного порядку в сучасних умовах. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/51208574.pdf>

Титаренко Олексій Олексійович
докторант Харківського національного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ЯКА СТРАТЕГІЯ ГРОМАДСЬКОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ СЬОГОДНІ ПОТРІБНА (КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ЇЇ ФОРМУВАННЯ)?

В сучасних умовах триваючої агресії Російської Федерації проти України нагальним питанням залишається надійний захист національної безпеки і забезпечення такої її складової як громадська безпека. Відповідно до п. 3. ч. 1 ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України», *громадська безпека і порядок* визначається як захищеність життєво важливих для суспільства та особи інтересів, прав і свобод людини і громадянина, забезпечення яких є пріоритетним завданням діяльності сил безпеки, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб та громадськості, які здійснюють узгоджені заходи щодо реалізації і захисту національних інтересів від впливу загроз [1]. В той же час для належного забезпечення громадської безпеки в сучасних умовах є необхідність у розробці відповідних стратегічних та програмних документів реалізації державної політики в даному напрямі. Одним з таких документів виступає саме стратегія.

Даний документ у сфері громадської безпеки визначає напрями державної політики щодо гарантування захищеності життєво важливих для держави, суспільства та особи інтересів, прав і свобод людини і громадянина, цілі та очікувані результати їх досягнення з урахуванням актуальних загроз [1]. Проте цей стан захищеності життєво важливих для суспільства та особи інтересів, прав і свобод людини і громадянина, в межах громадської безпеки, включає в себе забезпечення державою захисту від суспільно небезпечних діянь і негативного впливу надзвичайних обставин, викликаних криміногенною ситуацією, стихійним лихом, катастрофами, аваріями і пожежами, епідеміями та іншими надзвичайними ситуаціями. Останнє судження випливає з вибіркового аналізу наявних досліджень вчених адміністративістів, криміналістів, кримінологів з питань забезпечення громадської безпеки, а також з аналізу нормативно-правових документів, в яких розкривається зміст поняття громадської безпеки [1; 2; 3, с. 126–127; 4–8].

Перш ніж перейти до розгляду змістовної кримінологічної складової при формуванні стратегії громадської безпеки України зазначимо, що сьогодні такої чинної державної стратегії немає. Відповідно до ст. 29 Закону України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року, формування даного стратегічного документа, як складової Стратегії громадської безпеки та цивільного захисту, покладено на МВС України. Розробка даної стратегії повинна базуватися на Стратегії національної безпеки України, яка була затверджена ще у 2015 році. Проте станом на сьогодні МВС України ще не розроблено проект Стратегії громадської безпеки, що є певним недоліком у реалізації державної політики та характеризується несвоєчасністю формування відповідних документів. Хоча окремі її складові (запобігання тероризму, організованій злочинності, незаконному обігу зброї) знайшли часткове своє закріплення в інших державних стратегіях та програмних документах, зокрема: в Стратегії національної безпеки України 2015 року [9], в рішенні Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про заходи щодо посилення боротьби зі злочинністю в Україні» [10].

Повертаючись до питання формування Стратегії громадської безпеки вважаємо, що в подальшому в ній необхідно буде чітко визначити таке: зміст її складових; систему суб'єктів її забезпечення; їх завдання та принципи діяльності; перелік сучасних загроз, що створюють небезпеку для громадської безпеки; засоби її забезпечення; очікувані результати від реалізації стратегії; джерела фінансування її реалізації; оцінку ефективності її реалізації.

Щодо кримінологічної складової забезпечення громадської безпеки в майбутній стратегії, то вона може включати в себе спрямованість державної політики на реалізацію таких заходів:

- 1) протидія злочинності (акцент робиться на протидію: проявам тероризму, екстремізму, сепаратизму, організованій злочинності, незаконному обігу наркотиків, незаконному обігу зброї; корисливо-насилницькій злочинності);
- 2) врегулювання міграційних процесів (у тому числі вирішення питання вимушеної міграції в середині країни внаслідок збройної агресії Російської Федерації);
- 3) забезпечення безпеки дорожнього руху;
- 4) забезпечення громадської безпеки під час відновлення та розбудови миру в Схід-

них регіонах України – як окрема складова. В даному напрямі, з врахуванням вже існуючих сьогодні чинних програмних документів, бажано зробити акцент на забезпечення моніторингу безпеки в територіальних громадах, які перебувають в безпосередній близькості до лінії зіткнення; сприяння розбудові довіри між громадянами та представниками органів безпеки; посилення безпеки в територіальних громадах та здійснення заходів щодо запобігання гендерно обумовленому насильству [11; 12];

5) розробка окремих законодавчих документів та/або внесення змін у чинні закони України, що впливатиме на стан забезпеченості громадської безпеки (наприклад: зміни та доповнення до КК України, прийняття законів України «Про зброю», «Про прощення» тощо);

6) продовження реформування правоохоронних органів.

Далі при формуванні державної стратегії громадської безпеки в Україні, як складової стратегії громадської безпеки та цивільного захисту, остання, на наш погляд, повинна бути узгоджена з положеннями таких державних стратегічних документів, які є чинними:

- Закон України «Про особливості забезпечення державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» від 18.01.2018;

- Стратегія деокупації Донбасу «Механізм малих кроків»;

- стратегії забезпечення міграційної політики, безпеки дорожнього руху;

- рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про заходи щодо посилення боротьби зі злочинністю в Україні».

Також у даному документі повинне знайти своє відображення і запровадження правоохоронними органами зарубіжного досвіду, кращих європейських моделей забезпечення публічної безпеки та використання нових підходів забезпечення публічної безпеки. В даному напрямку МВС України та НПУ сьогодні активно запроваджують окремі елементи скандинавської моделі забезпечення публічної безпеки.

В перспективі на основі сформованої та затвердженої Стратегії громадської безпеки буде створено підґрунтя для формування галузевих стратегій та концепцій, а також відповідних державних цільових програм.

1. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>.

2. Зозуля І.В. Громадська безпека як об'єкт захисту за адміністративним і кримінальним законодавством України. *Право і безпека*. 2003. –№ 2'1. С.76–83.

3. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: у 2 ч. / за заг. ред. М.О. Потєбенька, В.Г. Гончаренка. Київ: ФОРУМ, 2001. Ч. 1. Загальна частина. 386 с.

4. Кириченко О.В. Громадська безпека як об'єкт кримінально-правової охорони. *Право і суспільство*. 2012. № 3. С. 185–190.

5. Ярмиш Н.О. Поняття громадської безпеки. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2015. № 3 (11). С. 236–243.

6. Ольховський Є.Б. Адміністративно-правові засоби забезпечення громадської безпеки: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2003. 191 с.

7. Про особливості забезпечення громадського порядку та громадської безпеки у зв'язку з підготовкою та проведенням футбольних матчів: Закон України від 8 липня 2011 р. № 3673-VI. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3673-17>

8. Про затвердження Положення про службу дільничних інспекторів міліції в системі Міністерства внутрішніх справ України: наказ МВС України від 11 листоп. 2010 р. № 550 (втратив чинність). URL: zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z1219-10

9. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року "Про Стратегію національної безпеки України": Указ Президента України від 26 травня 2015 року № 287/2015. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>

10. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року "Про заходи щодо посилення боротьби зі злочинністю в Україні": Указ Президента України від 16.06.2015 № 341/2015. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/341/2015/paran5#n5>

11. Стратегія відновлення цілісності України і деокупації Донбасу. Механізм «Малих кроків» від 07.06.2018. URL: <http://mvs.gov.ua/ua/news/14029> Strategiya vidnovlennya cilisnosti Ukraini i deokupacii Donbasu Mehanizm malih krokiv.htm

12. Державна цільова програма відновлення та розбудови миру в Східних регіонах України, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 13 грудня 2017 р. № 1071. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnoyi-cilov>

Федченко Володимир Михайлович
професор кафедри кримінального процесу
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ОКРЕМІ ПРАВОВІ АСПЕКТИ З ПОКРАЩЕННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Відповідно до положень Закону України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 р., державний суверенітет, територіальна цілісність, демократичний конституційний лад, економічна безпека, громадська безпека та інші життєво важливі національні інтереси є тими об'єктами, захист яких від реальних і потенційних загроз невоєнного характеру покладається в основу забезпечення безпеки України. До того ж Національна поліція України є центральним органом виконавчої влади, що забезпечує громадську безпеку і порядок, охорону прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидію злочинності, а також надає визначені законом послуги з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги [1].

Боротьба зі злочинністю, а саме з її організованими злочинними угрупованнями, які вчиняють особливо тяжкі злочини проти основ національної безпеки України, в сучасних умовах вимагає від правоохоронних органів вдосконалення не лише методів та способів документування такої протиправної діяльності, але й своєчасного та ефективного здійснення забезпечення безпеки учасників кримінального процесу, які співпрацюють з правоохоронними органами та сприяють розслідуванню.

Як правило, такими учасниками виступають потерпілі, свідки, а іноді й підозрювані, обвинувачені, які з тих або інших мотивів співпрацюють зі стороною обвинувачення.

Водночас на практиці існують непоодинокі випадки, коли з метою зміни показань на користь підозрюваного, обвинуваченого, або навіть взагалі відмови від дачі показань, до свідків та потерпілих особи, які протистоять розслідуванню, застосовують підкуп, фізичне, психічне насильство, або погрожують таким застосуванням. Нерідко, боячись незаконного впливу, свідки, потерпілі або відмовляються давати показання, або дають завідомо неправдиві свідчення [2, с. 125]. Доволі часто зустрічаються ситуації, коли свідки відмовляються давати показання чи ухиляються від процесуальних дій, змінюють свої попередні свідчення, надають неповні чи недостатньо чіткі показання з огляду на реальну чи потенційну загрозу застосування в ході кримінального провадження до них, членів їхніх сімей, близьких родичів насильства чи інших форм протиправного впливу з боку зацікавлених осіб [3].

Вкрай важливим аспектом не лише розкриття і успішного розслідування злочинів проти основ національної безпеки України, але й відповідного покарання винних у їх вчиненні, є готовність свідків, потерпілих, а також підозрюваних, обвинувачених, які з тих або інших мотивів співпрацюють зі стороною обвинувачення допомагати слідству.

Під час відповідних кримінальних проваджень проводяться різні слідчі та негласні слідчі (розшукові) дії, мета яких – отримання достовірних відомостей та з'ясування фактів щодо обставин злочину. За наявності відповідних умов найбільшу допомогу слідству щодо збирання доказів та їх перевірки і використання надають вказані вище учасники кримінального процесу. Цей факт призводить до того, що певні злочинні угруповання чинять тиск на цих учасників, погрожуючи їм чи їх близьким. Зважаючи на специфіку вказаних злочинів і тяжкість покарання, яке передбачено законодавством про кримінальну відповідальність, ймовірність вжиття злочинцями заходів з протидії розслідуванню та здійснення незаконного впливу, аж до знешкодження учасників кримінального провадження, є дуже високою.

Адже положеннями чинного КПК України з питань безпосередності дослідження доказів, отриманих під час досудового розслідування, у тому числі й наданих органам слідства показань, досліджуючи докази, суд зобов'язаний обґрунтовувати свої висновки лише за допомогою тих показань, які він безпосередньо сприймав під час судового засідання (п. 16 ч. 1 ст. 7 та ч. 4 ст. 95 КПК) [4]. Вказана законодавча вимога покладає на сторону обвинувачення обов'язок забезпечити присутність під час судового розгляду свідків обвинувачення. І саме тому все більшої актуальності набуває інститут забезпечення безпеки осіб, які надають такі показання. Безперечно, що такий учасник процесу погодиться надавати правдиві показання у суді тільки у випадку впевненості не лише у своїй безпеці, але й безпеці своєї сім'ї [2].

Наявний в Україні інститут забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства, на жаль, є недостатньо ефективним.

На сьогодні основним нормативно-правовим актом України у сфері регулювання питань

забезпечення безпеки учасників кримінального провадження будь-якої категорії є Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» № 3782-ХІІ від 23 грудня 1993 року зі змінами і доповненнями на 08.10.2016 року. Саме він регламентує підстави та порядок здійснення правоохоронними органами України правових, організаційно-технічних, інших заходів, спрямованих на захист від протиправних посягань життя, здоров'я, житла і майна осіб, які беруть участь у виявленні, попередженні, припиненні, розкритті або розслідуванні злочинів чи судовому розгляді кримінальних правопорушень. До підстав вжиття заходів забезпечення безпеки ст. 20 Закону відносять наявність даних, що свідчать про наявність реальної загрози життю, здоров'ю, житлу і майну визначених законом учасників кримінального процесу. А приводами для вжиття заходів забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства, членів їх сімей та близьких родичів є: 1) заява учасника кримінального судочинства, члена його сім'ї або близького родича; 2) звернення керівника відповідного державного органу; 3) отримання оперативної та іншої інформації про наявність загрози життю, здоров'ю, житлу і майну зазначених осіб [5].

Міжнародні законодавчі акти, які є частиною законодавства України, також передбачають необхідність забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства. Так, Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції, 31.10.2003 року, що ратифікована Україною 18.10.2006 року, передбачає положення щодо захисту свідків, експертів і потерпілих, а також захисту осіб, які повідомляють компетентним органам про будь-які факти, пов'язані зі злочинами, передбаченими цією Конвенцією. До таких заходів належать: 1) фізичний захист вказаних осіб, тією мірою, якою це необхідно й практично можливо, у тому числі для їхнього переселення в інше місце, і прийняття таких положень, які дозволяють, у відповідних випадках, не розголошувати інформацію, що стосується особи та місцезнаходження таких осіб, або встановлюють обмеження щодо такого розголошення інформації; 2) прийняття правил доведення, які дозволяють свідкам та експертам свідчити в такий спосіб, який забезпечує безпеку таких осіб. Наприклад, дозвіл свідчити за допомогою засобів зв'язку, таких як відеозв'язок або інші відповідні засоби; 3) укладання з державами-учасницями договорів або домовленостей про переселення вказаних осіб (ст. 32–33) [6].

Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 року, яка ратифікована Україною 02.04.2004 року, передбачає положення щодо захисту свідків, потерпілих, а також заохочування осіб, які беруть або брали участь в організованих злочинних групах, до: 1) надання ними інформації, корисної для компетентних органів, з метою розслідування і доведення у зв'язку з такими питаннями, як: а) ідентифікаційні дані, характер, членський склад, структура, місцезнаходження або діяльність організованих злочинних груп; б) зв'язки, в тому числі міжнародні зв'язки, з іншими організованими злочинними групами; в) злочини, що вчинені або можуть бути вчинені організованими злочинними групами; г) надання фактичної, конкретної допомоги компетентним органам, що може сприяти позбавленню організованих злочинних груп їхніх ресурсів або доходів від злочинів (ст. 24–26 Конвенції) [7].

До напрямків з покращення забезпечення безпеки учасників кримінального процесу доцільно віднести: 1) створення окремої централізованої служби по захисту вказаних учасників кримінального процесу; 2) передбачення кримінальної відповідальності за дії щодо залякування таких учасників кримінального процесу, і чим цінніші та вагоміші показання такого учасника, тим суворіше повинно бути покарання; 3) вжиття необхідних законодавчих та практичних заходів для стимулювання свідків, потерпілих, а також підозрюваних, обвинувачених, які з тих або інших мотивів співпрацюють зі стороною обвинувачення, добровільно надавати правдиві свідчення у суді; 4) забезпечення таємниці провадження всіх етапів процедур щодо прийняття, здійснення, зміни та скасування заходів захисту. За порушення якої також має передбачатись кримінальна відповідальність.

Водночас заходи по захисту кожного учасника процесу, який підпадає під відповідну програму захисту, повинні прямо залежати від важливості зробленого у справу внеску таким учасником. Більш того, якщо «цінний свідок» чи особа, яка співпрацює зі слідством у справі щодо викриття злочинців, які вчинили злочини проти безпеки України, є один, то навіть якщо відсутня заява такого учасника про забезпечення безпеки, доцільно все одно якнайшвидше брати таку особу під відповідний захист.

1. Про Національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018р. № 2469-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#n355> (дата звернення: 15.02.2019).

2. Семків Т. Удосконалення забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2017. № 3. С. 119–128.

3. Рудика Ю.С. Забезпечення безпеки свідків вбивств, вчинених на замовлення *Національний університет «Острозька академія» Студентські публікації, Інститут права ім. І. Малиновського 2018*. URL: <https://naub.oa.edu.ua/category/std/> (дата звернення 15.02.2019)

4. Кримінальний процесуальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та доп. станом на 1 верес. 2017 р. Київ: ПАЛІВОДА А.В., 2017. 372 с.
5. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: Закон України від 23 грудня 1993 р. № 3782-ХІІ. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3782-12> (дата звернення 15.02.2019).
6. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції. 2003 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16 (дата звернення 15.02.2019).
7. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності. Прийнята резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15 листопада 2000 року. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789 (дата звернення 15.02.2019).

Філіпп Анастасія Володимирівна
старший викладач кафедри
кримінального права та криминології
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ПОТЕРПІЛІ ВІД ЗЛОЧИНІВ В УКРАЇНІ

Дослідження жертви злочину є одним з найактуальніших напрямів у криминології. Незважаючи на те, що активна увага віктимологічній складовій стала приділятися лише в останні десятиліття (проблематика віктимології стала більш активно та широко розглядатися у навчальній та науковій літературі), немає сумнівів у тому, що жертва злочину посідає одне з ключових місць в механізмі злочинного посягання.

Значна частина злочинців цілком «свідомо» обирають своїх жертв, і мова йде не лише про злочини проти особи. Іншими словами, зловмисник завжди обирає хоча б на підсвідомому рівні на кого посягнути навіть у сфері злочинів проти власності, громадського порядку і моральності та у багатьох інших. Відзеркалення «портрету» середньостатистичної жертви злочину певним чином вказує і на самих злочинців. Які жертви злочинів – такі й злочинці. Зрозуміло, що це не означає тотожність злочинця та жертви, проте дозволяє виокремити чіткі зв'язки та закономірності.

Останні роки Україна знаходиться у достатньо складному соціально-економічному становищі. Численні реформи, антитерористична операція та інші суспільно-політичні події негативним чином впливають на стан злочинності в цілому.

Згідно статистичних даних Генеральної Прокуратури України щодо показників злочинності в Україні, можна побачити, що починаючи з 2014 року і до сьогоднішнього часу, спостерігається спочатку збільшення, а потім стрімке зменшення загальної кількості злочинів, що вчиняються на нашій території. У 2014 році було зареєстровано 529139 злочинів, у 2015 – 565182, у 2016 – 592604, у 2017 – 523911, у 2018 – 487133 злочинів відповідно [1]. Як бачимо, з огляду на показники злочинів які були зареєстровані протягом року (у названий період), в перспективі п'яти років їх кількість суттєво зменшується. Змінюються типи та види найбільш поширеної злочинної поведінки, проте загальна кількість стає меншою.

Поряд із цим, питання про кількість жертв, які постраждали протягом року від злочинних посягань – ставиться дуже рідко чи не ставиться взагалі. Навіть ЗМІ, у яких охоче розказують про «збільшення» рівня злочинності та «погіршення» ситуації зазвичай обходять це питання стороною. Тим не менш, навряд чи можна надати комплексну характеристику злочинності за певний проміжок часу, оминувши увагою жертв злочинів. В решті решт – жертва злочину це обов'язковий «учасник» злочинного посягання майже для всіх діянь передбачених Кримінальним кодексом України.

Згідно статистичних даних Генеральної прокуратури України (щорічні Єдині звіти про злочинність з 2014 по 2018 роки) показує, що починаючи з 2014 року, в Україні було зареєстровано відповідну кількість жертв злочинів: 2014 – 393532 особи, 2015 – 412689 осіб, 2016 – 444617 осіб, 2017 – 374238 осіб, 2018 – 344780 осіб [1]. Як можна побачити, кількість жертв значно зростає до 2017 року, у якому спостерігається різке падіння. Ця тенденція зберігається і у 2018 році.

Кількість жертв у 2018 році – менша ніж на перший рік у вибірці, а тому в цілому можна сказати, що спостерігаються загальні довготривалі тенденції щодо зменшення кількості потерпілих від злочинів протягом 2014-2018 років. Дані процеси відбуваються на «фоні» загального зменшення кількості вчинюваних щорічно злочинів за останні два роки.

Більш глибокий аналіз статистичних даних Генеральної прокуратури дозволяє в цілому підтвердити наведені вище дані. Так, згідно зі статистикою по жертвам злочинів у пе-

ріод з 2014 по 2018 роки, спостерігається зменшення кількості потерпілих від злочинів жінок, але знов після збільшення протягом 2015 – 2016 років. Так, якщо у 2014 році від злочинів в Україні постраждало 170439 жінок, 147800, у 2015 – 156190, у 2016 – 167099, а у 2017 – 133633 жінки, у 2018 – 105684 жінки [1]. Наведені показники чітко демонструють зменшення кількості посягань на осіб жіночої статі в Україні.

Схожа ситуація простежується і в сфері потерпілих неповнолітніх та малолітніх осіб. Станом на кінець 2014 року від злочинів постраждало 4996 неповнолітніх, 2015 – 4809, 2016 – 4838, 2017 – 4095, 2018 - 3744 неповнолітніх [1]. Такі дані також виглядають оптимістично та вказують на безумовне зменшення кількості малолітніх потерпілих в Україні.

Окреслені вище тенденції можна розглядати як позитивні в цілому, та зробити загальний висновок про помірне зменшення загальної кількості потерпілих від злочинів в Україні. Перш за все, загальна кількість жертв злочинів зменшується поряд із загальним зменшенням кількості вчинюваних в Україні злочинів, що доволі справедливо. Окремі збільшення спостерігаються у роки збільшення кількості злочинів в країні (зокрема у 2015 та 2016 роки).

Як висновок слід відзначити, що загальні позитивні тенденції які спостерігаються сьогодні повинні бути підкріплені активним діями та рішучим бажанням подолати злочинність та навести порядок у державі. Наведені вище статистичні показники та основні тенденції злочинності останніх років вказують на те, що правоохоронним органам необхідно ще багато працювати для поліпшення ситуації в цій сфері. Безсумнівно, для якісного захисту громадян від злочинності, необхідне прийняття цілого пакету законодавчих актів, який би був спрямований на захист жертв злочинів.

1. Статистичні дані Генеральної Прокуратури України за 2014 – 2018 роки. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.gp.gov.ua/ua/statinfo.html>.

Хашев Вадим Георгійович
доцент кафедри
кримінального права та кримінології
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ДЕЯКІ ПИТАННЯ УДОСКОНАЛЕННЯ НОРМАТИВНОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ОХОРОНИ БЕЗПЕКИ УЧАСНИКІВ ДОРОЖНЬОГО РУХУ

Безперечно, що складовою національної безпеки у будь-якій країні є безпека учасників дорожнього руху, оскільки щорічна кількість загиблих та потерпілих від дорожньо-транспортних пригод (далі – ДТП) може перевищувати кількість загиблих та поранених у військових конфліктах та від масових стихійних лих. Це великою мірою стосується і нашої держави.

Протягом останніх років в Україні спостерігається позитивна тенденція до зниження кількості загиблих у ДТП. Так, за офіційними даними Національної поліції України, у 2013 році загинуло 4833 особи, у 2014 році – 4483 особи, у 2015 році – 3970 осіб, у 2016 році – 3410 осіб, у 2017 році – 3432 особи. В 2018 році у ДТП загинуло 3350 осіб, що є найнижчим показником з 2000 року. А найкривавішим на вітчизняних дорогах за останні десятиліття був 2007 рік, коли у ДТП загинули 9574 людини. Загальна кількість травмованих у ДТП осіб з 2015 до 2017 року мала тенденцію до збільшення, проте у 2018 році також відбулося суттєве зменшення такої кількості. Так, у 2015 році травмовано 31600 осіб, у 2016 році – 33613 осіб, у 2017 році – 34677 осіб та у 2018 році – 30884 особи [1].

Дійсно, у сфері охорони безпеки учасників дорожнього руху ми просуваємось у правильному напрямку: впроваджується реформування Дорожньої патрульної поліції; запрацювала система фіксації швидкісного режиму за допомогою пристроїв TRUSam і лише за 2,5 місяці зафіксовано понад 25000 випадків порушення; підвищуються вимоги до автоперевізників тощо.

Але вищенаведені цифри ніякою мірою не повинні нас заспокоювати, оскільки щодня на дорогах України травмується середньому близько 85, а гине – 9 людей. Крім того, слід враховувати, що з 2014 року статистикою ДТП охоплено не всю територію України. Також продовжують відбуватись ДТП з великою кількістю загиблих.

Наприклад, 5 лютого 2019 року внаслідок ДТП на трасі Донецьк – Запоріжжя 6 осіб загинули і 3 особи зазнали травм. За попередніми даними, водій автомобіля «Шевроле», здійсню-

ючи обгін, не впорався з керуванням та вчинив зіткнення з автомобілем «Деу Ланос» [2].

Тому важливе місце у профілактиці порушень Правил дорожнього руху (далі – ПДР), що призводять до травмування або загибелі людей, посідає належне нормативне забезпечення охорони безпеки учасників дорожнього руху різними галузями права, зокрема у частині дотримання принципів системності та справедливості.

Так, на сьогодні, при скоєнні ДТП, що заподіяло шкоду здоров'ю людини, юридична відповідальність настає лише за заподіяння тілесних ушкоджень середньої тяжкості, тяжких тілесних ушкоджень або смерті за ст. 286 Кримінального кодексу (ділі – КК) України. Проте, у чинному кримінальному та адміністративному законодавстві відсутнє нормативно-правове регулювання відповідальності у разі, коли порушення ПДР учасниками дорожнього руху спричиняє заподіяння потерпілому легкого тілесного ушкодження з короточасним розладом здоров'я або незначну втрату працездатності.

Відповідно до ст. 124 Кодексу України про адміністративні правопорушення, відповідальність встановлена за скоєння дорожньо-транспортної пригоди, яка спричинила пошкодження майна, зокрема, транспортних засобів, вантажу, автомобільних доріг, вулиць, залізничних переїздів, дорожніх споруд чи іншого майна.

Але ступінь суспільної небезпеки при порушенні ПДР, що призвело до заподіяння потерпілому легкого тілесного ушкодження, набагато вищий, ніж скоєння ДТП із спричиненням тільки матеріальної шкоди. Крім того, відповідно до ст. 3 Конституції України, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

Тому ми підтримуємо позицію авторів проекту Закону про внесення змін до ст. 124 Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо посилення відповідальності водіїв транспортних засобів за спричинення шкоди здоров'ю потерпілого. Даним проектом пропонується доповнити вищевказану статтю новою частиною другою такого змісту: «Порушення учасниками дорожнього руху правил дорожнього руху, що спричинило заподіяння потерпілому легкого тілесного ушкодження з короточасним розладом здоров'я або незначну втрату працездатності, – тягне за собою накладення штрафу від сімдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення права керування транспортними засобами на строк від шести місяців до двох років» [3].

На нашу думку, такі законодавчі зміни відповідатимуть принципам системності та справедливості, а також сприятимуть підвищенню дисципліни водіїв, як учасників дорожнього руху, зменшенню травматизму та запобіганню правопорушенням на дорогах України.

На відміну від вищевказаного законопроекту, проект Закону України про внесення змін до статті 286 Кримінального кодексу України щодо порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами, від 03.09.2018 № 9030 викликає певні зауваження.

Так, відповідним законопроектом пропонується, зокрема, за порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особою, яка керує транспортним засобом, якщо вони спричинили смерть потерпілого або заподіяли тяжке тілесне ушкодження (ч. 2 ст. 286 КК України) або якщо вони спричинили загибель кількох осіб (ч. 3 ст. 286 КК України), передбачити обов'язково додатковий вид покарання у вигляді конфіскації майна. На думку його авторів, даний проект Закону надасть правові гарантії підвищення рівня безпеки на дорогах, привертаючи увагу водіїв транспортних засобів до наслідків вчинення даного кримінально-протиправного діяння [4].

Проте, на нашу думку, у разі прийняття вищевказаного законопроекту як закону він буде порушувати принцип системності, оскільки суперечитиме положенням ч. 2 ст. 59 КК України, відповідно до якої конфіскація майна встановлюється тільки за тяжкі та особливо тяжкі корисливі злочини, а також за злочини проти основ національної безпеки України та громадської безпеки. До жодної з вищевказаних категорій злочин, передбачений ст. 286 КК України, не належить, тому, якщо пропонувати такі зміни, слід паралельно вносити зміни і до ст. 59 КК України, щоб уникнути суперечки норм Загальної та Особливої частин КК України.

Крім того, чи справедливо буде карати водія конфіскацією його майна, якщо внаслідок ДТП потерпілими є, наприклад, його родичі, яким цей водій не зможе оплатити лікування, крім того, уся сім'я може залишитись без засобів до існування, якщо майно юридично належить винному? А у разі, якщо потерпілими є інші особи, то винний також не зможе компенсувати витрати на лікування та моральну шкоду, оскільки буде позбавлений доступу до свого майна внаслідок накладення арешту на нього з подальшою конфіскацією за судовим вироком.

Тому ми вважаємо, що встановлення конфіскації майна в якості додаткового

обов'язкового покарання не є доцільним, оскільки суперечить принципу справедливості і може негативним чином вплинути на права та законні інтереси не тільки винних осіб, а й потерпілих від ДТП.

Підтвердженням нашої позиції може бути і те, що даний законопроект отримав негативний висновок від Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України [4].

Підсумовуючи, зазначимо, що дієвим засобом зниження рівня заподіяння шкоди життю та здоров'ю людей внаслідок ДТП має бути зосередження основних зусиль правоохоронних органів на забезпеченні невідворотності притягнення до кримінальної відповідальності винних осіб та отриманні ними справедливого покарання у межах чинної санкції ст. 286 КК України, яка вважається нами достатньою у тому вигляді, в якому вона існує зараз.

1. Смертей стало менше: з'явилася статистика ДТП в Україні за 2018 рік. *Обозреватель*. 2019. 11 січня. URL: <https://www.obozrevatel.com/ukr/society/smertej-stalo-menshe-zyavilasya-statistika-dtp-v-ukraini-za-2018-rik.htm>.

2. В Мар'їнському районі внаслідок ДТП 5 людей загинули, ще 3 – травмовані // Офіційний сайт Національної поліції. Повідомлення від 05 лютого 2019 р. URL: <https://www.npu.gov.ua/news/dtp/v-marjinskomu-rajonі-vnaslidok-dtp-5-lyudej-zaginuli-shhe-3-travmovani/>.

3. Проект Закону України «Про внесення змін до ст. 124 Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо посилення відповідальності водіїв транспортних засобів за спричинення шкоди здоров'ю потерпілого» № 8586 від 11.07.2018. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=64404.

4. Проект Закону України «Про внесення змін до статті 286 Кримінального кодексу України щодо порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами» № 9030 від 03.09.2018. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=64525.

Шалгунова Світлана Аполлінарівна

доцент кафедри
кримінально-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент

Ткаченко Павло Ігорович,

Гудіна Яна Ігорівна –
студенти юридичного факультету
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

СПЕЦІАЛЬНІ-КРИМІНОЛОГІЧНІ ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ ВІЙСЬКОВИМ ЗЛОЧИНАМ ЯК НАПРЯМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Під час вивчення нами кримінальної статистики злочинів, вчинених під час несення або проходження військової служби у різних військових формуваннях країни, постає питання запобігання цим злочинам, усунення факторів підбурювання до вчинення таких злочинів, виокремлення різних заходів запобігання злочинів. Сьогодні Україна має велику, сильну та мужню армію, котра є обличчям держави. Отже і представники військової сфери мають бути прикладом для кожної людини. А ступінь поширення військових злочинів актуалізує питання їх запобігання.

Вітчизняний законодавець чітко визначає поняття військового злочину як злочину проти встановленого законодавством порядку несення або проходження військової служби, вчиненого військовослужбовцями, а також військовозобов'язаними під час проходження ними навчальних (чи перевірних) або спеціальних зборів (ст. 401 КК України). Військовим злочинам присвячено цілий розділ у Кримінальному кодексі України. У розділі XIX КК України міститься 35 статей, одна з яких дає визначення військового злочину. Інші статті цього розділу містять склади злочинів проти встановленого порядку несення військової служби (ст. 402-433). За змістом основного, безпосереднього об'єкта класифікують 9 груп військових злочинів: 1) проти порядку підлеглості та військової честі; 2) проти проходження військової служби; 3) проти порядку користування військовим майном; 4) проти порядку експлуатації військової техніки; 5) проти порядку несення бойового чергування; 6) проти встановленого порядку збереження військової таємниці; 7) військові посадові злочини; 8) проти порядку несення служби в районі військових дій; 9) злочини, відповідальність за які передбачена міжнародними конвенціями.

У ході аналізу будь-якого виду злочинів особливу увагу приділяють зареєстрованим злочинам, але не слід забувати про замовчування військових злочинів, як це прийнято в військовій сфері. Через значні показники латентності військових злочинів неможливо чітко визначити офіційну кримінологічну характеристику проявів та вчинення військових злочинів.

Динаміка злочинів є показником тенденції зниження чи зростання. В період з 2005 по 2007 роки тенденція до зростання значно знизилась, тримаючись на одному рівні до 2009 року, після чого спостерігається незначне підвищення відсотку вчинених військових злочинів, а уже у 2014 році через резонансні події що відбувалися в країні, кількість військових злочинів зростає з 15-18 до 450-500 злочинів. Сьогодні динаміка злочинів є трохи зниженою, але це не є свідченням факту про поліпшення криміногенної ситуації, адже разом із її зниженням поступово знижується і кількість Збройних Сил України у зв'язку з реформуванням. Також можна визначити, що коефіцієнт військової злочинності є майже незмінним, це 0,1-0,2 % в загальній структурі злочинності.

Найбільш небезпечними серед військових злочинів є корупційні, вчинені з використанням повноважень військової посадової особи. Якщо у 2005 році за корупційні діяння у військовій сфері було засуджено 176 військовослужбовців, у 2006 році – 187, у 2007 році – 205, то у 2017 році було засуджено 102 військовослужбовця. Якщо зазначити статистику дослідження корумпованості самої сфери протидії корупції, то слід зазначити, що ця статистика має 0 засуджених, та 0 виявлення корумпованих діянь. Такими відомствами є Національне антикорупційне бюро України та Національна агенція з запобігання корупції. Також не викрито жодного працівника суду в країні у вчиненні корупційного діяння.

Таким чином, злочини проти встановленого порядку несення або проходження військової служби залишаються досить небезпечними для сучасного українського суспільства, незважаючи на їх незначний відсоток в загальній структурі злочинності. Небезпечність їх проявляється не стільки в кількості, скільки в резонансному характері їх вчинення, в небезпечності для авторитету військової служби та державної влади і системи військової та національної безпеки країни в цілому, в ступені шкідливості наслідків для населення країни в цілому та авторитету держави на міжнародному рівні.

Шептуховський Станіслав Євгенович
співробітник Служби безпеки України,
кандидат юридичних наук

БОРОТЬБА З ОРГАНІЗОВАНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ ЯК СКЛАДОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Згідно з Конституцією України, виключно законами України визначаються основи національної безпеки (п. 17 ч. 1 ст. 92). Донедавна це передбачало встановлення законодавчою владою доволі чіткого та структурованого переліку загроз національній безпеці. Так, ст. 7 нечинного наразі Закону України “Про основи національної безпеки України” визначала основні реальні та потенційні загрози національній безпеці України і стабільності в суспільстві у низці сфер. До загроз національній безпеці у сфері державної безпеки було, зокрема, віднесено “поширення корупції в органах державної влади, зрощення бізнесу і політики, *організованої злочинної діяльності*” (абз. 9 ч. 1 ст. 7). Таке формулювання не було досконалим, залишався простір для тлумачення, як слід іменувати відповідну загрозу – як “поширення організованої злочинності”, або “зрощення бізнесу і політики, організованої злочинності”. Чинний Закон України “Про національну безпеку України” (далі – Закон про нацбезпеку) не містить ні поділу загроз на сфери, ні переліку таких загроз. Відповідно, закон не відводить загрозі організованої злочинності визначеного місця в сукупності інших загроз.

Чи це означає, що така загроза більше не визнається в Україні як належна до національної безпеки? Що ця загроза більше не є актуальною? Що вона не належить до явищ чи чинників, які ускладнюють реалізацію національних інтересів? Звісно ні. Просто згаданий закон взагалі не називає жодної із загроз, не містить їх класифікації і не застосовує поділ національної безпеки на сфери¹⁸. Тепер національні інтереси (пріоритети

---

¹⁸ Це узгоджується із поглядами деяких вітчизняних безпекознавців. Так, В. П. Горбулін, А. Б. Качинський у монографії “Стратегічне планування: вирішення проблем національної безпеки” [К.: НІСД, 2010. 288 с. ISBN 978-966-554-124-0] констатують (с. 17) зумовлене глобалізацією зникнення межі, зокрема, між різними сферами національної безпеки.

національних інтересів України), а так само – *поточні та прогнозовані загрози* таким інтересам і національній безпеці визначаються у Стратегії національної безпеки України (ч. 2 ст. 23 Закону про нацбезпеку). Виведення цих питань за межі предмета регулювання спеціалізованого законодавчого акта свідчить як про скорочення змісту категорії “*основи національної безпеки*”, так і про передачу законодавчим органом Президентові України власних повноважень з визначення того, що саме підлягає захисту і від чого саме такий захист належить здійснювати. Не вдаючись до питання про те, чи можна вважати загрози другорядним, неосновним питанням національної безпеки, зазначимо, що така передача повноважень корелюється із вимогами п. 1 ч. 1 ст. 106 Конституції України про те, що національну безпеку забезпечує саме Президент України. Щоправда, Стратегія національної безпеки України, затверджена Указом Президента України від 26.05.2015 № 287/2015 (далі – Стратегія), набрала чинності задовго до зміни балансу в інституційному вимірі національної безпеки. З цієї причини Стратегія не повною мірою відповідає структурі, визначеній у ч. 2 ст. 28 Закону про нацбезпеку. Зокрема, вона містить перелік *актуальних*, а не поточних та прогнозованих, загроз національній безпеці. Ці, актуальні, загрози поділено на дев'ять груп (Розділ 3 Стратегії), жодна з яких безпосередньо не включає організовану злочинність. Інший визначений Законом про нацбезпеку документ – Воєнна доктрина України (затверджена Указом Президента України від 24.09.2015 року № 555/2015) все ж звертається до проблеми організованої злочинності, однак, залишаючись в межах свого предмета як документа саме оборонного планування, відносить організовану злочинність лише до воєнно-політичних *викликів*, які можуть перерости в загрозу застосування воєнної сили проти України (абз. 8 п. 10). Проте Воєнна доктрина ставить цей виклик на один рівень із такими важливими проблемами, як розповсюдження зброї масового ураження, тероризму, незаконна торгівля зброєю і боєприпасами та нелегальна міграція. Слід зауважити, що у 2019 році відбудеться істотна актуалізація Стратегії, оскільки очікувано спрацює припис абз. 2 ч. 1 ст. 26 Закону про нацбезпеку, згідно з яким Стратегія “розробляється за дорученням Президента України протягом шести місяців після його вступу на пост”. Оскільки Закон про нацбезпеку містить імперативну вимогу щодо залучення до підготовки проекту Стратегії державних органів та інституцій громадянського суспільства (абз. 5 ч. 1 ст. 26), на часі досягнення консенсусу у питанні щодо конкретних формулювань, якими організована злочинність визначатиметься в якості поточної загрози національним інтересам та як негативне явище, на яке впливатимуть зовнішньополітичні та внутрішні умови.

Привертає увагу підхід упорядників Стратегії по подоланню транснаціональної організованої злочинності (Strategy to combat transnational organized crime) США, виданої у липні 2011 року. Бажаним результатом застосування Стратегії визначено зниження відповідної злочинності “із загрози національній безпеці до *керованої проблеми у сфері громадської безпеки* ...”. Навряд чи ситуація з організованою злочинністю в Україні може бути охарактеризована інакше, ніж загроза національній безпеці. Тому до досягнення цілей, співзвучних цілям американського безпекового документа, проблему цієї боротьби не варто знімати з порядку денного органів, які забезпечують національну безпеку.

Кримінальне право і діяльність з його застосування не є достатніми для відвернення загрози поширення організованої злочинності. Остання є соціальним явищем, зумовленим чинниками, на які кримінальне право не здійснює безпосереднього впливу. Основним методом кримінального права є не регулятивний, а заборонний. Закон про кримінальну відповідальність не визначає суспільні відносини, а лише захищає певну, здорову та продуктивну частину таких відносин. Детермінанти організованої злочинності, як і будь-якого іншого явища суспільного життя, не можуть бути повністю охоплені юридичною заборonoю. Отже, діяльність з протидії організованій злочинності полягає не лише переслідуванні відповідної категорії злочинців, притягнення їх до відповідальності, виправлення та ресоціалізації, не лише у підтвердження принципу невідворотності покарання та забезпеченні поновлення прав потерпілих. Тут потрібні додаткові нормативні та соціальні регулятори, державницькі рішення, які стримуватимуть поширення організованої злочинності. В законах України застосовано як пов'язані, але не тотожні такі категорії: а) організована злочинність та б) злочинні діяння, вчинені організованими групами, злочинними організаціями. Організовану злочинність розглядають не як одиничний протиправний акт, а як “*сукупність злочинів, що вчиняються у зв'язку зі створенням та діяльністю організованих злочинних угруповань*” (п. 1 ст. 1 Закону України “Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю”). Ця сукупність якісно відрізняється від сукупності злочинів у кримінальному праві (ст. 33 КК України). Визначення першої ланки мети боротьби з організованою злочинністю – встановлення

контролю над нею¹⁹ характеризує вказану організовану злочинність саме як соціально-правове явище.

Визначною рисою організованої злочинності є її здатність проникати до ланок управління державою та суспільством та підпорядковувати їх можливості та ресурси цілям лідерів організованої злочинності. До напрямів боротьби з організованою злочинністю у ст. 6 Закону України “Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю” слушно віднесено “запобігання встановленню корумпованих зв’язків з державними службовцями та посадовими особами, втягненню їх у злочинну діяльність”. Бізнес, влада та інституції, які здійснюють контроль за ними від імені суспільства (цивільний контроль) – ті рушійні сили, перехоплення контролю над якими надає злочинцям практично необмежені можливості. Латентне встановлення корумпованих зв’язків у правоохоронних інституціях задовольняє потребу злочинних угруповань у безпеці та надає перевагу у конкуренції із іншими організованими групами чи злочинними організаціями.

Виходячи з викладеного, органи, які ведуть боротьбу з організованою злочинністю, не повинні обмежувати свою діяльність виключно реагуванням на повідомлення про злочини, вчинені організованими групами чи злочинними організаціями. Працювати лише в напрямі локалізації наслідків – це свідомо поставити себе у цій боротьбі на крок позаду. Діяльність із забезпечення національної безпеки вимагає проактивного підходу. Його змістом є ідентифікація та упередження загроз. Така робота є успішною лише там, де вона є наступальною.

В чому може полягати цей наступ? Перший елемент – ідентифікація об’єктів спрямування організованої злочинності – може здійснюватися виходячи як зі способу дій злочинності (підкуп службових осіб, ввезення та застосування зброї, пропозиція вилучених з обігу товарів та незаконних послуг), так і з її корисливої сутності. Остання спонукає злочинців встановлювати протиправний контроль над найбільш вигідними, економічно привабливими видами діяльності та майна. Визначення конкретних об’єктів державної власності, напрямів регуляторної діяльності, правоохоронних органів тощо дозволяє, з одного боку, розробити систему запобіжників встановленню протиправного контролю, з іншого – випереджати відповідні злочинні наміри.

Заходами упередження загрози поширення організованої злочинності є звуження її соціальної та економічної бази. Спеціальні інформаційні кампанії, виховні заходи в закладах освіти усіх рівнів, підвищення пильності громадян та їх вимогливості до правослужняної поведінки, створення реально працюючої системи захисту свідків, захист моральності, скорочення попиту на товари та послуги, які пропонує тіньовий ринок – лише деякі із заходів, спроможних забезпечити етичний та правовий протест пересічного українця проти проявів організованої злочинності. Саме ці заходи визначено національними стратегіями чи концепціями боротьби з організованою злочинністю Грузії, Албанії, Боснії і Герцеговини. Більш загальний характер мають превентивні заходи, спрямовані на детінізацію економіки та протидію корупції: загальнодержавне декларування джерел доходів, оприлюднення даних про бенефіціарів суб’єктів господарювання, загальна доступність до інформації про витрати та прибутки державних органів врядування усіх рівнів.

Отже, організована злочинність є комплексною безпековою проблемою.

Радіонов Віталій Миколайович

прокурор відділу
інформаційно-аналітичної, методичної
роботи та координації правоохоронної
діяльності управління нагляду
у кримінальному провадженні
прокуратури Автономної Республіки Крим

**ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ НА ТИМЧАСОВО
ОКУПОВАНІЙ ТЕРИТОРІЇ АВТОНОМНОЇ РЕСПУБЛІКИ КРИМ**

Відповідно до положень ст. 1-3 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» 20 лютого 2014 року є датою початку тимчасової окупації внаслідок збройної агресії Російської Федерації

¹⁹ Іншими є її локалізація, нейтралізація та ліквідація; усунення причин і умов існування – ст. 2 зазначеного Закону України.

території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, що є невід'ємною частиною території України, на яку поширюється дія Конституції України та законів України.

Починаючи з 2014 року, Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй, Парламентська Асамблея Ради Європи прийняли ряд резолюцій і рішень щодо ситуації в Автономній Республіці Крим.

Так, зокрема, Генасамблея ООН у своїй Резолюції № 68/262 «Територіальна цілісність України» «визнала суверенітет, політичну незалежність, єдність і територіальну цілісність України в її міжнародно-визнаних кордонах», а також підтвердила, що «референдум, проведений в Автономній Республіці Крим і м. Севастополі 16 березня 2014 року, не маючи законної сили, не може бути основою для будь-якої зміни статусу Автономної Республіки Крим та міста Севастополя». У Резолюціях Генасамблеї ООН від 19 грудня 2016 року № 71/205 та від 19 грудня 2017 року № 72/190 «Становище в сфері прав людини в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі (Україна)» засуджено тимчасову окупацію Російською Федерацією частини території України – Автономної Республіки Крим та міста Севастополя та підтверджено невизнання його анексії, засуджено встановлення правової системи Російської Федерації та відповідний негативний вплив на становище в сфері прав людини в Криму.

Міжнародний кримінальний суд у своєму звіті з попереднього розслідування за 2016 рік у справі «Ситуація в Україні» визнав Росію державою-окупантом, Крим та місто Севастополь – тимчасово окупованою територією, а ситуацію на території окупованого Криму та міста Севастополя – міжнародним збройним конфліктом між Росією та Україною.

За існування міжнародного збройного конфлікту та окупації застосовуються положення міжнародного гуманітарного права, зокрема чотири Женевські конвенції 1949 року.

Положення Конвенції про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року застосовуються до всіх випадків часткової або цілковитої окупації Високої Договірної Сторони, навіть якщо ця окупація не натрапляє на жодний збройний спротив, відповідно до статті 2 цієї Конвенції.

На цей час на материковій частині України функціонує система основних правоохоронних органів автономії, серед яких: прокуратура Автономної Республіки Крим (у місті Києві), Головне управління Національної поліції в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі (в місті Херсон) і Головне управління Служби безпеки України в Автономній Республіці Крим (з розташуванням у місті Херсоні).

Пріоритетними напрямками, за якими прокуратура Автономної Республіки Крим працює в умовах окупації, є: злочини проти основ національної безпеки України, воєнні злочини та злочини проти людяності, порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї, представництво інтересів держави в суді.

Для правоохоронних органів Автономної Республіки Крим, які працюють в умовах окупації та процесуальна діяльність яких здійснюється в нетипових умовах, а саме за відсутності фактичного доступу до тимчасово окупованої території півострова Крим, одним із основних напрямів роботи є розслідування кримінальних правопорушень, які згідно з нормами міжнародного гуманітарного права є воєнними злочинами і злочинами проти людяності. Ця категорія правопорушень в Кримінальному кодексі України охоплюється статтею 438 «Порушення законів та звичаїв війни».

Прокуратурою АР Крим здійснюється процесуальне керівництво у кримінальних провадженнях, в яких під час досудового розслідування доказуванню підлягають факти умисного вбивства, катування, нелюдського поводження, незаконного затримання та позбавлення волі, порушення права на справедливий суд, привласнення публічної і приватної власності, знищення та руйнування об'єктів культурної спадщини, екологічних злочинів, незаконного призову громадян України на службу ЗС РФ, незаконного переміщення цивільного населення з тимчасово-окупованої території півострова Крим та переміщення цивільного населення держави-окупанта на цю територію та ін. Кожен з епізодів являє собою серйозне порушення Конвенції про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року (Четверта Женевська конвенція), тобто є воєнним злочином і кваліфікується за ст. 438 Кримінального кодексу України.

Крім того, з метою забезпечення реалізації принципу невідворотності відповідальності причетних до вчинення воєнних злочинів разом з національним механізмом використовується і міжнародний, а саме направлення відповідних інформаційних повідомлень про вчинення воєнних злочинів на тимчасово окупованій території півострова Крим до Міжнародного кримінального суду.

Відповідно до пункту 2 Постанови Верховної Ради України від 4 лютого 2015 року № 145-VIII «Про Заяву Верховної Ради України «Про визнання Україною юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо скоєння злочинів проти людяності та воєнних зло-

чинів вищими посадовими особами Російської Федерації та керівниками терористичних організацій «ДНР» та «ЛНР», які призвели до особливо тяжких наслідків та масового вбивства українських громадян», зокрема на органи прокуратури покладено завдання щодо збору необхідної доказової бази для звернення до Міжнародного кримінального суду згідно з пунктом 3 статті 12 Римського Статуту цього Суду щодо вчинення відповідних злочинів, починаючи з 20 лютого 2014 року і до цього часу.

Так, з 2016 до 2019 року прокуратура Автономної Республіки Крим спільно з українськими правозахисними неурядовими організаціями надіслали до Міжнародного кримінального суду 6 інформаційних повідомлень про вчинення Росією як державою-окупантом воєнних злочинів, а саме щодо: масового знищення та присвоєння майна, не обґрунтованого військовою необхідністю і проведеного незаконно на тимчасово окупованій території Автономної Республіки Крим та міста Севастополь; масованої депортації кримських в'язнів, громадян України, до місць позбавлення волі на території Російської Федерації з метою відбування кримінального покарання; фактів насильницького переміщення жителів Криму на материкову Україну; незаконного примусу кримчан до служби в ЗС РФ; депортації та незаконного позбавлення волі 23 громадян України; використання Росією цивільного населення Криму як «живих щитів» під час воєнних дій активної фази окупації півострова Крим у лютому-березні 2014 року.

З метою невідворотності відповідальності осіб, причетних до вчинення воєнних злочинів, в інформаційних повідомленнях відповідно до ст. 15 Римського статуту Міжнародного кримінального суду до Офісу прокурора Міжнародного кримінального суду висловлюється прохання провести розслідування цих воєнних злочинів.

У Звіті з попереднього розслідування за 2018 рік Офісу прокурора Міжнародного кримінального суду в Розділі, присвяченому ситуації в Україні, відображено усі воєнні злочини, щодо яких зверталась прокуратура Автономної Республіки Крим, з вказівкою на те, що вони вивчаються в Офісі прокурора Міжнародного кримінального суду на предмет кваліфікації таких незаконних дій як воєнних злочинів, злочинів проти людяності.

Шаповалова Ірина Сергіївна
суддя Павлоградського міськрайонного
суду Дніпропетровської області,
аспірант кафедри кримінального процесу

Рогальська Вікторія Вікторівна
доцент кафедри кримінального процесу
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ГЕНЕЗА ЗАСТОСУВАННЯ СЛІДЧИМ СУДДЕЮ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ НА ДОСУДОВОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Дослідження регламентації та реалізації законодавства, в якому було закріплено повноваження слідчих суддів (або суб'єктів, які виконували в різні історичні періоди схожі з ними функції) щодо застосування практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) під час здійснення судового контролю на досудовому провадженні, дозволило нам виділити три основні періоди такої генези, а саме: 1) з 17.07.1997 р. до 13.04.2012 р.; 2) з 13.04.2012 р. до 05.10.2017 р.; 3) з 05.10.2017 р. до теперішнього часу.

Такий поділ пов'язаний в першу чергу з прийняттям законів, в яких законодавець, порівняно з попередніми нормативно-правовими актами, суттєво змінював повноваження слідчих суддів (або суб'єктів, які виконували в різні історичні періоди схожі з ними функції) щодо застосування ними практики ЄСПЛ на досудовому провадженні, а також з безпосереднім впливом рішень ЄСПЛ на свідомість осіб, які здійснюють правозастосовчу діяльність.

Перший період (з 17.07.1997 р. до 13.04.2012 р.). Попри те, що у національному кримінальному судочинстві судовий контроль за досудовим розслідуванням з'явився лише у 2001 році, а такий суб'єкт як слідчий суддя – лише у 2012 році, ми виділяємо початок генези застосування практики ЄСПЛ на досудовому провадженні саме з моменту прийняття Верховною Радою України Закону України від 17 липня 1997 року «Про ратифікацію Конвенції про захист прав і основоположних свобод 1950 року (далі – ЄКПЛ), Першого протоколу та

протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» [1], оскільки саме після ратифікації ЄКПЛ, Україна вперше на законодавчому рівні визнала на всій своїй території не лише дію статей ЄКПЛ а і юрисдикцію ЄСПЛ в усіх питаннях, що стосуються тлумачення і застосування ЄКПЛ.

В подальшому саме норми вищезазначеного закону, а також факт зростання кількості рішень ЄСПЛ, постановлених проти України²⁰, стали підставою реформування кримінально-процесуального законодавства у 2001 році, яке переважно було спрямовано на запровадження у вітчизняний кримінальний процес судового контролю на стадії досудового розслідування та скасування наглядових повноважень прокуратури [3, с. 35].

Наступним суттєвим кроком для розвитку застосування практики ЄСПЛ на досудовому етапі у кримінальному провадженні стало прийняття 23 лютого 2006 року Закону України № 3477-IV «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [4]. Відповідно до вищезазначеного закону, законодавець вперше: визначив практику ЄСПЛ як джерело права (ст.17); сформулював правила її застосування суддями (ст.18); а забезпечення професійної підготовки з питань вивчення ЄКПЛ та практики ЄСПЛ правозастосувачів, в тому числі і суддів, відніс до заходів загального характеру, які вживаються з метою забезпечення додержання державою положень ЄКПЛ, порушення яких встановлено рішенням ЄСПЛ, забезпечення усунення недоліків системного характеру, які лежать в основі виявленого порушення, а також усунення підстави для надходження заяв проти України, спричинених проблемою, що вже була предметом розгляду в ЄСПЛ (ст.13).

Попри прогресивність положень вищезазначених законів, слід констатувати, що для аналізованого періоду характерним було поодинокі звернення суддів на досудовому етапі кримінального провадження до норм ЄКПЛ та практики ЄСПЛ при вирішенні питань, що пов'язані із втручанням у права осіб, гарантованих ЄКПЛ. Найбільш суттєвими причинами такого стану речей, на нашу думку, стала відсутність регламентації в чинному на той час Кримінально-процесуальному кодексі України (далі – КПК України) обов'язку суддям звертатись до практики ЄСПЛ та нормативного визначення процесуального суб'єкта, який би був уповноважений на здійснення судового контролю.

Другий період (з 13.04.2012 р. до 05.10.2017 р.). Саме з прийняттям 13.04.2012 р. нового КПК України [5] розпочався другий період генези застосування слідчими суддями практики ЄСПЛ на досудовому провадженні, оскільки вперше на законодавчому рівні: 1) визначено суб'єкта, що уповноважений здійснювати судовий контроль за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні – слідчого суддю (ст. 3 КПК України); 2) надано розширене тлумачення кримінально-процесуального законодавства, до якого віднесено Конституцію України, КПК України, міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, та інші закони України, які не суперечать положенням КПК України (ст. ст. 2, 9 КПК України); 3) суттєво розширено повноваження слідчого судді на досудовому провадженні; 4) регламентовано необхідність здійснювати кримінальне провадження з урахуванням практики ЄСПЛ (ст. 8, 9 КПК України).

Також на стан застосування слідчими суддями практики ЄСПЛ під час здійснення судового контролю на досудовому провадженні, на нашу думку, вплинули прийняття постанови Пленуму Вишого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ № 13 від 19.12.2014 року «Про застосування судами міжнародних договорів України при здійсненні правосуддя», в п. 12–15 якої ще раз наголошено на необхідності слідчим суддям враховувати практику ЄСПЛ при здійсненні кримінального провадження та про можливість судам застосовувати норми міжнародних договорів України, як норми прямої дії, які закріплюють права людини та основоположні свободи, а також про те, що недотримання вимог ЄКПЛ за умови наявності рішення ЄСПЛ, яке набуло статусу остаточного, може бути підставою для перегляду судового рішення за нововиявленими обставинами [6].

Попри усунення нормативних прогалів у КПК України та зміни розуміння щодо необхідності застосування слідчими суддями практики ЄСПЛ під час здійснення досудового провадження у кримінальному процесі, кількість звернень громадян України до ЄСПЛ суттєво збільшилася у порівнянні з минулими роками²¹. Проте слід констатувати що протягом аналізованого періоду і показники застосування ЄКПЛ та рішень ЄСПЛ українськими суддями також зросли у порівнянні з попереднім періодом генези. Так, авторським колективом упорядників аналітичного звіту, що був підготовлений за результатами моніторингу судових рішень щодо застосування в Україні положень ЄКПЛ та практики ЄСПЛ, зауважено

²⁰ Зокрема, за період 1998–2014 рр. щодо України було винесено 1002 рішення; з них – у 987 рішеннях було констатовано щонайменше одне порушення Конвенції або Протоколів до неї [2].

²¹ Так, станом на 31 березня 2015 року кількість поданих проти України заяв вивела нашу державу на перше місце серед усіх держав-членів Ради Європи (понад 20 % від загальної кількості заяв), а по кількості винесених рішень серед усіх держав-членів Ради Європи – на шосте місце [7].

тенденцію суттєвого зростання кількості судових рішень, які містять посилання на ЄКПЛ та практику ЄСПЛ: якщо в 2014 році їх кількість становила не більше 25–30 тис., то в 2016 році цих рішень вже було понад 100 тис. Попри це, авторами констатовано певні недоліки застосування суддями практики ЄСПЛ, що характерні для аналізованого періоду, а саме: високий рівень декларативних посилань, а також посилань, де сумнівною є наявність зв'язку ЄКПЛ та предмета спору; наявність «шаблонних посилань», «надмірність посилань»; маніпулятивне застосування практики ЄСПЛ тощо [8].

Третій період: з 05.10.2017 року по теперішній час. Прийняття 05 жовтня 2017 року Закону України, яким були ратифіковані Протоколи № 15 та № 16 до ЄКПЛ [9], на нашу думку, стало початком третього періоду генези застосування практики ЄСПЛ, оскільки метою прийняття вищезазначеного закону було посилення ролі ЄСПЛ та сприяння тим самим подальшій імплементації ЄКПЛ у національну правову систему, гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами, які мають виняткове значення для розвитку права та формування єдиної правозастосовчої практики. Так, після 01.08.2018 р., коли вступив у дію Протокол № 16 до ЄКПЛ, національні суди відповідно до ч.1 ст.1 Протоколу № 16 отримали право звертатися до ЄСПЛ для консультацій з принципових питань, які стосуються тлумачення або застосування прав і свобод, визначених ЄКПЛ або протоколами до неї. Саме ратифікацією зазначених Протоколів Україна в черговий раз засвідчила свою прихильність ідеям і цілям ЄКПЛ та підтвердила наміри здійснювати подальше реформування судової системи з метою підвищення її ефективності.

Про бажання підвищити ефективність правосуддя та зменшити кількість констатованих ЄСПЛ порушень ЄКПЛ у справах проти України, свідчать і результати опитування слідчих суддів. Так, 71,6 % з опитаних зазначають про зростаючу кратність звернень до норм ЄКПЛ та практики ЄСПЛ протягом 2017–2018 року. 76,3 % респондентів погодилися з тим, що слідчі судді повинні докладати більше зусиль по застосовуванню міжнародних стандартів та кращих практик іноземних держав у сфері кримінальної юстиції. Отже, можемо констатувати, що протягом аналізованого періоду збільшується не лише кількість посилань слідчими суддями у своїх рішеннях на норми ЄКПЛ та рішення ЄСПЛ, а і зростає інтерес до вивчення прецедентної практики ЄСПЛ та розуміння необхідності і доцільності її застосування під час здійснення судового контролю на досудовому провадженні.

1. Про ратифікацію Конвенції про захист прав і основоположних свобод 1950 року (далі – ЄКПЛ), Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції: Закон України від 17.07.1997// Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/>

2. Violations by Article and by State 1959–2014. URL: http://www.echr.coe.int/Documents/Stats_violation_1959_2014_ENG.pdf

3. Лобойко Л.М. Реформування кримінального-процесуального законодавства в Україні (2006–2012 роки. Частина 1. Загальні положення і досудове провадження: монографія. Київ: Істина, 2012. С. 35.

4. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України № 3477-IV від 23.02.2006 р. // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>

5. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>

6. Про застосування судами міжнародних договорів України при здійсненні правосуддя: постановою Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ №13 від 19.12.2014 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013740-14>

7. В. Лутковська, В. Щепоткіна, В. Капустинський та ін. Київ: КВІЦ, 2017. URL: https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2018/01/PrecedentUA_2016_zbirka_.pdf

8. Аналітичний звіт за результатами моніторингу судових рішень щодо застосування в Україні положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини. URL: <https://www.osce.org/uk/project-coordinator-in-ukraine/390506>

9. Про ратифікацію Протоколів № 15 та № 16 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: Закон України. Відомості Верховної Ради України. 2017. № 45. Ст. 401. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_002-13#n2

Аксьонова Дар'я Валеріївна
курсант факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування

Рогальська Вікторія Вікторівна
доцент кафедри кримінального процесу
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ДОТРИМАННЯ ПРАВ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД ОСОБИ ЯК ОСНОВНА ЦІННІСТЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Європейська інтеграція України є однією з ключових вимог Революції гідності. Реалізація курсу на євроінтеграцію передбачає в тому числі і приведення національного законодавства, що забезпечує права і свободи людини, у відповідність до європейських стандартів. Це пов'язано з тим, що людина та її основоположні права і свободи визнаються найвищими соціальними цінностями європейського суспільства.

Конституція України в ст. 3 також передбачає, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, а права і свободи людини та їх гарантії визначають спрямованість держави, головним обов'язком якої є їх утвердження та забезпечення [1].

Рівність та недопустимість дискримінації є фундаментальними правами людини в європейському співтоваристві, які регламентовані в численних нормативно-правових актах, в тому числі і в ст. 14 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – ЄКПЛ), яка забороняє дискримінацію у будь-якій формі [2]. Відповідно до ст. 24 Конституції України, наші громадяни також мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Цією самою статтею заборонено і дискримінацію за будь-якими ознаками [1].

Рівність усіх людей в їх правах і свободах передбачає необхідність забезпечення їм рівних можливостей для реалізації своїх прав. Проте «рівність» не означає «однаковість», тому цілком логічним видається позиція законодавця, який у ст. 10 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) для певних категорій осіб в окремих випадках передбачає додаткові гарантії [3].

Відмінними рисами людини, які визначають її унікальність, є її свідомість, наявність моральних суджень, здатність мислити, здійснювати вільний вибір та відповідати за власні дії. Отже, у тих випадках, коли внутрішнє відчуття особи (гендер), не співпадає з її статтю, окремі особи, незалежно від ознак біологічного походження, самостійно мають можливість обирати свою приналежність до певної статі шляхом самоідентифікації. На сьогодні, попри неоднозначне сприйняття суспільством таких осіб, ми повинні констатувати, що: 1) явище трансгендерності існує незалежно від того чи сприймає або не сприймає його суспільство; 2) трансгендерні особи мають такі самі права і свободи, як і усі інші; 3) обов'язок забезпечення прав і свобод трансгендерних осіб покладається на державу; 4) трансгендерні особи належать до соціально вразливих груп населення, оскільки мають більшу ніж інші ймовірність зазнати негативних впливів соціальних факторів; 5) під час здійснення кримінального провадження, найбільшої вразливості трансгендерні особи можуть зазнавати при застосуванні запобіжних заходів, під час яких обмежується право на свободу та особисту недоторканність, що передбачено ст. 5 ЄКПЛ (затримання, тримання під вартою), та проведення слідчих (розшукових) дій, під час яких обмежуються права на повагу до приватного та сімейного життя, що передбачено ст. 8 ЄКПЛ (обшук затриманої особи, освідчування, відібрання біологічних зразків для проведення експертизи).

Відповідно до ст. 10 КПК України, перелік категорій осіб, яким надаються додаткові гарантії, не є вичерпним, і цілком логічним було б припустити, що трансгендерні особи можуть входити до цього переліку, проте аналіз КПК України свідчить про те, що законодавець не надає таким особам додаткових гарантій, які, наприклад, надані неповнолітнім та іноземцям. Така ситуація може призвести не лише до ігнорування гендерної належності трансгендерних осіб, чим порушується їх честь і гідність, а і до дискримінації за гендерною ознакою, що є неприпустимим в європейській державі.

На нашу думку, з метою приведення національного законодавства у відповідність до європейських стандартів щодо забезпечення рівності прав та свобод осіб, а також недопущення дискримінації, вважаємо за доцільне внести зміни до КПК України та розробити методичні рекомендації для представників правоохоронних органів щодо застосування та про-

ведення даних процесуальних дій з урахуванням в тому числі і потреб трансгендерних осіб (на підставі відповідної довідки спеціаліста – розміщення таких осіб в одиночних приміщеннях під час застосування окремих запобіжних заходів; забезпечення участі осіб відповідної статі (слідчий, поняті) при проведенні певних слідчих (розшукових) дій тощо).

1. Конституція України від 28 червня 1996 року // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11. 1950 // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004

3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

Крижановський Олексій Миколайович
старший викладач кафедри
кримінального права та кримінології
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ ПОТЕРПІЛИМ

Захист осіб, які стали жертвами злочинів (потерпілими), є одним із головних напрямів міжнародно-правового захисту прав людини. Тією або іншою мірою ряд актів міжнародного права стосується регулювання даної проблеми, що дозволяє говорити про існування мінімальних міжнародно-правових стандартів забезпеченості. Відповідно, при розгляді питань захисту потерпілих правомірно ставити питання про те, чи дотримуються ці стандарти в законодавстві України, наскільки адекватно і повно міжнародно-правові принципи захисту потерпілого реалізовані в кримінально-правових нормах нашої держави. Акти міжнародного права дозволяють з'ясувати і сформулювати сутність проблеми захисту в більшості держав і основні напрями вирішення цієї проблеми.

Так, у преамбулі Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи від 28.06.1985 JNk R(85)II вказано, що Рекомендації прийняті з урахуванням того, що цілі системи кримінального правосуддя традиційно формувалися з погляду норм, які першочергово стосуються відносин між державою і правопорушником, і внаслідок цього робочий механізм такої системи іноді може посилювати, а не полегшувати проблеми потерпілої особи [1].

Однак механізм захисту прав потерпілого характеризується такими ознаками:

а) рівною мірою потребує зміцнення довіри потерпілого до кримінального правосуддя та переконання його співпрацювати з органами правосуддя як свідка;

б) в рамках системи кримінального правосуддя необхідно звертати більше уваги на заподіяну потерпілому фізичну, психологічну, матеріальну і соціальну шкоду;

в) потребують розгляду заходи, що доцільно для цього прийняти (для задоволення потреб потерпілого);

г) заходи захисту потерпілого не обов'язково повинні вступати у суперечність з іншими цілями кримінального права та кримінального судочинства;

д) слід приділяти більше уваги потребам потерпілій особі на всіх етапах кримінального процесу. Таким чином, як цілі даного міжнародного правового акту, вказані положення повинні застосовуватися при телеологічному тлумаченні як самого акта, так і нормативних актів, прийнятих на його виконання, або зобов'язаних враховувати його положення.

У міжнародно-правових актах наголошується необхідність проведення роз'яснювальної роботи щодо зниження рівня віктимізації та надання допомоги і виплати компенсацій жертвам злочинів. При визначенні підстав для визнання осіб жертвами злочину слід виходити із того, що загальновизнані норми Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживань владою (прийнятої Генеральною Асамблеєю ООН в 1985 р.) [2] лежать в основі ст. 8, 55 Конституції України [3]. У Декларації підставою визнання особи жертвою злочину названо заподіяння шкоди в результаті вчинення діяння, що порушує чинні національні кримінальні закони.

Стаття 55 Конституції України [3] є базовою нормою в комплексному правовому інституті норм, спрямованих на захист жертв злочинів і зловживань владою. Вона проголошує, що права потерпілих від злочинів і зловживань владою охороняються законом, а держава забезпечує потерпілим доступ до правосуддя і компенсацію заподіяної шкоди. Таким чином, ці норми з погляду ступеня визначеності є нормами-принципами, оскільки формулюють тільки загальне положення, визначають таким чином характер і спрямованість пра-

вового регулювання даного вигляду суспільних відносин. Друга належить до представницько-зобов'язуючих норм і регулює відносини разом з іншими нормами.

До умов, за наявності яких може або повинна реалізуватися дана норма, відноситься вказівка на суб'єкт названих конституційних прав. Норми, що закріплюють обставини (юридичні факти), за яких суб'єкт визнається таким, що потерпів від злочину або зловживання владою, і правові наслідки у разі порушення диспозиції конституційної норми ст. 55, містяться в джерелах інших галузей права. За характером правил поведінки диспозиція норми є зобов'язуючою. Держава бере на себе зобов'язання із забезпечення, гарантування прав жертв: право на доступ до правосуддя і право на отримання компенсації заподіяної шкоди від того, хто цю шкоду заподіяв (у тому числі і від третіх осіб). При порівнянні положень ст. 55 Конституції України [3] з міжнародно-правовими нормами, що закріплюють вказане право, впливає положення, що вказані норми закону не суперечать положенням останніх. Оскільки в Конституції України імplementовано норму про права жертв з Декларації ООН, то переважним є підхід, що дозволяє ототожнювати конституційне поняття «потерпілий від злочинів» не кримінально-процесуальним поняттям потерпілого, що є досить вузьким і стосується лише одного боку статусу потерпілого, а з поняттям «жертва злочину», сформульованим у вказаній Декларації [2].

Вивчення міжнародно-правових актів дозволяє нам дійти висновку, що права жертви як права людини є системою суб'єктивних прав, що передбачає можливість відновлення правового статусу особи, порушеного в результаті протиправної поведінки. Ця система включає гарантії цих прав і свобод. У зв'язку із закріпленням даного міжнародного стандарту в Конституції України права жертв набули нової якості. Вони складають основу, так би мовити ядро, правового статусу жертв. Тому права жертв, що містяться в галузевому національному законодавстві, в сукупності конкретизують зміст конституційних прав жертв.

Проведений нами аналіз положень актів міжнародного права показав, що в них безпосередньо передбачено захист прав потерпілого (жертви). Термін «жертва» тлумачиться як особа, якій індивідуально або колективно була заподіяна будь-яка шкода, від тілесних ушкоджень до моральної шкоди, або моральні страждання, або суттєве порушення її основних прав в результаті дії або бездіяльності, якою порушено чинні положення національного кримінального закону. Також терміном «жертва» охоплюються й особи, яким індивідуально або колективно було заподіяно аналогічну шкоду в результаті дії або бездіяльності, яка являється порушенням не національного кримінального закону, а міжнародно визнаних норм, що стосуються прав людини.

Таким чином, особа може вважатися жертвою незалежно від того, чи було правоохоронними органами встановлено та притягнуто до кримінальної чи іншої відповідальності правопорушника, чи був він відданий до суду або засуджений чи ні. Також не має значення характер взаємовідносин між жертвою і порушником її прав, оскільки жертвою від протиправних дій правопорушника можуть бути визнані родичі або близькі особи, що стали жертвами, наприклад, сімейного насильства чи інших незаконних діянь.

Це дозволяє нам дійти висновку, що правові норми із захисту прав потерпілих не повинні залежати від факту криміналізованості того чи іншого діяння в контексті національного законодавства, оскільки існує й інший критерій протиправності – порушення прав людини, сформульованих та закріплених в актах міжнародного права. І це є правильним, оскільки мають місце і такі ситуації, коли в національному законодавстві наявними є ефективні норми про відшкодування збитків потерпілій особі, але вони стосуються лише потерпілих від злочину. І тоді шкода, заподіяна міжнародно визнаним правам людини діянням, яке формально в даній державі не визнається злочином, не буде відшкодована. Міжнародні акти передбачають право жертв на доступ до механізму правосуддя і швидку компенсацію за нанесені ушкодження відповідно до національного законодавства. У тих випадках, коли це необхідно, слід створити і закріпити судові та адміністративні механізми з метою забезпечення жертв можливістю отримати компенсацію за допомогою офіційних або неофіційних процедур, які носитимуть оперативний характер, будуть справедливими, недорогими і доступними.

Крім того, акти міжнародного права вказують на необхідність відповідності судових та адміністративних процедур потребам жертв в плані запобігання невинуватим затримкам при розгляді справ й ефективного виконання рішень про надання компенсації жертвам. При відповідних обставинах правопорушники або треті сторони, що несуть відповідальність за їх поведінку, повинні надавати справедливу реституцію жертвам або членам її сім'ї (у разі загибелі жертви). Така реституція повинна включати повернення власності або грошову компенсацію заподіяної шкоди.

1. Рекомендация R (85)11 Комитета министров государствам-членам относительно положення потерпевшего в рамках уголовного права и уголовного процесса от 28 июня 1985 года. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws>. Дата звернення: 20.02.2019.

2. Декларация основных принципов правосудия для жертв преступлений и злоупотребления властью. Резолюция 40/34 Генеральной Ассамблеи от 29 ноября 1985 года. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_114. Дата звернення: 20.02.2019.

3. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змін та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws>. Дата звернення: 20.02.2019.

Лопасва Олена Миколаївна

викладач кафедри

тактико-спеціальної підготовки

Водоп'ян Денис Володимирович

курсант факультету підготовки фахівців

для підрозділів кримінальної поліції

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ НЕДОСКОНАЛОСТІ ОЗНАК БАНДИТИЗМУ ЗА СТАТТЕЮ 257 ККУ

Бандитизм, згідно зі ст. 257 Кримінального кодексу України (далі – ККУ) – вид організованої злочинної діяльності, яка включає в себе відповідальність за такі дії: організацію озброєної банди, участь у банді та участь у нападі, вчинюваному бандою. Для притягнення винної особи за ст. 257 ККУ достатньо вчинення нею хоча б однієї з вищевказаних дій [1, с. 113]. Однак для того щоб кваліфікувати такі дії за ст. 257 ККУ, вирішальне значення має встановлення для банди специфічних рис: озброєність та мета нападу на підприємства, установи, організації чи на окремих громадян. Щодо першої ознаки, то вона досить не досконала, адже озброєність банди характеризується двома чинниками [2, с. 2–6]. Об'єктивно визначено, що банда буде озброєна, якщо хоча б у одного з її учасників є предмети, вказані в пункті 4 постанови Пленуму Верховного Суду України № 3 від 26.04.2002 «Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами», в котрій зазначено, що «відповідно до названої Інструкції (з0637-98) та інших нормативних актів, до вогнепальної зброї, яка є предметом злочинів, передбачених статтями 262–264, 410 КК, належать усі види бойової, спортивної, нарізної мисливської зброї, як серійно виготовленої, так і саморобної чи переробленої, для проведення пострілу з якої використовується сила тиску газів, що утворюється при згоранні вибухової речовини (пороху або інших спеціальних горючих сумішей). Предметом злочину, передбаченого ст. 264 КК (2341-14), крім зазначених вище видів вогнепальної зброї, може бути також гладкоствольна мисливська зброя» та далі вказано, що не підлягає під ознаки озброєності банди «пневматична зброя, сигнальні, стартові, будівельні, газові пістолети (револьвери), пристрої вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, ракетниці, а також вибухові пакети й інші імітаційно-піротехнічні та освітлювальні засоби, що не містять у собі вибухових речовин і сумішей, не можуть бути віднесені до предмета злочинів, відповідальність за які настає за статтями 262, 263 КК (2341-14)» і володіння банди холодною зброєю також вважається ознакою озброєності [3].

На думку вчених, останнє визначення, зазначене останнім абзацом п. 4 ППВСУ № 3 26.04.2002, є досить коректним в аспекті протидії організованій злочинності. Наприклад М. І. Хавронюк вважає, що банда буде озброєна тоді, коли хоча б у одного з її учасників є предмети, які спеціально пристосовані для враження людей, не мають іншого (господарського, спортивного) призначення та на які поширюється спеціальний правовий режим (вони є об'єктом дозвільної системи або носіння їх громадянам заборонено). Це вогнепальна і холодна військова, мисливська і спортивна зброя, саморобна чи перероблена зброя (зокрема обрізи), вибухові пристрої, інші аналогічні пристосування, що і зазначено в ППВСУ № 3 26.04.2002. Далі М. І. Хавронюк зазначає, що має враховуватись як озброєність банди наявність в її розпорядженні пневматичних чи газових рушниць, пістолетів, револьверів, металевих, електрошокових чи інших аналогічних пристроїв, однак за умови, що вони належать до типів, використанні яких громадянами потребує спеціального дозволу (зокрема пневматична зброя зі швидкістю польоту кулі понад 100 м/сек., газові пістолети і револьвери, газові балони, споряджені газом нервово-паралітичної дії) [4, с. 865]. Таке трактування буде більш ефективним для виконання цілей та завдань кримінального судочинства, адже є такі прецеденти, коли притягнути до відповідальності за ст. 257 ККУ не вдається через те, що

злочинці, використовуючи предмети, які не підпадають під ознаки озброєності, передбачені цією статтею, уникають відповідальності, також у судовій практиці є прецеденти, коли зброя, яка застосовувалась бандою для нападу на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб, у результаті проведення експертизи визнавалася придатною для ураження чи ушкодження інших осіб і злочинці, знаючи про це, можуть привести зброю у такий стан безпосередньо перед їх затриманням.

Отже, з вищезазначеного можна зробити висновок, що спеціальна ознака озброєності банди для ст. 257 ККУ потребує змін, адже в сучасних реаліях боротьби з організованою злочинністю та злочинними організаціями винних осіб важко притягнути для відповідальності, а держава повинна бути зацікавлена в тому, щоб виконавчі органи влади ефективно виконували свої обов'язки та всебічно забезпечити їх правильною правовою регламентацією суспільно небезпечних діянь, передбачених ККУ.

1. Кримінальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та доп. станом на 11 січня 2019 року. Київ: Паливода А. В., 2019. 212 с.

2. Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями: постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 груд. 2005 р. № 13. *Вісник Верховного Суду України*. 2006. № 1. С. 2–6.

3. Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами: постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.04.2002 № 3. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-02>

4. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 10-те вид., перероб. та доп. Київ: ВД «Дакор», 2018. 1360 с.

Миронова Тетяна Миколаївна
викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін

Сердюк Аліна Геннадіївна
студентка юридичного факультету
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ

Повідомлення про підозру є не тільки одним із ключових процесуальних документів кримінального провадження, а й підсумком та результатом роботи слідчого. В аспекті досудового розслідування дана стадія займає найголовніше місце, адже є висновками співпраці правоохоронних та правоохоронних органів, де викладаються фактичні обставини справи, аналізуються докази, надається суб'єктивна оцінка обставинам справи. Повідомлення про підозру можна вважати початковим та необхідним етапом для притягнення особи до кримінальної відповідальності, першою ланкою визнання її винуватою.

Інститут повідомлення про підозру є предметом досліджень таких учених: Ю.П. Аленін, А.В. Андрейчук, О.В. Баганець, І.В. Басиста, А.О. Боруш, Г.М. Гапотченко, І.В. Гловюк, В.Г. Гончаренко, В.О. Гринюк, І.Г. Івасюк, О.В. Іващенко, О.В. Капліна, Л.М. Лобойко, Т.В. Лукашкіна, К.Г. Марченко, О.М. Овчаренко, М.А. Погорецький, І.В. Рогатюк, В.А. Сербулов, О.Ю. Татаров, Л.Д. Удалова, В.І. Фаринник, М.Ю. Черкова, Л.В. Юрченко та ін. Проте, незважаючи на численні праці науковців, ця тематика буде залишатися актуальною, поки буде існувати злочинність, тобто вічно.

Інституту повідомлення про підозру присвячена ціла глава Кримінального процесуального кодексу (КПК), але обширна стадія кримінального процесу описана, регламентована та законодавчо закріплена тільки у чотирьох статтях, що є недостатнім для вираження усіх вимог для винесення повідомлення про підозру. КПК визначає лише випадки повідомлення про підозру, його зміст, вручення та можливості зміни.

Законодавець не вважає за потрібне з'ясувати тлумачення категорії «повідомлення про підозру», її особливості та форму вираження. Визначення «повідомлення» міститься у ч. 1 ст. 111 КПК України, яка передбачає, що повідомлення у кримінальному провадженні є процесуальною дією, за допомогою якої слідчий, прокурор, слідчий суддя чи суд повідомляють певного учасника кримінального провадження про дату, час та місце проведення відповідної процесуальної дії, або про прийняте процесуальне рішення, або здійснену процесуальну дію [1]. Проте дане визначення не відображає усієї суті саме «повідомлення про підозру».

Крім цього, немає жодного правового акта, в якому було б визначено документальну

форму виразу даного документа, але слідчі на підставі власного прецеденту закріплюють його у формі постанови. Єдине, що вважає за потрібне КПК: зазначення обов'язкової письмової форми (ч. 1 ст. 277 КПК). Повідомлення має містити такі відомості:

- 1) прізвище та посаду слідчого, прокурора, який здійснює повідомлення;
- 2) анкетні відомості особи (прізвище, ім'я, по батькові, дату та місце народження, місце проживання, громадянство), яка повідомляється про підозру;
- 3) найменування (номер) кримінального провадження, у межах якого здійснюється повідомлення;
- 4) зміст підозри;
- 5) правова кваліфікація кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;
- 6) стислий виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, у тому числі зазначення часу, місця його вчинення, а також інших суттєвих обставин, відомих на момент повідомлення про підозру;
- 7) права підозрюваного;
- 8) підпис слідчого, прокурора, який здійснив повідомлення.

Наступним проблемним аспектом виступає філологічна неточність обставин, які є достатніми для складення та вручення повідомлення про підозру, а саме застосування виразу «випадки повідомлення про підозру». У такому разі слово «випадок» можна тлумачити як випадковість, спонтанність, певний інцидент, казус, що є нелогічним та недоречним для нормативно-правового акта.

Повідомлення про підозру обов'язково здійснюється в порядку, передбаченому статтею 278 цього Кодексу, у випадках:

- 1) затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення;
- 2) обрання до особи одного з передбачених цим Кодексом запобіжних заходів;
- 3) наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення [1].

Повідомлення про підозру є, по суті, поєднанням процесуального рішення у вигляді письмового повідомлення та процесуальної дії у формі здійснення повідомлення шляхом його вручення. З аналізу змісту положень ст. 42 та 277 КПК України випливає, що процесуального статусу підозрюваної особи набуває не після складання відповідного тексту, а лише після вручення повідомлення про підозру. Саме із цим моментом пов'язується набуття особою відповідних процесуальних прав. О.Ю. Татаров на основі системного аналізу положень КПК дійшов цілком обґрунтованого висновку про те, що направлення особі повідомлення про підозру засобами поштового зв'язку відповідатиме вимогам КПК та вважатиметься належним способом такого повідомлення лише у випадку вручення такого поштового відправлення особисто (безпосередньо) підозрюваному [3].

Нами наведено вичерпну кількість недоліків, які впливають саме зі змісту норм, що регулюють повідомлення про підозру. Проте ряд практичних проблем, з якими стикаються органи Національної поліції України, перевищує теоретичні. Недоліки, які викладають практичні та теоретичні фахівці у своїх наукових працях та рекомендаціях, повинні стати підґрунтям для практичного внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України.

---

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. *Голос України*. 2012.

2. Кубальський В.Н. Повідомлення про підозру: правозастосовні аспекти. *Судова апеляція*. 2017. № 1. С. 60–66.

3. Татаров О.Ю., Мірковець Д.М. Повідомлення про підозру: проблеми кримінальної процесуальної регламентації. *Митна справа*. 2015. № 1. С. 268.

Стрельнікова-Ляшко
Анна Володимирівна
адвокат, аспірант кафедри
кримінального процесу

Науковий керівник –
Рогальська Вікторія Вікторівна
доцент кафедри кримінального процесу
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ДІЯЛЬНІСТЬ ЗАХИСНИКА ПІД ЧАС ОБРАННЯ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ У ВИГЛЯДІ ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ

Тримання під вартою є найбільш суворим запобіжним заходом, який полягає в ізоляції підозрюваного, обвинуваченого від суспільства, ув'язненні (арешті) й утриманні його під вартою на встановлених законом підставах і умовах. Даний запобіжний захід є винятковим, застосовується виключно слідчим суддею у разі, якщо прокурор доведе, що жоден із більш м'яких запобіжних заходів стосовно підозрюваного чи обвинуваченого не зможе запобігти ризикам, передбаченим ст. 177 Кримінального процесуального кодексу України.

Метою його застосування є забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків, а також запобігання вчиненню дій, вказаних у ч. 1 ст. 177 КПК України, а саме: 1) переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду; 2) знищити, сховати або спотворити будь-яку із речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення; 3) незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні; 4) перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином; 5) вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, у якому підозрюється, обвинувачується.

Підставами застосування тримання під вартою відповідно до КПК України є: 1) наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення. Підозра вважається обґрунтованою, коли вона: а) формалізована у вигляді процесуального документа – повідомлення про підозру; б) сформульована та перевірена у сукупності зі всіма доказами; в) визначена «розумною» прокурором; 2) наявність ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний може здійснити дії, які вказані в ч. 1 ст. 177 КПК України; 3) недостатність застосування більш м'яких запобіжних заходів для запобігання ризику або ризикам, зазначеним у клопотанні (п. 3 ч. 1 ст. 194 КПК України); 4) вчинення кримінального правопорушення такого ступеня тяжкості, що може бути підставою для застосування запобіжного заходу (ч. 2 ст. 183 КПК України) [1].

Відповідно до вимог ст. 197 КПК України строк дії ухвали слідчого судді, суду про тримання під вартою *не може перевищувати шістьдесяти днів* [2]. Проте аналіз рішень слідчих суддів щодо обрання вищезазначеного запобіжного заходу свідчить, що, попри надану законодавцем можливість обмежувати свободу особи і на менший строк, слідчі судді найчастіше у своїх ухвалях застосовують запобіжний захід у вигляді тримання під вартою на строк саме шістьдесяти днів.

На нашу думку, оскільки тримання під вартою є найбільш суворим запобіжним заходом, під час якого обмежується право на свободу та особисту недоторканність, яке відповідно до рішення Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) «Медведев та інші проти Франції» має першочергове значення у демократичному суспільстві у значенні, передбаченому Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод (далі – ЄКПЛ) [3], то і строк такого обмеження повинен застосовуватися з урахуванням засади кримінального провадження «розумності строків» та не перевищувати тридцяти діб.

Проте, оскільки зміни щодо зменшення граничного строку тримання під вартою до КПК України ще не внесені, вважаємо, що вже сьогодні діяльність адвоката, який здійснює захист підозрюваного на цьому етапі, може бути направлена також і на те, щоб слідчий суддя в своїй ухвалі застосував запобіжний захід у вигляді тримання під вартою на менший строк, аніж 60 діб.

Так, ще у процесі підготовки до розгляду клопотання про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою адвокат може зібрати всі необхідні дані, які можуть бути використані для обґрунтування безпідставності застосування будь-якого запобіжного захо-

ду або обрання підзахисному менш суворого запобіжного заходу, ніж тримання під вартою [4], або для обґрунтування застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою на менший строк, аніж 60 діб.

Також адвокат на цьому етапі, за наявності відповідних підстав, може звернутися до прокурора з клопотанням про відкликання клопотання про застосування запобіжного заходу. Відповідно до ст. 185 КПК України, якщо після подання клопотання про застосування запобіжного заходу прокурору стали відомі обставини, що виключають обґрунтовану підозру у вчиненні особою кримінального правопорушення, він зобов'язаний відкликати клопотання про застосування запобіжного заходу або доповнити його чи замінити новим, якщо йому стали відомі інші обставини, що можуть вплинути на вирішення судом питання про застосування запобіжного заходу.

На судовому засіданні, під час розгляду клопотання про застосування до особи запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою адвокат, після ретельного вивчення клопотання слідчого, прокурора та поданих ними матеріалів, якими обґрунтовується необхідність застосування до особи запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, може висловити свої критичні міркування стосовно наявності підтверджених матеріалами провадження доказів на обґрунтування підозри у причетності підзахисного до вчинення кримінального правопорушення[4].

Також, відповідно до ст. 193 КПК України, він може надавати речі, документи, показання інших осіб на спростування доводів прокурора, заявляти клопотання про виклик і допит свідків, показання яких можуть мати значення для вирішення питань цього розгляду.

Окрім того, адвокат може на цьому етапі надати суду всі наявні доводи захисту щодо існування обставин, які позитивно характеризують підзахисного, докази наявності в нього проблем зі здоров'ям тощо. За наявності відповідних підстав адвокат також може надати письмове клопотання про обрання підозрюваному менш суворого запобіжного заходу[4].

Окрім того, він має право давати пояснення щодо будь-яких обставин тримання під вартою, зокрема і щодо зменшення строку тримання під вартою, обґрунтовуючи свою позицію в тому числі і рішеннями ЄСПЛ. Так, відповідно до рішення ЄСПЛ «Харченко проти України», «розумність» строку тримання під вартою не може оцінюватися абстрактно. Вона має оцінюватися в кожному окремому випадку залежно від особливостей конкретної справи, причин, про які йдеться у рішеннях національних судів, переконливості аргументів заявника, щодо можливості його звільнення [5]. Подібного висновку ЄСПЛ дійшов і у справі «Ігнатов проти України», в якій зазначено, що відсутність будь-яких підстав, наданих судовими органами у своїх рішеннях, які дозволяють тримання під вартою протягом тривалого проміжку часу, є несумісним з принципом захисту від свавілля, закріпленим у п. 1 ст. 5 ЄКПЛ [6].

---

1. Процесуальний порядок застосування запобіжних заходів у вигляді затримання та тримання під вартою: метод. реком. / В.В. Рогальська, О.А. Пархоменко. Дніпропетровськ, 2014. 43 с.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. / Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

5. Рішення ЄСПЛ Справа «Medvedyev and others v. France», № 3394/03, 29.03.2010 року. URL: <http://www.hudoc.echr.coe.int>.

6. Методичні рекомендації для адвокатів щодо здійснення захисту, гарантованого державою: дії захисника при вирішенні питання про обрання, продовження, скасування або зміну запобіжного заходу. Книга друга / І. Вань, А. Вишневський. Х.: Фактор, 2015. 64 с.

7. Рішення ЄСПЛ. Справа «Харченко проти України», № 40107/02 від 10.02.2011 / Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

8. Рішення ЄСПЛ. Справа «Ігнатов проти України» № 40583/15 від 15.12.2016. URL: <http://www.hudoc.echr.coe.int>.

Шраго Альона Олексіївна

ад'юнкт кафедри

Санакоев Дмитро Борисович

доцент кафедри оперативного-розшукової діяльності та спеціальної техніки

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук, доцент

ПРОТИДІЯ КІБЕРЗЛОЧИННОСТІ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

23 листопада 2001 року в Будапешті підписана Конвенція Ради Європи про кіберзлочинність (далі – Конвенція), прийнята з метою протидії комп'ютерним злочинам та співробітництва й координації діяльності правоохоронних органів різних держав [1]. На національному рівні у Стратегії національної безпеки, затвердженій Указом Президента України від 8 червня 2012 року № 389/2012, вживаються терміни «кіберзлочинність», «кіберзагроза», «кібербезпека» [2]. Слід зазначити, що в «Доктрині інформаційної безпеки України» згадувалися поняття «комп'ютерна злочинність» та «комп'ютерний тероризм», а також питання захисту інформації від «кібернетичних атак» [3].

Боротьба з кіберзлочинністю потребує глибокого розуміння правових проблем регулювання інформаційних мереж. Саме аналіз взаємозв'язку між технічними характеристиками мережі і зумовлених цими характеристиками правовими і соціальними проблемами, з якими стикаються законодавці та правоохоронні органи, є першим кроком до можливого вироблення механізмів адекватного реагування на розвиток і зростання кіберзлочинності.

Теоретичні та практичні основи використання спеціальних знань у протидії кіберзлочинам розроблені недостатньо та потребують постійного удосконалення. Аналіз спеціальної літератури та практики протидії комп'ютерним злочинам свідчить, що існує низка проблем, пов'язаних із використанням спеціальних знань з метою пошуку, виявлення, фіксації, вилучення та дослідження слідів такої категорії злочинів відповідно до способів їх утворення, стадії початку кримінального провадження, при проведенні слідчих дій, розробки спеціальних методів, засобів збирання та дослідження комп'ютерних слідів, не точно визначається предмет злочину та обставини, що підлягають доказуванню, особливо під час розслідування збуту та розповсюдження порнографії мережею Інтернет.

Проте у практичній діяльності науково-методичні розробки не завжди схвально сприймаються. У межах проведеного нами опитування працівників кіберполіції НП України 23 % респондентів вказали на те, що вони взагалі не звертаються до наукових рекомендацій у протидії кіберзлочинам та порнографії зокрема, 43 % не використовують їх, бо вважають застарілими, 15 % – не знають про їх існування, 19 % – покладаються на власний досвід, з них 7 % вказали, що такі рекомендації обмежують творчий підхід до розслідування.

Проведене нами дослідження показало, що серед причин високої латентності злочинів, передбачених ст. 301 КК України, такі: 1) недостатня розробка понятійного апарату, що використовується в текстах відповідних статей, зокрема, відсутність чіткого визначення предмета злочинів; 2) особливий стан громадської думки, який в сучасних умовах характеризується неприйняттям названих діянь як злочинів; 3) прихований характер злочинної діяльності, відсутність очевидних її наслідків; 4) недостатня професійна підготовка працівників правоохоронних органів по виявленню і розслідуванню цих злочинів; 5) відсутність зорієнтованості правоохоронних органів на виявлення цих злочинів, які на фоні складної криміногенної ситуації (вбивства, бандитизм, розбій, зґвалтування тощо) розглядаються як другорядні й їм не приділяється належної уваги.

Матеріали практики, у т.ч. й європейської, вказують на стрімкий розвиток використання глобальної мережі для вербування жертв, організації зустрічей з ними та клієнтами, реклами послуг. Ілюзія анонімності і масова кількість онлайн-послуг збільшує обережність і рентабельність цих послуг, що робить надскладною ідентифікацію злочинців із використанням лише традиційних методів поліції [4, с. 179].

Найбільш проблемним питанням залишається встановлення особи та визначення її місцезнаходження за тими обліковими даними, що особа лишила в мережі. Такими іденти-

фікаторами є адреса електронної пошти, нікнейм у форумі, профіль соціальної мережі тощо. Означене часто обумовлене підвищеним рівнем анонімності, що реалізується за допомогою різного роду розподілених ресурсів (проксі-сервери, ШЕЛи) та використанням спеціалізованих захищених мереж (TOR, I2P). Виходячи з того, що ефективність правоохоронного моніторингу соціальних мереж буде вищою за умови непоінформованості про нього суб'єктів деструктивних діянь, особливого значення набувають саме негласні заходи. Такі заходи, зокрема, можуть здійснюватися оперативними підрозділами НП України.

Сьогодні рівень і темпи зростання кіберзлочинності вимагають адекватного реагування, у т.ч. і на законодавчому рівні. А тому потребують змін положення законодавства про порядок і підстави виконання запитів, отриманих від правоохоронних органів у рамках виконання зобов'язань України, узятих у зв'язку з ратифікацією Конвенції про кіберзлочинність. Як наслідок, одним із пріоритетних напрямків є організація взаємодії і координація зусиль правоохоронних органів, спецслужб, судової системи, забезпечення їх необхідною матеріально-технічною базою. Сьогодні жодна держава не може ефективно протистояти кіберзлочинності самостійно. Нагальною є необхідність активізації міжнародної співпраці в цій сфері. В умовах сьогодення постає необхідність у налагодженні ефективної взаємодії з міжбанківськими інституціями, телекомунікаційними компаніями, зацікавленими центральними державними органами та правоохоронними органами інших країн, з метою документування злочинних груп із міжнародними зв'язками.

Важливим і необхідним елементом організації оперативного пошуку ознак злочинів, пов'язаних з незаконним контентом, є також інформаційно-аналітичне забезпечення, оскільки воно сприяє прийняттю найбільш доцільних управлінських рішень на усіх рівнях, що є однією з головних умов підвищення ефективності діяльності оперативних підрозділів НП України.

Отже, сьогодні для суб'єктів ОРД необхідною є розробка організаційно-тактичних основ здійснення оперативно-розшукової діяльності у кіберпросторі та введення у дію відповідних правових механізмів для цього. Окрім того, необхідним вважаємо: 1) розробку актуального спеціалізованого програмного та апаратного забезпечення для провадження оперативно-розшукової діяльності в кіберпросторі; 2) удосконалення системи інформаційно-аналітичного забезпечення (створення Єдиної інформаційно-аналітичної системи правоохоронних органів із підсистемами за напрямками, у тому числі з окремим блоком для підрозділів боротьби з кіберзлочинністю); 3) гармонізацію кримінального законодавства про кіберзлочини на державному рівні; 4) імплементацію міжнародних процесуальних стандартів, що дозволяють ефективно розслідувати злочини в глобальних інформаційних мережах, отримувати, досліджувати і подавати електронні докази з урахуванням транскордонної проблеми; 5) налагодження співробітництва правоохоронних органів при розслідуванні кіберзлочинів на оперативному рівні; 6) створення швидких та дієвих механізмів вирішення юрисдикційних питань у кіберпросторі; 7) удосконалення механізмів обробки електронних доказів за цією категорією кримінальних проваджень; 8) зобов'язання компаній зберігати резервні копії електронних даних для підвищення ефективності розслідування таких злочинів; 9) полегшення доступу правоохоронних органів до електронних банків даних; 10) удосконалення системи оперативного супроводження підприємств, установ та організацій, основна діяльність яких пов'язана з використанням комп'ютерних технологій або наданням інформаційних послуг; 11) забезпечення заходів безпеки на об'єктах, що призначені для передачі інформації; 12) підвищення рівня обізнаності щодо торгівлі дітьми (дитячою порнографією тощо) серед батьків та осіб, які їх замінюють, осіб, які постійно контактують з дітьми у сферах освіти, охорони здоров'я, культури, фізичної культури та спорту, судовій та правоохоронній сферах; 13) підвищення ефективності правоохоронних заходів щодо профілактики злочинів та переслідування осіб, які вчиняють цей злочин або сприяють його вчиненню; 14) створення та координування «гарячих ліній», призначених для повідомлення про факти сексуального насильства та експлуатації дітей в мережі Інтернет.

Розв'язання окреслених питань сприятиме підвищенню ефективності діяльності оперативних та слідчих підрозділів НП України, спрямованої на протидію загрозам інформаційному простору в цілому та кіберзлочинам у сфері суспільної моралі зокрема, а тому вказані напрямки потребують подальшого поглибленого науково-методичного дослідження.

---

1. Про ратифікацію Додаткового протоколу до Конвенції про кіберзлочинність, який стосується криміналізації дій расистського та ксенофобного характеру, вчинених через комп'ютерні системи: Закон України від 21 липня 2006 р. № 23-V. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 39. Ст. 328.

2. Про заходи щодо вдосконалення формування та реалізації державної політики у сфері інформаційної безпеки України: Указ Президента України Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28 квітня 2014 р. *Офіційний вісник Президента України*. 2014. № 16. Ст. 982.
3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 8 червня 2012 р. «Про нову редакцію Стратегії національної безпеки України»: Указ Президента України. *Урядовий кур'єр*. 2012. № 113.
4. Справочное руководство ОБСЕ по обучению полиции: Торговля людьми // Серия публикаций ДТУ/ОВСВПД. Том 12. 2013. 210 с.
5. Оперативно-розшукова компаративістика: монографія / О.М. Бандурка, М. М. Перепелиця, О. В. Манжай та ін. Харків: Золота миля, 2013. 352 с.

Гулян Амест Давидівна
студентка юридичного факультету

Науковий керівник –
Скок Олександра Сергіївна
доцент кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЕКСТРАДИЦІЇ

Здійснювана в Україні судово-правова реформа зумовлює необхідність наповнення новим змістом традиційних положень кримінального права і появу нових інститутів, які мають безпосередньо практичне значення.

Одним з таких інститутів є інститут екстрадиції, сутність якого полягає у передачі особи державою, на території якої вона перебувала, іншій державі для притягнення її до кримінальної відповідальності або для виконання вироку суду [1, с. 176]. Проте в національному законодавстві інститут екстрадиції чітко не визначений, що створює значні труднощі у боротьбі зі злочинністю, особливо організованою та транснаціональною. Недосконалість механізму видачі особи в українському кримінальному законодавстві не сприяє забезпеченню одного із завдань кримінального судочинства, яке передбачає притягнення до відповідальності кожного, хто вчинив злочин. Проблематика екстрадиції залишається актуальною поряд з іншими питаннями, які виникають у сфері боротьби зі злочинністю.

Відповідно до завдань кримінального судочинства особа, яка вчинила злочин, має бути притягнута до кримінальної відповідальності. Згідно з ч. 1 ст. 6 КК України особа, яка вчинила злочин на території України, підлягає кримінальній відповідальності за КК України [2]. Злочин визнається вчиненим на території України, якщо його почато, продовжено, закінчено або припинено на території України, якщо його виконавець або хоча б один із співучасників діяв на території України (ч. 2, 3 ст. 6 КК України). Проте особа після вчинення злочину може перебувати за межами України, і для вирішення питання про її кримінальну відповідальність та покарання вона має повернутися в Україну. Це можливо і добровільно, зокрема коли така особа не вважає себе винною у вчиненні злочину і сподівається довести це особисто за допомогою свого захисника, ставши активним учасником кримінального провадження. Але найчастіше особи, які вчинили злочини в Україні, опиняються за її межами з метою ухилитися від кримінальної відповідальності і покарання за вчинені ними злочини [3, с. 217]. Саме за таких умов й постає питання щодо необхідності застосування процедури екстрадиції.

Взагалі, екстрадиція здійснюється відповідно до норм міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також положень національного законодавства. Так, до міжнародних актів, зокрема, можна віднести: Загальну декларацію прав людини 1948 р., Статут ООН 1945 р., Європейську конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р., Конвенцію про попередження злочину геноциду та покарання за нього 1948 р., Конвенцію проти транснаціональної організованої злочинності 2000 р., Європейську конвенцію про видачу правопорушників 1957 р., Конвенцію про правову допомогу у цивільних, сімейних та кримінальних справах (Мінську конвенцію) 1993 р., Додатковий протокол до Конвенції 1993 р., низку двосторонніх договорів України щодо видачі, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [4, с. 133].

Слід додати, що Конституція України окремим положенням цього правового інституту надала характеру конституційної норми. Так, відповідно до ч. 2 ст. 25 Конституції

України громадянин України не може бути виданий іншій державі, що є ні чим іншим, як конституційним закріпленням принципу невидачі власних громадян [5]. На рівні закону про кримінальну відповідальність видачу злочинців регламентовано у ч. 1 та ч. 3 ст. 10 КК України 2001 р. [2]. Крім того, новий Кримінальний процесуальний кодекс України передбачає механізм видачі особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, що регламентовано главою 44 КПК України [6].

Отже, вітчизняний законодавець визнає міжнародно-правову основу видачі особи, зокрема наголошуючи, що іноземці та особи без громадянства, які постійно проживають в Україні, та які вчинили злочини поза межами України і перебувають на її території, можуть бути видані іноземній державі для притягнення до кримінальної відповідальності і віддання до суду або передані для відбування покарання, якщо така видача передбачена міжнародними договорами.

Інститут видачі особи екстрадиції передусім має розглядатися як важливий процесуальний засіб забезпечення виконання завдань кримінального судочинства, а не ставити за мету лише забезпечення притягнення особи до кримінальної відповідальності і виконання вироку, що має одностороннє, обвинувальне спрямування, зводячи екстрадицію лише до засобу боротьби зі злочинністю [7, с. 16]. Адже забезпечена екстрадицією участь особи (обвинуваченого, підсудного) в провадженні, побудованому на засадах презумпції невинуватості, забезпечення права на захист, змагальності сторін, права на справедливий судовий розгляд, є важливою умовою всебічного, повного і об'єктивного дослідження обставин кримінального провадження і винесення судом справедливого рішення.

Таким чином, інститут екстрадиції сьогодні є важливою складовою частиною міжнародної співпраці в сфері кримінального судочинства. Адже переростання національної злочинності в міжнародну вимагає об'єднання зусиль міжнародного співтовариства в боротьбі з цим небезпечним соціальним явищем. Важливо усвідомлювати, що злочини і злочинність є національними проблемами, оскільки багато в чому залежать від соціальної структури, рівня соціально-економічного розвитку і культури конкретної держави.

1. Великий енциклопедичний юридичний словник / за заг. ред. акад. НАН України Ю.С. Шемшученка. 2-ге вид., переробл. і доповн. К.: Юрид. думка, 2012. 1020 с.

2. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25. Ст. 131.

3. Марієнко А.О. Екстрадиція в кримінальному праві. *Юридична наука та правоохоронна діяльність*. 2013. № 4. С. 216–220.

4. Бойко І.І. Інститут екстрадиції: правове регулювання, допустимість застосування примусу, тенденції розвитку. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. Вип. 44 (2). С. 131-135.

5. Конституція України від 28 червня 1996 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

6. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10. Ст. 88.

7. Шибіко В. Видача особи (екстрадиція) і завдання кримінального судочинства України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2010. Вип. 85. С. 14-18.

СПІВПРАЦЯ З НАТО ЯК ЧИННИК ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ МІЖНАРОДНОЇ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ. РОЗВИТОК КОЛЕКТИВНОЇ СИСТЕМИ БЕЗПЕКИ У КОНТЕКСТІ ЗАГОСТРЕННЯ МІЖНАРОДНИХ КОНФЛІКТІВ

Живко Зінаїда Богданівна
професор кафедри менеджменту
Львівського державного
університету внутрішніх справ,
доктор економічних наук, професор

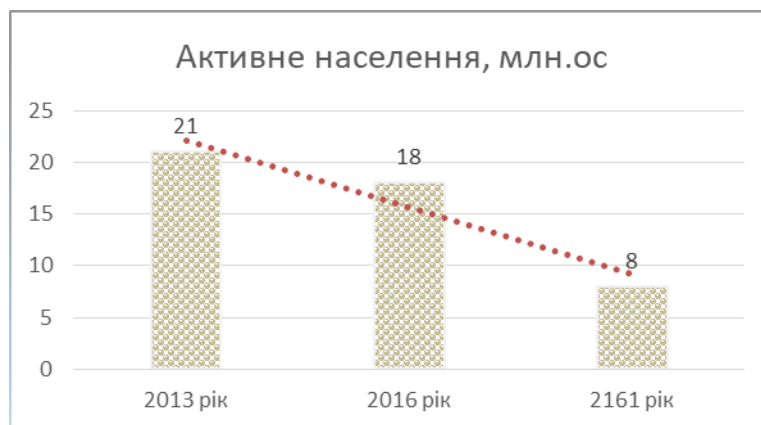
Живко Михайло Олександрович
доцент кафедри обліку і аудиту
Філії Національного університету
харчових технологій у м. Львові,
кандидат юридичних наук

Кухарська Л.В.
аспірант кафедри менеджменту
Львівського державного
університету внутрішніх справ

МІГРАЦІЯ В УКРАЇНІ КРИЗЬ ПРИЗМУ МІЖНАРОДНОЇ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Питання вимушеної міграції сьогодні на міжнародній арені стоїть особливо гостро, адже близько 3 % світового населення проживають за межами своїх країн. Такий стан міграції виникає через низку як об'єктивних, так і суб'єктивних причин: частина населення покидає країну від злиднів, незадовільного медичного обслуговування, нестачі житла та шукаючи заробітку, молодь виїжджає на навчання і на роботу, інші міграцією рятуються від війни тощо.

Так, за даними Інституту демографії та соціальних досліджень, до 2161 року населення України зменшиться на 10 мільйонів осіб, а молодь становитиме лише 4 мільйони, за іншими песимістичними прогнозами молоді буде лише 2,8 млн. осіб [1] (рис.1).

Рис. 1. Прогноз активного населення в Україні

Такі прогнози (ще 2016 року) дуже не втішні для України, але вони є реальними. Так, за даними Міжнародного валютного фонду, кількість трудових мігрантів з України оцінюється в 2–3 млн., адже це враховується офіційно працевлаштоване населення. Більш реалістична картина, на нашу думку, окреслена Міністерством соціальної політики, за даними якого за кордоном працюють 7–9 млн. українців, з яких 3,2 млн. осіб – на постійній основі [2].

Особливо така ситуація переростає у кризову у зв'язку з офіційними законопроектами європейських країн щодо працевлаштування мігрантів. Зокрема, втричі підняла норми працевлаштування трудових мігрантів Чехія, лише за минулий рік Польщею було видано право на працю 1млн.700 українцям, дозволили офіційне працевлаштування Словаччина, Угорщина, Румунія та Німеччина – таким чином, за кордоном працюють близько 5 млн. наших співвітчизників. Зауважимо, що це переважно молоді працездатні люди віком від 18 до 45 років. Небезпека в тому, що трудові мігранти у віці 18–29 років загалом не планують повертатися в Україну, і їх майже вдвічі більше, ніж серед вікової категорії 45–65 років.

Такий стан трудової міграції вплинув і на відтік молоді – студентства. Молоді люди навіть не записуються на здачу ЗНО для вступу у заклади вищої освіти (ЗВО), а подають документи у ЗВО Польщі, Чехії, Словаччини, Америки та Канади, де в більшості для наших студентів безкоштовне навчання, вступ без ЗНО та низка грантових стипендій з майбутнім працевлаштуванням.

Вважаємо, що зупинити трудову міграцію не можна вже і нині, адже інтеграція в ЄС якраз і передбачає вільне пересування товарів і продуктів, трудових ресурсів. Тому потрібно налагоджувати економіку держави, створювати умови для безпечного ведення бізнесу, зменшувати податкове навантаження на бізнес, зупинити тінізацію зарплат, зменшити розриви в оплаті праці державним чиновникам і простих громадян, піднімати заробітну плату тощо.

Іншим напрямом для зменшення трудової міграції вважаємо створення умов для припинення відтоку наукового потенціалу з України. Сьогодні заробітна плата кандидата наук, доцента нижча в ену кількість разів від зварювальника чи слюсаря заводу, навіть не порівнюючи з аналогічною платнею в тій же Польщі чи Німеччині (5000 тис. грн проти 2–5 тис. євро), що призводить до відтоку молодих і талановитих науковців, до втрати перспективного розвитку нашої економіки. Візьмемо для прикладу Сінгапур – країну без родючих земель та з мізерною територією, яка завдяки правильно спланованій стратегії розвитку інтелектуального капіталу досягла неймовірних успіхів та стала найбільшим експортером електроніки, володарем патентів та ліцензій, країною індустриальних парків з коледжами для працівників великих підприємств, розвинутою інфраструктурою і з ВВП в 323,91 млрд. доларів США, що на душу населення складає 55235,51 доларів США і річним приростом ВВП 2,2% [3]. Основною ознакою такого розвитку Сінгапуру є перш за все повне подолання корупції і забезпечення розвитку інтелектуально-наукового потенціалу.

А останні роки Сінгапур став лідером у світі з якості вищої освіти, на яку виділяється близько 20 % всього бюджету держави, недаремно Сінгапур називають «островом науковців». Отже, підняття іміджу науки, її престижу і якості освіти в Україні, підняття рівня оплати праці науково-педагогічним працівникам є шляхом до усунення загрози відтоку інтелектуального потенціалу за кордон.

1. Прогноз демографів: у наступні 45 років населення України скоротиться ще на 10 мільйонів. URL: <https://novynarnia.com/2016/04/25/prognoz-demografiv-u-nastupni-45-rokiv-naselennya-ukrayini-skorotitsya-shhe-na-10-milyoniv/>

2. НБУ дав прогноз щодо трудової міграції з України. РБК України, 11.01.2019. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/nbu-dal-prognoz-trudovoy-migratsii-ukrainy-1547217247.html>

3. Річний темп росту ВВП в Сінгапурі. URL: <https://take-profit.org/statistics/gdp-annual-growth-rate/singapore/>

Bogdan Zdrodowski

post-doctoral degree eng. Professor,
Police Academy in Szczytno, Poland

THE CONCEPT OF SECURITY IN POLAND

In Poland, security was not a separate domain or a scientific discipline up to the first decade of the 21st century. Research in this field was carried out within specialized branches of each scientific disciplines and developed for the needs of each of these disciplines. The outcome was a plethora of varying approaches, methods of cognition, defining, conceptualizing and understanding security. This resulted in the lack of separate studies devoted to security in Polish higher education institutions, only a narrow range of subjects within the political science, military, rescue, or public order related faculties was present. In 2012, resulting from social demand and the integration of achievements in multiple domains (especially the development of security as a specialized field of political sciences, military, economical, technical and medical) a separate subject of security was

formed within the domain of social sciences. The demand for security experts on the job market²² has spawned a huge demand for graduates of specialized security studies.

Establishing a new discipline of security studies in Poland has caused a rapid growth of research workers, by giving each faculty board the right to grant academic degrees and titles within this discipline. This, as a result, created a possibility to establish new subjects of study related to security.

Currently in Poland a process has started to collect and unify all the academic achievements in domains which dealt with the concept of security in a narrow sense – within the field of security. The theoretical foundations of those fields are being forged at numerous science conferences, consultations and discussions, a search is in progress to find their ontological and epistemological distinguishing features, seemingly their canons are being rebuilt from scratch. An interesting aspect of the aforementioned process is the quest to come up with a universal conceptualization of security which would be acceptable in all scientific and academic groups which are responsible for shaping the state doctrine.

In Poland, security is defined in a tridimensional manner: ontologically – accentuating the significance of its existence; epistemologically – denoting the methods of its scientific cognition; and objectively (scope-wise) – explaining what it is (what part of reality it constitutes)²³.

To grasp the essence of the concept of security, it seems crucial to call attention to the fact that it is always subject-dependent, meaning that it does not constitute an individual entity, but it is always ascribed to a specific subject. Consequently, it is the class of the entity that determines whether the concept of security ascribed to it is real or abstract.

Conversely, perceiving security differently up to now in various domains has made it difficult to identify common epistemological grounds for the way it is perceived. Therefore, we are bound to accept the existence of a multitude of cognitive methods and the descriptive language of security relevant to each specific domain of science.

Furthermore, the notion of security is relatively well identified and defined in Poland, as the element of almost each existing reality, regardless of whether the reality is constituted by international space, a country, a society, a human being, an action, a system, an organization, a thing or a phenomenon.

Regardless of the perception perspective, the notion of security in Poland serves as one of the fundamental domains of the subject's functioning, the purpose of which is to ensure its existence and survival under unfavorable circumstances, but also the progression and the liberty to achieve its goals in a certain environment. At present, the scope of this concept is much wider than it used to be not so long ago, especially in relation to such subjects as a country or a nation. The concept entails almost all domains of the subject. Currently the lack of threats to the subject is not the sole factor which designates security, it fills almost all sectors (parts, functions) belonging to each subject.

In a generalized approach (in a universal sense) we should consider security one of the most significant realms (parts, states, needs, impressions, values, purposes) of a specific entity (a thing, an organization, a phenomenon) applicable to its every category (elements, structures, functions) related to the fulfillment of its interests.

The following universal values are attributed to security in Poland:

- because of the fact that security has been a subject of study of various domains of human activity, each of these domains, to satisfy its own needs, conceptualized and defined security and each of them is entitled to do so, since all attempts at assessing the results of these actions are unsanctioned;
- subjectivity, meaning that security is not an independent entity, but an inherent component of every subject, one of the most relevant, taking into consideration its interests, and it is always dependent on the very subject;
- security is related to multiple (all?) aspects and domains of the subject (elements, functions, structures, etc.);
- the conceptualization of security depends on the preferred cognitive approach, and this substantially causes the conceptualization of its essence to become variable – as an independent or an accompanying entity represented by an attribute or value of the subject, but also as a way the society feels etc. each of them is sanctioned;

---

²² A rising demand for this type of specialized workers appeared after an act had been passed which made state and local authorities responsible for security matters, it also defined formally what education and degree one had to have in order to occupy certain positions.

²³ Enhance: B. Zdrodowski, *Istota bezpieczeństwa (Essentials of Security)*, [in:] *Wybrane problemy bezpieczeństwa wewnętrznego państwa (Selected Issues of the Internal Security of the State)*, *Studia Polityczne* vol. 34, Uniwersytet Warszawski, Warsaw 2014.

- each field of human activity possesses its own unique cognitive apparatus, its own language of description and it explicitly defines the purpose of security – it lists its variable conceptualizations as follows: a state, a process, a goal, a need, etc.; and these approaches must not be assessed;
- currently the spectrum of security is much broader than it used to be not so long ago and it encompasses nearly all the subject domains;
- we can identify various types, domains, sectors, departments and fields of security, depending on the typological criteria used, the list of which remains open;
- the security of the subject is closely related to its continuity and evolution, there are two – downright fundamental – dimensions of each subject;
- the essence of security is related to the subject's interest, defined as a collection of the subject's most important values which at the same time determine the goals of the subject's existence and actions;
- the environment of security is conceptualized twofold: as an entire set of factors surrounding the subject of security and as challenges, chances, threats and risks related to the existence of the subject of security;
- in the practical application of security (the application of the theory of security in professional training, in legislative and procedural practice), risks are more useful than threats, construed as the resultant of all the possibilities of a negative event occurrence and the aftermath of those;
- in the field of security there are many more categories which need to be defined, specified in a more accurate manner, studied and described, both from the perspective of each human activity domain and from a universal one;
- there seems to be a need for research on security with the use of a universal approach, reaching beyond the overall output of every domain of human activity so that this research may represent the output of the majority of them and remain acceptable at the same time by the majority of those domains;
- security of the state is related to an international subject, i.e. the state, and denotes both the capability and guarantee of independent functioning (endurance), and circumstances facilitating the development and fulfilling the acknowledged values and aspirations of the general public, ensuring their well-being, the ability to record and pass their legacy and heritage on to the next generation;
- national security and the security of the state are two different categories; the first one is related to a group of individuals within a specific nation, the second one is related to the subject of international law which is constituted by the state and its citizens, regardless of their nationality.

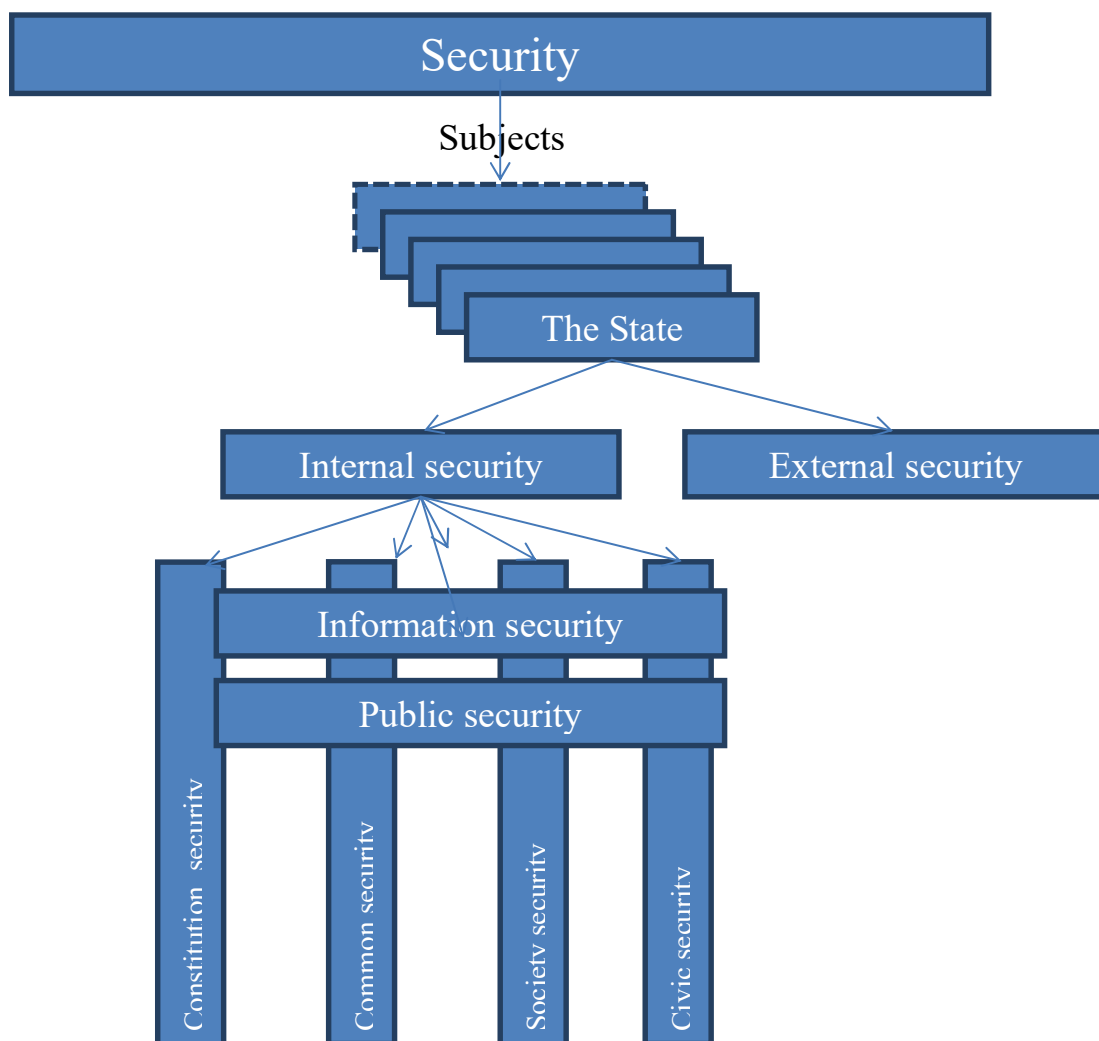
A very significant thread which deserves to be elaborated is the conceptualization of internal security. Since every subject of security may be studied from the perspective of both external and internal conditions, it appears natural to divide security of this subject into an external and an internal one. Such a division also seems rational in relation to the subject represented by the state. The external security of the state is clearly focused on the aspects of international politics and all external factors, whereas the internal security of the state is perceived in a couple of various ways in Poland. Currently in Poland, the internal security of the state is associated with coordinated, harmonious and stable functioning and the presence of stability and order across its territories.

Within the concept of internal security of the state we may list the following types of security: constitution security, common (general) security, society security, civic security, public security and information security. Since it is not a separable division and some of the abovementioned types of security overlap, a graphic interpretation of the connections between them is shown on the figure below:

Where:

- Constitution security means counteracting the threats which may put the political system and the institutions guarding it in serious jeopardy.
- Common (general) security means handling the aftermath of natural disasters and technical failures. It includes rescue and civil defense.
- Society security means counteracting all threats to the society as a whole, including the prevention of crime and offences against the public, social pathology, social exclusion and other social threats.
- Civic security means counteracting all threats to the individual and the citizen, including threats to his freedom, and preventing crimes and offences against him.
- Public security overlaps and intermingles with the security of the society and civic security. It is defined as preventing all threats to the public order in a given country.
- Information security overlaps and intermingles with all other types of security of the

state. It is defined as protection measures against illegal interference and intrusion in the creation, processing, storing and sending information.

Fig. 1. An interpretation of the relations between types of the internal security of the state. Source: own work

გიორგი სვიანაძე
асистент-профессор факультета права
и международных отношений
Грузинского технического университета

ТЕРРОРИЗМ – ВЫЗОВ ДЛЯ СОВРЕМЕННОГО МИРА

Защита безопасности государства жизненно важна для общественного благосостояния и мирного развития государства.

Параллельно с быстрыми изменениями безопасной среды, радикализацией, активизацией деятельности разведывательных служб иностранных государств и развитием современных технологий в мире возрастает влияние международных явлений на внутреннюю безопасность страны²⁴.

С точки зрения национальной и международной безопасности, особенную опасность

²⁴ URL:

<https://ssg.gov.ge/uploads/%E1%83%90%E1%83%9C%E1%83%92%E1%83%90%E1%83%A0%E1%83%98%E1%83%A8%E1%83%94%E1%83%91%E1%83%98/angarihi%202017.pdf>

представляют исходящие от отдельных государств и негосударственных структур вызовы.

На сегодня не существует дефиниции, которая точно и ясно определяет терроризм. Может, это объясняется и тем, что он постоянно меняет свои методы, цели, задачи, тактику боя и т.д. В общем, современный терроризм подразумевает осуществление преднамеренного акта агрессии, целью которого является, с одной стороны, воздействие на правительства и их принуждение к компромиссу (в некоторых случаях – их свержение), и вместе с тем, внедрение страха в обществе. Бесспорно, что сегодня террористы могут причинять больше вреда, чем их исторические предшественники²⁵.

С древнейших времён терроризм широко использовался в политической борьбе, хотя достаточно могучим и эффективным политическим оружием он стал со второй половины XIX века. Это было вызвано стечением нескольких значительных факторов.

Первый фактор – появление средств современных коммуникаций и масс-медиа очень усилило влияние терроризма на общественность. С одной стороны, за счёт оперативной и видимой подачи террористических актов или их результатов, с другой – за счёт пропаганды идей (часто непреднамеренно) террористов и обращения внимания общественности к террористам, т.е. фактической реализацией целей террористов.

Второй фактор – современные боевые средства, которые используются для совершения террористических актов, очень эффективны и достаточно сильны для сравнения с вооружением современной армии. Кроме того, современные промышленные или инфраструктурные объекты (особенно химические заводы, атомные электростанции и т. д.) даже в случае «простой» аварии могут нанести значительный ущерб людям или окружающей среде. Следовательно, они рассматриваются как привлекательные целевые объекты для террористов, что также сильно увеличивает потенциальную угрозу терроризма. Как показали известные явления 11 сентября 2001 года, и современные воздушные транспортные средства могут использоваться в качестве чрезвычайно разрушительного террористического оружия²⁶.

Третий фактор – терроризм обходится недорого, в прямом значении этого слова, по сравнению с традиционными контртеррористическими мероприятиями (боевые средства, подготовка армии/полиции, ведение военных и полицейских операций и т.д.). Используемые террористами технологии сравнительно недороги. Скажем, нужные для изготовления взрывчатых веществ материалы можно приобрести в любом сельском магазине (удобрения), в бомбе с часовым механизмом используются таймеры старых стиральных машин, для механизмов дистанционного управления – части мобильных телефонов. Инструкции изготовления или использования всего этого размещены в Интернете. Исполнители террористических актов требуют минимальной подготовки или вообще могут не иметь никакой специальной подготовки. Просто несравнимым является тот человеческий ресурс, который расходуется, с одной стороны, на подготовку и реализацию террористических актов и, с другой – на борьбу с терроризмом.

В XXI веке с каждым днём расширяются и увеличиваются виды терроризма и количество террористических организаций. Десятки террористических актов происходят каждый день в разных частях света, согласно статистической информации «*Our World in Data*»²⁷, только по существующим с 2010 по 2017 гг. данным, в мире в результате терроризма погибли 198 502 человек.

Количество погибших в результате терроризма по годам

Год	Количество погибших
2010	7 827
2011	8 246
2012	15 497
2013	22 273
2014	44 490
2015	38 853
2016	34 871
2017	26 445

Согласно Глобальному индексу терроризма, который ежегодно публикуется Институтом экономики и мира (IEP), Ирак находится на первом месте в списке, а

²⁵ URL: <http://mastsavlebeli.ge/?p=4303>.

²⁶ URL: <http://www.nplg.gov.ge/gsd/cgi-bin/library.exe?e=d-00000-00---off-0civil2--00-1----0-10-0--0---0prompt-10---4-----0-11--10-ka-50---20-about---00-3-1-00-0-0-01-1-0utfZz-8-00&a=d&cl=CL2.14&d=HASH3d826592792f2a1ac1b6d4.5.fc>.

²⁷ URL: <https://ourworldindata.org/terrorism>.

Афганистан и Нигерия занимают второе и третье места соответственно. Примечательно, что в списке стран, входящих в Глобальный индекс терроризма, чем ниже стоит страна, тем меньше она понесла ущерб от терроризма. Список составлен по предусмотрению террористических актов и различных факторов.

Согласно Глобальному индексу терроризма, десятка государств выглядит следующим образом:

1	Ирак
2	Афганистан
3	Нигерия
4	Сирия
5	Пакистан
6	Йемен
7	Сомали
8	Индия
9	Турция
10	Ливия

Для современных террористов идеальным укрытием стали т.н. несостоявшиеся государства, базы «Аль-Каиды» были, в основном, расположены в Судане, Ливии и Афганистане, где были созданы идеальные условия для их деятельности. Изменился и «почерк» террористов нового поколения. Если раньше террористы стремились к тому, чтобы при осуществлении террористического акта жертвы были минимальными, и в то же время общественности стало известно о том, какая организация совершила террористический акт, сегодня террористы стремятся к тому, чтобы их удары вызвали как можно больше жертв²⁸.

Таким образом, на фоне усиления международного терроризма, для мирного сосуществования и гармоничного развития современного мира, необходимым является разработка эффективных механизмов борьбы с терроризмом.

Борьба с глобальным терроризмом уже достигла значительных успехов. Например, на дипломатическом фронте – Совет Безопасности ООН единогласно принял резолюции (1452, 1455, 1456, 1373, 1377, 1390), обязывающие 189 государств-членов предотвратить террористическую деятельность, прекратить помогать им и представить перед правосудием вдохновителей терроризма. Однако приведенные выше статистические данные показывают, что сделать нужно ещё много и что безопасность всего мира находится под угрозой.

Я считаю, что с точки зрения повышения эффективности борьбы с терроризмом обязательны более совместные и согласованные действия государств, которые должны охватывать следующие вопросы:

- Быстрый обмен оперативной информацией о действиях и передвижениях террористов, о незаконной торговле оружием и использовании террористами коммуникационных технологий.
- Подписание двусторонних и многосторонних соглашений между государствами, целью которых является предотвращение террористических актов.
- Уничтожение финансовых источников терроризма.

1. Правовые механизмы борьбы с терроризмом по законодательству Грузии. URL: <http://www.dgstz.de/storage/documents/TIPwJYBA1yM9czBniduKe72UfryMie6wAfeia8lA.pdf>.

2. BRITANICA. URL: <https://www.britannica.com/topic/terrorism>.

3. Major Victor H. Sundquist “Political Terrorism: An Historical Case Study of the Italian Red Brigades”.

4. Businessinsider. URL: <http://www.businessinsider.com/the-state-of-terrorism-in-the-world-today-2014-11>.

5. URL: https://www.huffingtonpost.com/jonathan-r-white/confusion-about-boston_b_3128995.html.

6. Васил Рубашвили. Проблема терроризма в международных организациях // Милитариум. URL: <https://www.militarium.org/terorizmis-problema/>.

7. THE GUARDIAN. URL: <https://www.theguardian.com/world/beslan>.

8. URL: <https://ourworldindata.org/terrorism>.

9. URL: <http://mastsavlebeli.ge/?p=4303>.

10. Проблема терроризма в международных организациях. URL: <https://www.militarium.org/terorizmis-problema>.

²⁸ Проблема терроризма в международных организациях. URL: <https://www.militarium.org/terorizmis-problema>

Владимир Шульц, PhD
Марек Чандик, PhD –
доценты кафедры управления
и информатики факультета
управления и безопасности

Оксана Длоуга, PhD

(Полицейская академия
Чешской Республики в Праге)

ПРЕСТУПНОСТЬ В ЧЕШСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ: СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПРЕДПОЛОЖИТЕЛЬНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ

Настоящее время характеризуется постоянными изменениями, которые отражаются в деятельности организаций всех типов и размеров. Приоритетной задачей полиции является защита безопасности, здоровья и имущества всех граждан. Преступность в общественном контексте понимается как одно из самых опасных социально-патологических явлений, как особый случай девиантного поведения. Преступление – это сознательное и добровольное совершение деяния, считающегося общественно опасным и запрещенным на основе определенного правила, установленного законной властью. То, что воспринимается как преступление в одном обществе, не обязательно должно быть преступлением в другом обществе, например, проституция, эвтаназия, прелюбодеяние и др. Силовой структурой, обеспечивающей внутреннюю безопасность, является полиция. В статье рассмотрено состояние преступности в Чешской Республике на основе опубликованных данных и объяснена ситуация в области безопасности.

1. ПОЛИЦИЯ ЧЕШСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

Современная полиция Чешской Республики осуществляет ряд инновационных проектов, способствующих выполнению миссии и достижению целей, которые нынешний *топ-менеджмент* полиции во главе с президентом полиции поставил для успешного будущего развития полиции. Выполнение задач, вытекающих из этих проектов, впоследствии должно повлиять на позитивную оценку полиции как целого.

К наиболее важным целям, которые полиция поставила перед собой, относятся прежде всего укрепление доверия граждан к правопорядку, улучшение имиджа полиции в глазах граждан и общее улучшение обстановки в области безопасности в обществе.

Для успешного достижения этих целей топ-менеджмент полиции разработал инновационную политику, которая включает проекты, модели, принципы, а также инструменты для достижения этих целей. При проведении инновационной политики руководство высшего звена должно применять системы управления, включающие в себя приемы, методы, техники и технологии менеджерской работы, облегчающие оценку знаний, опыта, умений и полезных навыков членов при выполнении их профессиональной миссии (Armstrong, 2002, s. 856). Следует также исходить из того, что основу для успеха инновационных процессов создают качество и уровень взаимного соответствия:

1) **стратегическому обеспечению** – для которого важно, что инновации являются сегодня не только неотъемлемой частью предпринимательской стратегии, но и условием качественного аспекта динамики его развития и ожидаемого успеха, и что из общей стратегии должна исходить продуманная и экономная тактическая реализация инновационных процессов, ибо в противном случае она не обеспечит ни достижения цели, ни эффекта. Умение выделять ограниченные источники инновационной политики для различных типов стратегий является одним из ключевых практических проблем топ-менеджмента;

2) **организационному обеспечению** – которое включает в себя способы и формы работы людей для овладения инновационными процессами и является составной частью содержания управленческих функций в организации (в рамках полиции Чешской Республики распространяется на все уровни управления);

3) **кадровому обеспечению** – люди со своими творческими способностями, знаниями, умениями, навыками и позитивной мотивацией активно улучшают условия восстановительного процесса компании, в то же время интегрируя предпосылку успешного управления инновационными процессами. Речь идет как о руководителях всех уровней управления, так и о рядовом персонале. Только в совместной работе они могут добиться успеха. Выбор, размещение, руководство и мотивация руководителей и их сотрудников являются движущей силой успеха при выполнении инновационных процессов. Следующей предпосылкой

успеха является стремление создать культуру командного сотрудничества и взаимосвязи, в то же время уделяя внимание социально-экономическим последствиям инновационной политики (Vodáček, Vodáčková, 2006, p. 253). В настоящее время большой проблемой является заполнение до конца 2020 года 4000 вакансий для новых сотрудников полиции Чешской Республики, утвержденных правительством Чешской Республики.

Основные подразделения полиции:

Служба по поддержанию и соблюдению общественного порядка – защищает и обеспечивает общественный порядок, борется с преступностью, ведет уголовное производство и производство по делам о правонарушении, следит за безопасностью дорожного движения. В дополнение к основным подразделениям (районным и местным) в некоторых крупных городах также есть моторизованная часть, подразделения ОМОНа и отряды конной полиции.

Служба дорожной полиции – следит за безопасностью дорожного движения, расследует дорожно-транспортные происшествия и проверяет документы по страхованию гражданской ответственности владельцев транспортных средств.

Служба полиции по делам иностранцев – обеспечивает охрану внешних границ Шенгенской зоны, проверяет документы, разрешает и контролирует въезд и проживание иностранцев, в ограниченной степени обеспечивает охрану гражданской авиации.

Служба криминальной полиции и расследований – раскрывает факты, свидетельствующие о совершении преступления, признаки которого закреплены в Уголовном кодексе, и выявляет лиц, совершивших эти преступления. При этом сотрудники полиции действуют в соответствии с Уголовно-процессуальным кодексом и выполняют задачи органа полиции в уголовном производстве. Их обязанность состоит в том, чтобы выявлять латентную преступность и на основании собственных знаний, заявлений о правонарушении и иных побуждений проверять все подозрения в совершении преступления. Они также обязаны предотвращать преступления.

Таким образом, можно сказать, что естественный характер полицейской службы представляет собой сочетание принуждения, защиты и социальной работы, когда есть необходимость изменять состав продуктов в соответствии с потребностями общества, того общества, которое само подвергается частым органическим изменениям (Mládková, Jedinák, 2009, с. 64). Саму службу в полиции Чешской Республики осуществляют сотрудники полиции. Цель состоит в том, чтобы требования к несению службы соответствовали современной концепции управления трудом. Основными целями являются:

- постоянное улучшение работы полиции Чешской Республики во всех сферах ее деятельности, особенно в рамках выполнения задач, вытекающих из Закона № 273/2008 Сб;
- постоянное развитие сотрудников полиции, их способностей, навыков и удовлетворенности работой;
- помощь в создании атмосферы взаимного и общего понимания того, что необходимо для повышения эффективности работы (лицо, которое оценивает, и сотрудники, которых оценивают);
- собственная мотивация сотрудников полиции самостоятельно управлять индивидуальной работой;
- регулярная и постоянная обратная связь по выполнению работы как с обеих сторон, так и сверху и снизу;
- поддержка и развитие активного общения и привлечение всех сотрудников к дискуссии по управлению.

Фактические результаты деятельности полиции Чешской Республики в целом можно рассматривать с разных точек зрения и по различным факторам. Принимая во внимание основную идею полиции «ПОМОГАТЬ и ЗАЩИЩАТЬ», выводы о ее эффективности делаются также на основе раскрываемости преступлений, которые стали известны полиции. На основе сравнения контрольных показателей за один год и оценки статистических показателей можно определить, в каких областях есть тенденция к снижению преступности и в каких нет. Разбор и тщательный анализ этих статистических результатов учитываются при разработке стратегической деятельности на следующий год.

Состояние внутренней безопасности в 2017 году.

Министерство внутренних дел ежегодно представляет Отчет о ситуации в области внутренней безопасности и общественного порядка на территории Чешской Республики в текущем году. В нем указано, ситуация в области внутренней безопасности и общественного порядка в 2017 году с точки зрения полиции Чешской Республики остается стабильной. Обзор ситуации в области безопасности в сравнении с 2016 годом представлен в табл. 1:

Таблица 1

Анализ состояния преступности в 2017 году.

Преступность в целом	202 303	(-15 859, -7,3 %)
Количество раскрытых уголовных дел	94 890	(-6 788, -6,7 %)
Раскрываемость	46,9 %	(±0,3 %)
Количество дополнительно раскрытых дел	13 030	(-1 409, -9,8 %)
Количество раскрытых дел в целом	107 920	(-8 197, -7,1 %)
Количество лиц, привлеченных к ответственности	87 168	(-6 211, -6,7 %)

Из таблицы видно, что общий уровень преступности снизился примерно на 7 %, раскрываемость повысилась на 0,3 %, что является положительной тенденцией.

Более подробный анализ состояния преступности представлен в табл. 2.

Таблица 2

Более подробная структура преступности в 2016 и 2017 годах

	количество	т.е. в% (раскрыто)	Совершено несовершеннолетними	Совершено подростками	Совершено детьми	Совершено неоднократно судимыми лицами	Совершено иностранцами	Совершено под воздействием	Совершено под воздействием алкоголя	
2016	Убийства	136	93,4%	2	4	6	38	15	34	32
	Насильственные преступления	14 233	71,3%	235	388	593	4 892	882	1 720	1 625
	Преступления против нравственности	2 241	69,3%	132	206	336	451	128	101	84
	Кража со взломом	28 220	22,4%	123	266	344	4 919	367	128	84
	Кража простая	71 224	24,6%	176	490	645	13 522	1 139	459	391
	Другие имущественные преступления	18 638	27,7%	69	95	160	2 540	291	309	291
	Имущественные преступления	118 082	24,6%	368	851	1 149	20 981	1 797	896	766
	Остальные преступления	26 058	75,2%	271	532	783	11 580	1 612	1 569	1 150
	Общая преступность	160 614	37,6%	1 006	1 977	2 861	37 904	4 419	4 286	3 625
	Оставшиеся преступления	29 233	88,1%	32	59	91	10 643	1 837	10 588	8 348
	Экономические преступления	28 306	55,1%	34	75	107	5 309	1 834	84	69
	Военные преступления и преступления против конституционного строя	9	44,4%	0	0	0	0	0	1	1
	Итого	218 162	46,6%	1 072	2 111	3 059	53 856	8 090	14 959	12 043
2017	Убийства	146	94,5%	0	7	7	50	27	52	43
	Насильственные преступления	13 672	71,6%	223	379	576	4 060	912	1 659	1 567
	Преступления против нравственности	2 363	68,0%	132	223	355	355	140	106	95
	Кража со взломом	24 127	23,7%	122	310	400	4 096	309	128	103
	Кража простая	66 101	25,8%	183	464	613	11 936	1 189	412	361
	Другие имущественные преступления	18 269	27,2%	98	115	203	2 048	407	306	297
	Имущественные преступления	108 497	25,6%	403	889	1 216	18 080	1 905	846	761
	Остальные преступления	25 635	74,4%	237	494	719	9 483	1 559	1 539	1 082
	Общая преступность	150 167	38,8%	995	1 985	2 866	31 978	4 516	4 150	3 505

Оставшиеся преступления	25 829	86,9%	32	57	89	7 875	1 769	9 249	7 457
Экономические преступления	26 294	54,2%	35	98	133	3 489	1 758	72	61
Военные преступления и преступления против конституционного строя	13	15,4%	0	0	0	0	1	0	0
Итого	202 303	46,9%	1 062	2 140	3 088	43 342	8 044	13 471	11 023

Однако на основе более детального анализа можно установить, что увеличивается количество преступлений, совершаемых несовершеннолетними и детьми. Самое большое число преступлений, совершаемых детьми, относится к области имущественной преступности (1216 преступлений, +67, + 5,8 %).

В отчете далее указано, что «устойчивой общегосударственной проблемой является рост числа уголовных преступлений, совершаемых с использованием социальных сетей». В табл. 3 представлены данные ущерба, нанесенного преступлением, и размер изъятого имущества.

Таблица 3

Ущерб, причиненный преступлением, и размер изъятого имущества

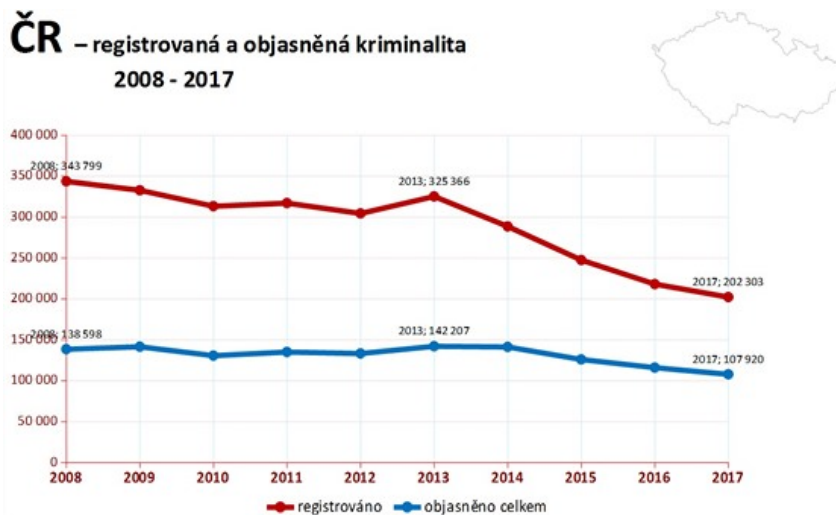
Размер ущерба	20,3 млрд. крон	(-4,5 млрд. Крон, -18,2 %)
Размер изъятого имущества	29,1 млн. крон	(-12,4 млн. Крон, -30 %)

Общая сумма причиненного преступлением ущерба составила 20,3 млрд. чешских крон, удалось *изъять имущество* на сумму 29,1 млн. чешских крон. К концу 2017 года полицией Чешской Республики было *изъято имущество*, являющееся результатом *преступной деятельности*, на общую сумму 5,4 млрд. чешских крон.

Уровень количества преступлений, совершенных иностранцами, был в 2017 году ниже на 0,6 %, чем в 2016 году. Общее количество преступлений, совершенных иностранцами – 8044 случаев.

Полиция фиксирует *снижение преступности* уже четвертый год подряд. В 2017 году по сравнению с предыдущим годом уровень преступности снизился на 7,3 %. С другой стороны, в 2018 году полиция зафиксировала больше убийств (146).

В долгосрочном контексте можно отметить (см. рис. 1), что уровень преступности снижается, а уровень раскрываемости повышается.

Рис. 1. Зарегистрированные преступления (красная линия тренда) и раскрытые преступления (синяя линия тренда) за период 2008-2017 гг.

1. Армстронг Михаил. Управление персоналом. Прага: Grada Publishing, ISBN 80-247-0469-2, 856 с.
2. Младова Людмила, Единак Петр и др. Менеджмент. Пльзень: Алеш Ченек, о.о.о., Пльзень 2009, ISBN 978-80-7370-230-1, 273 с.
3. Закон № 273/2008 Сб. О полиции Чешской Республики с внесенными в него поправками.
4. Закон № 361/2003 Сб. О трудовых отношениях сотрудников службы безопасности с поправками.
5. Полиция Чехии. URL: <http://www.policie.cz>.

Кливець Василь Васильович
проректор Воєнно-дипломатичної академії
імені Євгенія Березняка

ПРАВОВІ ОСНОВИ ПРОТИДІЇ ТЕРОРИЗМУ У ВЕЛИКОБРИТАНІЇ

Аналіз антитерористичної діяльності міжнародних і регіональних організацій, а також державної політики низки країн світу дає можливість виокремити такі актуальні тенденції протидії тероризму [1]:

- 1) розширення міжнародної взаємодії та обміну інформацією між країнами з питань боротьби з тероризмом;
- 2) розширення взаємодії та обміну інформацією з питань протидії тероризму між уповноваженими органами на національному рівні;
- 3) посилення профілактики тероризму, зокрема протидія радикалізації;
- 4) використання державними органами нових технологій боротьби з тероризмом;
- 5) посилення боротьби з джерелами фінансування тероризму;
- 6) посилення контролю за міграційними процесами;
- 7) удосконалення національного законодавства з питань протидії тероризму, надання додаткових повноважень правоохоронним органам і спеціальним службам.

Так, з огляду на зростання терористичної загрози низкою країн, зокрема Великобританією, було змінено національне законодавство з питань протидії тероризму, розширено повноваження правоохоронним органам і спеціальним службам.

Законодавство Великобританії про протидію тероризму складається з декількох правових актів. Найбільший за обсягом – Акт про тероризм, який було прийнято 2000 року [2]. У статті 1 цього Акту дано визначення поняття тероризму. Слід виділити кілька особливостей, характерних для британського законодавства.

1. Терористичні дії визначено як насильство щодо людини, завдання великого збитку майну, створення серйозного ризику для здоров'я чи безпеки населення, відчутне пошкодження електронних систем. Нині неабияку увагу приділяють превентивним заходам у боротьбі з кібертероризмом, тому що виведення з ладу електронних систем може завдати набагато більшої шкоди, ніж вибух, здійснений терористом-смертником.

2. Законодавство Великобританії використовує традиційний підхід до розуміння суті тероризму: співвідносить його з тими цілями, яких терористи намагаються досягти, здійснюючи злочини, а саме: вплив на органи державної влади; залякування суспільства (або його частини); зміна політичних, релігійних чи ідеологічних переконань.

3. Поняття тероризму включає в себе не тільки конкретні дії, а й загрозу їх реалізації.

4. Поняття тероризму охоплює також протиправні дії в інтересах забороненої організації. Для кваліфікації тероризму неважливо, де плануються такі дії: у самій країні чи за її межами.

Боротьба з тероризмом у Великобританії ведеться відповідно до CONTEST (Counter-TERRORISM STRATEGY) – стратегії, що передбачає комплексний підхід до антитерористичної діяльності. Перший варіант стратегії було прийнято 2003 року, її оновлені версії (CONTEST 2, CONTEST 3, CONTEST 4) – відповідно 2009, 2011 та 2018 року.

Комплексність стратегії полягає не тільки в ідентифікації та прогнозуванні терористичної активності, а й у дослідженні причин екстремізму, щоб позбавити терористичні групи можливості набору нових бойовиків і громадської підтримки. Попри все загроза терористичних атак існує, незважаючи на активізацію діяльності правоохоронних структур і розвідувальних органів. Стратегія містить важливі положення про гнучкість позиції держави, що пояснюється прагненням британців законодавчо закріпити застосування надзвичайних заходів у разі терористичного акту [3].

CONTEST складається з чотирьох ключових концепцій, які зазвичай називають «четвіркою»: запобігання (Prevent), переслідування (Pursue), захист (Protect), підготовка (Prepare).

Запобігання (Prevent) націлено на стримування радикалізації суспільства шляхом проведення широкомасштабної інформаційної кампанії.

Переслідування (Pursue) націлено на ідентифікацію та знищення терористичних мереж, руйнування планів їх операцій. Дані розвідувальних служб відіграють головну роль в ідентифікації та контролюванні потенційних загроз.

Захист (Protect) полягає в зниженні уразливості Великобританії до терористичних атак. Ця концепція передбачає розширення повноважень прикордонних служб, що допомо-

же ускладнити терористам перетинання кордонів.

Підготовка (Prepare) – остання складова CONTEST, суть якої полягає в тому, що хоча запобігти кожному окремому терористичному акту неможливо, проте необхідно планувати кризові ситуації, щоб підвищити здатність держави вчасно реагувати на них.

З огляду на зростання терористичної загрози для України державним правоохоронним органам та спецслужбам потрібно сконцентрувати зусилля на підвищенні ефективності міжвідомчої координації та забезпеченні оперативного обміну інформацією, а також на удосконаленні взаємодії з центральними та місцевими органами влади з питань запобігання терористичним атакам і протидії тероризму в усіх його проявах.

1. Резнікова О.О., Місюра А.О., Дрьомов С.В., Войтовський К.Є. Актуальні питання протидії тероризму у світі та в Україні: аналітична доповідь; за заг. ред. О.О. Резнікової. Київ: НІСД, 2017. 60 с.

2. Terrorism Act 2000. URL: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2000/11/schedule/7> (дата звернення 20.10.2018).

3. The United Kingdom's Strategy for Countering Terrorism. June 2018. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/counter-terrorism-strategy-contest-2018> (дата звернення 20.10.2018).

Богущий Павло Петрович

головний науковий співробітник
наукового центру правового забезпечення
інформаційної і національної безпеки НДІ
інформатики і права НАПрН України,
кандидат юридичних наук, доцент

**ПРАВО НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ І ПРАВО МІЖНАРОДНОЇ КОЛЕКТИВНОЇ
БЕЗПЕКИ: ПРОБЛЕМА ВЗАЄМОДІЇ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ВИРІШЕННЯ**

Право національної безпеки утворює певну системну цілісність у національній правовій системі. Правова цілісність національної безпеки не стає перешкодою для взаємодії з системою міжнародного права щодо формування колективної безпеки. Така взаємодія дозволяє досягти найбільшого ефекту – колективна безпека підсилює вагомість національної безпеки, розширюючи її інституційні та функціональні можливості. Правові комунікації у сфері національної безпеки безумовно доповнюють систему колективної регіональної безпеки і утворюють основу для системи міжнародної безпеки.

Варто погодитися з О.С. Власюком і С.В. Кононенко стосовно необхідності забезпечення національної безпеки конкретної держави (йдеться передусім про Україну) за рахунок зміцнення внутрішніх інституційних утворень, насамперед, Збройних Сил, інших військових формувань, які матимуть спроможність протистояти зовнішнім загрозам воєнного характеру. Неможливо заперечити, що «на сьогодні більшість держав зберігають збройні сили, а ефективних наднаціональних ціннісно-нормативно-інституційних механізмів контролю над ними все ще не існує. Нині, як і завжди, у світовій політиці панує принцип «самопомогі», який передбачає першочергову спроможність країни захистити себе і втілити свої національні інтереси, у тому числі зброєю. Жодна система колективної безпеки, інтеграційна спільнота, міжнародна організація не компенсує брак бездатності й відсутності оборонного потенціалу кожної окремої національної держави – великої чи малої, потужної чи слабкої» [1, с.108].

Водночас, входження до системи колективної безпеки суттєво впливає на ефективність забезпечення національної безпеки і це зрозуміло та не потребує доказування внаслідок своєї аксіоматичності. За таких обставин важливого значення набуває правове обґрунтування інституційної взаємодії державних органів, які утворюють сектор безпеки і оборони України з інститутами системи міжнародної колективної безпеки та з відповідними органами управління системою колективної безпеки. Проте не менш важливим виявляється взаємодія і взаємний вплив безпосередньо нормативно-правових утворень національного права та міжнародного права у сферах національної безпеки і оборони.

Право національної безпеки України є достатньо складним багаторівневим системним утворенням. Складові права національної безпеки мають розгалужені міжгалузеві ознаки. Проте така розгалуженість жодним чином не позначається на системній взаємодії з виходом на міжнародно-правовий рівень, де діють норми права міжнародної колективної безпеки. Очевидно, що визначальним для права національної безпеки є конституційні засади забезпечення національної безпеки і визначення основ державної політики щодо вирішення завдань національної безпеки. Конституція України нині містить принципові поло-

ження стосовно стратегії державної політики у сфері національної безпеки, які полягають у визначенні стратегічного курсу на повноправне членство у Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору.

Право міжнародної колективної безпеки засновується на положеннях Статуту Організації об'єднаних націй. Власне, Статут ООН і є основоположним джерелом системи права міжнародної колективної безпеки. Проте конкретизація права міжнародної колективної безпеки відбувається за рахунок норм, що містять міжнародні договори, багатосторонні угоди. Для вирішення питання щодо взаємодії права національної безпеки України і права міжнародної колективної безпеки актуальним є узгодження правових положень, які містять національні джерела права, і положень Північноатлантичного договору – багатосторонньої міжнародної угоди, укладеної країнами Європи і Північної Америки, предметом якої є спільні дії щодо колективної оборони, підтримання миру і безпеки у Північноатлантичному регіоні світу.

Право міжнародної колективної безпеки визначає загальні цінності, які підлягають захисту. Такими цінностями відповідно до преамбули Північноатлантичного договору є мир, демократія, свобода особистості, добробут і, безумовно, безпека [2]. Варто звернути увагу на положення ст.5 Північноатлантичного договору, де містяться норми щодо спільних дій, взаємодії у забезпеченні не лише міжнародної (у межах Північноатлантичного регіону світу) безпеки, але й безпеки кожної держави, яка є членом цієї колективної системи безпеки. Відповідно до ст.5 Північноатлантичного договору збройний напад на одну або кількох із держав – учасників цієї багатосторонньої угоди у Європі чи у Північній Америці вважатиметься нападом на них усіх, а тому у разі здійснення такого нападу кожна з держав, реалізуючи своє законне право на індивідуальну чи колективну самооборону, підтверджене статтею 51 Статуту Організації Об'єднаних Націй, надасть допомогу тій державі або державам (Сторонам угоди), які зазнали нападу, здійснивши відразу, індивідуально чи спільно з іншими державами (Сторонами), такі дії, які вважатимуться необхідними, включаючи застосування збройної сили, з метою відновлення і збереження безпеки у Північноатлантичному регіоні [2].

Право національної безпеки визначає механізми застосування індивідуальних дій щодо забезпечення безпеки і захисту від зовнішніх загроз. Право міжнародної колективної безпеки передбачає вжиття спільних дій щодо подолання загроз миру і безпеки, допускаючи індивідуальні дії держав-учасників системи колективної безпеки. Саме у цьому полягає когерентність норм права національної безпеки і права міжнародної колективної безпеки.

Право національної безпеки забезпечує правове вирішення завдань захисту безпеки держави не лише від зовнішніх, але і від внутрішніх загроз. Право міжнародної колективної безпеки не допускає втручання у внутрішні справи суверенних держав і виключно опосередковано, тобто через дію норм-принципів статутних документів системи колективної безпеки, які є обов'язковими для держав-учасниць, може впливати на вирішення завдань захисту національної безпеки від загроз внутрішнього походження. Саме такий підхід визначено у Законі України «Про національну безпеку України», стаття 2 якого передбачає, що правову основу державної політики у сфері національної безпеки становлять, окрім Конституції України та відповідних законів, міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [3]. Водночас, серед принципів державної політики у сферах національної безпеки і оборони у ст.3 Закону України «Про національну безпеку України» визначено принцип дотримання норм міжнародного права, участь в інтересах України у міжнародних зусиллях з підтримання миру і безпеки, міждержавних системах та механізмах міжнародної колективної безпеки.

Попри все найважливішими у взаємодії права національної безпеки України і права міжнародної колективної безпеки є напрями, що визначаються принципом верховенства права та ціннісним обґрунтуванням діяльності щодо забезпечення безпеки як суспільства, так і окремого громадянина, досягненням результатів такої діяльності. Саме у цьому спостерігається основна причина успіхів і невдач щодо забезпечення національної безпеки, використання з цією метою механізмів міжнародної колективної безпеки. Зрештою, право національної безпеки, як і право міжнародної колективної безпеки – це не лише відповідна системна спільність норм, які визначають регулювання правових комунікацій у сферах національної безпеки і оборони або ж у сфері міжнародної безпеки, це – усвідомлення суспільством і окремим громадянином цінностей, які несуть у собі демократія, свобода, вільний розвиток в умовах мирного співіснування, суверенність нації і держави, насамкінець, цінність верховенства права, як всеохоплюючого принципу соціального існування. Саме такий підхід у розумінні права національної безпеки та його взаємодії з правом міжнародної колективної безпеки дозволяє вирішити усі складні та важливі питання щодо забезпечення національної безпеки на

основі реалізації міжнародно-правових приписів стосовно міжнародної безпеки, де колективні зусилля у побудові системи міжнародної безпеки не мають альтернативи.

1. Власюк О.С. Кремлівська агресія проти України: роздуми в контексті війни : монографія / О.С. Власюк, С.В. Кононенко. – К. : НІСД, 2017.– 304 с.

2. Північноатлантичний договір (укр/рос). Вашингтон, округ Колумбія, 4 квітня 1949 року. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_008.

3. Про національну безпеку України: Закон України № 3469-VIII від 21 червня 2018 року. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>.

Tishchenkova Svitlana

Cand. Sci. (Law), Professor,
Professor of the Department
of General Law Disciplines,
Dnipropetrovsk State University
of Internal Affairs

INTERNATIONAL LEGAL ORDER: LEGAL REGULARITIES OF ITS ESTABLISHMENT WITHIN GLOBALIZATION CONDITIONS

Our modern world could be characterized as a platform for extensive rapprochement of states, and there are two forms to realize it – economic cooperation and integration. And as a rule an institutional base for that structure is an international organization. The World Trade Organization has started a process of designing the legal integration mechanisms for collaboration between states on universal level. Participating in that international legal system is adherence to unified practice of international economic relations legal regulation in present-day conditions.

Saladin Meckled-Garcia aptly points out that current world economic order manifests itself in “grotesque”, skewed images, that create sombre pictures of poverty and unequal life perspectives, that threatens the great number of people. The researcher considers on a question, whether an agent (an actor of communication), acting within the current order, being a part of the system, and implementing its rules into life, behave unjustly towards another one? He suggests two approaches to deal with this question. According to the first one there is a violation of principles of social-distributive justice that must be implemented on world legal order level, as it expected to be on a domestic one. As to the other approach it is more pessimistic: its followers say about systemic human rights violation widespread (2013).

The features and the trends of economic and legal relations in modern world could be the reason for those kinds of doubts.

1. The domination of developed countries economic power. It is obvious there is a process of the world capital accumulation centers formation. United States of America (USA), European Union (EU), Japan demand for the most effective legal regime of free cross-border traffic for capitals, which could lead to minimum of political risks and commercial capital expenditure in developing markets. That developing markets in their turn not always able to create legal instruments of protection in an environment of inequality between the states.

2. A shift of accents from a bilateral regulation method to a multilateral one in the system of legal regulation is actually completed. The WTO and other multilateral economic organizations become the main instruments of legal regulation for trading, financial, and investing systems.

3. Significant number of domestic jurisdiction issues is progressively moving to the international law sphere of control. That is particularly evident in the WTO practice into which sphere of regulation the issues of application tariff and non-tariff barriers, intellectual property, investment activities, environmental standards, etc., are shifting.

4. De-facto there is a differentiation of the states within the international economic relations according to the level of economic development level and the grade of “involvement into market area” of the given State’s economics. The system of the WTO targeted on the countries with market economies that means a discrimination of the countries with non-market economies. Differentiation of the countries based on that kind of approach – a direct route to the confrontation between the states’ interests.

5. There is being a fundamental revision of State’s sovereign conception present-day. After appearance of global corporations functions of the nations becomes more vulnerable because of absence of appropriate international regulatory apparatus. The State’s immune system which has been a reliable “shield” within the international economic relations during the whole history of the international law development in the third millennium loses its power. The appearance of a new

mechanism of dispute settlement between private investors on the one hand, and sovereign countries on the other one, like the arbitral trial with compulsory jurisdiction has become a determinant of imbalance between the interests of certain dominant subjects and public interests of the countries. There is about interests firstly of ecological or human rights defenses. That kind of mechanism which is envisaged in some international investment agreements (i.e. model bilateral agreements treaties between USA and certain European countries, and North American Free Trade Agreement) pose a serious threat for sovereignties of the Member States.

6. An important place in the international economic relations regulation is covered by norms of so-called “soft law”, international customary rules, norms of so-called “gray zone” (semi-legal norms that should be eliminated within the time-frame as provided in agreements of the WTO). All of these on the one hand give some kind of flexibility of existing legal order, but on the other one weaken an effectiveness of Law as a system (Shumilov, 2001).

The Global World is under process of evolution. Nevertheless international legal practice shows unpredictability of real normative impact of international law. When geopolitical interests of the main actors of international relations – countries, being able to accumulate the world capital – diverge, the international legal criteria of the trade global practice are under transformation.

We believe there should be a solution to the challenging situation which is a consolidation of all subjects of international relations members regardless the “power category” within a course: 1) a monitoring of compliance with rights and performance of duties by strong and weak “players” on the international “arena”; 2) providing assistance to the countries for coherence norms and principles of international and national legal systems; 3) increasing legal awareness in developing countries for objective assessments economic risks and development opportunities.

1. Shumilov, V.M. (2001) *International Public Economic Law. Tutorial* (2nd ed.) Moscow: “NIMP”.

2. Saladin, M.-G. (2013) Is there really a “global human rights deficit”? Consequentialist liability and cosmopolitan alternatives. In G. Brock (Ed.). *Cosmopolitanism versus Non-Cosmopolitanism*. Oxford: Oxford University Press.

Єремєєва Ірина Анатоліївна

доцент кафедри

соціально-гуманітарних дисциплін

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ,

кандидат історичних наук, доцент

**ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ
МИРОТВОРЧОСТІ (НА ПРИКЛАДІ ООН)**

Миротворча діяльність ООН має певні переваги перед іншими організаціями: легітимність, принцип перерозподілу відповідальності, можливості залучення додаткового потенціалу розгортання та забезпечення функціонування військових контингентів за рахунок країн-членів ООН та об'єднання їх зусиль з цивільними миротворцями. Загальні основи миротворчої діяльності ООН містяться у Статуті, однак терміни, пов'язані з миротворчими операціями, не мають чіткої фіксації, що викликає дискусії з приводу правомірності механізмів здійснення таких операцій.

Миротворчі операції здійснюються Радою Безпеки ООН відповідно до Статуту ООН та не потребують додаткового правового обґрунтування. Статті 5, 39, 50 Статуту ООН передбачають здійснення превентивних або примусових заходів з використанням військової сили, зокрема у випадку констатації Радою Безпеки ООН загрози міжнародному миру та безпеці [5]. Загальні задачі ООН щодо підтримання міжнародного миру та безпеки здійснюються в межах миротворчих місій, які спрямовані на досягнення миру шляхом легітимного застосування міжнародного миротворчого контингенту на території країни, де відбувається військовий конфлікт. Розгортання миротворчих місій ООН відбувається на основі мандатів, наданих Радою Безпеки.

Практичне трактування сучасної міжнародної миротворчості неоднозначне: з одного боку, миротворча місія є важливим дипломатичним та воєнно-політичним процесом, що виступає в якості легітимного кризового реагування на міжнародні проблеми, з іншого – миротворчі місії є втручанням у регіональні внутрішньополітичні проблеми, ефективність якого обумовлена співвідношенням інтересів провідних держав світу на міжнародній арені, а значить, перед міжнародним співтовариством постає важлива проблема – наскільки до-

речно перетворювати примусові заходи на складову частину процесу подолання конфлікту.

Значне число миротворчих місій ООН здійснюються із залученням миротворчих сил ООН (UN peacekeeping forces), які являють собою спеціалізовані структури ООН, що складаються із військових контингентів держав-членів ООН. З метою посилення ефективності ООН неодноразово розглядалася можливість створення постійних збройних сил. Наприклад, у 2000 р. при обговоренні доповіді Групи з операцій ООН на користь миру (доповідь Л. Брахімі) Миротворчим силам ООН пропонувалося надати характер повноцінних збройних формувань з власною інфраструктурою [2]. Однак до теперішнього часу миротворчий контингент ООН створюється для кожного конкретного випадку окремо за рішенням Ради Безпеки.

Аналіз масштабних миротворчих місій за участю ООН 90-х рр. XX ст. демонструє існування проблем, які пов'язані з неефективністю певних миротворчих методів ООН щодо вирішення міжнародних політичних конфліктів. Так, самостійною гуманітарною силовою акцією ООН стала операція у Сомалі 1992 року під час спроби врегулювати внутрішній збройний конфлікт, у якому тільки від голоду щодня гинуло близько 3000 осіб. Відповідно до резолюції Ради Безпеки № 794, на підставі глави VII операція в Сомалі здійснювалася на розсуд Генерального секретаря ООН, але подальші трагічні події в Сомалі показали, що жодна військова сила неспроможна скасувати обов'язковість використання усіма сторонами конфлікту міжнародних гуманітарних засобів, інакше «гуманітарна діяльність» втрачає сенс. Таким чином, миротворчість порушує такі складні проблеми сучасних міжнародних відносин, як самовизначення народів, державний суверенітет, міждержавна агресія, гуманітарна допомога, що свідчить про складність та багатоаспектність миротворчої діяльності ООН, особливо у випадку застосування військової сили.

В умовах сучасного багатопольярного світу виявляється неможливим досягнення міждержавної згоди щодо глобальних проблем, що зменшує можливості світового співтовариства ефективно впливати на процес вирішення міжнародних конфліктів. Головним протиріччям є діаметрально протилежні підходи провідних держав світу, які є постійними членами Ради Безпеки ООН, до необхідності здійснення миротворчих місій. Відповідно до Статуту ООН, Рада Безпеки складається із 15 членів, із яких 5 постійних та 10 членів обираються Генеральною Асамблеєю ООН на дворічний термін за географічною ознакою. П'ять постійних членів – Китай, Франція, Росія, Великобританія та США – мають спеціальний статус, що обумовлений правом вето. Відповідно до ст. 27 Статуту ООН, Рішення Ради Безпеки з процедурних питань вважаються прийнятими, якщо за них подано голоси дев'яти членів Ради, але рішення Ради Безпеки з усіх інших питань вважаються прийнятими, якщо за них подано голоси дев'яти членів Ради, включаючи голоси, які збігаються, усіх постійних членів Ради [5]. Кожен з п'яти постійних членів неодноразово використовував своє право вето стосовно будь-якого рішення, що не відповідало його геополітичним інтересам, таким чином блокуючи прийняття рішення Ради Безпеки ООН в цілому. Так, вето Росії до Резолюції щодо невизнання референдуму в Криму 16 березня 2014 р. та засудження анексії Криму заблокувало можливість вирішення українського питання в системі ООН.

Розбіжності в Раді Безпеки обмежують інструменти впливу на збройні конфлікти та дискредитують ООН у цілому. На думку Генерального Секретаря ООН Пан Гі Муна (2007–2012 рр.), «єдність у Раді Безпеки ООН має ключове значення», в той час як відсутність єдності призводить до великих людських страждань та втрати довіри до Ради Безпеки ООН та інститутів системи ООН [1]. Пропозиції щодо зміни архітектури ООН мають підтримку серед світових лідерів, що було підтверджено на 73-й Генеральній Асамблеї ООН у вересні 2018 р. Змістом реформування ООН повинні стати зміни в Раді Безпеки, які мають адаптувати ООН до нової політичної реальності через введення нових постійних членів та обмеження повноважень постійних членів Ради Безпеки ООН щодо права вето через зміну правил голосування таким чином, щоб для заблокування резолюції Ради Безпеки потрібні були голоси не одного, а декількох постійних членів.

Право вето в Раді Безпеки ООН актуалізує ще одну проблему – принцип нейтралітету організаторів та учасників силових операцій ООН, який є одним із ключових принципів миротворчості відповідно до Статуту ООН. Значна кількість миротворчих місій ООН мала неприхований політичний контекст. Так, незважаючи на руйнівні наслідки громадянської війни в Руанді 1994 р., США обрали позицію невтручання відповідно до власних національних інтересів, а французькі підрозділи, навпаки, виступили на боці режиму хуту, із яким вони були пов'язані військово-політичними угодами [4, с. 21]. Досвід здійснення таких операцій продемонстрував, що переважання в миротворчих контингентах військово-службовців однієї держави спричиняє зловживання силою та спроби окремої держави реалізувати свої зовнішньополітичні інтереси, при цьому формально залишаючись в межах відповідної резолюції Ради Безпеки ООН.

Визначальним питанням щодо ефективності миротворчих місій є можливість ООН використовувати свою організацію з метою раннього попередження конфлікту та виконання державами-учасницями своїх зобов'язань щодо миротворчих операцій. Ключовими питаннями є застосування сили, командування та контроль, підготовка та екіпірування миротворчих сил ООН. У згаданій миротворчій операції в Руанді миротворчі сили ООН не попередили геноцид, причиною чого стали недостатність ресурсів та відсутність політичної волі у провідних держав. В доповіді Кофі Аннана, присвяченій подіям у Руанді, зазначалося, що місія ООН у цій країні не була спланована, концептуально продумана та проінструкована [3]. Це означає, що часткова відповідальність за провал місії та геноцид у Руанді покладеться на представників апарату ООН.

Незважаючи на негативну практику, ООН до теперішнього часу не вирішила проблеми формування миротворчих сил швидкого розгортання. Генеральний Секретар ООН Пан Гі Мун у своїй доповіді на 70 Генеральній Асамблеї ООН запропонував сформувати в межах юрисдикції ООН частини постійної готовності, які будуть здатні оперативно реагувати на загрози міжнародному миру та безпеці. Для вирішення цієї задачі передбачається розробка плану розгортання в різних частинах світу сил швидкого реагування для захисту цивільних осіб протягом 2–3 місяців після рішення Ради Безпеки ООН щодо направлення миротворців. Пріоритетною задачею ООН має стати правомочність застосування військової сили у формі колективних дій міжнародних акторів для підтримання або відновлення міжнародного миру та безпеки, відповідно до рішення Ради Безпеки ООН.

Таким чином, мінімізація миротворчих зусиль ООН у питаннях вирішення міжнародних політичних конфліктів підтверджує необхідність запровадження нових концептуальних ідей щодо реформування системи прийняття рішень у Раді Безпеки ООН.

1. Ban Ki-Moon. Report of the Secretary-General on the work of the Organization, Secretary-General on September 17, 2014 by United Nations (A/69/1). United Nations, New York, 2014. 79 p.

2. Report of the Panel on United Nations Peace Operations: A/55/305-S/2000/809// URL: <http://daccess-ods.un.org/TMP/8270139.69421387.html> (дата звернення 26.02.2019).

3. Tanner F. Conflict prevention and conflict resolution: limits of multilateralism// International Review of the Red Cross. No. 839. URL: <https://www.icrc.org/eng/resources/documents/article/other/57jq2.htm> (дата звернення 26.02.2019).

4. Стасюк С. Регулювання сучасних збройних конфліктів міжнародними гуманітарними засобами. *Віче*. 2010. № 24. С. 20–22.

5. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_010 (дата звернення 26.02.2019).

Клименова Олена Миколаївна
доцент кафедри

Кондрашева Ольга Василівна
старший викладач кафедри
українознавства та іноземних мов
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

NATO-UKRAINE RELATIONS: PERSPECTIVES OF FURTHER DEVELOPMENT

The North Atlantic Treaty Organization (NATO) embodies the transatlantic link that binds Europe and North America in a unique defense and security alliance. NATO's essential and enduring purpose, set out in the Washington Treaty, is to safeguard the freedom and security of all its members by political and military means. To this end, NATO has provided for the collective defense of its members since its foundation in 1949. It has also acted as an essential pillar of peace and stability in the Euro-Atlantic area. With the end of the Cold War, the Alliance took on new fundamental tasks, including building security partnerships with democracies across Europe, through the Caucasus and into Central Asia. In response to changes in the overall security environment, the Alliance has taken on additional responsibilities. These include addressing both instability caused by regional and ethnic conflicts within Europe and threats emanating from beyond the Euro-Atlantic area.

Today, the Alliance is engaged in an increasingly broad range of activities, designed to promote cooperation with many countries outside NATO and to confront proactively the new security challenges of the 21st century, such as those posed by international terrorism and the prolifer-

eration of weapons of mass destruction. In order to remain effective in defending and promoting security in this new and rapidly changing security environment, the Alliance is engaged in an ongoing transformation affecting all aspects of its agenda, with new missions, new members, new capabilities, new partnerships, and new ways of doing business.

One of the keys to the Alliance's durability is its decision-making process based on consensus. This means that all decisions have to be unanimous. As a result, protracted consultations and discussions are often required before an important decision can be taken. Although this system may appear slow and unwieldy to an outside observer, it has two major advantages. Firstly, the sovereignty and independence of each member country is respected. Secondly, when a decision is reached, it has the full backing of all member countries and their commitment to implement it. The most important decision-making body in NATO is the **North Atlantic Council** on which each member country is represented by a permanent representative with the rank of ambassador, supported by a national delegation consisting of diplomatic staff and defense advisers. The Council meets at ambassadorial level at least once a week and usually more frequently. There are also regular meetings of the Council at the level of foreign ministers, defense ministers and, from time to time, heads of state and government. The Council is, first and foremost, a political forum that brings together representatives of all member countries to discuss policy or operational questions. At whatever level it meets, its decisions have the same authority and reflect the views of each government. NATO is headed by the **Secretary General** who is appointed for approximately four years. He or she is a senior international statesman from one of the member countries.

The Secretary General chairs meetings of the North Atlantic Council and other important NATO bodies and helps to build consensus among the member nations. The Alliance is an inter-governmental organization, each member government being responsible to its own parliament. The support of the democratically elected parliamentary representatives for the goals of the Alliance is therefore important. The **NATO Parliamentary Assembly** is the inter-parliamentary forum of NATO member countries, bringing together European and North American legislators to discuss issues of common interest and concern.

The Assembly is completely independent of NATO but constitutes a link between national parliaments and the Alliance that encourages governments to take Alliance concerns into account when framing national legislation. NATO does not have armed forces of its own. Most forces available to NATO remain under full national command and control until they are assigned by the member countries to undertake tasks ranging from collective defense to new missions such as peacekeeping and peace-support. NATO's military structure is a multinational force planning, organization and command system. It provides for joint planning, training, exercising and operations, under the command of NATO's strategic commanders.

The **commander of Allied Command Operations** retained the title «Supreme Allied Commander Europe (SACEUR)», responsible for NATO operations world wide and is based in the Supreme Headquarters Allied Powers Europe (SHAPE) located at Casteau, north of the Belgian city of Mons. This is about 80 km (50 miles) south of NATO's political headquarters in Brussels. Allied Command Transformation (ACT) responsible for transformation and training of NATO forces and it is based in the former Allied Command Atlantic headquarters in Norfolk, Virginia, USA. As the security environment continues to change, the Alliance must transform itself to remain effective. It has to find a new balance between addressing its traditional missions centered on Europe and tackling new global threats. It must also acquire the military capabilities to fulfill its new missions, including the ability to react quickly and flexibly to new challenges. NATO's role in combating terrorism was refined in Prague with the development of a military concept against terrorism, specific military capabilities to implement this new mission, agreement on a Partnership Action Plan against terrorism, and a stated willingness to act in support of the international community. These measures have laid the groundwork for subsequent actions, including taking responsibility for ISAF in Afghanistan and supporting Poland administer a sector in Iraq. Since March 2017, NATO has had 29 members. Until recently, however, the organization's working methods remained largely unchanged from those developed in the early 1950s for an Alliance of 12. To operate effectively in the new strategic environment, member countries recognized the need for greater flexibility and for a reduction of bureaucratic structures. While the nature of the threats faced by member states and the way in which NATO deals with them are changing, the basic tenets of cooperation within the Alliance remain true to the principles of the Washington Treaty. NATO provides a transatlantic political-military framework for managing security challenges, linking European and North American interests as well as balancing those of its individual member countries.

On July 6, 2017 the President of Ukraine Petro Poroshenko signed the Law of Ukraine "On amending some laws of Ukraine regarding the foreign policy course of Ukraine". The Law (registered # 6470) was adopted by the Verkhovna Rada of Ukraine on June 8, 2017. 276 People's Dep-

ities voted “In favor” of regarded decision. The Law “On National Security of Ukraine” and the Law of Ukraine “On the principles of domestic and foreign policy” were amended in the sphere of Euro-Atlantic integration.

Few people know that NATO rendered assistance to Ukraine in disaster relief operations. Together with NATO Ukraine started a regional project aimed at avoiding and management of emergency situations related to floods and slush flows in Ukrainian Carpathians.

Of course it is only the beginning of cooperation with NATO. These extremely beneficial relations for Ukraine have to be maintained and developed. Ukraine passed to an intensive dialogue with NATO. Now it is as close to NATO membership as never. In the context of developing relations between Ukraine and NATO at the highest level it was adopted a decision on abandonment of the Ukraine’s non-block policy; improvement of the new National Security Strategy of Ukraine by the Decree of the President of Ukraine dd. 5.05.2015 No. 287/2015; comprehensive assessment of the security and defense sectors of Ukraine; improvement of the coordination system of cooperation with NATO; increase efficiency in the preparation and implementation of annual national programs; achieving the maximum level of interoperability between Ukraine and NATO forces; implementation of NATO standards in the military sphere.

Relations between Ukraine and NATO have two main dimensions: political dialogue and practical cooperation. The political dialogue between Ukraine and NATO provides through bilateral contacts at all levels, including inter-parliamentary dimension. NATO-Ukraine Commission is the main mechanism of the deepening this dialogue role. It was established in 1997 according to the Charter on a Distinctive Partnership. Annual National Program of Ukraine-NATO cooperation (ANP) is a key system document of the further development of cooperation with NATO and an important instrument of reforms implementation in Ukraine. It was implemented in 2009 for the first time. The Annual National Program in the framework of NATO-Ukraine Commission for 2017 was approved by the Decree of President of Ukraine Petro Poroshenko dd. 08.04.2017 No. 103/2017.

Integration into Euro-Atlantic area with the aim of acquiring membership in North-Atlantic Treaty Organization was determined as one of the priorities of the national interests of Ukraine. Joining NATO Ukraine will solve at least three strategic tasks determining its future: 1) securing of independent statehood; 2) guarantees for democratic development of the country; 3) securing of social maintenance and high living standards for the citizens.

1. Що ж таке НАТО? Створення, розвиток та сучасний стан. Київ, 2007. 24 с.
2. The North Atlantic Treaty/Washington D.C. 4-th April 1949.
3. www.mfa.gov.ua/nato/ua868.htm.
4. www.mfa.gov.ua/nato/ua908.htm.
5. www.ukraine-nato.gov.ua/nato/ua/1539.htm.
6. www.nato.int/issues/nato-ukraine/evolution-ukr.htm.

Степаненко Кирил Володимирович

доцент кафедри
загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

РЕГІОНАЛЬНИЙ ВИМІР БЕЗПЕКИ В ЗАГАЛЬНІЙ СИСТЕМІ КОЛЕКТИВНОЇ БЕЗПЕКИ ООН

Міжнародне право, будучи правом всеосяжної безпеки і колективної відповідальності суверенних держав перед людством, передбачає конструктивне співробітництво суб’єктів міжнародного спілкування для вирішення однієї з основних задач: створення та забезпечення функціонування механізму підтримання миру. Інтереси міжнародної безпеки передбачають виключення можливості виникнення будь-яких конфліктів, що супроводжуються порушенням основних принципів міжнародного права. Отже, роль міжнародного права полягає не тільки у підтримці міжнародного миру і безпеки, а й в запобіганні виникненню нових осередків напруженості і збройних конфліктів.

Система загальної міжнародної безпеки включає в себе широкий комплекс політичних і міжнародно-правових засобів забезпечення безпекового стану на універсальному та регіональному рівнях. Серед них, зокрема, мирні засоби вирішення міжнародних суперечок; послуги посередництва; заходи щодо запобігання гонки озброєнь і роззброєння; неприєднання і нейтралітету; заходи довіри. Крім загальної системи міжнародної безпеки, Статут ООН передбачає можливість створення регіональних систем підтримки та забезпечення

міжнародного миру. Статут ООН, відповідно до положення статті 52, не перешкоджає існуванню регіональних органів та угод для вирішення таких питань за умови їх сумісності з цілями і принципами Статуту [1].

Системи регіональної міжнародної безпеки засновані на міжнародних договорах, в яких беруть участь, як правило, держави одного регіону, а сам договір діє тільки в межах заздалегідь визначеного району, зазначеного в угоді сторін. Прийняття нових держав у встановлену договором систему безпеки можливо лише за згодою усіх її членів. До систем регіональної безпеки, що діють в сучасному світі, належать ОАД, ОБСЄ, ЄС, ОДКБ, НАТО. Рада Безпеки має право використовувати такі регіональні органи і угоди для примусових дій тільки під своїм керівництвом. Однак ніякі примусові дії не можуть бути зроблені регіональними органами або в силу регіональних угод без отримання повноважень від Ради Безпеки, за винятком заходів, спрямованих на перешкодження відновленню агресивної політики з боку держав, які воювали під час Другої світової війни проти антигітлерівської коаліції. Висунуті вимоги до регіональних органів не дозволяють механічно переносити цілі, які не суперечать Статуту ООН, у статuti регіональних органів з метою реалізації індивідуальних принципів держав.

Вхідні в систему міжнародної безпеки принципи і норми міжнародного права вказують ті межі поведінки держав, за якими дії одних держав можуть завдати шкоди безпеці інших. Серед них десять принципів, що мають характер *jus cogens*, мирне вирішення суперечок і ситуацій, принципи незастосування сили і загрози силою, принцип суверенної рівності, територіальної цілісності, принцип поваги прав людини, принцип непорушності кордонів, невтручання у внутрішні справи держави, принцип самовизначення народів, принцип співробітництва, принцип сумлінного виконання міжнародних зобов'язань, а також принцип справедливості та ін.

В останні часи спостерігаються тенденції зневажливого ставлення до принципів міжнародного права, безпосередньо пов'язаних із мирним розвитком держав та націй. Зважаючи на агресивну поведінку Росії, скоєння міжнародних злочинів посадовими особами цієї держави, головною проблемою в системі загальної та регіональної безпеки залишається нездатність Ради Безпеки ООН реалізувати свої функції, оскільки Росія, маючи статус постійного члена та володіючи правом вето, блокує усі ініціативи із мирного врегулювання збройної агресії, яку сама і вчиняє. Україна, як суб'єкт міжнародного права, що безпосередньо страждає від неправомірних дій Росії, не є членом регіональних систем безпеки, тому вимушена розвивати основи національної безпеки. Як зазначено в Стратегії національної безпеки України, «російська загроза, що має довгостроковий характер, інші докорінні зміни у зовнішньому та внутрішньому безпековому середовищі України обумовлюють необхідність створення нової системи забезпечення національної безпеки України» [2].

Таким чином, традиційна концепція підтримки міжнародного миру і безпеки стосується тільки незастосування військової сили і безпосередньо пов'язаних з цим питань, таких як мирне вирішення суперечок, суверенна рівність, територіальна цілісність. Регіональні системи безпеки складають частину загальної системи міжнародної безпеки. Сучасний стан колективної безпеки неминуче веде Україну до зближення з ЄС і НАТО. З цим пов'язані питання про потенційну ефективність, про можливість і критерії застосування сил швидко реагування, що створюються, та про реальні межі європейської політики в галузі безпеки і оборони. Саме тому 19 лютого 2019 року на урочистій церемонії Президент України підписав у Верховній Раді Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору)».

1. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду ООН від 26.06.1945. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_010.

2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 26 травня 2015 року № 287/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>.

Христов Олександр Леонідович
доцент кафедри криміналістики,
судової медицини та психіатрії,
кандидат юридичних наук

Настич Тетяна Миколаївна
курсант факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ФОРМУВАННЯ МІЖНАРОДНОГО НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ПОЛЯ ДЛЯ БЕЗПЕКОВОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ ЗА ДОСВІДОМ ЛИТВИ

Нинішній стан безпеки європейського суспільства у найбільш визначних напрямках (територіальна цілісність, економічна стабільність, кібербезпека) обумовлює необхідність оптимізації партнерства у правовому просторі на світовій арені, насамперед щодо загроз та викликів, обумовлених збройними конфліктами, агресією інших держав, загрозливо зростаючими проявами створення незаконних воєнізованих або збройних формувань, а також активністю транснаціональної організованої злочинності, що сприяє розповсюдженню зброї масового ураження, здатної викликати чисельні жертви серед мирного населення.

У цьому контексті співдружність Литовської республіки і України як держав, що мають подібне історичне пострадянське минуле, набуває особливого значення як у формуванні відповідного правового поля їх діяльності, так і взаємовигідних (партнерських) відносин у зовнішній політиці.

Нещодавній акт агресії, який відбувся 25 листопада 2018 року в Керченській протоці і в Чорному морі зі сторони Російської Федерації проти українських військових кораблів та екіпажів [1], послугував поштовхом до чергового прояву особливого дружнього ставлення Литви до України та ще раз довів важливість зовнішньополітичної співпраці обох держав.

Позитивні враження з цього приводу щодо основних векторів безпеки у партнерських відносинах між Литовською республікою та Україною викликає заява Міністерства закордонних справ Литви від 6 грудня 2018 року з пропозицією включити в список небажаних в Литві осіб, які безпосередньо брали участь в акті агресії проти українських військових кораблів та екіпажів, а також – представників військового керівництва РФ, відповідальних за цей акт, який, на думку міністерства, став грубим порушенням міжнародного права і серйозною загрозою міжнародній та литовській національній безпеці. Особливо важливим є те, що Литва першою із країн Євросоюзу запропонувала ввести санкції проти Російської Федерації [2].

Історичне підґрунтя до формування єдності товариських відносин між Литвою та Україною становить право литовського народу, який не одне століття мав тісні культурні, політичні та юридичні контакти з українським народом. Зокрема, норми «Руської правди» були юридичною основою Великого князівства Литовського у XIV – початку XVI століття. Далі норми трьох Литовських статутів визначали політичний і соціально-економічний розвиток українських земель.

Знаковою подією, що свідчить про важливість підтримання братерських відносин, яка відбулася у лютому 2018 року, став подарунок Президента України копії «Луцького» списку Другого Литовського Статуту литовському Президенту до дня святкування 100-річчя відновлення Литовської держави [3].

На фоні підтримання дружньосусідських відносин теперішній стан обох країн змушує замислюватись разом над безпекою, життям та здоров'ям кожної людини у питанні, чи дана проблема вже вирує біля кожного чи ще наближається.

Віднайдення шляхів вирішення даної проблеми вже історично закладено у концепції формування безпечного суспільства шляхом впливу на політико-правовий простір, що відобразилося у законодавстві періоду Великого князівства Литовського, яке вплинуло на формування правового поля як Литви, так і України.

Тривалий шлях реформування національного законодавства України зумовлює знаходження найбільш перспективних нормативних запозичень з міжнародного досвіду регулювання внутрішніх і зовнішніх правовідносин, що дадуть змогу формувати здатність до самостійного розвитку у економічній, політичній, оборонній та інших сферах.

Відтак, перспективним напрямком розбудови демократичної правової держави в Україні є ініціативне формування нормативно-правової бази міжнародного співробітництва,

направленої на інтегрування до вступу у Європейський Союз та НАТО за прикладом Литовської Республіки, що гарантуватиме безпечний простір на теренах нашої країни.

1. Це акт агресії проти нашої держави і дуже серйозна загроза – Президент про напад на кораблі ВМС України. Офіційне інтернет-представництво Президента України. 26.11.2018. URL: <https://www.president.gov.ua/news/ce-akt-agresiyi-proti-nashoyi-derzhavi-i-duzhe-serjozna-zagr-51338>.

2. Литва першою з країн ЄС запроваджує санкції за морську агресію Росії. Українська правда. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2018/12/6/7200490>.

3. Порошенко подарував Грибаускайте "Луцький список" Другого Литовського Статуту. Подарунок приурочено до століття відновлення державності Литви. Іb.ua. 16.02.2018. URL: https://ukr.lb.ua/news/2018/02/16/390326_poroshenko_podaruvav_gribauskayte.html.

Шалгунова Світлана Аполлінаріївна

доцент кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

Якушкін Владислав Анатолійович

працівник служби безпеки
приватного підприємства

РОЛЬ МІЖНАРОДНОЇ ПОЛІЦЕЙСЬКОЇ СПІВПРАЦІ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ У СВІТІ

Державна кримінальна політика, як складова загальної політики кримінологічної безпеки, характеризується певними міжнародно-правовими ознаками. Однією із таких ознак є нерозривний зв'язок державної кримінальної політики кожної держави світу зі світовим правопорядком та безпекою, та з цивілізацією людства в цілому.

Зміст кримінальної політики відображає реальний стан міжнародної співпраці як України, так і всіх інших країн світу в діяльності з попередження злочинності в цілому та найбільш небезпечних її видів на міжнародному рівні, а також цілеспрямовану та активну правоохоронну діяльність кожної держави, спрямовану на захист національного суспільства від злочинності. Ефективність даного напрямку роботи всіх державних структур та правоохоронних органів і недержавних структур, що працюють у сфері забезпечення громадської (публічної) безпеки і порядку, залежить від якості розробки та реалізації мети і завдань попередження злочинності в цілому та за окремими напрямками, визначення засобів, форм та методів даної діяльності.

Особливої актуальності при цьому набуває міжнародна співпраця поліцейських структур, що створює конкретні елементи кримінальної політики держави Україна у сфері провадження профілактики злочинності, у тому числі спеціальної профілактики, кримінально-правовий та кримінально-виконавчий вплив на правопорушників та злочинців.

Взаємозв'язок та єдність кримінальної політики української держави та міжнародної поліцейської співпраці підтверджується і ґрунтується на принципах національної кримінальної політики кожної держави, що стає учасником такої співпраці. Наприклад, принцип законності проявляється у відповідності положень існуючої кримінальної політики України як вітчизняному кримінальному законодавству, що засновано на положеннях Конституції України, так і на тих міжнародних угодах та зобов'язаннях, учасником яких стала наша країна. Крім того, даний принцип передбачає і прояв міжнародної солідарності держав, які стали учасниками однієї і тієї самої угоди про співпрацю у сфері кримінального судочинства чи здійснення правосуддя у кримінальних справах. Як правило, такі угоди стосуються міжнародної співпраці з питань найбільш небезпечних та шкідливих видів злочинності, таких як транснаціональна, організована, міжнародна, терористична. Таким чином, принцип міжнародної співпраці у сфері міжнародного співробітництва з протидії злочинності, як один із принципів вітчизняної кримінальної політики, виходить на новий рівень реалізації і набуває статусу принципу міжнародного кримінального права та глобальної кримінологічної безпеки.

У минулому столітті вітчизняні та зарубіжні автори зазначали, що в період з 80-х років рівень міжнародної співпраці поліцейських організацій світу суттєво зріс, хоча і залишаються прогалини, що можуть бути використані з корисливими мотивами членами транснаціональних злочинних угруповань [1, с. 52–53].

В цей же час вітчизняними та зарубіжними авторами було виокремлено основні кри-

мінологічні небезпеки, що становлять транснаціональні злочинні угруповання для всього світу. Такими названі: незаконний обіг та торгівля наркотиками, тероризм, незаконний обіг зброї та торгівля зброєю, торгівля людськими органами. На наш погляд, цей список можна доповнити штучно ініційованими із-зовні «кольоровими» революціями, які переходять в подальшому в міжнаціональні етнічні конфлікти, що виходять за межі однієї країни; незаконне грабіжницьке використання природних та людських ресурсів країн, в яких такі революції не були придушені законною владою і отримали подальший розвиток; руйнування системи економіки та соціальної сфери в країнах постреволуційного характеру; криміналізація усіх сфер життя та управління в постреволуційних суспільствах; активний розвиток корупції та відкритого лобіювання інтересів бізнесу, переважно кримінального, і повне зневаження правових норм.

Як вказував В.В. Лунєєв, на початку XXI століття найбільш небезпечною для людства є національна та транснаціональна злочинність, що інтенсивно зростає і не дає розвитку демократії та економіки [2, с. 8–9].

Необхідно зазначити і те, що розвиток національної та транснаціональної злочинності відбувається в усіх сферах життя суспільства, і не є винятком військові, екологічні злочини, генетичні, біологічні дослідження, що проводяться для геноциду населення, що проживають на підконтрольних територіях постреволуційних країн, у вищій управлінській структурі яких активно запроваджуються представники кримінальних угруповань або підкуповуються їх працівники і таким чином кримінальні угруповання забезпечують досягнення власних інтересів, які, переважно, мають корисливий характер, але уже у більш великих масштабах, ніж це могло бути на рівні однієї держави.

На фоні таких перетворень у світі міжнародна поліцейська співпраця набуває особливої актуальності та значимості. Незважаючи на те, що в Україні тривалий час працюють відділення Інтерполу, навіть створено осередок Міжнародної поліцейської асоціації, роль цих структур досить незначна та примітивна. Міжнародна співпраця передбачає спільну роботу поліцейських структур різних країн, їх взаємодію та координацію діяльності, що повинна враховувати інтереси різних країн та народів, держав та їх зовнішньополітичних інтересів. На жаль, на цей час в Україні такого не спостерігається.

Діяльність відділень Інтерполу практично непомітна на фоні тих кримінологічних проблем, що існують в країні на цей час, оформлення документів та здійснення запитів на розшук злочинців та коштів, отриманих ними незаконним шляхом, відбувається дуже повільно. Проблема існує ще і з тим, що більшість країн світу, в яких переховуються розшукувані злочинці, не мають угоди про співпрацю з Україною у сфері здійснення кримінального правосуддя і тому видача злочинців практично неможлива. Крім того, країнам не вигідно видавати розшукуваних злочинців, оскільки необхідно буде видавати і фінансові активи, які вони мають і зберігають у цих країнах.

Що ж стосується осередку Міжнародної поліцейської асоціації, то участь у ній перетворилася на просте профспілкове об'єднання поліцейських, що фактично не має змістовного навантаження у сфері забезпечення кримінологічної безпеки в країні та світі.

На наш погляд, міжнародне співробітництво поліцейських структур повинно здійснюватися за найбільш важливими та значимими напрямками не лише для групи країн, а й для усіх країн світу. Такими, на наш погляд, є протидія незаконному обігу наркотиків, зброї, у тому числі хімічної та ядерної; протидія торгівлі людьми для незаконної трансплантації органів і тканин людини та жінками і дітьми для сексуальної експлуатації; протидія злочинам у кібер-просторі, у тому числі у банківській сфері; протидія організації та проведенню «кольорових революцій» (а фактично, державних переворотів) у країнах світу та їх подальшими наслідками (захопленням влади та створенням підконтрольного уряду, грабіжницьким заволодінням та запровадженням корупційних схем для використання природних та людських ресурсів цих країн, ініціюванням із-зовні міжнаціональних та міжетнічних військових конфліктів у межах країни, знищенням економіки та соціальної інфраструктури, геноцидом місцевого населення, активним використанням місцевого криміналітету під час встановлення контролю над усіма державними структурами та бізнесом тощо); протидія міжнародному тероризму та тісно пов'язаній з ним транснаціональній злочинності. Лише такий підхід, на наш погляд, дозволить досягти позитивного результату у сфері забезпечення світової кримінологічної безпеки.

1. Лунєєв В.В. Преступность XX века: мировые, региональные и российские тенденции. Изд. 2-е, перераб. и доп. Москва: Волтерс Клувер, 2005. 912 с.

2. Резолюции и решения, принятые Экономическим и Социальным советом ООН на его основной сессии 2002 года (1–26 июля 2002 года) // Организация Объединенных Наций. E/2002/INF/2/Add.2. 188 с.

Дацюк Тетяна Кузьмівна,
Лехан Лариса Борисівна –
викладачі Криворізького факультету
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ

Національна безпека України – захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних і потенційних загроз [1].

В умовах російської агресії, яка триває вже п'ятий рік, в нашій державі виникла необхідність удосконалити нормативно-правову базу, яка стосується національної безпеки. Таким чином, Указом Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України», в якому чітко визначено цілі і стратегії національної безпеки та окреслено актуальні загрози національній безпеці України, зокрема: агресивні дії Росії, що здійснюються для виснаження української економіки і підриву суспільно-політичної стабільності з метою знищення держави Україна і захоплення її території, неефективність системи забезпечення національної безпеки і оборони України, корупція та неефективна система державного управління, економічна криза, виснаження фінансових ресурсів держави, зниження рівня життя населення, загрози енергетичній, інформаційній безпеці, загрози кібербезпеці і безпеці інформаційних ресурсів, загрози екологічній безпеці [1].

Зазначені загрози визначають основні напрями державної політики національної безпеки України.

Указом від 6 травня 2015 року № 287/2015 Президента України було затверджено чинну Стратегію національної безпеки України. Основою її формування стало рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України», і розрахована вона до 2020 року.

2 вересня 2015 року було розглянуто проект нової редакції Военної доктрини України і прийнято рішення Радою національної безпеки і оборони України «Про нову редакцію Военної доктрини України» схвалити проект нової редакції Военної доктрини України [2]. Указом Президента України від 24 вересня 2015 року № 555/2015 її затверджено [3].

Стратегією визначено два напрямки загроз для національної безпеки України: внутрішній та зовнішній. Аспекти першого напрямку нами окреслено вище, а зовнішня загроза стосується перш за все збройної агресії з боку Російської Федерації, яка є однією із держав – постійних членів Ради Безпеки ООН, володіє ядерною зброєю і нехтує міжнародним правом. Саме в таких умовах нашій державі необхідно реалізовувати Стратегію. Крім того, РФ використовує методи гібридної війни, особливо в інформаційній сфері, які почали застосовуватись задовго до початку війни на Сході нашої держави.

Зокрема, авторство реалізації концепції гібридної війни належить головному політичному консультанту Кремля Владиславу Суркову, до колективу співавторів гібридної війни РФ проти України слід додати главу РПЦ Кирила. Питаннями військового характеру гібридної війни РФ займався Генеральний штаб ЗС РФ, де за напрямом гібридних воєн відповідав генерал Валерій Герасимов – заступник Начальника Генерального штабу з грудня 2010 року, а з листопада 2012 року – НГШ [4].

Складовою частиною гібридної війни є війна інформаційна, яку Російська Федерація почала ще з початку незалежності України і активізувала в останні п'ять років. Зокрема, це було заперечення української ідентичності, намагання впливати на політичні процеси в нашій державі, діяльність російських спецслужб в Україні, поширення російської мови, гастролі російських виконавців, показ російських художніх фільмів та мультфільмів, що пропагували російську ідентичність. Сьогодні звертається значна увага на такі механізми протидії інформаційній війні Росії проти України, як заборона російських сайтів та соціальних мереж, а також запровадження квот на українську мову у мас-медіа. Слід зазначити, що дії України щодо нейтралізації інформаційних загроз з боку Росії слід здійснювати на трьох рівнях: перший – геополітичний (полягає у впливі на інформаційного агресора та обмеження інтенсивності і сили його нападу); другий – стан, який охоплює захист цілісності, ефективності та дієздатності системи управління, інформаційної інфраструктури, інформаційних ресурсів; третій – рівень громадськості (спрямований на захист стабільності та послідовності розвитку соціальних та політичних відносин, свідомості громадян, цілісності кожної людини).

Сьогодні формується національна система кібербезпеки і кіберзахисту, яка повинна забезпечити оперативне і адекватне реагування на кіберзагрози. Чітко визначено відповідальність складових цієї системи. При Раді національної безпеки і оборони України розпочав діяльність Національний координаційний центр кібербезпеки. У державі розгортається Національна телекомунікаційна мережа [5].

Війна з Росією дала змогу визначитись із пріоритетними напрямками розвитку як у внутрішній, так і в зовнішній політиці. Зокрема, формується новий сектор безпеки і оборони, відновлюється розвиток оборонної промисловості, зроблено кроки до енергетичної захищеності, відбулося національне самоусвідомлення, започатковано новий вимір інформаційної політики, згорання зовнішньоторговельних потоків між Україною та РФ. У 2014 р. взаємна торгівля товарами скоротилась на 45,3 % проти 2013 р. і становила 21 млрд. дол. США. А в 2015 році товарооборот знизився майже вдвічі порівняно з попереднім роком і становив до 11,1 млрд. дол. США [6].

Україна чітко визначилась із напрямками у зовнішній політиці. Це вектор європейський і співпраця з НАТО. У лютому 2019 року до Конституції України внесено норму про те, що президент є гарантом реалізації курсу держави на членство в ЄС і НАТО і затверджено про незворотність курсу України на європейську та євроатлантичну інтеграцію. Завдяки українській дипломатії консолідовано міжнародні сили з підтримки нашої держави у війні з РФ. ООН визнала територію Криму окупованою, Північноатлантична рада також засудила дії Росії у Криму. Зарубіжні країни застосовують економічні санкції щодо Російської Федерації, яка, порушивши міжнародні правові норми, поставила не тільки Україну, а й увесь світ перед новими викликами.

1. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#n355>.
2. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0016525-15#n2>.
3. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555/2015#n2>.
4. Гібридні загрози Україні і суспільна безпека. Досвід ЄС і Східного партнерства. Режим доступу: https://www.civic-synergy.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/blok_XXI-end_0202.pdf.
5. Турчинов О. Національна безпека України: виклики та пріоритети. Режим доступу: https://censor.net.ua/resonance/402074/natsionalna_bezpeka_ukrani_vikliki_ta_pririteti.
6. Світова гібридна війна: український фронт: монографія / за заг. ред. Горбуліна. 2017. URL: Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/2431>.

Карпенко Роман Валерійович
викладач кафедри
цивільно-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ У ВИМІРАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Питання економічної безпеки зачіпає інтереси багатьох країн. Як показує світовий досвід, збиток економічним інтересам завдається різноманітними спробами: порушенням нормального стану міжнародної торгівлі (застосування ембарго, введення надмірних кількісних і тарифних обмежень, штучне підвищення або зниження цін на ті чи інші товари), створенням перепон на шляху міжнародного руху технологій, порушенням практики комерційної діяльності та ін. В сучасних умовах розвитку економіки України, особливо на тлі процесів глобалізації, окреслена вище проблема постає особливо гостро. Товарні «війни» з колись найбільшим імпортером нашої продукції – Російською Федерацією, що проявлялися у запровадженні найрізноманітніших видів обмежень, таких як санітарні умови, квотування, технічні вимоги та ін., анексія Криму та військові дії в Донецькій та Луганській областях завдавали та продовжують завдавати суттєвих збитків економіці України, порушуючи тим самим економічну безпеку держави.

Поняття «економічна безпека» є відносно новим в українському лексиконі, хоча воно досить поширене і давно використовується у практичній діяльності на Заході. Проблема економічної безпеки вперше викристалізувалася в 30-х роках минулого століття на території США. Актуальність цього питання була обумовлена тогочасною потужною світовою кризою і необхідністю напрацювання заходів швидкого реагування на загрози такого масштабу в рамках національної економіки. У 70-х роках минулого століття під поняттям «економічна безпека» почали розуміти найважливіші складові національної безпеки, і досить

швидко цей термін набув поширення в економічно розвинутих капіталістичних країнах. Навмисний збиток завдається національній валютній системі шляхом заниження курсу національної валюти, заморожування вкладів в іноземних банках, введення кредитних обмежень. Інколи цілеспрямовано порушується порядок руху капіталу, зокрема, через виток капіталу, незаконну реквізицію або націоналізацію без компенсації власності іноземних інвесторів. До порушень міжнародної економічної безпеки належать також організація цілеспрямованого відпливу наукових кадрів і кваліфікованих робітників, невиконання вимог чинної системи міжнародного транспортного сполучення всупереч відповідним угодам.

Необхідність детального наукового аналізу економічних наслідків активної участі України у світогосподарських та євроінтеграційних процесах зумовлена тим, що наша країна успадкувала такий економічний потенціал, який в умовах ринкової економіки продукує загрози її економічній безпеці. Тому на підставі узагальнення теоретичних засад, сучасних поглядів на вплив глобалізаційних та інтеграційних процесів на стан економічної безпеки країни вкрай важливим є формування теоретико-методологічних та практичних підходів до формування та запровадження на практиці системи економічної безпеки України в умовах глобалізаційних викликів. У Законі України «Про основи національної безпеки України» зазначено, що об'єктами національної безпеки є людина і громадянин, суспільство та держава [1]. Економічна безпека є складовою національної безпеки, тому проблема її забезпечення має розглядатися щодо об'єктів національної безпеки. Такий підхід обумовлено тим, що особа, суспільство та держава, займаючи різні положення в економічній системі, визначають потреби в різних економічних інтересах, а відповідно – різних способів забезпечення економічної безпеки. На думку Л.І. Абалкіна, економічна безпека – це стан економічної системи, який дозволяє їй розвиватися динамічно, ефективно і вирішувати соціальні завдання та при якому держава має можливість виробляти і втілювати в життя незалежну економічну політику. Погоджуючись з динамічною теорією, в розгляді економічної безпеки завданням щодо її забезпечення є не тільки стабільність, але й розвиток і зростання [2]. Узагальнюючи думку більшості вчених, можна сказати, що економічна безпека – це стан захищеності економіки країни від внутрішніх та зовнішніх загроз. Стан національної безпеки України означає такий ступінь захищеності життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, при якому забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних і потенційних загроз національним інтересам. Невід'ємною складовою національної безпеки є економічна безпека держави (далі – ЕБД). Вона відіграє вирішальну роль у досягненні економічного суверенітету держави, забезпеченні економічного розвитку, реалізації ефективної соціальної політики, убезпеченні суспільства від екологічних стихій, зростанні національної конкурентоспроможності в умовах міжнародної економічної взаємозалежності. Створення ефективної системи економічної безпеки держави дає можливість вчасно виявляти загрози національним економічним інтересам і запобігати заподіянню збитків соціально-економічній системі в цілому.

На наш погляд, економічну безпеку держави взагалі варто розглядати як найважливішу якість характеристику економічної системи, що визначає здатність підтримувати послідовну реалізацію національно-державних інтересів, стійку дієздатність господарських суб'єктів, нормальні умови життєдіяльності населення. ЕБД має внутрішню матеріально-речову основу – достатньо високий рівень розвитку продуктивних сил, що може забезпечити суттєво важливу частину натуральних і вартісних елементів розширеного відтворення ВВП; внутрішню соціально-політичну основу – достатньо високий рівень суспільної злагоди щодо довгострокових національних цілей, які дають можливість розробити та прийняти державну стратегію соціального та економічного розвитку. Економічний суверенітет, як складова системи ЕБД, в сучасних умовах виступає базою для [4]: 1) здійснення державного контролю за національними ресурсами, досягнення такого рівня виробництва та якості продукції, що забезпечить її конкурентоспроможність і дозволить на рівних брати участь у світовій торгівлі, кооперативних зв'язках та обміні науково-технічними досягненнями; 2) стабілізації й усталеності національної економіки, які зумовлюють захист власності в усіх її формах, створення надійних умов і гарантій для підприємницької активності, утримання чинників, що дестабілізують ситуацію (боротьба з кримінальними структурами в економіці, недопущення глибоких безпідставних розривів у розподілі доходів, які викликають соціальну кризу); 3) саморозвитку та прогресу, що є особливо важливим у сучасному динамічному світі: створення сприятливого клімату для інвестицій та інновацій, постійної модернізації виробництва, підвищення професійного, освітнього та загальнокультурного рівня робітників – тобто всього, що є необхідною та обов'язковою умовою стабільності та самозбереження національної економіки.

Економічна безпека держави, як економічна категорія, являє собою певну сукупність

відносин і пов'язаних з ними заходів, що забезпечують здійснення економічного суверенітету, економічне зростання, підвищення добробуту в умовах наявності системи міжнародної економічної взаємозалежності. Слід також звернути увагу на те, що ЕБД виступає як сукупність економічних, соціальних, демографічних, екологічних, технологічних, науково-інформаційних відносин. Специфічною рисою ЕБД як економічної категорії є те, що вона постійно відображає рівень ефективності функціонування усіх її структурних елементів, що дозволяє вчасно виявити загрози і запобігти небезпеці заподіяння збитків державі, економічній системі та національним економічним інтересам з метою забезпечення їх стабільного розвитку і зростання. Таке розуміння сутності ЕБД передбачає принаймні два концептуальних висновки: економічна безпека країни повинна забезпечуватись перш за все ефективністю самої економіки, тобто разом із державними засобами захисту вона має захищати себе сама на базі високої продуктивності праці суб'єктів мікроекономіки, якості продукції, конкурентоспроможності і т. д.; забезпечення економічної безпеки держави не може здійснюватись виключно ринковими механізмами саморегуляції, оскільки вони ефективно працюють на макрорівні виключно за наявності раціональної структури економіки, яка сама по собі не створюється. Тому доцільним буде формування і підтримка всією системою механізмів саморегулювання і регулювання, тобто за допомогою державних органів та інститутів ринку. Крім того, якщо розглядати ЕБД як системну категорію, тобто як сукупність елементів, що утворюють певну цілісність, то слід зазначити, що головною системою вимога ЕБД полягає у забезпеченні розвитку економіки країни та створенні передумов для її виживання.

1. Про основи національної безпеки України: Закон України № 964-IV від 19.06.2003 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/964-15>.

2. Андрійчук В.Г. Економічна безпека України: стан, критерії виміру та превентивні заходи її зміцнення. *Економіка, фінанси, право*. 2013. № 6. С. 12–17.

Луценко Андрій Васильович
заступник командира військової частини,
Міністерство оборони України

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВСТУПУ УКРАЇНИ ДО НАТО НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Президентом України та Верховною Радою України обрано шлях вступу нашої держави до НАТО [1] як такий, що найбільше відповідає національним інтересам України. Для вступу в НАТО Україна має вирішити чимало політичних, економічних, воєнних, військово-технічних та інших питань. В умовах збройної агресії Росії для України актуальним є питання уточнення заходів, необхідних для вступу до НАТО і виконання додаткових, які передбачають посилення обороноздатності України.

Співпраця України з НАТО розпочалася практично з набуттям Україною Незалежності, восени 1991 року. Вже з 1992 року Україна взяла участь у роботі Ради Північноатлантичного співробітництва НАТО [2; 3]. Важливими кроками у відносинах України і НАТО стали участь в програмі “Партнерство заради миру” (з 1994 року) та підписання 9 липня 1997 року під час Мадридського саміту НАТО Хартії про особливе партнерство між Україною та НАТО. У квітні 2005 року у Вільносі на засіданні Комісії Україна – НАТО було прийнято рішення про запрошення України до Інтенсифікованого діалогу з НАТО з питань членства та відповідних реформ. Восени 2006 року на засіданні Комісії Україна – НАТО від України очікували наступного кроку – підписання Плану дій щодо членства в НАТО, але він не був підписаний українською стороною. Незважаючи на це, у 2008 році на саміті Північноатлантичного альянсу в Бухаресті було прийнято рішення щодо політики “відкритих дверей” стосовно України.

Вступ нових членів до Альянсу регламентується статтею 10 Північноатлантичного Договору. У статті зазначається, що кожна європейська держава, котра здатна втілювати у життя принципи цього Договору та сприяти безпеці в Північноатлантичному регіоні, може приєднатися до НАТО. Із 1999 року основним механізмом вступу країн до НАТО став План дій щодо членства (ПДЧ). Усі країни, які вступали до Альянсу, відтоді проходили етап виконання ПДЧ. ПДЧ передбачає надання консультацій, допомоги та практичної підтримки з боку НАТО країні, що планує вступити до Альянсу. Основним елементом ПДЧ є розробка країнами-претендентами індивідуальних щорічних національних програм, які включають політичні, економічні, оборонні, ресурсні, безпекові, правові та інші питання. Перелік цих питань для країни-претендента наведено на веб-ресурсі “Україна – НАТО” Міністерства закордонних справ України [4]. У воєнній сфері основою співробітництва країни-претендента і НАТО є програма “Партнерство заради миру”. Її змістом є військово-співробі-

тництво з урахуванням можливостей та інтересів сторін. Програма спрямована на практичне проведення заходів, які забезпечують оперативну, бойову, логістичну, військово-технічну сумісність збройних сил і оборонного сектора країни-претендента з НАТО. Програма також забезпечує транспарентність процесів оборонного планування, формування оборонного бюджету і демократичного цивільного контролю над воєнною організацією держави. Участь у програмі “Партнерство заради миру” може брати як країна-претендент до вступу в НАТО, так і інші країни. Практичною програмою “Партнерство заради миру” втілюється країною-учасницею відповідно до Індивідуальної програми партнерства, яка охоплює дворічний період. В Індивідуальній програмі партнерства визначаються політичні цілі країни-учасниці програми, військові та інші сили і засоби, які будуть брати участь у спільних проектах з НАТО, а також окреслюються конкретні заходи, які планується здійснити. Програма “Партнерство заради миру” дає змогу країні-учасниці самій обирати ті заходи, в яких вона може зробити свій внесок. На сьогодні Україна успішно реалізовує етап програми “Партнерство заради миру” та знаходиться на етапі інтенсивного діалогу щодо членства в НАТО, є країною-аспірантом. Наступними основними етапами для вступу України в НАТО є надання ПДЧ, підписання і ратифікація протоколів про приєднання до Вашингтонського договору та процедура приєднання нової країни до Північноатлантичного договору.

В Україні ефективним засобом цілеспрямованого і планомірного набуття членства в НАТО є Річна національна програма під егідою Комісії Україна – НАТО [5]. Зокрема, її основними цілями за останні роки у внутрішній політиці стали децентралізація влади, удосконалення парламентського контролю і виборчого законодавства, бюджетна, пенсійна, медична, освітня і судова реформи. У воєнній сфері основними цілями є отримання Україною ПДЧ, участь у Програмі посилення можливостей (Ініціатива взаємосумісності партнерів), участь у міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки, взаємодія у сфері Стратегічних комунікацій, впровадження стандартів НАТО в діяльність Збройних Сил України та інших військових формувань.

Принциповим і стратегічно важливим питанням для зміцнення суверенності України стало створення у 2019 році Православної церкви України.

Таким чином, Україна йде по шляху системних перетворень, які забезпечують їй вступ до НАТО. Вони охоплюють всі сфери, визначені НАТО для країни-претендента на вступ до Альянсу.

Закріплення курсу на вступ до НАТО в Конституції України, ефективні та широкоформатні відносини України з НАТО викликають негативну реакцію з боку Росії. Росія не відмовиться від своїх імперських прагнень і буде продовжувати спроби нівелювати суверенність і незалежність України, використовуючи для цього в першу чергу військові, економічні, інформаційні, політичні та релігійні чинники. Основним важелем тиску на Україну Росія лишатиме керований нею збройний конфлікт, а географія збройного протистояння не буде обмежуватися Кримом і Донбасом. Як основний економічний чинник буде використовуватися зменшення обсягів транспортування газу через Україну після введення в дію проекту “Північний потік – 2”. В інформаційній сфері Росія буде прагнути розхитувати і руйнувати українське суспільство, мову і національну ідентичність. У релігійній сфері, з огляду на стратегічний програш у зв’язку з утворенням православної церкви України, можливості російської експансії зменшаться, але набудуть більш агресивних рис.

У таких умовах Україна повинна використовувати всі можливості для збереження своєї незалежності, суверенітету, територіальної цілісності і національної ідентичності до моменту вступу до НАТО. Вочевидь, незважаючи на відсутність юридичних перепон у Вашингтонському Договорі щодо прийняття до Альянсу країни, яка бере участь у збройному конфлікті, імовірність вступу України до НАТО є вкрай низькою. Тому Україна може використовувати й інші можливості для забезпечення своєї обороноздатності. Основні з них наведено у Річній національній програмі під егідою Комісії Україна – НАТО на 2019 рік. Крім заходів, виконання яких забезпечує вступ до Альянсу, є ще інші аспекти, які дають змогу підвищити обороноздатність України та стримати російську агресію.

Насамперед, це продовження і розширення санкцій з боку США і ЄС проти Росії та конкретних осіб, які підтримують російську агресію. Серед невоєнних методів санкцій є найбільш дієвим інструментом впливу на Росію.

По-друге, це розвиток стратегічних партнерських відносин зі США. Такі відносини дозволять отримувати більш широку військово-технічну, політичну, та економічну підтримку найбільш потужної держави світу.

Ще одним способом підвищення обороноздатності є укладання двосторонніх оборонних союзів з країнами-сусідами. В першу чергу такий союз доцільно укласти з Польщею і Литвою. Іншими країнами, які посилять обороноздатність України на основі двосторонніх

або багатосторонніх союзів, є Румунія і Туреччина. Додатковим практичним кроком у цій сфері є утворення регіональних оборонних (військових) союзів за прикладом Північного оборонного співробітництва (NORDEFCO), до складу якого входять Фінляндія, Данія, Ісландія, Норвегія та Швеція. Участь у заходах щодо підтримання міжнародного миру та безпеки, а також гуманітарних операціях під егідою ООН або ЄС також сприятиме підвищенню обороноздатності України.

У військовій сфері важливим здобутком на шляху до НАТО є створення литовсько-польсько-української бригади, навчання підрозділів Збройних Сил та Національної гвардії України інструкторами країн-членів НАТО в Яворівському навчальному центрі та проведення щорічних міжнародних навчань типу “Сі-Бриз”. Доцільно збільшити масштаби залучення до таких заходів – проводити навчання до бригадного рівня включно.

У військово-технічній сфері потребують інтенсифікації процеси заміни озброєння і техніки радянських зразків на вітчизняні та іноземні зразки за стандартами НАТО. Ресурс радянського озброєння практично вичерпано, і в ході інтенсивних бойових дій це призведе до значних втрат та “роззброєння” військових частин. Водночас перехід на нові зразки за стандартами НАТО підвищить бойові можливості Збройних Сил і Національної гвардії України та ефективність їх застосування.

З огляду на можливу збройну агресію Росії на інших напрямках, крім Криму і Донбасу, потребують посилення підрозділи Державної прикордонної служби України на всіх ділянках українсько-російського, українсько-білоруського кордону та кордону з Придністров'ям.

Феномен військового волонтерства, який виник в Україні у 2014 році, має значний потенціал для зміцнення оборони нашої держави. Крім прямої підтримки Збройних Сил, Національної гвардії та правоохоронних органів України, волонтери вже мають досвід і можливості навчання призовного і мобілізаційного контингентів, а також окремих військових підрозділів.

Отже, сьогодні Україна виконала досить багато вимог для вступу до НАТО і має статус країни-аспіранта. Наступним етапом для України стане отримання ПДЧ. Подальша реалізація заходів щодо вступу до НАТО буде викликати жорстку протидію Росії в політичній, економічній, інформаційній, військовій та інших сферах. Важливим завданням України на період вступу до Північноатлантичного альянсу постає досягнення повної відповідності вимогам НАТО та використання інших можливостей для підвищення обороноздатності поза процесом вступу до НАТО.

1. Набув чинності Закон України “Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору)” / Інформаційне управління Апарату Верховної Ради України. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/167564.html> (дата звернення: 21.02.2019).

2. Справочник НАТО. Отдел информации и прессы НАТО. Брюссель, 1998-1999. 409 с.

3. North Atlantic Treaty Organization. URL: <https://www.nato.int> (дата звернення: 21.02.2019).

4. Політика “відкритих дверей” та План дій щодо членства в НАТО. Україна – НАТО / МЗС України. URL: <https://ukraine-nato.mfa.gov.ua/ua/about-nato/action-plan> (дата звернення: 21.02.2019).

5. Про затвердження Річної національної програми під егідою Комісії Україна – НАТО на 2018 рік. Указ Президента України № 89/2018. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/892018-23882> (дата звернення: 21.02.2019).

Савченко Олександр Вікторович

заступник декана Криворізького факультету –
завідувач відділення первинної професійної
підготовки Криворізького факультету
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК МІЖНАРОДНОЇ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Формування системи міжнародної безпеки бере свій початок після Першої світової війни, яка була на той час настільки руйнівною, що провідні країни світу визначили необхідним об'єднання своїх зусиль для запобігання в подальшому війнам та забезпечення безпеки від них. В 1919 р. з метою утворення організації глобального характеру, яка б узяла на себе відповідальність за підтримання миру на земній кулі шляхом погодження дій її членів, було створено Лігу Націй. У 1932-1934 рр. на проведеній «Загальній конференції з роззброєння» всебічно обговорювалися проблеми міжнародної безпеки та шляхи її забезпечення.

Проблема забезпечення міжнародної та національної безпеки актуалізується станом перехідного періоду. Україна включається в інтенсивний процес глобалізації, а це, у свою чергу, зумовлює масу проблем політичного та практичного характеру: відкритість суспільства, посилення ролі виробничих зв'язків, нові аспекти тлумачення суверенітету держави, нові аспекти міждержавної безпеки: інформаційна агресія, а також інформаційна війна, гібридна війна, фінансова інтервенція і багато інших, які можуть порушити внутрішній устрій держави. Глобалізація сприяє зміцненню влади транснаціональних компаній, політичних та інформаційних транснаціональних систем, впливає на національні інтереси інших країн.

Розробленню методологічних підходів до системного дослідження проблем забезпечення національної безпеки, удосконаленню існуючого апарату теоретичних основ політики безпеки присвячено чимало наукових праць вітчизняних учених (О. Гончаренка, І. Бінька, О. Бодрука, В. Горбуліна, О. Данільяна, О. Дзьобаня, М. Дмитренка, А. Качинського та ін.).

Необхідно зазначити, що розробка теорії міжнародної безпеки стала не тільки вирішенням суто наукового завдання. Залежно від сприйняття лідерами й суспільством тієї або іншої держави, логіки процесів, що відбуваються у сфері міжнародної безпеки, в тому або іншому ключі, вони вибудовували свою власну поведінку в цій галузі [1].

Було сформовано міжнародно-правовий механізм для запобігання війні, підтримки й зміцнення миру; створено відповідні міжнародні й регіональні інститути (насамперед, Організація Об'єднаних Націй). Поняття міжнародної безпеки було сформульовано у ході створення ООН, зокрема у першій статті Статуту цієї організації. Також було представлено шляхи її досягнення: «Підтримувати міжнародний мир і безпеку і з цією метою вживати заходів для запобігання й усунення загрози миру і придушення актів агресії або інших порушень миру та проведення мирними засобами, у згоді з принципами справедливості і міжнародного права, залагоджування або вирішення міжнародних суперечок або ситуацій, які можуть привести до порушення миру».

Термін «міжнародна безпека» слід розуміти як стан захищеності від загроз життєво важливим інтересам людства, держав, міждержавних та регіональних об'єднань, за якого забезпечується можливість їх реалізації. Вона формується на основі національної безпеки окремих країн і народів, безпеки груп держав і районів миру та інтегрується до рівня глобальної міжнародної безпеки.

Колишній державний секретар США Г. Кіссінджер вказував, що політика національної безпеки охоплює всі дії, за допомогою яких те чи інше суспільство прагне забезпечити свою життєздатність, а також реалізувати свої завдання на міжнародній арені.

Термін «безпека суспільства» вперше вжив англійський учений Баррі Бузан у книзі «Люди, держави та страх» (1991 р.). Введення Б. Бузаном, а також Оле Вівером та «копенгагенською школою» елемента суспільства у дослідження експерти неурядових аналітичних центрів посткомуністичних країн вважають найзначнішою зміною у вивченні безпеки [2, с. 5].

За французьким ученим П. Гарсеном, безпека суспільства – це передусім проекційна схема гарантування державою повноцінної діяльності громадянина, суспільства та держави [3, с. 168].

Політика національної безпеки спрямована на захист життєво-важливих національних інтересів і, зокрема, має такий принцип, як залучення громадянського суспільства до процесу вироблення та реалізації політики національної безпеки.

Для нашої держави, як і для будь-якої суверенної держави, одним з найважливіших питань є національна безпека. Створюється відповідна система її забезпечення, розробляється і згідно з обраним стратегічним курсом реалізується єдина державна політика у сфері національної безпеки. Система забезпечення національної безпеки України утворює єдиний державно-правовий механізм, у якому кожен суб'єкт безпеки виконує завдання та здійснює функції захисту життєво важливих інтересів людини й громадянина, суспільства та держави в межах повноважень, визначених чинним законодавством. Щоб створити та підтримати потрібний рівень захищеності об'єктів безпеки в Україні, розробляється система нормативно-правових актів, які регулюють відносини у сфері національної безпеки; формуються або вдосконалюються органи забезпечення безпеки та механізм контролю й нагляду за їх діяльністю, визначаються правові основи діяльності державних органів влади та управління в цій сфері.

У Законі України «Про національну безпеку України» громадська безпека і порядок визначені як «захищеність життєво важливих для суспільства та особи інтересів, прав і свобод людини та громадянина, забезпечення яких є пріоритетним завданням діяльності сил безпеки, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб та громадськості, які здійснюють узгоджені заходи щодо реалізації і захисту національних інтересів від впливу загроз» [4].

Найважливішою проблемою сучасності є гарантування національної безпеки. Фор-

мування наприкінці ХХ століття понять національної безпеки та міжнародної безпеки – це загально визнаний і прийнятий факт як для наук, які вивчають міжнародні відносини та право, так і для самої міжнародної практики. Взаємозв'язок національної та міжнародної безпеки стає тіснішим і в майбутньому цей зв'язок буде ще більше розвиватися. З огляду на вигідне геополітичне й гео економічне положення Україна виступатиме як об'єкт безпосереднього впливу провідних світових і регіональних центрів сили.

1. Даник Ю.Г. Аспекти інформаційної безпеки в державному управлінні в умовах європейської та євроатлантичної інтеграції в Україні. *Дослідження і розробки у сфері євроатлантичної інтеграції України*. 2005. Вип. 5. С. 241-249.

2. Безпека суспільства у регіоні Румунія – Україна – Республіка Молдова: тристоронній підхід. Програма Схід-Схід: «Партнерство без кордонів». Бухарест-Кишинев-Київ, 2008.

3. Pierre Garcin “La securite publique au quotidien: acteurs, territoires et technologies”. Paris: Armand Colin, 2007.

4. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII // Верховна Рада України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2469-viii> (дата звернення: 20.02.2019).

Трофименко Роман Володимирович
співробітник Служби безпеки України

ДО ПИТАННЯ ВІДПОВІДНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ СБУ ПРАКТИКАМ ДЕРЖАВ – ЧЛЕНІВ ЄС І НАТО

КМЕС в Україні у своїх рекомендаціях вказує на доцільність позбавлення Служби безпеки України невласливих для спецслужб правоохоронних функцій, “передачі” їх відповідним правоохоронним органам, чіткого розмежування повноважень та обов'язків із цими органами. При цьому роботу у сфері боротьби з організованою злочинністю представництва міжнародних інституцій (КМЕС в Україні, Офіс зв'язку НАТО в Україні) рекомендують здійснювати СБУ саме в контексті контррозвідувальної діяльності, боротьби з тероризмом та захисту державної таємниці.

Реалізацію запропонованих підходів на сьогодні розпочато у Законі України “Про національну безпеку України” (далі – рамковий закон), яким внесено зміни до Закону України “Про Службу безпеки України”, внаслідок чого СБУ визначається як “*державний орган спеціального призначення з правоохоронними функціями, який забезпечує державну безпеку України*”.

Новим рамковим законом на СБУ покладається забезпечення державної безпеки, що (за змістом пункту 4 частини 1 статті 1 та частини 5 статті 3 цього закону) полягає у захисті державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від загроз невоєнного характеру, що визначаються у Стратегії нацбезпеки та інших документах з питань нацбезпеки і оборони, які схвалюються РНБОУ і затверджуються указами Президента України.

Аналіз цих офіційних документів дозволяє відділити загрози державній безпеці, що обумовлені **поширенням організованої злочинності**. Так, у пункті 1 Розділу II Концепції розвитку сектору безпеки і оборони України, затвердженої Указом Президента України від 14.03.2016 № 92/2016, визначено, що “*основною формою гібридної війни проти України є комбінація різноманітних і динамічних дій регулярних сил РФ, що взаємодіють зі злочинними озброєними угрупованнями та кримінальними елементами, діяльність яких координується і здійснюється за єдиним замислом і планом із активним застосуванням засобів пропаганди, саботажу, навмисного завдання шкоди, диверсій і терору*”. При цьому Концепція відносить до найбільш актуальних у середньостроковій перспективі загроз “*діяльність на території України екстремістських злочинних озброєних угруповань, що спрямована на дестабілізацію внутрішньої соціально-політичної ситуації в Україні, порушення функціонування органів державної влади, органів місцевого самоврядування та блокування важливих об'єктів промисловості й інфраструктури*”. Таким чином, за Концепцією, загрозою у сфері державної безпеки є активне використання іноземною державою, іноземною організацією або їх представниками на шкоду інтересам України злочинних озброєних угруповань та кримінальних елементів. До безпекових викликів, які можуть посилювати загрозу застосування воєнної сили проти України, згадана Концепція відносить “*поширення транскордонної організованої злочинності*”.

Слід також згадати, що Конвенція ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин відносить незаконний обіг наркотиків до форм

організованої злочинності, що підривають законну економіку і створюють загрозу для стабільності, безпеки і суверенітету держав. У преамбулі вказаної Конвенції зазначається, що незаконний обіг забезпечує великі прибутки і фінансові кошти, що дає змогу транснаціональним злочинним організаціям проникати в урядові механізми, законну торговельну і фінансову діяльність і суспільство на всіх його рівнях, розкладати і підривати їх.

З урахуванням зазначеного вбачається, що, забезпечуючи державну безпеку, в межах виконання передбачених частиною 1 статтею 19 рамкового закону завдань (протидія розвідувально-підривній діяльності проти України; боротьба з тероризмом; контррозвідувальний захист державного суверенітету, конституційного ладу і територіальної цілісності, оборонного і науково-технічного потенціалу, кібербезпеки, економічної та інформаційної безпеки держави, об'єктів критичної інфраструктури; охорона державної таємниці), Служба безпеки України має здійснювати боротьбу з організованою злочинністю за напрямками, визначеними Законом України "Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю", що слід чітко визначити в Законі України "Про СБУ". Крім цих повноважень, у законі слід встановити такий обов'язок СБУ: *"Відповідно до законодавства України та її міжнародних зобов'язань брати участь у заходах протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, здійснюючи боротьбу з транснаціональними злочинними організаціями та протидію іншим загрозам державній безпеці, що створює незаконний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів"* (наразі подібна норма в ЗУ "Про СБУ" відсутня).

При цьому, за змістом рамкового закону, повноваження СБУ щодо участі у боротьбі із вчиненням кримінальних правопорушень мають бути обмежені можливістю долучатися до відповідної роботи, якщо протиправні дії відносяться до категорії тих, поширення яких загрожує саме державній безпеці. Тож на заміну чинній редакції пункту 12 статті 24 ЗУ "Про СБУ", яка передбачає участь спецслужби у боротьбі із вчиненням будь-яких кримінальних правопорушень, має прийти норма про обов'язок спецслужби *"виявляти та припиняти у визначеному законом порядку протиправні дії, якщо вони безпосередньо створюють реальну загрозу державній безпеці, надавати наявними силами і засобами, в тому числі і технічними, допомогу правоохоронним органам у боротьбі із вчиненням кримінальних правопорушень, поширення яких загрожує державній безпеці"*.

Окремо слід зазначити, що з метою реалізації закріпленого у поточному році в Конституції України євроатлантичного курсу, для забезпечення інтеграції української спецслужби в системи безпеки ЄС і НАТО, запровадження адміністративно-організаційних механізмів управління процесами модернізації СБУ (зокрема її діяльності за вказаним вище напрямом), існує потреба у відповідній спеціалізованій структурній одиниці в системі спецслужби (або на початку процесу модернізації за межами цієї системи – при СБУ, з подальшим уведенням у центральний апарат спецслужби), що має забезпечувати інтеграційні, процеси модернізації та подальшого розвитку (зокрема, впровадження окремих проєктів), становлення стратегічних комунікацій спецслужби (зовнішнього та міжнародного сегментів). Вбачається, для забезпечення ефективної роботи вказаної структурної одиниці (наприклад, Департаменту євроатлантичної інтеграції, стратегічних комунікацій та розвитку) її статус та повноваження (зокрема, щодо підпорядкування Департаменту у питаннях інтеграції, страткому, модернізації та розвитку всіх інших складових системи СБУ) мають бути визначені у законі, що регламентує діяльність СБУ.

РОЛЬ ТА МІСЦЕ СЛУЖБОВО-БОЙОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Казначесь Дмитро Георгійович
доцент кафедри
тактико-спеціальної підготовки,
кандидат юридичних наук, доцент

Рец Віолетта Володимирівна
курсант факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ЦИВІЛЬНИЙ ЗАХИСТ НАСЕЛЕННЯ ВІД НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ВИКОРИСТАННЯМ ХІМІЧНОЇ ЗБРОЇ, ЯК ПРІОРИТЕТ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Безпечні умови життєдіяльності і добробут громадян відповідно до Закону України «Про національну безпеку», який визначає основи та принципи національної безпеки і оборони, цілі та основні засади державної політики, що гарантуватимуть суспільству і кожному громадянину захист від загроз, належать до національних інтересів України [1].

Державна політика у сфері національної безпеки спрямована на захист: людини і громадянина – їхніх життя і гідності, конституційних прав і свобод, безпечних умов життєдіяльності та навколишнього природного середовища – від надзвичайних ситуацій.

Цивільний захист – це функція держави, спрямована на захист населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій шляхом запобігання таким ситуаціям, ліквідації їх наслідків і надання допомоги постраждалим у мирний час та в особливий період [2].

В наш час хімічна зброя залишається одним із найстрашніших засобів масового знищення. Відповідно до сучасних міжнародних документів, хімічна зброя за якісними показниками прирівнюється до ядерної. Тому її використання заборонено на міжнародному рівні цілою низкою актів і декларацій.

Саме тому важливим завданням кожної держави сьогодні є організація цивільного захисту населення і території при використанні хімічної зброї під час воєнних конфліктів. Актуальність проблеми безпеки населення і територій під час воєнних конфліктів обумовлена необхідністю бездоганного механізму виявлення й оцінки хімічної обстановки, здійснення хімічного контролю, забезпечення засобами індивідуального і колективного захисту, організації і проведенням спеціальної обробки тощо.

Окремі аспекти забезпечення безпеки населення і території під час застосування хімічної зброї у воєнних конфліктах у міжнародному і вітчизняному науковому просторі були об'єктами уваги багатьох вчених: Безіл Л.Г., Желібо С.П., Казмірчук Р.В., Нечаєв І., Павленко Е., Хромченко В.Г., Шоботов В.М. тощо.

В наш час дуже часто хімічна зброя використовується терористичними угрупованнями Передньої Азії. Саме тому світ зрозумів, що може опинитися на порозі нового виду війни – терористичної, що в мирний час забере тисячі життів мирних громадян.

Сьогодні гарячою точкою планети, де головну роль відіграє хімічна зброя, є збройний конфлікт в Сирії, навколо якого зосереджені найбільші держави світу. Віроломне порушення усіх конвенцій, що забороняють розробки і використання даного виду зброї, сколихнули громадськість і міжнародні організації. Влада Туреччини вважає, якщо не вирішити сирійську кризу, то ситуація може повернути на світовий порядок денний питання глобальної війни. Так, за словами віце-прем'єра Туреччини Нумана Куртулмуша, через сирійський конфлікт є загроза Третью світової війни. «Війна, яка ведеться в Сирії руками третіх сил, так само як і аналогічна війна в Іраку, наближається до кінця. Якщо не вдасться досягти врегулювання, то зросте ризик початку Третью світової війни за участю найбільших держав, включаючи США і Росію», – сказав він [3].

У сучасних умовах для ефективного захисту населення від застосування хімічної зброї під час збройних конфліктів необхідно передбачити розробку й реалізацію комплекс-

ної програми, що включає хімічний, інженерно-технічний, медичний, соціальний, економічний та спеціальний аспекти.

Хімічний захист населення включає:

- використання засобів колективного захисту;
- використання засобів індивідуального захисту, приладів хімічної розвідки, хімічного контролю аварійно-рятувальними службами, формуваннями та спеціалізованими службами цивільного захисту тощо;
- проведення санітарної обробки населення тощо.

До колективних засобів захисту від застосування хімічної зброї належать захисні споруди. Захисні споруди цивільного захисту – це інженерні споруди, призначені для захисту населення від впливу небезпечних факторів, що виникають внаслідок надзвичайних ситуацій, воєнних дій або терористичних актів.

У зв'язку із наявністю проблеми недостатнього забезпечення захисними спорудами все частіше заходом захисту населення є евакуація.

Евакуаційними заходами є організоване виведення чи вивезення із зони надзвичайної ситуації або зони можливого ураження населення, якщо виникає загроза його життю або здоров'ю. Залежно від особливостей надзвичайної ситуації евакуація може бути обов'язкова; загальна або часткова; тимчасова або безповоротна [4, с. 109].

Таким чином, обов'язкова евакуація проводиться при використанні хімічної зброї або потрапінні у навколишнє середовище великої кількості отруйних речовин; загальна евакуація проводиться із зони можливого хімічного забруднення тощо [5].

Медичні заходи полягають у наданні медичної допомоги постраждалим внаслідок використання хімічної зброї; завчасному створенні і підготовці медичних формувань; навчанні населення правилам користування засобами індивідуального і колективного захисту та надання першої медичної допомоги, а також здійснення інших заходів, пов'язаних з медичним захистом населення тощо. Загальні принципи надання медичної та долікарської допомоги при отруєннях внаслідок застосування хімічної зброї: припинення дії отрути на організм людини; виведення отрути, яка всмокталася; знешкодження отрути в організмі за допомогою медикаментозних засобів; усунення деяких проявів отруєння організму [4, с. 61].

Отже, в епоху науково-технічної революції необхідно провести ревізію наявності та удосконалення як засобів колективного захисту, так і засобів індивідуального захисту, тому що вони є запорукою безпеки для кожного, хто може стати жертвою атаки. Сьогодні активізовано наукові розробки щодо винайдення і виготовлення таких засобів, адже цивільний захист населення є однією із ключових функцій держави.

1. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 № 2469-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2018. № 31. Ст. 241). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>

2. Кодекс Цивільного захисту України із змінами. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 14. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17>

3. Конфлікт в Сирії може призвести до Третьої світової. Анкара, 2016. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2016/12/11/novyna/svit/konflikt-v-syriyi-mozhe-pryzvesty-do-tretoy-i-svitovoyi-ankara> (дата звернення: 11.10.2018).

4. Сонько С.П., Жупінас С.І., Пліщенко С.С., Янчевський А.С., Віннік Н.В., Голубкіна О.М. Надзвичайні ситуації та цивільний захист населення: навч. посібник. Львів: «Магнолія 2006». 2016. 232 с.

5. Шоботов В.М. Цивільна оборона: навч. посібник. Вид. 2-ге, перероб. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. 438 с.

Кононець Віта Петрівна

доцент кафедри адміністративного права,
процесу та адміністративної діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

**ОСОБЛИВОСТІ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ
ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТА ВЗАЄМОДІЇ
З ГРОМАДЯНСЬКИМ СУСПІЛЬСТВОМ**

Питанню адміністративно-правового статусу органів виконавчої влади, Збройних Сил України, військовослужбовців як окремих суб'єктів, приділяли увагу в своїх роботах такі науковці: В. Б. Авер'янов, О. Б. Андрєєва, Н. О. Армаш, Ю. П. Битяк, А. О. Буличев,

О. В. Зайчук, В. В. Копейчиков, Л. П. Медвідь, О. Ф. Скакун, Ю. О. Тихомиров, О. І. Харитонова та інші. Разом з тим особливості адміністративно-правового статусу Збройних Сил України як суб'єкта взаємодії з громадянським суспільством є недостатньо дослідженими у правовій сфері.

Адміністративно-правовий статус Збройних Сил України, як суб'єкта взаємодії з громадянським суспільством, на наш погляд, має бути розглянутий в першу чергу з позиції відносин, що складаються із зовнішніми інститутами громадянського суспільства (громадськими та релігійними організаціями, засобами масової інформації). Крім того, неможливо не звернути увагу і на такий осередок громадської діяльності всередині Збройних Сил України як збори військовослужбовців, а також деякі інші аспекти.

Також необхідно враховувати той факт, що Збройні Сили України – це багатоскладова структура, яка складається із суб'єктів з різною сферою інтересів та функцій, ступенем повноважень тощо, але об'єднаних спільною рисою – їх головним обов'язком є оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності (ст. 17 Конституції України; ст. 1 Закону України «Про Збройні Сили України») [1].

Так, Збройні Сили України становлять собою: Міністерство оборони України, яке є центральним органом виконавчої влади і військового управління, у підпорядкуванні якого перебувають Збройні Сили України; Генеральний штаб Збройних Сил України, який є головним органом військового управління; види Збройних Сил України; з'єднання, військові частини, військові навчальні заклади, установи та організації, що не належать до видів Збройних Сил України. Організаційно Збройні Сили України складаються з органів військового управління, з'єднань, військових частин, військових навчальних закладів, установ та організацій (ст. 3 Закону України «Про Збройні Сили України») [6].

З урахуванням цих особливостей, адміністративно-правовий статус окремих організаційних структур (Міністерства оборони України, зокрема) буде нами розглянуто як невід'ємна частина єдиного цілого, тобто адміністративно-правового статусу Збройних Сил України в цілому. Разом з тим буде звернуто увагу на особливості адміністративно-правового статусу окремих структурних елементів ЗСУ (у тому числі військовослужбовців як окремого суб'єкта).

Якщо розглядати елементи адміністративно-правового статусу Збройних Сил України як суб'єкта взаємодії з громадянським суспільством, то можна визначити, що нормативно-правовими актами вони регулюються у сферах інформування про діяльність Збройних Сил України, у тому числі щодо взаємовідносин із засобами масової інформації; військово-патріотичного виховання і допризовної підготовки; у взаємодії з релігійними організаціями (в частині діяльності капеланів як представників останніх). При цьому стосовно акредитованих ЗМІ і представників релігійних організацій, які проводять душпастирську діяльність безпосередньо в частинах Збройних Сил України, права останніх мають більш широкий діапазон порівняно із взаємовідносинами з іншими інститутами громадянського суспільства. Такий стан є об'єктивним. Так, діяльність капеланів (незважаючи на те, що вони є представниками релігійних організацій, що, в свою чергу, є одним із інститутів громадянського суспільства) важко віднести до зовнішнього кола взаємовідносин Воєнної організації з громадськими організаціями у зв'язку з тим, що військові священники на час служіння у військових підрозділах зараховуються до штату. Важливість функції засобів масової інформації щодо формування громадської думки, у тому числі стосовно Збройних Сил України, надають їм особисту роль у цих взаємовідносинах. Враховуючи характер діяльності двох зазначених інститутів, їх взаємодія зі Збройними Силами України є найбільш урегульованою чинними нормативно-правовими актами (зокрема, наказами Міністерства оборони України від 14.06.2012 р. № 399 та від 27.01.2015 р. № 40).

Розглядаючи адміністративно-правовий статус Збройних Сил України, як суб'єкта взаємовідносин з інститутами громадянського суспільства, не можна обійти увагою питання взаємозалежності прав і обов'язків, що в цілому є характерним для адміністративно-правового статусу державно-організаційних інститутів. У багатьох випадках визначити чітку межу між правами і обов'язками Збройних Сил України у зазначеній сфері є досить складно. Так, наприклад, Інструкцією, що регламентує порядок допуску представників засобів масової інформації на об'єкти Міністерства оборони України та Збройних Сил України, передбачено, що надавати такий допуск мають їх командири (начальники) на підставі резолюції відповідної посадової особи, у тому числі Міністра оборони України (на відвідування усіх об'єктів Міноборони та ЗСУ); начальника Генерального штабу (на відвідування структурних підрозділів ГШ Збройних Сил України тощо) та ін. [8]. З одного боку, надання такого дозволу можна вважати правом Збройних Сил України (посадових осіб відповідних органів). Оскільки зазначена Інструкція водночас передбачає ряд обме-

жень щодо відвідування об'єкта, які можуть бути встановлені за рішенням уповноваженої посадової особи (наприклад, запобігання можливості порушення режиму секретності; проведення потенційно небезпечних заходів бойової підготовки або режиму обсервації або карантину на них [8]). З іншого боку, надання дозволу на допуск представників засобів масової інформації на вищезазначені об'єкти є обов'язком як відповідних посадових осіб, так і Збройних Сил України в цілому, оскільки забезпечення відкритості та прозорості діяльності суб'єктів владних повноважень; накладення зобов'язань на суб'єктів владних повноважень щодо інформування громадськості та засобів масової інформації про свою діяльність та сприяння провадженню акредитованими журналістами та працівниками (ст.ст. 3, 6, 26 Закону України «Про інформацію») закріплено у законодавчих актах та гарантовано державою (а умисне перешкоджання законній професійній діяльності журналістів взагалі тягне за собою юридичну відповідальність (ст. 24 Закону України «Про інформацію»; ст. 171 Кримінального кодексу України).

На наш погляд, при дослідженні питання щодо адміністративно-правового статусу Збройних Сил України, як суб'єкта взаємовідносин з інститутами громадянського суспільства, доцільно не розмежовувати права і обов'язки у цій сфері, а розглядати з позиції їх сукупності, тобто з позиції компетенції. Ми приєднуємось до поглядів тих вчених, які розглядають її як елемент правового статусу органів виконавчої влади в цілому і їх посадових осіб зокрема. Так, наприклад, Н. О. Армаш визначає компетенцію як такий елемент правового статусу, що встановлює сукупність юридично встановлених прав та обов'язків органу виконавчої влади або його керівника, реалізація яких забезпечує виконання їх основних функцій.

Взаємодія Збройних Сил України і громадянського суспільства у сфері допризовної підготовки і військово-патріотичного виховання має в нашій державі найдавніші і найтісніші зв'язки. Відповідно до Закону України «Про оборону України», підготовка держави до оборони в мирний час серед інших заходів передбачає і військово-патріотичне виховання громадян України, підготовку молоді до служби у Збройних Силах України, забезпечення престижу військової служби (ст. 3 Закону України «Про оборону України») [2]. Не остання роль у цій підготовці відведена саме громадським організаціям, що спеціалізуються у цій сфері (наприклад, Товариству сприяння обороні України).

Разом з тим серед нормативно-правових актів у цій сфері не можна не виділити одну норму, яка зосереджує в собі усі елементи адміністративно-правового статусу військово-службовця у сфері взаємодії з представниками цивільних інститутів, а саме: «ніякі надзвичайні обставини, накази чи розпорядження командирів і начальників не можуть бути підставою для будь-яких незаконних дій по відношенню до цивільного населення, його майна та навколишнього середовища, а за віддання і виконання явно злочинного розпорядження чи наказу військовослужбовці несуть відповідальність згідно з законом» (ст. 1 Закону України «Про Збройні Сили України») [2]. Як можна бачити, вона передбачає права (не виконувати злочинний наказ), обов'язки (не чинити незаконні дії), містить положення щодо відповідальності та гарантує захист реалізації цих прав і обов'язків. Однак вона стосується цивільних осіб у цілому. Стосовно ж взаємовідносин з представниками громадянського суспільства, його інститутами, нормативно-правова сфера потребує ґрунтовного удосконалення.

Отже, підсумовуючи розгляд особливостей адміністративно-правового статусу Збройних Сил України, як суб'єкта взаємодії з громадянським суспільством, необхідно звернути увагу, що для нього характерна взаємозалежність прав і обов'язків, як для більшості державно-організаційних інститутів. Тобто ця особливість насамперед полягає у наявності такого елемента як компетенція, тобто сукупності прав і обов'язків для реалізації покладених на Збройні Сили України функцій [5].

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р (зі змінами) // База даних «Законодавство України»/ ВР України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

2. Про Збройні Сили України: Закон України від 06.12.1991 № 1934-XII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1934-12>

3. Про оборону України: Закон України від 06.12.1991 № 1932-XII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1932-12>

4. Про альтернативну (невійськову) службу: Закон України від 12.12.1991 № 1975-XII. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1975-12>

5. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 № 2232-XII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2232-12>

6. Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України: Закон України від 07.03.2002 № 3099-III. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3099-14>

7. Про державне оборонне замовлення: Закон України від 03.03.1999 № 464-XIV. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/464-14>
8. Про державні гарантії соціального захисту військовослужбовців, які звільняються із служби у зв'язку з реформуванням Збройних Сил України, та членів їхніх сімей: Закон України від 15.06.2004 № 1763-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1763-15>
9. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики: Закон України від 01.07.2010 № 2411-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2411-17>
10. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21.10.1993 № 3543-XII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3543-12>
11. Про Національну гвардію України: Закон України від 13.03.2014 № 876-VII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/876-18>

Миронюк Станіслава Анатоліївна
старший викладач
кафедри тактико-спеціальної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

НАДАННЯ ДОМЕДИЧНОЇ ТА МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ ГРОМАДЯНАМ ЯК ФОРМА РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ І СЕРВІСНОЇ ФУНКЦІЇ ПОЛІЦІЇ

Життя та здоров'я людини є найвищою цінністю, а їх охорона забезпечується на найвищому законодавчому рівні. Зокрема, статтею 3 Конституції України визначено, що «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» [1]. Поліцейські, реалізуючи свої повноваження, що спрямовані на забезпечення публічної безпеки і порядку, охорону прав та свобод людини, а також інтересів суспільства і держави, протидіють злочинності, зобов'язані надавати домедичну та медичну допомогу особам, які постраждали внаслідок вчиненого щодо них протиправного діяння або внаслідок обставин завдання шкоди життю та здоров'ю, викликаних факторами техногенного, природного характеру та інших подій, що мали наслідок завдання такої шкоди.

Повноваження поліції щодо вжиття заходів для надання невідкладної, зокрема домедичної та медичної, допомоги визначено в низці нормативних актів. Зокрема, відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 18 Закону України «Про Національну поліцію», до основних обов'язків поліцейського належить «надавати невідкладну, зокрема домедичну і медичну, допомогу особам, які постраждали внаслідок правопорушень, нещасних випадків, а також особам, які опинилися в безпорадному стані або стані, небезпечному для їхнього життя чи здоров'я» [2]. Такий обов'язок на поліцейського покладено і ст. 12 Закону України «Про екстрену медичну допомогу» [3], зокрема визначено, що поліцейські поряд з рятувальниками аварійно-рятувальних служб, працівниками державної пожежної охорони, фармацевтичними працівниками, провідниками пасажирських вагонів, бортпровідниками та інші особами є тими особами, які не мають медичної освіти, але за своїми службовими обов'язками зобов'язані надавати домедичну допомогу людині у невідкладному стані та повинні володіти практичними навичками надання домедичної допомоги.

Частиною 2 ст. 12 Закону України «Про екстрену медичну допомогу» передбачено, що Порядок підготовки та підвищення кваліфікації з надання домедичної допомоги осіб, які зобов'язані її надавати, визначається Кабінетом Міністрів України. На виконання відповідних положень Кабінетом Міністрів України прийнято постанову «Про затвердження Порядку підготовки та підвищення кваліфікації осіб, які зобов'язані надати домедичну допомогу» [4]. Зокрема, відповідно до положень зазначеного нормативного документа підготовка проводиться з метою набуття особами, які згідно із своїми службовими обов'язками зобов'язані надавати домедичну допомогу, знань та практичних навичок з надання такої допомоги особам, які перебувають у невідкладному стані. Остання має здійснюватися на базі вищих медичних і фармацевтичних навчальних закладів I-IV рівня акредитації незалежно від форми власності та підпорядкування, навчально-тренувальних відділів центрів екстреної медичної допомоги та медицини катастроф, навчально-тренувальних відділів Товариства Червоного Хреста, інших навчально-тренувальних підрозділів, які провадять діяльність відповідно до законодавства про освіту за програмами, затвердженими МОЗ і погодженими з МОН молоді і спорту. При цьому відповідальним за наукове та методологічне забезпечення підготовки та підвищення кваліфікації викладачів і викладачів-інструкторів зазначених

установ є Український науково-практичний центр екстреної медичної допомоги та медицини катастроф.

Важливо зазначити, що особі, яка пройшла підготовку та успішно склала відповідний іспит, видається посвідчення за формою згідно з додатком, строк дії якого становить п'ять років. Натомість Положенням про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України, затвердженим наказом МВС України від 26.01.2016 № 50 [5], домедичну підготовку поліцейських віднесено до системи службової підготовки як складовою загальнопрофільної підготовки (п. 3, аб. 3 п. 6). Розділ VII Положення про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України медичну підготовку визначає як навчання, спрямоване на здобуття поліцейським теоретичних знань з основ медичної допомоги та оволодіння практичними вміннями і навичками, необхідними для надання домедичної допомоги особам, які її потребують. Навчання з домедичної підготовки передбачає формування у поліцейських знань і вдосконалення практичних умінь та навичок щодо: надання само- і взаємодопомоги в разі отримання травматичних пошкоджень і поранень, отруєння, нещасного випадку, раптового захворювання тощо; профілактики захворювань. При цьому заняття з домедичної підготовки проводять працівники медичних установ, профільних кафедр (циклів) закладів (установ).

Під домедичною допомогою слід розуміти невідкладні дії та організаційні заходи, спрямовані на врятування та збереження життя людини у невідкладному стані та мінімізацію наслідків впливу такого стану на її здоров'я, що здійснюються на місці події особами, які не мають медичної освіти, але за своїми службовими обов'язками повинні володіти основними практичними навичками з рятування та збереження життя людини, яка перебуває у невідкладному стані, та відповідно до закону зобов'язані здійснювати такі дії і заходи.

На виконання норм закону та для забезпечення діяльності поліції, спрямованої на ефективний захист громадян в стандарт підготовки поліцейського, сьогодні за ініціативи МВС України, Національної поліції та сприяння міжнародних партнерів впроваджується навчально-практичний курс «Домедична підготовка», що є загальноосвітньою практикою підготовки поліцейських. Так, світова спільнота давно використовує в роботі стандарти й рекомендації тактичної медицини та домедичної допомоги. Саме це є одним із вирішальних факторів щорічного зниження превентивних смертей у країнах ЄС та США.

Для нашої країни, де, на жаль, лікарі швидкої не завжди можуть надати ефективну допомогу потерпілому, адже основні небезпечні стани вимагають оперативної реакції та термінової допомоги табельними чи підручними засобами за лічені хвилини, першими, хто може надати домедичну допомогу, є саме працівники поліції, які прибули на місце події (вчинення злочину щодо особи, дорожньо-транспортна пригода, аварія техногенного характеру, стихійне лихо та ін.). Працівники поліції зобов'язані надавати першу домедичну допомогу або організувати її надання потерпілому. Лише за умови, що біля потерпілого знаходяться спеціалісти швидкої допомоги, поліцейський може перейти до інших завдань.

Навчально-практичний курс «Домедична підготовка» для поліцейських має включати набуття знань поліцейським щодо поняття та аспектів надання домедичної допомоги, поняття про анатомію і фізіологію, розуміння трикутнику життя, основні причини смертності, патофізіологію травми, невідкладні стани, що загрожують життю, небезпечні критичні кровотечі, що загрожують життю, анатомію дихальної системи, прохідність дихальних шляхів, травми кінцівок переломи, вивихи, травми голови та хребта, травми грудної клітки, поняття та ознаки шоку, етіології та патогенезу та ін. Під час та за результатами навчання поліцейські мають набути навичок щодо: роботи рятувальників, здійснення організаційних дій з надання домедичної допомоги, доступу до постраждалого, переміщення потерпілих з місця події, методів перенесення потерпілих вручну за допомогою одного двох та трьох рятувальників, методів транспортування потерпілих на транспортному шиті, методів екстракції потерпілих з автомобіля, переміщення потерпілих при травмі; використання турнікету, імпровізованого джгута, бандажа як вторинного методу контролю кровотечі; форми контролю пацієнтів з кровотечами, проведення серцево-легеневої реанімації самостійно та в парі, використання плівки-клапану; проведення серцево-легеневої реанімації за допомогою АЗД; реанімації новонароджених (серцево-легенева реанімація, АЗД, обструкції дихальних шляхів); правил поведінки в умовах масової травми та катастроф, медичного сортування та транспортування уражених.

Таким чином, підготовка поліцейських щодо надання домедичної допомоги є обов'язковою складовою професійної підготовки поліцейського, оскільки є його обов'язком в межах реалізації соціальної та сервісної функції поліції, а тому має здійснюватися на високому професійному рівні в межах та відповідно до нормативних положень щодо підготовки осіб, які зобов'язані надавати домедичну допомогу.

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 року № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40-41. Ст. 379.
3. Про екстрену медичну допомогу: Закон України від 05.07.2012 № 5081-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 30. Ст. 340.
4. Про затвердження Порядку підготовки та підвищення кваліфікації осіб, які зобов'язані надавати домедичну допомогу: Постанова Кабінету Міністрів України від 21.11.2015 № 1115. *Офіційний вісник України*. 2012. № 92. Ст. 90.
5. Про затвердження Положення про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України: Наказ МВС від 26.01.2016 № 50. *Офіційний вісник України*. 2016. № 22. Ст. 42.

Припутень Дмитро Сергійович
доцент кафедри
загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ЩОДО ПИТАННЯ СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ВІЙСЬКОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Неможливо повною мірою всебічно дослідити ту чи іншу галузь права, оминаючи її джерела. Деякі вчені під джерелами військового права розуміють кінцевий результат правотворчої діяльності, який об'єктивується у різноманітних формах, у тому числі в нормативно-правових актах, нормативних договорах, судових прецедентах, правових звичаях, релігійних текстах, а у деяких випадках – правових доктринах. Теорія військового права, що претендує на розкриття законів функціонування та розвитку військової організації держави, у свою емпіричну основу повинна включати усю сукупність чинних джерел військового права, так само як і всі історичні пам'ятки військового права [1]. Інші вчені під джерелами військового права розуміють існуючі у межах національної правової системи явища нормативно-правового характеру, які мають конкретно визначені зміст і форму виявлення та здійснюють регулювання військово-публічних відносин [1]. П.П. Богуцький зазначає, що «юридичні джерела військового права, утворюючи певну систему, є зовнішнім виявленням внутрішнього змісту зазначеної комплексної галузі права, яка регулює публічні відносини, що виникають і діють у військовій та військово-цивільній сфері під час реалізації функції захисту держави».

До основних джерел військового права України беззаперечно належать нормативно-правові акти, а саме:

- Конституція України;
- Закони України;
- Укази та розпорядження Президента України;
- Постанови Верховної Ради України;
- постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України;
- нормативно-правові акти центральних органів виконавчої влади, відомчі нормативно-правові акти: накази, директиви, розпорядження;
- накази, директиви, розпорядження командирів (начальників об'єднань, з'єднань військових частин та установ);
- військова доктрина – декларація про політику держави (країни) в галузі військової безпеки. Система офіційних поглядів і положень держави (країни), яка встановлює напрями підготовки і дій держави, військового будівництва у військовий та мирний час.

Основним головним джерелом військового права України є Конституція України, якою «визначено механізм забезпечення оборони України, захисту її суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності, а також забезпечення державної безпеки і захисту державного кордону України шляхом покладення цих функцій відповідно на Збройні Сили та військові формування, правоохоронні органи держави» [4]. Нормативні приписи військового законодавства України, представлено ч. 1 ст. 92 Конституції України, яка вказує, що виключно законами України визначаються: організація Збройних Сил України; правовий режим воєнного стану. За ч. 2 ст. 92 Конституції, виключно законами України встановлюються: порядок направлення підрозділів Збройних Сил України до інших держав; порядок

допуску й умови перебування підрозділів збройних сил інших держав на території України; військові звання. За ст. 106 Конституції України, Президент України є Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України; очолює Раду національної безпеки й оборони України; вносить до Верховної Ради України подання про оголошення стану війни та приймає рішення про використання Збройних Сил України у разі збройної агресії проти України; приймає відповідно до закону рішення про загальну або часткову мобілізацію та ведення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях у разі загрози нападу, небезпеки державній незалежності України; присвоює вищі військові звання. Ст. 107 Конституції України визначає загальні засади діяльності Ради національної безпеки і оборони України [5].

До Законів України, які є джерелами військового права України, слід віднести Закони: «Про Збройні Сили України» від 06.12.1991 № 1934-ХІІ, «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» від 20.12.1991 № 2011-ХІІ, «Про оборону України» від 06.12.1991 № 1932-ХІІ, «Про альтернативну (невійськову) службу» від 12.12.1991 № 1975-ХІІ, «Про військовий обов'язок і військову службу» від 25.03.1992 № 2232-ХІІ, «Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України» від 07.03.2002 № 3099-ІІІ [2; 6; 8], «Про державне оборонне замовлення» від 03.03.1999 № 464-ХІV, «Про державні гарантії соціального захисту військовослужбовців, які звільняються із служби у зв'язку з реформуванням Збройних Сил України, та членів їхніх сімей» від 15.06.2004 № 1763-ІV, «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» від 01.07.2010 № 2411-VI, «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» від 21.10.1993 № 3543-ХІІ, «Про Національну гвардію України» від 13.03.2014 № 876-VII, «Про порядок направлення підрозділів Збройних Сил України до інших держав» від 02.03.2000 № 1518-ІІІ, «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 № 389-VIII, «Про участь України в міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки» від 23.04.1999 № 613-ХІV, «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 № 2469-VIII [3; 5; 7; 9-12] та ін.

Названим вище законам відводиться значна та вагома роль у забезпеченні законодавчого регулювання військових правовідносин, адже вони розвивають положення Конституції України, направлені на врегулювання відносин, що складаються у військовій сфері, встановлюють фундаментальні засади військового будівництва та спрямовані на захист національних інтересів.

Законами також затверджено Військові статuti Збройних Сил України. Слід зазначити, що після прийняття нової конституції України норми раніше прийнятих законів, у тому числі з військових питань, приводяться у відповідність до конституційних положень.

Життя і діяльність Збройних Сил України визначаються військовими Статутами: порядок військової служби, правила взаємовідносин між військовослужбовцями, систему військових звань та інші питання.

Загальновійськовими статутами Збройних Сил України є Статут внутрішньої служби Збройних Сил України; Дисциплінарний статут Збройних Сил України; Статут гарнізонної та вартової служб Збройних Сил України; Стройовий статут Збройних Сил України. Безпосередньо за змістом кожен статут Збройних Сил має загальні та спеціальні положення, поділяється на розділи, а деякі розділи на частини.

Підзаконні нормативно-правові акти – нормативно-правові акти уповноважених органів держави (їх посадових осіб) та інших суб'єктів, що приймають відповідно до законів і розвивають чи деталізують їх положення. Підзаконні нормативно-правові акти, якими є Постанови Верховної Ради України, акти Президента України, акти Уряду України також займають важливе місце у системі джерел військового права. Адже ними регулюється більшість важливих питань військового будівництва та національної безпеки. Так, актами Президента України затверджено Заходи щодо удосконалення державної військово-технічної політики від 27 серпня 2014 року, Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України від 10.12.2008 № 1153/2008, Невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України від 13 квітня 2014 року, Заходи щодо забезпечення інформування громадськості про антитерористичну операцію від 15 травня 2014 року та ін.

У результаті того, що у підпорядкуванні Міністерства оборони України перебувають Збройні Сили України, воно є головним (провідним) органом у системі центральних органів виконавчої влади, тому видані Міністром оборони України накази і директиви займають нижчу ланку щодо нормативно-правових актів Кабінету Міністрів України. Міноборони України є головним (провідним) органом у системі центральних органів виконавчої влади із забезпечення реалізації державної політики у сфері оборони.

Отже, нормативних актів досить багато, у зв'язку з чим вони потребують систематизації.

Систематизація нормативних актів передбачає собою впорядкування та вдосконалення, приведення до певної внутрішньої узгодженості через створення нових документів чи збірників.

Систематизація джерел військового права – це діяльність щодо упорядкування нормативної основи цієї комплексної галузі права та гносеологічний процес у цілому. Систематизація юридичних джерел військового права здійснюється за правилами інкорпорації та в усіх випадках – комплексно, що обумовлено дією галузевого правового режиму.

Тому найбільш досконалим вирішенням питання систематизації юридичних джерел права шляхом розробки та прийняття Військового кодексу, що стало б рішучим кроком в удосконаленні вітчизняної правової системи, зокрема військового права.

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р (зі змінами) // База даних «Законодавство України». URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. Про Збройні Сили України: Закон України від 06.12.1991 № 1934-XII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1934-12>
3. Про оборону України: Закон України від 06.12.1991 № 1932-XII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1932-12>
4. Про альтернативну (невійськову) службу: Закон України від 12.12.1991 № 1975-XII. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1975-12>
5. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 № 2232-XII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2232-12>
6. Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України: Закон України від 07. 03. 2002 № 3099-III. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3099-14>
7. Про державне оборонне замовлення: Закон України від 03.03.1999 № 464-XIV. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/464-14>
8. Про державні гарантії соціального захисту військовослужбовців, які звільняються із служби у зв'язку з реформуванням Збройних Сил України, та членів їхніх сімей: Закон України від 15.06.2004 № 1763-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1763-15>
9. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики: Закон України від 01.07.2010 № 2411-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2411-17>
10. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21.10.1993 № 3543-XII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3543-12>
11. Про Національну гвардію України: Закон України від 13.03.2014 № 876-VII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/876-18>
12. Про порядок направлення підрозділів Збройних Сил України до інших держав: Закон України від 02.03.2000 № 1518-III. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1518-14>

Денисенко Євгенія Миколаївна
курсант факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування

Анісімов Дмитро Олексійович
викладач кафедри
спеціальної фізичної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

МІСЦЕ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ У ВИКОНАННІ ЗАВДАНЬ ІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

У сучасних реаліях державотворення, загострення збройного конфлікту на Сході України та особливо помітного соціального напруження у суспільних колах особливої уваги потребує питання забезпечення національної безпеки Української держави, а також роль працівників поліції у виконанні цього завдання.

Відповідно до Закону України «Про Національну поліцію», Національна поліція України – це центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку [1]. Зокрема, завдання поліції, визначені законодавцем, спрямовані на захист законних інтересів, прав і свобод людини, забезпечення її нормального існування, а також захист національних інтересів держави, що, за нашим переконанням, прямо пов'язано із поняттям забезпечення національної безпеки. Однак, аналізуючи вищезгаданий Закон України, необхідним є зауважити, що серед завдань та повноважень, зазначених у законодавстві, не визначено конкретної норми стосовно здійснення дій із забезпечення національної без-

пеки України.

Так, у Законі України «Про національну безпеку України» надано дефініцію поняттю «національна безпека України» як захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз [2]. Під національними інтересами України розуміємо життєво важливі інтереси людини, захист яких є одним із завдань органів поліції. Зауважимо, що у редакції Закону України «Про основи національної безпеки України» [3], який до недавнього часу ще був чинний, серед вичерпного переліку суб'єктів забезпечення національної безпеки України як конкретний суб'єкт органи Національної поліції були відсутні. Однак у окремих статтях закону згадувалось поняття правоохоронного органу. Хоча, відповідно до Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», вказано, що правоохоронні органи – це органи прокуратури, *Національної поліції*, служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, Національне антикорупційне бюро України, органи охорони державного кордону, органи доходів і зборів, органи і установи виконання покарань, слідчі ізолятори та інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції [4]. Така ситуація пов'язана, скоріше за все, із тим, що законний акт був застарілий, не відповідав потребам часу, адже був прийнятий у мирний для України час.

У зв'язку із трансформаційними змінами в українському суспільстві, основною причиною яких є напруженість на Сході, провокаційні дії з боку агресора та усі можливі суспільно небезпечні дії, у 2018 році прийнято новий Закон «Про національну безпеку України», де було більш досконало розроблено усі положення. Зокрема, окреме місце відведено органам Національній поліції України як складовій Сектора безпеки оборони, до якого входять озброєні державні структури, направлені на виконання завдань із забезпечення державної безпеки. Так, згідно зі ст. 17 Конституції України, забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави [5].

Так, у Рішенні Ради Національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України», затвердженому указом Президента України від 26 травня 2015 року зазначено, що Національна поліція, як центральний орган виконавчої влади, діяльність якого спрямовуватиметься через Міністра внутрішніх справ України, виконуватиме функції у сферах протидії злочинності, зокрема організованій, та забезпечення громадського порядку; для підтримання громадського порядку на місцях органи місцевого самоврядування створюватимуть у межах власних бюджетів муніципальну поліцію [6].

У підсумку зазначимо, що органи Національної поліції України є одним із суб'єктів забезпечення національної безпеки, на який Конституцією покладається обов'язок вчинення дій із забезпечення державної безпеки та охорони суверенітету. Однак зауважимо, що серед повноважень поліції, визначених у ст. 23 Закону України «Про Національну поліцію», прямо не вказано на повноваження щодо захисту національної безпеки України. Ми вважаємо, що завдання, які покладені на Національну поліцію, тісно пов'язані із завданнями забезпечення національної безпеки. Адже пріоритетним напрямком усіх суб'єктів захисту національної безпеки, і поліції включно, є забезпечення захисту інтересів людини, суспільства та держави.

---

1. Про Національну поліцію: Закон України від 01.0.2019 № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.

2. Про національну безпеку України: Закон України від 08.07.2018 № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>.

3. Про основи національної безпеки України: Закон України від 08.07.2018 № 964-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15>.

4. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів: Закон України від 05.08.2018 № 3781-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12>.

5. Конституція України: Закон України від 21.02.2019 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

6. Про стратегію національної безпеки України: Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 06.05.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>.

Клапощук Микола Миколайович
викладач кафедри спеціальних дисциплін
Криворізького факультету
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ЗАХОДИ БЕЗПЕКИ ПАТРУЛЬНИХ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ПРИ ЗУПИНЕННІ ТРАНСПОРТНОГО ЗАСОБУ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ З ВИСОКИМ СТУПЕНЕМ РИЗИКУ

Поліцейські на шляху своєї професійної діяльності стикаються з низкою питань, вирішення яких потребує високопрофесійної підготовки. В першу чергу, це забезпечення прав і свобод людини, протидія жорстокому, нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню, дотримання антикорупційного законодавства, толерантність та недискримінація у роботі поліцейських, взаємодія з населенням на засадах партнерства, ефективна комунікація, дії поліцейського на місці події тощо. Серед зазначених питань діяльності патрульного поліцейського одним з визначних напрямків є тактична підготовка, заходи безпеки поліцейського під час виконання своїх професійних обов'язків, діяльність патрульного із забезпечення безпеки дорожнього руху, превентивна (профілактична) поліцейська діяльність з перевіркою документів.

Протягом своєї кар'єри у правоохоронних органах патрульні сотні разів зупинять автомобілі для перевірки. Від рівня їх професійної підготовки, насамперед від умінь та навичок з тактико-спеціальної підготовки, тактики самозахисту і дотримання заходів особистої безпеки, залежить їхнє життя та життя громадян, які потребують захисту [3]. Патрульному, щоб досягти успіху, потрібно постійно оцінювати всю ситуацію до зупинення транспортного засобу, під час фактичного зупинення та після здійснення зупинення.

Зупинення транспортного засобу для перевірки з високим ступенем ризику є подібним до зупинення з невідомим ступенем ризику і передбачає необхідні заходи безпеки, в першу чергу це необхідне прикриття, а також підтвердження інформації черговому.

Контакт з підозрілими особами, які перебувають у зупиненому транспортному засобі, має відбуватися в певній послідовності. В першу чергу, через засоби підсилення мови слід наказати водієві зупинити двигун, вийняти ключ із замка запалювання, опустити скло вниз на дверях автомобіля, висунути назовні обидві руки і тримати долонями догори. Пасажиру попереду наказати також опустити скло вниз на дверях автомобіля, висунути назовні обидві руки і тримати долонями догори. Ті ж самі вимоги повинні виконати й пасажири позаду. Якщо скло на задніх бокових дверях автомобіля неможливо опустити вниз, то пасажирам позаду дати команду покласти руки перед собою на підголів'я переднього сидіння долонями догори [4]. Патрульний поліцейський основного підрозділу наказує водію першим вийти з транспортного засобу. Водій виходить спиною вперед. Поліцейський наказує водієві підняти руки вгору або покласти їх на дах автомобіля (*як варіант*: дає команду водієві покласти ключі від замка запалювання на дах автомобіля (при зупиненні легкового автомобіля)).

Поліцейські контролюють поведінку водія, подаючи чіткі команди (просто команди, нічого надзвичайного), при цьому не забуваючи контролювати поведінку пасажирів. Патрульні поліцейські (основний підрозділ і підрозділи прикриття) виходять з автомобілів і займають позицію за патрульними автомобілями, використовуючи їх як прикриття.

Поліцейський основного підрозділу наказує водієві підняти руки, повернутися спиною до нього і рухатися спиною вперед.

Не потрібно заважати поліцейському, який вступає в контакт з водієм, подавати команди і контролювати підозрюваного. Кожен поліцейський контролює свій сектор і при зміні ситуації негайно реагує, голосно подаючи команди підозрюваному, у випадку збройного опору застосовує зброю без попередження [1].

Поліцейський підрозділу прикриття підтримує радіозв'язок й інформує чергового та додаткові підрозділи поліції про свої дії та зміни в обстановці, викликає необхідне підкріплення при ускладненні ситуації.

Один поліцейський відповідає за фізичний контроль підозрюваного, в той час як інші контролюють автомобіль. Поліцейський, який контролює водія, зупиняє його рух, коли той зайде за лінію заднього бамперу патрульного автомобіля основного підрозділу. До водія, який підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, поліцейський застосовує спеціальний засіб – кайданки, для обмеження рухомості, проводить поверхневу перевірку і залишає його біля патрульного автомобіля під наглядом поліцейських [1].

Далі поліцейський основного підрозділу наказує пасажирів попереду опустити скло вниз на дверях автомобіля, висунути назовні обидві руки і тримати долонями догори, виходити з автомобіля спиною вперед через місце водія. Наказує пасажирів підняти руки вгору і рухатися спиною вперед до патрульного автомобіля. Поліцейський зупиняє рух пасажирів, коли той вийде за лінію заднього бамперу патрульного автомобіля основного підрозділу. До пасажирів, який підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, поліцейський також застосовує спеціальний засіб – кайданки, для обмеження рухомості, проводить поверхневу перевірку і залишає його біля патрульного автомобіля під наглядом поліцейських [1].

Вихід пасажирів, розташованих на задньому сидінні підозрюваного автомобіля, здійснюється через ліві двері автомобіля (двері, які краще видно і контролюються поліцейськими) по одному, по черзі. Рух і затримання кожного з них відбувається аналогічно до попереднього пасажирів і водія. Всі затримані розташовуються в одному місці і знаходяться під постійним наглядом поліцейських. Після отримання інформації від підозрюваних про кількість пасажирів в автомобілі, поліцейський перевіряє надану йому інформацію шляхом подачі команди про вихід із затриманого транспортного засобу можливого підозрюваного, тобто діє за принципом «1+1» (де є один, там має бути й другий).

При високому ризику зупинення транспортного засобу в темний час доби поліцейські максимально використовують освітлення патрульних автомобілів додаткових підрозділів для отримання переваги під час проведення переміщення і затримання підозрюваних.

Двоє поліцейських під постійним контролем своїх колег проводять поверхневу перевірку автомобіля підозрюваних з метою виявлення осіб, заборонених предметів і знарядь скоєння правопорушення.

Завершення перевірки транспортного засобу патрульними поліцейськими, при високому рівні ризику, закінчується поверхневою перевіркою багажника автомобіля підозрюваних з метою виявлення заручників, заборонених предметів і знарядь скоєння правопорушення, а також майна здобутого, злочинним шляхом.

1. Закон України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015.

2. Інструкція із заходів безпеки при поводженні зі зброєю: Наказ МВС України № 70 від 01 лютого 2016 р.

3. Бортник С.М., Моргунов О.А. Тактика самозахисту та особистої безпеки працівників Національної поліції України: метод. рек. / за заг. ред. В.В. Сокурєнка // МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Каф. спец. фіз. підготовки ф-ту № 2. Київ: ФОП Кандиба Т.П., 2017. 136 с.

4. Тактико-спеціальна підготовка: посібник / упорядник М.М. Почтовий, рецензент М.В. Верповський / МВС України, Дніпропетровський держ. ун-т внутр. справ, Криворізький фак-т. Кривий Ріг, 2011. 129 с.

5. Посібник підготовки до занять по модульній програмі кандидатів на посади міліціонерів патрульно-постової служби / укл. С.І. Лещенко, Ю.О. Талалай, С.В. Валах, В.Б. Гуль, М.М. Клапошук, В.М. Мандригель, С.О. Мішенін, В.М. Сазонов; рец.: Ю.А. Ведерніков, О.М. Черевач // Училище проф. підгот. прац. міліції при Юридичній академії МВС України. Кривий Ріг, 2005. 544 с.

Кравченко Наталія Миколаївна
старший офіцер навчально-методичного відділення Київського факультету Національної академії Національної гвардії України, ад'юнкт Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СЛУЖБОВО-БОЙОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СИЛ ОХОРОНИ ПРАВОПОРЯДКУ: ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ

Особливостями професійної діяльності особового складу сил охорони правопорядку є постійне нервово-психічне напруження, фізичне перенавантаження, дефіцит часу для прийняття рішень, можливість виникнення нової складної ситуації чи погіршення наявної.

Зазначені психологічні особливості професійної діяльності особового складу сил охорони правопорядку вимагають використання сучасних науково обґрунтованих підходів до розроблення та практичного впровадження заходів морально-психологічного забезпечення професійної діяльності особового складу сил охорони правопорядку [1].

Таким чином, у правоохоронних формуваннях України морально-психологічне забезпечення є об'єктивною необхідністю, яка сприяє підтриманню готовності та здатності виконувати завдання службово-бойової діяльності.

У працях вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема, В.Г. Андрусюка, Л.М. Балаба-

нової, О.М. Бандурки, С.П. Бочарової, О.В. Землянської, В.О. Лефтерова, І.І. Приходька, В.В. Рибалки, В.О. Татенка, О.В. Тімченка досліджувались питання психологічного забезпечення в системі правоохоронних органів, але проаналізувавши роботи, ми дійшли висновку, що до цього часу питання психологічного забезпечення службово-бойової діяльності сил охорони правопорядку не було предметом досконалого вивчення. У наукових дослідження висвітлювались лише окремі його аспекти.

У наказі МВС України «Про затвердження Положення про психологічне забезпечення в Національній гвардії України» зазначається, що психологічне забезпечення – комплекс психодіагностичних, психоформуючих, психопрофілактичних і психокорекційних заходів, спрямованих на вивчення, формування та розвиток в особового складу Національної гвардії України професійно важливих психічних якостей, підтримання та відновлення оптимальних психічних станів, необхідних для успішного виконання службово-бойових завдань, збереження високого рівня психологічної безпеки та психологічного стану, запобігання виникненню професійної деформації [2].

У свою чергу, в наказі МВС України «Про затвердження Порядку психологічного забезпечення в Державній службі України з надзвичайних ситуацій» психологічне забезпечення розуміють, як комплекс психодіагностичних, психопрофілактичних і психокорекційних заходів, спрямованих на вивчення, формування та розвиток в осіб рядового і начальницького складу, рятувальників та працівників професійно важливих психологічних якостей, підтримання позитивних психічних станів, необхідних для успішного виконання завдань за призначенням та збереження високого рівня психологічної безпеки [3].

Що стосується основного призначення психологічного забезпечення, то воно полягає у формуванні в особового складу військ (сил) Збройних Сил України мотивів, установок, настроїв, високого рівня морально-психологічного стану, необхідного для якісного виконання бойових завдань, здатності переносити значні нервово-емоційні навантаження бойових дій.

Слід зауважити, що найважливішими прикладними завданнями психологічної роботи у силах охорони правопорядку України, до яких віднесено НГУ, Службу безпеки України (СБУ), Міністерство внутрішніх справ (МВС) України, Державну прикордонну службу України (ДПСУ), Військову службу правопорядку Збройних Сил України (ЗСУ), Управління державної охорони України, є організація заходів психологічної роботи щодо забезпечення бойової і мобілізаційної готовності, виконання службово-бойових завдань, несення вартової і внутрішньої служби; вивчення молодого поповнення і розроблення пропозицій щодо його раціонального розподілу; вивчення індивідуально-психологічних особливостей військовослужбовців, соціально-психологічних процесів і явищ у військових колективах і прогнозування їх розвитку; формування здорового психологічного клімату у військових колективах; психологічний аналіз службово-бойової діяльності, навчального процесу, роботи з особовим складом і вироблення заходів щодо підвищення їх ефективності; збереження психологічної безпеки особового складу, запобігання розвитку негативних психічних станів, які можуть виникати при виконанні службово-бойових завдань; організація психологічної допомоги військовослужбовцям, членам їх сімей і цивільному персоналу [4].

Крім того, на прикладі Національної гвардії України, як військового формування, яке входить до складу сил охорони правопорядку, основними завданнями психологічного забезпечення є організація та проведення професійно-психологічного відбору кандидатів для проходження військової служби в НГУ, для участі в міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки у складі національного персоналу або національного контингенту, навчання у вищих військових навчальних закладах (навчальних військових частинах (центрах)), військовослужбовців перед призначенням на вищі посади; надання допомоги командирам (начальникам) військових частин з питань створення ефективної системи підтримання психологічної готовності, стійкості та надійності особового складу для виконання службово-бойових завдань; організація та проведення професійно-психологічної підготовки особового складу з урахуванням специфіки та умов виконання завдань служби; запровадження новітніх психологічних і психотренінгових технологій, зокрема за напрямками службово-бойової діяльності, у тому числі із застосуванням комп'ютерної техніки (автоматизованих психодіагностичних комплексів, поліграфів, приладів зворотного біологічного зв'язку), для вивчення, оцінки і прогнозування професійної діяльності особового складу; проведення соціометричних та соціально-психологічних досліджень військових колективів, вивчення та моніторинг соціально-психологічного клімату у військових колективах, рейтингу і стилю керівництва посадових осіб та надання рекомендацій командирам (начальникам) щодо формування необхідного рівня їх сприйнятливості, згуртування колективу, створення обстановки високої вимогливості і взаємодопомоги; здійснення психологічного аналізу причин та умов травматизму, суїцидів (спроб суїцидів), загибелі особового складу НГУ та підготовка рекомендацій щодо їх попере-

дження; проведення психопрофілактичної роботи, спрямованої на збереження, зміцнення і відновлення психологічної безпеки та психологічного здоров'я особового складу, попередження виникнення соціально-психологічної та особистісної дезадаптації; виконання комплексу заходів психологічної допомоги, підтримки та реабілітації військовослужбовців, які постраждали внаслідок дії службово-бойових стрес-факторів, перебували в екстремальних (бойових) умовах, застосовували зброю на ураження; науково-дослідницьке та методичне супроводження виконання основних завдань підрозділами психологічної служби [2].

Ми вважаємо, що перелік основних завдань у наказі не є вичерпним і до них необхідно віднести такі: формування в особового складу високої морально-психологічної стійкості, готовності і здатності успішно виконати поставлені завдання; роз'яснювати особовому складу державну політику в області оборони і безпеки України, рішень військово-політичного керівництва країни; оперативне роз'яснення отриманих завдань, наказів командирів і мобілізація особового складу на їх виконання, безперервне бойове інформування про військово-політичну обстановку, що склалася; підтримка правопорядку і військової дисципліни, постійна оцінка морально-психологічного стану особового складу, здійснення психологічного супроводження бойових дій, прогнозування і зниження психогенних втрат; підтримка і своєчасне відновлення духовних і фізичних сил військовослужбовців, створення умов для їх психологічної реабілітації, організації відпочинку і дозвілля; підвищення пильності і бойової настороженості, створення сприятливої морально-психологічної обстановки в районах ведення бойових дій; захист особового складу від інформаційно-психологічної дії противника; соціальний захист військовослужбовців.

Отже, в ході підготовки фахівців сил охорони правопорядку особливу увагу необхідно приділити їх морально-психологічному забезпеченню, яке є запорукою високого морального духу та високого морально-психологічного стану, як складової бойового потенціалу держави.

Таким чином, ми вважаємо, що має бути чітка система морально-психологічного забезпечення з метою формування в особового складу високих морально-психологічних якостей та психологічної готовності до вирішення службово-бойових завдань.

1. Сучасний стан психологічного забезпечення професійної діяльності сил охорони правопорядку: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. (м. Харків, 29 вересня 2017 року). Харків: Національна академія НГУ, 2017. 3 с.

2. Про затвердження Положення про психологічне забезпечення в Національній гвардії України: наказ МВС України від 08.12.2016 № 1285. *Офіційний вісник України*. 2017. № 13. Ст. 379.

3. Про затвердження Порядку психологічного забезпечення в Державній службі України з надзвичайних ситуацій: наказ МВС України від 31.08.2017 № 747. *Офіційний вісник України*. 2017. № 96. Ст. 2944.

4. Ілляк О. О. Сутність і зміст морально-психологічного забезпечення дій військ // Морально-психологічне забезпечення службово-бойової діяльності внутрішніх військ МВС України: навч. посібник / В.В. Говоруха, О.О. Ілляк. Харків: ВІ ВВ МВС України, 2002. 279 с.

Ткаченко Сергій Євгенович
ад'юнкт докторантури та аспірантури
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ УПРАВЛІННЯ ІНСПЕКЦІЇ З ОСОБОВОГО СКЛАДУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ТА ЙОГО СУТНІСТЬ

Забезпечення прав і свобод людини і громадянина є одним із пріоритетних завдань держави, але на шляху до досягнення такої мети виникає значна кількість перепон, що можуть вплинути на відповідний процес. Разом із цим Національна поліція України є однією із найбільш впливових державних інституцій, метою діяльності якої є забезпечення прав і свобод людини і громадянина та убезпечення осіб від їх порушення. У свою чергу, ефективність виконання Національною поліцією України своїх функцій залежить і від дотримання безпосередньо поліцейськими чинного законодавства.

На сьогоднішній день система забезпечення дотримання дисципліни і законності в системі Національної поліції України є досить багатоелементною. Однією із відповідних інституцій є інспекція з особового складу, що функціонує для зміцнення дисципліни і законності, виявлення та попередження службових правопорушень працівниками Національної поліції України.

Перш за все належить виокремити поняття дисципліни (лат. *disciplina*), яке вченими трактується як певний порядок поведінки людей, що відповідає усталеним у суспільстві нор-

мам права і моралі або вимогам певної організації, або як обов'язкове для усіх членів будь-якого колективу підпорядкування встановленому порядку, правилам [1]. Але, незважаючи на наукові інтерпретації, законодавець у Законі України від 15.03.2018 № 2337-VIII «Про дисциплінарний статут Національної поліції України» регламентує, що службова дисципліна – дотримання поліцейським Конституції і законів України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, актів Президента України і Кабінету Міністрів України, наказів Національної поліції України, нормативно-правових актів Міністерства внутрішніх справ України, Присяги поліцейського, наказів керівників [2].

Утім у науковій літературі зазначають, що термін «законність» застосовується у двох аспектах: широкому і вузькому. У широкому сенсі під законністю розуміють дотримання всіма громадянами й організаціями законів і підзаконних актів, тобто необхідний державі спосіб поведінки населення, а у вузькому, законність виступає принципом діяльності державного апарату щодо здійснення своїх владних функцій у чітких межах закону, пов'язаних із забезпеченням прав громадян та громадських організацій [3]. Саме вузьке розуміння вказаного поняття і відображає необхідний для даного дослідження сенс. Так, і в Конституції України визначено, що законність – це принцип діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових осіб, громадян та їх об'єднань, який зобов'язує їх дотримуватися Конституції і законів України [4].

Саме порушення вказаних положень і є об'єктами пошуку для інспекцій з особового складу з метою виявлення таких працівників та притягнення їх до відповідальності, оскільки від дотримання дисципліни і законності залежить ефективність роботи Національної поліції України, а також імідж відповідного органу, що відіграє значну роль у питанні розвитку та удосконалення роботи поліції для служіння суспільству.

У свою чергу, управління інспекції з особового складу є структурним підрозділом Департаменту кадрового забезпечення Національної поліції України, одним з завдань якого є організація роботи зі зміцнення дисципліни та законності в діяльності поліцейських, проведення службових розслідувань [5].

Водночас аналіз основних функцій Департаменту кадрового забезпечення Національної поліції України дає змогу виділити серед них функції управління інспекції з особового складу, а саме: здійснення контролю за виконанням нормативних актів МВС України з питань кадрового забезпечення поліції, дотриманням порядку проходження служби поліцейськими; участь в інспектуванні та перевірці організації роботи з кадрами в органах поліції, підготовка пропозицій щодо усунення виявлених недоліків тощо [5].

Таким чином, завдяки аналізу підходів до розуміння понять «дисципліна», «службова дисципліна» та «законність», а також дослідженню нормативно-правового підґрунтя функціонування управління інспекції з особового складу Національної поліції України, підведено такі підсумки:

1. Наукові джерела вказують на те, що дисципліною є необхідний державі спосіб поведінки населення, а інтерпретуючи дане положення на діяльність Національної поліції України, є підстави стверджувати про тотожність поняття дисципліни і законності, оскільки дані положення регулюють однакові правовідносини – дотримання норм чинного законодавства конкретними представниками органу державної влади.

2. У свою чергу, Дисциплінарний статут Національної поліції України деталізує вищевказані положення та визначає, що службовою дисципліною є дотримання поліцейським Конституції і законів України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, актів Президента України і Кабінету Міністрів України, наказів Національної поліції України, нормативно-правових актів Міністерства внутрішніх справ України, Присяги поліцейського, наказів керівників.

3. Сутність управління інспекції з особового складу департаменту кадрового забезпечення Національної поліції України полягає у тому, що відповідний орган зобов'язаний, в рамках визначених йому повноважень та у законний спосіб, здійснювати контроль за виконанням поліцейськими своїх службових повноважень.

4. Правові підстави функціонування відповідного органу не врегульовано окремим нормативно-правовим актом, а його функції і цілі виражаються у завданнях та цілях департаменту кадрового забезпечення Національної поліції України, а разом із тим процедура виконання окремих функцій, покладених на управління інспекції з особового складу (наприклад проведення службових розслідувань), викладено у Законі України «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» та багатьох інших відомчих нормативно-правових актах.

1. Марушій О.А. Поняття законності та дисципліни в діяльності органів виконавчої влади // Lviv Polytechnic National University Institutional Repository. URL: <http://ena.lp.edu.ua>

2. Про дисциплінарний статут Національної поліції України: Закон України від 15.03.2018 №

2337-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 29. Ст. 233.

3. Samokhvalov V. Zakonnist' ta spravedlyvist': problemy spivvidnoshennya // *Mizhnarodna politseys'ka entsyklopediya u 10 t.; vidp. red. Yu. I. Rymarenko, Ya. Yu. Kondrat'yev, V. Ya. Tatsiy, Yu. S. Shemshuchenko. K.: In Yure*, 2003. T. 1. S. 220–223.

4. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 2-го скликання від 28.06.1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30.

5. Про затвердження Положення про Департамент кадрового забезпечення Національної поліції України: наказ Національної поліції України від 12.12.2015 № 136. URL: <https://www.npu.gov.ua/uk/publish/article/1802871>

Турчаніков Микола Олександрович
викладач кафедри
спеціальної фізичної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

АКТУАЛЬНІСТЬ СЛУЖБОВО-БОЙОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Національна безпека – це захищеність життєво важливих інтересів громадян України, а також запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам у сферах правоохоронної діяльності [2]. Саме з цим терміном тісно пов'язане поняття «публічний порядок та безпека». В умовах сьогодення українці звикли, що саме на поліцію покладається обов'язок охорони громадського порядку та забезпечення громадської безпеки, але для гарантії виконання цих обов'язків велику роль відіграє Національна гвардія.

Публічна безпека являє собою захищеність населення від злочинних посягань на права громадян та їх об'єднань. Якщо йдеться про суспільну безпеку, то необхідно зазначити не тільки про суспільство, але й про безпеку держави, особливо під час масових заходів або заворушень. Характер дій сил охорони правопорядку з охорони публічного порядку за звичайних і за надзвичайних обставин є різним [1]. Найбільш важлива роль належить Національній поліції та Національній гвардії, адже саме вони перші реагують на надзвичайні події, тому від їх підготовки залежить стан захищеності громадян. Звісно, що у практиці усіх держав у разі ускладнення соціально-політичної обстановки до надзвичайного рівня для відновлення правопорядку залучають будь-які підрозділи (поліцейські (поліція особливого призначення, КОРД) чи військові) незалежно від їх призначення (по суті, використовують поза призначенням). У такому разі методи дій підрозділів правоохоронних органів змушені перетворюватися з методів оперативно-службової діяльності на методи службово-бойової діяльності (або наближатися до них) [2].

Підрозділи усіх силових структур, які можуть залучатися до забезпечення громадської безпеки у надзвичайних обставинах, переходять на методи службово-бойової діяльності. Тоді до сил охорони правопорядку, які залучаються до службово-бойової діяльності у сфері безпеки, можна віднести у широкому розумінні правоохоронні і військові органи держави, у складі яких є підрозділи (частини, з'єднання), котрі відповідно до чинного законодавства призначені для виконання таких завдань:

– забезпечення захисту територіальної цілісності держави, захисту конституційного ладу та державної влади від спроби їх зміни або захоплення шляхом насильства;

– охорона громадського порядку та забезпечення публічної безпеки, забезпечення особистої безпеки громадян, охорона їх прав і свобод, життя, власності від протиправних та злочинних посягань;

– охорона об'єктів державного значення, військових об'єктів, спеціальних і військових вантажів, дипломатичних представництв і консульських установ іноземних держав на території країни;

– конвоювання осіб, узятих під варту, підсудних, осіб, засуджених до позбавлення волі, і охорона їх під час судового засідання, а також під час екстрадиції осіб за межі країни;

– здійснення заходів, пов'язаних з припиненням актів організованої злочинності, тероризму, диверсій, у випадках загрози життю громадян, захоплення заручників, транспорту й об'єктів населених пунктів та у частині роззброєння і ліквідації незаконних збройних формувань;

– забезпечення безпеки органів державної влади і судів;

– переслідування і затримання осіб, що взяті під варту, підсудних і осіб, засуджених до позбавлення волі, або заарештованих, які втекли з-під варті;

– підтримання публічного порядку на території надзвичайної ситуації техногенного, природного і військового характеру;

- ліквідація проявів групової непокори, заворушень в установах виконання покарань і слідчих ізоляторах;
- участь у припиненні збройних сутичок та інших протиправних дій на державному кордоні;
- підтримання правового режиму надзвичайного стану в країні;
- надання допомоги Збройним Силам у виконанні заходів територіальної оборони, заходів, спрямованих на дотримання режиму воєнного стану.

Ці завдання виконують у плановому, регулярному порядку та під час проведення спеціальних заходів (операцій) за надзвичайних обставин мирного і воєнного часу з використанням правоохоронних, поліцейських, військових та інших методів [1].

На сьогоднішній день службово-бойова діяльність є частиною структури Міністерства внутрішніх справ України, що призначена для забезпечення публічної безпеки, особливо під час масових заходів або заворушень, охорони важливих державних об'єктів, а також виконання інших спеціальних завдань у сфері національної безпеки.

1. Шляхи вдосконалення наукового супроводу службово-бойової діяльності сил охорони правопорядку / І.О. Кириченко, В.Ю. Богданович, В.В. Крутов та ін. *Честь і закон*. 2009. № 1. С. 3–23.

2. URL: https://pidruchniki.com/10310208/politologiya/natsionalna_bezpeka_ukrayini.

Фоменкова Катерина Сергіївна
юрисконсульт відділу правового
забезпечення Головного управління
Національної поліції
в Дніпропетровській області

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ АТЕСТУВАННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ В УМОВАХ РЕФОРМИ ОРГАНІВ ТА ПІДРОЗДІЛІВ ПОЛІЦІЇ

З часу проголошення незалежності Україна перебуває в процесі реформування системи органів державної влади та системи місцевого самоврядування, форм і методів їх роботи, територіальної організації влади, пошуку способів та інструментів забезпечення прав і свобод людини і громадянина.

Одним із головних завдань, що потребує своєчасного вирішення Українською державою в сучасних умовах, залишається успішне завершення реформи правоохоронної системи та низки інших.

Так, невід'ємною частиною втілення реформи правоохоронних органів у життя стало проведення атестування поліцейських. Атестування поліцейських стало новелою в органах державної влади, яке втілюється в життя разом із прийняттям Закону України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 року [5].

Однак, враховуючи негативні підсумки проведеної масової атестації поліцейських, дослідження даного питання залишається актуальним на сьогодні.

Відповідно до Словника законодавчих і нормативних термінів, атестація – процедура оцінювання відповідності вимогам нормативних документів санітарно-епідеміологічного, ветеринарно-санітарного й технічного стану виробництва молока, молочної сировини та молочних продуктів [3]. Юридична енциклопедія трактує поняття атестації як (від лат. *attestation* – свідчення, підтвердження) перевірку й оцінювання ділової кваліфікації працівників на предмет їх відповідності займаній посаді або здійснюваній роботі. Метою атестації є найбільш раціональне використання кадрів, підвищення ефективності їхньої праці [1, с. 672].

Кримська О.М. також зазначає атестацію як організаційно-правову форму контролю професійного розвитку працівника з метою визначення рівня його професіоналізму, а також його відповідності займаній посаді, що здійснюється шляхом перевірки та оцінки його ділових та особистих якостей, ефективності виконання покладених завдань [4, с. 305].

Атестування – нове поняття в українському законодавстві, яке на даний час на достатньому рівні не є дослідженим, воно стосується процесу проходження атестації, в ході якої здійснюється оцінка ділової кваліфікації працівників на предмет їх відповідності займаній посаді або здійснюваній роботі. Процедура атестування сприяє підвищенню знань, якостей роботи, слугує забезпеченню якісного виконання службових обов'язків.

Так, на підставі ст. 57 Закону України «Про Національну поліцію», а також Інструкції про порядок проведення атестування поліцейських, затвердженої наказом МВС України 17.11.2015 № 1465, з метою оцінки ділових, професійних, особистих якостей поліцейських, їх освітнього та кваліфікаційного рівнів, на підставі глибокого і всебічного вивчення, визначення відповідності посадам, а також перспектив їхньої службової кар'єри при призначенні на вищу посаду, переміщення на нижчу, звільнення зі служби в поліції

через службову невідповідність, було проведено атестування поліцейських.

При цьому слід зауважити, що атестування є не лише «первинним», тобто переатестацією всіх працівників колишньої міліції, яка мала місце у 2015–2016 роках, а може здійснюватися регулярно, адже вона є механізмом індивідуальної оцінки кожного поліцейського, який дозволяє підвищити ефективність роботи поліції.

Для реалізації кадрової політики в органах Національної поліції України, в кадровій діяльності слід застосовувати: ефективні технології прогнозування та перспективного планування; моніторинг оцінювання кадрового потенціалу органів Національної поліції України та визначення потреби у фахівцях відповідного напрямку; формування діючого зовнішнього та внутрішнього резерву на заміщення вакантних посад працівників Національної поліції; використання інноваційних підходів щодо відбору, визначення професійної придатності, мотивації кандидатів на службу; створення прозорого механізму конкурсного відбору; створення сприятливих умов професіоналізації працівників відповідно до стратегічних програм професійного розвитку; сприяння професійному зростанню на засадах змагальності та неперервного професійно-особистісного розвитку; оцінювання професійної придатності шляхом проведення чергових та позачергових атестацій, кваліфікаційних та конкурсних іспитів; розроблення та запровадження раціональної системи стимулювання службової діяльності правоохоронців.

Проведення атестації поліцейських в Україні є однією зі складових реформи поліції. Відомим став здебільшого сам процес атестації, а не його результати, тому ефективність атестації залишається відкритим питанням для багатьох.

Так, особами, які не пройшли атестацію, було оскаржено рішення атестаційних комісій шляхом подання адміністративних позовів до адміністративних судів, до компетенції яких віднесено розгляд і вирішення даного предмета спірних правовідносин. Більшість вказаних адміністративних позовів судами першої інстанції було задоволено та визнано проведення такої атестації протиправною та такою, що не відповідає чинному законодавству. Судами апеляційної інстанції такі рішення було залишено без змін.

В результаті розгляду зазначених справ з оскарження результатів проведення атестації рішення атестаційних комісій визнавались протиправними, були скасовані накази про звільнення та поновлено осіб на службі в поліції з виплатою грошового забезпечення за час вимушеного прогулу.

Суди винесли постанови про поновлення на службі 2105 (44,6 %) працівників поліції, які були звільнені за результатами негативних висновків атестаційних комісій у 2015–2016 роках [2].

Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду у справі № 820/4588/16 в постанові від 15.11.2018 року дійшов такого висновку: кожна із зазначених у ч. 2 ст. 57 Закону України "Про Національну поліцію" підстав проведення атестування повинна бути пов'язана з певними передумовами, зокрема, атестування, яке призначається для вирішення питання про звільнення зі служби в поліції через службову невідповідність, повинне бути зумовлене існуванням реальних підстав до звільнення, як то неналежне виконання службових обов'язків, порушення встановленого чинним законодавством порядку і правил несення служби тощо.

Слід зазначити, що мета атестування, закріплена у ч. 1 ст. 57 Закону України «Про Національну поліцію», не утворює самостійну підставу для проведення атестування і перебуває у системному взаємозв'язку з вичерпними підставами, визначеними у частині другій згаданої статті [2].

На підставі вищевикладеного, слід назвати основні наслідки проведення атестації поліцейських в Україні:

- перенавантаженість окружних адміністративних судів;
- витрата коштів поліцейськими на подання позовів до суду;
- збитки, понесені ГУНП за подання апеляційних та касаційних скарг на рішення судів I та II інстанцій;
- збитки, понесені ГУНП за результатами винесених рішень судами про стягнення з ГУНП на користь поліцейських середнього заробітку за час вимушеного прогулу;
- витрата часу та залучення особового складу для формування нових атестаційних комісій, направлення поліцейських на повторну атестацію після винесення рішення суду про скасування наказу про звільнення та поновлення на посаді.

Виходячи з вищезазначеного, слід зазначити, що процедура атестування поліцейських в Україні потребує удосконалення, запровадження сучасних більш удосконалених технологій, створення сприятливих умов для професійного розвитку поліцейських в ході несення служби, оцінки професійної придатності шляхом проведення чергових та позачергових атестацій, розроблення системи службової діяльності правоохоронців. Крім того, потребує дослідження поняття «атестування», як процесу проходження атестації поліцейськими.

1. Бажан М.П. Юридична енциклопедія. Київ: Українська енциклопедія, 1998.

2. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: reyestr.court.gov.ua.

3. Словник законодавчих і нормативних термінів: термінологічний словник / М.І. Іншин,

І.М. Шопіна, Г.О. Якимов. Київ: Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. 487 с.

4. Кримська О.М. Атестація та її вплив на професійне зростання працівника. *Публічне право*. 2012. № 1 (5). С. 302–306.

5. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41. Ст. 379.

Біденчук Тетяна Миколаївна,

Манойло Олег Олегович –

курсанти факультету підготовки фахівців
для підрозділів кримінальної поліції

Науковий керівник –

Казначесв Дмитро Георгійович,

доцент кафедри тактико-спеціальної
підготовки Дніпропетровського
державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСОБИСТОЇ БЕЗПЕКИ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ

Як відомо, Україна користується досвідом зарубіжних країн, адже значний масив різноманітного і різноаспектного досвіду підготовки кадрів для поліцейських служб накопичено за кордоном.

Зміцнення правопорядку є однією з найгостріших державних проблем, але водночас необхідно набувати нових навичок та досвіду щодо забезпечення особистої безпеки самого захисника закону. Адже вони постійно знаходяться під загрозою, оскільки рівень кримінальних злочинів щороку тільки зростає, а це є реальною загрозою для демократії. Неможливо сказати, що в Україні в цьому напрямі нічого не робиться, за останні декілька років було прикладено багато зусиль для створення нової поліції.

Вивчення закордонного досвіду щодо покращення особистої безпеки, підвищення розкриття злочинів, а також самої підготовки поліцейських є необхідним та обов'язковим сьогодні. Потребує вивчення і проблема координації та співпраці у сфері навчання і перепідготовки кадрів – тобто застосування єдиних уніфікованих стандартів поліцейської підготовки. Особливою ознакою розвитку системи професійної підготовки поліції країн ЄС з 90-х років стала тенденція до її інтеграції. Європейська інтеграція у сфері освіти служить цілям підвищення якості, створення сприятливих умов для реалізації громадянами Євросоюзу права на освіту [1].

Варто зазначити, що у 80-ті роки минулого сторіччя в Угорщині, Болгарії, Польщі, Румунії, Чехії, прибалтійських країнах було переглянуто концептуальні засади та стандарти управління, посилено професійну підготовку і професійну освіту поліцейських. Кількість самих освітніх одиниць, що готують і здійснюють перепідготовку поліцейських, було збільшено. У процесі розвитку самої поліції в Європі склалися й різні типи професійної підготовки поліцейських. Найбільш характерними можна вважати французьку і британську системи професійного навчання співробітників поліції. Зокрема, французька система підготовки поліцейських кадрів є однією з найстаріших у світі й має централізований характер [2].

Поліцейське навчання «британського типу» спрямоване на те, щоб дати майбутнім констеблям і офіцерам поліції реальні практичні навички їх майбутньої роботи, а не абстрактні від життя уривчасті академічні пізнання в тій або іншій галузі права. Країни Південно-Східної Європи, що отримали спадщину від соціалістичного ладу, залишили систему освіти поліцейських, яка передбачає як початкову і середню професійну освіту, так і вищу освіту. При цьому передбачено, що офіцерів поліції з початку 90-х років минулого сторіччя у цих країнах, як і раніше, можуть готувати не тільки спеціалізовані освітні установи національних МВС, але й цивільні університети та інститути. Пояснюється це кадровим голодом у поліції названих держав. А він, у свою чергу, спричинений неможливістю національних урядів забезпечити поліцейським рівень матеріального забезпечення, зарплат і соціальних послуг, що їх мають поліцейські в «старих» державах Євросоюзу [1].

Поліцейським України необхідний високий професіоналізм, навіть у критичних ситуаціях, а, як відомо, він досягається не лише завдяки глибокій професійній підготовці у фахових поліцейських закладах освіти, але й у знаннях щодо забезпечення своєї безпеки від час виконання службових обов'язків.

На сьогоднішній день небезпека для поліцейського існує постійно: під час патрулювання, чергування та навіть носіння форми (навіть для курсанта) – це пов'язано з низьким

рівнем освіченості населення щодо звань поліції.

Як показує статистика, забезпечення особистої безпеки поліцейського, на жаль, не має високого рівня, що і спричиняє травмування, каліцтво, психічні розлади, поранення та навіть їх загибель (у тому числі самогубство). Через наявність великої кількості зброї у злочинців, загроза для співробітників поліції щоденно зростає [3]. Тому вкрай необхідне запозичення досвіду зарубіжних країн для нашої безпеки.

В першу чергу особиста безпека забезпечується індивідуально-психологічними особливостями, рівнем фізичної підготовки та інтелекту, рівнем моральних якостей, рівнем та змістом віктимності (здатність стати жертвою), наявністю професійних якостей та досвіду, а також самостійно вирішувати конфліктні ситуації та правильно діяти у стресових ситуаціях.

Зазвичай, поліцейські зосереджені в першу чергу на забезпеченні безпеки інших людей, ніж самих себе. З одного боку, це є великим плюсом, але з іншого – імовірність загрози для самого поліцейського збільшується в рази [3].

Стресові ситуації частіше вибивають поліцейських із зони комфорту і вони не знають як правильно діяти. Точніше, у звичайній ситуації вони б пам'ятали алгоритм дій, а от у стресовій – розгублюються. Співробітникам Національної поліції України необхідно діяти як поліцейські США, Німеччини, Франції тощо – накопичувати свій індивідуальний набір засобів, методів та підходів до вирішення екстрених та небезпечних ситуацій. Не дарма кажуть, що діяти на крок вперед завжди є успіхом, адже в такий спосіб копи можуть відвертати трагічні наслідки.

Також звернемо увагу на знання поліцейськими Закону України «Про Національну поліцію», а саме ст. 43 «Порядок застосування поліцейських заходів примусу», ст. 44 «Застосування фізичної сили», ст. 45 «Застосування спеціальних засобів», особливо ст. 46 «Застосування вогнепальної зброї» [4]. Саме обізнаність у застосуванні фізичної сили, спецзасобів чи вогнепальної зброї дає неабияку перевагу поліцейським у різних ситуаціях службово-бойової діяльності, в тому числі й екстремальних.

Але, на превеликий жаль, дуже часто з новин звучить інформація про загибель працівників Національної поліції, а це, в свою чергу, свідчить про недоліки в забезпеченні особистої безпеки поліцейських.

Великий внесок США робить через створення нових програм та проєктів, серед них є такі: «Вживання поліцейського при виїзді на місце події», «Вживання поліцейського під час рейду по вилученню наркотиків», «Вживання поліцейського під час здійснення затримання», «Вживання на вулиці», а також курс забезпечення особистої безпеки жінок-поліцейських тощо.

Сутність таких програм полягає у введенні нових тактичних прийомів, які можуть врятувати життя та мінімізувати ризик. Вивчення таких програм повинно бути і є обов'язковим. В першу чергу під час вивчення таких програм тренери намагаються донести до поліцейського основні правила забезпечення особистої безпеки та вироблення алгоритму дій під час тієї чи іншої ситуації. Також повинна бути робота з психологами, адже психологічна підготовка відіграє основну роль при вирішенні складних службових ситуацій (особливо при затриманні особи зі зброєю: вогнепальною або холодною).

В США вже давно проводять аналіз таких ситуацій:

- причини загибелі поліцейських;
- особливості дій у команді;
- узагальнення психологічного портрета «поліцейського-жертви»;
- визначення умов та факторів, що сприяють забезпеченню особистої безпеки [3].

Проблема особистої безпеки поліцейських є актуальною в усіх країнах світу, тому вдосконалення знань, відпрацювання практичних навичок є певною гарантією хоча б правильного алгоритму дій у тій чи іншій ситуації, навіть в умовах стресу. Також не було б зайвим впровадження в українське законодавство іноземних програм щодо забезпечення особистої безпеки поліцейського та мінімізації професійного ризику під час виконання службових обов'язків, покладених державою.

---

1. Примаєв В.П. Особливості підготовки поліцейських кадрів країн Євросоюзу в другій половині XX – початку XXI століття. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. № 1(7)/2013. С. 199–202.

2. Киселев А.К. Социальная и образовательная политика стран Евросоюза в подготовке полицейских кадров (вторая половина XX – начало XXI вв.): автореф. дис. ... д-ра ист. наук: 07.00.03. Ставрополь, 2011. 58 с.

3. Трояновський В.С. Особиста безпека поліцейського під час виконання службових обов'язків: зарубіжний досвід. *Південноукраїнський правничий часопис*. № 1. 2016. С. 74–76.

4. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ ТА БЕЗПЕКИ: ВІТЧИЗНЯНИЙ І ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Курінний Євген Володимирович
професор кафедри адміністративного
та господарського права Запорізького
національного університету,
доктор юридичних наук, професор

НОВИЙ ФОРМАТ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Національна безпека є тією ключовою складовою соціального життя, без належного і достатнього рівня якої неможливо сподіватись на мирне та безпечне функціонування будь-якого державного утворення, що прагне зміцнення власної міжнародної правосуб'єктності і не бажає втрачати засадничі ознаки свого суверенітету.

Події останніх п'яти років в Україні показали, до яких негативних результатів може призвести поверхове і злочинно самонадійне ставлення до проблем національної безпеки. Втрата майже десяти відсотків території країни і двадцяти відсотків економіки держави, сотні тисяч скалічених людських доль та туманність перспектив подальшого існування 42-мільйонної країни – ось головні складові, на жаль, поки що не остаточної, ціни недоугої, викривленої приватно-клановими інтересами української державної політики кінця минулого ХХ та початку теперішнього ХХІ століття.

Пошуки виходу з цієї непростой ситуації, що склалася, вимагають прийняття невідкладних та ефективних рішень у безпековій сфері, рішень не тільки спрямованих на усунення існуючих упущень та прогалин відповідної діяльності державних інститутів, а й недопущення надалі, насамперед стратегічних, помилок з боку українського суспільства і держави під час реалізації основних публічних потреб та інтересів, що стосуються організації та здійснення головних цілей, завдань і функцій національної безпеки України.

Правильність подальших кроків у зазначеній сфері буде залежати не тільки від своєчасності та дієвості відповідних законотворчих процесів, а й належного наукового їх супроводження. На нашу думку, насамперед це стосується науки адміністративного права, норми якого домінують у процесах забезпечення формування та реалізації національних безпекових інтересів.

На основі набутого практичного досвіду під час фактичної військової агресії північно-східного сусіда, з метою подальшого вдосконалення організації та здійснення заходів забезпечення національної безпеки Президентом України у 2015 році було підписано два важливих документа.

Перший – Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України». Основними цілями якої визначались: відновлення територіальної цілісності України у межах міжнародно-визнаного державного кордону України та забезпечення інтеграції України до Європейського Союзу та формування умов для вступу в НАТО [1].

Другий – Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року «Про нову редакцію Воєнної доктрини України». Відповідно до цього документа, положення Воєнної доктрини є похідними від Стратегії національної безпеки України, розвивають її положення за напрямками забезпечення воєнної безпеки та спрямовані на протидію агресії з боку Російської Федерації, досягнення Україною критеріїв, необхідних для набуття членства в Європейському Союзі та Організації Північноатлантичного договору [2].

Також не слід забувати про прийнятий 21 червня 2018 року Закон України «Про національну безпеку України», у пункті 9 статті 1 якого національна безпека України визначається як захищеність державного суверенітету, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз [3]. Цей законодавчий акт замінив інший, застарілий Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 року.

Аналіз чинних положень нормативно-правової бази у сфері забезпечення національ-

ної безпеки України свідчить про беззаперечне домінування у ній адміністративно-правового інструментарію. Нормами даної галузі права визначаються усі ключові елементи зазначеної сфери – поняття, воєнний конфлікт, воєнна безпека, громадська безпека і порядок, державна безпека, демократичний контроль, загрози національній безпеці України, збройний конфлікт, національні інтереси України тощо.

Зусиллями вітчизняних учених-адміністративістів аксіологічне сприйняття українського адміністративного права за останні роки суттєво розширилось. Зважаючи на поліструктурність предмета цієї галузі права та домінуюче положення його норм у процесах нормативно-правового закріплення та реалізації державної (владної) політики у переважній більшості чинних соціальних систем, нова суспільна сутність цієї галузі права полягає у тому, що воно є правом «забезпечення державної політики через діяльність публічних адміністрацій» (скорочено – «право забезпечення державної політики»).

Окрім наведеної новації, арсенал українського адміністративного права також має поповнитись такими новими категоріями як «об'єкт адміністративного права» та «адміністративні правові потреби», що співвідносяться між собою як форма й зміст.

Об'єкт права у порівнянні з предметом правового регулювання віддзеркалює інтелектуальну сторону права як головного важеля реалізації суспільних потреб та інтересів. Дана категорія має бути найголовнішою в ієрархії системи основних правових елементів, бо усілякій вольовій поведінці повинен передувати процес усвідомлення поставлених цілей та виконання завдань, що спричиняють її, за результатами якого має обиратись найбільш раціональний варіант вольової поведінки, що забезпечуватиме максимальну повноту та своєчасність реалізації потреб та інтересів, які формуються у суспільстві.

Тільки комплексне вивчення інтелектуальної та вольової сторін права дозволить виробити більш чітку уяву про його головне соціальне призначення, повніше розкрити його сутність і стратегічні завдання.

Крім напрямку дослідження загальнотеоретичних характеристик категорій «об'єкт права» та «правові потреби», необхідно не забувати й про прикладний вектор розкриття потенціалу зазначених категорій, зокрема під час процесів вдосконалення організації забезпечення національної безпеки в Україні. Також, використовуючи наведені теоретико-правові новації, можна більш чітко та конкретно визначити коло тих суспільних потреб, що стосуються порушеної проблеми.

На нашу думку, головною особливістю адміністративно-правового забезпечення національної безпеки України у теперішніх умовах є можливість використання двох форматів. Перший – традиційний підхід (старий, обмежений формат), коли нацбезпекові відносини розглядаються у рамках чинної, незмінної соціально-політичної моделі без будь-яких спроб реальних змін у ній. При цьому використовують застарілий, суто державно-управлінський інструментарій пострадянського адміністративного права, намагаючись вирішувати поточні, переважно тактичні за своєю сутністю завдання. Незважаючи на декларації про актуальність перспектив необхідності приєднання до міжнародних колективних безпекових організацій (насамперед НАТО), діюча українська кланово-олігархічна модель «дикого» капіталізму слугує своєрідним гарантом нездійсненності цих амбітних намірів та незмінності основного складу сучасного українського істеблішменту. Іншими словами, перший формат адміністративно-правового забезпечення нацбезпеки – це формат максимальної консервації існуючої з явними ознаками банкрутства вітчизняної оригінальної і водночас безперспективної пострадянської системи соціальної аморальності, де, незважаючи на красиві гасла, завжди був і є пріоритет власних приватно-кланових інтересів так званої української «еліти» над об'єктивними суспільними потребами.

Другий (новий) підхід до адміністративно-правового забезпечення національної безпеки України – це фактично повний або комплексний формат розв'язання явних та прихованих проблем, що безпосередньо або опосередковано стосуються безпекової сфери. Обрання цього підходу означає використання оновленого арсеналу українського адміністративного права, передусім його об'єкта, згрупування та систематизація відповідних правових потреб, на основі яких має формуватися та реалізовуватися сучасна, затребувана нашим суспільством державна (владна) політика. Поступова підготовка принципово нової вітчизняної цивілізаційної парадигми на засадах відновлення в українському суспільстві штучно знівельованих загальнолюдських цінностей та засадничих соціальних принципів, що, у свою чергу, детермінує беззастережне функціонування права на українському просторі як головного соціального інструментарію забезпечення правди, справедливості та відповідальності. Далі – прискорення формування інститутів громадянського суспільства та правової держави, стимулювання нових форм самоорганізації громадян, що, у свою чергу, сприятиме поновленню забутих, але не остаточно втрачених традицій української демократії. Приско-

рення виходу із затяжних системних криз сприятиме поступовому економічному зростанню та збільшенню чисельності представників середнього класу, гарантуватиме поетапне поновлення фактично втраченого суверенітету України, коли з осені 2008 року і до цього часу наша держава не може виконувати покладені на неї функції та завдання без зовнішньої фінансової підтримки (насамперед грошей МВФ).

Обрання нового формату забезпечення національної безпеки не тільки гарантуватиме безальтернативність досягнення належного рівня в усіх її складових (державній, економічній, екологічній, громадській, інформаційній, оборонній), а й слугуватиме надійною детермінантою перспективи демократичного та високоцивілізаційного розвитку України.

1.URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>

2.URL: <http://www.president.gov.ua/documents/5552015-19443>

3.Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.

Миронюк Роман Вікторович
професор кафедри адміністративного права,
процесу та адміністративної діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичного наук, професор

ОКРЕМІ ПИТАННЯ СУДОВОГО ОСКАРЖЕННЯ ПОСТАНОВ У СПРАВАХ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ВИНЕСЕНИХ ПРАЦІВНИКАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ (за результатами судової практики)

Серед органів адміністративно-деліктної юрисдикції, які розглядають справи про адміністративні правопорушення та виносять рішення у цих справах, найбільшими повноваженнями наділені органи Національної поліції. Відповідно, очевидним є той факт, що їх рішення (постанови) у справах про адміністративні правопорушення оскаржуються на предмет законності в порядку адміністративного судочинства найбільш часто. Так, аналіз Єдиного державного реєстру судових рішень (за весь період діяльності Національної поліції в період з вересня 2015 року по вересень 2018 року, тобто 3 роки) показує, що судами розглядалось понад 2500 таких категорій справ [1].

Великий масив судових справ, в яких посадові особи поліції виступають як відповідачі, тобто справи щодо оскарження рішень, дій або бездіяльності посадових осіб Національної поліції у зв'язку з притягненням до адміністративної відповідальності, пов'язаний з декількома взаємопов'язаними факторами: по-перше, значним рівнем порушення ПДР в нашій країні, а відповідно великою кількістю постанов у справах про порушення правил дорожнього руху, та прагненням порушниками використати можливість ухилення від відповідальності за рахунок звернення до суду та закінчення строку застосування заходів відповідальності; по-друге, процесуальною неграмотністю поліцейських щодо складення процесуальних документів та свідоме ігнорування вимог процесуального закону. Все це в сукупності і призводить до того, що дана категорія справ є суттєвою складовою діяльності загальних судів, як адміністративних судів.

Нижче доцільно здійснити аналіз основних процесуальних проблем, які виникають в судовій практиці розгляду даної категорії справ та з'ясувати позицію судів щодо їх вирішення. Так, ч. 3 ст. 288 КУпАП вказує на те, що постанову іншого органу (посадової особи) про накладення адміністративного стягнення, постанову у справі про адміністративне правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, зафіксоване в автоматичному режимі, можливо оскаржити або в районний, районний у місті, міський чи міськрайонний суд, у порядку, визначеному КАСУ, з особливостями, встановленими цим Кодексом [2], адміністративні суди мають розглядати справи, віднесені до їх юрисдикції виключно на підставі КАСУ й реалізовувати свої повноваження не лише у порядку, але й у межах, передбачених названим процесуальним законом [3].

Отже, розглядаючи справи за позовами щодо оскарження постанов про накладення адміністративних стягнень, адміністративні суди мають оцінювати рішення, дії чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень, керуючись ч. 2 ст. 2 КАСУ. На це вказує Вищий адміністративний суд України в свої Довідці від 29.01.2010 [4]. Про це свідчать і результати практики діяльності адміністративних судів. Так, Івано-Франківський міський суд розглянув справу

№ 344/14018/16-а за позовом до управління патрульної поліції і посадової особи патрульної поліції про визнання протиправними дій та скасування постанови у справі про адміністративне правопорушення (постанова від 19.12.2016) [5]. Суд звернув увагу на те, що посадовою особою поліції не складався протокол про адміністративне правопорушення, що обґрунтовувалося посиланням на ст. 258 КУпАП. Суд у винесеній постанові зазначив, що, аналізуючи положення ст. 258 КУпАП, можна дійти висновку, що ч. 2 цієї статті містить дві рівноцінні підстави, коли протокол про адміністративне правопорушення не складається: у випадках вчинення адміністративних правопорушень, які розглядаються Національною поліцією, та адміністративних проступків, які вчиняються в сфері забезпечення безпеки дорожнього руху та є зафіксованими в автоматичному режимі. Натомість ч. 5 цієї ж статті КУпАП суперечить попередній нормі закону, оскільки в ній зазначено, крім іншого, що протокол про вчинення адміністративного правопорушення не складається у сфері забезпечення дорожнього руху, в тому числі які зафіксовано в автоматичному режимі (мається на увазі в цілому у сфері забезпечення дорожнього руху і в тому числі й ті, які фіксуються в автоматичному режимі). Суд узяв також до уваги висновки Європейського суду з прав людини, викладені у рішенні від 14.11.2013 у справі «Шмушкович проти України» № 3276/10 [6], де вислів «встановлене законом» у ст. 11 Конвенції вимагає не лише того, щоб оскаржуваний захід мав певне підґрунтя в національному законодавстві, він також стосується якості закону, про який йдеться. Закон має бути доступним для зацікавлених осіб та сформульованим з достатньою точністю для того, щоб надати їм можливість, за необхідності, шляхом надання відповідної інформації передбачати тією мірою, що є розумною за відповідних обставин, наслідки, які може спричинити його дія. Ця теза повторюється і в багатьох інших рішеннях ЄСПЛ.

У зв'язку з цим Івано-Франківський міський суд зазначив, що вищенаведені суперечливі положення ст. 258 КУпАП свідчать про її недосконалість, а відтак трактуються не на користь відповідача, який, таким чином, порушив процедуру притягнення до адміністративної відповідальності і не надав судові належних доказів того, що позивач скоїв адміністративне правопорушення. Тому постановою про накладення адміністративного стягнення була місцевим судом скасована.

Що ми бачимо у даному прикладі? По-перше, суд, оцінюючи постанову про накладення адміністративного стягнення, звернувся до питання якості закону, який підлягає застосуванню у даному випадку, і вказав, що цей закон не відповідає принципу правової визначеності. Така аргументація суду впливає саме з положень ч. 2 ст. 2 КАСУ, а не ч. 1 ст. 293 КУпАП. Крім того, правова визначеність є, як вже зазначалося, елементом верховенства права, що згадується у ст. 6 КАСУ і у зазначеному КУпАП взагалі. До того ж посилання суду на практику ЄСПЛ кореспондує ч. 2 ст. 6 КАС України, відповідно до якої суд має застосовувати принцип верховенства права, обов'язково враховуючи судову практику ЄСПЛ.

Тривалий час у судовій практиці не існувало єдності щодо вирішення питання про межі втручання адміністративного суду у перебіг провадження у справі щодо адміністративного правопорушення. Так, досить часто зустрічалися адміністративні справи, де позивачі прохали суд закрити провадження у справі щодо адміністративного правопорушення, або змінити захід адміністративного стягнення. В той же час попередня редакція КАСУ, яка діяла до 17 грудня 2017 р., в статті 171-2 не передбачала можливості суду приймати такі рішення, крім рішень щодо залишення визнання постанови без змін, відміни постанови, напрямлення справи на новий розгляд. Тим не менш, судова практика не завжди відповідала зазначеним правилам адміністративного судочинства. Так, Хмельницький міськрайонний суд розглядав справу № 686/11550/16-а за позовом особи, притягнутої до адміністративної відповідальності, до управління патрульної поліції у місті Хмельницькому Департаменту патрульної поліції. У первісному позові позивач просив суд скасувати постанову про накладення адміністративного стягнення, але потім змінив позовні вимоги і просив суд змінити постанову про накладення адміністративного стягнення. У постанові від 13.07.2016 Хмельницький міськрайонний суд погодився з доводами позивача і звільнив його від адміністративної відповідальності на підставі ст. 22 КУпАП, обмежившись усним зауваженням; провадження у справі було закрито [7].

Проте після набуття чинності новою редакцією КАСУ з 15 грудня 2017 р. адміністративні суди отримали повноваження втручатися у провадження у справах про адміністративні правопорушення. Так, відповідно до ч. 3 ст. 286 КАСУ, за наслідками розгляду справи з приводу рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень у справах про притягнення до адміністративної відповідальності місцевий загальний суд як адміністративний має право: 1) залишити рішення суб'єкта владних повноважень без змін, а позовну заяву без задоволення; 2) скасувати рішення суб'єкта владних повноважень і надіслати справу на новий розгляд до компетентного органу (посадової особи); 3) скасувати рішення суб'єкта вла-

дних повноважень і закрити справу про адміністративне правопорушення; 4) змінити захід стягнення в межах, передбачених нормативним актом про відповідальність за адміністративне правопорушення, з тим, однак, щоб стягнення не було посилено [3]. Фактично вказана норма дублює положення ст. 293 КУпАП, яка регламентує повноваження органу (посадової особи) при розгляді скарги на постанову по справі про адміністративне правопорушення та наділяє його правом прийняти відповідні рішення. Слід підтримати позицію О.В. Бударного, який зазначає, що вказані зміни до адміністративного процесуального законодавства, з одного боку, наділяють суди чіткими та зрозумілими повноваженнями при перегляді рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень у справах, пов'язаних з притягненням до адміністративної відповідальності та наділяють суд ефективними інструментами поновлення порушених прав приватних осіб у подібних справах, але, з іншого боку, застосовуючи такий спосіб захисту прав, адміністративний суд суттєво виходить за межі своєї юрисдикції, адже тим самим він фактично розглядає саму справу про адміністративне правопорушення, хоча і ч. 2 ст. 19 КАСУ передбачає виключення із правила про невтручання адміністративного суду у справи про накладення адміністративних стягнень [8, с. 262].

Слід зазначити, що такі зміни в КАСУ є позитивними з огляду на наділення адміністративного суду повноваженнями щодо зміни постанови у справі про адміністративне правопорушення, що в цілому спростить процедуру оскарження даних постанов та найвищому судовому рівні дасть можливість встановити істину у справі, що в свою чергу буде сприяти зменшенню випадків апеляційного оскарження даних постанов.

1. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua>.
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 №8073-Х. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1984. № 51. Ст. 1122.
3. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 3 жовтня 2017 року № 2147-VIII «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів». *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 48. Ст. 436.
4. Довідка Вищого адміністративного суду України про результати вивчення та узагальнення практики розгляду справ за позовами фізичних осіб із приводу рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень у справах про притягнення до адміністративної відповідальності від 29.01.2010. URL: <http://www.vasu.gov.ua/sudovapraktika/uzagalnennya/adminvidpovid/> (дата звернення: 17.02.2019).
5. Постанова Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області у справі № 344/14018/16-а від 19.12.2016 / Єдиний державний реєстр судових рішень. 2016. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/63506896> (дата звернення: 17.02.2019).
6. Рішення Європейського суду з прав людини у справі № 3276/10 «Шмушкович проти України» від 14.11.2013. *Офіційний вісник України*. 2014. № 54. С. 360.
7. Постанова Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області у справі № 686/11550/16-а від 13.07.2016 / Єдиний державний реєстр судових рішень. 2016. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/59003157> (дата звернення: 17.02.2019).
8. Бударний О.В. Проблемні питання оскарження рішень, дій або бездіяльності органів і посадових осіб Національної поліції у зв'язку з розглядом ними справ про адміністративні правопорушення. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2017. Вип. 34. С. 261–267.

Логвиненко Борис Олександрович
завідувач кафедри адміністративного права,
процесу та адміністративної діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичного наук, доцент

ОХОРОНА ЗДОРОВ'Я ЯК ЗАГАЛЬНИЙ ОБОВ'ЯЗОК СУСПІЛЬСТВА І ДЕРЖАВИ

Сьогодні в Україні можна спостерігати процеси реформ, що відбуваються у ключових складових суспільного життя. Однією з таких складових є сфера охорони здоров'я. Це обумовлено тим, що чинна система охорони здоров'я не відповідає сучасним вимогам і не здатна належно забезпечити право кожного на охорону здоров'я та суміжні із ним права, гарантовані статтею 49 Конституції України [1].

На превеликий жаль, питанням, що стосуються належного забезпечення права на охорону здоров'я та медичне страхування, приділяється недостатньо уваги. Зокрема, це безпосередньо пов'язано із тим, що сфера охорони здоров'я традиційно уявляється відокремленою від інших життєво важливих для держави напрямків. Зауважимо, що відповідно до

Концепції реформування фінансування системи охорони здоров'я, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30.11.2016 № 1013-р «Про схвалення Концепції реформи фінансування охорони здоров'я», реформа системи охорони здоров'я має передбачати кардинальні якісні зміни всіх функцій системи охорони здоров'я – управління цією системою, забезпечення її відповідними ресурсами, фінансування та надання вироблених цією системою послуг. Разом з тим Всесвітня організація охорони здоров'я та інші міжнародні організації вважають основною функцією системи охорони здоров'я у будь-якій державі світу функцію фінансування. Адже відсутність у країні ефективної моделі фінансування системи охорони здоров'я означає відсутність у держави важелів для забезпечення ефективного управління нею та для поліпшення здоров'я населення, що є основною метою діяльності цієї системи; відсутність ефективного планування та використання її ресурсів; відсутність стимулів, які спонукали б підвищувати якість та ефективність медичної допомоги; відсутність прозорості, підзвітності та справедливості системи охорони здоров'я та відсутність надійного фінансового захисту громадян у разі хвороби. Тому реформа системи фінансування охорони здоров'я є одним з головних завдань плану пріоритетних дій Уряду на 2016 рік, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27 травня 2016 р. № 418, і має стати головним пусковим механізмом для започаткування комплексних реформ у цій життєво важливій сфері та забезпечити створення в Україні сучасної, гідної великої європейської держави медицини [2].

Розглядаючи важливість охорони здоров'я для національної безпеки держави, не можна оминати визначення поняття останнього. Так, національна безпека України являє собою захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз [3].

У свою чергу, національні інтереси України є життєво важливими інтересами людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян [3].

Слід погодись з тим, що здоров'я є надзвичайною і ключовою умовою добробуту громадян, а отже і умовою сталого економічного розвитку України. Натомість аналіз Закону України «Про національну безпеку України» свідчить про відсутність у його змісті питань, пов'язаних із охороною здоров'я громадян. Наведене, на нашу думку є суттєвим недоліком і потребує виправлення шляхом внесення відповідних змін і доповнень до тексту Закону.

Власна позиція підкріплюється тим, що відповідно до статті 12 Основ законодавства України про охорону здоров'я останню визначено одним із пріоритетних напрямів державної діяльності [4].

Наступним моментом є те, що статтею 3 «Принципи державної політики у сферах національної безпеки і оборони» Закону України «Про Національну безпеку України» до фундаментальних національних інтересів України серед іншого віднесено сталий розвиток національної економіки, громадянського суспільства і держави для забезпечення зростання рівня та якості життя населення [3]. Зауважимо, що такий сталий розвиток є неможливим без високого рівня суспільного (громадського) здоров'я.

Звернення до статті 4 «Основні принципи охорони здоров'я» Основ законодавства про охорону здоров'я, навпаки, визначає першим і найголовнішим принципом охорону здоров'я як пріоритетний напрям діяльності суспільства і держави, один з головних чинників виживання та розвитку народу України [3].

Вбачається, що законодавець просто «забув» включити медичні питання до вітчизняного законодавства про національну безпеку.

Маючи обґрунтовану позицію щодо важливості охорони здоров'я у забезпеченні національної безпеки, акцентуємо, що охорона здоров'я є загальним обов'язком суспільства і держави. Відповідне положення закріплено статтею 5 Основ законодавства України про охорону здоров'я і передбачає зобов'язання державних, громадських або інших органів, підприємств, установ, організацій, посадових осіб та громадян забезпечити пріоритетність охорони здоров'я у власній діяльності, не завдавати шкоди здоров'ю населення і окремих осіб, у межах своєї компетенції надавати допомогу хворим, особам з інвалідністю та потерпілим від нещасних випадків, сприяти працівникам органів і закладів охорони здоров'я в їх діяльності, а також виконувати інші обов'язки, передбачені законодавством про охорону здоров'я [4].

Простий приклад із дестабілізуючим фактором епідеміологічної загрози внаслідок поширення захворюваності на кір в Україні є очевидним. Негативні наслідки поширюються не лише на медичну галузь, а й на освітню, економічну, міграційну та інші сфери.

Таким чином, можна дійти висновку, що важливість охорони здоров'я у забезпеченні національної безпеки не є сьогодні належно усвідомленою. Спільні зусилля громадськос-

ті та органів публічної адміністрації щодо надання пріоритетності питанням охорони здоров'я мають покращити поточний стан справ та сприяти поліпшенню рівня національної безпеки України. Для цього мають бути внесені відповідні зміни і доповнення до чинного законодавства.

1. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про схвалення Концепції реформи фінансування охорони здоров'я: розпорядження Кабінету Міністрів України від 30.11.2016 № 1013-р. *Урядовий кур'єр*. 2017. 27 січ. (№ 16).
3. Про Національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241. С. 5.
4. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 № 2801-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 4. Ст. 19.

Уварова Наталія Володимирівна
заступник начальника відділу
інформаційних систем
та захисту інформації управління
інформаційних технологій
Департаменту інформаційно-аналітичної
підтримки Національної поліції України,
доктор юридичних наук

ДО ПРОБЛЕМИ ЕФЕКТИВНОСТІ ГРОМАДСЬКОГО КОНТРОЛЮ У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Роль громадськості в Україні стає дедалі більш значущою. Сьогодні неможливо уявити діяльність інститутів публічної адміністрації без активної участі населення. Одним із найважливіших засобів забезпечення законності є громадський контроль. Одразу наголосимо, що рівень і види заходів громадського контролю різняться залежно від сфери суспільних відносин, де його застосовують. Єдиного, законодавчо закріпленого підходу для реалізації громадського контролю в Україні сьогодні не існує. На нашу думку, вкрай важливо чітко визначити хто саме і на якій підставі має контролювати, а отже – впливати на діяльність суб'єкта владних повноважень. Приміром, участь представників громадськості при проведенні складної операції пацієнтові навряд чи позитивно впливатиме на діяльність медичних працівників, так як представники громади, мають як мінімум розумітися на медичних питаннях, а як максимум знати про особливості застосування того чи іншого клінічного протоколу. В інших сферах, так само, звичайної присутності представників населення може бути замало для належного проведення аналізу щодо ефективності її функціонування.

Повертаючись до проблеми ефективності громадського контролю у сфері національної безпеки України, зауважимо, що національна безпека України являє собою важливу складову суспільного життя, яка національна безпека України захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз [1].

Згідно зі статтею 10 «Громадський контроль» Закону України «Про національну безпеку України» громадяни України беруть участь у здійсненні цивільного контролю через громадські об'єднання, членами яких вони є, через депутатів місцевих рад, особисто шляхом звернення до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини або до державних органів у порядку, встановленому Конституцією України, Законом України «Про громадські об'єднання» та іншими законами України. Сфера громадського контролю може бути обмежена виключно Законом України «Про державну таємницю» [1].

Нагадаємо, що в узагальненому вигляді контроль може бути визначений як управлінський засіб, який дозволяє не лише спостерігати, а й здійснювати вплив для оптимізації діяльності контрольованого суб'єкта. Тобто головною є можливість здійснити вплив в ході такої діяльності.

Нижче розглянемо можливості громадських об'єднань, відповідно до вказаного вище Закону, щодо заходів цивільного контролю:

1) отримувати в установленому порядку від державних органів, зокрема від керівників складових сектору безпеки і оборони, інформацію з питань діяльності складових сектору безпеки і оборони, крім інформації з обмеженим доступом. В реальності багато державних інституцій відомчими нормативно-правовими актами створюють переліки інформації для

службового користування, яка не може бути розголошена. Очевидно, що у сфері національної безпеки перелік такої інформації є доволі широким, а отже реалізувати відповідну можливість в реальності доволі складно;

2) здійснювати дослідження з питань національної безпеки і оборони, публічно презентувати їх результати, створювати для цього громадські фонди, центри, колективи експертів тощо. Реалізація вказаної можливості допустима, проте вважати таку діяльність «контролем» складно;

3) проводити громадську експертизу проектів законів, рішень, програм, представляти свої висновки і пропозиції для розгляду відповідним державним органам. Зауважимо, що результати громадських експертиз мають рекомендаційний характер, а отже не є обов'язковими. Відсутність обов'язковості зменшує практичну цінність таких дій. З іншого боку, виносити на громадське обговорення документи у сфері національної безпеки не завжди може бути доцільним;

4) брати участь у громадських дискусіях та відкритих парламентських слуханнях з питань діяльності і розвитку сектору безпеки і оборони, питань правового і соціального захисту військовослужбовців та працівників розвідувальних та правоохоронних органів, зокрема звільнених у запас чи відставку, учасників бойових дій та членів їх сімей. Перераховані заходи можуть бути ефективними, але знову ж таки не належать до контрольної діяльності як такої.

Вивчення О.О. Борбунюком практики США і Західної Європи щодо здійснення громадського контролю за діяльністю державних інституцій свідчить про створення окремого типу громадських організацій, які займаються виключно громадським контролем і називаються *watchdogs* (сторожові собаки), а те, чим вони займаються – *watchdog activity* (сторожова діяльність), тобто здійснюють систематичний громадський контроль за діяльністю публічних установ. Ми підтримуємо позицію автора, що в Україні лише формуються засади створення таких організацій, напрацьовується методологія та формуються стандарти їх роботи. У нагоді може стати й підготовлений конференцією міжнародних неурядових організацій Ради Європи рекомендаційний інструментарій, розрахований на суб'єктів прийняття рішень та організації громадянського суспільства, включаючи неурядові організації – Кодекс кращих практик участі громадськості у процесі прийняття рішення [2, с.130].

Також принагідно зазначимо думку Є. Захарова, що для зміцнення громадського контролю необхідні кількісний і якісний рост громадських організацій, підвищення їхньої компетентності, інституційної і ресурсної спроможності, покращення комунікацій, пошук і використання нових технологій контролю, вдосконалення спільних дій [3].

Як випливає з викладеного, громадський контроль у сфері національної безпеки є певною мірою декларативним і не дозволяє реально впливати на стан цієї сфери. З іншого боку, з огляду на важливість сфери, громадський контроль має здійснюватися тими представниками громадськості, які є фахівцями і добре обізнаними у предметі контрольної діяльності.

У цьому контексті важливим є прийняття нормативно-правового акта, де були б чітко визначені засади громадського контролю та реальні форми і методи його реалізації.

1. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241. С. 5.

2. Бурбунюк О.О. Форми громадського контролю як засобу забезпечення законності нормативно-правових актів у державному управлінні. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2015_1_32.

3. Захаров Є. Громадський контроль і права людини. URL: <https://opora.lviv.ua/529-2/>.

Бойко Дмитро Дмитрович
заступник керівника територіального
сервісного центру № 1242
МВС в Дніпропетровській області,
кандидат юридичних наук

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ СЕРВІСНИХ ЦЕНТРІВ МВС УКРАЇНИ ЩОДО ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ ВВЕЗЕНИХ В УКРАЇНУ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ

Статтю 34 Закону України «Про дорожній рух», зокрема, передбачено, що власники транспортних засобів та особи, які використовують їх на законних підставах, зобов'язані зареєструвати (перереєструвати) належні їм транспортні засоби протягом десяти діб після придбання, митного оформлення, одержання транспортних засобів або виникнення обставин, що потребують внесення змін до реєстраційних документів [1]. Строк державної реєстрації може бути продовжено у разі подання документів, які підтверджують відсутність мо-

жливості своєчасного її проведення власниками транспортних засобів (хвороба, відрядження або інші поважні причини).

Державна реєстрація транспортних засобів проводиться територіальними органами з надання сервісних послуг МВС (далі – сервісні центри МВС) з метою здійснення контролю за відповідністю конструкції та технічного стану транспортних засобів установленим вимогам стандартів, правил і нормативів, дотриманням законодавства, що визначає порядок сплати податків і зборів (обов'язкових платежів), використанням транспортних засобів в умовах воєнного і надзвичайного стану, а також для ведення їх обліку та запобіганню вчиненню щодо них протиправних дій. Регіональні сервісні центри МВС створені 7 листопада 2015 року на виконання постанови Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 року № 889 «Про утворення територіальних органів з надання сервісних послуг Міністерства внутрішніх справ» [2] та діють на підставі Положення про територіальний сервісний центр МВС, затвердженого наказом МВС України від 29.12.2015 № 1646 [3]. Система сервісних центрів МВС включає Головний сервісний центр, регіональні сервісні центри областей, Автономної Республіки Крим та міст Києва і Севастополя, а також територіальні сервісні центри МВС, які на правах відділів входять до складу відповідних регіональних сервісних центрів.

Нижче проаналізуємо особливості порядку державної реєстрації ввезених в Україну транспортних засобів.

Державна реєстрація ввезених в Україну транспортних засобів здійснюється на підставі пункту 10 Порядку державної реєстрації (перереєстрації), зняття з обліку автомобілів, автобусів, а також самохідних машин, сконструйованих на шасі автомобілів, мотоциклів усіх типів, марок і моделей, причепів, напівпричепів, мотоколясок, інших прирівняних до них транспортних засобів та мопедів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 7 вересня 1998 року № 1388 (далі – Порядок) [4].

Так, ввезені в Україну транспортні засоби підлягають державній реєстрації на підставі заяв власників і митних декларацій на бланку єдиного адміністративного документа на паперовому носії або електронних митних декларацій, або виданих митними органами посвідчень про їх реєстрацію в сервісних центрах МВС.

У разі ввезення двох і більше транспортних засобів для власних потреб за однією митною декларацією на бланку єдиного адміністративного документа на паперовому носії такі засоби реєструються на підставі засвідченої митним органом її копії, що скріплюється особистою номерною печаткою працівника митної служби та печаткою митного органу.

Транспортні засоби та їх складові частини, що мають ідентифікаційні номери, ввезені в Україну з метою їх подальшого відчуження суб'єктами господарювання, діяльність яких пов'язана з реалізацією транспортних засобів та їх складових частин, що мають ідентифікаційні номери, і придбані юридичними чи фізичними особами, реєструються на підставі документів, що підтверджують правомірність придбання транспортних засобів, передбачених цим Порядком, та митних декларацій на бланку єдиного адміністративного документа на паперовому носії або їх копій, що скріплюються особистою номерною печаткою працівника митної служби та печаткою митного органу.

У разі митного оформлення транспортних засобів, їх складових частин, що мають ідентифікаційні номери, за електронною митною декларацією, засвідченою електронним цифровим підписом відповідальної посадової особи митного органу, державна реєстрація таких транспортних засобів і складових частин здійснюється на підставі зазначеної митної декларації, отриманої органами МВС від Держмитслужби за допомогою засобів інформаційно-телекомунікаційних систем та розміщеної в автоматизованій інформаційній системі «Митний документ».

У разі, коли транспортні засоби перебували в експлуатації за межами України і були зареєстровані у відповідних органах іншої держави, обов'язковим є подання до сервісних центрів МВС реєстраційних або прирівняних до них документів такої держави.

До реєстраційних та облікових документів вносяться відомості про заборону відчуження і передачі права користування і (або) розпорядження транспортними засобами, дату їх зворотного вивезення та інші обмеження, що встановлюються митними органами.

Державна реєстрація транспортних засобів під зобов'язання про їх зворотне вивезення проводиться виключно за наявності документа, що підтверджує їх реєстрацію за межами України (крім транспортних засобів, що належать дипломатичним представництвам та консульським установам, представництвам міжнародних організацій в Україні, їх персоналу та членам сімей персоналу, акредитованих в установленому порядку в МЗС, а також міжурядовим організаціям та їх співробітникам, які не є резидентами України). Державна реєстрація тимчасово ввезених на митну територію України транспортних засобів, що належать дипломатичним представництвам та консульським установам, представництвам міжнарод-

них організацій в Україні, їх персоналу та членам сімей персоналу, акредитованих в установленому порядку в МЗС, а також міжурядовим організаціям та їх співробітникам, які не є резидентами України, може проводитися на підставі документів, що підтверджують право власності, користування і (або) розпорядження такими засобами без надання документа, що підтверджує їх реєстрацію за межами України. Національні номерні знаки і документи про реєстрацію (про право власності, користування або розпорядження) транспортних засобів іноземних держав, з яких вони тимчасово ввезені на митну територію України під зобов'язання про зворотне вивезення, здаються на зберігання до сервісних центрів МВС, що є умовою тимчасового обліку транспортних засобів, і повертаються власникам в установленому МВС порядку після зняття таких засобів з обліку. На зазначені транспортні засоби видаються номерні знаки та свідоцтва про реєстрацію із зазначенням строку тимчасового ввезення, який встановлюється митними органами відповідно до митного законодавства та зазначається у документах про митне оформлення таких засобів. Після закінчення строку тимчасового ввезення транспортні засоби вважаються незареєстрованими. Зняття з обліку у зв'язку з відчуженням (купівля-продаж, міна, дарування) або вибраковуванням транспортних засобів, щодо яких не знято обмеження митних органів, здійснюється з їх дозволу.

Слід також враховувати, що державна реєстрація транспортних засобів, що перебували в експлуатації та ввезені на митну територію України, проводиться за умови відповідності конструкції і технічного стану даної марки (моделі) транспортних засобів та їх складових частин, що мають ідентифікаційні номери, обов'язковим вимогам правил, нормативів і стандартів України, що підтверджується сертифікатом відповідності або свідоцтвом про визнання іноземного сертифіката, копію яких власники подають до сервісного центру МВС. Так, перша державна реєстрація транспортного засобу, введення в обіг обладнання здійснюється за наявності сертифіката відповідності, виданого згідно з порядком затвердження конструкції транспортних засобів, їх частин та обладнання. Тому проведення першої реєстрації колісних транспортних засобів сервісними центрами МВС повинно здійснюватися на підставі сертифікатів відповідності, виданих органами сертифікації згідно з постановою КМУ від 09.06.2011 № 738 та наказом Мінінфраструктури від 17.08.2012 № 521 або виробником чи його уповноваженим представником на підставі сертифікату типу транспортного засобу [5].

Слід зазначити, що в нормативно-правових актах, що затверджують порядок діяльності сервісних центрів МВС, не визначено стадії провадження щодо здійснення реєстрації, перереєстрації транспортних засобів та причепів до них, не систематизовано норми по цих стадіях, що ускладнює логічну послідовність дій посадових осіб сервісних центрів при вирішенні реєстраційно-транспортної справи.

1. Про дорожній рух: Закон України від 28.01.93 № 3353-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 31. Ст. 338.

2. Про утворення територіальних органів з надання сервісних послуг Міністерства внутрішніх справ: постанова Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 р. № 889. *Офіційний вісник України*. 2015. № 90. Ст. 3024.

3. Про затвердження Положення про територіальний сервісний центр МВС: наказ МВС України від 29.12.2015 № 1646. *Офіційний вісник України*. 2016. № 12. Ст. 526.

4. Про затвердження Правил державної реєстрації та обліку автомобілів, автобусів, а також самохідних машин, сконструйованих на шасі автомобілів, мотоциклів усіх типів, марок і моделей, причепів, напівпричепів та мотоколясок: постанова Кабінету Міністрів України № 1388 від 07.09.1998. *Офіційний вісник України*. 1998. № 36. Ст. 6.

5. Деякі питання сертифікації транспортних засобів, їх частин та обладнання: постанова Кабінету Міністрів України від 9 червня 2011 р. № 738. *Офіційний вісник України*. 2011. № 55. Ст. 2180.

Кобко Євген Васильович
доцент кафедри
адміністративного права і процесу
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ЗМІСТ КАТЕГОРІЇ «ПУБЛІЧНА АДМІНІСТРАЦІЯ» СТОСОВНО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Забезпечення національної безпеки, попередження зовнішніх та внутрішніх загроз різного характеру є однією з фундаментальних засад розвитку суспільства і держави. Стан захищеності в будь-якому осередку соціуму дає можливість всебічної реалізації прав і свобод людини, розкриття усього багатства суспільних відносин в умовах повноцінної сучасної

демократії. У цьому сенсі поняття безпеки має не тільки публічно-правовий, але і чітко виражений людиноцентристський характер, а сама безпека визначає параметри самозбереження нації у глобальному світі.

В останні роки у науці адміністративного права спостерігаються тенденції оновлення категоріального апарату, зокрема інкорпорація в управлінські відносини такого явища, як «публічна адміністрація». Загальне уявлення про публічну адміністрацію можна отримати із аналізу робіт В. Авер'янова, О. Джафарової, Т. Карабін, В. Колпакова, Т. Кравцової, О. Кузьменко, Ю. Панейко, І. Патерило та багатьох інших авторів. Безпосередньо розробкою питань публічного адміністрування у сфері забезпечення національної безпеки України у вітчизняній правовій науці займалися такі науковці: Ю. Битяк, Д. Беззубов, А. Качинський, Ю. Ковбасюк, В. Ліпкан, О. Резнікова, А. Семенченко, Г. Ситник, О. Тихомиров, З. Чуйко, С. Чумаченко та ін. Однак дослідження діяльності суб'єктів публічної адміністрації в механізмі реалізації державної політики забезпечення національної безпеки України, особливо після оновлення законодавства в цій сфері (2018), становить високу актуальність та корисність для доктринального розуміння національної безпеки в нашій державі в умовах виникнення нових загроз зовнішнього та внутрішнього характеру.

Новий формат забезпечення безпеки, визначений Законом України «Про національну безпеку», Стратегією національної безпеки України, іншими законами і програмно-стратегічними документами, що представляють собою систему поглядів на забезпечення різних видів безпеки в загальній системі національної безпеки України, визначає зміст публічного адміністрування відносин, пов'язаних із забезпеченням національної безпеки. Змістом публічного адміністрування правовідносин у сфері забезпечення національної безпеки охоплюється різноманітна діяльність законодавчих і нормотворчих органів, пов'язана із визначенням співвідношення нормативних та індивідуальних засобів адміністрування, формуванням того юридичного інструментарію, який об'єктивно необхідний на даний момент для захисту громадян, суспільства і держави від правопорушень і злочинних посягань на рівні, що відповідає національним інтересам.

Доробок із дослідження такого явища, як «публічна адміністрація», нараховує багато напрацювань вітчизняних фахівців з адміністративного права, державного управління, інших галузей права, однак більша частина цих праць має головним завданням усвідомлення правової природи адміністрування в умовах дії демократичних інститутів. Головними причинами розвитку цього вкрай важливого напрямку у вітчизняній правовій науці стала політика європейської інтеграції та пов'язана із цим зміна командно-адміністративної ідеології на ідеологію надання державою сервісних послуг. Основою для сучасних визначень поняття «публічне адміністрування», котрих у вітчизняній юридичній літературі більш ніж достатньо, стало, по-перше, розмежування державного управління та державного адміністрування як наслідок розвитку в США наукової галузі публічного управління в таких напрямках, як аналіз практики публічного управління і розвиток теорії з урахуванням цієї практики, та, по-друге, сучасне «європейське» розуміння публічного адміністрування: а) сукупність органів, установ, організацій, приватних осіб, які здійснюють адміністративні функції; б) адміністративна діяльність, яка здійснюється цими суб'єктами в інтересах суспільства та в) сфера управління публічним сектором [1, с. 82].

Слід звернути увагу на таку обставину: якщо сучасний рівень усвідомлення українською наукою досліджуваного явища обмежується теоретичними розсудами, в західних країнах вже відбулася свого роду «практична» революція, яка полягає, за висловом провідного теоретика з адміністративного права Ернста Форстгоффа, в «еміграції» публічної адміністрації зі світу високоформалізованої, високоцентралізованої, ієрархічно структурованої «бюрократичної організації» до світу значною мірою неформальної, децентралізованої, «фрактальної» організації, яка визначається горизонтальними зв'язками та коопераційними відносинами. Така модель, при збереженні чітко організованих ієрархічних структур прийняття рішень, призводить до появи стратегічного й оперативного контролінгу [2, с. 279] як ознаки сучасного європейського адміністративного простору, входження до якого є однією з умов повноцінної інтеграції України до європейських співтовариств, і саме таку концепцію сучасного розуміння публічної адміністрації слід застосовувати при дослідженні питань щодо забезпечення національної безпеки.

Таким чином, не претендуючи на авторську оригінальну конструкцію досліджуваного явища, можна здійснити проекцію концептуальних розумінь західною наукою публічної адміністрації на сферу відносин, пов'язаних із забезпеченням національної безпеки України, і в цьому разі зміст категорії «публічна адміністрація» буде складати адміністративна діяльність суб'єктів (державних органів, установ, організацій, приватних осіб), які здійснюють адміністративні функції у сфері забезпеченням національної безпеки, що визнача-

ється наявністю чітко організованих ієрархічних структур прийняття рішень, горизонтальними зв'язками та коопераційними відносинами. Суб'єкти публічно-правової діяльності є обов'язковим і необхідним елементом механізму забезпечення національної безпеки в силу того, що саме держава в кінцевому підсумку формулює перед суспільством завдання, конкретизуючи тим самим його інтереси, і за своєю сутністю покликана захищати ці інтереси і створювати механізми для їх реалізації.

1. Пухтецька А. А. Європейський адміністративний простір і принцип верховенства права: монографія; відп. ред. В. Б. Авер'янов. Київ: Юридична думка, 2010. 139 с.

2. Шмідт-Ассман Е. Загальне адміністративне право як ідея врегулювання: основні засади та завдання систематики адм. права; пер. з нім.: Г. Рижков, І. Соїко, А. Баканов; відп. ред. О. Сироїд. Вид. 2-ге, перероб. та доп. Київ: К.І.С., 2009. 523 с.

Колодяжний Максим Геннадійович
завідувач відділу кримінологічних
досліджень Науково-дослідного інституту
вивчення проблем злочинності
імені академіка В.В. Сташиса
НАПрН України,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник

ПЕРЕДУМОВИ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ В УКРАЇНІ СУЧАСНОЇ МОДЕЛІ ГРОМАДСЬКОЇ БЕЗПЕКИ*

Природний поступ України до європейського простору передбачає модернізацію усіх сфер життя. Євроінтеграція пов'язується зі зміною відповідних стандартів діяльності, норм і правил поведінки, менталітету, суспільної та індивідуальної психології. І це стосується не лише економіки, соціальної сфери (медицини, освіти), науки, воєнної організації, а й сфери громадської безпеки. Якщо мають місце такі поняття, як «євроремонт», «європейська мода», «європейський спорт», «європейський сервіс», то чому не можуть існувати відповідні поняття, які стосуються високих стандартів у сфері громадської безпеки і правоохоронної діяльності?

Такими поняттями можна вважати, наприклад, «безпечне середовище», «рівень довіри», «якість і доступність послуг», «прозорість і підзвітність діяльності» тощо. Їх **нормативною основою (передумовою)** є Стратегія розвитку органів системи МВС на період до 2020 року, затверджена розпорядженням КМ України 15 листопада 2017 р. № 1023-р, Концепція реформування кримінальної юстиції України, затверджена Указом Президента України 8 квітня 2008 р. № 311/2008, тощо.

Для формування в Україні сучасної моделі громадської безпеки, новітніх європейських стандартів правоохоронної діяльності мають існувати й інші передумови. Одні з них частково вже закладені, більшість – потребує подальшого упровадження на предмет дієвого захисту конституційних прав громадян за стандартами розвинених західних країн світу (США, Велика Британія, Канада, Австралія, ФРН, Швейцарія та ін.).

Соціальна передумова виражається, окрім іншого, через поширеність злочинності, яка оцінюється переважно за її рівнем. Хоча він в Україні офіційно зменшився у 2017–2018 рр. з 523,9 тис. злочинів до 487,1 тис. злочинів відповідно (-7 %), це аж ніяк не свідчить про успіхи держави у правоохоронній сфері. Не слід виключати можливість традиційних маніпуляцій правоохоронних органів зі статистичними показниками, особливо перед виборами у 2019 р. Варто враховувати вплив на рівень злочинності й інших форм її латентності. У всякому разі динаміка злочинності в Україні не узгоджується із зuboжінням населення, 60 % якого перебуває за межею бідності, колапсом в економіці. Якщо оцінювати відносні показники злочинності, які враховують показник чисельності населення країни, то висновки будуть на користь посилення криміногенності у країні. Так, за офіційними даними Державної служби статистики України, у державі станом на 2018 р. чисельність населення становила 42,2 млн. громадян. Однак більшість експертів сходяться на думці, що реальна чисельність населення

* Тези наукового повідомлення підготовлено в межах розробки фундаментальної теми дослідження «Стратегія зменшення можливостей учинення злочинів: теорія і практика» відділу кримінологічних досліджень НДІ ВПЗ ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України.

України не перевищує 35 млн. осіб. Є й більш песимістичні прогнози, відповідно до яких в Україні проживає максимум 25 млн. громадян (здійснений на підставі даних про обсяг вживаного хлібу, муки та інших продуктів харчування). Якщо припустити, що в Україні на теперішній час реально проживає 35 млн. громадян, то коефіцієнт інтенсивності злочинності у 2018 р. (на 100 тис. населення) становитиме 1 392. Це на 17,1 % більше аналогічного показника, розрахованого на підставі офіційних даних про чисельність населення держави.

Звідси незадовільний стан злочинності в Україні можна вважати соціальною передумовою формування сучасної моделі громадської безпеки.

Економічна передумова пов'язується іноді з необґрунтованою витратністю сектора безпеки, який охоплює чимало органів кримінальної юстиції. У цілому підтримуючи ідею гарантування високих соціальних стандартів для працівників судових і правоохоронних органів, їх належного ресурсного і матеріально-технічного забезпечення, все ж таки освоєння бюджетних коштів на їх діяльність має бути виваженим і економічно заощадливим. Наприклад, протягом 2013–2018 рр. фінансування правоохоронних органів значно зросло (МВС України – у 4 рази (з 16,1 млрд. грн. до 63,9 млрд. грн. відповідно), органів прокуратури – у 2,1 рази (з 3,2 млрд. грн. до 6,8 млрд. грн. відповідно), СБУ – у 2,2 рази (з 3,5 млрд. грн. до 7,7 млрд. грн. відповідно)). При цьому компетентними державними контролюючими органами не забезпечується належний аудит фінансової діяльності органів кримінального переслідування. Потребує додаткового вивчення доцільності придбання, наприклад, МВС України гелікоптерів іноземного виробництва на суму 550 млн. євро, прозорості проведених тендерних закупівель інших товарів і послуг на сотні мільйонів гривень.

Економічна складова правоохоронної, і не лише, діяльності дуже важлива, адже йдеться про значні розміри коштів платників податків. Під час їх освоєння існує чимало корупційних ризиків. У контексті формування сучасної моделі громадської безпеки необхідно вивчити досвід західних країн щодо обсягів асигнування правоохоронних органів, фінансової дисципліни їх роботи, співвідношення обсягів фінансування, яке спрямовується на фонд заробітної плати, придбання техніки, озброєння, навчання персоналу та ін.

Пріоритетом розвинених країн є не посилення кари, а, навпаки, розвиток альтернативних нерепресивних і менш витратних напрямів профілактичної діяльності: отримання освіти засудженими, забезпечення їх житлом і роботою після звільнення з місць позбавлення волі, залучення «важких» підлітків та їх батьків до освітніх програм, розширення мережі камер відеоспостереження тощо. Вказані заходи, за окремими винятками, є набагато ефективнішими за тримання злочинців у виправних колоніях.

Науково-методологічна передумова виражається у кількох аспектах. Вона передбачає забезпечення громадської безпеки лише на підставі обізнаності держави і громадян про реальний стан злочинності, її територіальну поширеність та інші показники із недопущенням випадків маніпулювання статистикою. Для цього потребує проведення на постійній основі (раз на 1–2 роки) із обов'язковим залученням наукових дослідницьких центрів, фахівців у галузі кримінології й соціології загальнодержавних оглядів віктимізації населення за прикладом Великої Британії, Швейцарії, США. Відомості, отримані у такий спосіб, про більш-менш реальний рівень злочинності, дозволяє оцінити чисельність жертв злочинів, розмір майнової та іншої шкоди, причини латентності злочинності, результативність роботи поліції на місцях тощо.

Крім цього, в Україні мають здійснюватись на підставі державного замовлення й фінансування кримінологічні дослідження місцевої злочинності. Це необхідно для виділення її особливостей з тим, щоб заходи профілактики злочинності були максимально адресними й ефективними, спрямованими на конкретні криміногенні умови.

Розглядувана передумова виражається й у не до кінця визначеній в Україні кінцевій меті діяльності складної системи правоохоронних органів. Не намагаючись штучно «роздути» проблему категоріально-понятійного апарату кримінології, у державі назріла необхідність прийняття Закону України «Про запобігання і протидію злочинності», де має бути визначена чітка і реальна мета – обмеження злочинності. Засобами досягнення цієї мети повинно стати скорочення рівня злочинності, мінімізація її соціальних наслідків, упровадження інновацій у сфері громадської безпеки та ін.

Організаційна передумова стосується упровадження відносно нових, нестандартних напрямів і заходів профілактики злочинності, апробовані у західних країнах світу протягом тривалого часу. До них можна віднести:

1) стратегію «community policing» (громадська поліцейська діяльність). Вона полягає в розвитку партнерських відносин поліції з населенням шляхом залучення громадських організацій правоохоронної спрямованості, окремих громадян на добровільній платній або безоплатній основі до патрулювання вулиць, схиляння до добросовісного інформаторства, урахування думки місцевих мешканців про маршрути поліцейських патрулів тощо;

2) стратегію зменшення можливостей учинення злочинів через: а) нові підходи до поліцейського патрулювання; б) ситуаційне запобігання злочинності; в) просторову профілактику; г) архітектурне планування міського будівництва; д) антикриміногенні можливості теорії «розбитих вікон»; е) реалізацію програм сусідської варти; є) розширення застосування сучасних технологій у правоохоронній діяльності (монтаж камер відеоспостереження із штучним інтелектом; забезпечення поліцейських девайсами і гаджетами; використання безпілотних літальних апаратів); ж) картографування злочинності тощо.

Психологічна передумова полягає у поступовій зміні хибного стереотипу українців «моя хата з краю». Це означає, що відповідальність за результати у сфері профілактики злочинності мають покладатись не лише на органи кримінальної юстиції, а частково й на суспільство, місцеві громади, окремих громадян. Успіх обмеження злочинності залежить від глибоких партнерських відносин поліції з населенням і навпаки.

Інформаційна передумова пов'язується з підзвітністю правоохоронних органів суспільству, ЗМІ; прозорістю їх діяльності; доступністю інформації; популяризацією професії поліцейського; агітуванням громадян в участі у програмах профілактики злочинності.

Політична передумова – наявність політичної волі керівництва держави, центрального апарату МВС, Національної поліції, інших правоохоронних органів на справжнє реформування правоохоронної діяльності та основних напрямів її реалізації, відсутність популізму.

Існують, безперечно, й інші передумови, забезпечення яких у сукупності здатне сформулювати в Україні сучасну проєвропейську модель громадської безпеки. Характерними ознаками останньої мають стати: безпечне середовище для проживання громадян України; їх висока довіра до правоохоронних органів; надання останніми якісних і доступних послуг населенню; законність, ефективність, заощадливість, наукова обґрунтованість, соціальна спрямованість, комплексність, прозорість й підзвітність їх діяльності.

Макаренков Олексій Леонідович
доцент кафедри історії і теорії держави
та права юридичного факультету
Запорізького національного університету,
кандидат юридичних наук, доцент

АНТИКОРУПЦІЙНІ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ЧИНОВНИКІВ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ ЯК ГАРАНТІЯ КОНСТРУКТИВНО ПАСІОНАРНОЇ НАЛАШТОВАНOSTІ ЦИХ ОСІБ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ

За визначенням дефініції поняття «національна безпека України», усі його елементи – захищеність від реальних та потенційних загроз державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інші – складають суть національних інтересів України (п. 9 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 № 2469-VIII). Корупція – один з суттєвих чинників, який руйнує будь-яку систему захищеності національної безпеки. Будучи лідерами за призначенням, особи, уповноважені на виконання функцій держави та місцевого самоврядування, покликані реалізовувати на постійній основі публічний/національний інтерес. Кількісні та якісні показники такої професійної діяльності повинні бути найбільш високими з можливих. Ключові параметри роботи відповідно до цих показників вичерпуються емпіриєю таких феноменів, як порядність, компетентність, свобода і креативність, відповідальність та ефективність (результативність), як підсумок – довіра, авторитет, сталий прогрес. Наскільки це є актуальним для кожної нації, ілюструють втрати Української нації впродовж століть: економічного і духовного потенціалу в силу вад особистості (інтелекту, відсутності духовності тощо) керівників до і після перебування у складі СРСР. Бездарність керівників та їхнього оточення та зрада національних інтересів (у тому числі один одного) призвели до інволюції науково-технічного, економічного, освітнього, агропромислового, оборонного потенціалів України, змістивши її позицію серед країн Європи за досягненнями у цих сферах з 2-го місця станом на 1990 р. до останніх місць у рейтингу. Втрати територій з 2014 р. – також доказ системної, довготривалої відсутності конструктивно пасіонарних людей на посадах в органах публічної влади або їхній несуттєвий відсоток. Багаторічні підкуп та корупція стали основою зради працівників правоохоронних та інших органів публічної влади (у т. ч. центральних) і втрати територій²⁹.

²⁹ Із 13 тисяч військовослужбовців Збройних Сил України, які перебували у Криму в момент початку російської агресії проти України, не зрадили присязі 3900. Серед працівників Служби безпеки України – зрадили 99 %; серед працівників Міністерства внутрішніх справ, представлених в Криму, – зрадили 99 % [1].

Перебування на посадах зазначених осіб переконує у нездатності антикорупційного та іншого законодавства, державного/муніципального механізму не допускати та своєчасно елімінувати людей зіпсованої натури. Критерієм для правників стає порядність – чесність, честь і гідність, заперечення оману та зради. Це метакатегорія, якою маркують систему первинних, фундаментальних людських якостей, чеснот, ідеалів, моральних принципів високого порядку духовності, ламінарна та синергетична інерція розвитку обумовлює її енергетичний поступ до вершин духовності, зокрема у соціумі живить ділові якості людини. Це поняття є оцінним амбівалентним (С.Г. Воркачев) – носій такої якості становить абсолютну цінність для суспільства, особливо якщо він на посаді в органах публічної влади, і, водночас, у силу несприятливої кон'юнктури, що створюється недорозвиненими людьми, тими хто не має такої якості, у досліджуваному або іншому середовищі така людина закономірно зазнає втрат. Порядні чиновники щодо схиблених/злих людей (їхніх груп) виявляються слабкими ситуативно (звісно, не глобально, не органічно), і це найбільше зло добра і його помилок. Сукупно з низкою негідників на публічних посадах це призводить до колосальних втрат соціуму, який потерпає від насилля, підлості, зрад тощо. Обмеження прав осіб, уповноважених на виконання функцій держави та місцевого самоврядування, сукупно з усіма іншими антикорупційними нормами і механізмами їхнього ефективного застосування покликані не просто дозволяти залучати порядних людей до органів публічної влади, а використувати їхню унікально потужну духовність у сукупності з найширшим набором усіх інших конструктивних якостей людської природи. Наприклад, порядок усунення від обігу подарунків, надмірного захоплення сумісництвом/суміщенням та інші обмеження у роботі чиновників в українському законодавстві і слова не містять про порядність та її складові. А без детального опису цих явищ і розуміння їхнього не буде, швидше буде працювати інтуїція, як воно наразі і є здебільшого, аніж причинно-наслідковість, переконаність в істинності та інші ознаки раціонального опанування антикорупційних норм та вияву цього у поведінці.

Компетентність органічно доповнює образ конструктивно пасіонарного чиновника і, на прикладі України, так само мляво простежується її кореляція з потенціалом антикорупційних норм. Стандарти атестації на рівні підзаконних актів, антикорупційні норми на рівні законів навіть не перехреснюються, знаходячись на різних рівнях юридичної сили. Можна багато разів повторювати та перефразувати однакові думки юристів, підмінити знання фікцією, виражати свої страхи та культивувати міфи на рівні антикорупційної політики та забезпечення публічних інтересів, проте значення має тільки знання про те, наскільки нам вдалося зрозуміти пасіонарно конструктивну природу людини, стимулювати її розвиток, примножити людський капітал та його максимально ефективно використати.

Дві ключові складові конструктивної пасіонарності особи, уповноваженої на виконання функцій держави та місцевого самоврядування, – порядність і компетентність – в інституті обмежень прав таких осіб та системі інших антикорупційних норм відображаються через опис низки абстрактних моделей, які враховують найбільшу кількість повторюваних, стійких, антроповимірних і соціально прийнятних, а тому і правових випадків. Змістовності додають якості свободи та креативності чиновника. Керівні посади часто вимагають від них нестандартних рішень, які вони мають ухвалити за фактом для захисту, охорони, реалізації права людини чи їхніх груп, проте не можуть, оскільки у законі суворо і здебільшого однозначно виписано масштаб свободи таких осіб. Вихід за рамки закону у таких випадках дозволяє проводити розслідування щодо наявності корупційної мотивації у такого чиновника і завдавати цим йому прикроців в умовах моделі, коли він діяв правильно з позиції прав людини, верховенства і дієвості людиноцетристського, а не позитивістського права. Свобода – не що інше, а особливо для чиновників, як відповідальність за наслідки своїх діянь, витрачений час та інші ресурси, користь. Відповідальність осіб, уповноважених на виконання функцій держави та місцевого самоврядування, полягає в їхній здатності усвідомлювати та виконувати покладені на них завдання та обов'язки, передбачати наслідки своїх вчинків, дій та бездіяльності як у сфері наданих повноважень, так і в суспільній сфері [2, с. 312]. Відповідальне здійснення функцій публічної влади передбачає, що чиновник знається на предметі своєї професійної діяльності та працює чесно, а тому досягає поставленої мети у дорученій йому сфері задоволення публічного інтересу. Такі процес і результат відповідальної роботи характеризуються поняттями «результативність» та «ефективність», де перше придатне для одиниці шкали вимірювання ступенів другого, оскільки: результативність – це співвідношення результату будь-якої діяльності та витрат, пов'язаних з її веденням, а також ефект, який отримує суспільство, окрема людина або інший суб'єкт на одиницю використаних (чи застосованих) ресурсів [3, с. 89], а ефективність правових норм розглядається як адекватність засобів правового регулювання і способів застосування права

тим суспільним відносинам, на регулювання яких воно спрямоване, відповідно до мети, що відповідає об'єктивним умовам розвитку суспільства [4, с. 98]. Наскільки ці категорії та позначувані ним феномени відображені у нормах інституту обмежень прав особи, уповноваженої на виконання функцій держави та місцевого самоврядування, та інших правилах антикорупційного законодавства, настільки суспільству гарантовано перманентне досягнення публічного інтересу, що складає суть сталого соціального прогресу, зокрема реалізації національної ідеї – простору етнокультурної традиції, її основ та очікуваних горизонтів (бажаних зразків/стандартів як мети самовираження) [5, с. 236].

Отже, двома важливими факторами захищеності національних інтересів стають як антикорупційні обмеження прав особи, уповноваженої на виконання функцій держави та місцевого самоврядування, так і орієнтованість змісту цих обмежень на культивування та стимулювання розвитку конструктивної пасіонарності посадових осіб органів публічної влади (суддів, поліцейських та ін.). Правотворчі органи повинні ухвалювати такі юридичні норми, що обумовлюють перманентне живлення ключових складових конструктивної пасіонарності, а саме: порядності, компетентності, свободи і креативності, відповідальності та ефективності (результативності), забезпечуючи у результаті стійку довіру, неспростовний авторитет, національну безпеку і сталий прогрес. І головним джерелом живлення пасіонарної конструктивності цих осіб, створюваних та застосовуваних ними правових норм у всіх вищеописаних взаємозв'язках стають не обмеження самі по собі, тим більш без розгортання їх змісту відповідно до специфіки предмета роботи та природи чиновників, а довіра населення, яке за своєю антропою природою є схильним підтримувати та підкорятися публічній владі, що досягає поставлених завдань (яка результативна), діє в межах права і правових законів ефективно, будучи порядною, компетентною, відповідальною, а не формально налаштованою, бюрократичною, архаїчною та світоглядно відсталою на словах і/або у справах, зраджуючи своїми корупційними слабкостями довіру людей, створюючи системні та довгострокові загрози їхньому благополуччю.

1. Турчинов назвав кількість військових, що залишилися вірними присязі під час окупації Криму. 27.01.2017. URL: <https://tyzhden.ua/News/184132>.
2. Державна служба: навч. посіб. / за заг. ред. С.М. Серьогіна. К., 2012. 526 с.
3. Нерівність в Україні: масштаби та можливості впливу / за ред. Е.М. Лібанової. К.: Ін-т ДСД ім. М.В. Птухи НАНУ, 2012. 404 с.
4. Пелевин С.М. Эффективность права и дальнейшее совершенствование законодательства о разводах. *Правоведение*. 1971. № 3. С. 96-104.
5. Аполлонов И.А. Идентичность личности в этнокультурном измерении: дис. ... докт. филос. наук: спец. 24.00.01. Краснодар, 2017. 485 с.

Мислива Оксана Олегівна
старший викладач кафедри
тактико-спеціальної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУБЛІЧНОГО ПОРЯДКУ ТА БЕЗПЕКИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Забезпечення порядку та безпеки – це дуже складний шлях, до якого треба йти дуже довго, застосовувати різні методи. Зокрема, в Україні повністю реформовано міліцію в поліцію, яка згідно із законодавством є головним органом у країні, що покликаний забезпечити публічний порядок і підтримувати публічну безпеку в країні [1].

На думку І.В. Зозулі, законодавець у Законі України «Про Національну поліцію», вживаючи терміни «публічна безпека» та «громадська безпека», не тільки не ототожнює їх, але й відносить термін публічної безпеки до базових, оскільки саме її підтримує Національна поліція, відповідно, її забезпечення є завданням поліції. Термін громадської безпеки й громадського порядку належить до другорядних, технічних, реалізація яких відбувається застосуванням з боку поліції виключно спеціальних засобів вилученням зброї, застосуванням засобів фото- і кінозйомки, відеозапису тощо [2, с. 8].

Проте, у тлумачному словнику української мови зазначається, що «громадський» – це той, який виникає, відбувається в суспільстві або стосується суспільства, пов'язаний з ним; суспільний; належний усій громаді, усьому суспільству; колективний; призначений

для загального користування; у якому бере участь весь колектив; який добровільно обслуговує різні сторони життя колективу [2, с. 174]. Натомість, «публічний» – той, що має місце в присутності людей, публіки; призначений для відвідування чи користування широкими масами; прилюдний; громадський [2, с. 383].

Як бачимо, у загальному розумінні «публічний» і є «громадським». Тобто поняття «публічний», на наш погляд, є дещо ширшим за «громадський» і включає його у свій зміст. Отже, це ніби і різні поняття, але водночас тотожні.

Підтвердженням того, що публічна (громадська) безпека і порядок є об'єктом адміністративно-правової охорони, є й те, що органи місцевого самоврядування, місцеві державні адміністрації забезпечують відповідно до Конституції України охорону громадського порядку відповідно до ст. 6 Кодексу України про адміністративні правопорушення. У ст. 173-1 цього Кодексу зазначено, що поширювання неправдивих чуток, що можуть викликати паніку серед населення або порушення громадського порядку, тягне за собою адміністративну відповідальність, а ст. 262 визначає органи (посадових осіб), які правомочні здійснювати адміністративне затримання, серед яких Національна поліція – при порушенні організації і проведення зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій, при поширюванні неправдивих чуток, вчиненні злісної непокори законному розпорядженню чи вимозі поліцейського, члена громадського формування з охорони громадського порядку [3].

Основними напрямками забезпечення Національною поліцією публічної безпеки і порядку під час проведення масових заходів є такі: 1) нормативно-правове забезпечення (формування державної політики та створення нормативно-правової бази, забезпечення дотримання гарантій прав і свобод, законних інтересів учасників заходу тощо); 2) моніторинг, аналітичне та інформаційне забезпечення (прогнозування ризиків і загроз, оцінювання можливих наслідків, моніторинг стану публічної безпеки і правопорядку під час проведення масового заходу й впливу на нього внутрішніх і зовнішніх чинників тощо); 3) оперативне управління, організаційне та методичне забезпечення (попередження та припинення злочинів та інших правопорушень, забезпечення дорожнього руху, захист власності, захист прав і свобод, виконання адміністративних стягнень; надання соціальної та правової допомоги, удосконалення організаційної структури та розподілу обов'язків, вироблення організаційно-методичних підходів тощо); 4) комунікаційне забезпечення, координація та взаємодія (сприяння в межах компетенції іншим суб'єктам, залучення їх до забезпечення публічної безпеки і порядку, стратегічне управління тощо); 5) контроль за діяльністю органів поліції (підбиття підсумків, ведення звітності, заохочення та дисциплінарна відповідальність працівників тощо).

Наразі, після проведення реформ і після того як створена масштабна патрульна поліція має бути покращення, вже зараз багато залучається поліцейських з різних підрозділів для забезпечення порядку, які професійно підготовлені і мають все необхідне. Реформа передбачає новий зручний формений одяг, зручний тактичний пояс, в разі чого під час заворушень під час охорони громадського порядку, поліцейський зможе швидко скористатись ними, сучасні, обладнані авто, які також мають велике значення, щоб можливо було швидко наздогнати правопорушника. Сподіваємося, що реформа дасть для поліції і України новий поштовх. Також зараз створена і вже виконує свої функції КП «Муніципальна варта», яка теж забезпечує громадський порядок і тісно співпрацює з поліцією. Безпека і порядок є найважливішою соціальною цінністю серед людей, суспільства і досягається вона дотриманням норм права, моралі, норм неправових звичаїв, традицій. Це нормальна життєдіяльність людей в усіх сферах.

1. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>

2. Лошицький М.В., Чалий А.М. Організація попередження правопорушень органами внутрішніх справ під час проведення масових заходів. *Наук. вісн. Київ. нац. ун-ту внутр. справ.* 2010. № 3. С. 190–197.

3. Сергеев А.В. Проблеми адміністративно-правового регулювання діяльності місцевої міліції щодо охорони громадського порядку під час проведення масових заходів. *Вісник.* Харків, 2005. Вип. 30. С. 125–132.

Рижкова Світлана Анатоліївна
старший викладач кафедри
адміністративного права, процесу
та адміністративної діяльності

Рижков Едуард Володимирович
завідувач кафедри
економічної та інформаційної безпеки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

НЕЛЕГАЛЬНА МІГРАЦІЯ ЯК ЧИННИК ЗАГРОЗИ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ

Україна виступає на міжнародній арені як повноправний учасник світової спільноти. При цьому з роками незалежності все більшого значення набувають процеси, що стосуються налагодження добросусідських відносин з сусідніми державами, інтеграції та стратегічного партнерства. Так, одним з ключових векторів у зовнішній політиці нашої держави є напрямок на інтеграцію України до Європейського Союзу, інших міжнародних організацій та альянсів, що об'єднують передові демократичні держави світу.

Однією з умов розбудови України як правової держави на сучасному етапі є визначення ключових напрямів її міграційної політики та вдосконалення системи державного регулювання у сфері міграції, що мають відбуватися згідно з міжнародними стандартами щодо якомога повного забезпечення і сприяння реалізації прав та свобод людини. Водночас відсутність належного законодавчого закріплення напрямів державної міграційної політики України, принципів діяльності уповноважених суб'єктів у сфері міграції позначаються на ефективності протидії явищам, що становлять загрозу національній безпеці України, зокрема нелегальній міграції. Провідна роль в цьому питанні належить Державній міграційній службі МВС України (далі – ДМС).

Відповідно до Стратегії розвитку системи Міністерства внутрішніх справ України до 2020 року серед основних завдань щодо забезпечення формування державної політики є вирішення проблем, пов'язаних з міграцією та громадянством [1]. Серед основних викликів, які визначені зазначеною Стратегією, є загроза територіальній цілісності і суверенітету України, терористична загроза, зростання транснаціональної та організованої злочинності і нелегальної міграції, контрабанди зброї, вибухових речовин і наркотичних засобів, в контексті існування військового конфлікту на території держави.

Незаконна (нелегальна) міграція є одним з явищ, що сформувалася за часів розбудови незалежної України та становить загрозу суспільній і національній безпеці, економічній стабільності, спричинює ускладнення криміногенної ситуації на території України і серйозно впливає на стан економіки та законності. Явищем, що завжди супроводжує нелегальну міграцію, є вчинення іноземцями та особами без громадянства адміністративних правопорушень на території держави їх перебування. Незаконне перебування іноземців в Україні перетворилося на вагомий дестабілізуючий фактор у сфері забезпечення публічного порядку та безпеки. Саме з незаконною міграцією пов'язується зростання окремих видів правопорушень, поширення небезпечних захворювань, розвиток підпільного ринку праці на всій території України.

Так, за статистичними даними ДМС України, за 2018 рік за ст. 200-206 Кодексу України про адміністративні правопорушення [2] в сфері порушення міграційного законодавства України до адміністративної відповідальності було притягнуто 32 930 осіб. (серед цих показників найбільше притягнуто до адміністративної відповідальності за ч. 1 ст. 203 КУпАП – 26 154 особи). Протягом 2018 р. ДМС України спільно з органами Держприкордонслужби, Нацполіції та СБУ організовано та проведено цільові профілактичні заходи «Мігрант», під час проведення яких виявлено 5 554 нелегальних мігранта, прийнято рішення про примусове повернення щодо 5 114 осіб, примусово видворено 420 іноземців, 347 іноземців поміщено в ПТПП, 1358 іноземцям заборонено в'їзд в Україну [3].

Під час підбиття підсумків та результатів профілактичного відпрацювання «Мігрант» за 2018 рік перший заступник міністра внутрішніх справ Сергій Яровий наголосив, що масовий приток нелегальних мігрантів є для нашої держави критичним, і незабаром він становитиме загрозу державній безпеці [4].

Директор Департаменту у справах іноземців та осіб без громадянства ДМС України Наталія Науменко зазначає, що тенденція нелегальної міграції до України не має прогнозованого зниження [4].

Слід зазначити, що станом на 01.01.2019 кількість іноземців та осіб без громадянства, яких визнано біженцями в Україні, становить 1 799 осіб. Кількість іноземців та осіб без громадянства які потребують додаткового захисту в Україні, становить 768 осіб [5].

Крім того, спостерігається негативна тенденція скоєння кримінальних та адміністративних правопорушень загального характеру, вчинених іноземцями на території України, а саме за дев'ять місяців 2018 року іноземні громадяни на території нашої країни скоїли більше 2000 кримінальних та понад 50 тисяч адміністративних правопорушень, більше 1,3 тисячі матеріалів з цієї кількості адміністративних правопорушень складено за керування транспортними засобами у стані сп'яніння [6].

Негативно на ситуацію, пов'язану з нелегальною міграцією, в найближчі часи може ускладнити прагнення Європи посилити міграційну політику. Спостерігається тенденція щодо прагнення нелегальних мігрантів потрапити в ЄС через Україну, що свою чергу призведе до справжнього напливу незаконних мігрантів та відповідних негативних наслідків. Ті ж нелегали, які до Європи не потраплять (таких буде більшість), можуть залишитися в Україні. У цьому випадку ситуація в країні тільки погіршиться – до розгулу криміналу, безробіття і тотальної бідності може додатися ще й проблема нелегальних мігрантів [7].

Зазначені міграційні ризики в країні потребують комплексного та визначеного організаційно-правового підходу, що передбачено Стратегією розвитку системи Міністерства внутрішніх справ України до 2020 року.

Серед першочергових заходів щодо вирішення зазначеної проблеми пропонується: поступове облаштування державних кордонів за європейськими стандартами; посилення технічного контролю на лінії розмежування військового конфлікту в державі до повернення тимчасово окупованих Росією територій, виявлення та нейтралізація нелегальних міграційних каналів, що існують в державі; формування ефективної правової процедури взаємодії основних суб'єктів протидії нелегальній міграції. Серед необхідних кроків розвитку такої взаємодії між Державною міграційною службою України, Державною прикордонною службою України і Національною поліцією України з питань неконтрольованій міграції є удосконалення механізмів встановлення статусу мігрантів, які вже фактично інтегровані в українське суспільство, але не мають чіткого визначеного правового статусу.

1. Стратегія розвитку системи Міністерства внутрішніх справ України до 2020 року. URL: http://mvs.gov.ua/ua/pages/strategiya_2020.htm.

2. Кодекс України про адміністративні правопорушення. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.

3. Соколюк М. Публічний звіт Голови Державної міграційної служби України за результатами діяльності у 2018 році. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/17-civik-2018/zvit_2018/zvit_DMS_2018.pdf.

4. Яровий С. Проблема нелегальної міграції загрожує державній безпеці. URL: <https://dmsu.gov.ua/news/dms/sergij-yarovij-problema-nelegalnoj-migracij-zagrozhue-derzhavnij-bezpeczi.html>.

5. Державна міграційна служба: статистика з основної діяльності. URL: <https://dmsu.gov.ua/diyalnist/statistichni-dani/statistika-z-osnovnoj-diyalnosti.html>.

6. Аброськін В. Іноземці в Україні скоїли понад 52 тисячі правопорушень з початку року. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2563197-inozemci-v-ukraini-skoili-ponad-52-tisaci-pravoporusen-z-pocatku-roku-abroskin.html>.

7. Погіршення міграційного клімату в Україні може загострюватися через суперечності між Трампом і Меркель. URL: <https://ua.112.ua/polityka/pohirshennia-mihratsiinoho-klimatu-v-ukraini-mozhe-zahostriuvatsia-cherez-superechnosti-mizh-trampom-i-merkel-ekspert-454>.

Волков Юрій Михайлович

викладач кафедри
тактико-спеціальної підготовки

Махтура Катерина Сергіївна

курсант факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВИПАДКІВ ЗАСТОСУВАННЯ ЗБРОЇ ПОЛІЦЕЙСЬКИМИ ПІД ЧАС ОХОРОНИ ПУБЛІЧНОГО ПОРЯДКУ В РІЗНИХ КРАЇНАХ

Поліцейські різних країн застосовують вогнепальну зброю та інші види зброї, щоб захистити себе та суспільство від неправомірних дій злочинців. В різних країнах існують свої правові аспекти застосування вогнепальної зброї та інших видів зброї.

Дослідники, що займалися аналітичним порівнянням застосування поліцейськими вогнепальної зброї та інших видів зброї в різних країнах зазначають, що кількість злочинів масово зростає. Над питанням щодо правових аспектів застосування вогнепальної зброї в різних країнах займалися такі вчені: Ю.В. Баулін, І.В. Хохлова, Л.М. Гусар та ін. [1, с. 400].

На прикладі різних країн можна визначити такі межі та підстави застосуванні працівниками поліції вогнепальної зброї та інших видів зброї.

У Бельгії поліція може законно використовувати пропорційну силу тільки після попередження в ситуації, коли немає інших засобів для досягнення даної мети. Поліція може використовувати вогнепальну зброю з метою самооборони, під час зіткнень з озброєними злочинцями, а також з метою захисту особливо важливих осіб або об'єктів у країні, але ніколи – під час масових заходів.

У Малайзії поліцейські можуть використовувати вогнепальну зброю тільки тоді, коли її використовують самі протестувальники. За 59 років існування FRU – відділень поліції в Куала-Лумпурі – поліцейські жодного разу не застосували бойову зброю [2, с.1].

На Філіппінах застосування зброї проти підозрюваного допускається тільки тоді, коли його дії загрожують життю самого поліцейського або жертви (якій загрожує підозрюваний).

У Венесуелі поліцейським, контролюючим мирні демонстрації, не дозволяється носити вогнепальну зброю. Якщо існує загроза громадському порядку, а також інші методи вирішення конфліктів не принесли результатів, поліція попереджає, що застосування сили буде «збільшено». Ці заходи не можуть бути спрямовані проти дітей, літніх людей та інших «вразливих» груп населення. Не можна застосовувати силу до осіб, які хочуть уникнути насильства і залишають місце події.

У Мексиці, якщо «насильницькі дії натовпу не можуть бути зупинені», поліція може поступово використовувати більш суворі заходи придушення: 1) словесні переконання; 2) обмежений фізичний вплив; 3) інші заходи, наприклад використання паралізаторів; 4) застосування вогнепальної зброї та інших засобів, які можуть призвести до смерті [2, с. 1].

У Сербії поліцейські можуть використовувати різні силові методи – від кийків до спеціальних транспортних засобів, водних гармат і сльозогінного газу – для придушення заворушень під час нелегальних зібрань. Проте вогнепальна зброя може бути використана тільки тоді, коли людське життя перебуває під загрозою.

В Афганістані поліція може використовувати зброю або вибухові речовини проти групи людей, тільки якщо вони «використовують зброю і загрожують безпеці, а інші заходи придушення виявилися неефективними». Афганські поліцейські перед застосуванням зброї повинні зробити шість попереджень, що вона буде використана: три словесних і три попереджувальні постріли.

Поліцейські в Індії. Члени Сил швидкого реагування – Force India – в Нью-Делі, які беруть участь у придушенні заворушень, коли поліція не може впоратися із ситуацією. Щоб їх дії вважалися законними, на місці події повинен бути присутнім суддя. Перед будь-якою ескалацією застосування сили має бути зроблено попередження. В ході придушення заворушень поліцейські повинні дотримуватися певної послідовності у застосуванні заходів проти населення: спочатку водомети, потім сльозогінний газ, гумові кулі і тільки потім вогнепальна зброя.

Поліція в Боснії і Герцеговині може застосувати проти населення вогнепальну зброю або інші пристрої на основі вибухових речовин тільки тоді, коли інші заходи виявилися неефективними, натовп було попереджено про можливість їх використання, а серед протестуючих немає дітей, літніх людей та інвалідів (якщо тільки це не вони стріляють у поліцейських).

Польські поліцейські можуть використовувати вогнепальну зброю тільки в тих випадках, коли існує пряма загроза для життя чи здоров'я співробітника поліції або іншої особи, а також при охороні особливо важливих об'єктів. Поліцейські також мають право застосовувати зброю в ситуації, коли підозрюваний не реагує на прохання віддати вогнепальну зброю або інші небезпечні предмети або намагається відібрати зброю у поліцейського.

Австрійська поліція може використовувати зброю для придушення заворушень чи затримання небезпечного підозрюваного, але тільки тоді, коли інші заходи «можуть здатися недостатніми або вже виявилися неефективними». Ці заходи також повинні бути відповідні ситуації, а застосуванню зброї повинно передувати попередження.

В Італії поліція і карабінери можуть використовувати зброю тільки тоді, коли існує «необхідність для подолання опору, щоб зупинити насильство або для запобігання серйозному злочину». Вживані заходи повинні бути пропорційними ситуації.

У Великобританії поліцейські можуть використовувати «потенційно смертельні заходи» тільки тоді, коли це абсолютно необхідно. Відповідно до закону, право на застосування зброї допускається для самооборони або захисту інших осіб, якщо існує загроза для життя чи отримання серйозних травм.

Сили безпеки ООН. Співробітники ООН повинні дотримуватися правил, що передбачені для поліцейських у швейцарських кантонах. З їх формулювання випливає, що «застосування зброї пропорційно обставинам допускається в крайньому випадку». Співробітники поліції повинні, однак, «в міру можливості не завдавати серйозних ран», а «застосуванню вогнепальної зброї має передувати попереджувальний постріл, якщо дозволять обставини». Штаб-квартира Організації Об'єднаних Націй знаходиться в Женеві, але є екстериторіальною і не підпадає під швейцарську юрисдикцію [3, с. 1].

Отже, поліцейські різних країн по-різному застосовують вогнепальну зброю та інші види зброї [4, с. 1], а в деяких країнах для її застосування необхідно, щоб самі протестувальники застосовували зброю (Малайзія). Найчастіше застосовують вогнепальну зброю та інші види зброї для зупинки протиправних дій правопорушника щодо поліцейського, самооборони, захисту інших осіб, для подолання опору, щоб зупинити насильство або для запобігання серйозного злочину.

1. Орловський Б.М. Застосування зброї працівниками правоохоронних органів: необхідна оборона чи виконання службових повноважень. *Правова держава*. 2010. № 12. 400 с.

2. Коли поліцейським дозволено використання зброї проти населення в різних країнах. URL: <http://www.volynpost.com/news/43333-koly-policejskym-dozvoleno-vykorystovuvaty-zbroyu-proty-naseleння-u-riznyh-krainah>.

3. Вареник Н. Зброя самооборони: дорого, небезпечно і незаконно. URL: <http://gazeta.dt.ua/business/zbroya-samooboroni-dorogo-nebezpechno-i-nezakonno-.html>.

4. Вовченко О. ТОП - 8 країн, де дозвіл на зброю зменшив рівень криміналу. URL: <http://znaj.ua/news/regions/36094/top-8-krayin-de-gromadyani-vilno-volodiyut-zbrojeyu.html>.

Москалець Андрій Петрович
викладач кафедри
тактико-спеціальної підготовки

Голобородько Вікторія Вікторівна
курсант факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ УКРАЇНСЬКОЮ ПОЛІЦІЄЮ ТА ПРАВООХОРОННИМИ ОРГАНАМИ США: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Зростання рівня насильницьких дій з елементами невинуватої жорстокості та використання вогнепальної та іншої зброї викликає необхідність пошуку серед правоохоронних органів адекватних дій не тільки у галузі попередження злочинів, але й активній, чи як формулюють у США «агресивній» діяльності поліції у рамках «нульової терпимості» з упередження злочинів проти життя і свобод громадян. Варто сказати, що ці самі дії потрібні для захисту життя правоохоронців, що постійно знаходяться на межі ризику під час перебування на службі: чергування, виклики на події [7, с.1].

Науковці зазначають стрімке зростання тяжких злочинів, у тому числі із застосуванням зброї. Наразі вбачається третя хвиля злочинних проявів з часу проголошення незалежності України, а саме з 2010 року по т. ч. У 2010 році було обліковано 500902 злочини, у 2011 році – 515 833 злочини, у 2012 році – 443 665 (зменшення стосується введення у листопаді 2012 року Єдиного реєстру досудових розслідувань, у зв'язку з чим у грудні 2012 року не було обліковано жодного кримінального провадження), у 2013 році – 563 560 злочинів, за 8 місяців 2016 року зареєстровано 763 511 кримінальних правопорушень проти 723 830 у минулому році. Від вчинених злочинів потерпіло 359 876 осіб, у тому числі 6 156 дітей, 5 259 – загинуло. Частка тяжких злочинів збільшилася до 31,6 % в загальній злочинності [6, с. 51].

Дослідженням правового застосування зброї працівниками правоохоронних органів в Україні та інших країнах займалися в різні часи Ю.В. Баулін, Н.Н. Паше-Озерський, І.В. Ткаченко, І.В. Хохлова, Л.М. Гусар та інші [7, с. 210–213].

Варто зазначити, що питанню практики застосування вогнепальної зброї приділено чимало уваги на рівні міжнародних інституцій і схвалено відповідну конвенцію ООН «Основні принципи застосування сили та зброї офіційними особами, що підтримують правопорядок», які ратифіковано Україною та включено в обіг національного законодавства [3, с. 1; 4, с. 228].

Відповідні принципи застосовуються у різноманітних стандартах поведінки поліцей-

ських різних країн, у тому числі США, що мають розгалужену децентралізовану систему управління правоохоронними органами та рівні, за яких використовується зброя як метод припинення протиправних дій [8, с. 1].

Порівняння правових аспектів використання вогнепальної зброї у США та Україні зробимо на підставі найважливішого правового акта в Україні, який регулює використання зброї поліцейськими – Закону України «Про Національну поліцію» та регламенту застосування сили, який використовується одним із найбільших та найнебезпечніших з криміногенної точки зору поліцейських підрозділів США – міською поліцією Лас-Вегаса (The Las Vegas Metropolitan Police Department).

Український поліцейський застосовує вогнепальну зброю як останній аргумент і «найбільш суворий захід примусу». В американському відповіднику, рівень силової протидії відповідає рівню Deadly Force, тобто такого, який може призвести до смерті за допомогою зброї. Також американський поліцейський, як і український, має використовувати вогнепальну зброю тільки у визначених випадках [1, с. 36].

Український поліцейський, зокрема, має право використати зброю для відбиття нападу на нього, членів його сім'ї, захисту інших осіб, у випадку загрози їхньому життю чи здоров'ю та для звільнення заручників або осіб, яких незаконно позбавлено волі. Також передбачено протидію із зброєю під час відбиття нападу на об'єкти, що перебувають під охороною, а також звільнення таких об'єктів у разі їх захоплення, затримання особи під час вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, яка намагається втекти, для зупинки транспорту шляхом його пошкодження. Важливо зазначити, що в усіх випадках межа дій правопорушника має бути об'єктивно небезпечною і нести безпосередню загрозу життю і здоров'ю людей [5, с. 1].

Параметри використання зброї (Deadly Force) обумовлюються для американського поліцейського «об'єктивною розумністю» для захисту себе або інших людей від смерті та тяжких тілесних ушкоджень, а також для запобігання втечі злочинця. Перед застосуванням зброї поліцейський за можливості попереджає про її використання вигуком: «Поліція! Стояти (Stop), або я буду стріляти!». Це корелюється із відповідними приписами українського законодавства, яке встановлює можливість використання зброї після попередження, але із виключеннями в разі неможливості попередження про її застосування.

Таким чином, можемо зробити висновок про спорідненість вимог до застосування вогнепальної зброї правоохоронними підрозділами поліцейського спрямування у США та Україні та схожих законодавчих позицій. Разом з тим варто зазначити, що в Україні всі ці вимоги апелюють виключно до закону, а в США встановлюються за необхідності і корелюються щорічно із певними уточненнями у відповідь на реальні потреби суспільства та громадян у захисті.

1. Las Vegas Metropolitan Police Department. URL: <http://www.lvmpd.com/enus/InternalOversightConstitutionalPolicing/Documents/Use-of-Force-Policy-2017.pdf>. 36 с.
2. Орловський Б.М. Застосування зброї працівниками правоохоронних органів: необхідна оборона чи виконання службових повноважень. *Правова держава*. 2010. № 12. 414 с.
3. Основные принципы применения силы и огнестрельного оружия должностными лицами по поддержанию правопорядка. URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/firearms.shtml
4. Права людини і професійні стандарти для працівників міліції та пенітенціарних установ в документах міжнародних організацій / упоряд. Т. Яблонська. Київ; Амстердам: Українсько-Американське бюро захисту людини, 1996. 228 с.
5. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 року № 580-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/580-19/print1502963361252471>
6. Протидія злочинності: теорія та практика: матеріали VII Всеукраїнської наук.-практ. конф. (19 жовтня 2016 року). Київ: Нац. акад. прокуратури України, 2016. 634 с.
7. Рак Р. Що таке «Теорія розбитих вікон»? URL: <https://theukrainians.org/teoriya-rozbytyh-vikon/>
8. Chris E. McGoey Use of Force. URL: <http://www.crimedictor.com/use-of-force.htm>

Мусаєлян Дмитро Пушкінович
викладач кафедри
тактико-спеціальної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ОБІГУ ЗБРОЇ В УКРАЇНІ

Незаконність обігу зброї є одним із факторів, що негативним чином впливають на стан національної безпеки в нашій державі. Зміни, що відбуваються останніми роками в економічному, суспільному та політичному житті нашої країни, призводять до необхідності

вдосконалення правового регулювання суспільних відносин, зокрема тих, що виникають у сфері обігу зброї. Саме державне регулювання обігу зброї, вибухових речовин є досить важливим, оскільки їх корисні властивості, в деяких випадках, можуть заподіяти шкоду інтересам, що охороняються законом.

Дослідженню даної теми були присвячені роботи багатьох вітчизняних і зарубіжних вчених: В.Б. Авер'янова, С.С. Алексеева, О.Ф. Андрійка, О.М. Бандурки, Д.Н. Бахраха, Ю.П. Битяка, В.В. Богущького, І.П. Голосніченка, О.М. Джузи, Ю.В. Дубка, О.В. Дьяченко, В.В. Зуй, Р.А. Калужного, А.А. Кармолицького, С.В. Ківалова, А.П. Ключніченко, В.К. Колпакова, А.Т. Комзюка, В.В. Конопльова та ін.

У розгляді питання забезпечення адміністративно-правових режимів основоположним є обов'язкове виконання усіх правил поведінки усіма суб'єктами правовідносин. Сфера, що регулюється відповідним режимом, вирізняється особливою важливістю для суспільства, саме тому нормативно-правові акти, що становлять правову основу режиму обігу зброї, повинні мати твердий механізм їх незмінної реалізації. Тобто мати чітку регламентацію порядку застосування норм, систему контролю і моніторингу, роз'яснювальні заходи, відповідні санкції за порушення встановлених норм. Сукупність цих правових та організаційних заходів становить комплексний юридично-адміністративний режим.

Метою даної роботи є дослідження забезпечення режиму обігу зброї засобами адміністративного примусу, зокрема встановленням адміністративної відповідальності за недотримання, обов'язкових для виконання, режимних правил.

Згідно зі статтею 23 Кодексу України про адміністративні правопорушення, мірою відповідальності є адміністративне стягнення, що застосовується з метою виховання особи, яка скоїла адміністративне правопорушення, в дусі додержання законів України, поваги до правил співжиття, а також запобігання скоєнню нових правопорушень як самим правопорушником, так й іншими особами [1].

Особливістю заходів адміністративного примусу є більш спрощений процесуальний порядок, на відміну від процесуальних регламентів застосування інших видів заходів державного примусу. Заходи адміністративного примусу в правовому режимі обігу зброї включають у себе: заходи адміністративного попередження; заходи адміністративного припинення; заходи адміністративного стягнення; заходи забезпечення провадження справ про адміністративні порушення.

Досліджуючи питання адміністративно-правового регулювання відносин, пов'язаних з реалізацією права громадян на зброю, слід зауважити, що, згідно з інструкцією, перевірка порядку зберігання вогнепальної зброї проводиться не менше одного разу на рік, при цьому не врегульована кількість максимально допустимих перевірок на рік. З метою забезпечення конституційного права громадян на недоторканність майна необхідно передбачити не тільки мінімальну, а й максимальну кількість таких перевірок.

Крім цього, також необхідно звернути увагу на той факт, що нормативними правовими актами України не передбачено перевірки порядку зберігання газових пістолетів і револьверів. Це також вимагає правового регулювання. Адже, якщо існує певний порядок зберігання спеціальних засобів і встановлена відповідальність за його порушення, то мають бути законодавчо визначені й контрольні заходи щодо перевірки його дотримання.

Важливе профілактичне значення має періодична перереєстрація зброї (один раз на три роки), під час якої здійснюється перевірка наявності, технічного стану, умов зберігання зброї та спеціальних засобів, збираються дані про стан здоров'я власника зброї, стягується плата за послуги. Говорячи про попереджувальні заходи, варто зазначити, що з метою запобігання правопорушенням у цій сфері допускається превентивне примусове вилучення вогнепальної та інших видів зброї. Підставами може бути поведінка або стан людини, яка володіє даними виробами. Мається на увазі зловживання спиртними напоями, вживання наркотичних або психотропних засобів без призначення лікаря, систематичні порушення громадського порядку, психічне захворювання, засудження особи за вчинення злочину та ін.

Таким чином, можна сказати, що адміністративно-правовий режим обігу зброї являє собою цілісну систему, засновану на методах, властивих відповідній галузі права, регулювання усіх видів правовідносин, що виникають у сфері обігу зброї, і має на меті захист та забезпечення державних і суспільних інтересів, що охороняються законами України у сфері обігу зброї.

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122 (із змінами та доп.).

ПРЕВЕНТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПОЛІЦІЇ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Жбанчик Андрій Васильович
декан факультету підготовки фахівців
для підрозділів превентивної діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ДО ПИТАННЯ ПРО СУТНІСТЬ І ЗНАЧЕННЯ ПРЕВЕНТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Європейська інтеграція України обумовила необхідність перегляду засад функціонування чинної системи правоохоронних органів. Так, було удосконалено систему антикорупційних державних інституцій, оптимізовано судову систему, створено Національну поліцію. Головним критерієм зазначених новацій можна вважати увагу до людини, високий рівень забезпечення її прав, свобод та законних інтересів державою в особі органів публічного управління. Серед таких органів важливе значення відведено Національній поліції України.

Відповідно до статті 1 Закону України «Про Національну поліцію» поліція виступає в авангарді протидії злочинності, охорони прав і свобод людини, підтримання публічної безпеки і порядку [1].

Діяльність поліції безпосередньо пов'язана із національною безпекою, адже відповідно до статті 12 Закону України «Про Національну безпеку України» до складу сектору безпеки і оборони входять: Міністерство оборони України, Збройні Сили України, Державна спеціальна служба транспорту, Міністерство внутрішніх справ України, Національна гвардія України, Національна поліція України, Державна прикордонна служба України, Державна міграційна служба України, Державна служба України з надзвичайних ситуацій, Служба безпеки України, Управління державної охорони України, Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, Апарат Ради національної безпеки і оборони України, розвідувальні органи України, центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну військово-промислову політику [2].

Вважаємо, що в основі успішної діяльності Національної поліції лежить превентивна діяльність, тобто діяльність, спрямована на запобігання правопорушенням. Адже завжди легше запобігти, ніж усунути негативні наслідки протиправного діяння. Ефективне провадження відповідної діяльності позитивно відображається на динаміці криміногенної ситуації в державі, а отже і на стані національної безпеки.

Нагадаємо, що Закон України «Про Національну поліцію» оперує двома подібними категоріями – «профілактика» та «превенція». Зокрема, й у Положенні про Національну поліцію серед функцій поліції визначено провадження превентивної та профілактичної діяльності, спрямованої на запобігання вчиненню правопорушень [3].

Сприяття визначенню, що являє собою превентивна діяльність, у чому її особливості та відмінність від профілактики, може позитивний зарубіжний досвід. В цьому аспекті Я.С. Посохова слушно зазначає, що у науці широко відомі методи превентивної роботи поліцейських зарубіжних країн, які дозволяють попередити злочини і затримувати злочинця, який ще тільки готується вчинити злочин, за однією лише інформацією громадян. Особливо часто це зустрічається при попередженні терористичних актів, коли важливість зазначених відомостей для суспільства в цілому є надзвичайно високою. Подібна ситуація можлива тільки на основі довірчих відносин суспільства з правоохоронними органами [4, с.108].

Як наголошує Н.І. Дідик, значення слова «превенція» (від лат. Prevention, «попереджаю») – попередження, запобігання кримінальним правопорушенням. У праві превентивними заходами називають профілактичні та інші заходи, спрямовані на запобігання кримінальним правопорушенням та іншим правопорушенням. У правовій науці виділяють такі види превенції, як загальна превенція – попередження скоєння правопорушень іншими особами (це попередження вчинення кримінальних правопорушень громадянами, схильними до протиправних учинків); превенція приватна – означає профілактику (попередження) учинення нових кримінальних правопорушень особами, які вже скоїли будь-які правопорушення [5, с.190].

Таким чином, стає очевидною важливість превенції як основи діяльності вітчизняної поліції. Так, у статті 31 Закон України «Про Національну поліцію» закріплює низку превентивних поліцейських заходів, а саме: 1) перевірка документів особи; 2) опитування особи; 3) поверхнева перевірка і огляд; 4) зупинення транспортного засобу; 5) вимога залишити місце і обмеження доступу до визначеної території; 6) обмеження пересування особи, транспортного засобу або фактичного володіння річчю; 7) проникнення до житла чи іншого володіння особи; 8) перевірка дотримання вимог дозвільної системи органів внутрішніх справ; 9) застосування технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, засобів фото- і кінозйомки, відеозапису; 10) перевірка дотримання обмежень, установлених законом стосовно осіб, які перебувають під адміністративним наглядом, та інших категорій осіб; 11) поліцейське піклування [1].

З іншого боку, зарубіжна поліція оперує поняттям превенції, виходячи зі спрямованості заходів «порад» щодо запобігання окремим категоріям правопорушень. Для прикладу, наведемо поради щодо превенції правопорушень сил поліції Гонг-Конгу. У простій формі офіційний Інтернет-ресурс визначає такі поради: 1) поради туристам; 2) поради для мандрівників вихідного дня; 3) поради для відвідувачів; 4) заходи безпеки на будівельному майданчику; 5) внутрішня безпека (захист від вилому та проникнення); 6) загальна безпека приміщень і персоналу; 7) захист систем громовідводу; 8) захист транспорту; 9) захист даних кредитної картки; 10) захист виробництва; 11) захист фінансів; 12) захист офісу; 13) захист магазину; 14) захист у сфері державної реєстрації і укладання угод [6].

Також, поліцією презентовано низку порад, а саме: 1) поради для власників магазинів, підприємств, менеджерів і працівників; 2) поради для клієнтів бару; 3) поради для покупців через Інтернет; 4) поради для операторів грошових послуг; 5) поради щодо особистої безпеки; 6) інші поради щодо попередження злочинності; 7) поради щодо безпеки; 8) консультації щодо проведення відпусток; 8) поради щодо нагляду за своїми особистими речами; 9) поради, як не стати жертвою сексуального нападу; 10) поради щодо запобігання крадіжкам на пляжах і басейнах [6].

Як бачимо, превенція в даному прикладі зосереджена на простих та доступних розділах порад і заходів безпеки за найбільш поширеними видами правопорушень. Переконані, що врахування в діяльності Національної поліції України превенції в даному змісті дозволить поліпшити ситуацію на місцях та зменшити кількість правопорушень, залежно від характеру їх поширення.

1. Про Національну поліцію України: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40-41. Ст. 2075. С. 1970.

2. Про Національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241. С. 5.

3. Положення про Національну поліцію: Постанова Кабінету Міністрів України від 28.10.2015 № 877. *Урядовий кур'єр*. 2015. № 207.

4. Посохова Я.С. Превентивна діяльність поліцейських: психологічні особливості здійснення. URL: univd.edu.ua/science-issue/issue/3012.

5. Дідик Н.І. Превентивні функції в діяльності патрульної поліції. URL: [file:///D:/POBRANE/Vlduvs_2016_2_21%20\(1\).pdf](file:///D:/POBRANE/Vlduvs_2016_2_21%20(1).pdf).

6. The Government of the Hong Kong Special Administrative Region. Police force. Crime Prevention Advice. URL: https://www.police.gov.hk/ppp_en/04_crime_matters/cpa/cpa.html.

Жванко Юрій Петрович

науковий співробітник відділу озброєння
лабораторії сертифікації ручної
вогнепальної зброї та спеціальних
засобів самозахисту
Державного науково-дослідного
інституту МВС України

ПЕРЕВІРКА ДОТРИМАННЯ ВИМОГ ДОЗВІЛЬНОЇ СИСТЕМИ ЯК ОДИН ІЗ ВИДІВ ПРЕВЕНТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦІЇ

У сучасних умовах розбудови України як демократичної та правової держави, головним завданням і змістом діяльності якої є забезпечення та захист прав та свобод людини і громадянина, нового імпульсу набули питання щодо вирішення існуючих проблем національної безпеки.

Такий висновок виходить перш за все з того, що реальний стан справ у державі і сус-

пільстві на сьогодні ще далекий від оптимального через наявність політичних, економічних, соціальних і правових проблем, які призводять до «...погіршення життєвого рівня населення, рівня його захищеності, зростання кількості протиправних посягань на права і свободи громадян, власність, громадський порядок і громадську безпеку, інші об'єкти правоохорони, серед яких особливу тривогу викликають злочини та інші правопорушення, пов'язані із зброєю, вибуховими матеріалами, наркотичними, сильнодіючими, отруйними речовинами, спеціальними засобами, які через свої небезпечні властивості вилучені або обмежені у цивільному обігу» [1, с. 2].

За таких обставин пріоритетним напрямом діяльності держави є створення ефективного механізму профілактики та запобігання вчиненню правопорушень, протидії злочинності тощо. З огляду на це особливе значення має превентивна діяльність правоохоронних органів, які наділені відповідними контрольно-наглядовими повноваженнями. Аналіз норм чинного законодавства України дає підстави стверджувати, що за обсягом компетенції провідну роль у здійсненні превентивної діяльності займає Національна поліція України (далі – поліція), якій чинним законодавством надано право на застосування відповідних превентивних поліцейських заходів, під якими вітчизняні науковці розуміють «...дію або комплекс дій, що обмежують певні права і свободи людини, використання яких не завжди пов'язане з протиправною поведінкою конкретних осіб, застосовуються відповідно до закону для забезпечення виконання покладених на поліцію повноважень із дотриманням встановлених законом вимог» [2, с. 37]. Так, чинним законодавством України визначено, що поліція може застосовувати такі превентивні заходи, як: перевірка документів особи; опитування особи; зупинення транспортного засобу; перевірка дотримання вимог дозвільної системи органів внутрішніх справ; поліцейське піклування тощо [3].

Як слушно зазначає Я.С. Посохова, превентивна діяльність здійснюється поліцейськими в процесі профілактики та запобігання вчиненню правопорушень, в ході реалізації профілактичного контролю стосовно додержанням вимог законів та інших нормативно-правових актів щодо дітей, забезпечення безпеки дорожнього руху, охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства й держави, протидії злочинності, організації роботи дозвільної системи, запобігання та припинення насильства в сім'ї тощо [2, с. 106].

Як бачимо, не менш важливе місце серед перерахованих видів превентивної діяльності поліції займає безпосередньо перевірка дотримання вимог дозвільної системи органів внутрішніх справ. У цьому контексті слушною є думка А.Є. Фоменка, який підкреслює, що «... головне значення мають дозвільні функції правоохоронних органів, що направлені на здійснення контролю за дотриманням фізичними й юридичними особами спеціальних правил і порядку зберігання та використання зброї, спеціальних засобів індивідуального захисту й активної оборони, боєприпасів, вибухових речовин і матеріалів, інших предметів, матеріалів і речовин, на які поширюється дозвільна система. Адже об'єкти дозвільної системи становлять підвищену небезпеку для життя і здоров'я людини, які виступають найвищою соціальною цінністю для держави» [5, с. 4].

З метою перевірки дотримання вимог дозвільної системи поліції чинним законодавством надані повноваження щодо: 1) огляду за участю адміністрації (керівництва) юридичних осіб, фізичних осіб (у тому числі фізичних осіб - підприємців) чи їх уповноважених представників приміщень, де знаходяться зброя, спеціальні засоби, боєприпаси, вибухові речовини та матеріали, інші предмети, матеріали і речовини, щодо зберігання і використання яких визначено спеціальні правила або порядок та на які поширюється дозвільна система органів внутрішніх справ (далі – об'єктів дозвільної системи), а також безпосереднього огляду місця їх зберігання з метою перевірки дотримання правил поведінки з ними та правил їх використання; 2) огляду об'єктів дозвільної системи, що знаходяться у фізичних та юридичних осіб, з метою перевірки дотримання правил поведінки з ними та правил їх використання; 3) вилучення об'єктів дозвільної системи, а також опечатування і закриття об'єктів, де вони зберігаються чи використовуються (у т.ч. стрілецькі тири, стрільбища невійськового призначення, мисливські стени, підприємства і майстерні з виготовлення та ремонту зброї, спеціальних засобів, боєприпасів, магазини, у яких здійснюється їх продаж, піротехнічні майстерні, пункти вивчення матеріальної частини зброї, спеціальних засобів, правил поведінки з ними та їх застосування) у випадку виявлення порушення правил поведінки з ними та правил їх використання, що загрожують громадській безпеці, до усунення таких порушень [3].

З огляду на це варто погодитися з тим, що важливе місце в охороні громадського порядку та громадської безпеки займає дозвільна система, яка передбачає обов'язкове отримання дозволів на здійснення певних дій підприємствами, установами та організаціями, а також окремими громадянами, та визначається як організаційно-правова діяльність, що

здійснюється державою з метою забезпечення своїх економічних та соціально-політичних інтересів, для створення необхідних умов нормальної діяльності державних та громадських організацій, додержання законності, охорони власності та забезпечення безпечних умов для життєдіяльності населення країни. Для цього держава закріплює в законодавчих та інших нормативних актах певний порядок суспільних відносин, забезпечення якого покладено на органи виконавчої влади, в тому числі, й на правоохоронні органи. Зміст дозвільної системи пояснюється не тільки наявністю встановленого порядку, а також і тим, що цей порядок необхідно забезпечити певними правовими засобами і дотримуватись усім учасникам зазначених правовідносин, а це, як правило, передбачає здійснення функцій контролю та нагляду з боку органів виконавчої влади, яким надано право видавати дозволи [6, с. 15].

Слід зауважити, що на сьогоднішній день питання щодо здійснення дозвільної системи регулюються значною кількістю законодавчих та інших нормативно-правових актів Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України та відомчих нормативних актів Міністерства внутрішніх справ України, норми яких визначають сферу відповідні повноваження поліції щодо здійснення дозвільної системи, визначаються об'єкти дозвільної системи, а також конкретизуються функції уповноважених підрозділів у зазначеній сфері.

Грунтовний аналіз нормативно-правових актів, які так чи інакше регулюють окремі аспекти здійснення дозвільної системи, дає підстави стверджувати, що більшість з них: по-перше, мають різну юридичну силу та природу свого походження, оскільки регулюються нормами як адміністративного, так й цивільного, кримінального та іншого законодавства; по-друге, не відповідають реаліям та вимогам сьогодення, оскільки прийняті починаючи з початку проголошення незалежності України.

У зв'язку з цим, можна зробити висновок, що найбільш актуальною серед основних проблем у сфері здійснення дозвільної системи виступає безпосередньо проблема правового забезпечення, а саме відсутність відповідної систематизації законодавства у цій сфері, оскільки «... без такої систематизації, а також без стандартизації надання дозвільних адміністративних послуг, держава не може ефективно здійснювати функцію охорони суспільної безпеки і порядку, а відповідно, громадяни істотно обмежуються в можливості реалізації конституційних прав та інтересів в дозвільній сфері [7, с. 185-187].

Підсумовуючи зазначимо, що серед основних видів превентивної діяльності поліції важливе та визначальне місце займає перевірка дотримання вимог дозвільної системи, правове забезпечення якої наразі не відповідає сучасним реаліям сьогодення та потребує удосконалення шляхом систематизації нормативно-правових актів, що регулюють зазначену сферу.

1. Гуменюк В. А. Адміністративно-правове регулювання здійснення органами внутрішніх справ дозвільної системи: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 1999. 16 с.

2. Адміністративна діяльність поліції у питаннях та відповідях : навч. посіб. / за заг. ред. О. М. Бандурки ; О. І. Безпалова, О. В. Джафарова, С. М. Князев та ін. ; передм. О. М. Бандурки ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2017. 242 с.

3. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015, № 580-VIII. Відомості Верховної Ради. 2015. № 40-41. Ст. 379.

4. Посохова Я. С. Превентивна діяльність поліцейських: психологічні особливості здійснення. *Підготовка поліцейських в умовах реформування системи МВС України*. Харків, 2018. С. 106-109.

5. Фоменко А. Є. Організаційно-правове забезпечення надання адміністративних послуг в сфері дозвільної системи Національної поліції України: дис. ... канд. юрид. наук. Дніпро, 2017. 242 с.

6. Гуменюк В. А. Адміністративно-правове регулювання здійснення органами внутрішніх справ дозвільної системи: дис... канд. юрид. наук. Харків, 1999. 201 с.

7. Ткаченко В. І. Поняття, сутність і призначення дозвільної системи. *Вісник Луганської академії внутрішніх справ*. Луганськ, 2003. Вип. 4. С. 180-194.

Кравченко Ірина Сергіївна

доцент кафедри адміністративного права,
процесу та адміністративної діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

РОЛЬ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Актуальність забезпечення національної безпеки для сучасної української держави являється очевидною, тому пріоритетність виконання державними органами завдань, спрямованих на захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз закріплено на законодавчому рівні (наприклад, Закон України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року [1]).

Міністерство внутрішніх справ взагалі та Національна поліція зокрема входять до складу сектору безпеки і оборони України. Так, Міністерство внутрішніх справ України є центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері забезпечення охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства та держави, протидії злочинності, підтримання громадської безпеки і правопорядку, а також надання поліцейських послуг.

Національна поліція України є центральним органом виконавчої влади, що забезпечує громадську безпеку і порядок, охорону прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидію злочинності, а також надає визначені законом послуги з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги.

Саме готовність сил та засобів вказаних органів в тому числі визначає стратегію громадської безпеки та цивільного захисту у разі виникнення загрози національній безпеці. Тому національна безпека являє собою ступінь захищеності особи, суспільства, держави.

Запровадження у 2019 році у складі Національної поліції України посади поліцейського офіцера громади є одним із важелів реалізації механізму забезпечення національної безпеки України. Поліцейський офіцер громади проходитиме службу та проживатиме у межах визначеної територіальної громади, що сприятиме безпосередньому контакту поліції та населення.

Така посадова особа безпосередньо знатиме особливості життєдіяльності населення на поліцейській дільниці, а відповідно зможе оперативно попереджати та усувати потенційні загрози національній безпеці України.

В умовах сьогодення такі загрози можуть виникати як наслідок проведення операції об'єднаних сил в Україні (збільшення кількості незареєстрованої зброї на території України, перебування на поліцейській дільниці осіб, які брали участь в антитерористичній операції та операції об'єднаних сил, перебування на поліцейській дільниці осіб-переселенців з Луганської та Донецької областей), відсутності вакантних посад для працевлаштування у невеликих населених пунктах, інформаційних загроз, пов'язаних із розповсюдженням Інтернет-ресурсів, проблем соціальної адаптації осіб, які відбули покарання в місцях позбавлення волі, тощо.

Метою діяльності органів та підрозділів Національної поліції України є захист об'єктів національної безпеки від протиправних посягань із застосуванням різноманітних форм та методів. Так, діяльність поліцейського офіцера громади полягає, в першу чергу, у виконанні завдань, спрямованих на дотримання прав і свобод людини, а також інтересів суспільства та держави (Наказ МВС України № 650 від 28.07.2017 [2]).

Так, особливістю діяльності поліцейського офіцера громади буде його тісна взаємодія з територіальними громадами, розширення функцій порівняно з дільничними офіцерами поліції (додаються повноваження щодо реалізації безпеки дорожнього руху, дотримання правил дозвільної системи, окремі елементи ювенальної превенції), звітування перед громадою про результати своєї діяльності.

Поліцейський офіцер громади – це та особа, яка, перебуваючи на поліцейській дільниці, першою має змогу виявити потенційні загрози національній безпеці та застосувати превентивні заходи для недопущення таких подій, а у випадках існування реальної загрози національній безпеці України – вжити всіх можливих заходів для її подолання та притягнення винних осіб до відповідальності.

Зауважимо, що за виняткові заслуги у сфері забезпечення національної безпеки (з розкриття особливо тяжких злочинів, затримання особливо небезпечних озброєних злочинців, виявлені честь, доблесть та самопожертву під час рятування життя громадян у разі ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій та в особливий період) поліцейського офіцера громади відповідно до Закону України «Про Дисциплінарний статут Національної поліції» [3] можуть заохотити відомчою відзнакою Міністерства внутрішніх справ України "Вогнепальна зброя" та відомчою відзнакою Міністерства внутрішніх справ України "Холодна зброя".

Підсумовуючи, необхідно дійти таких висновків:

- поліцейський офіцер громади гарантує національну безпеку України на місцевому рівні;
- подолання загроз національній безпеці України поліцейський офіцер громади здійснює на правових принципах;
- поліцейський офіцер громади застосовує превентивні заходи для недопущення загроз національній безпеці та вживає заходи для їх усунення у взаємодії з територіальною громадою.

1. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

2. Про затвердження Інструкції з організації діяльності дільничних офіцерів поліції: Наказ МВС України № 650 від 28.07.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

3. Про Дисциплінарний статут Національної поліції: Закон України від 15.03.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

Покайчук Віталій Ярославович
заступник начальника управління –
начальник ВПН УКЗ
ГУНП в Запорізькій області,
кандидат юридичних наук, доцент

ПЕРСПЕКТИВНІ ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДРОЗДІЛІВ ПРЕВЕНТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

На сьогоднішній час в умовах економічної і політичної нестабільності Національна поліція відіграє чималу роль у житті суспільства. Усі підрозділи поліції призначені для захисту життя, здоров'я, прав і свобод громадян України, іноземних громадян, осіб без громадянства; для протидії злочинності, охорони громадського порядку, власності та для забезпечення громадської безпеки. У зв'язку зі складними подіями в нашій країні правоохоронні органи вимушені бути завжди у напрузі, адже навантаження на працівників Національної поліції кожного року зростає. Тому працівник поліції повинен діяти швидко, точно й ефективно. Актуальність досліджуваної теми полягає у пошуку перспективних шляхів удосконалення діяльності підрозділів превентивної діяльності Національної поліції України. Адже активно триває реформування правоохоронних органів в Україні, зокрема 07 листопада 2015 року набув чинності Закон України «Про Національну поліцію», який викликав ряд змін як у структурі правоохоронного органу, так і в покладених на нього завданнях, функціях та організації їх проведення [1].

Із прийняттям нового Закону «Про Національну поліцію» стратегічними напрямками діяльності поліції визнано превенцію (роз'яснювально-превентивну діяльність) та інтвенцію (застосування легітимних заходів примусу). Якщо взяти саме значення слова «превенція», то воно означає попередження, запобігання кримінальним правопорушенням. У праві превентивними заходами називають профілактичні та інші заходи, спрямовані на запобігання кримінальним правопорушенням та іншим правопорушенням [2]. Виконання завдань, що стоять перед органами Національної поліції, передбачає реалізацію принципів, заснованих на визнанні загальнолюдських цінностей, поваги до прав і свобод людини, визнання їх пріоритету у взаємовідносинах з державою.

Одним з головних завдань підрозділів превентивної діяльності, тобто тих, що забезпечують правопорядок, є проведення превентивної та профілактичної діяльності, спрямованої на запобігання вчиненню правопорушень. Таким чином, поглиблення партнерської взаємодії поліції і громадськості є могутнім чинником розбудови правової держави і ствердження громадянського суспільства. Дослідження поліцейської практики свідчать, що сьогодні процес взаємодії працівників поліції та населення (громадських об'єднань) позитивно впливає на поліцейську діяльність, з одного боку, й формування позитивного іміджу в очах

населення – з іншого. Слід констатувати, що до цього часу розвиток співробітництва з громадянами відбувався спонтанно, без належної організації і системного підходу. Позитивним прикладом партнерства поліції (насамперед підрозділів превентивної діяльності) і громадськості є спільна діяльність з громадськими формуваннями, які вже тривалий час функціонують на підставі Закону України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону» [1]. Відповідно до положення про Департамент превентивної діяльності Національної поліції України, Департамент виконує надзвичайно багато функцій, частина з яких направлена на проведення превентивної та профілактичної діяльності.

Тому можна дійти висновку, що підрозділи превентивної діяльності, як і вся Національна поліція, може позитивно змінити ситуацію: буде кардинальною і якісно відрізнятиметься від старої міліції, перетвориться на ефективний державний інститут, який має надійно захищати права і свободи людини та громадянина, користуватиметься довірою та повагою громадян. Для цього потрібно вивчати позитивний досвід поліцейських сил у різних країнах, методи їх діяльності, необхідно виявляти схожі риси, зокрема щодо цілей підрозділів Національної поліції інших країн і тих завдань, з якими їм доводиться зіштовхнутися під час виконання своїх службових обов'язків.

Важливим для правових засад організації діяльності поліцейських у світі є Резолюція Парламентської асамблеї Ради Європи «Декларація про поліцію», в якій визначено, що поліцейський повинен діяти чесно, неупереджено із почуттям власної гідності. Зокрема, він повинен утримуватися від усіх проявів корупції і рішуче протидіяти їм. Важливим є також те, що Україна активно вивчає зарубіжний досвід, налагоджує обмін превентивною та профілактичною діяльністю, проводить спільні операції. Україна успішно інтегрується до системи Інтерполу, приєдналась до європейських конвенцій з питань дільничних справ та кримінального судочинства. Саме тому працівники підрозділів превентивної діяльності й надалі продовжують рекомендувати себе як високопрофесійні фахівці у боротьбі зі злочинністю. Аналізуючи організаційно-правові основи підрозділів превентивної діяльності в Україні, можна зробити висновок, що правовою основою організації та діяльності поліцейських в Україні є Конституція та закони, а також правові акти, в яких визначаються статус, права та обов'язки, відповідальність працівників поліції. Досвід країн Європейського Союзу останнім часом активно запозичується усіма країнами Європи, тому є перспективним напрямком подальших досліджень підрозділів превентивної діяльності в Національній поліції України.

Отже, на сучасному етапі розвитку державності можна виділити чотири напрямки вдосконалення підрозділів превентивної діяльності Національної поліції України, а саме:

- 1) професійна організація підрозділів превентивної діяльності;
- 2) удосконалення нормативно-правової основи підрозділів превентивної діяльності;
- 3) якісний відбір і навчання кадрів для підрозділів превентивної діяльності Національної поліції України;
- 4) взаємодія працівників підрозділів превентивної діяльності (і в цілому Національної поліції) з населенням.

1. Про Національну поліцію: Закон України від 07.11.2015 № 580-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.

2. Превенція / Вікіпедія. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Превенция#cite>.

Поливанюк Василь Дмитрович

доцент кафедри
тактико-спеціальної підготовки,
кандидат юридичних наук, доцент

Штирхунова Альона Дмитрівна

курсант факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ПОЛІЦЕЙСЬКІ ЗАХОДИ В ДІЯЛЬНОСТІ ПАТРУЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Реалізуючи ключові конституційні положення на шляху становлення суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави [1] (стаття 1 Конституції України), наша країна проводить ряд важливих реформ, зокрема й адміністративну. В її основу був покладений Указ Президента України «Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні» [2]. Говорити про її завершення наразі не

доводиться. Однак одним із вагомих результатів таких державних звершень стало прийняття Закону України «Про Національну поліцію» [3] (далі – Закон) як основного нормативно-правового акта, який визначає правові засади організації та діяльності Національної поліції України, статус поліцейських, а також порядок проходження служби в Національній поліції України. На сьогодні у складі поліції функціонує патрульна поліція.

Для виконання покладених на поліцію повноважень поліцейський повинен мати відповідні правові можливості, відповідний процесуальний інструментарій. Закон містить розділ 5, який визначає перелік таких заходів та підстави їх застосування. Однак першочерговим у форматі даного дослідження є встановлення змісту поняття «поліцейський захід». Чітку відповідь на це питання дає законодавець у частині 1 статті 29 Закону. Поліцейський захід – це дія або комплекс дій превентивного або примусового характеру, що обмежує певні права і свободи людини та застосовується поліцейськими відповідно до закону для забезпечення виконання покладених на поліцію повноважень.

Аналіз положень Закону у частині вказаного вище поняття дозволяє дійти висновку про поділ поліцейських заходів, що використовуються підрозділами патрульної поліції, на дві групи:

- поліцейські превентивні заходи;
- поліцейські заходи примусу.

Зазначені поліцейські заходи в межах своєї компетенції патрульна поліція застосовує для охорони прав і свобод людини, запобігання загрозам публічній безпеці і порядку або припинення їх порушення.

Патрульна поліція для виконання покладених на неї завдань вживає заходів реагування на правопорушення та може застосовувати такі превентивні заходи, передбачені статтею 31 Закону [3]:

- 1) перевірка документів особи;
- 2) опитування особи;
- 3) поверхнева перевірка і огляд;
- 4) зупинення транспортного засобу;
- 5) вимога залишити місце і обмеження доступу до визначеної території;
- 6) обмеження пересування особи, транспортного засобу або фактичного володіння річчю;
- 7) проникнення до житла чи іншого володіння особи;
- 8) перевірка дотримання вимог дозвільної системи органів внутрішніх справ;
- 9) застосування технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, засобів фото- і кінозйомки, відеозапису;
- 10) перевірка дотримання обмежень, установлених законом стосовно осіб, які перебувають під адміністративним наглядом, та інших категорій осіб;
- 11) поліцейське піклування.

Слід зазначити й той факт, що законодавець встановив й обов'язкову вимогу до застосування вказаних поліцейських заходів, а саме обов'язок поліції, в тому числі й патрульної, під час проведення превентивних поліцейських заходів повідомити особі про причини застосування до неї превентивних заходів, а також довести до її відома нормативно-правові акти, на підставі яких застосовуються такі заходи.

Якісно іншу групу поліцейських заходів складають поліцейські заходи примусу. До таких стаття 42 Закону [3] відносить:

- 1) фізичний вплив (сила);
- 2) застосування спеціальних засобів;
- 3) застосування вогнепальної зброї.

Такий перелік є вичерпним як для поліцейських превентивних заходів, так і для поліцейських заходів примусу. Проте не усі ці поліцейські заходи використовуються у діяльності патрульної поліції. Разом із тим спільними для обох груп поліцейських заходів є вимоги до поліцейського заходу. Так, відповідно до положень статті 29 Закону [3], обраний поліцейський захід має бути законним, необхідним, пропорційним та ефективним. Розглянемо зміст кожного із зазначених.

Обраний поліцейський захід є законним, якщо він визначений законом. Поліцейському заборонено застосовувати будь-які інші заходи, ніж визначені законами України.

Обраний поліцейський захід є необхідним, якщо для виконання повноважень поліції неможливо застосувати інший захід або його застосування буде неефективним, а також якщо такий захід заподіє найменшу шкоду як адресату заходу, так і іншим особам.

Застосований поліцейський захід є пропорційним, якщо шкода, заподіяна охоронюваним законом правам і свободам людини або інтересам суспільства чи держави, не

перевищує блага, для захисту якого він застосований, або створеної загрози заподіяння шкоди.

Обраний поліцейський захід є ефективним, якщо його застосування забезпечує виконання повноважень поліції.

Поряд із загальними вимогами до поліцейських превентивних заходів та поліцейських заходів примусу законодавець встановив й вимоги до їх припинення:

- якщо досягнуто мети його застосування;
- якщо неможливість досягнення мети заходу є очевидною;
- якщо немає необхідності у подальшому застосуванні такого заходу.

Зазначені вимоги до моменту припинення застосування поліцейського заходу є запорукою правомірності дій поліцейського та унеможливають будь-які зловживання з приводу застосування наданого Законом інструменту.

Підводячи підсумок проведеного дослідження на тему поліцейських заходів у діяльності патрульної поліції, зазначимо, що останні слід розглядати як ефективний інструмент у діяльності Національної поліції. Даний інструмент визначає унікальне право поліцейських певною мірою обмежувати права й свободи людини і громадянина у зв'язку із вчиненням нею правопорушення. Однак, поряд із таким правом, законодавець визначив й ряд вимог як загального (законність, необхідність, пропорційність та ефективність), так і спеціального (вимоги до моменту припинення застосування) характеру до поліцейських заходів. Таким чином, було досягнуто збалансованості між правоохоронною діяльністю патрульної поліції та захистом права і свобод людини і громадянина, що є найвищою соціальною цінністю.

1. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Офіційний вісник України*. 2010. № 72/1. Спец. вип. Ст. 2598.

2. Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні: Указ Президента України від 22.07.1998 № 810/98. *Офіційний вісник України*. 1999. № 21. С. 32.

3. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40-41. Ст. 379.

Опацький Роман Миколайович

доцент кафедри
адміністративного права, процесу
та адміністративної діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ЮВЕНАЛЬНА ПОЛІТИКА ЯК СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Так історично склалося, що ювенальна політика України є невід'ємною складовою державної політики, адже поява державних утворень ще в давні часи вимагала організації інститутів, що регулювали б суспільні відносини, у тому числі й у сфері транскордонного переміщення, у першу чергу товарів. Майже вся історія торгівлі та митної діяльності пов'язана з історією держави. Зважаючи на це, можна припустити, що митній політиці як елементу цілого притаманні всі основні ознаки, які характеризують ціле – державну політику – складне та багатогранне явище. Без з'ясування найбільш принципівих та суттєвих рис державної політики досить важко скласти цілісне та глибоке уявлення про митну політику України.

Створити і реалізувати в сучасних умовах ефективну стратегію безпеки, що забезпечує захист суспільства від різноманітних загроз, без глибокої наукової розробки фундаментальних проблем організації розвитку людського суспільства, вивчення природи його інтересів і суперечностей, механізмів їх вирішення, раціонального комплексного використання ресурсів практично неможливо. Спроби емпіричного вирішення сучасних проблем, багато з яких за змістом і масштабами не мають аналогів в історії, не дають багатих результатів, а інколи навіть посилюють негативні наслідки.

Пояснюється це, по-перше, тим, що всі види діяльності із забезпечення безпеки суспільства мають багатоплановий характер. Створення загальної теорії безпеки допускає тісну інтеграцію різноманітних наук. Об'єктивний процес диференціації знань і вузька спеціалізація практично перешкоджають формуванню визначення поняття безпеки. Вирі-

шити проблему можливо на шляхах використання системних засобів дослідження проблем забезпечення безпеки особи, суспільства і держави.

По-друге, випадковість і невизначеність пронизують всі рівні організації матеріального світу. Це призводить до неоднозначного відображення процесів, що відбуваються в свідомості людей, і, отже, до невизначеності і навіть ірраціональності їх реакції на вплив навколишнього світу. З урахуванням наявності у кожного суб'єкта суспільства власної мети та інтересів (що далеко не завжди співпадають з інтересами і метою інших суб'єктів) їх активні практичні дії породжують численні конфлікти аж до збройних. Розробка загальної теорії національної та міжнародної безпеки не може здійснюватися на основі використання традиційних підходів до пізнання і теоретичного узагальнення практичної діяльності людей, їх взаємовідносин між собою і природою.

По-третє, організація соціальної системи та її розвиток не підкоряються досить точним законам і закономірностям, тому що умови і засоби забезпечення соціальної стабільності здебільшого визначаються суб'єктивними факторами і виступають прерогативою індивідуального і колективного інтелекту. Дальший розвиток суспільних формацій важко передбачити, він може здійснюватися за одних і тих же початкових умов різноманітними шляхами (в тому числі і тими, що приводять до загибелі). Істотно обмежуються можливості використання при вирішенні фундаментальних проблем національної і міжнародної безпеки.

Національна безпека держави – стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх загроз. Життєво важливі інтереси – сукупність потреб, задоволення яких надійно забезпечує існування і можливості прогресивного розвитку особи, суспільства і держави. Основні об'єкти безпеки: особа – її права і свободи; суспільство – матеріальні і духовні цінності; держава – конституційний лад, суверенітет і територіальна цілісність [1].

У сучасній науковій літературі як в Україні, так і на теренах пострадянських країн проблема державної політики поки що не знайшла свого адекватного висвітлення. Але це аж ніяк не означає можливості недооцінки ролі державної політики, а навпаки – потребує від науковців якнайшвидшого ретельного дослідження й аналізу цієї політико-правової категорії. Це обумовлюється, крім усього, тим, що державній політиці належить центральне місце в теорії та практиці державної діяльності. Аналіз державної політики необхідний для того, щоб зрозуміти її джерела, процеси, за якими вона розвивається і реалізується, її функції та механізми взаємодії із суспільством. У свою чергу, це дозволить визначити нам місце ювенальної політики в системі загальнополітичної діяльності держави, її роль у системі реалізації функцій держави, механізм формування та форми й методи її реалізації. Тому зрозумілим є досить велике практичне значення дослідження даної проблематики, і розпочати його слід з розкриття концептуальних засад державної політики, з'ясування її сутнісного змісту.

На жаль, попри всю свою масштабність, комплексність та надзвичайну гостроту, питання забезпечення захисту прав дітей (власне, як і загалом питання безпеки на дитинстві) доки не знайшли належного відображення у вітчизняному законодавстві. Вони не згадуються ні в переліку національних інтересів, ні серед основних політичних пріоритетів, ані при оцінці ключових загроз для особи, суспільства, держави.

Незважаючи на широкий діапазон наукових дебатів, за всіма названими критеріями ювенальна політика, а в її складі – і захист та виховання дітей (підростаючого покоління), є цілком самостійними, функціонально відособленими елементами національної безпеки. Причому елементами вищого порядку, які слід виділяти поряд із військовою, інформаційною, культурною, соціальною, науково-технічною, продовольчою безпекою та ін. Даний висновок ґрунтується на тому, що:

по-перше, загрози у сфері захисту прав дітей носять абсолютно реальний, “опредметнений” характер. Кожні 20-40 хвилин в Україні скоюється злочин проти дитини. Щодня в державі гинуть і одержують травми, стають жертвами злочинів та правопорушень десятки наших маленьких співгромадян, з яких 85% – представники середньої вікової категорії, 3,5% – неповнолітні. Ступінь кореспондуючих загроз теж неможливо перебільшити. За понад двадцять років незалежності населення України зменшилося більше ніж на 6 мільйонів осіб;

по-друге, підростаюче покоління, будучи основним джерелом поповнення генофонду країни, виступає запорукою соціально-економічного прогресу. Підвищення захисту прав дітей мобілізує духовний і фізичний потенціал населення, концентрує суспільно корисну енергію, збільшує просторову й професійну мобільність, стимулює політичну та економічну активність соціуму, сприяє інноваційним процесам. Безпека дітей – об'єктивний показник рівня державного розвитку, якості життя громадян, а також одна з передумов інтенсифікації виробництва, зростання національного добробуту, поліпшення демографічної ситуації [2, с. 25];

по-третє (і це прямо випливає зі сказаного), сфера захисту прав дітей є осередком пріоритетних національних інтересів. Значною мірою саме від стану та безпечних умов розвитку дитини як індивіда залежать: ефективність реалізації конституційних прав і свобод; розвиток громадянського суспільства; захист державних кордонів, соціально-політична стабільність; конкурентоспроможність економіки; наявність екологічно й техногенно безпечних умов життєдіяльності, збереження природного середовища; раціональне використання природних ресурсів; інтеграція України в світовий цивілізаційний простір;

по-четверте, ювенальна політика – це специфічна площина людської діяльності, чітко окреслена в своїх соціальних, технологічних і функціональних межах. І хоча вітчизняне законодавство не містить відповідної дефініції, суть даного явища зрозуміла кожному. Відкинувши різноманітні теоретичні нашірвання, його можна охарактеризувати як процес захисту та виховання (в тому числі і патріотичного). У соціальному сенсі ювенальна політика являє собою відносно автономну систему, котра стикається з багатьма іншими сферами суспільного життя, але при цьому не “розчиняється” в них, зберігаючи функціональну особність та визначеність. Звідси випливає іманентний характер “продукованих” нею (системою) загроз. Останні властиві саме для виховання молодого покоління і можуть бути усунені тільки у рамках окремого напрямку політики національної безпеки;

по-п’яте, характерні для сфери захисту прав дітей чинники небезпеки загрожують практично всім групам (рівням) національних інтересів. Їхній вплив прослідковується на індивідуальному, мікросоціальному, загальносуспільному та державному рівнях. Вони перешкоджають реалізації основних конституційних прав людини (на життя, на свободу пересування, на безпечні умови праці, на безпечне довкілля etc.), завдають відчутної шкоди суспільству (починаючи з його первинної ланки – сім’ї та закінчуючи масштабними економічними інститутами), стають на заваді євроінтеграційним устремлінням держави; створюють загрозу як для зовнішньої безпеки держави (особи, що в неповнолітньому віці притягувалися до кримінальної відповідальності, не можуть служити в збройних силах України, а відповідно – держава втрачає захисників цілісності державного кордону, та внутрішньому – судимі особи, а також діти, що стали жертвою злочинів, майже завжди не здатні проходити службу в правоохоронних органах);

по-шосте, захист прав дітей перебуває в тісному й динамічному взаємозв’язку з більшістю секторів національної безпеки. Умови виховання дітей істотно визначають ефективність трудових ресурсів держави, демографічну ситуацію, екологічну стабільність, мобільність військових з’єднань, а також низку інших факторів, якими обумовлюється поточний стан соціальної, економічної, воєнної, екологічної безпеки. У свою чергу, ювенальна політика теж немало залежить від захищеності національних інтересів у політиці, економіці, медицині, науковій, освітній і правоохоронній сферах [3, с. 40].

Таким чином, доцільність розгляду ювенальної політики крізь призму захисту національних інтересів продиктована актуальними потребами практики та органічно “вписується” в канву галузевої теорії. Цілком очевидно, що без визнання ювенальної політики інтегральною складовою нацбезпеки уявлення про останню буде усіченим і неповним, а кореспондуючий напрям державної політики – недостатньо розробленим та ефективним. З іншого боку, проблему захисту прав дітей не вирішити на рівні окремих підсистем національної безпеки. Зазвичай намагання розв’язати цю задачу в якійсь одній площині (політичній, нормативно-правовій, економічній абощо) не приносять тривалого позитивного результату. У даному контексті має рацію російський економіст О.О. Квасов, який пише: «...процес структуризації поняття “національна безпека” не можна вважати закінченим доти, доки в ньому відсутня така важлива складова, як захист прав дітей, бо ж вона зачіпає інтереси окремих громадян, груп населення й усього суспільства загалом. Натомість розподіл поняття “ювенальна політика” за різними аспектами – соціальним, екологічним, інформаційним тощо – видається неконструктивним, оскільки це порушує цілісність відповідної проблематики, ускладнює застосування щодо неї системного підходу» [4, с. 10, 11].

---

1. Національна безпека України: еволюція проблем внутрішньої політики. Вибрані наукові праці / Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <http://ukrkniga.org.ua/ukrkniga-text/775/105>.

2. Донченко В.В. К вопросу о разработке и реализации единой государственной политики в области организации дорожного движения / Донченко В.В., Кунин Ю.И., Казьмин Д.М. // Транспортная безопасность и технологии. 2007. № 3. С. 25-37.

3. Гринберг П.А. Транспортное право: научное пособие. М.: Р.А.С., 2003. 415 с.

4. Квасов А.А. Влияние современных СМИ на процесс социокультурной динамики: дис. ... канд. экон. наук: 08.00.10. М., 2007. 155 с.

Бойко Олена Іванівна

викладач кафедри
тактико-спеціальної підготовки

Фрунза Наталія Олегівна

курсант факультету підготовки фахівців
для підрозділів превентивної діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПІДРОЗДІЛІВ ПРЕВЕНТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ОСНОВІ ДОСВІДУ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Становленням та розвитком сучасна правоохоронна система України завдячує сукупності взаємопов'язаних факторів, що зумовили проведення цілого комплексу заходів, спрямованих на перебудову механізму захисту прав, свобод та законних інтересів громадян. Окрім євроорієнту, реформування правоохоронних органів, а саме виникнення Національної поліції, було передбачено застарілою радянською системою, непропорційною чисельністю персоналу, а також дублюванням функцій різних підрозділів. Основним завданням поліції стає надання сервісно-профілактичних послуг, що попереджуватиме учинення неправомірних дій громадян. Що співпадає з основними напрямками діяльності нового підрозділу – Департаменту превентивної діяльності, в який увійшли незалежні відділи з попередньої системи.

У своїй компетенції Департамент керується Конституцією та законами України щодо організації підрозділів, указами Президента України та постановами Верховної Ради України, прийнятими відповідно до Конституції та законів України, актами Кабінету Міністрів України, іншими нормативно-правовими актами та Положенням про Департамент превентивної діяльності Національної поліції України, затвердженим наказом НПУ від 27.11.2015 № 123 [1].

Департамент превентивної діяльності охоплює широкий спектр покладених на нього обов'язків і реалізує у межах своєї компетенції державну політику у сфері забезпечення публічної безпеки і порядку, безпеки дорожнього руху, роботу дозвільної системи, превентивної та профілактичної діяльності, запобігання та припинення насильства в сім'ї. Підрозділи, що увійшли до департаменту, потребують також реформування, що державна політика частково здійснює, але відійти від закріплених часом радянських стандартів без дієвих змін не вдається. Досвід європейських держав необхідний з багатьох причин: по-перше, країни Європи мають потужне законодавство, спрямоване на захист прав громадян, по-друге, обмін досвідом дає можливість розвитку та вдосконалення правоохоронної системи.

У зв'язку зі зміною складу, переатестацією та звільненням осіб з посад, Департамент превентивної діяльності відчуває нестачу кваліфікованих кадрів, з чим і виникає перевантаженість працівників, особливо дільничних офіцерів поліції. Крім вирішення побутових конфліктів та профілактики злочинів, їх зайнятість обумовлена постійною підзвітністю, оформленням документів, що сповільнює здійснення іншої, більш необхідної сфери діяльності.

Муніципальна поліція Франції має схожі функції щодо сфери впливу, стосовно громадської безпеки, підтримання порядку тощо. Після реформування комісар поліції відповідного підрозділу є незалежним представником держави, що не звітує про свої дії і вживає необхідні заходи для забезпечення публічного порядку, на свій розсуд, в межах свого департаменту. Це звільняє його від загальноприйнятої в нашій державі зобов'язальної звітності, а також обмежує та конкретизує рід його діяльності.

На відміну від Франції, поліцейські Британії наділяються певними правами в частині досудового розслідування кримінальних справ. Також, окрім територіального розподілу, існує ще спеціальний щодо обслуговування державних органів, транспортних структур, парків, портів. Певна розгалуженість рівномірно розподіляє навантаженість, що прибутково виражається в діяльності.

У складних умовах реформування системи органів внутрішніх справ України буде корисним досвід Німеччини. Німецька поліція є еталоном організації та реалізації правоохоронної системи. Вона поєднує кращі традиції поліцейської служби з останніми досягненнями у розвитку усіх галузей права. Управління поліцією є напівцентралізованим, що обмежує повноваження центральних поліцейських управлінь стосовно земельних поліцейських формувань.

Отже, проаналізувавши вищевикладений матеріал, можна зробити висновок, що підрозділам превентивної діяльності, для повноцінної реалізації своїх можливостей необхідно:

розширити кількість кваліфікованих штатних працівників, надати більше певних законних повноважень, для зменшення завантаження інших підрозділів поліції, відмежувати та конкретизувати сферу компетенції, а також надавати новітні рекомендації, методичні поради та останні розробки науки та техніки, що будуть сприяти покращенню та розвитку як департаментів, так і окремих її відділів.

1. Положення про Департамент превентивної діяльності Національної поліції України, затверджене наказом НПУ від 27.11.2015 №123.

Лопасва Олена Миколаївна
старший викладач кафедри
тактико-спеціальної підготовки

Горелік Дар'я Сергіївна
курсант факультету підготовки фахівців
для підрозділів кримінальної поліції
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ПРЕВЕНТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПОЛІЦІЇ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Створення в системі Національної поліції України підрозділів превентивної діяльності обумовлює розробку та визначення їхнього адміністративно-правового статусу, а саме: цілей, завдань, структурно- організаційних і компетенційних елементів, спрямованих на забезпечення прав і свобод людини, інтересів суспільства й держави, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки та порядку, а також надання в межах, визначених законом, послуг особам.

Після прийняття Закону України «Про Національну поліцію» від 02 липня 2015 р. змінюється назва підрозділів громадської безпеки Міністерства внутрішніх справ України на нову - «превентивна діяльність». Згідно з визначенням в академічному словнику української мови, термін «превентивний» – це той, який попереджає що-небудь, запобігає чомусь, а дієслово «діяльність» означає застосування своєї праці до чого-небудь [1]. Отже, превентивна діяльність – це особливий вид діяльності поліцейських, які у своїй праці попереджають та (або) запобігають учиненню правопорушень у сфері публічного порядку. У правовій науці виділяють такі види превенції: загальна превенція – попередження скоєння правопорушень іншими особами. Це попередження вчинення кримінальних правопорушень громадянами, схильними до протиправних учинків; превенція приватна – профілактика (попередження) учинення нових кримінальних правопорушень особами, які вже скоїли будь-яке інше правопорушення. Доцільність превенції очевидна. У разі переконання особи та усунення її злочинних задумів, при вдалому її відстороненні від злочинних намірів ніякої потреби в оперативно-розшуковій діяльності (далі – ОРД) немає. Це означає, що сили й засоби ОРД можуть бути спрямовані на більш важливі ситуації, які потребують оперативного втручання внаслідок більшої суспільної небезпеки злочинних проявів. Кінцевою метою превенції кримінальних правопорушень є усунення злочинного задуму або наміру, позбавлення особи рішучості вчинити правопорушення. Стратегічна мета превенції полягає в недопущенні переходу задуму в дієві акти поведінки. Проміжна мета визначається конкретною ситуацією превенції, а також тактичною ситуацією, яка виникає при застосуванні певних превентивних заходів [2]. Управління превентивної діяльності є провідним підрозділом у структурі Національної поліції України з питань забезпечення публічного порядку та безпеки. Підрозділи превентивної діяльності у своїй роботі керуються Конституцією України, законами України, актами Президента України, Кабінету Міністрів України, міжнародними договорами, іншими нормативно-правовими актами МВС України, Положенням про Департамент превентивної діяльності Національної поліції України [3] та ін.

Сьогодні актуальним є пошук та запровадження нових підходів у сфері управління органами внутрішніх справ, побудови їх якісно нової моделі відповідно до стандартів, принципів і норм, що вироблені світовою спільнотою. Важливе теоретичне та практичне значення на цьому шляху має досвід правоохоронних органів інших країн світу, знання тих явищ, тенденцій та закономірностей, що визначають сучасний стан і перспективи розвитку управління поліцейськими підрозділами.

Зарубіжними країнами сьогодні накопичено значний досвід щодо підготовки кадрів для поліцейських служб. Організація діяльності по забезпеченню правопорядку, громадсь-

кої безпеки, боротьби зі злочинністю у всіх її проявах у кожній країні має свою специфіку й особливості. Зазначимо, що функції міністерств внутрішніх справ у більшості зарубіжних країн є значно ширшими, ніж у МВС України. Так, зокрема МВС Франції, Італії, Іспанії, Португалії, Нідерландах, Бельгії, крім управління поліцією, здійснюють контроль за діяльністю органів місцевого самоврядування, займаються питаннями, пов'язаними зі стосунками між державою та церквою, соціальним забезпеченням, діяльністю державних архівів, громадських благодійних організацій [4, с. 691]. Майже в усіх зарубіжних поліцейських системах статус поліцейської служби цивільний; службовці можуть виконувати обов'язки у форменому одязі або в цивільному. На працівників поліції поширюються основні політичні та профспілкові права, за винятком права страйкувати та займатись політичною діяльністю. В усіх демократичних країнах поліція позапартійна. Характерною ознакою діяльності правоохоронних органів багатьох країн світу є висока соціальна, правова захищеність і матеріальна забезпеченість їх працівників, що спонукає до відповідального виконання обов'язків, професійного зростання [5, с.12].

У складних умовах радикального реформування системи Національної поліції України досить корисним може стати досвід поліції Федеративної Республіки Німеччини. Німецька поліція визнається фахівцями як своєрідний еталон організації та практичної реалізації правоохоронної діяльності. Вона є органом державної виконавчої влади, який вдало поєднав кращі традиції поліцейської служби з новітніми досягненнями, пов'язаними з побудовою правової, демократичної, соціально орієнтованої держави.

Поліція Німеччини поділяється на поліцію громадської безпеки та громадського порядку; поліцію готовності; кримінальну поліцію [5, с. 96]. Поліція громадського порядку є найбільш численним видом поліцейських сил ФРН. Вона нараховує близько 160–165 тис. осіб. Поліцію готовності створено у 1957 році. Поліція готовності – це вид мобільних сил німецької поліції. Вона являє собою організовані та укомплектовані за єдиним принципом підрозділи, котрі організаційно самостійні й дислокуються в казармах. Кожна федеральна земля, залежно від своїх розмірів, має від одного до семи загонів, які, у свою чергу, поділяються на сотні, взводи та групи. Якщо в одній федеральній землі декілька загонів, то вони підпорядковані одному директорові (або президії). Для надання підтримки органам поліції цієї землі, іншій федеральній землі або федерації в цілому поліція готовності використовується виключно цивільними підрозділами (наприклад, при проведенні великих громадських заходів, забезпеченні візитів державних діячів інших країн, катастрофах, великих аваріях, а також при оголошенні надзвичайного стану або за необхідності організації оборони).

З усього вищесказаного можна зробити висновок про те, що вивчення досвіду розвитку поліцейських підрозділів країн Європи може бути корисним для України як держави, яка прагне мати поліцію європейського зразка. Однак не слід забувати, що кожна з поліцейських систем має свою індивідуальну історію розвитку та свою специфіку. Тому одним із основних завдань, яке слід поставити перед Міністерством внутрішніх справ України, – це вдосконалення Національної поліції України з урахуванням позитивного досвіду поліцейської діяльності провідних країн Європи.

1. Превенція // Вікіпедія. URL: <https://m.wikipedia.org/wiki/npeBeHu^#cite>.
2. Сафронов С.О. Організація превентивної діяльності оперативних підрозділів ОВС України. *Харківський національний університет внутрішніх справ*, 2013. URL: <http://elib.org.ua/theoryoflaw/ua>.
3. Про затвердження положення про Департамент превентивної діяльності Національної поліції України: наказ МВС України № 123 від 27 листопада 2015 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua>.
4. Бандурка О.М. Теорія і практика управління органами внутрішніх справ України: монографія. Харків: НУВС, 2004. 780 с.
5. Губанов А.В. Полиция зарубежных стран. Организационно-правовые основы, стратегия и тактика деятельности. Москва: МАЭП, 1999. 286 с.

Наточій Анатолій Дмитрович

викладач кафедри

тактико-спеціальної підготовки

Денисенко Євгенія Миколаївна

курсант факультету підготовки фахівців

для органів досудового розслідування

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ

РОЛЬ ПРЕВЕНТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦІЇ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВОПОРЯДКУ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Удосконалення системи українського законодавства у рамках правоохоронної діяльності є продуктом акумулювання вітчизняних та зарубіжних здобутків у системі права, впровадження досвіду зарубіжних країн у діяльності української поліції. Актуальним на сьогодні питанням є пошук найбільш оптимальних та прийнятних для суспільства дій з боку органів Національної поліції у контексті перетворення поліції з карального органу на орган, який дійсно служить суспільству, шляхом забезпечення виконання, покладених на нього законом завдань. До недавнього часу таке поняття як рівень довіри громадян до органів правопорядку зводився нанівець, зокрема, через часто незаконні дії працівників поліції, перевищення ними владних повноважень тощо. Однак трансформаційні процеси у системі МВС, створення органів Національної поліції дали поштовх до змін у зазначених структурах. Так, велике практичне та теоретичне значення мав і позитивний досвід зарубіжних країн, зокрема у межах превентивної діяльності поліцейських.

Зазначимо, що найбільш ефективною діяльністю у боротьбі зі злочинністю є її попередження. З метою виконання такого завдання на поліцейських покладаються окремі повноваження із застосування заходів превентивного характеру, спрямованих на запобігання вчиненню суспільно-небезпечного діяння. Діяльність стосовно попередження злочинної діяльності є системою дій та заходів, якими можуть обмежуватись права та свободи людини, але лише у рамках, встановлених законом. У ст. 31 Закону України «Про Національну поліцію» надано вичерпний перелік превентивних заходів, які можуть здійснюватися поліцейськими [1].

На даному етапі розвитку органів поліції доцільним є відхід від системи «подолання наслідків». Тобто необхідним є співпраця з громадськістю, органами місцевого самоврядування стосовно роз'яснювально-превентивної роботи для попередження негативних наслідків. У західних країнах утвердилася думка про доцільність розгляду поліції насамперед як «суспільної служби, що діє в рамках своєї юрисдикції для підтримання публічного порядку та безпеки» [2, с. 5]. Саме такий досвід намагаються впровадити у діяльність української поліції.

Зокрема, аналізуючи окремі аспекти діяльності Національної поліції, можна помітити, що наразі існують деякі проблеми із переходом від старої пострадянської системи здійснення поліцейських повноважень, особливо відсутність навичок встановлення комунікативних зав'язків із населенням. Безумовно, партнерські відносини з населенням є одним із компонентів успішної превентивної діяльності, адже громадяни самостійно за власним бажанням сприятимуть поліпшенню криміногенної обстановки на території обслуговування. Так, наприклад, серед превентивних заходів поліцейської діяльності США цікавими для впровадження в діяльність української поліції є обслуговування навчальних закладів (шкіл, коледжів, університетів), взаємодія з громадськими організаціями та об'єднаннями громадян з метою створення груп допомоги поліції та охорони правопорядку на вулицях, активне спілкування з різними верствами населення [3, с.72]. Тобто, як ми можемо бачити, розуміння превентивної діяльності в українському суспільстві та суспільстві інших держав дещо різниться, адже для української поліції превенція, тобто попередження злочину шляхом окремих цілеспрямованих дій із запобігання вчиненню злочинів, дещо нове.

Так, звертаючись до наукових здобутків, А.П. Титаренко стверджує, що «ефективність профілактичної діяльності – це співвідношення витрат на проведення превентивних заходів з отриманими результатами, а довіру суспільства до поліції слід розглядати як фактор, який значним чином зменшує матеріальні, технічні, психологічні та інші витрати на шляху боротьби зі злочинністю. Тож, для результативності профілактичної діяльності працівника поліції цілком правильно, що чим вище ступінь довіри у населення до працівників поліції, тим вища ефективність профілактики злочинів та правопорушень» [4, с. 158]. Існує чимало прикладів зарубіжних країн, де превентивна діяльність приносить значну користь, зокрема попередження злочину та затримання злочинця на етапі підготовки до вчинення кримінального правопо-

рушення, завдяки лише одній інформації громадян (попередження терористичних актів).

Ще одним прикладом здійснення ефективної превентивної роботи серед населення є досвід США у реалізації стратегії «community policing», одним із напрямків якої є саме попередження (превенція).

Підсумовуючи вищезазначене, можна стверджувати, що здійснення органами поліції превентивної діяльності перш за все має бути пріоритетним напрямом роботи таких структур. Зокрема, залучення громадян до співпраці, як один із компонентів формування напрямку превенції, є особливо важливим напрямом та не терпить жодних спростувань. Задля успішності впровадження нових методів необхідно звертатись до позитивного досвіду провідних країн світу, де такі стратегії призвели до позитивних та вже звичних змін.

1. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.

2. Наилучшая практика построения партнерства между полицией и обществом. Вена: Организация по безопасности и сотрудничеству в Европе, 2008. 81 с.

3. Солнцева Х.В. Организация полицейской деятельности в Украине та США: структура. Право і безпека. 2016. Вип. 1. С 69–73.

4. Титаренко А.П. Общественное доверие к полиции как фактор, способствующий индивидуальной профилактической работе с гражданами. Вестник Томского государственного университета. 2015. Вып. 393. С. 167–170.

Пісоцька Каріна Олександрівна

аспірант кафедри адміністративного права,
процесу та адміністративної діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

**СУБ'ЄКТИ, ЩОДО ЯКИХ ЗДІЙСНЮЄТЬСЯ АДМІНІСТРАТИВНА
ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДРОЗДІЛАМИ ЮВЕНАЛЬНОЇ ПРЕВЕНЦІЇ**

Наша країна на міжнародній правовій арені позиціонує себе в статусі соціально-правової держави, тому одним із основних завдань є захист прав людини та надання соціально-правової допомоги найбільш вразливим групам населення. До таких груп населення в першу чергу відносяться діти. Згідно з Конвенцією про права дитини діти, внаслідок їх фізичної і розумової незрілості, потребують спеціальної охорони і піклування, включаючи належний правовий захист як до, так і після народження.

У правовому полі термін «дитина» зустрічається в багатьох законодавчих актах. Так, згідно із Законом України «Про охорону дитинства» дитина – це особа віком до 18 років (повноліття), якщо згідно з законом, застосовуваним до неї, вона не набуває прав повнолітньої раніше.

У статті 6 Сімейного кодексу України прописано, що дитина – це особа, що не досягла повноліття, малолітньою вважається дитина до досягнення нею чотирнадцяти років та неповнолітньою вважається дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років. Отже, можемо дійти висновку, що дитина – це особа віком до 18 років.

Провідну роль в правовому захисті дітей відіграють органи Національної поліції України, зокрема підрозділи ювенальної превенції. Основним завданням підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України є профілактична діяльність, спрямована на запобігання вчиненню дітьми кримінальних і адміністративних правопорушень. Але зміст та характер профілактичної роботи підрозділів з дітьми залежить від так званої «категорії» неповнолітнього, тобто що є підставою для взяття на профілактичний облік.

Взяттю на профілактичний облік підлягає дитина: 1) засуджена судом до покарання, не пов'язаного з позбавленням волі; 2) звільнена за рішенням суду від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру без поміщення до школи або професійного училища соціальної реабілітації для дітей, які потребують особливих умов виховання; 3) якій оголошено повідомлення про підозру в учиненні кримінального правопорушення; 4) звільнена зі спеціальної виховної установи; 5) яка не досягла 18 років і вчинила домашнє насильство у будь-якій формі (дитина-кривдник); 6) яка впродовж року два і більше разів була притягнута до адміністративної відповідальності; 7) яка впродовж року два і більше разів самовільно залишала сім'ю, навчально-виховний заклад чи спеціальну установу для дітей [1].

Можна умовно розділити заходи індивідуальної профілактики адміністративних і кримінальних правопорушень серед дітей на індивідуальні та загальні.

Так, індивідуальні заходи здійснюються підрозділами ювенальної превенції щодо конк-

ретної дитини з метою попередження вчинення нею адміністративних та кримінальних правопорушень та спрямовані на особистість дитини, середовище яке її формує, а також на умови та обставини, що призводять, до вчинення дитиною адміністративних та кримінальних правопорушень. Працівники підрозділів ювенальної превенції здійснюють такі заходи індивідуальної профілактики: проводять ознайомлювальні, попереджувальні та виховні бесіди з дитиною за місцем проживання, навчання, роботи; проводять ознайомлювальні, попереджувальні бесіди з батьками дитини, її законними представниками, членами сім'ї з метою усунення причин і умов, які спонукали до вчинення адміністративного чи кримінального правопорушення; складають план заходів з індивідуальної профілактики на основі вивчення матеріалів характеристик, індивідуально-психологічних особливостей дитини; відповідно до компетенції організовують надання допомоги дитині у вирішенні питань, що пов'язані з працевлаштуванням, організацією дозвілля, установленням соціально корисних контактів, вибором життєвих цілей, а також залучення дитини до соціально корисних занять трудового, спортивного, творчого, самодіяльного характеру; відвідують за місцем проживання дитину для з'ясування умов проживання, а також чинників, які можуть негативно впливати на неї та спонукати до вчинення адміністративних і кримінальних правопорушень; сприяють у вирішенні соціальних проблем дитини, у тому числі конфліктних ситуацій у сім'ї, зокрема щодо батьків, законних представників, які не займаються вихованням дітей чи вчиняють стосовно них насильство в сім'ї, застосовують заходи впливу згідно із законодавством, ініціюють перед службами у справах дітей, відділами охорони здоров'я місцевих органів влади та органів місцевого самоврядування питання щодо направлення дитини до відповідного закладу для надання необхідної медичної, психологічної допомоги [1].

До загальних заходів профілактики можна віднести групові бесіди в школах, коледжах та на батьківських зборах.

Суб'єкти, щодо яких здійснюється адміністративна діяльність підрозділами ювенальної превенції, можна також поділити на такі групи ризику: дитина, яка перебуває в складних життєвих обставинах; дитина, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів; дитина-сирота; дитина, позбавлена батьківського піклування; дитина, розлучена із сім'єю; безпритульна дитина; дитина-інвалід; дитина-біженець; дитина у конфлікті із законом.

Отже, одним із головних принципів правової держави є захист прав людини та надання соціально-правової допомоги найбільш вразливим групам населення, до яких відносяться неповнолітні. Основним завданням підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України є профілактична діяльність, спрямована на запобігання вчиненню дітьми кримінальних і адміністративних правопорушень.

1. Конвенція про права дитини: від 20 лист. 1989 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021.
2. Адміністративна діяльність Національної поліції: навч. посібник / кол. авт.; кер. авт. кол. к.ю.н., засл. юрист України В.А. Глухверя. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. 248 с.
3. Про затвердження інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 17 груд. 2017 р. № 1044. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18>.

Сукмановська Лідія Михайлівна

старший викладач кафедри адміністративного права та адміністративного процесу Львівського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

Репан Микола Іванович

старший викладач кафедри адміністративного права, процесу та адміністративної діяльності Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

**ПІДГОТОВКА ПРАЦІВНИКІВ МОБІЛЬНИХ ГРУП
«ПОЛІНА» ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ВІТЧИЗНЯНОГО ДОСВІДУ
У ЗАПОБІГАННІ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ**

Проблема жорстокості та домашнього насильства, що існує в нашому суспільстві, є надзвичайно актуальною. Одним із основних принципів правової держави, орієнтованої на соціальні цінності, є забезпечення охорони життя, здоров'я кожного члена суспільства, його честі і гідності, безпеки та недоторканості. Насильство і жорстокість у сім'ї не лише руйнують

гармонійний мікроклімат у ній, а й виступають однією з передумов злочинності в суспільстві загалом. Проблема домашнього насильства в Україні не являється локальною, притаманною виключно нашій державі. Як і в багатьох інших країнах світу, простежуються тенденції до поширення насильницьких дій у сім'ях, на міжособистісному рівні, у стосунках між подружжям, батьків з дітьми тощо [1, с. 216]. На жаль, необхідно констатувати, що сім'я як осередок суспільства, без підтримки держави та її інституцій, не завжди спроможна виконувати свої головні функції, зокрема щодо забезпечення належного добробуту та виховання дітей [2, с. 9].

Запобігання та протидія домашньому насильству є одними із пріоритетних напрямків діяльності Міністерства внутрішніх справ України та Національної поліції України. МВС активно співпрацює у напрямку боротьби із зазначеним явищем із Координатором проектів ОБСЄ в Україні. Ця організація надає допомогу у розробленні ефективних механізмів взаємодії державних структур і громадських організацій щодо запобігання та протидії домашньому насильству, організовує та проводить тренінги, сприяє виданню посібників, методичних матеріалів та вирішенню багатьох проблем, пов'язаних із практикою застосування працівниками органів Національної поліції законодавства та протидії домашньому насильству.

З ініціативи МВС України та за фінансової підтримки Координатора проектів ОБСЄ в Україні 25 листопада 2009 року на базі Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ та 9 грудня 2011 року у Львівському державному університеті внутрішніх справ було відкрито інтерактивні класні кімнати для відпрацювання тактики дій працівників поліції, а також курсантів щодо реагування на факти домашнього насильства. Відкриття даних інтерактивних класних кімнат було приурочено до щорічної всесвітньої кампанії «16 днів проти гендерного насильства».

Інтерактивна класна кімната (далі – ІКК) є комплексом приміщень, одне з яких є імітацією двокімнатної квартири, обладнане такими технічними засобами, як відеокамери та мікрофони. Зображення та звук передаються на плазмовий екран, розташований у навчальній аудиторії. Схема розташування приміщень дає можливість прослідкувати дії працівників поліції, які прибувають на місце події, де вчиняється домашнє насильство. На заняттях є можливість відпрацювати правильність дій працівників поліції: дотримання ними заходів особистої безпеки ще до моменту входу в житлове приміщення; правомірність входу у квартиру; встановлення особи правопорушника та з'ясування обставин події правопорушення; спілкування з жертвою та іншими учасниками сімейного конфлікту (дитиною, особою похилого віку та ін.); застосування спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству, а також спецзасобів та фізичної сили для припинення факту домашнього насильства. Завдяки комплексу аудіо- й відеоапаратури є можливість фіксувати, зберігати та відтворювати перебіг рольової гри, що відбувається в імітованій квартирі, неодноразово її переглядати, обговорювати із слухачами та усувати недоліки, допущені учасниками. Таким чином, під час проведення занять із працівниками поліції та курсантами у даних інтерактивних класних кімнатах маємо реальну можливість відпрацювати тактику дій працівників поліції щодо реагування на факти домашнього насильства. До рольової гри у ролі статистів залучаються науково-педагогічні працівники ДДУВС та ЛьвДУВС, а також здобувачі вищої освіти університетів.

З 2009 року навчання з протидії домашньому насильству на базі ІКК ДДУВС та ЛьвДУВС пройшло більше 10 тисяч поліцейських України. Проведення занять в ІКК з практичними працівниками довело, що використання інтерактивної методики навчання являється надзвичайно ефективним.

Протягом 2018 – початку 2019 року за ініціативи МВС України та Національної поліції України, за фінансової підтримки Координатора проектів ОБСЄ в Україні та Фонду народонаселення ООН в Україні на базі ІКК Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ та Львівського державного університету внутрішніх справ проводились тренінги з підготовки співробітників мобільних груп з реагування на факти домашнього насильства. Умовна назва мобільних груп з реагування на факти домашнього насильства – «ПОЛІНА» («ПОЛіція проти НАсильства»). Передбачається, що ці новостворені підрозділи в лавах Національної поліції безпосередньо виконуватимуть повноваження із запобігання та протидії домашньому насильству.

Тренерами до тренінгів були залучені представники науково-педагогічного складу ДДУВС та ЛьвДУВС, працівники Департаментів превентивної діяльності та патрульної поліції Національної поліції України, практикуючі психотерапевти, представники Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та представники ГО «44 Навчальний Центр» з тактичної медицини.

Також на запрошення Канадської поліцейської місії в Україні кілька разів іноземним

досвідом у подоланні домашнього насильства зі слухачами на тренінгах ділились: тренер Канадської поліцейської місії в Україні, офіцер поліції Монреалю, Люсі Белісл та радниця з гендерних питань Канадської поліцейської місії в Україні, Сильвія Де Суза.

Кожен із тренінгів з підготовки працівників мобільних груп з реагування на факти домашнього насильства «ПОЛІНА» передбачав:

- вивчення учасниками міжнародного досвіду Канади у сфері реагування на випадки домашнього насильства;
- засвоєння порядку взаємодії уповноважених підрозділів органів Національної поліції з державними органами, соціальними установами та громадськими організаціями щодо протидії домашньому насильству;
- з'ясування ролі, місця і повноважень поліції в системі надання комплексної допомоги особам, у тому числі дітям, які постраждали від домашнього насильства;
- засвоєння організаційно-правових засад запобігання та протидії домашньому насильству;
- опрацювання новацій у законодавстві та перспектив у профілактиці з запобігання домашнього насильства;
- розгляд організаційно-правових засад діяльності мобільних груп з реагування на повідомлення про вчинення домашнього насильства, факторів ризику та умов вчинення домашнього насильства;
- вивчення порядку розгляду поліцейськими мобільної групи заяв і повідомлень про скоєння домашнього насильства тощо.

Оскільки з січня 2018 року набув чинності Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [3], норми якого закріплюють нові спеціальні заходи щодо протидії домашньому насильству, визначальним було активне навчання працівників груп реагування на факти домашнього насильства «ПОЛІНА» правовим підставам та порядку винесення термінового заборонного припису різним категоріям кривдників. Такий терміновий заборонний припис може містити такі заходи: зобов'язання залишити місце проживання (перебування) постраждалої особи; заборона на вхід та перебування в місці проживання (перебування) постраждалої особи; заборона в будь-який спосіб контактувати з постраждалою особою [4].

З 2018 по даний час тренінги з підготовки співробітників мобільних груп з реагування на факти домашнього насильства «ПОЛІНА» в інтерактивних класних кімнатах ДДУВС та ЛьвДУВС пройшло 344 працівники поліції.

Таким чином, завдяки застосуванню методики інтерактивного навчання вдалось підготувати поліцейських мобільних груп з реагування на факти домашнього насильства «ПОЛІНА», які готові самостійно приймати чіткі й виважені рішення при виникненні конфліктів, пов'язаних із домашнім насильством, дотримуючись при цьому належних заходів особистої безпеки.

---

1. Сукмановська Л.М. Домашнє насильство: дослідження актуальної проблеми сьогодення. *Юридичний вісник: науково-практичний фаховий журнал* / Національний університет «Одеська юридична академія». 2014. № 4. С. 215-219.

2. Насильство в сім'ї та діяльність органів внутрішніх справ щодо його подолання: навчально-методичний посібник для курсантів вищих навчальних закладів МВС України / укл.: Запорожцев А.В., Лабунь А.В., Заброда Д.Г., Басиста І.В., Дроздова І.В., Брижик В.О., Мусієнко О.М. Київ, 2012. 246 с. С. 9.

3. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 7 грудня 2017 р. № 2229-VIII URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (дата звернення 21.02.2019).

4. Про затвердження Порядку винесення уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України термінового заборонного припису стосовно кривдника: Наказ МВС України від 01.08.2018 № 654. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0965-18> (дата звернення 21.02.2019).

Фурса Вадим Вікторович

викладач кафедри
тактико-спеціальної підготовки

Рец Віолетта Володимирівна

курсант факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ТАКТИЧНА ПІДГОТОВКА ЯК ОСНОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПРАЦІВНИКІВ ПІДРОЗДІЛІВ ПРЕВЕНТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Сьогодні професія поліцейського має велику популярність серед молоді. Багато факторів сприяють такому успіху: престиж, звання, бажання бути корисним суспільству, прагнення до справедливості, бажання служити і захищати тощо. Але необхідно пам'ятати, що це не просто професія і навіть не кар'єра, це стиль життя і покликання.

Але не треба забувати про те, що поліцейський повинен бути фізично витривалим і сильним, мати відмінну реакцію, зір і слух. Обов'язковими для представників цієї професії є такі психологічні якості: принциповість, чуйність, бажання надавати допомогу людям, захищати їх ціною власного здоров'я. Відповідальність, здатність логічно мислити і зберігати спокій у складних ситуаціях також значно підвищують шанси стати успішним співробітником і зробити собі кар'єру. Високі вимоги висуваються до юридичної грамотності. Поліцейський, керуючись законами і виступаючи від імені держави, обов'язково повинен знати їх і вміти правильно трактувати.

Безперечно, щоб досягти успіху, необхідно багато і довго працювати над собою, напрацьовувати навички і вміння, тренувати фізичну силу і силу духу, що є не менш важливим під час оволодіння подібним фахом. У I розділі Інструкції із заходів безпеки при поводженні з вогнепальною зброєю зазначено, що «п. 5. Вогнепальна зброя закріплюється за поліцейським, який склав Присягу на вірність Українському народові, завершив навчання у закладі (установі) та/або пройшов первинну професійну підготовку і направлений для подальшого проходження служби...» [1, с. 7]. Ключовим словосполученням у даному випадку є «...пройшов первинну професійну підготовку...».

Звернемося до наказу МВС України № 50 від 26.01.2016 р. «Про затвердження Положення про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України», де надається визначення поняття «тактична підготовка» [2].

Тактична підготовка – це комплекс заходів, спрямований на набуття і вдосконалення поліцейським навичок практичного застосування, теоретичних знань щодо правильного оцінювання конкретних подій з подальшим прийняттям правомірних рішень та психологічної готовності до дій у ситуаціях різних ступенів ризику. Тактична підготовка є різновидом службової. Крім неї, туди входять: функціональна, загальнопрофільна, вогнева і фізична. Поліцейський, а особливо курсант, повинен на високому рівні опанувати головні засади тактики, вчитися пересуватися, спостерігати, слухати тощо. Практичних навичок із цих завдань необхідно набувати регулярно, тому що вони не є теорією, це неможливо вивчити одного разу і ніколи не повертатися до даного питання. Навпаки, воно потребує ретельного дослідження, регулярного тренування і розвитку. Щоб навчитися спостерігати, достатньо навчитися концентрувати свою увагу на дрібних, але важливих деталях, аналізувати їх зміст і значення, використовувати прийоми дедуктивного мислення, а також раціоналізувати свої думки, намагаючись синтезувати і відшліфувати інформацію. Це дисципліна, що потребує особливої уваги як з боку здобувача освіти, так і викладача.

Поліцейський – це особа зі спеціальним статусом, яка покликана служити і захищати. Згідно з теорією тактики, існує чотири головні засади оцінки ситуації:

- поза;
- дистанція;
- заходи примусу, зокрема спеціальні засоби, вогнепальна зброя і фізична сила;
- принцип контакту і прикриття [3, с. 9].

Заходи примусу, звісно, визначають вплив поліцейських, формують так званий «континуум сили». Але тактика-спосіб, який потребує інтелектуальної діяльності, структурова-

ного і гнучкого мислення, тобто в будь-якій ситуації необхідно правильно розкласти пасьянс дій, розуміти, у який момент треба перейти до радикальних способів або спробувати вирішити конфлікт вербальним способом. Задача поліцейського вирішити і зупинити конфлікт, а також попередити (презумпція превентивності) [4].

Принцип контакту і прикриття є тактичною концепцією, а якщо точніше, аксіомою, яку не можна спростувати або звести до нуля. Принцип контакту і прикриття, крім того, що збільшує безпеку поліцейських, контроль за місцем події, додає психологічну присутність, тобто, відчуваючи плече товариша, набагато легше діяти і приймати правильні рішення. Найчастіше принцип контакту використовується у випадках проведення затримання, арешту; зупинки транспортного засобу; виїзду на місце події; опитування на місці події тощо.

Виходить, що головним обов'язком поліцейського, який здійснює контакт, є вміння розпочати бесіду, вести і завершити її. Тому доцільно загострити увагу на важливості комунікабельності поліцейського. Між цими поняттями пряма залежність: чим майстерніше спілкується правоохоронець, тим більше інформації можна отримати. Тобто швидше завершити справу і покарати винних.

Головним завданням другого поліцейського (партнера) є прикриття товариша, який здійснює контакт. За таких обставин, прикриття повинно перетворитися на слух, уважно спостерігати, швидко реагувати, щоб не дістати травм і поранень тощо [5].

Тактичною категорією в усіх випадках є сила. Існує декілька концепцій: «континуум сили», «присутність сил» тощо.

У «присутності сили» виділяють такі ознаки: професійний вигляд у формі; контроль голосу; поведінка; комунікативні здібності; рівень впевненості.

Ці вміння визначають професійний рівень поліцейського, а також і існування довіри до центрального органу виконавчої влади – Національної поліції України.

---

1. Інструкція із заходів безпеки при поводженні з вогнепальною зброєю: наказ МВС України № 70 від 01.02.2016 р.

2. Про затвердження Положення про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України: наказ МВС України № 50 від 26.01.2016 р.

3. Тактико-спеціальна підготовка працівників ОВС України: навч. посібник / С.М. Банах, В.Р. Булачек, І.С. Винярчук, Ю.Р. Йосипів та ін. Львів: ЛьвДУВС, 2011. 300 с.

4. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>

5. Петков В.П. Тактико-спеціальна підготовка. Тактика професійної діяльності: навч. посібник. Київ, 2015. 341 с.

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА ЯК СКЛАДОВА СИСТЕМИ ЗАХИСТУ ДЕРЖАВИ

Крисяк Павло Васильович
начальник Воєнно-дипломатичної академії
імені Євгенія Березняка

ІНФОРМАЦІЙНО-ПРОПАГАНДИСТСЬКИЙ ВПЛИВ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ НА НАСЕЛЕННЯ ІНОЗЕМНИХ КРАЇН (НА ПРИКЛАДІ РОБОТИ «ФАБРИКИ ТРОЛІВ»)

Гібридний метод агресії, який застосовує Російська Федерація не лише до України, але й до демократичних держав загалом, поступово знищує зрозумілий нам світовий порядок. Системна дискредитація міжнародного права, поновлення проблеми кордонів, перетворення міграційних процесів на зброю, знищення довіри до медійних систем, новий після «холодної війни» виток пропаганди – лише невелика частина тих процесів, які формуються та підтримуються Російською Федерацією.

Незважаючи на, здавалося б, масштабні викриття російської пропаганди як окремими авторами, так і цілими колективами дослідників, незважаючи на те, що постійно приймаються рішення про «протидію» російській пропаганді, ми продовжуємо стикатися з цим феноменом практично в тих самих масштабах, що і раніше. Спроби протидіяти, на кшталт історії з недопуском журналістів Sputnik і RT на зустрічі керівників ЄС чи керівників держав-членів ЄС, мають епізодичний характер.

В той же час, як зазначає Д. Дубов: «...видима частина «айсберга російської пропаганди» (Sputnik, RT, кібератаки і використання соціальних мереж) куди менша від тієї планомірної і масштабної «підводної частини», яка майже не привертає уваги громадськості: робота з експертною думкою, робота з іноземної молоддю, відновлення мережі організації прикриття, розгортання «культурних центрів» у західних країнах, залучення у свої компанії західних же артистів, художників і режисерів» [1].

З огляду на викладене дослідження так званої «підводної частини айсберга російської пропаганди» є актуальною темою.

Одним з елементів «гібридної війни», яку протягом останніх років російські спеціальні служби ведуть проти України та її партнерів – країн західної демократії, є діяльність так званих «фабрик тролів».

Специфіка роботи російських спеціальних служб полягає в тому, що за допомогою «фабрик тролів», що фінансуються і контролюються урядом РФ, вони намагаються сформулювати в інформаційному полі країн Європи політичні «групи підтримки», які б просували альтернативну проросійську думку.

Зокрема, колишній працівник так званої «фабрики тролів» у РФ Марат Міндріанов відкрито розповів про особливості її функціонування. Публікація наробила галасу на тлі нещодавніх заяв прокуратури США про російське втручання в американські вибори. Він працював у «фабриці тролів» з листопада 2014 року по лютий 2015. В інтерв'ю він розповів – її працівники з фейкових акаунтів масово поширювали пропаганду у соцмережах [2].

В мережі Інтернет останніми днями активно обговорюється обвинувачення, висунуте спеціальним прокурором Мюллером, яке сфокусоване лише на аспекті Russiagate – втручання Росії в американську виборчу кампанію та політичне життя шляхом розповсюдження пропаганди та фейкових даних через соціальні мережі та інші Інтернет-ресурси, а також шляхом організації в США провокаційних демонстрацій та мітингів з метою викликати напруження між різними соціальними, релігійними та етнічними групами населення, а також з метою здійснення підтримки одним кандидатам у президенти та шельмування інших кандидатів у президенти [3].

В обвинувальному висновку детально описується організаційна структура створеної у 2013 році фабрики тролів «Internet Research Agency», широко відомої як «ольгінська фабрика тролів», яка активно працює з часу свого заснування. 12 з 13-ти обвинувачених громадян Росії є співробітниками цієї фабрики, а 13-й – Євгеній Пригожин, обвинувачується у фінансуванні діяльності цієї ферми тролів.

Таким чином, можемо констатувати, що війна в інформаційному просторі тільки на-

бирає обертів, а значить є сенс вивчати тактику та стратегію супротивника, щоб наносити випереджувальні удари.

Ми повинні визнати, що знаходимося в самому розпалі нової «холодної війни», де інформаційна складова стала ще більш значущою, ніж у попередній.

1. Дубов Д. Инструменты российской пропаганды: старые песни на новый лад. URL: <http://www.russkiivopros.com/index.php?pag=one&id=740&kat=5&csl=83> (дата звернення 12.02.2019).

2. Російська «фабрика тролів»: Колишній працівник розкрив подробиці його роботи. URL: https://24tv.ua/mizhnarodni_novini_tag1121 (дата звернення 13.02.2019).

3. Спеціальний відділ фабрики тролів РФ для підривних пропагандистських операцій в США. URL: <https://www.obozrevatel.com/ukr/my/politics/spetsialnij-viddil-fabriki-troliv-rf-dlya-pidrivnih-propagandistskih-operatsij-v-ssha.htm> (дата звернення 16.02.2019).

Вишня Володимир Борисович
професор кафедри,
доктор технічних наук, професор

Гавриш Олег Степанович
викладач кафедри
економічної та інформаційної безпеки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

БЕЗПЕКА ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ НА ЗАЛІЗНИЦЯХ УКРАЇНИ

Однією з інформаційних систем, яку запропоновано до впровадження на залізницях країни, є автоматизована інформаційна система супроводження вантажоперевезень на залізницях [1].

У рамках цієї системи пропонується обладнати на вузлових, стикових і великих залізничних станціях вагоконтрольні пункти (ВКП), які б здійснювали зважування вагонів з високоліквідним вантажем, у русі, без розчеплення вагонів. По цій мережі, у напрямку руху потягу з вантажами, від одного ВКП до іншого повинна передаватися інформація натурального аркуша на потяг, а саме; порядковий номер розміщення вагона з вантажем у складі потягу, вага вагону й вантажу, станції відвантаження й призначення. Результати зважування вантажу на ВКП пересилаються на наступний вагоконтрольний пункт у напрямку руху потягу для подальшого контролю схоронності вантажу, що транспортується

У випадку розбіжності показань вагоконтрольного пристрою на ВКП й супровідної інформації на вантаж фіксується нестача вантажу у вагоні й відповідна інформація про це пересилається до підрозділу поліції й управління залізниці. Тобто маємо приклад оперативного реагування на факт здійснення злочину, що дозволить «гарячими» слідами більш ефективно його розкривати й розслідувати, приймати правильні управлінські й організаційні рішення [2]. Запропонована ідея захищена Патентом України № 8927 «Спосіб контролю схоронності вантажоперевезень на залізницях».

Впровадження такої складної системи контролю і супроводження вантажів, безумовно, потребує її надійності та захищеності від сторонніх втручань. І якщо надійність роботи системи багато в чому залежить від надійності складових системи, то захищеність потребує додаткових теоретичних опрацювань та суттєвих фінансових вкладень.

Взагалі організація забезпечення безпеки інформації повинна мати комплексний характер і спиратися на всебічний аналіз можливих негативних наслідків. При цьому важливо не упустити будь-які суттєві аспекти. Аналіз негативних наслідків припускає обов'язкову ідентифікацію можливих джерел загроз, факторів, сприятливих їх прояву, і, як наслідок, визначення актуальних загроз безпеки інформації.

Виходячи з викладеного, моделювання та класифікацію джерел загроз та їх проявів доцільно проводити на основі аналізу взаємодії такого логічного ланцюга: **джерело загроз – фактор (уразливість) – загроза (дія) – наслідок (атака)**.

Взагалі загрози безпеки інформації не так вже й багато. Якщо розглядати загрозу як небезпеку нанесення шкоди, то в цьому разі проявляється жорсткий зв'язок технічних проблем з юридичною категорією, якою є шкода.

Виключно для системи, що розглядається, нас цікавить лише шкода, яка нанесена будь-яким суб'єктом і ми маємо у наявності злочин. Інша річ, що дії суб'єкта можуть бути

вчинені з умисною формою вини у вигляді прямого чи есентуального умислу або з необережності, а заподіяна матеріальна шкода є ознакою об'єктивної сторони складу злочину.

Аналізуючи систему електронного супроводження вантажоперевезень і, зокрема, ВКП, можна стверджувати, що основними загрозами безпеці інформації є такі:

- викрадання (копіювання) інформації;
- знищення інформації;
- модифікація (викривлення) інформації;
- порушення присутності (блокування) інформації;
- заперечення дійсності інформації;
- нав'язування хибної інформації.

Носіями загроз безпеки інформації є джерела загроз, які можуть розміщуватися як всередині об'єкта, що захищається (внутрішні джерела), так і за межами його (зовнішні джерела). Такий розподіл джерел загроз є виправданим, бо для однієї і тієї самої загрози методи захисту для внутрішніх і зовнішніх джерел можуть бути різними.

Вище ми зазначали, що будемо враховувати джерела загроз, які обумовлені діями суб'єкта (антропогенні джерела загроз) та технічними засобами (техногенні джерела загроз).

Перша група найбільш численна і представляє певний інтерес, так як дії суб'єкта завжди можна оцінити, спрогнозувати і вжити адекватні заходи. Методи протидії у цьому випадку керовані і прямо залежать від волі організаторів захисту інформації. Антропогенні джерела загроз можуть бути зовнішніми (кримінальні структури, які намагаються приховати місце вчинення відкритого викрадання вантажу; співробітники залізниці і клієнтських організацій, що зацікавлені у приховуванні маскованого викрадання вантажу; потенційні злочинці і хакери; технічний персонал, що надає тематичні послуги; представники силових структур) і внутрішніми (основний персонал (оператор ВКП, розробники обладнання, програмісти); представники служби захисту інформації; допоміжний персонал (прибиральники); технічний персонал, що забезпечує життєдіяльність об'єкта).

Необхідно враховувати, що внутрішні джерела (суб'єкти), як правило, представляють собою висококваліфікованих фахівців в області розробки та експлуатації програмного забезпечення і технічних засобів, знайомих зі специфікою задач, що вирішуються, структурою, основними функціями і принципами роботи програмно-апаратних засобів захисту інформації, мають можливість використання штатного обладнання і технічних засобів мережі.

Окрему групу внутрішніх антропогенних джерел складають спеціально введені особи і завербовані агенти, які можуть належати до основного, допоміжного чи технічного персоналу, а також представників служби захисту інформації. Дана група розглядається у складі наведених вище джерел загроз, але методи протидії загрозам для цієї групи можуть мати свої відмінності.

Техногенні джерела загроз також можуть бути зовнішніми (засоби зв'язку) і внутрішніми (неякісні технічні та програмні засоби обробки інформації; допоміжні засоби охорони, сигналізації, телефонії; інші технічні засоби, які застосовуються).

Надана нами кваліфікація антропогенних та технічних джерел інформації віді важливу роль в оцінці їх впливу і враховується при ранжируванні джерел загроз, яке надає кількісному оцінці міри небезпеки джерела.

Треба розуміти, що можлива небезпека здійснення будь-якої дії, спрямованої проти об'єкта захисту, проявляється не сама по собі, а через уразливості (фактори), що призводять до порушення безпеки інформації на об'єкті. Кожній загрозі можуть бути поставлені у відповідність різні уразливості. Усунення або суттєве ослаблення уразливості впливає на можливість реалізації загроз безпеки інформації.

Уразливості, для зручності аналізу, поділені на класи, групи, підгрупи, і можуть бути: об'єктивними, суб'єктивними та випадковими.

Об'єктивні уразливості залежать від особливостей побудови і технічних характеристик обладнання, що використовується на об'єкті, який захищається. Повне усунення цих уразливостей неможливе, але вони можуть бути суттєво ослаблені технічними та інженерно-технічними методами протидії загрозам безпеки інформації. До об'єктивних належать уразливості: супутні технічним засобам випромінювання (електромагнітні, електричні, звукові), активізовані (апаратні та програмні закладки), обумовлені особливостями елементів (мікрофони, котушки індуктивності, мікросхеми, магнітні носії та інше), обумовлені особливостями об'єкта, що захищається (організацією каналів обліку інформації, розміщенням об'єкта тощо).

Суб'єктивні уразливості залежать від дій співробітників і переважно усуваються організаційними і програмно-апаратними методами. До них належать помилки (при підготовці і використанні програмного забезпечення, при управлінні складними системами, при експлуатації технічних засобів) та порушення (режиму охорони і захисту, режиму експлуа-

тації технічних засобів, режиму використання інформації, режиму конфіденційності).

Випадкові уразливості залежать від непередбачуваних обставин. Ці фактори, як правило, малоімовірні і їх усунення можливе лише при проведенні комплексу організаційних та інженерно-технічних заходів по протидії загрозам інформаційної безпеки. До випадкових уразливостей належать: збої та відмови (відмови і несправності технічних засобів, старіння і розмагнічування носіїв інформації, збої програмного забезпечення, збої електропостачання) та пошкодження.

При визначенні актуальних загроз експертно-аналітичним методом визначаються об'єкти захисту, піддані впливу тієї чи іншої загрози, характерні джерела цих загроз і уразливості, які сприяють реалізації загрози. При цьому створюється матриця взаємозв'язку джерел загроз і уразливостей, з якої визначаються можливі наслідки реалізації загроз (атаки) і розраховується коефіцієнт небезпечності цих атак. Така матриця створюється для кожної загрози.

На основі викладених положень авторами були розроблені модель загроз (формалізований опис методів і способів здійснення загроз) і модель порушника (формалізовані дії порушення) для об'єктів (ВКП) електронної мережі супроводу вантажоперевезень на залізницях.

Отримані результати дозволять певним чином поліпшити інформаційний захист банківських мережі та організувати надійну роботу вагоконтрольних пунктів системи.

1. Вишня В.Б. Особливості розкриття крадіжок вантажів на залізничному транспорті. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*: зб. наук. праць. 2015. № 2. С. 315–322.

2. Вишня О.В. Борьба с викраденням вантажів на залізницях неповнолітніми // Актуальні проблеми боротьби зі злочинністю неповнолітніх: вітчизняний та міжнародний досвід: матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 27–28 квітня 2012 р.). Дніпропетровськ, 2012. С. 170–174.

Мокляк Сергій Петрович
професор Воєнно-дипломатичної академії
імені Євгенія Березняка,
кандидат технічних наук, професор

АНАЛІЗ ІСНУЮЧОЇ ПРАКТИКИ ПІДГОТОВКИ ТА ВЕДЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОТИБОРСТВА У СФЕРІ ВІЙСЬКОВО-ТЕХНІЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ

Активна позиція України на ринку продукції військового призначення виводить сферу ВТС на рівень найбільш прибуткових та найважливіших напрямків зовнішньополітичної та зовнішньоекономічної діяльності нашої держави. В той же час саме експортна спрямованість військово-технічного співробітництва України спричиняє постійну протидію з боку конкурентних країн та транснаціональних корпорацій [1].

Подібні дії створюють пряму загрозу національній безпеці України, оскільки протидія ВТС, як одному з елементів воєнно-економічної безпеки нашої держави, в той же час шкодить і політичному іміджу нашої держави.

Одним з найбільш дієвих засобів протидії успішній реалізації Україною ВТС з іншими країнами є проведення проти неї інформаційних операцій, які здійснюються за класичними методиками та алгоритмами, однак мають певні особливості.

Насамперед, це стосується широкого використання ЗМІ на міжнародному та національному рівні. Специфіка інформаційних матеріалів щодо ВТС надає змогу організаторам інформаційних операцій використовувати ЗМІ «втемну». Це пояснюється тим, що, як правило, журналісти не можуть отримати повну інформацію з цих питань. Більш того, часто вони не володіють усім необхідним масивом інформації і специфічними знаннями в цій сфері. В результаті інформаційна операція може ґрунтуватись на непідтвердженій або повністю сфальсифікованій інформації, однак ЗМІ будуть вимушені користуватися цими даними до отримання коментарів з урядових та експертних джерел.

Також однією зі специфічних рис подібних інформаційних операцій є закритість даних стосовно ВТС. З одного боку, це спрощує завдання організаторам операцій – перевірити їхню інформацію буде важко, оскільки офіційні структури можуть утриматись від коментарів через «грифованість» даних. З іншого боку, реагування представників уряду на інформаційні повідомлення у цій сфері буде завжди затримуватись у зв'язку з існуючою процедурою узгодження та перевірки даних у державних органах.

Виходячи з того, що ВТС з іноземними державами має два аспекти: воєнно-політичний та воєнно-економічний, залежно від мети основні завдання інформаційної про-

тиборства у сфері ВТС можуть бути воєнно-політичного та/або воєнно-економічного характеру [2; 3].

Воєнно-політичними завданнями інформаційного протиборства у сфері ВТС можуть бути:

- дискредитація країни-конкурента на міжнародній арені, як надійного суб'єкта військово-технічного співробітництва;
- дискредитація країни-конкурента на міжнародній арені, що реалізує ВТС з певними країнами в обхід міжнародних санкцій;
- дискредитація воєнно-політичного керівництва країни-конкурента;
- створення передумов для подальшого інформаційного тиску на країну-конкурента у вирішенні двосторонніх політичних проблемних питань тощо.

Воєнно-економічними завданнями інформаційного протиборства у сфері ВТС можуть бути:

- дискредитація спеціальних експортерів країни-конкурента;
- дискредитація підприємств ОПК країни-конкурента, які виробляють аналогічні типи ОВТ;
- дискредитація певних зразків ОВТ, які створюють конкуренцію на ринках ТВППВ українській продукції;
- створення інформаційних передумов для недопущення подальшого експорту певних зразків ОВТ країною-конкурентом на перспективні ринки збуту;
- створення інформаційних передумов для подальшого тиску на країну-конкурента в ході проведення передконтрактної підготовки;
- створення інформаційних приводів для припинення військово-технічного співробітництва з певними країнами тощо.

У цілому слід констатувати, що, незважаючи на наявність низки суттєвих негативних факторів, які пов'язані із широким проведенням проти України інформаційних операцій (акцій) у сфері ВТС, наша країна залишається одним з ключових суб'єктів у вказаній сфері, що викликає занепокоєння та відповідно жорстку протидію з боку країн-конкурентів.

Аналіз змісту на адресу України звинувачень у несанкціонованій торгівлі озброєнням та військовою технікою показує, що вони пов'язані з перерозподілом світового ринку озброєнь і намаганням традиційних постачальників не допустити на нього потенційних конкурентів, часто безпідставно дискредитуючи їх.

У зв'язку з цим найважливішим чинником сприяння збереженню та зміцненню позицій країни на світовому ринку озброєнь має бути підвищення ефективності інформаційного супроводження на державному рівні реалізації завдань військово-технічного співробітництва та, у випадку необхідності, ефективної протидії деструктивному інформаційному впливу з боку інших держав.

---

1. Горбулін В.П., Шеховцов В.С., Шевцов А.І. Вхідження ОПК України в європейський об'єднано-промисловий простір. *Стратегічні пріоритети*. 2015. № 1(34). С. 5–10.

2. Свергунов О. О. Управління експортною політикою у сфері військово-технічного співробітництва в умовах криз: світовий досвід та Україна. *Стратегічні пріоритети*. 2014. № 3. С. 166–176.

3. Свергунов О.О. Стратегічне управління імпортною політикою у сфері військово-технічного співробітництва в умовах криз: світовий досвід та Україна. *Стратегічні пріоритети*. 2015. № 1. С. 26–33.

Ісмайлов Карен Юрійович

завідувач кафедри кібербезпеки
та інформаційного забезпечення,
кандидат юридичних наук

Сіфоров Олександр Іванович

начальник навчально-методичного відділу,
Одеського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат технічних наук, доцент

Лефтеров Лев Васильович

начальник 2-го відділу Управління
інформаційних технологій і програмування
в Південному регіоні Департаменту
кіберполіції Національної поліції України

ОСНОВНІ ПРИЙОМИ ПОШУКУ ТА АНАЛІЗУ ІНФОРМАЦІЇ НА ПІДСТАВІ ВІДКРИТИХ ДЖЕРЕЛ

Встановлення факту і обставин злочину здійснюється, як правило, шляхом отримання оперативної інформації, що передбачено Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність». Вказані факти потребують перевірки, регламентованої наказами МВС України, методи і засоби якої відносяться до категорії державної таємниці. Однак слід зазначити, що перевірку даних та пошук осіб у відкритій мережі Інтернет можна провести без використання засобів і методів ОРД.

Кримінальний аналіз – це мисленнєво-аналітична діяльність працівників правоохоронних органів, що полягає у перевірці та оцінці інформації, її інтерпретації, встановленні зв'язків між даними, що отримуються у процесі розслідування та мають значення для кримінального провадження, з метою їх використання правоохоронними органами та судом, подальшого проведення оперативного і стратегічного аналізу. Однією з найважливіших частин кримінального аналізу є пошук і аналіз інформації на підставі відкритих джерел (Open Source Intelligence – OSINT). Це концепція, методологія і технологія добування і використання військової, політичної, економічної та іншої інформації з відкритих джерел, без порушення законів — для підтримки прийняття рішень у сфері національної оборони і безпеки. Включає в себе, більш детально, для прикладу: пошук інформації; реєстрацію і облік інформації; аналіз інформації і синтез знань з різних джерел (аналітико-синтетичну переробку первинної інформації); адміністрування і розповсюдження інформації; забезпечення безпеки інформації. Первинна інформація з відкритих джерел після її аналітико-синтетичної переробки може стати дуже цінними знаннями, які можуть стати секретними – якщо вони не відносяться до категорії інформації, яка не може бути віднесеною до державної таємниці [1].

Питаннями пошуку інформації у відкритих джерелах інформації як один зі способів отримання оперативної інформації досліджували провідні вітчизняні науковці, такі як С.В. Албул, О.М. Бандурка, М.П. Водько, М.Л. Грібов, Я.Ю. Кондратьєв, О.Є. Користін, Д.Й. Никифорчук та інші вчені.

За допомогою Open Source ми посилаємося на загальнодоступну інформацію, яка з'являється в друкованій або електронній формі. Інформація з відкритим джерелом може передаватися через радіо, телебачення та газети, або вона може розповсюджуватися комерційними базами даних, мережами електронної пошти або портативними електронними носіями. Вона може бути розповсюджена серед широкої громадськості, так само як і засоби масової інформації, або більш обраної аудиторії, наприклад сіра література, соціальні мережі публічні спільноти тощо.

Джерела OSINT часто поділяють на шість категорій інформаційного потоку, тобто джерела отримання інформації про правопорушення:

- медіа (ЗМІ): друковані газети, журнали, радіо та телебачення з різних країн;
- мережа (Інтернет), онлайн-публікації, блоги, дискусійні групи, медіа громадян (наприклад, відео з мобільних телефонів, вміст, створений користувачами), YouTube та інші відео-хостинги, вікі-довідники та інші веб-сайти соціальних медіа (наприклад, Facebook, Twitter, Instagram та ін.). Ці джерела також випереджають безліч інших джерел через своєчасність і легкість доступу;
- державні дані, публічні урядові звіти, бюджети, слухання, телефонні довідники, прес-конференції, веб-сайти та виступи. Хоча ці джерела походять з офіційних джерел, во-

ни є публічно доступними і можуть використовуватися відкрито і вільно;

- професійні та академічні публікації, інформація, отримана з журналів, конференцій, симпозіумів, наукових праць, дисертацій та дисертацій;
- комерційні дані, комерційні зображення, фінансові та промислові оцінки, бази даних;
- сіра література, технічні звіти, препринти, патенти, робочі документи, ділові документи, неопубліковані роботи та інформаційні бюлетені, у тому числі опубліковані бази даних.

Збір даних на підставі відкритих джерел умовно поділяють на пасивний пошук інформації (зазначені вище методи пошуку і аналізу) та активний (більш глибокий метод збору інформації, спрямований на віддалене сканування портів серверу, перерахування піддомених серверу та отримання іншої глибокої інформації про електронні ресурси).

Розглянемо основні прийоми пошуку і аналізу інформації на підставі відкритих джерел.

I. Розширене використання загальновідомих пошукових систем. Станом на 2019 рік в Україні за критерієм інформаційного охоплення індексації доменних зон найбільш дієвою є пошукова система Google.com. Пошуковий робот Google має User Agent – Googlebot (Пошуковий робот), який є основним роботом, що сканує зміст сторінки для пошукового індексу. Крім нього існують ще кілька спеціалізованих роботів. Завдяки цьому Google підтримує пошук в документах форматів PDF, RTF, PostScript, Microsoft Word, Microsoft Excel, Microsoft PowerPoint та інших.

Важливим досягненням пошукової системи є використання фільтрів пошуку та операторів розширеного пошуку. *Фільтри для розширеного пошуку:* веб-сторінки; мова; країна; дата оновлення; сайт або домен; розташування слів; безпечний пошук; складність тексту; формат файлів.

Фільтри при розширеному пошуку зображень: розмір; форма; фільтр кольору; тип зображень (портрет, анімація і та інше); сайт або домен; формат файлів; безпечний пошук.

Уточнення пошукових запитів за допомогою операторів (ключів пошуку). Щоб отримувати більш точні результати, доцільно використовувати в запитах спеціальні символи або слова:

- пошук в соціальних мережах: введення перед словом символу @ (приклад: @twitter);
- пошук цін: введення перед сумою символу \$ (приклад: фотоапарат \$400);
- пошук за хештегом (або метатегом): введення перед словом символу # (приклад: #Куплюнаркотики);
- виняток результатів з певними словами: введення «-» перед словом, яке потрібно виключити (Приклад: ягуар швидкість – автомобіль);
- пошук точного слова або фрази: слово або фраза в лапках (приклад: "найвищий будинок");
- пошук невідомих слів: введення символу * на місці невідомого слова в запиті (приклад: "сім * відмірай");
- пошук в рамках заданого числового діапазону: введення «..» між двома числами (приклад: фотоапарат 5000..9000 гривень);
- об'єднання запитів: введення між запитом оператора OR (приклад: олімпіада OR олімпійські ігри);
- пошук певного сайту або даних на вказаному сайті: Введення site: перед адресою сайту або назвою домен. (приклад: site: youtube.com або site: .gov);
- пошук сайтів зі схожим контентом: введення related: перед потрібною веб-адресою. (Приклад: related: ukr.net);
- отримання відомостей про сайті: введення info: перед веб-адресою сайту;
- пошук кеш-версії сайту: введення cache: перед веб-адресою сайту.

II. Використання системи верифікації на сайтах соціальних мереж для підтвердження зв'язку тієї або іншої інформації в ході пошуку. Вказаний прийом використовується якщо у розпорядженні працівника, який проводить аналіз, є деякі вихідні дані, а саме номери мобільного телефону, псевдоніми форумів соціальних мереж, електронні поштові скриньки тощо.

Системи верифікації у багатьох відомих поштових сервісах надають можливість отримати дані про зв'язок номерів телефонів із поштовими скриньками або вилучення частини телефонного номеру. Також при проведенні особливих заходів існує можливість встановити наявність облікових записів соціальних мереж (Facebook, Twitter, Instagram) за наявності абонентського номеру телефона власника [3].

Наприклад, розглянемо два інтернет-ресурси, які є безкоштовними та для використання яких необхідно лише мати обліковий запис у соціальній мережі Вконтакте. Один з них <http://www.yasiv.com/vk> (мал. 2), а другий <http://searchlikes.ru>. Розглянемо ресурс <http://www.yasiv.com/vk>, який представляє собою візуалізацію зв'язків у соціальній мережі Вконтакте. За допомогою адмінпанелі можливо додавати або скривати необхідних для моніто-

рингу осіб, а також змінювати колір зв'язків. Ресурс показує всі взаємозв'язки, навіть приховані.

Ресурс <http://searchlikes.ru> допомагає в аналізі аккаунтів осіб щодо їх дій, а саме:

- пошук лайків серед всіх друзів (фото);
- пошук лайків серед всіх друзів (стіна);
- пошук коментарів на фото;
- пошук коментарів в певній групі.

Для вирішення зазначених в статті практичних проблем необхідно: додати до функціональних обов'язків шкільних поліцейських обов'язок щодо моніторингу шкідливого контенту в Інтернеті; створити в кожному виховному та навчальному закладі групи з моніторингу Інтернету на базі кабінетів інформатики; створення на базі вищих навчальних закладів з специфічними умовами навчання центрів з підготовки працівників виховних, навчальних закладів, волонтерських груп щодо виявлення шкідливого контенту в Інтернеті; збільшити штатну кількість працівників у підрозділах кіберполіції; розробити методичну базу щодо забезпечення ефективної протидії загрозам, які несуть сучасні технології, та налагодження взаємодії поліцейських кібер-груп з підлітками; організувати стажування провідних фахівців в регіонах України для вивчення досвіду інших держав [4].

III. Виростання відкритих баз даних, державних установ, баз соціальних мереж, а також, за можливістю, доступу до службових банків даних, таких як інтегрована пошукова система ШПС.

Дані кримінального аналізу є дуже важливими для отримання даних, що містять інтерес для досудового слідства. Необхідно брати до уваги способи їх фіксації і вилучення та, за необхідності, залучення спеціалізованих підрозділів Національної поліції до виконання високотехнологічних завдань.

Продовжуючи питання електронних доказів при розслідуванні і документуванні злочинів, пов'язаних незаконним обігом наркотичних засобів чи психотропних речовин із використанням сучасних телекомунікаційних технологій, важливо брати до уваги їх характеристику:

- неможливість безпосереднього виявлення людиною на фізичному рівні. Знайти і оцінити, чи належать певні дані до події злочину без застосування програмно-технічних засобів є неможливим;
- нестійкість. На деяких пристроях або за певних обставин під час звичайної експлуатації пристрою інформація в його пам'яті може змінюватися (відповідно змінюються і докази, які там містяться). Наприклад, при розрядці пристрою, нестачі пам'яті або оптимізації розміщення даних система накладає (записує) нову інформацію поверх старої. Комп'ютерна пам'ять може бути пошкоджена або знищена під впливом фізичних факторів (великої вологості або високої температури) й електромагнітних полів;
- зміна або знищення в процесі звичайної експлуатації пристрою. Пам'ять комп'ютерних пристроїв постійно змінюється за запитом користувачів («зберегти документ», «скопіювати файл») або операційної системи («виділити місце для програми», «тимчасово зберегти дані для обміну між пристроями»). Останнє відбувається автоматично;
- копіювання без втрати якості. Цифрові дані можна копіювати необмежену кількість разів, і кожна наступна копія нічим не буде відрізнятися від оригіналу, що дозволяє паралельне і незалежне дослідження різних копій одного і того ж електронного доказу, не зачіпаючи при цьому оригінал.

Збір цифрових доказів. Фахівці звикли ділити весь процес роботи з цифровими доказами на чотири етапи: збір, дослідження, аналіз та подання доказів до суду. Проте зупинимось більш детально на перших двох. На першому етапі відбувається безпосередньо збір інформації та носіїв комп'ютерної інформації, під час якого обов'язково забезпечується цілісність інформації, а в деяких випадках – конфіденційність.

Для збору цифрових доказів використовують спеціальні технічні інструменти. Звісно, комп'ютерний криміналіст може обійтися без спеціальної криміналістичної техніки, оскільки комп'ютер є універсальним інструментом, який виконує всі необхідні для досліджень функції. Однак спеціальна техніка значно полегшує та пришвидшує роботу. Сьогодні на ринку використовують пристрої для клонування жорстких дисків та інших носіїв, набори hash sets для фільтрації вмісту досліджуваної файлової системи, апаратні та програмні засоби для дослідження мобільних телефонів і SIM, програмні засоби для дослідження локальних мереж та ін.

Комп'ютерна інформація може зберігатися на різноманітних цифрових носіях, до яких належать магнітні диски, компакт-диски CD, DVD, флеш-накопичувачі, оптичні диски, магнітні картки тощо. Такі носії можуть міститися в персональних комп'ютерах, на серверах, комунікаційному устаткуванні, ноутбуках, смартфонах, мобільних телефонах та ін. Інколи для виявлення таких носіїв та зняття інформації в цілісному вигляді необхідно залучати фахівців з відповідною кваліфікацією. Достатньо часто на таких носіях розміщуються

«короткоживучі» дані. Їх можна отримати лише з персонального комп'ютера, який працює, та втратити після його вимкнення. Наприклад, інформацію щодо сесій користувача, тобто тих, що увійшли в систему (zareestrovanih) користувачів, списку назначених завдань (scheduled jobs) тощо. Зняття інформації особою без відповідної кваліфікації може призвести до втрати необхідних цифрових доказів.

Також слід зазначити тип злочинної діяльності, що документується, та спрямувати всі заходи зі збору доказів безпосередньо на цифрові сліди, що вказують на факт вчинення кримінально правопорушення, пов'язаного з незаконним обігом наркотичних засобів чи психотропних речовин.

Оцінка електронних відображень слідчим, прокурором, слідчим суддею та судом, так само як інших доказів, у кримінальному провадженні має бути всебічною (враховуючою всі обвинувальні та виправдувальні доводи), повною (що враховує результати співставлення з іншими доказами та пропонує всі необхідні висновки) й неупередженою (об'єктивною).

Електронні докази мають зберігатися у матеріалах кримінального провадження в опечатаному конверті (якщо це дозволяють розміри матеріального носія) або разом із цими матеріалами в окремій опечатаній упаковці (якщо носій має значні розміри). При цьому слід вживати заходів щодо забезпечення зафіксованої на носіїв інформації від знищення. Якщо електронне відображення існує в Інтернеті, для збереження його слід копіювати на автономний носій (звичай у вигляді знімків екрану). Якщо ж для розслідування важливим є процес функціонування динамічного електронного відображення в комп'ютерній мережі, у відповідних протоколах слідчих (розшукових) дій необхідно зазначити Інтернет-посилання на нього [2].

1. Короткий тлумачний словник керівника підрозділу кримінального аналізу: словник / К.Ю. Ісмаїлов, О.С. Кіреєва, В.В. Половніков, О.І. Постол, О.Б. Фаріон. Одеса: Одеський державний університет внутрішніх справ, 2018. 110 с.

2. Методичні рекомендації щодо особливостей розкриття та документування злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів із використанням сучасних телекомунікаційних технологій / Гритенко О.А., Засць О.М., Ісмаїлов К.Ю., Лефтеров Л.В., Поляков Є.В., Щурат Т.Г. Одеса: Одеський державний університет внутрішніх справ, 2019. 185 с.

3. Ісмаїлов К.Ю. Особливості кримінальної розвідки з відкритих джерел як інструмент збирання оперативної інформації. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2016. № 2. С. 110-113.

4. Ismailov K.Y. Means to detect harmful for children content and measures to prevent its spread. *Methodology of Modern Research: III International Scientific and Practical Conference «WORLD SCIENCE»* (March 29, 2017, Dubai, UAE). Dubai, UAE. № 4 (20). Vol. 1. April 2017. P. 15-17.

Кудінов Вадим Анатолійович
професор кафедри інформаційних
технологій та кібербезпеки
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат фізико-математичних наук, доцент

МЕТОДИКА СТВОРЕННЯ НАДІЙНИХ ПАРОЛІВ КОРИСТУВАЧІВ ІНФОРМАЦІЙНИМИ РЕСУРСАМИ БАЗ (БАНКІВ) ДАНИХ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Відповідно до Концепції програми інформатизації Міністерства внутрішніх справ (далі – МВС) України на 2018–2020 роки, в МВС вживаються заходи щодо створення Єдиної інформаційної системи (далі – ЄІС) МВС [1]. Це багатофункціональна інтегрована автоматизована система, що становить сукупність взаємозв'язаних функціональних підсистем, програмно-інформаційних комплексів, програмно-технічних та технічних засобів телекомунікації, які забезпечують логічне поєднання визначених інформаційних ресурсів, обробку та захист інформації, внутрішню та зовнішню інформаційну взаємодію [2].

Серед функціональних підсистем ЄІС МВС є інформаційно-телекомунікаційна система «Інформаційний портал Національної поліції України» (далі – ІППП) [3]. Це сукупність технічних і програмних засобів, призначених для обробки відомостей, що утворюються у процесі діяльності Національної поліції України та її інформаційно-аналітичного забезпечення.

Інформаційними ресурсами системи ІППП є інформація, що використовується для наповнення та підтримки в актуальному стані: 1) баз (банків) даних, які входять до ЄІС МВС та визначені ст. 26 Закону України «Про Національну поліцію» [4]; 2) баз даних у сфері управлінських відносин, необхідних для виконання покладених на поліцію повноважень; 3) баз даних, необхідних для забезпечення щоденної діяльності поліції, у сфері трудових відносин, фінансового забезпечення, документообігу [3].

Серед призначень системи ІПНП є забезпечення комплексного захисту інформації та розмежування доступу до інформації, що зберігається в базах даних цієї системи [3]. МВС України у межах компетенції здійснює контроль за дотриманням вимог законів та інших нормативно-правових актів під час формування та користування поліцейськими інформаційними базами даних у порядку, визначеному у статтях 26, 27 Закону України «Про Національну поліцію» (ст. 28) [4].

Інформація про доступ до баз даних фіксується та зберігається в автоматизованій системі обробки даних, включно з інформацією про поліцейського, який отримав доступ, та про обсяг даних, доступ до яких було отримано. Чинним законодавством передбачено, що поліцейські несуть персональну дисциплінарну, адміністративну та кримінальну відповідальність за вчинені ними діяння, що призвели до порушень прав і свобод людини, пов'язаних з обробкою інформації [4]. Тому виникає актуальна проблема щодо уникнення неправомірного використання зловмисниками прав доступу поліцейських до баз даних. Одним з шляхів її вирішення є створення надійних паролів користувачів даної системи. У роботі [5] нами було запропоновано розширити правила формування атрибуту «Пароль» користувача Інтегрованої інформаційно-пошукової системи МВС України новими обов'язковими вимогами, що дозволить користувачам створювати надійні паролі та майже уникнути неправомірного використання зловмисниками прав доступу поліцейських до баз даних.

Створення надійних паролів користувачів є також важливою складовою інформаційної безпеки інформаційних ресурсів баз (банків) даних Національної поліції. Тому актуальним, на наш погляд, є дослідження загальної методики створення надійних паролів користувачів зазначених ресурсів.

Як відомо, пароль – це послідовність символів, яку користувач повинен ввести через обладнання вводу інформації, перш ніж він почне обробку інформації в базах (банках) даних [5].

Адміністратор системи ІПНП забезпечує ведення обліку користувачів та надання їм доступу до інформації, що в ній обробляється [3]. Початковий пароль формується адміністратором системи ІПНП під час реєстрації нового користувача (пароль співпадає з ім'ям користувача); користувач зобов'язаний змінити зазначений пароль під час першого сеансу роботи з базами (банками) даних ІПНП (доступ до об'єктів обліку ІПНП новому користувачеві надається тільки після зміни початкового паролю, до цього моменту користувачеві заборонено будь-який доступ).

Методика створення надійних паролів користувачів інформаційними ресурсами баз (банків) даних ІПНП включає до себе такі правила формування атрибуту «Пароль», а саме:

1. Пароль визначається, використовується та змінюється користувачем особисто і розголошенню не підлягає.
2. Довжина паролю повинна бути не менше 8 (12) символів.
3. Необхідно використовувати у паролі поєднання літер та цифр.
4. Пароль повинен містити літери верхнього та нижнього регістру.
5. Пароль повинен містити окремі спецсимволи (!@#%&*()_+?|).
6. Для створення паролю необхідно вибрати бажану мову клавіатури.
7. Рекомендується використовувати для пароля перемикання мов.
8. Бажано використовувати випадкову (безглузду) комбінацію символів. Так, наприклад, набирати пароль кирилицею в латинській розкладці.
9. Необхідно використовувати заміну окремих символів у паролі на символи, які схожі за написанням (І ~ 1; О ~ 0; Ч ~ 4; А ~ @; С ~ \$; Л ~ / \).
10. Пароль не повинен містити персональні дані користувача.
11. Не бажано використовувати паролі зі сфери своєї діяльності.
12. Пароль не повинен співпадати з логіном.
13. Пароль не повинен складатися з цілого слова.
14. Забороняється використовувати стандартні паролі, засновані на повторенні, словникових словах, літерних або числових послідовностях.
15. Використовувати можливість оцінки паролю за ступенем надійності.
16. Для кожної програми та системи необхідно мати свій пароль.
17. Складні паролі необхідно створювати для важливих програм.
18. Для легкого запам'ятовування складних паролів бажано визначити правила їх формування, наприклад, перетворення віршів, пісень тощо.
19. Для відновлення доступу до інформаційних ресурсів у разі забуття паролю не використовуйте можливість підказки у вигляді «ключового слова».
20. Для відновлення доступу до інформаційних ресурсів у разі забуття паролю можна використовувати номер мобільного телефону або адресу e-mail.
21. Під час створення та використання паролю необхідно встановити режим «невиди-

мий при наборі».

22. Не використовуйте запропоновану системою можливість запам'ятати пароль під час його використання.

23. Необхідна періодична зміна паролю. Термін зміни паролю визначається адміністратором системи, але не рідше одного разу в 60–90 днів.

24. Зміна паролю повинна бути не за графіком, а випадковим чином.

25. Новий пароль повинен значно відрізнятися від попереднього.

26. Створений пароль необхідно запам'ятати (забороняється записувати та залишати пароль на відному місці).

27. Необхідно негайно змінювати пароль у разі підозри про його розкриття.

При вимаганні від користувачів створювати надійні паролі необхідно враховувати також те, що складні паролі можна легко забути, і їх з більшою ймовірністю будуть записувати на папері, що передбачає певний ризик. З іншого боку, якщо зажадати від користувачів запам'ятовувати паролі, то вони будуть придумувати більш легкі паролі, що серйозно збільшить ризик злому [5]. Необхідно також зазначити, що створення надійного паролю буде мати позитивний результат тільки при забезпеченні належного антивірусного захисту.

1. Концепція програми інформатизації Міністерства внутрішніх справ на 2018–2020 роки, затверджена рішенням колегії МВС від 05 лист. 2018 р. № 18км: Наказ МВС України від 11 груд. 2018 р. № 1004.

2. Про затвердження Положення про Єдину інформаційну систему МВС та переліку її пріоритетних інформаційних ресурсів: постанова Кабінету Міністрів України від 14 лист. 2018 р. *Урядовий кур'єр*. 2018. № 235. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1024-2018-%D0%BF>.

3. Про затвердження Положення про інформаційно-телекомунікаційну систему «Інформаційний портал Національної поліції України»: наказ МВС України від 03 серп. 2017 р. № 676. *Офіційний вісник України*. 2017. № 75. Ст. 2306. Код акта 87310/2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1059-17>.

4. Про Національну поліцію: Закон України від 02 лип. 2015 р. № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41. Ст. 379. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.

5. Кудінов В. А. До проблеми щодо створення надійних паролів користувачів Інтегрованої інформаційно-пошукової системи МВС України // Актуальні проблеми управління інформаційною безпекою держави: матеріали VIII наук.-практ. конф. (Київ, 24 трав. 2017 р.). Київ: Нац. акад. СБ України, 2017. С. 54–56.

Мирошниченко Володимир Олексійович
доцент кафедри економічної та інформаційної безпеки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
кандидат технічних наук, доцент

БИОМЕТРИЧНА ІДЕНТИФІКАЦІЯ КЛІЄНТІВ У БАНКІВСЬКІЙ СФЕРІ

Поява нового покоління механізмів підтвердження особи здатна змінити уявлення про багато речей, до яких ми звикли і користуємося практично щодня. Йдеться про біометричну ідентифікацію особи. Біометрія включає в себе кілька різних технологій, які з певних вимірюваних характеристик з високою часткою ймовірності ідентифікують конкретну людину. До таких технологій належать фото- та відеосистеми розпізнавання осіб, голосів, підписів, відбитків пальців і деякі інші [1].

Всі вони можуть застосовуватися комплексно або окремо і зараз в основному є додатковим чинником безпеки у банківській галузі. Традиційні способи підтвердження особи, такі як паспорт, підпис і фотографія, застосовуються давно, і навряд чи від них скоро відмовляться. Вони уніфіковані і визнані в усьому світі. Інша річ, що з розвитком технологій і високим ступенем проникнення в наше життя електронних сервісів та пристроїв відбувається закономірне переформатування деяких видів послуг.

Активний розвиток онлайн-торгівлі, поширення пластикових карт як інструментів оплати зажадали нових способів ідентифікації особи при здійсненні платежів. І вони не змусли себе чекати. З'явилися ПІН-коди банківських карт, паролі в інтернет-банкінгу та підтверджуючі одноразові SMS-повідомлення. Темп нашого життя прискорюється, і застосування нових технологічних рішень в банківській сфері є дуже затребуваним: час транзакції стає ключовим параметром при оплаті товарів і послуг. Разом з тим необхідно зберігати високий рівень забезпечення безпеки грошових переказів. І тенденція така, що банки все активніше починають впроваджувати біометрію як додатковий спосіб ідентифікації клієнта при проведенні платежів. Світовий досвід показує, що мультибіометрія (розпізнавання особи відразу за кількома індивідуальними характеристиками – за обличчям, голосом або відбитками пальців)

можлива при використанні смартфона як терміналу, через який підтверджується транзакція. При цьому зберігається і звична електронна аутентифікація (SMS-підтвердження). Наприклад, найбільші платіжні системи VISA і MasterCard спільно з найбільшими банками нещодавно запустили механізм сканування відбитку пальця для підтвердження платежу на касових терміналах, що є прикладом подвійної ідентифікації клієнта. Запуск такого сервісу дуже добре ілюструє сучасний рівень готовності банківської сфери до впровадження технологій біометричної ідентифікації, можливостей таких систем і те, в якому напрямку вони будуть розвиватися. Участь у проекті серйозних компаній, таких як Visa і MasterCard, говорить про високу надійність самої технології, яка за рівнем захисту не поступається ПІН-коду.

Персональна інформація має високий ступінь захисту завдяки тому, що біометричні дані клієнтів, отримані з POS-терміналу, обладнаного сканером, відразу перетворюються в унікальний числовий код. Цей код прив'язується до зареєстрованої банківської картки, а для підтвердження транзакції достатньо піднести палець до сканера свого смартфона. Таким чином, самі біометричні дані нікуди не передаються, відповідно, перехопити їх неможливо. Обмежити широке впровадження біометричного розпізнавання за відбитком пальця можуть суб'єктивні чинники: далеко не у кожного є смартфон зі сканером і спеціалізовані додатки для оплати. Це рішення – поки скоріше для найбільш «просунутих» користувачів, які прагнуть спробувати *noу-hау*. Тому зараз досить складно розглядати дактилоскопію як оптимальний і єдиний спосіб біометричної ідентифікації в банківській сфері.

У багатьох ситуаціях використання біометричного розпізнавання за обличчям виглядає кращим, оскільки безконтактне достовірне розпізнавання за обличчям не залежить від того, є у людини смартфон зі сканером відбитків пальців, чи ні, якщо POS-термінал та банкомат обладнаний відеокамерою, значить є можливість розпізнати платника. Біометрію вигідно використовувати в комбінації з іншими способами ідентифікації особи без обмежень, оскільки плюси є очевидними: авторизація за біометричними характеристиками відбувається швидко, вона зручна і має високий ступінь захисту. Крім того, саме ідентифікацію за обличчям доцільно застосовувати не тільки для підтвердження платежів, а й у внутрішній роботі банку, наприклад при розгляді запиту на видачу кредиту.

Система біометричного розпізнавання осіб інтегрується з CRM-системою, де зберігається інформація про клієнтів, які будь-коли зверталися до кредитної установи. З її допомогою особа клієнта підтверджується практично миттєво. Операціоніст відразу отримує вичерпну інформацію про його кредитні історії і в режимі реального часу перевіряє інформацію про потенційного позичальника. Унікальні характеристики особи людини дозволяють безпомилково її ідентифікувати, завдяки чому біометричне розпізнавання осіб поступово впроваджується ще й як ефективний інструмент боротьби з кредитними шахраями [2].

Слід зазначити, що спосіб біометричної ідентифікації за обличчям – уніфікований. Його зручно використовувати і для авторизації працівника банку, коли він входить у внутрішні службові бази. Тут також можливою є комбінована ідентифікація: біометрія і/або пароль, або електронний ключ. Крім того, за допомогою системи біометричної ідентифікації за обличчям легко враховувати робочий час працівника.

Таким чином, одна технологія вирішує в банківському секторі відразу кілька завдань: забезпечує безпеку фінансових процесів, оптимізує внутрішні бізнес-процеси, підвищує якість обслуговування клієнтів та надає нові зручні сервіси. Методи розпізнавання людини за біометричними даними – відбитком пальця, голосом або обличчям – дуже перспективні в банківській сфері. Авторизація за допомогою біометричної ідентифікації стає все більш актуальною при здійсненні покупок через інтернет, вона здатна перевернути наше уявлення про онлайн-торгівлю. Можливо, ні CVV-код, ні самі пластикові карти через якийсь час нам просто не знадобляться в результаті активного впровадження можливостей аутентифікації у мобільних пристроях. Технології продовжують розвиватися, чітко простежується тенденція їх впровадження, але й традиційні способи ідентифікації особи поки що зберігаються. Для широкого втілення біометричних технологій на всіх рівнях банківської системи необхідним є формування єдиної бази біометричних даних осіб, але сьогодні така база у необхідному обсязі поки що відсутня. Але прогнози говорять, що в перспективі п'яти-восьми років біометрична ідентифікація стане основним способом підтвердження особи при отриманні фінансових послуг. Поки ж будуть використовуватися в сукупності кілька способів ідентифікації особи одночасно.

1. Мирошніченко В.О. «Динамічний фоторобот» людини та перспективи його використання. *Протидія організованій злочинній діяльності: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. інтернет-конф.*, м. Одеса, 31 бер. 2017 р. Одеса, 2017. С. 103-105.

2. Мирошніченко В.О., Вишня О.В. Аналіз біометричних систем ідентифікації особи в умовах діяльності правоохоронних органів. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: зб. наук. праць*. 2007. № 1 (32). С. 314-321.

Кульчицька Людмила Олександрівна
співробітниця Служби безпеки України

СПІВВІДНОШЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ПРАВА ОСОБИ НА ТАЄМНИЦЮ КОМУНІКАЦІЇ

Результатом наукового осмислення нових безпекових реалій після закінчення “холодної війни” стало розширення поняття “національна безпека”, виділення нових її видів, залежно від застосовуваних критеріїв та методик. Єдиний консенсус у думках різних наукових шкіл аналізу безпеки полягає у визначенні її як свободи від загроз базовим цінностям чи стану захищеності об’єкта, яким може бути і індивідуум, і соціальна група, і політична єдність – держава. До поняття безпеки, як національної, так і міжнародної, почали включати, крім питань оборони, проблеми економічної безпеки, стану захищеності від наркозагроз і організованої злочинності, збереження автономії громадянського суспільства і дотримання прав людини. А існування в умовах інформаційної ери обумовило появу принципово нових вразливостей – захищеності персональних даних та даних, які передаються за допомогою новітніх засобів комунікації, а також появу та актуалізацію військово-інформаційної загрози, яка отримала вигляд “гібридної агресії”, тобто питань, які були віднесені до площини кібербезпеки.

Як результат, при виділенні структури національної безпеки з’явилася тенденція до “розмивання” її меж. У свою чергу, американський дослідник Пол Екінс ще на початку 90-х років попереднього століття запропонував обмежити кількість структурних компонентів національної безпеки чотирма групами:

- 1) воєнна безпека, під якою розуміється не кількісне нарощування воєнної могутності, а розвиток ефективної системи нейтралізації небезпек воєнного характеру;
- 2) суспільна безпека, зміст якої полягає у відповідності очікувань населення країни реальним проявам державної політики;
- 3) економічна безпека, якою є ефективне використання ресурсів з метою задоволення потреб суспільства;
- 4) екологічна безпека – запобігання загрозам, пов’язаним з порушенням балансу в природному середовищі [1].

Вочевидь, п’ятою групою має стати інформаційна та кібербезпека – захищеність даних, що зберігаються чи передаються будь-яким способом, та прав і інтересів об’єкта безпеки під час використання кіберпростору.

При цьому слід зауважити, що незважаючи на тектонічні зміни в міжнародних відносинах та збільшення ролі міжнародних інституцій, держава залишилася кінцевим актором та єдиною політичною єдністю, яка володіє виключними повноваженнями в забезпеченні безпеки держави, суспільства та індивідуума в їх діалектичному зв’язку [2]: безпека держави є передумовою та інституційними рамками, в яких досягається індивідуальна безпека. Будь-які міжнародні утворення – глобальна політично-представницька організація (ООН), військово-політичні блоки (НАТО) чи економічно-політичні союзи (ЄС) – є авторитетними посередниками для реалізації безпекової політики держав. Наслідком цього є належність державам виключних повноважень по здійсненню з безпековою метою такого заходу як електронне стеження – контроль будь-яких видів електронних комунікацій [3].

Водночас науковці зауважують, що умовою успішного існування держави є достатній рівень її сили, під якою розуміється не нарощування воєнної могутності, а високий ступінь внутрішньої стабільності і згуртованості [4], відповідність декларованих цінностей життєвим реаліям. Саме за такої умови безпека держави починає розглядатися як синонім безпеки тих, хто її населяє. А, отже, держава набуває обов’язку створення виваженої системи захисту прав особи на таємницю комунікацій, за якої гарантується недопущення порушення цього права жодним суб’єктом, в т.ч. поза межами національної юрисдикції, та можливим є лише правомірне обмеження цього права єдиним суб’єктом – державою – у виключних випадках за чітко регламентованою процедурою.

З бурхливим розвитком цифрових технологій на початку XXI століття увага до діяльності держави в цій царині особливо загострилася [5]. Законотворчі ініціативи щодо введення в Україні моніторингу телекомунікацій як постійного стеження [6] обґрунтовано піддавалися критиці [7; 8; 9], а Європейський Союз, спочатку ввівши вимогу для провайдерів і операторів телекомунікаційних послуг накопичувати дані, відійшов від практики впровадження прийнятої Директиви [10] відповідно до рішення Європейського суду справедливості про визнання її недійсною [11].

Водночас послідовне обмеження можливостей правоохоронних структур на фоні де-

кларування необмежуваних прав особи (часто саме в такому сенсі сприймається проєвропейська політика) насправді жодним чином не гарантує вищого рівня додержання прав і свобод людини. Як показує аналіз правових умов обмеження конфіденційності спілкування в країнах Європейського Союзу, з безпековою метою органи державної влади можуть проводити заходи з контролю телекомунікацій не лише відповідно до Кримінального процесуального кодексу, а й в окремо встановленому порядку, що дає змогу, з одного боку, забезпечити оперативну реакцію на виникаючі загрози, а з іншого – дозволяє не розкривати перед об'єктом стеження факт проведення обмежувачих заходів, що має особливо важливе значення при проведенні тривалої розробки. Визначальною рисою такої системи обмеження конфіденційності спілкування є її відповідність вимогам Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) [12].

Так, Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ), досліджуючи оспорюване заявниками національне законодавство Німеччини, яке встановлює позапроцесуальний порядок обмеження права на таємницю комунікацій, з точки зору відповідності ст. 8 Конвенції визнав допустимість існування законів, які дозволяють здійснювати заходи таємного стеження – контроль кореспонденції і телекомунікацій [13, п. 40] тією мірою, якою вони є абсолютно необхідними для функціонування демократичних інститутів [13, п. 42]. ЄСПЛ визнав, що для того, щоб ефективно протидіяти “надзвичайно витонченим” загрозам, держава має бути спроможною проводити, у межах юрисдикції, таємне стеження за діями підривних елементів, зазначивши, що при судовій оцінці меж гарантій ст. 8 обов'язково мають враховуватися такі чинники, як технічні досягнення у сфері таємного збору інформації та рівень загроз [13, п. 48].

Оспорений в ЄСПЛ “Закон про обмеження таємниці листування, поштового, телеграфного та іншого електрозв'язку” (“Закон статті 10” або “Закон G-10”), який встановлює виключний (позапроцесуальний) порядок обмеження права особи на таємницю комунікацій, передбачив такі гарантії від свавільного обмеження:

- перелік складів правопорушень, які є підставою для проведення обмежувачих заходів, є вичерпним;
- коло суб'єктів застосування порядку максимально обмежене;
- контролюючі повноваження стосовно застосування порядку розподілені між не залежними одна від одної інституціями в межах різних виконавчої і законодавчої гілок влади [14].

Таким чином, створена з метою захисту конституційного ладу і національної безпеки позапроцесуальна система обмеження права особи на конфіденційність спілкування забезпечила виваженість та гармонійність поєднання основного з принципів існування демократичної держави – дотримання прав особи відповідно до вимог Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод – з наданням державним органам, на які покладено безпекові функції, додаткових правових інструментів.

1. Ekins P. F New World Order: Grassroots Movement for Global Change. *Routledge Taylor & Francis Group*, 1992. P. 115.

2. Теоретична і емпірична аргументація наведена у працях низки науковців, зокрема у збірці *Critical Security Studies: Concepts and Cases* / ed. by K. Krause and M. C. Williams. University of Minnesota Press, 1997; монографії *Security: A New Framework for Analysis* / в. B. Buzan, O. Waeber, J. de Wilde. Lyne Rienner Publishers, Inc., 1998 та інших наукових працях.

3. Foreign Intelligence Gathering Laws. The Law Library of Congress. June 2016.

4. Quot. by R. W. Jones. *Security, Strategy, and Critical Theory*. Lyne Rienner Publishers, Inc., 1999. P. 112–113.

5. Як приклад, публікація Shawn Powers “Where did the principle of secrecy in correspondence go?” // *The Guardian*. URL: <https://www.theguardian.com/technology/2015/aug/12/where-did-the-principle-of-secrecy-in-correspondence-go>

6. Проект Закону України “Про моніторинг телекомунікацій” № 4042 від 07.08.2003.

7. Замніус В. Про моніторинг комунікацій // *Часопис ПАРЛАМЕНТ*. № 7. 2003.

8. Дядюра І. Моніторинг комунікацій як явище суперечить Загальній декларації прав людини і Європейській конвенції прав і основних свобод людини // *Часопис ПАРЛАМЕНТ*. № 7. 2003.

9. Зауваження та пропозиції до проекту Закону України “Про моніторинг телекомунікацій” № 4042 від 07.08.2003 р., підготовлені експертами УНЦПД.

10. DIRECTIVE 2006/24/EC OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 15 March 2006 on the retention of data generated or processed in connection with the provision of publicly available electronic communications services or of public communications networks and amending Directive 2002/58/EC.

11. Court of Justice of the European Union. PRESS RELEASE No 54/14, Luxembourg, 8 April 2014, Judgment in Joined Cases C-293/12 and C-594/12 Digital Rights Ireland and Seitlinger and Others. The Court of Justice declares the Data Retention Directive to be invalid.

12. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950, ратифікована Законом України № 475/97-ВР від 17.07.1997.

13. Рішення Європейського суду з прав людини у справі “Класс та інші проти Німеччини” (CASE OF KLASS AND OTHERS v. GERMANY) від 04.07.1978.

14. Gesetz zur Beschränkung des Brief-, Post- und Fernmeldegeheimnisses – Закон про обмеження таємниці листування, поштового, телеграфного та іншого електров’язку, прийнятий Бундестагом ФРН у 1968 році, в редакції 2001 року з наступними змінами. Переклад – Національна академія СБ України.

Нізельник Олександр Іванович
начальник Управління режиму
та технічного захисту інформації
ГУ НП в Дніпропетровській області

ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ РЕЖИМНО-СЕКРЕТНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ І КРИМІНАЛЬНОЇ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

На сучасному етапі реформування правоохоронної системи в Україні в умовах соціально-економічних, політичних зрушень, оновлення законодавства потребують особливої уваги проблеми забезпечення режиму секретності при проведенні оперативно-технічних заходів та негласних слідчих (розшукових) дій, оскільки у процесі оперативно-службової, слідчої діяльності працівники органів Національної поліції мають справу з інформацією, яка не підлягає широкому розповсюдженню. Ця інформація стосується окремих форм, методів, прийомів і результатів діяльності органів Національної поліції щодо вирішення завдань протидії злочинності, зміцнення правопорядку й віднесена законодавством до категорії державної таємниці [1].

Однак більшість питань, пов’язаних із особливостями дотримання режиму секретності при проведенні оперативно-технічних заходів та негласних слідчих (розшукових) дій, в цілому потребує комплексної системи вивчення та впливу з боку вчених і практиків. Усі ці питання викликають жвавий інтерес та обговорення як серед науковців, так і практиків.

КПК України [2] має окремі норми щодо захисту інформації, отриманої в результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Так, ст. 254 передбачає заходи щодо захисту інформації, отриманої в результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

У сучасній науковій кримінологічній літературі домінує думка, що коли людина приступає до дослідження якого-небудь предмета, вона має декілька різних шляхів. Перший – ознайомлення із сумою накопичених знань і сформульованих дослідниками висновків, а потім керування ними у своїй діяльності. Другий – особисте проведення аналізу явища і зіставлення нових даних з раніше отриманими з метою пізнання закономірностей явищ, які вивчаються [4, с. 35; 5, с. 5-7].

Однак процес ознайомлення із сумою знань і висновків, накопичених попередніми дослідниками, є першим і необхідним етапом на шляху до самостійного дослідження. Недостатньо навчитися аналізувати явище, отримувати і зіставляти нові дані, необхідно оволодіти науково-методологічною базою для більш глибокого дослідження явищ.

Оскільки предметом нашого наукового дослідження обрано режимно-секретне забезпечення оперативно-розшукової й кримінальної процесуальної діяльності Національної поліції України, необхідно зупинитися на доробках фахівців у галузі кримінальної процесуальної та оперативно-розшукової діяльності, які стануть методологічною основою нашого дослідження.

Як наголошує С.А. Савенко, формування понять у науці загалом та в оперативно-розшуковій діяльності зокрема – не випадковий процес, а цілеспрямована діяльність, шляхом реалізації якої можливо відобразити найбільш суттєві ознаки та сутнісні характеристики досліджуваного явища, визначити закономірності його розвитку та зв’язку з іншими суспільними процесами. Важливим аспектом є те, що результативність і обґрунтованість введення таких закономірностей залежить від апробації їх на практиці, оскільки остання виступає найбільш дієвим критерієм перевірки наукових знань [6, с. 272].

Безумовно, більшість наукових праць комплексно не окреслюють увесь спектр наукової розробленості проблеми режимно-секретного забезпечення діяльності органів та підрозділів Національної поліції України щодо здійснення оперативно-розшукової й кримінальної процесуальної діяльності.

Межі дослідження змушують залишити поза увагою у даній роботі значну кількість наукових публікацій на рівні монографій, навчальних посібників, статей з означеної проблеми. Водночас проведений аналіз наукових досліджень дозволяє дійти висновку, що сьогодні рівень наукової розробленості проблеми режимно-секретного забезпечення щодо

здійснення оперативно-розшукової й кримінальної процесуальної діяльності перебуває у стані формування методологічної основи.

Крім того, на сучасному етапі реформування правоохоронної діяльності у сфері кримінальної процесуальної науки увагу науковців сконцентровано навколо дослідження режимно-секретного забезпечення здійснення негласних слідчих (розшукових) дій. З урахуванням змін у структурі та динаміці злочинності спостерігається відповідна спеціалізація досліджень цього напрямку, зокрема дослідження режимно-секретного забезпечення кримінального провадження за здійсненням відповідних негласних слідчих (розшукових) дій [3].

Аналіз змісту наявних наукових досліджень дозволяє говорити про часткове формування методологічної бази та пошуку уніфікованих підходів щодо окремих аспектів проблеми. Водночас серед науковців бракує однаковості щодо багатьох питань, зокрема: використання єдиного понятійно-категоріального апарату (наприклад, у частині досліджень вживається термін «забезпечення», а в інших – «супроводження»); визначення основних структурних елементів забезпечення; окреслення основних напрямів цієї діяльності тощо.

КПК України [2] створив своєрідний «науковий вакуум», оскільки виникла абсолютно нова пізнавальна ситуація, яка вимагає активізації наукових досліджень щодо підвищення ефективності кримінального провадження, у тому числі й особливостей залучення оперативних підрозділів Національної поліції до проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Саме тому на часі широка дискусія всіх вчених, які цікавляться окресленою проблематикою, та об'єднання зусиль для вироблення загальних тенденцій досліджень цієї проблеми. Особливої уваги ця проблематика заслуговує саме в межах наук кримінальної процесуальної й оперативно-розшукової спрямованості, які, безперечно, відіграють одну з ключових ролей у дослідженні проблем протидії злочинності.

Головним чинником, що сприяє впливу негативних факторів на забезпечення державної таємниці в кримінальній процесуальній діяльності, є недостатній захист інформації, отриманої під час розслідування кримінального провадження від можливого розголошення. Тому на особливу увагу заслуговує необхідність збереження таємниці негласних слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування до того часу, коли слідчий, прокурор сам вирішить питання про оголошення особам, щодо яких проводилися негласні слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні.

Певний негативний вплив на процес підготовки та проведення оперативно-технічних заходів та негласних слідчих (розшукових) дій відіграє таке: низький рівень знань оперативними працівниками та слідчими законодавчих норм щодо режиму секретності під час провадження за оперативно-розшуковими справами й розслідування кримінальних проваджень; незадовільна звукоізоляція кабінетів слідчих, прокурорів та спеціальних кабінетів режимно-секретного сектору; спілкування слідчого за допомогою мобільного телефону з прокурором або оперативним працівником щодо прийнятого рішення про проведення негласної слідчої (розшукової) дії в межах службових кабінетів; схилення зацікавленими особами (родичами, співучасниками злочинців) працівників органів Національної поліції до незаконної співпраці щодо надання інформації про підготовку та проведення оперативно-технічних заходів та негласних слідчих (розшукових) дій [3].

Захист відомостей, що відносяться до державної таємниці у сфері кримінальної процесуальної та оперативно-розшукової діяльності, також забезпечується чітко визначеним законом порядком допуску та доступу осіб до таких відомостей. У зв'язку з допуском до державної таємниці на працівників органів Національної поліції покладаються певні обов'язки – загальні та спеціальні. Загальні обов'язки поділяються на дві групи: перша передбачає вимоги, для додержання яких працівники мають виконувати активні правові дії із забезпечення режиму секретності і конспірації; друга містить обов'язки у формі правових зобов'язань, спрямованих на необхідність утримання від певних дій, що можуть спричинити виток секретних відомостей, втрату секретних документів або завдати іншої шкоди охороні державної таємниці [7, с. 16-17].

Отже, режимно-секретне забезпечення оперативно-розшукової й кримінальної процесуальної діяльності Національної поліції України – це заснована на законах та підзаконних нормативно-правових актах діяльність режимно-секретних органів Національної поліції, яка здійснюється шляхом проведення організаційних та адміністративно-перевірочних заходів у тісній співпраці зі Службою безпеки України, підрозділами Департаменту внутрішньої безпеки та іншими підрозділами Національної поліції і спрямована на захист інформації службового характеру та державної таємниці щодо доказування у кримінальному провадженні, подолання протидії кримінальному середовищу, встановлення істини у кримінальному провадженні та захисту учасників кримінального процесу.

---

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: прийнятий Верховною Радою України Законом № 4651-VI від 13.04.2012 р.

2. Про державну таємницю: Закон України від 21.01.1994. *ВВР України*. 1994. № 16. Ст. 93 (з наступними змінами та доповненнями).
3. Проценко О.О. Актуальні питання розголошення таємниці при підготовці та проведенні спостереження за особою, річчю або місцем. *Юридичний науковий електронний журнал*. URL: http://www.lsej.org.ua/3_2014/41.pdf.
4. Криминологія: учебник для юрид. вузов / под общ. ред. А.И. Долговой. М.: Норма, 1999. 784 с.
5. Курс криминології. Загальна частина: підручник: у 2-х кн. / О.М. Джужа, П.П. Михайленко, О.Г. Кулик та ін.; за заг. ред. О.М. Джужа. К.: Юрінком Інтер, 2001. 352 с. Кн. 1 / відп. ред. Я.Ю. Кондратьєв. 352 с.
6. Савенко С.А. Оперативно-розшукове забезпечення кримінального процесу: поняття та основні напрямки реалізації // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: збірник наукових праць. 2011. Спец. випуск № 57. С. 269-275.
7. Єфімов В.В., Нізельник О.І. Щодо організаційних заходів забезпечення режиму секретності при проведенні ОТЗ й НСРД Національною поліцією України. *Оперативно-розшукова діяльність Національної поліції: проблеми теорії та практики: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Дніпро, 18 листоп. 2016 р.)*. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016. Ч. 2. С. 15-18.

Орлова Олена Олександрівна

доцент кафедри загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

Циб Ірина Сергіївна

слідчий Хортицького відділення поліції
Дніпровського відділу поліції
ГУНП в Запорізькій області

**КІБЕРБЕЗПЕКА – СКЛАДОВА СТАЛОГО РОЗВИТКУ
ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ
УКРАЇНИ У КІБЕРПРОСТОРІ**

Сьогодні у світовому просторі бурхливо обговорюються питання інформаційного забезпечення суспільства та держави, що досягли високого рівня розвинутої з точки зору інформативності.

У світі налічується значна кількість засобів, способів, а також прийомів отримання інформації. Вбачається широкий спектр впроваджень інформаційних технологій у всебічних проявах, таких як: державні органи, виробництво, банківська сфера, освіта та наука, а також повсякденне життя людей. Саме дане явище започаткувало так званий феномен інформаційнозалежного суспільства, основним джерелом якого є загальновідома мережа Інтернет. Практично всі важливі для громадян служби, пошта та комунальні підприємства мають певну залежність від надійної роботи комп'ютерних систем, за допомогою яких здійснюється керування цими процесами, а також належне інформаційне забезпечення в цілому.

Тобто можна вести мову про те, що виникає певна залежність від засобів інформації та зв'язку у світі. Загальновідомим є факт того, що рівень злочинності не тільки на території нашої держави, а й за кордоном зростає з кожним роком, статистика зафіксованих правопорушень збільшується, особливо у галузі «інформаційного забезпечення». Злочинні угруповання також стають більш модернізованими та використовують новітні засоби та знаряддя для скоєння злочинів.

Терористи активно використовують інформаційно-комунікаційні технології та Інтернет не тільки для вчинення своїх злочинних намірів, а й для підшукування однодумців, використовуючи переконливі доводи та активно маніпулюючи.

Для планування терористичних актів терористи можуть використовувати інформацію як з відкритих джерел, так і конфіденційну інформацію, яка не захищена відповідним чином. При цьому вони висловлюють загрози та обіцяють винагороди з метою залучення фахівців із хакерської спільноти для ефективного виконання ними різноманітних завдань. Для зв'язку між собою терористи можуть використовувати шифрування даних, що значно ускладнює роботу правоохоронців. Ще однією можливістю Інтернету терористи користуються для фінансування своїх операцій. Для цього вони можуть розміщувати різноманітні оголошення в мережі для своїх спонсорів, використовують віртуальні азартні ігри, а під час перерахунку коштів, здобутих злочинним шляхом, широко експлуатують фальшиві інтернет-магазини, які імітують операційну діяльність, проте жодних товарів фактично не продають.

Отже, кібертероризм, кібершпигунство становлять реальну загрозу національній без-

Тищенко Ірина Олександрівна

доцент кафедри загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА ЯК ОБ'ЄКТ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ

У сучасний період, коли виявляється проблема нового розуміння ролі держави, її функцій, взаємовідносин суспільства і держави, її органів з іншими суб'єктами громадянського суспільства, дослідження забезпечення інформаційної безпеки органами публічної адміністрації набуває особливого значення.

У ст. 17 Конституції України зазначено, що «захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього українського народу» [1].

Функція держави щодо забезпечення національної безпеки є невід'ємною від основних напрямів діяльності держави, тобто її функцій, узгоджується з ними та полягає в забезпеченні безпеки національних інтересів (цінностей) або об'єктів захисту у відповідних сферах, а саме: військово-силова, екологічна, економічна, політична та інформаційна сфера.

У цілому до функцій органів публічної адміністрації належить функція публічного управління, функція надання електронних, адміністративних послуг та правоохоронна функція. Уніфікованими функціями є нормотворча, правозастосовна та функція системного контролю. Також однією важливою функцією публічної адміністрації є інформаційна. Усі функції публічної адміністрації взаємопов'язані. Публічне управління, збір інформації, виконання рішень, сервісне обслуговування, контроль і т.д.

Однією із важливих функцій органів публічної адміністрації є інформаційне забезпечення її діяльності, яка спрямована на створення, організацію функціонування та вдосконалення інформаційних систем, що служать якісному і швидкому виконанню задач адміністрування. Так, згідно із ст. 3 Закону України «Про інформацію», до основних напрямів державної інформаційної політики в Україні віднесено створення інформаційних систем і мереж інформації, розвиток електронного урядування, постійне оновлення, збагачення та зберігання національних інформаційних ресурсів та забезпечення інформаційної безпеки України» [2].

Основи публічного адміністрування у сфері національної безпеки визначаються Законом України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 р., який визначає поняття «національна безпека» як «національна безпека – це захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз» [3]. Зазначимо, що ст. 1 ЗУ «Про основи національної безпеки» відносить інформаційну безпеку до складових частин національної безпеки, а ст. 3 інформаційне середовище суспільства – до об'єктів національної безпеки. Інформаційна безпека є основою ефективного забезпечення національної безпеки, суб'єктами якої виступають Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Рада національної безпеки України, міністерства та інші органи виконавчої влади, Національний банк України, суди загальної юрисдикції, прокуратура України, місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування, Збройні Сили України, Служба безпеки України, Державна прикордонна служба України, Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації й інші органи, утворені відповідно до законів України, та громадяни України.

Реалізація права громадян на інформаційну безпеку має базуватися на загальному обов'язку законодавчих, управлінських, господарських та інших владних і неурядових структур забезпечувати у процесі їх діяльності інформаційну безпеку шляхом:

- 1) здійснення законодавчої та іншої нормотворчої діяльності за вимогами державної інформаційної політики та міжнародно-правових зобов'язань;
- 2) підтримання належного правопорядку в цій сфері з боку уповноважених правоохоронних органів держави;
- 3) ефективного здійснення функцій спеціально уповноваженими органами управління у сфері забезпечення інформаційної безпеки;
- 4) активної участі громадськості у здійсненні загальнодержавних, регіональних та місцевих заходів щодо забезпечення інформаційної безпеки.

Демократична правова соціальна держава потребує встановлення таких відносин між державою, громадянським суспільством і окремою особою, за яких органи влади як гарант забезпечення національної безпеки мають бути відкритими та доступними. Відкритість пропонуємо визначити як створення органом державної влади умов для безперешкодного доступу громадян до інформації про його діяльність і до процесу прийняття рішень на всіх етапах їх готування.

Треба зазначити, що в сучасній державі повинно бути активне функціонування інститутів громадянського суспільства, які можуть ефективно контролювати органи державної влади. Найбільш важливим є збирання, аналіз і розповсюдження об'єктивної інформації про порушення прав і свобод людини робітниками державних органів.

Велику роль тут відіграє доступ до публічної інформації, розпорядниками якої є правоохоронні органи. Хоча не всі приписи ЗУ «Про доступ до публічної інформації» [4] виконуються в повному обсязі, його прийняття принесло докорінні зміни у відносини громадськості і державних органів в інформаційній сфері, оскільки правом суспільству сьогодні кореспондується обов'язок вказаних органів надавати певні дані.

В частині тих проблем, рішення яких потребує більшої прозорості їх діяльності та більш активної участі громадськості в питаннях їх реформування. Ті демократичні зміни, що відбуваються в державі, дають підстави вважати, що вже створені певні спроби впливу громадськості в особі найбільш активних її представників, громадських об'єднань, засобів масової інформації на діяльність органів публічної адміністрації в цій сфері.

Важливою формою реалізації права громадян на інформаційну безпеку має стати суворе дотримання фізичними та юридичними особами юридичних можливостей, зафіксованих у чинному законодавстві про інформаційну безпеку.

Серед гарантій важливо передбачити засоби інформаційного, реєстраційно-дозвільного, запобіжно-заборонного, інспекційно-контролюючого та примусово-забезпечувального характеру, які у поєднанні створять систему державно-правового гарантування реалізації і захисту права на інформаційну безпеку.

В той же час реальна ситуація вимагає дійових процедур та специфічних функцій щодо забезпечення інформаційної безпеки на рівні різних органів управління у цій сфері з позиції реалізації та захисту права громадян на інформаційну безпеку, регулювання інформаційної безпеки у системі національної безпеки.

Таким чином, усі зусилля органів публічної інформації, як суб'єкта системи забезпечення національної безпеки України, спрямовані на гарантування інформаційної безпеки особи в усіх сферах її життєдіяльності, яка виступає одним із головних об'єктів національної безпеки України і діяльність яких здійснюється виходячи з пріоритетів прав і свобод людини, захистом життя, здоров'я, прав і свобод громадян, власності, природного середовища, інтересів суспільства і держави від протиправних посягань.

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254>.

2. Про інформацію: Закон України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>

3. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.

4. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 р. № 2939-4. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 32. С. 1491.

Гудим Інга Володимирівна
викладач кафедри
загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА: ХАРАКТЕРИСТИКА ТА АНАЛІЗ РЕАЛЬНИХ ТА ПОТЕНЦІЙНИХ ЗАГРОЗ СЬОГОДЕННЯ

Інформаційна безпека сьогодні поширюється на усі сфери та області соціальних, економічних, правових, культурних, екологічних відносин. Гострий характер невирішених питань економіки, прав і свобод людини й громадянина, високий рівень корупції, тероризму, несприятливого навколишнього середовища, складної демографічної ситуації привертають увагу до належного захисту інформаційної безпеки та проблем її гарантування. Зі стрімким розвитком науково-технічної революції захист інформаційного простору та забезпечення інформаційної безпеки є актуальними для країни, оскільки захист інформаційного простору, інформаційної безпеки та суверенітету є невід'ємним компонентом національної безпеки та цілісності України. Саме

тому актуальність аналізу загроз інформаційному простору країни стає важливим питанням державного рівня, інтерес до якого викликаний на усій міжнародній арені.

Проблемами інформаційної безпеки займалися багато науковців, серед яких: А. Марущак, Б. Кармиш, В. Ліпкан, В. Петрик, Г. Почепцов, І. Арістова, І. Громико, О. Гончаренко, Є. Лисицин.

Інформаційна безпека, будучи важливою складовою національної безпеки, забезпечує цілісність суспільства, інформаційного суверенітету країни.

У Доктрині інформаційної безпеки України визначено такі загрози інформаційній безпеці країни: поширення у світовому інформаційному просторі викривленої, недостовірної та упередженої інформації, що завдає шкоди національним інтересам України; зовнішні деструктивні інформаційні впливи на суспільну свідомість через ЗМІ, а також мережу Інтернет; деструктивні інформаційні впливи, які спрямовані на піддрив конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності України; прояви сепаратизму в ЗМІ, а також у мережі Інтернет за етнічною, мовною, релігійною та іншими ознаками [1].

До загроз національній безпеці України в інформаційній сфері також варто зарахувати: прояви обмеження свободи слова та доступу громадян до інформації; викривлення, спотворення, блокування, замовчування, упереджене та тенденційне висвітлення інформації; несанкціоноване її поширення; відкриту дезінформацію; інформаційну експансію з боку інших держав та руйнівне інформаційне вторгнення у національний інформаційний простір, коли країни з потужнішим інформаційним потенціалом отримали можливість розширити свій вплив через ЗМІ на населення і громадські менші потужної держави; виникнення і функціонування у національному інформаційному просторі держави невідконтрольних інформаційних потоків; поширення засобами масової інформації культу насильства, жорстокості; повільність входження України у світовий інформаційний простір; невиваженість державної інформаційної політики та відсутність необхідної інфраструктури в інформаційній сфері; розміщення дезінформації в Інтернеті [2, с. 27–32].

Для попередження руйнівного стану інформаційної безпеки в країні цілком доцільно забезпечити належний захист інформаційного простору, забезпечивши активність інформаційних служб, зацікавити увагу на міжпартійних відносинах, конфесійних конфліктах, належній компетентності працівників державних органів і установ, поглибити розробку ефективних механізмів захисту інформаційного простору України й пам'ятати, що головним носієм інформації є людина, свобода пересування якої належить до природних прав усіх демократичних державах світу, і тому методи захисту інформації повинні виходити саме з цієї парадигми.

Перспективним вирішенням проблеми інформаційної безпеки буде аналіз та запровадження зарубіжного досвіду технологій протидії загрозам інформаційному простору українського суспільства.

1. Доктрина інформаційної безпеки України. URL: <http://www.zakon3.rada.gov.ua/laws/show/514/2009>.
2. Ільницька У. Інформаційна безпека України: сучасні виклики, загрози та механізми протидії негативним інформаційно-психологічним впливам. *Політичні науки*. №1. 2016. С. 27–32.
3. Інформаційна безпека держави у контексті протидії інформаційним війнам: навч. посібник / В.Б. Толубка. Київ: НАОУ. 2004. 315 с.
4. Почепцов Г. Сучасні інформаційні війни. Київ. Києво-Могилянська академія. 2015. 497 с.
5. Медвідь Ф. Інформаційна безпека України: виклики та загрози. URL: <http://www.nato.ru.if.ua/journal/2009-2-28.pdf>.

Ігнатов Сергій Олександрович

викладач кафедри адміністративного права,
процесу та адміністративної діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

КІБЕРТЕРОРИЗМ ЯК НОВА ЗАГРОЗА НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ

Стрімкий розвиток цивілізації вимагає належного правового регулювання нових груп суспільних відносин, що донедавна взагалі не розглядалися як об'єкти правового регулювання. До новітніх сфер можна віднести ядерну енергетику, генні технології, космос. Однією з таких складових суспільного життя став кіберпростір, що протягом останніх десятиліть перетворився у самостійну сферу суспільного життя, яка стрімко розвивається і сьогодні.

Нагадаємо, що згідно зі статтею 1 Закону України «Про основні засади забезпечення

кібербезпеки України», кіберпростір являє собою середовище (віртуальний простір), яке надає можливості для здійснення комунікацій та/або реалізації суспільних відносин, утворене в результаті функціонування сумісних (з'єднаних) комунікаційних систем та забезпечення електронних комунікацій з використанням мережі Інтернет та/або інших глобальних мереж передачі даних [1].

Кіберпростір є не лише місцем, яке спрощує ведення бізнесу, спілкування та обміну інформацією. У віртуальній реальності поряд із реальним життям мають місце численні випадки вчинення кримінальних та адміністративних правопорушень, незаконних операцій, кібернетичних атак, погроз, пранку, кібербулінгу та кібертероризму. Все це у сукупності становить групу деструктивних факторів, які справляють негативний вплив на стан національної безпеки України і ускладнюють правове регулювання в цій сфері.

Вбачається, що сьогодні особливу загрозу для національної безпеки становить кібертероризм. Саме це явище поступово приходить на заміну традиційним формам терористичної діяльності.

Акцентуємо увагу, що відповідно до Закону України «Про національну безпеку України», загрозами національній безпеці України слід вважати явища, тенденції і чинники, що унеможливають чи ускладнюють або можуть унеможливити чи ускладнити реалізацію національних інтересів та збереження національних цінностей України [2].

Разом із тим, відповідно до частини 4 статті 3 вищезгаданого Закону, державна політика у сферах національної безпеки і оборони спрямовується на забезпечення воєнної, зовнішньополітичної, державної, економічної, інформаційної, екологічної безпеки, кібербезпеки України тощо [2].

Як випливає з викладеного, сфера кіберпростору вбачається Законодавцем надзвичайно важливою, що закріплено окремим напрямком державної політики у сферах національної безпеки і оборони.

Що стосується визначення поняття кібертероризму (інформаційного тероризму), то відповідно до Закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України», кібертероризм являє собою терористичну діяльність, що здійснюється у кіберпросторі або з його використанням.

Якщо тероризм в узагальненому вигляді має на меті залякування, то сучасні кібертехнології дають широкі можливості для реалізації відповідної протиправної діяльності. Наприклад, для виведення з ладу системи водопостачання або освітлення достатньо провести успішну атаку на центральний сервер, який забезпечує життєдіяльність відповідної системи. При цьому зловмисник вчиняє протиправні дії віддалено, використовуючи телекомунікаційні технології. Також віддалено можуть бути висунуті політичні або ідеологічні вимоги, взята відповідальність за такі дії тощо.

Гриник Р.О., Пилипенко В.М. слушно зазначають, що головне у тактиці кібертероризму полягає в тому, щоб кіберзлочин мав досить небезпечні наслідки, став широко відомий населенню, отримав великий суспільний резонанс і створював атмосферу загрози повторення акту без вказівки конкретного об'єкта. Так, керівники ряду радикальних мусульманських організацій Близького Сходу надають дедалі більшого значення використанню у своїй діяльності саме сучасних інформаційних технологій, розглядаючи їх як ефективний різновид зброї у боротьбі з режимами Ізраїлю, Саудівської Аравії і підтримуючих їх західними країнами. Це, по-перше, досить недорогий засіб здійснення терористичного акту (тому до кібертероризму вдаються переважно країни з нерозвиненою економікою), а по-друге, складнощі з виявленням кіберзлочинця [3, с. 62].

У цілому підтримуючи тезу про загрозу кібертероризму, не можна погодитись із думкою, що кібертероризм є притаманним для держав із нерозвиненою економікою. До відповідних дій все частіше вдаються радикальні групи фактично з усіх держав світу і масштаби поширення кібертероризму збільшуються.

Не вдаючись до розлогих дискусій щодо безпеки кібертероризму та необхідності запровадження заходів з протидії цьому явищу, наведемо слушну думку Топчія В.В. про те, що питання профілактики та протидії кібертероризму на нормативному рівні взагалі не врегульовано та потребує детального вивчення та опрацювання. Головною прогалиною, яка є на даний час, цієї проблеми є недосконалість національного та міжнародного законодавства [4, с. 68]. Дійсно, початком протидії кібертероризму має бути нормативний рівень вітчизняного законодавства. Тільки після створення ефективного правового механізму можна вести мову про практичні заходи щодо запобігання і протидії кібертероризму.

У підсумку зазначимо, що характер змін і доповнень до національного законодавства щодо протидії кібертероризму має враховувати сучасний стан справ та не має обмежуватись одним-двома законами. Звичайно, такі зміни мають бути комплексними та враховувати сучасні

тактики і методи використання кіберпростору зі злочинною метою. Лише своєчасне оновлення національного правового масиву та урахування світових тенденцій у розглядуваній сфері може створити підґрунтя для розробки і впровадження антитерористичних заходів у кіберпросторі.

1. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від 5.10.2017 р. № 2163-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 45. Ст. 403.

2. Про Національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.

3. Гриник Р.О., Пилипенко В.М. Кібертероризм як нова форма міжнародного тероризму // Актуальні задачі та досягнення у галузі кібербезпеки: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. 23–25 листопада 2016 року. м. Кропивницький. С. 61–62.

4. Топчій В.В. Кібертероризм в Україні: поняття та запобігання кримінально-правовими та кримінологічними засобами. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Юридичні науки*. Вип. 6. Т. 3. 2015. С. 65–68.

Марченко Олеся Денисівна
викладач кафедри
загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ ДОСТУПУ ДО ПУБЛІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

На сучасному етапі розвитку інформаційного суспільства особливої актуальності набувають питання доступу громадян до різних видів інформації. Після прийняття Окінавської хартії 2000 року і введення її в дію на території країн-підписантів постала потреба привести українське законодавство до основних положень цього документа. Верховна Рада прийняла низку законів, спрямованих на це, і, зокрема, визначила види інформації, що належать до публічної інформації, а також встановила правові режими доступу до публічної інформації в цілому та до публічної інформації зокрема. З огляду на сучасну ситуацію в Україні та підвищення ролі Служби безпеки України (далі – СБУ) в забезпеченні національної безпеки в державі, питання правового режиму доступу до публічної інформації СБУ набувають особливої актуальності.

Питання правових режимів доступу до публічної інформації СБУ були предметом дослідження таких науковців: Андрусів В., Беляков К., Гуцин О., Демкова М., Коропатник І., Марущак А., Нестеренко О., Нікітчук І., Таран В., Тацишин І., Тищенко М., Фурман І. та ін.

Метою даної роботи є визначити правові режими доступу до публічної інформації СБУ.

Перш ніж розглядати правові режими публічної інформації, вважаємо за доцільне надати визначення терміна «публічна інформація». За загальним правилом, встановленим частиною 2 статті 20 Закону «Про інформацію» [1], будь-яка інформація є відкритою, окрім випадків, прямо передбачених законодавством. А отже, громадяни можуть вільно та безперешкодно реалізовувати своє право на інформацію, обмеження якого допускається тільки за наявності умов та підстав, прямо визначених нормами чинних нормативно-правових актів.

За своєю сутністю, правові режими визначають режими доступу до публічної інформації, які виражаються у тому, що доступ до одних відомостей (подій, даних) запитувач може отримати вільно – не докладаючи особливих зусиль, а до іншої інформації – лише через проходження визначеного законодавством порядку.

Термін «режим», у загальному розумінні, тлумачиться як певні умови, необхідні для забезпечення роботи, функціонування, існування чого-небудь [2, с. 1921]. Законодавець встановлює, що режим доступу до інформації – це передбачений правовими нормами порядок одержання, використання, поширення й зберігання інформації [3]. Ми вважаємо, що визначена законодавцем дефініція «режим доступу до інформації» включає цілий комплекс прав, які передбачені Конституцією, але які не стосуються самого права на доступ. Тому під режимом доступу до інформації ми пропонуємо розуміти визначені та врегульовані законодавством вимоги (умови) отримання потрібної інформації від розпорядника для реалізації конституційних прав в усній, письмовій, електронній формах чи на звуко-, відео- та будь-яких інших носіях тощо.

За порядком доступу інформація поділяється на відкриту інформацію та інформацію з обмеженим доступом. У законодавстві зазначено, що будь-яка інформація є відкритою,

крім тієї, що віднесена законом до інформації з обмеженим доступом [4, с. 20].

Відповідно до ст. 12 Закону України «Про доступ до публічної інформації», суб'єктами відносин у сфері доступу до публічної інформації є такі:

- 1) запитувачі інформації – фізичні, юридичні особи, об'єднання громадян без статусу юридичної особи, крім суб'єктів владних повноважень;
- 2) розпорядники інформації – суб'єкти, визначені у ст.13 Закону України «Про доступ до публічної інформації»;
- 3) структурний підрозділ або відповідальна особа з питань запитів на інформацію розпорядників інформації [5].

Таким чином, можна визначити, що право на отримання інформації може реалізовуватися у двох формах: пасивній і активній.

Пасивна форма: розпорядник інформації у випадках, передбачених законодавством, зобов'язаний на тих чи інших носіях поширити інформацію так, щоб будь-яка особа могла з нею ознайомитися, відкривши веб-сайт чи інформаційний бюлетень. Якщо розпорядник інформації не виконує такого зобов'язання, це порушує конституційне право кожного на отримання інформації. Звідси фізичні та юридичні особи можуть оскаржувати бездіяльність такого розпорядника інформації та вимагати відновлення порушеного права, тобто розміщення інформації.

Активна форма: запитувач інформації звертається із запитом на інформацію і розпорядник зобов'язаний її надати у формі, про яку просить запитувач (усно, письмово, факсом тощо).

У той же час необхідно зазначити, що законодавець, передбачивши обов'язки розпорядника щодо оприлюднення публічної інформації, не закріпив у жодному нормативно-правовому акті відповідальність осіб, які порушують встановлені обов'язки, фактично нівелювавши значущість даної норми.

Запити на інформацію, оформлені відповідно до вимог статті 19 Закону України «Про доступ до публічної інформації», підлягають обов'язковому прийняттю та розгляду в системі СБУ.

Публічна інформація про діяльність СБУ надається у формі, визначеній законодавством.

У разі, якщо частина запитованої інформації належить до інформації з обмеженим доступом, а інша частина є відкритою інформацією, надається відкрита запитована інформація.

Отримання запитів на інформацію на особистому прийомі здійснюється через приймальні громадян посадовими особами, що здійснюють особистий прийом громадян.

Згідно з чинним законодавством України, обмеження доступу до інформації можливе лише на підставі закону та з відповідною метою. Вичерпний перелік цілей наведено в ч. 2 ст. 32 та ч. 3 ст. 34 Конституції України [6]. Він цілком відповідає європейським стандартам у цій сфері. Відповідно до ч. 3 ст. 34 Конституції України, право на доступ до інформації може бути обмежено законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя [6]. Згідно зі ст. 32 Конституції, не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини [6]. Але слід зазначити, що Конституція не закріплює безпосередніх умов застосування таких обмежень.

Таким чином, здебільшого обмеження прав і свобод людини і громадянина може бути здійснено виключно «в інтересах національної безпеки». Дослідження законодавства в цій сфері дозволяє стверджувати, що в українському законодавстві правове та легітимне визначення даного поняття відсутнє. А тому відсутні критерії віднесення тих чи інших явищ або подій до «інтересів національної безпеки».

Згідно з нормативно-правовими документами, які регулюють питання доступу до публічної інформації та визначають режими доступу, пропонуємо таку класифікацію режимів доступу в органах СБУ:

- закритий доступ – містить інформацію, віднесена до конфіденційної інформації, зокрема: дані, розголошення яких може загрожувати національній безпеці; завдати шкоди життю і здоров'ю та безпеці громадян; які стосуються охорони державної, комерційної або банківської таємниці тощо;
- обмежений доступ – містить інформацію, яка належить до службової інформації (відповідно до законодавства);
- процесуальний доступ – містить інформацію, яка отримується за запитом;
- повний (загальний) доступ – містить інформацію, яка підлягає обов'язковому

оприлюдненню на офіційному веб-порталі СБУ; опублікуванню у друкованих виданнях; поширенню в електронній формі тощо.

Таким чином, підсумовуючи, можна визначити, що українське законодавство встановлює два правових режими доступу до публічної інформації. Право на отримання інформації може реалізовуватися у двох формах: пасивній і активній. Але, з огляду на специфіку та мету і завдання діяльності СБУ, ми вважаємо за доцільне розширити перелік правових режимів доступу до публічної інформації в органах СБУ з двох до чотирьох, а саме закритий, обмежений, процесуальний, повний.

1. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>.

2. Великий тлумачний словник сучасної української мови: 170000 слів / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел; Київ; Ірпінь: Перун, 2003. 1427 с.

3. Рекомендація Ради Європи Комітету Міністрів державам-членам № R (2002) 2 про доступ до офіційних документів, схвалена 02.02.2002 // Доступ до інформації та електронне урядування / авт.-упоряд. М.С. Демкова, М.В. Фігель. Київ: Факт, 2004. 336 с.

4. Коломоєць Т.О. Адміністративне судочинство України: підручник. Київ: Істина, 2008. 256 с.

5. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 р. № 2939-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17>.

6. Конституція України від 28.06.1998 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

Махницький Олександр Васильович

старший викладач кафедри

Гавриш Олег Степанович

викладач кафедри економічної

та інформаційної безпеки

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ

АНАЛІЗ КІБЕРЗАГРОЗ. НАЙБЛИЖЧІ ПЕРСПЕКТИВИ

На 26-й найбільшій у світі конференції хакерів DefCon працівник компанії Endgame, що займається системами безпеки, показав програму, яку можна було налаштувати так, щоб вона самостійно створювала шкідливе ПЗ.

Вивчивши середу OpenAI Gym – платформу для тренування ШІ (штучний інтелект), програма навчилася ховати вірус від систем захисту. Система вносила зміни в коректний код, «проводила» його повз антивірус, збирала дані і випускала нову шкідливу версію. Виявити вірус не вдалося.

А якщо шкідлива програма, використовуючи ШІ, зможе автономно визначати, як імітувати нормальну поведінку або рух (наприклад, за допомогою локальних облікових даних), зловмисникам не буде потрібно спеціальний сервер, а шкідливе ПО буде в рази важче ідентифікувати.

У дослідженні компанії Darktrace йдеться про перші зразки програм, які здатні аналізувати оточення. Це дозволяє їм розуміти, де вони перебувають, і знаходити відмінності між віртуалізованим і «голим» середовищем (bare metal), а також знаходити вади в операційній системі.

Така програма зможе підібрати відповідний набір дій для кожного середовища. Коли ІБ-фахівці аналізуватимуть вірус, він буде маскуватися і може залишитися непоміченим. А за справу шкідливий код візьметься вже в руках кінцевого користувача і буде, наприклад, красти коди доступу до банківських рахунків або персональні дані.

Крім цього, використовуючи штучний інтелект, хакери зможуть діяти швидше, ніж фахівці з ІБ, що блокують атаку.

Проаналізувавши ситуацію, ШІ зможе скористатися іншою вразливістю або, не чекаючи на людину, почати пошук альтернативних шляхів злому. В результаті ІБ-шники можуть банально не встигати відображати атаки.

У тому, що штучний інтелект може стати хакерською кіберзброєю, впевнені 62% опитаних ІБ-фахівців. Механізми захисту в найближчі роки теж повинні будуватися із застосуванням ШІ – про це варто замислитися вже зараз, адже з кожною новою адаптацією машинне навчання буде все більш гнучким і легко зможе використовувати знайдені лазівки і уразливості на шкоду сумлінним користувачам.

Розумний фішинг і дїпфейки.

Штучний інтелект змінить і фішингові атаки. Завдяки йому цільовий фішинг (spear phishing), спрямований на обман конкретної людини або компанії, стане ще ефективнішим. Наприклад, трояк за прикладом Emotet в дуєті зі штучним інтелектом зможе не тільки розсилати електронні листи, а й розуміти їх контекст і «вдаватися» у справжні ланцюжки електронних листувань.

Вони будуть повністю легітимними, і відрізнити такий фішинг від справжніх імейлів буде майже неможливо. У дослідженні CyberArk 56% з опитаних 1300 осіб, що приймають рішення в IT-безпеці, зазначили, що цільові фішинг-атаки – одна з головних загроз безпеки.

Ще більше посилити фішинг зможуть і дїпфейки – фальшиві фото і відео, автоматично створювані алгоритмами з використанням осіб реальних людей. Хакери зможуть використовувати їх як «бонус» до розсилок або як самостійну тактику.

Кіберзлочинці можуть також використовувати цю технологію для маніпулювання цінами акцій, наприклад розмістивши підроблене відео генерального директора, який оголосує, що компанія стикається з проблемою фінансування або якоюсь іншим кризою.

Дїпфейкі будуть використовуватися для поширення неправдивих новин на виборах або розпалювання геополітичної напруженості. І абсолютно точно – для того, щоб підвищити ефективність фішингових листів за рахунок, наприклад, фальшивих зображень, згенерованих на базі фото з Фейсбуку.

І якщо раніше всі ці хитрощі вимагали б серйозних ресурсів, тепер вони доступні будь-кому, хто має комп'ютер з потужною відеокартою. Стартупи розробляють технології для виявлення глибоких підробок, але неясно, наскільки ефективними будуть їхні зусилля. Єдина реальна лінія захисту – тренінги з підвищення обізнаності в питаннях безпеки, щоб повернути увагу людей до ризику.

Опенсорсні атаки. У 2018 році можна було спостерігати, як зростає кількість компаній, які постраждали від ланцюжків атак через партнерів або постачальників. Про атаки через третіх осіб (third parties) розповіли 59% опитаних. Ще однією, поки що менш відомою (але не менш небезпечною), підмножиною таких атак стає використання вразливостей ПЗ з відкритим вихідним кодом.

Більшість компаній в умовах браку часу та компетенцій використовують уже кимось написаний код з опенсорсними бібліотеками, доступний для перегляду і змін.

В 2019 р. його уразливості будуть використовуватися ще активніше – якщо раніше ламали конкретний бізнес, то тепер будуть зламувати опенсорс. За прогнозами компанії Black Duck Software, що вивчає опенсорс-проекти, кількість таких атак зростає на 20%.

При цьому, як зазначають експерти, збільшується частка програмного забезпечення з відкритим вихідним кодом. За оцінкою експертів, середня кількість використовуваних опенсорсних бібліотек досягає 147, а близько 60% додатків включають в себе вразливий код, так як подібні баги важко відслідковувати безпосередньо в «продакшені», їх постійні оновлення неможливі, а ось відомості про знайдені вразливості активно публікуються і можуть бути використані шахраями.

Показовий приклад: у листопаді минулого року було виявлено, що хакерам стала доступна широко використовувана JS-бібліотека event-stream, завдяки чому вони впровадили в неї шкідливий код. Розробник передав права на редагування зловмисникові, який вкрав приватні ключі користувачів версій 5.0.2-5.1.0.

В результаті експлуатування уразливості під загрозою опинилися електронні гаманці Сорау. Компанія спробувала мінімізувати наслідки атаки і випустила оновлену версію, проте, незважаючи на це, було вкрадено понад 100 біткоїнів.

З одного боку, держава і (меншою мірою) бізнес побоюються закладок в зарубіжному ПО, з іншого – уряд вимагає перевести органи влади і компанії з державною участю на вітчизняне ПО (з часткою в 90% і 70% відповідно до 2024 року).

Цей процес призводить до того, що розробка проводиться поспіхом і часто з використанням опенсорсного коду. На тестування програмних продуктів практично не залишається часу – а отже, формується величезне поле для хакерів, які будуть використовувати невиявлені уразливості.

«Ліками» від цього може стати вбудовування в процес розробки автоматичних сканерів, але поки їх використовують лише одиниці найбільш відповідальних розробників.

Злом смарт-контрактів. Експлуатація смарт-контрактів – ще одна проблема безпеки, яка на нас чекає. Вони починають використовуватися повсюдно: починаючи від грошових переказів і закінчуючи захистом інтелектуальної власності.

Кількість смарт-контрактів уже зросла більш ніж у два рази порівняно з 2017 роком. Разом зі зростом збільшується і кількість вразливостей. Знаходять їх і хакери, які використовують «дїри», щоб красти великі суми криптовалют, еквівалентні мільйонам доларів.

Однією з найгучніших історій став злом The DAO – цифрової децентралізованої автономної організації, краудфандінгової платформи. Хакер, використовуючи «лазівку» в смарт-контракті, вивів 3,6 мільйона одиниць криптовалюти Ethereum (близько 60 мільйонів доларів).

Гарантувати безпеку смарт-контрактами можна лише проаналізувавши всі варіанти його виконання. Виконуючи розумні контракти на повних за Тьюрингом мовах, потрібною є впевненість, що комп'ютерна програма не містить багів, що майже неможливо. Тому, створюючи смарт-контракти, доведеться обов'язково проводити їх аудит.

Квантові комп'ютери. Безліч даних шифрується на основі криптографії з відкритим ключем (алгоритм шифрування RSA), в основі якої – факторизація – розкладання числа на прості множники.

Майже всі дані, від транзакцій електронної торгівлі до медичних записів і листування в соціальних мережах, зашифровані саме таким чином. І поки що класичному комп'ютеру не під силу їх розшифрувати.

Але ось квантовий комп'ютер в руках зловмисників впорається з таким завданням за лічені хвилини. Алгоритм Пітера Шора (квантовий алгоритм розкладання чисел на прості множники), запущений на такій машині, призведе до того, що будь-яка інформація в світі стане доступна. Комп'ютер зможе зламувати діючі системи шифрування і робити це на льоту, представляючи загрозу для всієї корпоративної інфраструктури і даних.

Цим вже переймаються вчені: наприклад, у своєму недавньому звіті група американських експертів з квантових досліджень з Національної академії наук, інжинірингу та медицини США закликали компанії впроваджувати нові типи алгоритмів шифрування, які зможуть протистояти квантовій атаці.

Над стандартами нової постквантової криптографії вже працюють і галузеві інститути – цілком ймовірно, вони з'являться через недовгий час після квантових комп'ютерів.

Так, цей ризик може здатися менш актуальним і більш далеким. Але коли справа доходить до кібербезпеки, компанії, які зможуть протистояти загрозам завтрашнього дня, будуть на крок попереду своїх конкурентів.

ЕКОЛОГІЧНА Й ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ЯК СКЛАДОВІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ

Казанчук Ірина Дмитрівна
професор кафедри
адміністративного права і процесу
Харківського національного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПЕРЕДУМОВИ РЕФОРМУВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ: АНАЛІЗ ДОСВІДУ УКРАЇНИ ТА США

Сучасна Україна, з одного боку, знаходиться на етапі реформаційних змін у соціально-політичній і економічній сфері, а з іншого – складна ситуація на Сході України виявила комплексний характер різного роду загроз, зумовлений поєднанням зовнішніх і внутрішніх чинників. Серед внутрішніх загроз особливе місце займають низький рівень забезпечення екологічної безпеки у державі, неефективність державного контролю за використанням і відтворенням природних ресурсів. Загрози у сфері екологічної безпеки посилюються через значний рівень техногенного навантаження на земельні, водні, біотичні, мінерально-сировинні ресурси України. В цілому це формує ризики виникнення надзвичайних ситуацій техногенного походження з масштабними негативними наслідками для населення і навколишнього природного середовища [1].

Європейське демократичне співробітництво вимагає вирішення широкого кола соціально-економічних, культурно-виховних і екологічних завдань, приведення вимог національного (адміністративного) законодавства до міжнародних стандартів, проведення наукових юридичних досліджень у найрізноманітніших сферах суспільного життя. Серед них чинне місце належить дослідженням системи забезпечення екологічної безпеки в контексті науки адміністративного права з урахуванням вітчизняних підходів до нормотворення і зарубіжного досвіду регулювання відносин у природоохоронній сфері.

Згідно зі ст. 50 Основного закону України за кожним громадянином країни закріплено право на безпечне життя і здоров'я довілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди [2]. Отже, суб'єкти господарювання незалежно від форм власності при користуванні природними надрами зобов'язані дотримуватися вимог національного законодавства і норм міжнародного права, нести відповідальність за його порушення та здійснювати адміністративні, організаційні і технічні заходи, спрямовані на зменшення шкідливого впливу на навколишнє середовище. На думку українських та зарубіжних незалежних дослідників, з кожним роком стан екологічної безпеки в Україні погіршується, і причиною тому є потенційно небезпечні об'єкти атомного, енергетичного, хімічного, транспортного, машинобудівного комплексів, які продовжують експлуатуватися без належного врахування всіх екологічних складників. Як повідомляє Державна служба статистики України, за 2016 рік в Україні (без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і частини зони проведення антитерористичної операції) викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення збільшено на 7,7% і склали 3 млн. 78,5 тис. тон. При цьому лідером забруднення стала енергетична галузь – на неї припадає 1 млн. 414,8 тис. тон речовин (майже 46% від загальної суми викидів). На другому місці переробна промисловість (977,4 тис. тон; 31,8% від загальної суми), на третьому – добувна промисловість і розроблення кар'єрів (464,2 тис. тон; 15,1%). Найбільше викидів зафіксовано в Донецькій, Дніпропетровській, Івано-Франківській Харківській областях, а найменше – у Чернівецькій, Волинській і Закарпатській областях. Значна концентрація промислових виробництв в окремих регіонах держави, функціонування великих промислових комплексів, де зосереджено потенційно небезпечні об'єкти різних категорій та потужності в цілому обумовлює зростання ризиків виникнення надзвичайних ситуацій (надалі – НС). Так, за дев'ять місяців 2017 року в Україні зареєстровано 138 НС, серед яких 41 техногенного характеру, 91 природного характеру та 6 соціального характеру. Крім того, за даними Державної служби статистики України, на території держави у 2016 р. було утворено 295,9 млн. тон відходів, що на 5,3 % менше порівняно з 2015 р. При цьому із загального обсягу утворених відходів 97,8

% (289,5 млн. тон) припадає на відходи, що утворились унаслідок економічної діяльності підприємств та організацій, і лише 2,2 % (6,4 млн. тон) від загального обсягу відходів утворено у домогосподарствах [3].

Екологічну безпеку слід розглядати як такий стан навколишнього середовища, за якого забезпечується запобігання погіршенню екологічної обстановки та виникненню небезпеки для здоров'я людей. Як самостійне явище екологічна безпека охоплює як складові частини такі різновиди: санітарно-екологічну безпеку, радіаційно-екологічну безпеку, екологічну безпеку окремих природних ресурсів і їх компонентів, територій тощо [4, с. 16]. Вона пов'язана як з безпекою людини, так і з безпекою країни. Відповідно, екологічна безпека є складовою частиною загальної національної безпеки, яка тісно пов'язана з всеосяжною системою міжнародної безпеки, що ґрунтується на принципах міжнародного права та загально визнаних вимогах в екологічній, економічній та інших сферах. З точки зору В. Безчастного, адміністративне право як загальний регулятор суспільних відносин складає один з основних масивів інформації, яка має бути пристосована до нових умов [5, с. 3]. Враховуючи це, саме цілеспрямоване впровадження науково-технічних досягнень, оновлення чинного законодавства і є важливі напрямки розвитку екологічної складової національної безпеки. В Україні у цьому напрямку вже є позитивні зрушення. Прийнято Закони України «Про Основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2020 року» від 21 грудня 2010 року [6], «Про оцінку впливу на довкілля» 18 грудня 2017 року [7], визначено правові основи прогнозування, запобігання впливу на навколишнє середовище та ліквідації можливих негативних наслідків у разі їх виникнення тощо.

При розв'язанні екологічних проблем, захисту прав громадян на сприятливе навколишнє середовище особливе значення надається оптимізації системи оперативного реагування на звернення громадян з приводу порушення їх прав на чисте довкілля та безпечне для життя навколишнє середовище в країні. Важливим стає удосконалення організації і правового механізму управління природокористуванням на засадах належного врядування в процесі децентралізації державної влади, розробка правових підходів до забезпечення можливостей інноваційного електронного врядування в територіальних громадах, як форми організації державного управління, яка за рахунок широкого застосування інформаційно-комунікаційних технологій сприяє підвищенню ефективності, відкритості та прозорості діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування, наданню в дистанційному режимі комплексу державних послуг для людини та громадянина, суспільства, держави та бізнесу [8, с. 6-7]. Першим регіоном України, де було апробовано інтерактивну систему електронного врядування і належного реагування на виклики і загрози природного характеру, що відповідає європейським стандартам, стали Кіровоградщина і місто Кропивницький. Звісно, створення такої системи доцільно здійснити по всім регіонам країни, що можливе за ініціативою місцевих громад.

У вирішенні проблем щодо забезпечення екологічно і техногенно безпечних умов життєдіяльності суспільства, забезпечення екологічної безпеки цікавим для запровадження в Україні є досвід США. Американці є активними захисниками навколишнього середовища, які витрачають мільйони доларів на захист і відтворення природних ресурсів. Тому у США додержання законів полювання контролює екологічна поліція (фахівці з юридичною та біологічною освітою). Еко-поліцейські з повагою ставляться до законослухняних мисливців, а до порушників можуть застосовувати дуже жорсткі санкції та значні штрафи [9, с. 34].

Таким чином, процес формування і розвитку ефективної адміністративно-правової системи забезпечення екологічної безпеки на рівні регіонів відповідно до міжнародних норм і стандартів повинно реалізовуватися шляхом:

1) внесення змін і доповнень до Законів України «Про оцінку впливу на довкілля», «Про охорону навколишнього природного середовища», Кодексу України про адміністративні правопорушення, Земельного кодексу України, Кодексу законів про надра, Водного і Лісового кодексів України, приведення їх положень у відповідність до європейським нормам, а також розробка та прийняття Закону України «Про порядок оприлюднення інформації щодо стану навколишнього природного середовища та екологічної безпеки в Україні»;

2) розробки організаційних заходів захисту і збереження природи від нераціональної господарської діяльності людини, які охоплюють як створення природоохоронних зон і заповідних територій, обмеження забруднення навколишнього середовища та використання природних ресурсів, так і недопущення неконтрольованого ввезення в Україну екологічно небезпечних технологій, речовин, матеріалів, трансгенних рослин і збудників хвороб;

3) зміни характеру господарської діяльності та природокористування на рівні регіонів, що належить проводити з урахуванням екологічних вимог і висновків екологічної експертизи проєктів та інших екологічно вагомих рішень;

4) оптимізації відомчих інформаційних систем планування і звітності та створення єдиної системи контролю результативності діяльності державних органів у природоохоронній сфері;

5) ефективного впровадження регіональної програми електронного урядування з природоохоронних питань, забезпечення державного і громадського контролю за результативністю діяльності місцевих органів публічного управління і місцевого самоврядування з одночасним забезпеченням належного рівня інформаційного еко-виховання в країні;

6) удосконалення державної системи цивільного захисту та створення єдиної системи моніторингу і прогнозування ризиків виникнення надзвичайних ситуацій природного характеру шляхом впровадження в практичну діяльність правоохоронних органів положення Концепції управління ризиками виникнення надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру.

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 26 травня 2015 р. № 287/2015. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2872015-19070> (дата звернення 28.12.2018).

2. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

3. Інформаційно-аналітична довідка про виникнення НС в Україні упродовж 2017 року / *Суспільство*: веб-сайт. URL: <http://www.dsns.gov.ua/ua/Dovidka-za-kvartal/68833.html>.

4. Гетьман А.П. Екологічна функція держави в новому глобалізаційному вимірі. *Актуальні проблеми екологічних, земельних та аграрних прав і відносин: теоретико-методологічні й прикладні аспекти: матеріали «круглого столу»*, 05.12.2014. Харків: Нац. юрид. ун-т імені Я. Мудрого, 2014. С. 14-22.

5. Бесчастний В. Окремі питання вдосконалення адміністративного законодавства України у напрямі гармонізації зі стандартами та вихідними засадами права Європейського Союзу. *Віче*. 2011. № 10. С. 2-5.

6. Основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2020 року: Закон України від 21 грудня 2010 р. / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 26. Ст. 218.

7. Про оцінку впливу на довкілля: Закон України 23 травня 2017 р. № 2059-VIII / Верховна Рада України. *Голос України* від 17.06.2017. № 110.

8. Концепція розвитку електронного урядування в Україні / О.А. Баранов, М.С. Демкова, С.В. Дзюба, А.В. Єфанов, І.Б. Жилияєв, Е.Л. Клепець, Т.В. Попова, І.А. Рубан, А.І. Семенченко, С.А. Чукут. К., 2009. 15 с.

9. Новіков Р. Мисливство у США в Європі. *Лісовий і мисливський журнал*. 2013. № 6. С. 31-35.

Нестерцова-Собакарь
Олександра Володимирівна
професор кафедри
цивільно-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ЗНАЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ У ЗАХИСТІ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ УКРАЇНИ

Важливість фінансової стабільності держави на сучасному етапі не викликає сумнівів. Світова фінансова криза 2008-2009 років є яскравим прикладом того, як крах фінансових ринків веде за собою неминучі кризові явища в реальному секторі економіки. Зважаючи на це, у контексті досліджень проблем економічної безпеки держави належне місце має бути відведено розгляду шляхів забезпечення фінансової безпеки України на належному рівні.

Саме забезпечення фінансової безпеки є гарантією незалежності та цілісності країни, стійкості соціально-економічної ситуації, умовою стабільності та ефективності життєдіяльності суспільства. Тому її забезпечення належить до найважливіших національних пріоритетів більшості країн світу. Узагальнення зарубіжного досвіду показує, що забезпечення фінансової безпеки у масштабах національної економіки істотно впливає на міжнародний авторитет країни. У зв'язку з цим застосування позитивного досвіду зарубіжних країн щодо забезпечення названої безпеки має стати одним з найважливіших напрямків у стратегії довгострокової перспективи розвитку національної економіки України [1].

Зарубіжні дослідники визначають фінансову безпеку як здатність країни управляти різними видами зовнішніх і внутрішніх ризиків у процесі фінансового розвитку з метою гарантування того, що її фінансовому суверенітету нічого не загрожує, фінансова система не пору-

шена, фінансове багатство не втрачено і фінансова система функціонує нормально [2].

Зміст фінансової безпеки держави досить повно характеризує вітчизняний вчений М.М. Єрмошенко, який визначає її як стан фінансової сфери держави, що характеризується збалансованістю і якістю системної сукупності фінансових інструментів, технологій і послуг, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних чинників (загроз), здатністю цієї сфери забезпечувати захист національних фінансових інтересів, достатні обсяги фінансових ресурсів для всіх суб'єктів господарства та населення і в цілому – ефективне функціонування національної економічної системи і соціальний розвиток [3, с. 33].

Сьогодні серед загроз фінансовій безпеці України можна назвати такі: зростання зовнішнього боргу та небезпека загострення фінансової кризи; зростання дефіциту зведеного бюджету та неефективна бюджетна політика щодо формування доходів та витрат бюджету; зростання тіньового сектору економіки та корупції у державних структурах влади; нестабільність законодавства та військовий конфлікт на сході України; недостатня інвестиційна активність та нестабільність національної грошової одиниці; переважання сировинної та низько-технологічної складової у загальних обсягах експорту товарів; низький рівень соціальної орієнтованості економіки та падіння купівельної спроможності населення; зростання зовнішньої фінансової заборгованості України, посилення її залежності від іноземних кредитів; не чітко спрямована зовнішньоекономічна політика України; залежність України від монополістичної політики Російської Федерації щодо експорту газу; відсутність умов для забезпечення експортної активності та надмірна імпортозалежність економіки України тощо.

Світова практика основними заходами подолання «тіньових» схем у фінансовій сфері визначає: посилення державного контролю та податкової дисципліни; пошук нових підходів до оцінювання доказів невиконання обов'язків податкового агента; спрощення процедури притягування до податкової відповідальності податкових агентів (платників податків); відстеження на мікрорівні динаміки податкового коефіцієнта; пошук збільшення легальних доходів у державному секторі економіки; посилення агітаційно-роз'яснювальної роботи серед працездатного населення (через пресу, телебачення, профспілки) щодо негативних наслідків заробітної плати в «конвертах»; створення умов для розвитку чесної конкуренції, підтримки роботодавців [4].

Забезпечення фінансової безпеки України та подолання названих вище чинників вбачається за рахунок: посилення контролю за цільовим й ефективним використанням бюджетних коштів; забезпечення дотримання індикативних прогностичних показників державного бюджету на середньострокову перспективу; припинення надання державної підтримки державним монополіям; підвищення рівня фінансової грамотності та обізнаності населення, які забезпечуватимуть соціальну та фінансову стабільність у суспільстві, сприятимуть посиленню довіри населення до фінансової системи країни; проведення державної політики, спрямованої на зниження вразливості фінансової сфери від непрогнозованих змін на фінансових ринках; посилення прозорості та відкритості у діяльності фінансових установ та органу, який здійснює державне регулювання і нагляд за такими установами тощо.

Враховуючи викладене, можна дійти висновку, що реалізація визначених заходів власне потребує збалансування і комплексної взаємодії всіх гілок влади та суб'єктів господарювання. Як бачимо, позитивні результати здійснення даних заходів не лише дозволять підвищити рівень економічної безпеки, але й досягти економічного зростання країни.

1. Деренуца, А.С. Анализ опыта стран Европейского союза в сфере обеспечения национальной экономической безопасности / Портал: Global international scientific analytical project. URL: <http://gisap.eu/ru/node/172>. Заголовок з екрану, доступ умовно-вільний.

2. Yong Jiang. Financial Security Is at the Heart of National Economic Security // English Edition of Qiushi Journal. Vol.1 No.1, 2009. URL: http://english.qstheory.cn/international/201109/t20110924_112469.htm.

3. Єрмошенко, М.М. Фінансова безпека держави. К., 2001. 350 с.

4. Україне не грозит дефолт даже без кредита МВФ – АП. URL: <http://korrespondent.net/business/economics/1319223-ukraine-ne-grozit-defolt-dazhe-bez-kredita-mvf-ap>.

Ефимов Владимир Вениаминович
доцент кафедры оперативно-розыскной
деятельности и специальной техники
Днепропетровского государственного
университета внутренних дел,
кандидат юридических наук, доцент

К ВОПРОСУ О ФОРМИРОВАНИИ ГОСУДАРСТВЕННОЙ АГРАРНОЙ ПОЛИТИКИ УКРАИНЫ С УЧЕТОМ КОНЦЕПЦИИ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ПРЕСТУПНОСТИ

С экономической точки зрения специалистами утверждается, что в основу аграрной политики государства необходимо заложить концепцию паритета доходов сельскохозяйственных производителей с доходами сотрудников других отраслей экономики, а также концепцию эффективного использования ресурсов [1, с. 28–29].

В целом существуют оптимальные экономические хозяйственные механизмы, позволяющие заставить развиваться любую отрасль экономики. В данном случае поражающим фактором является наличие экономической преступности, которая, как болезнь, разрушает позитивную динамику базовых отраслей экономики (АПК).

Несмотря на принятые за последние 10–15 лет организационно-правовые меры по противодействию экономической преступности, достичь политических сдвигов в ее прекращении не удалось. Причиной этого является торможение в проведении экономических реформ, а также низкая эффективность деятельности правоохранительных органов. Изменить ситуацию, обеспечив результативную деятельность соответствующих государственных структур по противодействию экономической преступности, возможно при использовании комплексного и научного обоснования единой концепции действий. При ее подготовке необходимо предусмотреть системный подход к решению проблемы, приоритетные направления и комплекс мер, направленных на ликвидацию причин и условий, порождающих это антисоциальное экономическое явление [2].

Экономико-правовой анализ проблем регулирования предпринимательской, управленческой, финансовой и внешнеэкономической деятельности подтверждает необходимость совершенствования нормативно-правовых актов по ряду вопросов регулирования финансово-хозяйственных процессов.

Изучение способов осуществления исследуемой категории преступлений показало, что они отличаются значительным разнообразием, особенной утонченностью, активной адаптацией преступников к новым формам и методам предпринимательской деятельности. Приведенные данные, которые характеризуют личность преступников, необходимо учитывать при выявлении, предупреждении и документировании анализируемой категории преступлений, организации надлежащего оперативного обслуживания.

Проведенное исследование позволило определить низкую эффективность деятельности оперативных подразделений Национальной полиции в противодействии экономическим преступлениям в исследуемой сфере. Большинство исследователей говорят о необходимости обеспечения оперативных подразделений научно обоснованными рекомендациями по борьбе с преступностью в сфере сельского хозяйства по всем направлениям их деятельности [3, с. 41].

Для выявления обстоятельств, которые способствовали совершению преступлений, необходимо учитывать следующие из них: бесхозяйственность; небрежное отношение служебных и материально ответственных лиц к своим обязанностям, связанным с обеспечением сохранности имущества; нарушение правил учета материальных ценностей и денежных средств и отчетности; нарушение правил контроля (ведомственного, госфининспекции, аудита); нарушение правил отражения в документах количественных и качественных показателей о материальных ценностях; нарушение правил списания имущества на разнообразные потери в процессе производства, сохранения, транспортировки, реализации имущества (естественные отходы, порча и др.); нарушение правил транспортировки грузов; недостатки охраны материальных ценностей; нарушение принципа подбора работников по деловым и морально-этическим качествам; избежание ответственности служебных лиц и других работников, которые допускают нарушения, приводящие к преступным посягательствам на имущество; нарушение принципа оплаты труда в зависимости от ее количества и качества (невывлаты, задержания зарплаты, незаслуженное материальное поощрение) и др. [4, с. 193].

Эффективная организация планирования работы по противодействию экономиче-

ским преступлениям в АПК возможна только на основе всестороннего представления оперативного работника о производственной, финансово-хозяйственной и другой деятельности субъектов ведения хозяйства, которого можно достичь только при правильно организованном информационном обеспечении. Территориальная разбросанность предприятий АПК, выход на внешнеэкономический уровень некоторых из них, к тому же наличие в этой системе действий высокоорганизованных преступных формирований, объективно нуждается в наивысшем уровне взаимодействия разных оперативных подразделений Национальной полиции Украины, постоянный обмен информацией между ними в интересах организации действенного планирования работы в исследуемой сфере [5, с. 33].

Способы совершения вышеуказанных преступлений следует классифицировать по полноте структуры, субъективному составу, форме вины, в зависимости от инструментов реализации преступного замысла, масштаба преступной деятельности, положения, полномочий и места профессиональной деятельности соучастников преступления. В соответствии с разработанной криминалистической классификацией субъектов указанных преступлений выделяют такие их информационные группы: дирекция фондов; начальники (руководители) структурных подразделений на местах; начальники региональных отделений; начальники отделов бухгалтерского и финансового учета, финансово-экономических отделов; начальники управлений; руководители научно-исследовательских учреждений и государственных инспекций и др. [6, с. 34].

Для обеспечения эффективности противодействия экономической преступности, и непосредственно в агропромышленном комплексе, а также сбережения бюджетных средств, которые выделяются на развитие агропромышленного комплекса, необходим надлежащий уровень взаимодействия с подведомственными организациями Министерства аграрной политики и продовольствия, исполнительными органами, которые реализуют государственную социально-экономическую политику в сфере сельского хозяйства. Активная работа оперативных подразделений по наработке оперативных позиций, налаживание взаимодействия со всеми контролирующими организациями и государственными органами, задействованными в сфере реализации государственных программ развития агропромышленного комплекса, позволит вовремя получать оперативно значимую информацию для выявления и пресечения экономических преступлений [7, с. 67].

Недостатки в организации и проведении правоохранительными органами Украины мероприятий по противодействию экономическим преступлениям в базовых отраслях экономики (агропромышленный комплекс) вызваны внутренними факторами, которые сочетаются с проблемами нормативно-правового характера. В законодательном порядке не решена проблема ответственности конкретных лиц за проведение через офшорные зоны экспортно-импортных операций со стратегическим сырьем. Для вывода экономики Украины из тени, кроме мероприятий специального характера, необходимо внести изменения в действующие или разработать новые нормативно-правовые акты. Таким нормативно-правовым актом в первую очередь должен быть Закон Украины «О противодействии экономической преступности», где будут четко определены конкретные составы согласно Уголовному кодексу Украины, а также урегулирован вопрос к субъектам, которые должны осуществлять противодействие экономической преступности. Только после проведения указанных действий, будет целесообразным вести диалог о формировании полноценной государственной аграрной политики на основе концепции противодействия экономической преступности.

1. Черевко Г.В. Державне регулювання економіки в АПК: навч. посібник. Київ: Знання, 2006. 339 с.
2. Комплексне обґрунтування концепції протидії економічній злочинності. URL: http://pidruchniki.com/12120124/ekonomika/kompleksne_obgruntuvannya_kontseptsiyi_protidiyi_ekonomichniy_zlochinnosti#172.
3. Ефимов В. Особенности организационно-правового регулирования оперативно-розыскного противодействия экономическим преступлениям в агропромышленном комплексе Украины. *Legea si Viata*. 2016. № 12/2 (300). С. 38–41.
4. Єфімов В.В. Особливості оперативного обслуговування АПК України в сучасних умовах. *Науковий вісник ДДУВС: зб. наук. праць*. 2015. Спецвип. № 1 (76). С. 189–196.
5. Ефимов В. Особенности планирования работы по предупреждению хищений бюджетных денежных средств в агропромышленном комплексе Украины. *Legea si Viata*. 2016. № 11/2. С. 31–33.
6. Ефимов В. Особенности криминалистических характеристик экономических преступлений в аграрных комплексах России, Белоруссии и Украины. *Legea si Viata*. 2017. № 2. С. 30–34.
7. Ефимов В. К исследованию теоретико-методологических основ формирования экономической безопасности агропромышленного комплекса как составляющей части национальной безопасности Украины. *Legea si Viata*. 2017. № 3. С. 65–68.

Калініченко Зоя Дмитрівна
доцент кафедри цивільно-правових
дисциплін Дніпропетровського
державного університету внутрішніх
справ, кандидат економічних наук

МЕХАНІЗМИ ПРОТИДІЇ ЗАГРОЗАМ ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ

Кризовий стан економіки значно впливає і навіть загрожує національним інтересам незалежної держави, актуалізує проблему її національної безпеки, насамперед такої її складової, як економічна.

Економічна безпека є складною багаторівневою системою, яка неодмінно потребує захисту всіх її компонент на різних рівнях ієрархії управління: держави, регіону, галузі, сектора економіки, окремого підприємства, особи. Економічну безпеку розглядають як "стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз і здатний задовольнити потреби особи, суспільства, держави" [1].

Забезпечення певного рівня економічної безпеки держави є не тільки однією з найважливіших складових цілісної системи національної безпеки як комплексу захисту національних інтересів, а й вирішальною умовою дотримання і реалізації національних інтересів.

Як інструмент економічної політики, економічна безпека є системою критеріїв і показників оцінювання стану економічної системи – граничнодопустимих значень економічних показників, за межами яких економіка втрачає здатність до динамічного прогресивного саморозвитку. Взаємозв'язок складових економічних відносин передбачає комплексний підхід до їх регулювання, зумовлює напрямки економічної політики.

Національна безпека є процесом забезпечення стійкого розвитку економічної системи, за якого економіка здатна вирішувати такі завдання:

- забезпечення незалежності національної економіки, економічного суверенітету країни, її енергетичної незалежності;
- ефективне задоволення матеріальних потреб особи, суспільства і держави;
- підтримка необхідного рівня соціальної та політичної стабільності;
- створення умов для гармонійного розвитку економічних відносин;
- ефективний захист внутрішніх і зовнішніх ринків;
- захист усіх форм власності;
- забезпечення стійкості розвитку економіки країни в умовах непередбаченого розриву міжнародних економічних зв'язків;
- забезпечення стійкості економіки в разі виникнення надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру, а також збройних конфліктів;
- нейтралізація впливу на економіку кримінальних структур тощо.

Окрім цього, чинники, які впливають на стан економічної безпеки держави, можна поділити на зовнішні і внутрішні. Внутрішні чинники національної економічної безпеки пов'язані з розвитком економічних сфер на основі використання власних ресурсів. Система внутрішніх чинників охоплює такі чинники:

- структурні, що впливають на пропорційність і збалансованість розвитку економіки за регіонами і галузями (інвестиції, їх структура, ефективна транспортна система, підтримка інноваційного розвитку);
- фінансові (стабільність банківської системи і фондового ринку, умови надання кредитів, дисципліна взаєморозрахунків і податкових платежів);
- правові (наявність правової бази);
- такі, що характеризують умови виробництва і реалізації продукції та виробничого обслуговування (ціни, умови зберігання і доставки товарів);
- природні (ступінь забезпеченості країни власними природними ресурсами, умови їх видобутку, транспортування);
- соціально-економічні (оплата праці, умови праці, рівень освіти);
- науково-технічного розвитку (рівень розвитку високих технологій, рівень модернізації виробництва, захист прав інтелектуальної власності);
- організаційно-управлінські (організація виробництва, методи економічного і правового регулювання);
- техногенні (технічний стан основних засобів, наявність техногенних загроз, рівень техногенного ризику, наявність систем контролю і діагностики);
- чинники використання трудових ресурсів (структура використання робочої сили в

межах господарського комплексу, рівень безробіття, рівень кваліфікації робочої сили) [2].

Зміни в характері або темпах розвитку одного або кількох чинників зумовлюють зміни в розвитку інших чинників і стану системи національної економічної безпеки загалом.

Отже, навіть короткий аналіз суті і змісту економічної безпеки з точки зору забезпечення стійкості і безпеки національної економіки демонструє, що ця проблема має важливу теоретичну і практичну значущість.

Для забезпечення стабільності суспільства, його самозбереження і розвитку необхідним є виявлення системи показників-індикаторів економічної безпеки, що мають науково обґрунтовані межі і певні кількісні показники.

Оптимальний рівень економічної безпеки досягається за умови, що весь комплекс показників знаходиться в рамках допустимих меж своїх граничних значень. Наприклад, зниження темпу інфляції не повинно призводити до підвищення рівня безробіття понад допустиму межу; або зниження дефіциту бюджету – до граничного значення, а саме повного заморожування капіталовкладень і падіння виробництва тощо.

Важливою складовою системи управління економічною безпекою є механізм управління, основними компонентами якого є мета, суб'єкт, об'єкт управління, завдання, критерії, принципи, функції, методи, важелі, інструменти. Ці компоненти суттєво відрізняються на рівні держави та підприємств. Порівняння основних компонентів механізму державної та корпоративної систем управління економічною безпекою наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Порівняння компонентів механізму державної та корпоративної систем управління економічною безпекою

	Державна система управління ЕБ	Корпоративна система управління ЕБ
Мета управління	Створення умов для динамічного зростання економіки, достатність фінансових ресурсів для забезпечення європейських соціальних стандартів і добробуту населення.	Гарантія стабільного фінансового стану підприємства на сучасному етапі та високого фінансового потенціалу розвитку у майбутньому.
Суб'єкт управління	Міжвідомча комісія з питань фінансової безпеки при РНБО, КМУ, Рахункова палата, Міністерство фінансів, НБУ ті ін.	<i>Внутрішні суб'єкти:</i> власник, фінансовий директор, керівник служби (відділу) фінансово-економічної безпеки, керівники структурних підрозділів. <i>Зовнішні суб'єкти:</i> партнери з бізнесу, правоохоронні органи, державні органи влади, страхові організації, ЗМІ.
Об'єкт управління	Державні фінанси, бюджетний дефіцит/профіцит, державний борг, обсяг іноземних інвестицій, податкові надходження, фінансовий стан банківської системи й окремих банківських установ, інші параметри функціональних складових фінансової безпеки держави.	Параметри фінансово-економічної діяльності підприємства (фінансові ресурси, інвестиції, структура капіталу, фінансові ризики, грошові потоки тощо); інформація; персонал.
Завдання	- формування системи пріоритетних інтересів, що потребують захист з огляду на мету управління ЕБ; - ідентифікація і прогнозування загроз зовнішнього і внутрішнього середовища функціонування суб'єкта господарювання його фінансовим інтересам; - забезпечення дієвого державного контролю за діяльністю суб'єктів монополій; - забезпечення захисту діяльності підприємств; - підвищення ефективності використання державних коштів.	- аналітична обробка інформації про досвід щодо забезпечення ЕБ підприємств і аналіз конкурентних переваг; - збирання, накопичення, аналітична обробка інформації, що характеризує фінансовий стан підприємства та виділення загроз; - стратегічне планування забезпечення ЕБ; - постійний моніторинг і аналіз умов, чинників, загроз та індикаторів ЕБ; - розробка та здійснення заходів щодо підтримання ЕБ на належному рівні.
Критерії	- ефективність використання ресурсного потенціалу і можливостей його розвитку; - конкурентоспроможність економіки, цілісність території, економічного простору;	- значення індикаторів, що кількісно визначають стабільність фінансового стану, здатність до розвитку та рівень фінансових ризиків; - відсутність корпоративних конфліктів та ступінь гармонізації фінансових інтересів.

	- незалежність і можливість протистояти зовнішнім загрозам; - соціальна стабільність та наявність умов розв'язання соціальних конфліктів.	
--	--	--

Отже, управління економічною безпекою є важливим напрямом менеджменту, який доречно розглядати як на рівні держави, так і на рівні корпоративних структур, а також на регіональному рівні.

Поряд із визначеними показниками доцільним є запровадження такого індикатора економічної безпеки, як потенціал компенсацій і запобігання збиткам. Експертні прогнози дають змогу оцінити і своєчасно сформулювати ресурси суспільства, орієнтовані на відновлення і отримання стабільності та стійкості соціально-економічного розвитку, а також на попередження наслідків дестабілізації. Цей підхід є особливо актуальним для економічної безпеки.

Україна – це країна з перехідною економікою. І їй спочатку потрібно провести економічні реформи, розвивати приватний сектор і забезпечити стабільність податкових надходжень до бюджету, а вже потім збільшувати частку державних видатків у ВВП. Масштаб реформ, які сьогодні впроваджуються в Україні, є досить широким, починаючи з безпрецедентної фінансової та банкової реформи і закінчуючи децентралізацією, яка дозволяє передати більше повноважень та фінансових ресурсів місцевим громадам.

Озираючись на досягнення України, на виконання плану дій на 2015-2018 роки, констатуємо, що досягнутий прогрес – це спільний результат України та Ради Європи, стимул для подальшого просування реформ.

1. Про удосконалення методології інтегрального оцінювання рівня економічної безпеки України. Відділ макроекономічного прогнозування та досліджень тіньової економіки. Аналітична записка. URL: www.niss.gov.ua.

2. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України № 1277 від 29.10.2013. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ME131588.html.

3. Україна значно просунулася у питанні реалізації програми внутрішніх перетворень. URL: <https://www.president.gov.ua/news/vistup-prezidenta-ukrayini-na-plenarnomu-zasidanni-parlament>.

4. Паливода А. Держава в економіці: як має виглядати повернення? // Дзеркало тижня. 14 грудня. Вип. № 48. URL: <https://dt.ua/macrolevel/derzhava-v-ekonomici-yak-maye-viglyadati-povernennya-297031.html>.

5. Мазур О. Невтішні підсумки антикорупційної реформи. URL: <https://ukranews.com/publication/2584-neuteshytelnye-promezhutochnye-ytogy-antykorrupcyonnoy-reformy> (17 грудня 2018 р.).

Косяченко Ксенія Едуардівна
старший викладач кафедри
цивільно-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ЯК ЧАСТИНА СИСТЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Економічна безпека – це стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства й держави від зовнішніх і внутрішніх загроз [1, с. 257]. Життєво важливими інтересами вважається сукупність потреб, задоволення яких забезпечує існування та можливість прогресивного розвитку особи, суспільства і держави.

За своєю природою економічна безпека держави є комплексною системою, що охоплює всі галузі господарства і всі аспекти життя держави та її населення. Природно, що економічна безпека держави повинна враховувати економічні інтереси кожного її громадянина та груп населення, поєднувати їх із загальнодержавними інтересами. При цьому пріоритет надається тому рівню безпеки, який у певний час є найважливішим.

У Стратегії національної безпеки України від 12 лютого 2007 року (№ 105/2007) зазначено, що стратегічною метою політики національної безпеки України є забезпечення державного суверенітету та територіальної цілісності, національної єдності на основі демократичного поступу суспільства та держави, додержання прав і свобод людини та громадянина, створення умов для динамічного зростання економіки, забезпечення європейських

соціальних стандартів і добробуту населення [2].

Економічну безпеку традиційно визначають як найважливішу якісну характеристику економічної системи держави, яка означає її здатність підтримувати нормальні умови життєдіяльності населення, стійке забезпечення ресурсами для розвитку галузей господарства та послідовну реалізацію національних інтересів. Крім того, економічна безпека, як система інструментів і механізмів інституційної взаємодії, має здатність запобігати загрозам або мінімізувати їх вплив на економіку в цілому та на її частини – галузі, регіони, підприємства [3, с. 240].

Однією з найбільших проблем забезпечення економічної безпеки в Україні є наявність регіональних аспектів і проявів. Фактично регіони, території, адміністративно-територіальні утворення не є об'єктами національної безпеки, а отже, й не регулюються суб'єктами забезпечення економічної безпеки. Традиційна економічна регіоналізація розвитку в період економічного спаду 2007–2010 рр. перетворилася на пряму «економічну небезпеку» для майбутнього окремих територій України. У Стратегії національної безпеки поглиблення регіональної диференціації визнано фактором, що спричиняє загрози в сенсі економічної безпеки. Тому виникла необхідність, поряд із питаннями стратегічного планування розвитку регіонів, активно і терміново займатися проблемами регіональної економічної безпеки.

Під економічною безпекою регіону розуміємо насамперед здатність регіональної влади забезпечити конкурентоспроможність, стабільність, стійкість, поступальність розвитку економіки території, органічно інтегрованої в економіку країни, як відносно самостійної структури [4, с. 638]. В основу економічної безпеки регіону як категорії його життєдіяльності покладено регіональні інтереси (забезпечення та підтримка гідного рівня життя населення, раціональне використання наявного економічного потенціалу, реалізація незалежної соціально-економічної політики регіону, збалансованість із загальнодержавними інтересами та інтегрованість у фінансову систему країни) і необхідність їх захисту від різноманітних внутрішніх (виникають у межах регіону) і зовнішніх (здійснювана економічна політика держави, адміністрацій інших регіонів, іноземних держав) загроз, що повинні узгоджуватися з вимогою дотримання балансу із загальнонаціональними інтересами.

Отже, економічна безпека – це складна багатогранна економічна категорія, що має непрсту внутрішню структуру. Аналіз реальних суспільно-економічних процесів у сучасній Україні дає підстави для виокремлення трьох ключових вимог, виконання яких гарантує ефективна система економічної безпеки [5, с. 407]:

- економічна незалежність, що означає насамперед можливість здійснення державного контролю над національними ресурсами, спроможність використовувати національні конкурентні переваги для забезпечення рівноправної участі в міжнародній торгівлі;
- стійкість і стабільність національної економіки, що передбачає міцність і надійність усіх елементів економічної системи, захист усіх форм власності, створення гарантій для ефективної підприємницької діяльності, стримування дестабілізуючих факторів;
- здатність національної економіки до саморозвитку та прогресу, тобто спроможність самостійно реалізовувати та захищати національні економічні інтереси, здійснювати постійну модернізацію виробництва, ефективну інвестиційну та інноваційну політику, розвивати інтелектуальний і трудовий потенціал країни.

Отже, сутність економічної безпеки можна визначити як такий стан економіки та інститутів влади, за якого забезпечуються гарантований захист національних інтересів, незалежність обраного економічного курсу, соціальна спрямованість економічних реформ, достатній оборонний потенціал навіть за несприятливих умов розвитку внутрішніх і зовнішніх процесів.

1. Захаров О.І., Пригунов П.Я. Організація та управління економічною безпекою суб'єктів господарської діяльності: навч. посібник. Київ: КНТ, 2011. 257 с.

2. Про Стратегію національної безпеки України: Указ Президента України від 12.02.2007 р. № 105/2007. URL: www.rada.gov.ua.

3. Моделювання економічної безпеки : держава, регіон, підприємство / В.М. Гець, Т.С. Клебанова, О.І. Черняк та ін.; за ред. В.М. Гейця. Харків: ВД «ІНЖЕК», 2006. 240 с.

4. Ковальчук Т.Т. Економічна безпека і політика : із досвіду професійного аналітика: збірник. Київ: Знання, 2004. 638 с.

5. Новікова О.Ф., Покотиленко Р.В. Економічна безпека: концептуальне визначення та механізм забезпечення: монографія. Донецьк: Ін-т економіки промисловості НАН України, 2006. 407 с.

Лихолат Світлана Михайлівна
доцент кафедри менеджменту
Львівського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат економічних наук, доцент

СУЧАСНІ ЗАГРОЗИ ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

Економічна безпека має вплив як на економічну систему держави загалом, так і на мале підприємництво зокрема, вимагаючи миттєвих реакцій на зовнішні та внутрішні загрози.

Загрози, які виникають, необхідно розглядати за чітко окресленими напрямками, а саме: враховувати вид діяльності, який реалізує суб'єкт малого підприємництва; рівень безпеки підприємства малого підприємництва та його здатність протистояти зовнішнім загрозам; використання наявних ресурсів для попередження можливих загроз. Водночас при виокремленні напрямів виникнення загроз потрібно визначити рівень розвитку (здатності до виживання) та стійкості (надійності наявних елементів) самого підприємства, які сприяють його пристосуванню до змін [1].

При правильному аналізі загроз можливим є застосування ефективних методів щодо їх профілактики та усунення. Але за відсутності спеціалізованої служби в структурі малого підприємництва досягнути високого безпекового рівня складно.

У стратегії розвитку малого підприємництва необхідно чітко окреслювати безпекові напрями, так як саме вони виокремлені як пріоритетні в економічній безпеці держави на засадах високоєфективної економіки, яку можна розвинути шляхом залучення іноземних інвестицій під державні інвестиційні проекти, які націлені саме на підтримку та розвиток малого бізнесу, який, у свою чергу, міг би вирішити завдання самостійної економічної політики [2].

Правове забезпечення економічної безпеки малого підприємництва варто розглядати крізь правові норми та гарантії, реалізацію яких повинна гарантувати держава. Необхідно зазначити, що підприємства малого бізнесу через фінансові обмеження неспроможні самостійно створити та реалізувати певні безпекові заходи, реалізувати законні права, захистити власні інтереси.

Економічна свобода малого підприємництва повинна базуватися на такій податковій, фінансовій, банківській політиці, яка б сприяла виходу даних підприємств з т.зв. «сірої зони» та виключила б корупційні схеми. Таких результатів можливо досягти лише за підтримки малого підприємництва державою.

Попри наявні несприятливі умови розвитку малого підприємництва, воно формує життєві орієнтири громадськості, вирішує питання зайнятості населення, генерує ідеї та створює достатні умови життя для більшої частини населення, що дає можливість стверджувати про його динамічний розвиток [3].

Необхідно окреслити основні проблеми розвитку малого підприємництва, а саме: недосконалість законодавчої бази; наявність адміністративних обмежень та бюрократії; соціальна незахищеність; обмежений доступ до фінансово-кредитних установ; високі кредитні ставки; відсутність дієвих програм розвитку малого підприємництва; лобіювання інтересів представниками великого бізнесу; ліквідація підприємств малого підприємництва, які пропрацювали на ринку п'ять та більше років; міграція представників малого бізнесу за кордон; наявність у країні Операції об'єднаних сил тощо.

З одного боку, в країні є колосальний потенціал малого підприємництва, а з іншого – через відсутність реальної підтримки з боку держави та наявність загроз він не використовується.

На нашу думку, для усунення загроз економічній безпеці малого підприємництва необхідно створити сприятливі умови для його розвитку шляхом розвитку самозайнятості громадян; реалізовувати податкові канікули; забезпечити організаційно-правові і соціально-економічні гарантії розвитку малого підприємництва; розвивати підприємницьку інфраструктуру; знизити податковий тиск; створити регіональні центри субконтрактації та кооперації між представниками малого бізнесу; усунути технологічні бар'єри у процесі залучення інвестицій.

Загалом для посилення рівня економічної безпеки необхідно налагодити ефективну взаємодію між державою та малим підприємництвом.

1. Економічна безпека України: проблеми та пріоритети зміцнення: монографія / З.С. Варналій, Д.Д. Буркальцева, О.С. Сасенко. Київ: Знання України, 2011. 299 с.

2. Система економічної безпеки: держава, регіон, підприємство: монографія / Ляшенко О.М., Погорелов Ю.С., Безбожний В.Л. та ін.; за заг. ред. Г.В. Козаченко. Луганськ: Елтон-2, 2010. 282 с.

3. Бондаревська О.М. Економічна безпека регіонів у системі економічної безпеки держави. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2017. С. 54–57.

Мельковський Олександр Вікторович
доцент кафедри
кримінального права та правосуддя
Запорізького національного університету,
кандидат юридичних наук

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДРОЗДІЛІВ БЕЗПЕКИ СУЧАСНОГО ПІДПРИЄМСТВА ЩОДО ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЗЛОЧИННИХ ПОСЯГАНЬ

У сучасних економічних умовах питання забезпечення безпеки підрозділами служби безпеки будь-якого підприємства набувають досить високого рівня актуальності. Вважаємо, що під безпекою підприємства слід розуміти стан захищеності об'єкта, його здатності до протидії можливим загрозам в умовах існуючих внутрішніх і зовнішніх негативних факторів впливу.

У зв'язку з цим до основних функцій структур, які забезпечують безпеку підприємства, належить виявлення, попередження, зниження, ослаблення, нейтралізація і усунення відповідних загроз і в цілому запобігання негативних впливів, у тому числі попередження будь-яких злочинних посягань.

Головним завданням служби безпеки підприємства є забезпечення його безпеки, захист комерційної, промислової, фінансової, службової та іншої інформації, незалежно від її призначення і форм. При цьому представникам зазначених структур слід обов'язково враховувати якісні характеристики каналів можливого витоку інформації і потенційні наміри конкурентів і інших суб'єктів протиправної діяльності.

Створення служби безпеки підприємства обумовлено, як правило, необхідністю реагування на загрози майну, фізичній безпеці персоналу, наявності незадовільного стану економічної безпеки. Тому до створення даної служби на підприємстві, на нашу думку, обов'язково слід підходити професійно, керуючись перш за все науковими напрацюваннями та практичним досвідом функціонування служб безпеки в державних структурах.

Деякі автори визначають безпеку як гарантовану конституційними, законодавчими і практичними заходами захищеність і забезпеченість життєво важливих інтересів об'єкта від зовнішніх і внутрішніх загроз.

При цьому виділяють такі базові ознаки цього поняття:

1. Безпека – стан об'єкта.
2. Безпека – здатність об'єкта, явища або процесу зберігати свою сутність в умовах цілеспрямованого, руйнівного внутрішнього чи зовнішнього впливу, іншими словами – безпека аналогічна гомеостазу.
3. Безпека – властивість системи, побудованої на принципах структурної стійкості, самоорганізації, цілісності. Кожне з цих властивостей є системно-утворюючим, тобто руйнування будь-якого з них призводить до колапсу системи.
4. Безпека – гарантія, необхідна умова життєдіяльності особистості, суспільства, держави, що дозволяє їм зберігати і збільшувати духовні і матеріальні цінності.
5. Безпека – відсутність небезпек і загроз для об'єкта.

Таким чином, з огляду на попередні висновки, слід визначити поняття безпеки, як засновану на принципах комплексного програмування і планування діяльність спеціальних суб'єктів – підрозділів (служб) безпеки, які повинні мати на меті досягнення такого рівня захищеності життєво важливих інтересів системи, який відповідає основним критеріям безпеки.

Основними напрямками діяльності цих підрозділів повинні бути: протидія протиправній діяльності суб'єктів небезпеки, створення умов, що протидіють їх виникненню.

Під категорією «забезпечення безпеки» необхідно розуміти систему правових, організаційних, кадрових, інформаційних та інших заходів, здійснюваних (реалізованих) спеціальними суб'єктами.

Згідно з науковими поглядами на поняття «діяльність із забезпечення безпеки підприємств», нами пропонується узагальнене його визначення. А саме: «забезпечення безпеки на підприємстві» – це діяльність відповідних структур (служби безпеки), яка дозволяє забезпечити умови, при яких відсутні і попереджені будь-які внутрішні і зовнішні загрози для усієї системи підприємства.

Метою забезпечення безпеки підприємства є комплексний вплив на потенційні і реальні загрози, що дозволяє успішно функціонувати підприємству в нестабільних умовах зовнішнього і внутрішнього впливу.

Для досягнення зазначеної мети необхідно реалізувати такі завдання:

- виявлення загроз безпеки підприємства та відпрацювання заходів протидії;
- забезпечення захисту технологічних процесів;

- реалізація заходів протидії усім видам шпигунства (промислового, науково-технічного, економічного і т.п.);
- своєчасне інформування керівництва про факти порушення законодавства та інтересів підприємства з боку органів державної влади та місцевого самоврядування;
- попередження витоку через діючих працівників конфіденційної інформації;
- всебічне вивчення та перевірка ділових партнерів;
- своєчасне виявлення і відповідне реагування на дезінформаційні заходи;
- розробка і вдосконалення локальних (відомчих) правових актів, спрямованих на забезпечення безпеки підприємства;
- реалізація заходів щодо захисту комерційної та іншої корпоративної таємниці;
- організація заходів з протидії недобросовісної конкуренції;
- забезпечення захисту ресурсної бази підприємства;
- реалізація заходів щодо захисту інтелектуальної власності;
- організація і проведення заходів щодо запобігання надзвичайним ситуаціям;
- виявлення, своєчасне інформування та розробка рекомендацій щодо усунення негативних тенденцій у стані виробничої дисципліни, особистих відносин персоналу підприємства;
- організація взаємодії з правоохоронними та контролюючими органами з метою запобігання правопорушень, спрямованих проти інтересів підприємства;
- розробка і реалізація заходів щодо попередження загроз фізичній безпеці персоналу і майна підприємства;
- застосування заходів з відшкодування матеріальних і моральних збитків, завданих неправомірними діями організацій і фізичних осіб.

Як правило, працівники служби безпеки згідно зі своїми завданнями виконують такі функції:

- організують та забезпечують перепускний режим у приміщеннях та будівлях, контролюють додержання режиму працівниками, партнерами, орендарями, відвідувачами;
- виконують діяльність щодо правового та організаційного врегулювання відносин у сфері захисту комерційної таємниці;
- берть активну участь у розробці документації, що закріплює правові вимоги у частині захисту комерційної таємниці, Уставу підприємства, Колективного договору, Правил внутрішнього розпорядку, Положень про підрозділи підприємства, трудових договорів, угод, посадових інструкцій працівників, службовців та інше;
- розробляють та здійснюють разом з іншими підрозділами заходи із забезпечення роботи з документами, які мають інформацію з ознаками комерційної таємниці, забезпечують контроль за виконанням інструкцій, що забезпечують її захист;
- вивчають усі сторони комерційної, виробничої, фінансової та іншої діяльності для виявлення та перекриття можливих каналів витоку конфіденційної інформації, ведуть облік та аналіз порушення режиму забезпечення безпеки, аналізують попередньо отриману інформацію щодо протиправних намірів конкурентів та інших суб'єктів;
- організують та проводять службові розслідування за фактами розголошення конфіденційної інформації, втрати службових документів, вчинення службових злочинів та інших порушень безпеки підприємства;
- розробляють, ведуть облік та коригують перелік інформаційних джерел, які належать до комерційної таємниці, інші нормативні акти, що стосуються забезпечення безпеки підприємства;
- контролюють додержання вимог нормативних документів щодо захисту комерційної таємниці;
- організують та проводять навчання працівників підприємства, служби за всіма напрямками захисту комерційної таємниці, використовуючи науковий підхід;
- здійснюють облік сейфів, металевих шаф, спеціальних сховищ для зберігання документів з конфіденційною інформацією;
- проводять облік приміщень, технічних засобів, які можуть бути потенційними джерелами витоку інформації;
- підтримують контакт з правоохоронними структурами, службами безпеки інших підприємств з метою забезпечення та аналізу криміногенної обстановки у районі (зоні) виробництва.

Зазначений перелік функцій може бути доповнений з огляду на особливості підприємства, його розмір, місце розташування, умови ведення бізнесу та наявність інших факторів зовнішнього та внутрішнього впливу.

Піскова Жанна Валентинівна
завідувач кафедри економіки та фінансів
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат економічних наук, доцент

ФІНАНСОВА ГРАМОТНІСТЬ – ЗАПОРУКА ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМНИЦТВА

Сьогодні говорити про фінансову грамотність взагалі і населення зокрема досить складно. Багато хто просто не хоче розуміти однієї простої істини, що без елементарних навичок управління своїми особистими коштами вони ніколи не стануть забезпеченими людьми. Якщо ви підприємець, то фінансова грамотність є вам вкрай необхідною для розуміння фінансових звітів. Навряд чи всі, у кого є власний бізнес, розуміються у тих цифрах, які проставлені в балансі і звіті про фінансові результати. Можна сказати: «А навіщо особисто мені вміти в них розбиратися? Я можу взяти на роботу бухгалтера, і він сам все обчислить». Складати звіти і вміти їх «читати» – це різні речі. Не кожен бухгалтер може розповісти, що «говорять» цифри у фінансовій звітності.

Наукових джерел на тематику вивчення законів грошей, можливостей розбагатіти, про те, як потрібно правильно інвестувати, у що вкладати кошти, з чого розпочинати власну справу, як домогтися фінансової захищеності, як збільшити грошовий потік тощо, існує чимало. І всі вони зводяться до одного – фінансової грамотності людини.

Отже, що ж таке фінансова грамотність? Що вона в себе включає? Ці питання може будь-яка людина може поставити у будь-якому віці. І чим раніше ви замислитеся над цими питаннями, розпочнете вивчати основи фінансової грамотності, тим швидше досягнете фінансової захищеності.

Американський фінансист, інвестор, викладач Роберт Кійосакі у своїй книзі «Багатий тато, бідний тато» [1] зазначав, що кожна людина, яка хоче бути фінансово незалежною, повинна мати міцні фінансові знання. «...Без фінансових знань, які я називаю фінансовим коефіцієнтом інтелекту, моя дорога до фінансової незалежності була б куди складнішою. Коли я розмовляю з людьми, я нагадую їм, що фінансовий коефіцієнт інтелекту складається із знань у чотирьох сферах: бухгалтерський облік; інвестування; розуміння ринку; знання економічних законів, юриспруденції [1]. Знання, отримані в першій сфері, тобто у сфері бухгалтерського обліку, Роберт Кійосакі називає фінансовою грамотністю. «Фінансова грамотність – це вміння читати і розуміти фінансові звіти. Ці знання дозволять вам визначити силу і слабкість в будь-якому бізнесі».

Взявши це визначення за основу поняття фінансової грамотності, викладемо загальні знання та вміння «читати» і розуміти «мову фінансових звітів». Першим кроком для досягнення фінансової грамотності є спроможність «читати» й аналізувати фінансові звіти. Але для розуміння звичайним людям вони здаються складними. Так, природно, ви можете сказати, що вони нудні, що в них дуже багато незрозумілих цифр. Але для досягнення мети необхідно розуміти «мову цифр», розуміти те, що вони нам хочуть «розповісти».

Для багатьох людей бухгалтерія – наука цифр, яка схожа на «китайську грамоту». Спробуємо навчитись розуміти те, що є складним для багатьох.

Отже, в Україні відповідно до розділу 2 Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 «Національні вимоги до фінансової звітності» [2] фінансова звітність складається з: балансу (звіту про фінансовий стан) (форма № 1), звіту про фінансові результати (звіту про сукупний дохід) (форма № 2), звіту про рух грошових коштів (форма № 3), звіту про власний капітал (форма № 4) і приміток до фінансової звітності (форми № 5 і 6).

Для суб'єктів малого підприємництва затверджено Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 25 «Фінансовий звіт суб'єкта малого підприємництва» [3], в якому передбачається фінансова звітність у складі балансу (форма № 1-м) і звіту про фінансові результати (форма № 2-м). Ці форми звітів є спрощеними спеціально для користування малими підприємствами, але переважно складаються з головних рядків із форм № 1 і № 2. Тому, вміючи «читати» баланс (форму № 1) і звіт про фінансові результати (форму № 2), спрощені їх форми (№1-м, 2-м, 1-мс, 2-мс) «читати» легко.

Починаємо розглядати першу і найголовнішу форму фінансової звітності будь-якого суб'єкта підприємництва. Відповідно до НП(С)БО 1 [2] баланс (звіт про фінансовий стан) є формою № 1 фінансової звітності підприємства.

НП(С)БО 1 [2] дає таке трактування: «баланс – звіт про фінансовий стан підприємст-

ва, який відображає на певну дату його активи, зобов'язання і власний капітал». Що таке фінансовий стан підприємства? Що він в себе включає? Чому він так важливий, що його поставили на перше місце?

Економічна наука розуміє під фінансовим станом здатність підприємства фінансувати свою діяльність, характеризується забезпеченістю фінансовими ресурсами, які дають можливість підприємству нормально функціонувати, показує ефективність їх використання. Фінансовий стан характеризує фінансові взаємовідносини з різними юридичними і фізичними особами, ліквідність і фінансову стійкість підприємства. Без сумніву, фінансовий стан підприємства може бути стійким, нестійким і кризовим. Щоб вижити в умовах ринкової економіки і не допустити банкрутства підприємства, потрібно добре знати, як управляти фінансами, якою повинна бути структура капіталу за складом і джерелами формування, яку частку повинні займати власні кошти, а яку – позикові. Тому у визначенні поняття «баланс» на першому місці стоїть «звіт про фінансовий стан», що дає можливість кожному дізнатись про діяльність підприємства, ефективне використання фінансових ресурсів, максимізації прибутку.

За формою баланс – це таблиця, ліва сторона якої є «актив», а права – «пасив». У лівій стороні знайшли своє відображення господарські засоби, які можна класифікувати за складом і розміщенням. Актив балансу відповідає на питання: «Що вкладено?». Наприклад, це необоротні та оборотні активи. Чому так? Якщо активи розглядати з точки зору перенесення власної вартості, участі в процесі виробництва, то одні передають вартість частково, через розрахунок амортизації, обертаються за декілька операційних циклів. Ці активи прийнято називати необоротними. До них відносяться: земельні ділянки, будівлі, споруди, передавальні пристрої, машини і обладнання, транспортні засоби, інструменти, прилади, інвентар (меблі), тварини, багаторічні насадження. Також нематеріальні активи: права користування природними ресурсами, майном, права на комерційні знаки, на об'єкти промислової власності, авторське право і суміжні з ним права. Необоротні активи відображаються в балансі 3 цифрами: первісною вартістю, залишковою (справедливою) вартістю і зносом. До підсумку балансу включається лише залишкова (справедлива) вартість, отримана як різниця між первісною вартістю і зносом. А якщо актив переносить власну вартість повністю у процес виробництва за один операційний цикл, то такий актив прийнято називати оборотним.

У правій стороні балансу знайшли своє відображення джерела формування господарських засобів. Пасив балансу відповідає на питання: «Хто вклав?». Наприклад, це власні і позикові (отримані в кредит) кошти. При створенні будь-якого підприємства будь-якої форми власності необхідними є власні кошти для його започаткування. Необхідно придбати будівлю або орендувати приміщення, виробничі площі, верстати, обладнання, придбати сировину, необхідні матеріали, запчастини, найняти працівників і т.д. В ході діяльності підприємство може залучати кошти зі сторони. Наприклад, кошти банку – при отриманні кредиту, кошти постачальника – при надходженні на підприємство сировини, кошти бюджету – при виникненні заборгованості бюджету у разі відшкодування податків і т.д., якими може розпоряджатися підприємство.

Найважливішою особливістю балансу є рівність підсумків лівої і правої сторони. Слід зазначити, що пасив балансу показує, якими джерелами коштів розпоряджається підприємство, а актив – як ці кошти використані. Балансова рівновага полягає у рівнянні активу і пасиву. І в активі, і в пасиві балансу відображаються однакові господарські засоби, але класифіковані за різними ознаками: одні розглядаються з позиції їх складу та розміщення (активи), а інші – джерел їх формування (пасиви). Кожен актив обов'язково має свій пасив. Наприклад, будівля, яка розміщена в активі, може бути внесена як внесок до статутного капіталу, який враховується в пасиві. Паливо, що є активом, може надійти від постачальника, заборгованість перед яким відображається в пасиві.

У балансі існує таке поняття, як валюта балансу, чи загальний підсумок балансу, тобто сума всіх активів або сума всіх пасивів. У балансі відбивається такими рядками: 1300-й (підсумок активу) і 1900-й (підсумок пасиву).

Це є перший крок для вміння «читати» баланс. У зарубіжній практиці діяльності фірм при початковому ознайомленні з балансом для загальної оцінки фінансового стану активно використовуються абсолютні зміни (збільшення або зменшення) розміру валюти балансу і різних його статей за звітний період. Для цього підсумок балансу на кінець періоду, який аналізують, порівнюють з підсумком балансу на початок цього періоду. Це дає можливість визначити масштабність підприємства, загальний напрямок руху балансу. При звичайних умовах діяльності збільшення валюти балансу оцінюється позитивно, але необхідно визначити, за рахунок чого відбулось зростання. Якщо це сталося за рахунок власного капіталу чи за рахунок зростання власного капіталу разом зі збільшенням позикових кош-

тів, то це є позитивна динаміка. Однак керівництву підприємства варто застосовувати управлінські заходи, якщо зростання валюти балансу зумовлене збільшенням лише боргових зобов'язань підприємства.

Зменшення валюти балансу «сигналізує» про звуження (згортання) діяльності підприємства. Причини такого згортання необхідно вивчати.

Отже, коротко розглянуто зміст розділів балансу. Необхідний мінімум знань з фінансової грамотності закладено у мозковий центр. Для допитливих людей, які хочуть знати більше, ми рекомендуємо самостійно вивчити НП(С)БО 1 [2].

1. Роберт Т. Кійосакі. Багатий тато, бідний тато. URL: http://melnicabiz.com.ua/books/1_bogatyj-rara-bednyj-rara.html (дата звернення: 04.03.2019).

2. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Національні вимоги до фінансової грамотності». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13> (дата звернення: 04.03.2019).

3. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 25 «Фінансовий звіт суб'єкта малого підприємства». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0161-00> (дата звернення: 04.03.2019).

Ядловська Ольга Степанівна
доцент кафедри
соціально-гуманітарних дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат історичних наук

ОСНОВНІ АСПЕКТИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇН ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ ЯК ПОТЕНЦІЙНА МОДЕЛЬ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

До першочергових завдань держави належить такий вид діяльності як забезпечення власної економічної безпеки, адже якою б економічно розвинутою країна не була, проте існують загрози агресивних проявів іншої держави чи складової її економіки. Загальні світові тенденції щодо збереження економічної безпеки певної країни лежать у площині поєднання інтеграційних економічних та фінансових процесів, конкурентоспроможності та дотримання при цьому національних інтересів. Зазначене коло проблем є нагальним і для України, враховуючи євроінтеграційні процеси та прагнення.

Розглядом та аналізом зарубіжного досвіду управління економічною безпекою займається ряд українських дослідників, більшість робіт яких висвітлюють європейські надбання у зазначеному питанні. Міжнародний досвід формування економічної безпеки держави розглянуто в роботах І. Аніщенко, І. Бінька, О. Власюка, М. Єрмошенка, В. Загарій, В. Кореновської, Л. Корчевської, В. Маргасової, Т. Ковальчука, Г. Козаченко, О. Кириченка, С. Лекар, Ф. Медвідя, В. Мунтіяна, І. Нікитенка, Ю. Ніколаєнко, О. Саєнка, О. Стародубцевої, А. Сухорукова, В. Шлемка та ін. Шляхи запозичення реалізації на практиці ефективного забезпечення європейської економічної безпеки та імплементація зазначених процесів у законодавстві ЄС та національних законодавствах країн ЄС розглядалися науковцями Н. Авансвою, Л. Козак та О. Федорчуком, О. Тимошенко та ін. Окремий пласт досліджень присвячено розробці тенденцій співробітництва в питаннях економічної безпеки та порівняльному аналізу сутності економічної безпеки між Україною та країнами Європейського Союзу, зокрема, у публікаціях В. Мармазова, В. Паламарчука, О. Резніка, Ю. Тарасюка, О. Чалого та ін.

Частиною українських науковців визначено альтернативну думку розвитку економічної безпеки країн. Зазначено, що відбувається зміна логіки глобального «переходу» від колективних антикризових стратегій до державного егоїзму. Особливістю логіки «керovanого переходу» була наявність доброї волі та прагнення усіх учасників процесу до пошуку колективної, компромісної стратегії відповіді на виклики кризи. Як засвідчив подальший розвиток подій, ідея «колективної відповіді» на кризу не знайшла практичної реалізації. Провідні держави швидко повернулись до пошуку «національних» антикризових стратегій, які здебільшого не були обтяжені необхідністю узгодження власних кроків та інтересів з іншими [8, с. 7]. Однак більшість дослідників схиляється до думки про нагальну необхідність євроінтеграції української економіки.

Одним із виявів цивілізаційної консолідації протягом останнього десятиліття стала поступова трансформація біполярної структури на Євразійському континенті на систему безпеки, що складається з двох компонентів: Євроатлантичного і Євразійського. Сучасне розуміння безпеки охоплює не лише воєнні, а й економічні, політичні аспекти, питання демократизації й стабільності в окремих державах, формування дружніх міжнародних стосун-

ків, а також колективну здатність протистояти новим загрозам, зокрема розповсюдженню зброї масового знищення, міжнародному тероризму, організованій злочинності, нелегальній міграції. Дедалі більшу роль відіграє її економічна складова, яка в ядерному світі стала стрижнем міжнародної та національної стабільності, виникнення феномена глобальних фінансових і економічних систем, створення регіональних системи безпеки на пострадянському просторі та роль окремих держав у цьому процесі [1, с. 75].

В ЄС термін «економічна безпека» розглядається з позиції об'єднання у світовій економічній системі з метою досягнення високого рівня конкурентоспроможності в умовах глобалізації. Ефект синергії, який досягається через взаємообмін ресурсами, визначає здатність ЄС забезпечувати високий рівень економічної безпеки та конкурентоспроможності, а кінцевою метою безпеки розглядається формування повністю інтегрованої Європи з однаковим рівнем життя в усіх країнах-учасниках. З іншого боку, концепцію економічної безпеки ЄС також розглядають значною мірою в контексті економічної безпеки кожної окремої держави та національних доктрин [3, с. 4].

У найбільш економічно розвинутих країнах (з-поміж них і розвинуті країни ЄС) визначено особливості забезпечення економічної безпеки підприємств на макро- та мікрорівнях. За останні роки в економічно розвинутих країнах ЄС знято більшість адміністративно-законодавчих обмежень та створено сприятливі фінансово-економічні умови діяльності. Зокрема, чинне законодавство Німеччини щодо збереження та нерозголошення комерційної таємниці ставить в обов'язок кожної особи інформувати відповідні органи про правопорушення, хоча окремого закону з концепції економічної безпеки не існує, а основні інтереси країни у сфері національної безпеки представлено у формі офіційної директиви Міністерства оборони. У Франції основним державним документом щодо забезпечення економічної безпеки є Закон «Про національну безпеку» 1964 р., а також діють правові акти, які детально регулюють статус суб'єктів інформаційної діяльності, режим інформаційного обміну і підключення до загальних інформаційних систем, автоматизованих банків даних; систематичне виявлення актів промислового шпигунства стосовно компаній – іноземних конкурентів французьких фірм [2]. Основним критерієм економічної безпеки країни є збереження економічного фундаменту самостійної зовнішньої політики: усунення диспропорцій економічного розвитку суб'єктів господарювання; недопущення надмірної зовнішньої залежності в найважливіших секторах економіки. При Міністерствах створено управління з підтримки соціально-економічної безпеки національних підприємств з обов'язками забезпечення керівництва інформацією щодо можливих економічних загроз. При державному казначействі, із залученням фахівців з митниці, сформовано управління підтримки економічної безпеки підприємств [6, с. 17].

Політика в галузі забезпечення безпеки у Великобританії тісно пов'язується з обороною: обидві вони ґрунтуються на оцінках національних інтересів і реалізуються через їх захист. Під «національними інтересами» в сфері економіки розуміються народногосподарські інтереси всього суспільства. Загрози економічної безпеки поділяють на зовнішні та внутрішні й ранжують за ступенем важливості та ймовірності настання, що дозволяє концентрувати зусилля стосовно прогнозування і запобігання найбільш небезпечних ризиків. При цьому у сфері запобігання економічним загрозам уряд традиційно спирається на приватний бізнес, надаючи йому максимальну підтримку [7, с. 201].

Концепція економічної безпеки розглядається в Іспанії переважно в контексті економічної безпеки всього ЄС, а нормативно-правові акти щодо безпеки пов'язані з відповідним законодавством ЄС. Разом з тим створено ефективну систему забезпечення національних інтересів, законодавчу базу, що відрізняється гнучкістю, в ній чітко визначено функції органів управління та організацій, якими розробляються спеціальні програми економічного розвитку, захищаються інтереси пріоритетних галузей промисловості, а також заходи на стимулювання інвестицій та забезпечення валютного контролю. В Італії спеціальна законодавча база щодо забезпечення економічної безпеки відсутня. У діяльності по забезпеченню економічної безпеки країна керується укладеними нею міжнародними угодами. Методи щодо забезпечення економічної безпеки спрямовані насамперед на захист інтересів національних виробників на внутрішньому і зовнішньому ринках [5, с. 113].

Отже, виділяють відносно стабільні економічні системи в країнах Великобританія, Італія, Іспанія, Нідерланди, Німеччина, Франція, де переважно зосереджено роботу на підвищенні ефективності економіки і підтримці існуючого рівня особистої економічної безпеки своїх громадян. У Нідерландах, Бельгії, Данії, Люксембурзі, Швейцарії основною стратегічною метою економічного захисту є забезпечення сталого економічного зростання та модернізації економіки відповідно до умов конкурентної боротьби на світовому ринку, адже вони не є самостійними гравцями. Нові країни-члени ЄС (Болгарія, Польща, Румунія, Словаччина, Угорщина, Чехія) завершили реформи «першого покоління» з акцентом на реструктуризацію і

перепідпорядкування і вийшли на завершальну стадію реформ структур безпеки [3, с. 5].

Разом з тим слід зазначити, що в Чехії, Болгарії, Угорщині, Польщі, Словаччині забезпечення економічної безпеки орієнтується на відповідні нормативно-правові акти ЄС. Подібно складається ситуація в Латвії, Литві, Естонії. Загалом методи забезпечення економічної безпеки у цих країнах спрямовані на реалізацію фінансово-економічної безпеки, враховуючи геополітичну ситуацію, вектор і стратегію розвитку економіки обрано відповідно до тенденцій регіонального та світового еволюційного процесу [4].

Україна, створюючи систему національної безпеки, адаптовану до міжнародних вимог, прагне брати активну участь в універсальній регіональній, європейській та глобальній системі безпеки на усіх стадіях цього процесу – від розробки концепції до участі в конкретних спільних діях. У разі відходу від інтеграції Україна може опинитися поза цим процесом і це означатиме самоусунення від загальноєвропейських процесів і небезпеку ізоляції, а ціна неінтеграції може виявитися набагато вищою від ціни інтеграції. Натомість європейська інтеграція України означатиме зміцнення національної безпеки та сприятиме стабільності у відносинах з усіма сусідами [1, с. 82].

На сучасному етапі розвитку економічної системи України, враховуючи геополітичні виклики стосовно держави, на наш погляд, доцільно поєднувати досвід економічного захисту країн Європейського Союзу, з іншого боку, необхідно підсилити процеси по забезпеченню захисту внутрішнього ринку та національної безпеки. Слід законодавчо визначити потреби суспільства і держави; генерувати інноваційні зрушення в економіці з метою забезпечення стабільного економічного розвитку та протистояння зовнішнім економічним загрозам, водночас підвищуючи конкурентоспроможність підприємств.

1. Аванесова Н. Е. Економічна безпека України в системі економічної безпеки Європейського Союзу. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. № 56. 2016. С. 74–83.

2. Андрієнко В., Мігус І., Коваль Я. Міжнародний досвід формування державної політики у сфері забезпечення фінансової безпеки як складової національної політики. *Демократичне врядування*. Науковий вісник. Вип. 20. 2017. URL: http://www.lvivacademy.com/vidavnitstvo_1/visnyk20/fail/Andrijenko,Migus,Koval.pdf.

3. Бондар А. Світовий досвід державного управління економічною безпекою та його використання в Україні. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. № 6. 2013. С. 2–5.

4. Гаман Н. Міжнародний досвід формування економічної безпеки держави: перспективи для України. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. № 5. 2018. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1264>

5. Гбур З. Зарубіжний досвід забезпечення економічної безпеки держави. *Інвестиції: практика та досвід*. № 11/2018. С. 111–114.

6. Денисенко М.П., Колісніченко П.Т. Зарубіжний досвід регулювання економічної безпеки. *Економічна наука*. 2017. С. 15–19.

7. Проблеми управління економічною безпекою суб'єктів господарювання: монографія / О.А. Кириченко, В.С. Сідак, С.М. Лаптев та ін. Київ: УЕП «Крок», 2008. 401 с.

8. Український конфлікт і майбутнє світової та європейської безпеки / А. Єрмолаєв, С. Денисенко, О. Маркєсва, Л. Поляков. Київ: Нова Україна, Інститут стратегічних досліджень, 2015. 30 с.

Бондар Євгенія Рустамівна

адвокат

Карпенко Роман Валерійович

викладач кафедри

цивільно-правових дисциплін

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ

ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА У СТРАХОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

На сучасному етапі неможливо обійтися без інновацій, так як інновації завжди асоціюються із затребуваністю нововведень у конкретній ситуації і наявністю інвестиційного потенціалу. Термін «інновація» став використовуватися в перехідній економіці України як український варіант слова «innovation», що в дослівному перекладі означає «новинка», «нововведення», «новаторство». Дана тема приваблює своєю актуальністю, оскільки саме інновації у страхуванні є головним завданням страхової компанії і сутність їх полягає в тому, щоб, використовуючи кращі вітчизняні, світові традиції, створити таку економічну, організаційну систему взаємовідносин страховиків з державою, користувачами страхових послуг, яка могла гнучко та оперативно реагувати на всі тенденції в розвитку споживчого попиту, пропонуючи конкретні види страхових послуг конкретним клієнтам, зберігши доступність страхування для різних верств населення, незалежно від віку, роду занять, одержуваних доходів та інших фак-

торів. Інновації у страховій діяльності, по-перше, здійснюють перехід від уже існуючих методів до нових, а також відбувається перехід від масового споживання до індивідуального. По-друге, в міру розвитку страхового ринку та обмеженого числа клієнтів страхових компаній посилюється конкуренція між ними. По-третє, створюючи інноваційні продукти, сьогодні змінюється сам характер змін. Українським страховим компаніям доводиться діяти в непередбачених та постійно змінюваних умовах, що витісняють ті компанії, які до змін не готові або не можуть прилаштуватися. Однак у страхуванні багато питань теоретичного і практичного порядку залишаються невирішеними досі. Страховий ринок України потребує більшої уваги, а також вивчення та розробки теоретико-методичних положень і практичних рекомендацій у царині регулювання економічних відносин у сфері страхування і регулювання економічної безпеки учасників цих відносин. У сучасній науковій літературі до визначення поняття «фінансова безпека» не існує усталених підходів. В концепції економічної безпеки академіка В. Гейця, під фінансовою безпекою розуміється «стабільний розвиток фінансової системи країни та її стійкість до потенційно негативного впливу зовнішніх і внутрішніх шоків».

На думку З.С. Варналія, фінансова безпека держави – це захищеність інтересів держави у фінансовій сфері; такий стан бюджетної, податкової та грошово-кредитної систем, що гарантує спроможність держави ефективно формувати, зберігати від надмірного знецінювання та раціонального використання фінансових ресурсів країни для забезпечення її соціально-економічного розвитку й обслуговування фінансових зобов'язань. В.Д. Базилевич вважає, що фінансова безпека – це здатність виконувати взяті зобов'язання за договорами страхування за умови дії несприятливих чинників, а також зміни в економічній кон'юнктурі. Так, С. І. Юрій визначає, що фінансова безпека – захищеність фінансових інтересів на усіх рівнях фінансових відносин; певний рівень незалежності, стабільності і стійкості фінансової системи країни в умовах впливу на неї зовнішніх і внутрішніх дестабілізуючих факторів, що складають загрозу фінансовій безпеці; здатність фінансової системи держави забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи. Провідний науковець Національної академії управління, фахівець з проблем макроекономіки М. М. Ермошенко стверджує, що фінансова безпека – це такий стан фінансово-кредитної сфери, який характеризується збалансованістю і якістю системної сукупності фінансових інструментів, технологій і послуг, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних чинників (загроз), здатністю цієї сфери забезпечувати захист національних фінансових інтересів, достатні обсяги фінансових ресурсів для усіх суб'єктів господарювання і населення в цілому – ефективне функціонування національної економічної системи і соціальний розвиток. На нашу думку, вищезазначені визначення терміна «фінансова безпека держави» є схожими за своїм змістом. Перед тим як розглянути сутність поняття фінансової безпеки у сфері страхування, слід визначити законодавчу базу. Згідно з розділом I (ст. 1) ЗУ «Про страхування», страхування – це вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів фізичних осіб та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством, за рахунок грошових фондів, що формуються, шляхом сплати фізичними особами та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій) та доходів від розміщення коштів цих фондів.

У науковій літературі визначень поняття «фінансова безпека у сфері страхування» досить мало. Даною проблематикою займаються О.І. Барановський та Ю.В. Панков. Так, на думку доктора економічних наук О.І. Барановського, під фінансовою безпекою ринку страхових послуг загалом і конкретного страховика зокрема варто розуміти такий рівень забезпеченості страхових компаній фінансовими ресурсами, який дозволив би їм у разі потреби відшкодувати обумовлені у договорах страхування збитки їх клієнтів і забезпечити ефективне функціонування компанії.

За Ю.В. Панковим, фінансова безпека – це такий стан фінансів страхової компанії, за якого показники, що його характеризують, не перевищують припустимих меж, забезпечуючи не тільки нормативне, але й ефективне і доцільне функціонування страховика. На нашу думку, дані визначення потребують деякого доповнення. А саме: фінансова безпека у сфері страхування – це такий фінансовий стан, який характеризується здатністю забезпечувати захист фінансових інтересів усіх суб'єктів національної економіки у страховій сфері, за умов стабільності системи фінансових показників та забезпечення своєчасних виплат за взятими зобов'язаннями. Вітчизняний ринок страхування за останні три роки характеризувався неоднозначними тенденціями. Так, за умов фінансової кризи ринок страхування відреагував зниженням основних показників, зокрема страхових премій та виплат, зменшенням кількості страховиків. За ринкових умов господарювання ринок страхування реагує, навпаки, бажанням потенційних страхувальників збільшити кількість укладених договорів страхування та, відповідно, зростанням рівня страхових премій, тобто адекватним бажанням клієнтів є захистити себе в умовах кризових явищ. На жаль, ринок страхування в Україні залишається мало-

розвиненим, а його роль у формуванні фінансової безпеки є досить слабкою.

Порівняно з 9 місяцями 2010 року на 995,6 млн. грн. (6,5 %) збільшився обсяг надходжень валових страхових премій, обсяг чистих страхових премій збільшився на 3442,2 млн. грн. (37,4 %). Питома вага чистих страхових премій у валових страхових преміях за 9 місяців 2011 р. становила 76,9 %, що на 17,3 в.п. більше у порівнянні з відповідним періодом 2010 р.

Отже, дослідження сутності фінансової безпеки, зокрема у сфері страхування, та розвиток страхового ринку України дозволяють зазначити, що відсутність теоретичних розробок та законодавчої бази фінансової безпеки у сфері страхування в Україні не дозволяє виявити реальний стан фінансової безпеки у сфері страхування, який має характеризуватися збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних впливів, здатністю цієї сфери забезпечувати ефективне функціонування національної економічної системи та економічне зростання. Виявлення та застосування переваг фінансової безпеки у сфері страхування може стати універсальним механізмом для вирішення низки завдань соціально-економічного розвитку.

1. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003 р. № 964-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 39. Ст. 351.
2. Про страхування: Закон України від 7.03.1996 р. № 85/96-ВР. URL: zakon.rada.gov.ua.
3. Барановський О.І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення): монографія. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2017. 759 с.
4. Інформація про стан і розвиток страхового ринку України. URL: www.dfp.gov.ua/fileadmin/downloads/dpn/sk_I_kv_2015.pdf.
5. Концепція економічної безпеки України // Ін-т екон. прогнозування; кер. проекту В.М. Геєць. Київ: Логос, 2017. 56 с.

Дегтяренко Олег Віталійович
страховий агент «Страхової групи ТАС»

Карпенко Роман Валерійович
викладач кафедри
цивільно-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

СТРАХУВАННЯ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЕЛЕМЕНТ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМНИЦТВА

Проблема економічної та фінансової безпеки почала досліджуватися представниками вітчизняної економічної науки порівняно недавно. Чинником виникнення та постійного посилення уваги до цих проблем є трансформаційна та фінансова криза української економіки, яка охопила усі сфери і стала істотною перешкодою на шляху забезпечення сталого розвитку економіки та суспільства. Тому питання забезпечення економічної безпеки держави загалом та суб'єктів господарювання зокрема повинні розглядатися як один із найважливіших національних пріоритетів. Вирішення цих питань безпосередньо пов'язане з рівнем розвитку страхової галузі.

Забезпечуючи захист майнових інтересів громадян та суб'єктів підприємницької діяльності, страхування широко використовується для забезпечення майнової відповідальності, є необхідним елементом економіки держави, а також важливим елементом формування безпеки підприємництва. У високорозвинених країнах страхова сфера стає системоформувальним чинником розвитку підприємництва та вагомим джерелом венчурного капіталу. Переважно капітал страхових компаній цих країн спрямовується у галузі з високими темпами росту та інтенсивним розвитком. У страхуванні приховано резерв економічного сприяння підприємству, інноваційним проектам підприємств та зміцнення економічної безпеки суб'єктів підприємницької діяльності в Україні.

Для того щоб встановити та описати структурно-логічні взаємозв'язки між страхуванням та безпекою підприємницької діяльності, необхідно спочатку здійснити певний семантичний аналіз терміна «страхування», враховуючи неоднозначність емоційного та фонетичного його забарвлення. На думку науковців М. Клапківа [4], О. Залетова [3], Д. Біленчука і О. Павлюка [1] та ін., «страхування» використовується в сучасній українській термінології без позитивного, з емоційної точки зору, забарвлення. Адже основою вищенаведеного терміна є корінь «страх», що, по суті, асоціюється з певними негативними емоціями, побоюванням перед невідомим майбутнім. Такий недолік є результатом недостатнього розвитку на момент зародження страхування російського страхового ринку в епоху царської Росії (а Україна було її частиною), страхової термінології та страхових відносин «на свой страх и риск». У більшос-

ті мов країн ЄС (англійській, італійській, французькій, угорській) страхування походить від слів, що символізують впевненість, надійність, безпеку, віру в майбутнє. Тому у наукових колах відбуваються дискусії щодо використання синоніму страхування – забезпечення. Й це не дивно, адже “забезпечення” містить у собі саме ті мовні та змістовні ознаки, які повинні характеризувати цю категорію економічних відносин. Згідно із сучасним тлумачним словником української мови [2, с. 95], термін “забезпечити” означає запевнити, заспокоювати, вселяти надію, що, по суті, відповідає аналогу страхування європейських мов. Отже, саме термін “забезпечення” повною мірою розкриває справжній мовний зміст цієї економічної категорії. Розглянувши семантичні підходи до аналізу та використання терміна «страхування», необхідно перейти до розгляду категорії безпеки, зокрема фінансової безпеки підприємства. Під безпекою у багатьох енциклопедіях [5] розуміють стан, коли будь-кому, будь-чому ніщо не загрожує. Тому, враховуючи це, зниження рівня загроз або їх відсутність можна розуміти як певний стан безпеки будь-якого суб'єкта. У сучасній економічній літературі розглядаються різноманітні погляди фахівців щодо сутності поняття “безпека” [6], серед яких, на нашу думку, доцільно виділити два підходи. Перший підхід ґрунтується на визначенні безпеки як стану, другий – як певної характеристики системи (або її складових). Заслугує на увагу точка зору Л. Коженовського [7], згідно з якою усі визначення сутності поняття “безпека” можна розглядати у перерізі двох концепцій: перша виділяє сутність безпеки у формах існування; друга – сутність безпеки у загрозах. На думку автора, ці концепції недоцільно розглядати окремо, бо вони є взаємопов'язаними та одна впливає з іншою. Безпека, на думку автора, це певний стан захищеності будь-якого суб'єкта від загроз, якого можна досягти лише за умов певної діяльності. Якщо досягнуто певного стану захищеності, то й забезпечено певні форми існування, бо певний рівень безпеки є підґрунтям певної форми існування.

У сучасних складних умовах ведення господарської діяльності недооцінюється роль страхування у зміцненні економічної безпеки підприємництва в умовах недовіри інституцій держави у захисті бізнесу від кримінальних посягань, так званого “рейдерства”, корупційних та дискримінаційних дій представників органів державної влади шляхом страхування великими акціонерами титульних прав на акції. Особливо вразливим до впливу цих чинників ризику є сектор малого та середнього підприємництва, розвиток якого в умовах недосконалої конкуренції залишається високоризиковим з відповідним зростанням для них вартості кредитних ресурсів як джерела інвестування. Для запобігання ризикам неплатежу за кредитами господарюючі суб'єкти повинні страхувати свої кредитні ризики. Це дасть змогу в періоди низької ринкової кон'юнктури на їхню продукцію здійснити сплату відсотків чи суми кредиту за рахунок страхових компаній. Такі заходи дають можливість підприємству скеровувати свої фінансові ресурси на стабілізацію фінансового стану. Хочемо підкреслити, що сьогодні страхування не розглядається підприємствами як дієве джерело кредитних ресурсів. Світова практика доводить, що воно здатне забезпечити доступ підприємств до фінансово-кредитних ресурсів та конкурентних позицій на зовнішніх ринках. Одним із механізмів ефективного захисту майнових інтересів підприємств-страхувальників у розвинених державах світу є створення страхових гарантійних фондів у формі неприбуткових державних чи комунальних організацій. Одночасно ці інституції виконують роль додаткового елемента системи фінансово-кредитного сприяння розвитку підприємництва. Фінансові ресурси цих фондів формуються за рахунок обов'язкових відрахувань від сум, які поступають до страхових компаній від того чи іншого виду страхування. Управління фондами та прийняття рішень щодо переліку економічних ризиків суб'єктів підприємницької діяльності, які підлягають відшкодуванню, а також рішень щодо виплат страхових сум здійснюються радою такого гарантійного фонду. Вагомою може стати роль страхових гарантійних фондів у зміцненні безпеки підприємницької діяльності (зокрема у секторі малого підприємництва) шляхом покриття таких ризиків: втрата прибутку; збитки від виробничих перерв; неплатежі контрагентів; неповернення кредиту чи позики; ризики, пов'язані із зовнішньоекономічною діяльністю підприємств тощо.

1. Біленчук Д.П., Павлюк О.С. Убезпечуватися чи страхуватися? Новітній погляд на стару проблему. *Страхова справа*. 2003. № 4(12). С. 5.

2. Большой экономический словарь / под ред. А.Н. Азрилияна. 2-е изд., доп. и перераб. Москва, Институт новой экономики, 1997. 864 с.

3. Залетов О.М. Убезпечення життя: монографія. Київ: Міжнародна агенція “Бізон”, 2006. 688 с.

4. Клапків М.С., Клапків Ю.М. Витоки національного страхового ринку України: монографія. Тернопіль: Карт-бланш, 2003. 275 с.

5. Коженовський Л. Управління безпекою. *Актуальні проблеми економіки*. 2004. № 1. С.147–154.

6. Сучасний тлумачний словник української мови: 65 000 слів / за ред. д-ра філол. наук, проф. В.В. Дубічинського. Харків: Школа, 2006. 876 с.

7. Shnyrkov A., Rogach A., Kopystyra A. Ukraine's joining the WTO: Realities and Challenges. *Transition Studies Review*. Vol. 13, № 3. 2006. P. 513–524.

Кубів Степан Іванович

здобувач Воєнно-дипломатичної академії
імені Євгенія Березняка

ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА ВОЄННО-ЕКОНОМІЧНУ БЕЗПЕКУ ДЕРЖАВИ

У процесі розвитку НТП, становлення ринкової економіки змінилися і чинники впливу на діяльність воєнно-економічної бази держави, аналіз яких дав змогу виділити з них ряд головних як внутрішнього, так і зовнішнього характеру:

- економічне середовище;
- політико-правове середовище;
- науково-технічне середовище;
- військово-технічне співробітництво;
- міжнародна конкуренція, НТП і глобалізація;
- пряма міжнародна торгівля.

Економічне середовище, на думку автора, є головним чинником, який впливає на розвиток воєнно-економічної бази України в умовах як мирного, так і воєнного часу. З моменту переходу України на ринковий шлях розвитку, обсяг виділених коштів з бюджету країни на ДОЗ залишався на критичному рівні та становив у 2000 р. 78 млн. грн., що пояснювалося несприятливим соціально-економічним станом країни, скороченням чисельності Збройних Сил України, конверсією ОПК України. Ця ситуація призвела до руйнівних процесів у вітчизняному ОПК, збільшення безробіття, зниження обороноздатності країни. Після 2000 р. економіка України вступила в період економічного підйому, але ситуація з фінансуванням ДОЗ не поліпшилася. Паралельно зі зростанням економіки не вдалося переломити тенденцію щодо збільшення реальних військових витрат, у тому числі і на закупівлю ОВТ, а також проведення НДДКР. І тільки з початком агресії РФ у 2014 р. уряд держави почав збільшувати видатки на ДОЗ. Так, у 2015 р. було виділено 4027,6 млн. грн., у 2016 р. – 4583,1 млн. грн., у 2017 р. – 6806,8 млн. грн. [1–3].

Таким чином, загальна економічна ситуація в *Україні* істотно впливає на фінансування та реструктуризацію воєнно-економічної бази держави.

Політико-правове середовище також істотно впливає на розвиток воєнно-економічної бази. Емпіричні дослідження показують, що модель державного устрою, що включає різні форми правління (монархія, республіка), форми державного устрою (унітарна, федеративна, конфедеративна) і політичного режиму (демократичний, антидемократичний), впливає на становлення і розвиток воєнного сектора економіки. Перехід до ринку і трансформація соціальних відносин разом з геополітичними змінами у світі призвели до значного скорочення попиту на військову продукцію як в Україні, так і на світовому ринку. Проте починаючи з 2014 р., після анексії РФ Криму, підтримка сепаратистських рухів у Донецькій та Луганській областях, війна в Сирії та вплив інших чинників спонукав світове товариство до збільшення витрат на військові потреби.

Науково-технічне середовище впливає на стан науки, передових технологій, технологічної бази, що визначають у кінцевому підсумку конкурентоспроможність вітчизняної продукції, є найважливішою характеристикою життєздатності національної економіки в сучасних умовах. Оборонно-промисловий комплекс України в даному контексті відіграє важливу роль в інноваційному розвитку національної економіки.

Для переходу України до інноваційної економіки необхідно створити умови для активізації діяльності ОПК, нарощуванню якої перешкоджають застаріла науково-виробнича база підприємств, нестача коштів на розвиток, високі відсоткові ставки банківських кредитів та інші проблеми. Слід зазначити, що для розвитку інноваційної діяльності в ОПК головне значення має не тільки власний науково-технічний потенціал, що зменшився за роки економічних перетворень у країні, й тенденції розвитку технологій у світі. Крім того, як показує японський і китайський досвід, важливу роль в інноваційному розвитку відіграє імпорт технологій, використання зарубіжних, переважно американських, патентів, ліцензій і ноу-хау. Так, зараз річні витрати японських компаній на придбання технологій за кордоном перевищують 10 млрд. дол. США, що вдвічі менше обсягу імпорту технологій самими США. В Україні закупівлі зарубіжних технологій становлять дуже мізерну суму.

Таким чином, ОПК є відповідною точкою для розгортання інноваційної діяльності в Україні, підґрунтям для підйому економіки держави. Не викликає сумнівів і здатність ОПК розгорнути серійне виробництво сучасних систем озброєння для якісного переозброєння Збройних Сил України та інших військових формувань, що багато в чому залежатиме від структурно-технологічної трансформації ОПК країни.

Військово-технічне співробітництво – специфічна галузь міждержавних відносин, пов'язаних з поставками зарубіжним країнам ОВТ, військових технологій, наданням послуг

військово-технічного характеру та здійсненням інвестицій у цій галузі. Військово-технічне співробітництво є важливою складовою військового співробітництва та проводиться відповідно до зовнішньої політики держави, унаслідок чого суб'єктом державно-управлінських відносин у сфері ВТС може бути тільки держава або уповноважені нею державні органи. З моменту геополітичних змін у світі в 90-х рр. XX ст. експорт озброєнь відіграв важливу роль у розвитку та збереженні ОПК деяких країн у період трансформації економіки держав, у тому числі і в Україні.

Уперше з 2010 р. виробники озброєння знову збільшили обсяги продажу своєї продукції. За даними SIPRI, у 2016 р. загальні обсяги продажів озброєнь у світі (Топ-100) 100 головних виробників зброї оцінюються в майже 375 млрд. дол. США. Порівняно з 2015 р. ця сума на 1,9 % вища, а порівняно з 2002 р. становить 38 %.

Експорт українських ОВТ розширює свою географію. За словами генерального директора «Укроборонпрому», якщо раніше Україна продавала зброю здебільшого в країні Африки, зараз експорт налагоджено і в країні Європи та Азії, і навіть у США. У 2016 р. ДК «Укроборонпром» підписав 65 меморандумів про співпрацю з 20 країнами світу. Очевидно, ВТС багатьма країнами розглядається як вигідний бізнес між державою і приватним капіталом. З одного боку, держава забезпечує собі стратегічні і політичні інтереси, а з іншого – підтримує тим самим господарську діяльність підприємств і організацій оборонних галузей. Крім того, виробництво озброєнь у рамках ВТС додатково стимулює розроблення та впровадження у виробництво нових технологій, які можуть використовуватися як у військових, так і в цивільних інтересах.

Міжнародна конкуренція, НТП і глобалізація. Найважливішою тенденцією розвитку сучасного світу є глобалізація усіх економічних і політичних процесів, протистояти яким зараз не може жодна національна держава. В останнє десятиліття тенденції глобалізації виявляються також і у світовому досвіді реструктуризації і розвитку ОПК. Рушійними силами глобалізації у сфері ОПК можуть бути:

- зниження сукупного попиту на військову техніку;
- зростання попиту на результати НДДКР для створення високо-технологічних систем озброєнь;
- підготовка до ведення коаліційних воєн у рамках військових доктрин більшості розвинених країн;
- погіршення ефективності структури більшості оборонних галузей, надлишок потужностей, неекономічність;
- масове здійснення програм з оптимізації бюджетних витрат;
- посилення орієнтації на фондовий ринок (максимізація акціонерного прибутку) у зв'язку з розширенням участі приватного капіталу в ОПК.

В ОПК країн як інструменти глобалізації використовуються всі форми експансії на закордонні ринки.

Пряма міжнародна торгівля залишається традиційним інструментом розширення ринку і збільшення прибутку, але поступово витісняється зі світогосподарських зв'язків у сфері складної наукомісткої ПЦП і ПВП. Іноземні інвестиції забезпечують доступ до ринків, використання конкурентних переваг місцевих ресурсів, перенесення виробничої діяльності підприємств на території ринків збуту і (або) території ефективних і доступних ресурсів за умови збереження контролю над бізнесом. Міжнародні злиття і поглинання реалізують ефект масштабу і конкурентні переваги місцевих ресурсів. Спільні підприємства, які мають юридичні форми, схожі на структури, утворені в рамках програм й іноземних інвестицій, але, по суті, перебувають під паритетним контролем двох або більше компаній – партнерів, дають змогу розподілити витрати і ризики та забезпечити взаємний доступ на ринки збуту. Важливими інструментами розширення ринків збуту є міжнародні субпідряди і ліцензійні контракти.

Усі вказані вище інструменти повністю придатні для роботи як з ПВП, так і з ПЦП, але, на відміну від військової, цивільна продукція підприємств ОПК потрапляє у сферу дії ще однієї потужної сили глобалізації – системи угод у рамках СОТ. Проблема реструктуризації ОПК перетинається в цій сфері ще з однією проблемою глобалізації – проблемою державної підтримки суб'єктів ринку. Саме тому, з огляду на досвід торгових суперечок всередині СОТ, закордонні корпорації ОПК змушені враховувати і заборони на непряме субсидування цивільної продукції за рахунок військових замовлень.

1. Про Державний бюджет України на 2015 рік: Закон України від 28 грудня 2014 р. № 80-VIII. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/80-19/print1490790579240390>

2. Про Державний бюджет України на 2016 рік: Закон України від 25 грудня 2015 р. № 928-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/928-19/print1490790577385187>

3. Про Державний бюджет України на 2017 рік: Закон України від 21 грудня 2016 року № 1801-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1801-19/print1490790577385187>

Петровська Світлана Володимирівна
здобувач Воєнно-дипломатичної академії
імені Євгенія Березняка

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК МІЖ ОБОРОННИМИ ВИТРАТАМИ ТА ЕКОНОМІЧНИМ ЗРОСТАННЯМ

Проблема взаємодії двох секторів економіки – військового та цивільного – досліджувалась у роботі Дж. Пейна та Е. Саху «Оборонні витрати та економічне зростання» [1], у якій теоретично доведено, що оборонний сектор моделює зовнішні фактори, які впливають на цивільний сектор економіки (так звані «спіловери»). Цей вплив може бути як позитивним, так і негативним, перебуваючи поза контролем цивільного сектора.

Певні аспекти негативного впливу оборонних витрат на економічне зростання розглядають у своїх роботах зарубіжні економісти. Так, у праці «Розквіт і занепад великих держав» П. Кеннеді зауважує, що до економічного занепаду часто призводять надмірні оборонні витрати [2]. А деякі військові аналітики визначають, що переведення величезних ресурсів в оборонний сектор послаблює технологічний розвиток у цивільному секторі економіки [3].

Проте ці фахівці не змогли переконливо довести обґрунтованість своїх тверджень.

Таким чином, думки про те, що оборонні витрати спричиняють згортання інвестицій у цивільному секторі та уповільнення темпів економічного зростання, є поверховими та безпідставними. Зокрема, масове виробництво комп'ютерів і напівпровідників є наочним прикладом продуктивного використання технологій, відкритих у процесі проведення воєнних НДДКР, у цивільному секторі економіки.

Мета воєнно-економічної політики України полягає у підтриманні належної обороноздатності держави за умови раціонального обсягу військових витрат. При цьому науково-технічний і виробничий потенціал має бути зорієнтований на збереження і розвиток сучасних високоефективних технологій та створення на їх основі передових систем озброєння, що дасть можливість ефективно розв'язувати завдання, які стоять перед збройними силами, у рамках діючих політичних, економічних та міжнародно-правових обмежень.

Уперше в Україні проблему необхідності визначення взаємозв'язку між оборонними витратами та економічним зростанням держави порушив В. Мунтіян [4]. На підставі проведених ним досліджень можна зробити висновок, що для розвинених країн світу зростання оборонних витрат означає зростання у сукупному попиті, що зумовлює збільшення виробництва товарів і послуг для задоволення цього зростаючого попиту. При цьому забезпечується вищий рівень доходів і зайнятості в економіці. Крім того, воєнні НДДКР сприяють припливу нових передових технологій у цивільний сектор економіки, а отже, – зростанню продуктивності приватного сектора економіки.

У контексті проблем розвитку країн, що розвиваються, зростання воєнних витрат не завжди виступає чинником, який сприяє економічному зростанню держави. Як правило, оборонний попит країн, що розвиваються, задовольняється за рахунок імпорту. Унаслідок цього військові витрати відтягують інвестиції з виробництва, чим стримують економічне зростання та погіршують добробут країни.

Посилаючись на зарубіжних експертів, В. І. Мунтіян пропонує під час дослідження взаємозв'язку між оборонними витратами та економічним зростанням розглядати два аспекти: *перший* – вплив оборонних витрат на рівень сукупної пропозиції; *другий* – вплив оборонних витрат на рівень сукупного попиту. Теоретичні міркування щодо ефектів з боку пропозиції базуються на розрахунках альтернативних витрат, невикористаних можливостей, недостатності ресурсів. Адже фактично оборонні витрати відволікають ресурси від продуктивнішого, з позиції споживачів, використання. У разі спрямування оборонних витрат на виробництво неспоживчих товарів, наприклад ОВТ, скорочується споживання, пов'язане із задоволенням приватних потреб. Через існуючий у країні ресурсний дефіцит оборонні витрати можуть витіснити приватні інвестиції або, у разі їх скорочення, сприяти зростанню приватних інвестицій та заощаджень. Крім того, зростання оборонних витрат може негативно позначитись на державних видатках на освіту та охорону здоров'я, а також на державному фінансуванні цивільних НДДКР.

У країнах, що розвиваються, зростання оборонних витрат, зокрема імпорту озброєння, негативно впливає на платіжний баланс, поглинаючи убогі резерви іноземної валюти, які могли бути використані для імпорту капіталу на зміцнення економічної системи держави. Крім прямих впливів оборонних витрат на економіку, існують також опосередковані, зокрема забруднення довкілля унаслідок військової діяльності.

Оборонні витрати також впливають на економічне зростання з боку попиту. За відсут-

ності обмежень у виробничих можливостях господарського комплексу держави зростання оборонних витрат могло б підвищити сукупний попит, сприяючи таким чином реальному випуску продукції та економічному зростанню. Але у разі існування обмежень у виробничих можливостях зростання витрат на оборону може стати поштовхом до інфляційних процесів.

Для нейтралізації негативного впливу оборонних витрат на сукупний попит можуть бути застосовані три механізми економічної політики:

перший, найпростіший – передбачає трансформацію скорочених оборонних витрат в інші форми державних витрат;

другий – полягає у супроводженні процесу скорочення оборонних витрат відповідним зменшенням величини податків, що стимулюватиме зростання витрат споживачів цивільної сфери;

третій – полягає в тому, що вивільнені з оборонної сфери фінансові ресурси використовуються на зменшення дефіциту державного бюджету, внаслідок чого знижується ставка процента по кредитах і, відповідно, зростають інвестиційні витрати приватних суб'єктів господарювання.

Аналізуючи вплив оборонних витрат на економічне зростання, не можна обминути проблему визначення взаємозв'язку між «гонкою озброєнь» і розвитком економіки. Економічний розвиток виступає ендегенним елементом відносно моделі взаємовідносин між державами світу у вигляді «гонки озброєнь». Адже від існуючого розподілу ресурсів залежать майбутні виробничі можливості економіки держави. Виходячи з цих міркувань, можна оцінити здатність країни вступати у війну чи продовжувати поточні воєнні дії.

Аналіз моделі «гонки озброєнь» дає підстави зробити кілька висновків.

По-перше, з країн, що протистоять одна одній, міцніші економічні та воєнні позиції (за інших рівних умов) має та країна, яка забезпечує більш широке постачання передових оборонних технологій у цивільний сектор економіки, тобто вплив величини оборонних витрат перебуває у прямій залежності від відносної продуктивності НТП в обох секторах економіки – і цивільному, і оборонному. Зокрема, якщо скорочується відносна величина рівня НТП у воєнному секторі, то зменшення величини оборонних витрат сприятиме загальному економічному зростанню держави.

По-друге, держава, яка володіє більш якісними ОВТ, може випередити країну-суперницю у довготерміновому плані за умови рівних позицій у ресурсах та показниках економічного розвитку держави.

По-третє, розвиток у країні військових технологій, призначених для застосування в наступальних діях, значно збільшує витрати цієї країни на військові потреби, а отже, заважає її економічному зростанню. Якщо навіть незначне збільшення оборонного тягаря триває довго, то це призводить до серйозних негативних наслідків в економіці країни. Прикладом такої ситуації виступає СРСР, однією з основних причин розпаду якого були саме надмірні військові витрати упродовж тривалого часу.

У період «холодної війни» зовнішня політика, яку проводили провідні держави світу, стимулювала збільшення оборонних витрат, масштабний розвиток ВПК, політизацію збройних сил. Підготовка до війни виступала інструментом урегулювання суперечностей, які виникали. Витрати такої політики були надто великими, особливо для країн, що розвивалися.

Як показали реальні події у світі, помилковим і необачним є міркування, що кінець «холодної війни» – початок ери довічного мирного співіснування світової спільноти. На жаль, лише змінився характер можливого воєнного конфлікту – зникла загроза термоядерної війни, але виникла загроза багатьох локальних конфліктів. І хоч мирні дивіденди слід використати в цілях внутрішнього розквіту держави, проте повне переведення ресурсів з військових потреб на мирне використання є передчасним. Про обґрунтованість цього висновку свідчить той факт, що індустриальні країни світу на чолі із США, Китай, Франція та Росія у найближчому майбутньому, напевно, не припинять практику запровадження ними миру в міжнародному масштабі силовими методами, яка ними безпідставно, а головне – безкарно, неодноразово застосовувалась останнім часом.

Позитивно впливають воєнні витрати в умовах застою економіки, створюючи ефективний попит. У рамках Кейнсіанської моделі макроекономічного аналізу державні витрати на товари та послуги, включаючи воєнні витрати, є важливим чинником, що визначає обсяг випуску продукції і рівень інфляції.

1. Benoit E. Growth and Defense in Developing Countries. *Economic Development and Cultural Change*. 1978. Vol. 26. P. 277.

2. Kennedy Paul. *The Rise and Fall of Great Powers*. New-York: Random House, 1987. 240 p.

3. Melman Seymour. *The Permanent War Economy*. New-York: Simon & Schuster, 1985. 320 p.

4. Мунтян В.І. *Економічна безпека України: монографія*. Київ, 1999. 464 с.

Плаксюк Інна Юрївна
аспірант Науково-дослідного інституту
вивчення проблем злочинності
імені академіка В.В. Сташиса
НАПрН України

БЕЗПЕКА ПРОДУКЦІЇ ЯК СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

В умовах незалежності України, становлення країни як демократичної держави, намагання бути повноправним членом Європейського Союзу загроза різноманітних небезпек має найбільшу актуальність, саме тому проблема забезпечення національної безпеки є актуальною, а її розв'язання визначається необхідністю володіти єдиною системою знань про національну безпеку, ефективною методикою визначення її структурних елементів, а також методологічних засад для аналізу, оцінки, попередження, прийняття рішень у сфері управління національною економікою.

Відповідно до ст. 3 Конституції України, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку визнано найвищою соціальною цінністю [1]. Отже, безпека продукції, як запорука безпеки життя і здоров'я людини, передбачена на рівні держави. У найзагальнішому розумінні безпеку визначають як стан захищеності від будь-чого.

Саме поняття «безпека» походить від латинського слова *securitas*, що перекладається як без турботи, страху. В Оксфордському тлумачному словнику безпеку інтерпретують як свободу чи захист від небезпеки чи тривоги; заходи, вжиті для гарантування безпеки країни, особи, цінності [12].

У нормативно-правових актах України відображено основні поняття та визначення, пов'язані з безпекою особистості, суспільства і держави. Відповідно до Закону України "Про національну безпеку України", національна безпека України – захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз [2].

Національна безпека будь-якої держави – це системна категорія права, політичної економії та політології, тісно пов'язана з категоріями територіальної єдності та недоторканності, агресії та примусу, економічної незалежності та економічного суверенітету тощо, тобто це здатність держави ефективно протидіяти впливу наявних чи потенційних загроз її існуванню і незалежному розвитку [11, с. 387].

Забезпечення національної безпеки за рахунок економічного зростання досягається шляхом розвитку програм імпортозаміщення, реалізацію інноваційних проєктів, результатом яких стає безпечна та конкурентоспроможна на ринку продукція, формування національної інноваційної системи, підвищення продуктивності праці, освоєння нових ресурсних джерел, модернізації пріоритетних секторів національної економіки, вдосконалення банківської системи і фінансового сектора.

В економічній енциклопедії безпека продукції визначається як сукупність споживчих властивостей продукції, які не загрожують безпеці життя людини та її майну. При цьому формою вияву безпеки продукції є встановлений на неї державний стандарт [7]. Разом з тим в юридичній енциклопедії безпека продукції зазвичай визначається як властивість продукції, що забезпечує безпечне для життя, здоров'я або майна громадян використання придбаної продукції або її зберігання протягом встановленого терміну придатності. Безпечною вважається продукція, на яку встановлено державний стандарт, що містить вимоги до забезпечення безпеки життя, здоров'я або майна громадян, охорони навколишнього середовища [10].

У Законі України «Про захист прав споживачів» під безпекою продукції розуміється відсутність будь-якого ризику для життя, здоров'я, майна споживача і навколишнього природного середовища при звичайних умовах використання, зберігання, транспортування, виготовлення й утилізації продукції. Право споживача на безпеку продукції (товарів, послуг) закріплено у ст. 14 Закону України «Про захист прав споживачів»: споживач має право на те, щоб продукція за звичайних умов її використання, зберігання і транспортування була безпечною для його життя, здоров'я, навколишнього природного середовища, а також не завдавала шкоди його майну [3]. При створенні нового товару розробник повинен подати технічну документацію відповідному органу для проведення державної експертизи на його відповідність вимогам щодо безпеки для життя, здоров'я і майна споживачів, а також навколишнього природного середовища. Виробник товару повинен інформувати споживача про можливий ризик і про безпечне використання продукції за допомогою прийнятих загальновідомих у міжнародній практиці позначень [6].

Відповідно до ст. 4 Закону України «Про загальну безпечність нехарчової продукції»,

визначено загальну вимогу до безпечності продукції. Так, виробники зобов'язані вводити в обіг лише безпечну продукцію. Норми цього закону передбачають напрямки доведення безпечності продукції, серед яких можна назвати: відповідність встановленим вимогам, висновкам органу державного ринкового нагляду, відповідність національним стандартам, що гармонізовані з європейськими стандартами [4]. При цьому контроль за додержанням вимог нормативно-правових актів України щодо безпеки продукції покладено на національний орган стандартизації. Згідно із Законом України “Про стандартизацію”, функції національного органу стандартизації виконує державне підприємство “Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості” [5].

У науковій літературі [9, с. 389] виділяють три важливі складники економічної безпеки: економічну незалежність, стійкість і стабільність національної економіки, здатність до саморозвитку і прогресу, які, на нашу думку, мають підтримуватися за рахунок високої продуктивності праці і капіталу, високої ефективності виробництва національного продукту, високого рівня якості продукції та послуг, їх конкурентоспроможності на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Продукція, на яку в державних стандартах та в інших нормативно-технічних документах є вимоги до безпеки для здоров'я і життя населення, підлягає обов'язковій сертифікації. До товарів, продукції, сировини, що імпортуються в Україну, застосовуються вимоги до їх безпеки для здоров'я і життя людини, а також до процедур контролю, експертиз, надання дозволів, установлення санітарно-епідеміологічних нормативів, регламентів аналогічно тим вимогам, що застосовуються до відповідних товарів, продукції, сировини, які вироблені в Україні.

Законодавцем встановлено визначення безпеки продукції як відсутність ризику (можливості виникнення негативного впливу та імовірні масштаби його наслідків протягом певного періоду часу) у складі, пакуванні, умовах збирання, установки та догляду. Відповідно до європейських норм, важливим у визначенні поняття «безпечна продукція» є наслідки спільного використання цієї продукції з іншою, а також категорій споживачів, що можуть наражати себе на небезпеку при її використанні, інформування споживачів про попередні пункти та будь-які вказівки щодо використання чи знищення. Можна виділити такі види безпеки (або небезпеки) інноваційної продукції: санітарно-епідеміологічна, біологічна, радіаційна, екологічна тощо [8, с. 29].

Таким чином, одним із найважливіших завдань, які стоять перед нашою державою, є створення надійної системи забезпечення безпеки продукції як складової частини системи гарантування національної безпеки України. Забезпечення гарантій безпеки продукції передбачено чинним законодавством України, зокрема Конституцією України, низкою Законів України.

Державні органи країни як гарант захисту національних інтересів повинні досліджувати як реальні, так і перспективні загрози безпеці продукції та врегульовувати механізм її захисту для забезпечення розвитку соціально орієнтованої національної економіки. Тому встановлені засоби і шляхи забезпечення національної безпеки України повинні обумовлюватися пріоритетністю національних інтересів, важливістю своєчасних заходів, відповідних характеру і масштабу загроз цим інтересам, і мають ґрунтуватися на правових засадах.

Державна політика національної безпеки в економічній сфері повинна передбачати забезпечення умов для сталого економічного зростання та підвищення конкурентоспроможності національної економіки й врегульовувати захист внутрішнього ринку від недоброякісного імпорту – поставок продукції, яка може завдавати шкоди національним виробникам, здоров'ю людей та навколишньому природному середовищу та ін. Основним механізмом забезпечення безпеки продукції є недопущення надходження в обіг товарів, які є небезпечними, або безпечність яких не підтверджена, а також запобігання нанесення шкоди споживачам товарами, що вже реалізуються.

Вищенаведене дозволяє зазначити такі висновки:

- по-перше, безпека продукції є органічною складовою національної безпеки держави, що підтверджується розвитком держави та суспільства і має забезпечуватися виваженою й ефективною державною політикою;

- по-друге, пріоритетними цілями політики безпеки продукції України мають стати: ліквідація негативного впливу виробництва продукції на природне середовище та створення сприятливого для життя і здоров'я людини середовища й дотримання законів розвитку раціонального користування ресурсами;

- по-третє, впровадження політики безпеки продукції має засновуватися на принципах політико-правових пріоритетів безпечності виробничої діяльності, збалансування та взаємного доповнення національних та регіональних пріоритетів, науково-технічного обґрунтування, громадського контролю, які передбачають ефективність планування у цій сфері та перспективність політики забезпечення безпеки продукції в державі загалом.

Забезпечення безпеки продукції здійснюється за допомогою відповідних заходів державного впливу: впровадження науково обґрунтованих нормативів безпечності продукції; впровадження у виробництво екологічно безпечних технологій; профілактика неконтрольованого ввезення в Україну екологічно небезпечних продукції та технологій, речовин та матеріалів. На сьогоднішній день безпека продукції є важливою складовою національної безпеки та може бути вирішена виключно у разі комплексного застосування заходів екологічного, економічного та правового характеру. Ефективна реалізація цих заходів має велике значення для стабілізації економічної та екологічної ситуації в Україні, а також оптимізації державної політики держави у сучасних умовах.

1. Конституція України: прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30.
2. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.
3. Про захист прав споживачів: Закон України 12 травня 1991 року № 1023-XII. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 30. Ст. 379.
4. Про загальну безпечність нехарчової продукції: Закон України від 2 грудня 2010 року № 2736-УІ. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 22. Ст. 145.
5. Про стандартизацію: Закон України від 5 червня 2014 року №1315-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 31. Ст. 1058.
6. Александров М.С. Адміністративно-правове забезпечення безпеки промислової продукції в Україні // Науково-практична Інтернет-конференція 28.02.2018. Секція № 2. URL: <http://www.legalactivity.com.ua>
7. Економічна енциклопедія: у 3 т. Т. 1. / редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. Київ: Видавничий центр "Академія", 2000. 864 с.
8. Кузьміна М. М. Правове регулювання безпеки інноваційної продукції // Актуальні питання інноваційного розвитку: науково-практ. журнал. 2012. № 2. С. 29–34.
9. Національна економіка: підручник / за ред. проф., к. е. н. П.В. Круша; 3-тє вид. Київ: Каравела, 2014. 428 с.
10. Тихомирова Л.В., Тихомиров М.Ю. Юридическая энциклопедия / под общ. ред. М.Ю. Тихомирова. 6-е изд., доп. и перераб. Москва: Изд. Тихомирова М. Ю., 2012. 1088 с.
11. Цвігун Т.В. Економічна безпека в системі національної безпеки України // Мукачівський державний університет. Економіка і суспільство. 2017. № 11. С. 150–154.
12. Oxford Advanced Learner's Dictionary. Oxford, 1995. P. 1062.

Смирнов Андрей

ад'юнкт
научно-педагогического факультета
Академии МВД Республики Беларусь

КОНСТИТУЦИОННОЕ ПРАВО НА ОСУЩЕСТВЛЕНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ И ЭКОНОМИЧЕСКАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ ГОСУДАРСТВА

Республика Беларусь, согласно Конституции Республики Беларусь, (Конституция) является демократическим социальным правовым государством. В Республике Беларусь, как правовом социальном государстве, осуществляется процесс создания условий и механизмов правовой обеспеченности и безопасности конституционной экономики. В соответствии со ст. 13 Конституции, ее важнейшими составляющими являются предоставление государством всем равных прав для осуществления хозяйственной и иной деятельности, кроме запрещенной законом (ч. 2), а также гарантирование государством всем равных возможностей свободного использования способностей и имущества для предпринимательской и иной не запрещенной законом экономической деятельности (ч. 4).

В Концепции национальной безопасности Республики Беларусь, утвержденной Указом Президента Республики Беларусь № 575 от 09.11.2010 (Концепция), устойчивое экономическое развитие и высокая конкурентоспособность белорусской экономики названы в числе стратегических национальных интересов наряду с достижением высокого уровня жизни граждан, соблюдением их конституционных прав и свобод.

Кроме того, программа социально-экономического развития Республики Беларусь на 2016–2020 годы, утвержденная Указом Президента Республики Беларусь № 466 от 15.12.2016, закрепляет необходимость обеспечения экономического роста посредством совершенствования структуры экономики, развития её частного сектора, повышения эффективности государственного управления. В связи с этим Президент Республики Беларусь

отмечает, что в республике «на принципиально иной уровень вышли экономические отношения... Необходимо формировать атмосферу нового бизнес-климата на основе деловых отношений и взаимного доверия. Чем сложнее внешняя обстановка, тем более сложным и четким должно быть взаимодействие всех элементов и субъектов экономической жизни государства» [1].

В связи с этим усилия государства должны быть направлены на создание благоприятных условий для экономической деятельности как фактора устойчивого социально-экономического развития республики и на обеспечение оптимизации вмешательства государства в регулирование экономических отношений. По мнению автора, это будет способствовать обеспечению экономической безопасности и национальной безопасности государства.

С этих позиций с целью определения особенностей соотношения права на осуществление экономической деятельности и экономической безопасности государства считаем целесообразным обратиться к определению понятия «безопасность». «Безопасность» является сложной, многоуровневой системой, которая по сферам функционирования ее основных объектов включает в себя несколько видов: военную, социально-политическую, информационную и др. В их числе первой среди равных предстает экономическая безопасность, которая характеризуется как комплексная экономико-правовая категория и является неразрывной составной частью национальной безопасности. Это превращает экономическую безопасность в относительно самостоятельное явление, учет которого совершенно необходим при принятии руководством государств важнейших социально-экономических и военно-политических решений [2, с. 4].

Согласно Концепции, под национальной безопасностью понимается состояние защищенности национальных интересов Республики Беларусь от внутренних и внешних угроз, а под экономической безопасностью – состояние экономики, при котором гарантированно обеспечивается защищенность национальных интересов Республики Беларусь от внутренних и внешних угроз. Такими интересами определены экономические интересы личности, общества и государства (п. 4 Концепции), которые по своей природе различны, что обуславливает возникновение, на наш взгляд, противоречий и конфликтов.

Известно, что взаимодействие интересов личности, общества и государства представляет собой многоуровневую и сложную систему. На уровне интересов личности необходимо их согласование в межличностных отношениях, соблюдение одной личностью прав, свобод и интересов другой личности. В этом же плане должны быть урегулированы отношения личности с обществом и государством. И здесь необходимо взаимное соблюдение интересов [3, с. 30], поиск баланса интересов различных субъектов экономических отношений при определении оснований и условий ограничения их прав и свобод. При этом возможные ограничения должны коррелировать с положением ч. 1 ст. 23 Конституции, согласно которому ограничение прав и свобод личности допускается только в случаях, предусмотренных законом, в интересах национальной безопасности, общественного порядка, защиты нравственности, здоровья населения, прав и свобод других лиц.

Более того, государство, как субъект обеспечения национальной и, в частности, экономической безопасности, обязано осуществлять регулирование экономической деятельности в интересах человека и общества, обеспечивать направление и координацию государственной и частной экономической деятельности в социальных целях (ч. 5 ст. 13 Конституции) и принимать все доступные ему меры для создания внутреннего и международного порядка, необходимого для полного осуществления прав и свобод граждан Республики Беларусь, предусмотренных Конституцией (ч. 1 ст. 59 Конституции).

В научной литературе приводятся критерии создания эффективной системы национальной безопасности, к числу которых относят: тесное взаимодействие личности, общества и государства; создание антимонопольных механизмов, препятствующих сосредоточению властных полномочий в каком-либо одном звене или институте; верховенство и прямое действие конституционного закона; соответствие внутреннего законодательства общепризнанным принципам международного права [4, с. 118; 5, с. 6].

С учетом изложенного считаем возможным резюмировать, что действенная система экономической безопасности возможна при наличии роста национальной экономики, который обеспечивается путем создания благоприятных условий для осуществления экономической деятельности и оптимизации вмешательства государства в регулирование экономических отношений, тем более что данные направления закреплены в самом тексте Основного Закона и принятых (изданных) в развитие ее положений законодательных актах в сфере экономики.

Изложенное указывает на необходимость разработки и принятия эффективного правового регулирования экономических отношений, защиту экономических прав субъектов такой деятельности, поскольку достижение целей устойчивого экономического развития

страны напрямую зависит от степени вовлеченности различных субъектов в осуществление экономической деятельности.

Полагаем, изложенный вывод находит свое подтверждение при обращении к национальной практике конституционного контроля. Так, Конституционный Суд Республики Беларусь в своих правовых позициях отмечает, что в процессе правового обеспечения экономических отношений на современном этапе следует исходить из того, что «стабильное и динамичное развитие базируется на фундаментальных конституционных положениях о предоставлении всем равных прав для осуществления хозяйственной и иной деятельности, гарантиях равной защиты, равных возможностей свободного использования способностей и имущества для предпринимательской и иной экономической деятельности и предполагает обязанность законодателя выработать на конституционной основе понятный и эффективный правовой механизм для субъектов экономических отношений» [6].

Примером подобной демократизации экономических отношений, на наш взгляд, является издание декрета Президента Республики Беларусь от 23.11.2017 № 7 «О развитии предпринимательства», который позволил усовершенствовать правовые основы реализации субъектами права на осуществление экономической деятельности и обеспечить стимулирующее развитие различных направлений экономической активности.

Таким образом, обеспечение интересов национальной безопасности в экономической сфере предполагает сегодня не только концентрацию усилий государства на повышении конкурентоспособности белорусской экономики на основе ее структурной перестройки, устойчивого инновационного развития, модернизации экономических отношений и других (п. 10 Концепции), но и на создании системы гарантий реализации конституционного права на осуществление экономической деятельности. Подобная направленность деятельности государственных органов, по мнению автора, в полной мере соответствует природе социального правового государства Республики Беларусь и значимости правового обеспечения конституционной экономики.

---

1. Послание Президента Республики Беларусь А.Г. Лукашенко белорусскому народу и Национальному собранию Республики Беларусь от 24 апр. 2018 г. // КонсультантПлюс. Беларусь / ООО «ЮрСпектр», Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. Минск, 2019.

2. Вишневецкий А.А. Особенности функционирования административно-правового механизма обеспечения экономической безопасности Республики Беларусь. Минск: Академия МВД, 2015. 294 с.

3. Национальная безопасность Республики Беларусь. Современное состояние и перспективы: монография / под ред. М.В. Мясниковича, В.В. Пузикова. Минск: Экономика и право, 2003. 451 с.

4. Левин И.Б. Гражданское общество на Западе и в России. *Полис*. 1996. № 5. С. 107–119.

5. Тихиня В.Г. Глобализация и тенденции развития правовой системы Республики Беларусь: методологические ориентиры юридической науки. *Сац.-экан. і прававыя даслед.* 2008. № 1. С. 4–12.

6. О состоянии конституционной законности в Республике Беларусь в 2015 году: решение Конст. Суда Респ. Беларусь 20 янв. 2016 г. № Р-1028/2016 // КонсультантПлюс. Беларусь / ООО «ЮрСпектр», Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. Минск, 2019.

РОЗВИТОК ПРИВАТНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН У КОНТЕКСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Юнін Олександр Сергійович
професор кафедри
цивільного права та процесу,
доктор юридичних наук, доцент

Журавель Валерія Віталіївна
курсант факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВА СПОЖИВАЧІВ НА ОТРИМАННЯ ПРОДУКЦІЇ НАЛЕЖНОЇ ЯКОСТІ

Кожного дня людина вступає у цивільні правовідносини. Частіш за все це відносини купівлі-продажу, відносини з приводу надання послуг, в яких громадянин виступає як споживач продукції, товарів та послуг. Однак сьогодні, на жаль, стало прикрою закономірністю все більше поширення порушень прав споживачів. Підставою для цього, як вказує М.М. Медончак, є насичення українського споживчого ринку в умовах кризи в економіці та фінансовій системі недоброякісною продукцією, що вимагає запровадження жорсткого механізму державного контролю та нагляду [5].

Незважаючи на те, що український Закон «Про захист прав споживачів» був прийнятий одним з перших із країн пострадянського простору, однак його дія не завжди є ефективною, адже дуже часто споживачі стикаються з байдужим та невідповідальним ставленням продавців до виконання своїх обов'язків з надання товарів належної якості. У той же час юридична обізнаність споживачів в Україні має дуже низький рівень. На жаль, майже ніхто з громадян не цікавиться змістом законодавства в цілому та щодо захисту прав споживачів, зокрема для відстоювання власних інтересів у разі їх порушення з боку продавців. Саме тому висвітлення проблемних аспектів захисту прав споживачів в Україні, аналіз законодавства, яке регулює ці відносини, є актуальним питанням сьогодення.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про захист прав споживачів» належна якість товару, роботи або послуги – властивість продукції, яка відповідає вимогам, встановленим для цієї категорії продукції у нормативно-правових актах і нормативних документах, та умовам договору з споживачем. У ст. 6 Закону міститься перелік обов'язків продавця, що стосуються належної якості продукції: продавець (виробник, виконавець) зобов'язаний передати споживачеві продукцію належної якості, а також надати інформацію про цю продукцію, продавець (виробник, виконавець) на вимогу споживача зобов'язаний надати йому документи, які підтверджують належну якість продукції [6].

Якщо ж споживач (покупець) все ж таки придбав продукцію неналежної якості, то відповідно до ст. 8 Закону України «Про захист прав споживачів», споживач має право вимагати: пропорційного зменшення ціни; безоплатного усунення недоліків товару в розумний строк; відшкодування витрат на усунення недоліків товару.

У разі виявлення протягом встановленого гарантійного строку істотних недоліків, які виникли з вини виробника товару (продавця, виконавця), або фальсифікації товару, підтверджених за необхідності висновком експертизи, споживач, в порядку та у строки, що встановлені законодавством і на підставі обов'язкових для сторін правил чи договору, має право за своїм вибором вимагати від продавця або виробника: розірвання договору та повернення сплаченої за товар грошової суми; вимагати заміни товару на такий же товар або на аналогічний, з числа наявних у продавця (виробника), товар [6].

Вищезазначені вимоги споживач на свій вибір висуває до продавця за місцем купівлі-продажу товару, виготовлювачеві або уповноваженим ними представникам за місцеперебуванням споживача. Продавець, виготовлювач (представник) зобов'язані прийняти товар неналежної якості й задовольнити вимоги споживача [6; 8].

Тобто за Законом України «Про захист прав споживачів» покупець має всі шанси отримати інформацію про продукцію та її якість, а разом з тим і саму продукцію належної якості. Держава (через Закон України «Про захист прав споживачів») регулює відносини

купівлі-продажу, а також охороняє інтереси громадянина, який все ж таки натрапив на продукцію неналежної якості.

За статистикою, з початку 2017 року в Україні оштрафувано 895 правопорушників прав споживачів. Як вказує директор Департаменту захисту споживачів Держпродспоживслужби України Олексій Квасницький, за результатами перевірок до адміністративної відповідальності притягувалися 895 правопорушників, оштрафованих на 126,76 тис. гривень, з яких в добровільному порядку оплачено 111 тис. гривень. Крім цього, до відповідальності, передбаченої Законом України «Про захист прав споживачів», було притягнуто 381 суб'єкта господарювання з накладанням адміністративно-господарських санкцій на суму більше 3,4 млн. гривень, з яких добровільно оплачено 262,9 тис. гривень [1].

Основними порушеннями у сфері захисту прав споживачів, за словами О. Квасницького, є: відсутність своєчасної та повної інформації про продукцію (66%); реалізація товару, строк придатності якого минув (27%); відмова споживачу у реалізації його прав, установлених Законом України «Про захист прав споживачів», при придбанні неякісного товару, наданні послуг (4,3%) [2].

Таким чином, можна дійти висновку що захист прав споживачів є беззаперечно дуже важливим для кожної правової держави. Однак, незважаючи на те, що законодавство України надає споживачам достатньо велику кількість прав стосовно захисту своїх прав на отримання продукції належної якості, здійснення таких прав для споживача наразі є вкрай проблематичним. Саме тому, зважаючи на те, що держава в особі уповноважених органів повинна приділяти особливу увагу здоров'ю та інтересам громадян, вдосконалення чинного законодавства, створення ефективного механізму реалізації прав споживачів стають нагальною потребою сьогодення та потребують негайного вирішення.

1. В Госпродпотребслужбе назвали статистику по нарушениям прав потребителей с начала 2017. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/gosprodpotrebsluzhbe-nazvali-statistiku-narusheniyam.html>.

2. Визначено основні порушення у сфері захисту прав споживачів. URL: <http://yur-gazeta.com/golovna/viznachenno-osnovni-porushennya-u-sferi-zahistu-prav-spozhyvachiv.html>.

3. Єгоричева О.Ю. Цивільно-правова відповідальність за продаж споживачам товарів неналежної якості: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право». К., 2014.

4. Кузьміна М. Визначення поняття «якість продукції» та критерії її оцінки. *Підприємництво, господарство і право*. 2007. № 12.

5. Медончак М.М. Сучасний стан споживача України в умовах кризи. URL: <http://intkonf.org/medonchak-mm-suchasnyy-stand-spozhyvacha-ukrayini-v-umovah-kryzi/>.

6. Про захист прав споживачів: Закон України від 12 травня 1991 року № 1023-XII (у редакції від 1 січня 2005 року). *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 30.

7. Про схвалення Концепції державної політики у сфері захисту прав споживачів на період до 2020 року: Проект Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 червня 2016 р. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/Print?lang=uk-UA&id=3e458921--0ee7ca761379>.

8. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV (із змінами і доповненнями). Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

Золотухіна Лілія Олександрівна
завідувач кафедри
цивільно-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВОВА ПРИРОДА ВИХІДНОЇ ДОПОМОГИ ЯК ГАРАНТІЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ПРАЦІВНИКІВ ПРИ ПРИПИНЕННІ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ

Вихідна допомога – невід'ємний атрибут сучасного порядку розірвання трудового договору. Однак вихідна допомога достатньо рідко стає самостійним предметом дослідження наших вчених-трудоуників. Водночас актуальність питання вихідної допомоги у трудовому праві наявна і визначається, зокрема: 1) неоднозначним розумінням правової природи вихідної допомоги; 2) відомим потенціалом вихідної допомоги як правового засобу підтримки працівників, що звільняються; 3) наявністю низки проблем чинного та перспективного правового регулювання відносин, пов'язаних із виплатою вихідної допомоги.

В українській науці трудового права вихідну допомогу відносять, як правило, або до

гарантійних, або до компенсаційних виплат. М. І. Іншин відносить вихідну допомогу до компенсаційних виплат: «...компенсаційними виплатами роботодавець відшкодовує працівнику: ... в) ускладнення в економічному становищі працівника у визначених випадках припинення трудового договору (вихідна допомога)» [1; с. 319]. Не погоджується із компенсаційним характером вихідної допомоги О. Є. Сонін, на думку якого, «вихідна допомога, що виплачується при звільненні на підставах, передбачених статтями 36 і 40 КЗпП, за своїм змістом призначена для збереження за працівником рівня прибутків на строк, визначений законодавством. Ця виплата в науці трудового права визнається гарантійною» [2, с. 101–102].

Відповідно до ч. 1 ст. 246 проекту ТК України, «гарантійні виплати – виплати, що здійснюються роботодавцем за періоди, коли працівник з підстав, визначених законом, угодою, колективним чи трудовим договором, не працював, з метою збереження доходів такого працівника. До гарантійних належать також грошова виплата за невикористану відпустку або її частину і вихідна допомога». Як видно, текстуально норма сформульована таким чином, що законодавець ніби не вважає вихідну допомогу гарантійною виплатою, а лише прирівнює вихідну допомогу до гарантійної виплати. Це має сенс, оскільки вихідна допомога дійсно не має тих ознак, що сформульовані законодавцем у визначенні гарантійних виплат. Це, однак, не скасовує того, що вихідна допомога як така цілком може бути віднесена до числа трудо-правових гарантій.

Визнати вихідну допомогу «мірою відповідальності» навряд чи можна. По-перше, виходить, що в одних випадках одне і те саме правове явище буде мірою відповідальності, а в інших (наприклад, виплата вихідної допомоги при звільненні за ч. 1 ст. 40 КЗпП України) – ні. По-друге, не всі наслідки правопорушення слід кваліфікувати як юридичну відповідальність. Виплата вихідної допомоги безпосереднім причинним зв'язком вигляду «юридичний факт – правовідносини» не пов'язана із порушенням власником або уповноваженим ним органом законодавства про працю, колективного або трудового договору. Підставою виплати вихідної допомоги є саме звільнення працівника за певною підставою, а не порушення законодавства роботодавцем. Також слід погодитися із міркуваннями В. М. Божка, який зазначає, що «хоча виплата такої вихідної допомоги пов'язана також із невиконанням зобов'язань за колективно-договірним регулюванням заробітної плати, в нас немає достатніх підстав для того, щоб віднести її саме до матеріальної відповідальності роботодавця. Адже підставою виплати такої допомоги є формальний склад правопорушення, коли важливе порушення колективного договору, яке може мати місце і без завдання шкоди. Таким чином, законодавець не взаємообумовлює виплату допомоги із завданням шкоди, виною роботодавця, а, отже, немає підстав для матеріальної відповідальності» [3, с. 153].

Враховуючи, що до вихідної допомоги виявляються незастосовними класичні визначення гарантійних виплат та компенсаційних виплат, вбачається два можливі варіанти вирішення питання про правову природу вихідної допомоги: 1) певна модифікація змісту понять «гарантійні виплати» або «компенсаційні виплати» з тим, щоб вони враховували включення до їх обсягу вихідної допомоги. Більш імовірною у цьому випадку видається можливість «включити» вихідні допомоги до компенсаційних виплат, визначивши останні як виплати, встановлені для відшкодування працівнику не лише витрат, пов'язаних з виконанням ним трудових чи інших обов'язків, тобто з існуванням трудових відносин, але і з припиненням трудових відносин. Проблема тут вбачається в тому, що «традиційні» різновиди компенсаційних виплат, а точніше їх розміри, як правило, піддаються більш-менш адекватній оцінці, як і понесені працівником у зв'язку із виконанням трудових обов'язків витрати; а потенційні «втрати» працівника від припинення трудових відносин передбачити практично неможливо; 2) формулювання висновку про те, що вихідна допомога за своєю суттю, природою не належить ні до компенсаційних, ні до гарантійних виплат і є виплатою особливого роду, *sui generis*. Останній варіант видається нам більш прийнятним.

Вихідну допомогу, таким чином, можна визначити як особливого роду грошову виплату, яка не пов'язана із іншими видами розрахунку при звільненні, і виплачується працівникові в розмірі та порядку, визначених законом та колективним договором, у зв'язку із розірванням трудового договору на окремих підставах, визначених законом. Зайвими є намагання в якості ознаки вихідної допомоги навести якесь обмежене коло підстав розірвання трудового договору, за яких вихідна допомога підлягає виплаті. Наприклад, Д. О. Карпенко вказує, що вихідна допомога виплачується у разі припинення трудового договору не з вини працівника [4, с. 102]. Таке уточнення загалом не суперечить сучасному вітчизняному регулюванню відносин щодо вихідної допомоги, якщо «вину працівника» розуміти як суто юридичну категорію. Однак, якщо звернутися до світового досвіду, то непоодинокими є випадки, коли вихідна допомога передбачається і у випадках, коли звільнення пов'язано із винними діями працівника. Більше того, сучасний стан трудо-правового

регулювання правовідносин щодо вихідної допомоги в Україні, який дійсно характеризується тим, що в усіх випадках розірвання трудового договору на підставі винних дій працівника виплата вихідної допомоги не передбачена, не відповідає положенням Конвенції МОП № 158 про припинення трудових відносин з ініціативи роботодавця (ратифікована Україною в 1994 р.), параграф 3 статті 12 якої допускає позбавлення права на вихідну допомогу або аналогічні виплати лише у разі звільнення за серйозну провину.

Зарубіжна наука при визначенні правової природи вихідної допомоги враховує не лише її правовий зміст, а також і соціально-економічний. Як зазначає І. Я. Кисельов, «юридична природа вихідної допомоги при звільненні викликає спори. Одні юристи доводять, що це різновид відкладених виплат, свого роду створена працівником його частка у власності підприємства, яка зростає разом із збільшенням трудового стажу. Інші стверджують, що вихідна допомога – це компенсація за шкоду, завдану звільненням, всього лише засіб захисту життєвого рівня працівника, який допомагає йому протриматися певний час без роботи» [5, с. 159–160]. Практичне втілення цих двох підходів означатиме запровадження зв'язку розміру вихідної допомоги передусім із стажем роботи працівника у даного роботодавця (для першого підходу) або із підставами та обставинами звільнення та особою працівника (для другого підходу). Чинне трудове законодавство України відображає, скоріше, другий підхід, диференціюючи розмір вихідної допомоги залежно від підстави припинення трудового договору. Конвенція МОП № 158, навпаки, більше втілює перший підхід, передбачаючи, що розмір вихідної допомоги або аналогічних виплат «залежить, зокрема, від стажу роботи й розміру заробітної плати» (пункт а) параграфу 1 статті 12).

Варто позитивно оцінити новели у сфері вихідної допомоги, які передбачені проектом ТК України: 1) диференціація розміру вихідної допомоги при звільненні у зв'язку із скороченням залежно від стажу роботи працівника в даного роботодавця; 2) започаткування виплати вихідної допомоги в розмірі середньомісячного заробітку у разі розірвання трудового договору: на підставі нез'явлення працівника на роботу більш як чотирьох місяців внаслідок тимчасової непрацездатності; у разі порушення правил прийняття на роботу не з вини працівника; у зв'язку із поновленням на роботі працівника, який раніше виконував цю роботу 3) встановлення можливості передбачити в трудовому або колективному договорі виплату вихідної допомоги при звільненні з інших, не передбачених законом, підстав, а також підвищення розмірів вихідної допомоги.

Таким чином, вихідна допомога за своєю суттю не належить ні до компенсаційних, ні до гарантійних виплат і є виплатою особливого роду, *sui generis*. Чинне та, на жаль, перспективне правове регулювання відносин щодо вихідної допомоги в Україні не цілком відповідають положенням Конвенції МОП № 158 про припинення трудових відносин з ініціативи роботодавця.

1. Трудове право: підручник / М.І. Іншин, В.Л. Костюк та ін.; за ред. проф. М.І. Іншина. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 600 с.

2. Сонін О.Є. Компенсації за трудовим правом України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05. Сімферополь, 2003. 195 с.

3. Божко В.М. Колективно-договірне регулювання заробітної плати: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05. Харків, 2002. 203 с.

4. Карпенко Д. О. Основи трудового права: підручник. Київ: А.С.К., 2003. 258 с.

5. Киселев И. Я. Сравнительное и международное трудовое право: учебник для вузов. Москва: Дело, 1999. 728 с.

Rezvorovych Krystyna Ruslanivna
Head of the Department
of Civil Law and Process
of the Dnipropetrovsk State University
of Internal Affairs, PhD

MECHANISM FOR THE PROTECTION OF HUMAN RIGHTS AS A SUBJECT OF PRIVATE LAW RELATIONS

Private law relations are one of the varieties of legal relations and are characterized by the fact that they freely, independently and solely, in terms of their own needs, dispose of the rights granted and legally conferred. This kind of relations involves the legislative conferring of not a list of rights and responsibilities of a person, but the main thing - the opportunity for the subjects of such relations to peacefully enjoy their own freedom choosing the most rational or appropriate form. Therefore, the

theoretical and methodological content of the protection of human rights of the subjects of private law relations is revealed through its ability to protect own measure of freedom.

According to Art. 1 of the Law of Ukraine “On Private International Law”, ‘private legal relations are relations based on the principles of legal equality, free expression of will, property independence, the subjects of which are natural and legal persons’ [1]. That is, the legal equality of subjects of private law relations should be added to the element of freedom. In this context, it seems practical to point out that legal equality ensures that the person realizes that modus of behaviour during private law relations which depends solely on the internal conviction and the internal motives of the person himself.

Exception can be only tort private law relations, when the will of a person is not required due to acceptance of a certain tort liability. But in general, the nature of private law relations testifies to the fact that a person freely and independently from anyone, at his own discretion and taking his interests into account, enjoys his own rights in the way and to the extent required for the achievement of the main goal which the person outlined while entering into particular relations.

Koverznev V.O. notes that “in relation to the participants in private legal relations, the state holds an equidistant position and essentially refrains from forced and imperative regulation of relations” [2]. This means that the type of relations under analysis is completely exempted from any elements of coercion or subordination of will or imperativeness of the behaviour of the parties to such relations. It should be emphasized that a person’s responsibilities in private legal relations correspondent to the rights arise only if a person welcomes that they arise. Such a structure of private law relations reveals the main content of human rights protection - the limits of its application begin where the freedom to choose a model of human behaviour of a subject of private law relations is restricted.

That is, even if the rights of one subject, and rather the way of their execution, impend the interests of another subject, the protection of his rights does not begin until this subject finds the necessary behaviour model in order to independently avoid the risk of deterioration of his position. The protection of human rights in private legal relations itself takes place through the tools and instruments developed by the legislation, which are determined in each sectoral regulation.

Such measures may include both pre-trial and trial settlement of the dispute and recovery of the violated right. For example, the Civil Code of Ukraine provides for the following possibilities of protection of human rights violated in the process of private law relations of a person: by the court; notary public; state authorities; self-protection [3]. Each method provides a number of sets of tools for protection, but they all are united by the fact that the person must take certain actions to activate one or another mechanism to protect his rights. In other words, the right to protection is also a right, and is therefore exercised by a person at his own discretion and can both be exercised or not exercised.

But attention is paid to the fact that the state is responsible for the protection of human rights, even if people do not seek their protection. This unconditional function of the state is connected with the maintenance of law and order and is one of the elements of the state-citizen relations.

Given this, one can speak of the two forms of a mechanism for the protection of human rights of a subject of private law relations:

- protection of rights initiated by a person independently, as a result of the exercising her right to protection;

- guaranteed protection of human rights by the state as part of observance of law and order.

The first form of the mechanism involves active actions aimed at referring a person to one or another body for the protection of his rights or by taking measures aimed at self-protection. The latter requires special attention, since taking into account the fact that in the private law relations the state takes an observational position in relation to both entities, the question arises whether the state has the obligation to interfere in such relations, provided that the person takes measures aimed at protecting the violated right. And in this case, whether these relations can continue to be considered private law relations. In our opinion, the intervention of the state in order to recover legal equality and independence of the declaration of will of the person in the private law relations is fully justified and appropriate. The reason for this is that private law relations are realized through free expression of will, and therefore all models of such relations without exception cannot be determined, therefore there are certain variations of the forms of exercising of rights by a person. Thus, the state restores the balance of freedoms of subjects of private legal relations.

Concerning the direct obligation of the state to interfere in private law relations in order to protect the rights and interests of one of the subjects of such relations, it should be emphasized that the mechanism of such protection implies the possibility of the state to monitor such relations.

It’s not about control, because control is imperative and direct involvement of the state in private law relations. Instead, monitoring involves constant attention and nanalysis of the situation, but intervention in the situation takes place exclusively provided that the model of private legal

relations goes beyond the scope of equal in rights.

Thus, we can conclude that the mechanism of protecting human rights of a subject of private law relations is an integral element of the modus of legal behaviour of the individual, and its application is determined by the will of the person. Given that the right to protection is a right, it is quite logical that its exercising is an element of discretion in the modus of human behaviour. As for ways of protection of violated rights, domestic legislation, in particular civil law, provides an opportunity to choose the most rational and effective tools of protection, which is also an integral part of the mechanism that is being discussed.

1. Koverznev, V.O. (2013), *The Essence of Private and Public Relations and the Principles of Their Differentiation. Public and Private Law: Problems of Methodology, Theory and Practice*. Kyiv. URL: <http://www.legalactivity.com.ua/index.php> (retrieved: 19.02.2018)

2. On International Private Law: Law of Ukraine No. 2709-IV dated 23.06.2005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15> (retrieved: 17.03.2017).

3. The Civil Code of Ukraine: Code of Ukraine No. 435-IV dated 16.01.2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n119> (retrieved: 18.02.2018)

Савина Инга Викторовна
профессор кафедры
гражданского и трудового права
Академии МВД Республики Беларусь,
кандидат юридических наук, доцент

ОБ УСИЛЕНИИ ИМПЕРАТИВНОГО ВОЗДЕЙСТВИЯ НА ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ИМУЩЕСТВЕННЫХ ПРАВ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ

Республика Беларусь, присоединившись в 1990 году к Конвенции ООН «О правах ребенка», взяла на себя международные обязательства – реформировать национальное законодательство в сфере семьи и детства.

Особое место имущественных прав предопределяет наличие у несовершеннолетнего гражданско-правового статуса, т.е. способности иметь и осуществлять самостоятельно или через своих представителей субъективные гражданские права и обязанности, осуществлять гражданско-правовую защиту своих прав, нести гражданско-правовую ответственность.

Гражданские правоотношения с участием несовершеннолетних, а также соответствующее правовое регулирование обладают спецификой, связанной с их особым статусом, что указывает на необходимость четкой правовой регламентации в этой сфере. В процессе реформирования законодательства должны учитываться интересы несовершеннолетних.

Защита имущественных прав несовершеннолетних, проживающих в семье, осуществляется, главным образом, родителями, усыновителями, опекунами, попечителями и качественно отличается от защиты имущественных прав несовершеннолетних, оставшихся без попечения родителей, в которой центральное место занимает деятельность государственных органов, прежде всего органов опеки и попечительства.

Как показывает анализ отраслевого законодательства и судебной практики, теоретические и практические проблемы обеспечения и защиты имущественных прав несовершеннолетних не находят единообразного решения.

Представляется необходимым изучить систему охраны прав несовершеннолетних, определить состав норм, входящих в институт правового статуса несовершеннолетнего, выявить, насколько урегулированы права несовершеннолетних, особенно имущественные права.

В условиях рыночной экономики особого внимания требуют имущественные права несовершеннолетних. Они вступают в различные гражданские правоотношения: договорные, деликтные, жилищные, наследственные, по созданию и использованию интеллектуальной собственности. Защита имущественных прав несовершеннолетних включает обеспечение сохранности их имущества, охрану их наследственных прав, жилищных прав, интеллектуальной собственности и должна быть направлена на максимальную защиту его прав.

Необходимо оценить с позиций соответствия потребностям современного общества традиционных подходов гражданского законодательства к регламентации имущественных прав несовершеннолетних, в частности право собственности несовершеннолетних, их участие в отдельных гражданско-правовых отношениях, в том числе связанных с творческой деятельностью, в жилищных правоотношениях.

Отсутствие четких ограничений и императивных норм приводит к незаконному изъ-

ятию имущества несовершеннолетних, например, при разделе имущества, истребовании вещи из чужого незаконного владения, ошибочном включении имущества несовершеннолетнего в опись при конфискации.

Реальность и устойчивость придают правовому статусу гарантии, условия, созданные государством и обществом, юридические средства реализации объективных прав несовершеннолетнего. Очевидно, что без создания соответствующих условий права несовершеннолетнего на практике оказываются незащищенными. Примером создания такой системы гарантий является принятие и реализация указанного Декрета, во исполнение которого было принято ряд нормативных правовых актов, которые образовали комплекс правовых норм, объединенных единой направленностью: выстроить систему защиты прав несовершеннолетнего, изъятого из семьи. Создана система государственных органов, ответственных за защиту прав несовершеннолетнего, определены их полномочия и обязанности, порядок взаимодействия. Имущественные права несовершеннолетнего, изъятого из семьи, защищены законодательством, устанавливающим четкие сроки для выполнения государственными органами своих обязанностей. Государством даны правовые гарантии, что несовершеннолетний не останется «на улице» и причитающиеся ему поступления не будут присвоены.

Различные отрасли права, с присущей им спецификой, осуществляют защиту субъективных гражданских прав несовершеннолетних. Защита прав несовершеннолетних объективно выходит за рамки одной отрасли права ввиду многообразия общественных отношений, в которые вступают несовершеннолетние. Среди них в защите имущественных прав несовершеннолетнего гражданское право с присущей ему диспозитивностью занимает центральное место.

Избежать декларативности провозглашаемых основных (статутных) прав и законодательства в сфере детства позволит и создание системы гарантий законности, в том числе юридическая ответственность, которая является показателем социальной составляющей государственной деятельности.

Увеличение количества нормативных правовых актов, недостаточная систематизация законодательства в сфере детства, наличие бланкетных норм, декларативность прав несовершеннолетнего негативно сказываются и на правоприменительной практике, уровне правовой культуры. Повышение качества и эффективности принимаемых норм, их поэтапная систематизация на основе конституционных норм обеспечивать максимальную детализацию его прав позволит исключить возможность злоупотреблений в имущественных отношениях. Совершенствование и усиление гарантий в сфере детства невозможно без повышения правовой культуры общества, без развития законодательства, повышения его юридико-технического уровня. Неполнота, декларативность, противоречивость его норм, несовершенство общих гарантий законности приводит к тому, что защита прав несовершеннолетнего сводится к деятельности правоохранительных органов по борьбе с правонарушениями.

Требуется дальнейшая детализация правового регулирования имущественных прав несовершеннолетнего и терминологии, принятой в данной сфере. Следует последовательно выявить и изучить договоры, в которых несовершеннолетние не могут участвовать, учесть их направленность с целью совершенствования гражданского законодательства и подготовки перечня таких обязательств.

Особое внимание следует уделить сделкам с недвижимостью, в сфере жилищных правоотношений, проблеме охраны и защиты интересов несовершеннолетних собственников и сособственников жилых помещений, осуществлению несовершеннолетними детьми права пользования жилым помещением, принадлежащим родителю на праве собственности. Необходима и регламентация на законодательном уровне порядка предоставления согласия органов опеки попечительства, в том числе и в указанных сферах.

Неоправданно большая роль судейского усмотрения в вопросах определения природы права, принадлежащего члену семьи собственника, отсутствие документального оформления такого права создает дополнительные риски при совершении сделки с недвижимостью, дает возможность злоупотреблений в имущественных отношениях, в том числе со стороны родителей. Осуществление собственником его полномочий не должно препятствовать осуществлению права на жилое помещение его несовершеннолетних детей.

В процессе реформирования законодательства должны учитываться интересы несовершеннолетних, ориентиром для законодателя должна быть максимальная детализация правового регулирования имущественных прав несовершеннолетних. Совершенствованию законодательства в этой области, достижению большей правовой определенности могло бы послужить издание закона. В частности, в Законе «Об имущественных правах несовершеннолетних» должны быть урегулированы обязательства, в которых несовершеннолетние могут участвовать, конкретизированы их обязанности и ответственность.

Таким образом, эффективная охрана прав имущественных несовершеннолетнего возможна лишь с учетом особенностей его правового статуса. Одной из таких особенностей является взаимосвязь имущественных прав несовершеннолетних с нормами семейного права, что не позволяет в полной мере применить диспозитивность, присущую гражданскому праву.

Налицо тесная связь правовой регламентации прав несовершеннолетнего, в том числе имущественных, с социальной сферой и государственными программами, взаимообусловленность усилий государства, общества, законных представителей несовершеннолетнего в процессе его социализации и формирования его правового статуса.

Необходимыми условиями эффективности государственного воздействия на соответствующие правоотношения с участием несовершеннолетних являются консолидация усилий государственных органов, высокий юридико-технический уровень нормативных правовых актов, разработка мер ответственности государственных органов и должностных лиц за их ненадлежащее исполнение.

Целесообразным представляется формирование особого подхода к правовому регулированию имущественных прав несовершеннолетнего, базирующегося на усилении императивного воздействия на соответствующие отношения в условиях реализации социальной направленности государства и для достижения максимальной защиты прав несовершеннолетнего. Однако придание несовершеннолетнему статуса самостоятельного субъекта права, необходимость защиты его имущественных прав не должна приводить к умалению роли семьи в его воспитании, бесконтрольному вмешательству государства в семейные дела.

Повышение качества и эффективности принимаемых норм, их поэтапная систематизация на основе конституционных норм обеспечивать максимальную детализацию его прав позволит исключить возможность злоупотреблений в имущественных отношениях.

Косяченко Ксенія Едуардівна

старший викладач кафедри
цивільно-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук

Смирницька Єлизавета Віталіївна

студентка юридичного факультету
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ВПЛИВ ПРИНЦИПІВ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА НА СУСПІЛЬНІ ВІДНОСИНИ

На сучасному етапі розвитку перед нашою країною постали дуже актуальні проблеми, які стосуються правових категорій та удосконалення великої кількості уявлень про них. Для розбудови демократичної, правової та соціальної держави велику увагу потрібно приділяти принципам та їхньому удосконаленню. Цивільне законодавство та правозастосовна практика побудована саме на принципах, а отже вони являються фундаментальними категоріями цивілістичної науки. Досить важко на даний момент визначити проблеми природи цивільних принципів, оскільки вона являється досить складною, і цей факт прямо вказує, що проблема не є досить вирішеною і потребує глибокого вивчення та усвідомлення.

Принципи права визначаються як основні, загальні (керівні) ідеї, положення, що є основою права, визначають сутність, зміст, призначення і спрямованість правового регулювання суспільних відносин. Правові принципи є тією основою, що характеризує процес зародження, формування, функціонування та розвитку (вдосконалення) права та є вагомими положеннями, на які право повинно спиратись в усіх його проявах [1, с. 366].

Правові принципи розподіляють як певні основні ідеї впливу юридичних норм на суспільні відносини, на принципи права в цілому, принципи окремих галузей, підгалузей і, нарешті, інститутів. Ця ієрархія повинна сприяти уникненню повторень, адже загальні принципи пронизують всю систему принципів і не вимагають повторення. Зауважимо, що чим меншим є елемент правової матерії, тим конкретнішими повинні бути правові постулати, оскільки вони підкреслюють своєрідність цього елемента, його відмітність від інших. «Маючи загальнообов'язковий характер, принципи права сприяють зміцненню внутрішньої єдності й взаємодії різних галузей і інститутів права, норм права й правовідносин, суб'єктивного та об'єктивного права» [2, с. 295].

Основні принципи цивільного законодавства визначено в ст. 3 ЦК України, а саме це: неприпустимість свавільного втручання у сферу особистого життя людини; неприпустимість позбавлення права власності, крім випадків, встановлених Конституцією України

та законом; свобода договору; свобода підприємницької діяльності, яка не заборонена законом; судовий захист цивільного права та інтересу; справедливість, добросовісність та розумність. Окрім цього, принципи пронизують практично всі норми цивільного законодавства, які мають відповідати означеним принципам [3, с. 480].

Відповідно до сучасного розуміння принципу законності при здійсненні цивільних прав можна дійти висновку, що він практично ототожнюється з морально-етичними вимогами, з принципом добросовісності учасників цивільних правовідносин. Слід зазначити, що законність здійснення прав і виконання обов'язків передбачає його підпорядкованість правилам ділової (професійної) етики й моральних принципів суспільства.

Дієвість цінностей права, в тому числі і цивільного, перевіряється практикою. Якщо вони не стають орієнтиром для суб'єктів правовідносин, нівелюються ними, це означає, що в подібному суспільстві втілені у принципах цінності такими не є, а закріплені в нормативних актах засади залишаються декларацією. Зараз Українська держава перебуває на межі катастрофи. Бідність переважної більшості населення знецінює, стирає навіть найбільші цінності, такі як життя, замінюючи їх псевдоцінностями. В сучасних умовах необхідно змінити відношення до принципів цивільного права, оскільки вони складають основу галузі цивільного права, а їх дотримання слугує мірилом правового характеру держави, ефективності всієї діяльності з регулювання суспільних відносин, які складають предмет цивільного права, захисту прав та законних інтересів суб'єктів цивільного обігу [5, с. 129-134].

Серед моральних засад цивільного законодавства особливе місце належить справедливості, яка є визначальною у визнанні за правом загальнолюдських вимірів і надання праву властивостей регулятора суспільних відносин. Зазвичай категорії «право» та «справедливість» ототожнюють, вважаючи їх взаємопов'язаними. Моральність і справедливість права – необхідний мінімум його змісту як регулятора суспільних відносин, адже «мораль встановлює більш високі вимоги до поведінки особи, а її засоби є більш тонкими, тому глибше проникають у пласт людських взаємин» [6, с. 672].

Отже, звертаючи увагу на викладений матеріал, можна дійти висновку, що принципи цивільного права у нашій країні повинні стати нормою на рівні з іншими нормами, які регулюють конкретні відносини. Основою для принципів, їх правильного розуміння та застосування повинна в першу чергу виступати мораль. Саме моральність забезпечує добровільне виконання приписів правових норм. Основну увагу потрібно приділити правовим засадам та їх реалізації не тільки на законодавчому рівні, а і на суспільному. Необхідним процесом у дослідженні принципів цивільного права є приділення цій проблемі постійної уваги. І також ця проблема повинна бути узгоджена не тільки з правовими ідеями, а і з мораллю.

1. Мала енциклопедія теорії держави і права / за заг. ред. Ю. Л. Бошицького. К.: Вид-во Європейського ун-ту, 2010. 366 с.

2. Теория государства и права: курс лекций / под ред. М.Н. Марченко. К., 2008.

3. Цивільне право України: підручник: у 2-х т. / Борисова В.І. (кер. авт. кол.), Баранова Л.М., Жилінкова І.В. та ін.; за заг. ред. В.І. Борисової. К.: Юрінком Інгер, 2004. Т. 1. 480 с.

5. Бондаренко Н.Л. Принципы гражданского права и их роль в нормотворческой и правоприменительной деятельности // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Юридические науки». Том 22 (61). 2009. № 1. С. 129-134.

6. Ромовська З.В. Українське цивільне право. Загальна частина: академ. курс: підручник. К.: ВД «Дакор», 2013. 672 с.

Круглова Ольга Олександрівна
доцент кафедри цивільного права та процесу
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

Татаренко Валерій Анатолійович
заступник начальника
Шевченківського РВ у м. Дніпрі
ГУДМС України в Дніпропетровській області

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ, ЩО ПОЗБАВЛЕНІ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ

Актуальність даної теми полягає у тому, що в останній період значно збільшилась кількість дітей, які позбавлені батьківського піклування та потребують офіційного влаштування, оскільки законодавство в Україні акцентує на даній проблемі значну увагу та розро-

бляє удосконалення ряду заходів стосовно даної категорії дітей. Сирітство є індивідуальним явищем, тому для влаштування дітей-сиріт та таких, що позбавлено батьківського піклування, має бути окремий індивідуалізований підхід.

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», *статус дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування*, – це визначене відповідно до законодавства становище дитини, яке надає їй право на повне державне забезпечення і отримання передбачених законодавством пільг та яке підтверджується комплектом документів, що засвідчують обставини, через які дитина не має батьківського піклування [1].

У ст. 52 Конституції України зазначено, що утримання та виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, покладається на державу [2].

Якщо підходити до кожної ситуації дитини індивідуально, то в законодавстві вже чітко розподілені форми надання таким дітям можливостей влаштування в суспільстві. Сімейне законодавство передбачає такі форми: усиновлення; встановлення опіки, піклування; передача до прийомної сім'ї, дитячих будинків сімейного типу, до закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Потребує детальнішого розвитку законодавство щодо порядку усиновлення братів та сестер. Так, частина 1 ст. 210 Сімейного кодексу України передбачає, що якщо на обліку для можливого усиновлення перебувають рідні брати та сестри, вони не можуть бути роз'єднані при їх усиовленні [3]. Таким чином, дана диспозиція передбачає собою, так би мовити, «заборону» роз'єднання при усиовленні братів та сестер. На нашу думку, така позиція законодавства є логічною, оскільки, діти можуть зазнати психологічної травми при розлученні один з одним, а також це протирічить нормам етичної та моральної поведінки. Проте існують випадки розлучення дітей при усиовленні.

В цій же частині статті вказано: «за наявності обставин, що мають істотне значення, суд за згодою органу опіки та піклування може постановити рішення про усиовлення когось із них або усиовлення їх різними особами» [3].

До таких обставин відносять такі, що мають істотне значення для усиовлених дітей, наявність згоди органу опіки та піклування чи досягнення дітьми того віку, коли вони можуть висловлювати своє власне бажання.

Для роз'єднання брата, сестри мають бути особливі обставини, які визначає спершу орган опіки та піклування, що дає дозвіл на таке розлучення, а потім суд, який приймає рішення про усиовлення таких дітей. Такі обставини можуть бути різними, але суттєвими, такими, які неможливо не враховувати, і вони мають істотне значення для цих дітей. Тобто залишити дитину без батьківського піклування через те, що діти не бажають розлучатись, не є досить правильним, оскільки так дитина втрачає можливість отримати повноцінну сім'ю.

У судовій практиці бувають випадки, коли при усиовленні з'ясовується, що дитина має братів чи сестер, але з ними не підтримує ніяких стосунків. Зважаючи на висновок органів опіки та піклування про «згоду на роз'єднання дитини» з братами, сестрами, суди приймають рішення про усиовлення. В окремих справах суд бере до уваги згоду братів та сестер на усиовлення.

Саме тому при розлученні братів, сестер мають бути враховані всі варіації та нюанси, оскільки держава має захищати інтереси дитини.

У частині 2 ст. 210 Сімейного кодексу України зазначено, що якщо усиовлення для дитини не є таємним, брат та сестра мають право знати про нове місце її проживання [3].

Це є досить позитивним проявом законотворчого врегулювання відносин, однак не достатнім. Вважаємо, що необхідно закріпити в законодавстві також і те, що якщо при розлученні дітей вони перебувають в такому віці, в якому усвідомлюють необхідність такої дії, то усиовлення не має бути таємним, а діти мають мати змогу підтримувати стосунки.

Таким чином, у законодавстві України існують прогалини щодо влаштування дітей, які потребують батьківського піклування. Вважаємо, що варто зосередити увагу на тих моментах, які дозволяють забезпечити належне забезпечення інтересів рідних братів та сестер, що потребують відповідного влаштування. А для цього в першу чергу слід брати до уваги бажання самої дитини та доцільність роз'єднання в конкретних життєвих обставинах.

---

1. Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» від 13.01.2005 № 2342-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15> (дата звернення 20.02.2019)

2. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 20.02.2019)

3. Сімейний Кодекс України від 10.01.2002 № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2947-14/> (дата звернення 20.02.2019).

Новосад Анастасія Сергіївна
доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ЕСТОПЕЛЬ: ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ

23 листопада 2017 року відбулася знакова подія для українського правосуддя: Президент України підписав Закон про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства, що обумовлює необхідність акцентуації уваги на деяких положеннях цивільного процесуального законодавства, зокрема інституту доказування.

При здійсненні правосуддя на суд покладається обов'язок вживати всіх передбачених законом заходів до всебічного, повного і об'єктивного з'ясування дійсних обставин справ, прав та обов'язків сторін, внаслідок чого виникає необхідність дослідження джерел, що містять відомості про фактичні обставини справи. Доказування є єдиним шляхом встановлення судом фактичних обставин справи і передусе акту застосування в судовому рішенні норм матеріального права, висновку суду про наявність прав та обов'язків у сторін.

Модернізація цивільного процесуального законодавства в Україні відбувається у світлі загальних світових глобалізаційних процесів у сфері права, що останнім часом стають все більш помітними та мають своїм результатом зближення елементів континентальної та англо-саксонської систем права і, як наслідок, інтернаціоналізацію національних систем цивільного судочинства [1, с. 9-27].

Серед основних змін в інституті доказування слід згадати такі:

- розширення переліку засобів доказування за рахунок виокремлення електронних доказів (п. 1 ч. 2 ст. 76 ЦПК);
- закріплення поряд із належністю та допустимістю також таких вимог до доказів, як достовірність і достатність (ст. 78-79 ЦПК);
- більш жорстку регламентацію правил подання доказів (ст. 83 ЦПК);
- введення складових процедури обміну змагальними паперами (ст. 83 ЦПК);
- часткове впровадження елементів процесуального естопелю (ч. 2 ст. 82 ЦПК);
- розширення дискреційних повноважень суду у сфері доказування, зокрема наділення його можливістю збирання доказів за власною ініціативою у виключних випадках (ч. 2 ст. 13, ч. 7 ст. 81 ЦПК);
- застосування заходів процесуального примусу у випадках зловживання процесуальними правами і невиконання обов'язків щодо доказів (ч. 8 ст. 84, ч. 1 ст. 143, ст. 146 ЦПК, п. 1, 2 ч. 1 ст. 148 ЦПК) тощо.

З упевненістю можна сказати, що ці та інші нововведення у сфері доказування передусім спрямовані на підвищення ефективності цивільного судочинства та забезпечення кожному права на справедливий судовий розгляд. Поряд із цим окремі новели потребують більш детального аналізу та висвітлення, адже можуть викликати складнощі у процесі правозастосування [2].

Зокрема, суди загальної юрисдикції рідко застосовують такий правовий принцип, як естопель, натомість часткове відображення процесуального естопелю міститься у ч. 2 ст. 82 ЦПК України. Естопель (у перекладі з англійської – позбавляти права надавати заперечення) – правовий принцип, відповідно до якого особа втрачає право посилатися на будь-які факти на обґрунтування своєї позиції. Тобто йдеться про заборону відмови від попередніх процесуальних дій, що вчиняються під час провадження та зміни процесуальної поведінки сторони на шкоду іншій стороні. Відповідно до положень ч. 2 ст. 82 ЦПК України відмова від визнання обставин приймається судом, якщо сторона, яка відмовляється, доведе, що вона визнала ці обставини внаслідок помилки, що має істотне значення, обману, насильства, погрози чи тяжкої обставини, або що обставини визнано у результаті зловмисної домовленості її представника з другою стороною. Про прийняття відмови сторони від визнання обставин суд постановляє ухвалу. У разі прийняття судом відмови сторони від визнання обставин вони доводяться в загальному порядку. Таке положення покликане на забезпечення процесуальної поведінки сторін та відсутність переваг недобросовісної сторони спору.

Підсумовуючи зазначене, слід зауважити, що витребування доказів у разі недобросовісної поведінки учасників справи, використання процесуального естопелю підвищує

значення процесу доказування і забезпечує дотримання безпеки та дисципліни учасників процесу задля ефективного правосуддя.

1. Комаров В.В. Цивільний процес у глобальному контексті. *Право України*. 2011. № 10. С. 22-23.
2. Луспенік Д. Доказування у цивільному процесі: що нового у ЦПК та чому суд наділений правом витребування доказів. *Судебно-юридическа газета*. Випуск № 1 (470). 21 января 2019 р.

Поліщук Марина Григорівна

доцент кафедри,
кандидат юридичних наук

Андрієвська Людмила Олександрівна

викладач кафедри
цивільно-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ПРАВ ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ

Свобода переміщення, як один із найважливіших чинників забезпечення прав людини і громадянина, виступає необхідною умовою реалізації духовного, культурного та ділового потенціалу особистості. Україна фігурує у складі світової міграційної системи як країна походження, транзиту та прибуття мігрантів.

Сучасна трудова міграція є однією з найбільш складних підсистем міжнародних економічних відносин, яка певним чином впливає на світову економіку і знаходиться у центрі уваги багатьох науковців-економістів світу. Міграція трудових ресурсів являє собою один з видів міграції населення, щодо якої індивід може приймати рішення самостійно або під впливом соціально-економічних факторів. Протиріччя між рівнем розвитку особистості, або її потребами й умовами їх задоволення в даній місцевості є причиною трудової міграції. Трудящі-мігранти – це категорія громадян, що тимчасово мігрують у країну не свого громадянства чи постійного місця проживання з наміром отримати оплачувану роботу, за умови, що це не заперечується нормативними актами держави-роботодавця [1, с. 249].

До основних міжнародно-правових документів щодо захисту прав трудових мігрантів належать Конвенція МОП «Про захист прав трудящих-мігрантів та членів їх сімей» (1975 р.) і Конвенція ООН «Про захист прав усіх трудящих-мігрантів та членів їх сімей» (1990 р.). Право на вільне пересування в межах та за межами країни визнається у Загальній декларації прав людини. Зокрема, у статті 13 зазначено, що «кожна людина має право на свободу пересування і проживання в межах кордонів кожної держави» і «кожна людина має право покинути будь-яку країну, включаючи свою країну, а також повернутися до своєї країни» [2].

Конвенція про зловживання в галузі міграції та про забезпечення трудящим мігрантам рівних можливостей і рівного ставлення (1975 р.), Європейська соціальна хартія (1961 р.), Міжнародна конвенція про захист прав всіх трудових мігрантів і членів їх сімей (1990 р.) та ін.

Статус «працівника-мігранта» закріплено у Конвенція МОП «Про трудящих-мігрантів» від 1 липня 1949 р. № 97, що являє собою переглянута Конвенція МОП «Про працівників-мігрантів» 1939 р. Метою прийняття цієї Конвенції є закріплення умов, що забезпечували б законну міграцію трудящих і надання національного режиму іноземцям. Конвенція № 97 містить положення, що стосуються всіх сфер міграції: загальнотеоретичне визначення поняття «трудящий-мігрант»; права й обов'язки трудящих-мігрантів і членів їхніх родин; поширення інформації у галузі трудової міграції, яку держави зобов'язані надавати одна одній; надання безкоштовних послуг і інформації на допомогу трудящим-мігрантам; а також інші обов'язки держави-донора і відповідальність роботодавців. Відповідно до Конвенції, трудящий-мігрант – особа, що мігрує з однієї країни в іншу з наміром працевлаштування. У конвенціях не тільки наголошено на правах людини загалом і усіх трудящих-мігрантів і членів їх родин зокрема, але й містяться положення, які можуть застосовуватися до різних категорій трудящих-мігрантів та членів їх родин, що дозволяє забезпечувати індивідуальний підхід до регулювання правового статусу різних категорій іноземців, а також дається визначення самого поняття «трудящий-мігрант» [3, с. 149].

У Конвенції ООН поняття «трудящий-мігрант» набуло особливого розвитку. Під ним слід розуміти особу, що займається, займалася чи буде займатися оплачуваною діяльністю в державі, громадянином якої не є і проживає в ній тимчасово чи постійно. Це визначення нечітке, оскільки під нього можуть підпадати і такі категорії працівників, що не є мігрантами, наприклад, професіонали, які працюють у керованій ланці транснаціональних корпорацій,

інвестиційних компаній, представники міжнародних організацій і дипломатичних місій. На жаль, Верховна Рада України у 2004 р. визнала передчасним приєднання до Конвенції ООН «Про захист прав усіх трудящих-мігрантів та членів їх сімей». Як аргумент Міністерство праці й соціальної політики наводило той факт, що більшість країн, у яких працюють українські заробітчани, також уникають підписання згаданих конвенцій. Між тим особливістю Конвенції є те, що її дія поширюється також і на нелегальних трудових мігрантів.

У ст. 19 Європейської соціальної хартії містяться норми, які захищають права трудових мігрантів і вимагають, щоб іноземні робітники та члени їхніх сімей мали однакові умови з громадянами європейських країн щодо винагороди та інших умов праці, включаючи можливості прийняття на роботу, вступу до профспілок, ведення колективних переговорів [4]. Європейська соціальна хартія покладає на учасників Хартії обов'язок полегшити процес воз'єднання сімей іноземних робітників, які мають дозвіл на працевлаштування на території відповідної держави. Європейська конвенція про правовий статус трудящих мігрантів (1977 р.) повністю присвячена захисту прав та інтересів трудових мігрантів. Правове забезпечення прав трудових мігрантів є недосконалим у сучасних умовах, особливо враховуючи такі обставини, що Україна є одним з найбільших країн-донорів мігрантів до ЄС і країною-транзитером на шляху багатьох мігрантів. Слід наголосити, що одним із найважливіших питань регулювання міграційних процесів є утворення та упорядкування відповідної нормативно-правової системи. Незважаючи на єдність суспільних відносин (відносини у сфері міграції), які регулюють визначені нормативно-правові документи, та наявність єдиного об'єкта, ці документи не утворюють єдиної системи [5, с. 23].

На національному рівні міграційні відносини регулюються за допомогою міграційного права, основними правовими актами якого є Конституція України, Закони України «Про громадянство України», «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» і зміни до Закону, Указ Президента України «Про Концепцію державної міграційної політики» від 30 травня 2011 р. № 622/2011. Право на вільне пересування громадян закріплено Законом України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року» [6–10].

Головна роль державно-правового регулювання міграційними процесами належить Конституції України. Стаття 33 Конституції України гарантує свободу пересування, право вільно вибирати місце проживання, залишати територію України, за винятком, встановленим законом (військовослужбовці, ознайомлені з державною таємницею, працівники національних компаній, які володіють комерційною таємницею). Громадянин України не може бути позбавлений права в будь-який час повернутися в Україну. Таке конституційне формулювання узгоджується з міжнародно-правовими стандартами, оскільки чотири окремих права (право на свободу пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України і право громадянина у будь-який час повернутися в Україну) у сукупності становлять зміст права на свободу пересування. Принциповими з точки зору регулювання міграційних процесів є положення даної статті про права особи вільно залишати Україну, а для громадян України – також вільно повертатися в Україну.

З огляду на зазначене вище, можна з прикритістю казати про те, що гострі політичні, воєнно-політичні, соціально-економічні й інші події у нашій країні обумовлюють інтенсивні міграційні потоки до інших країн. Дуже часто права трудових мігрантів порушуються, а через недосконалість нормативно-правового забезпечення вони потрапляють у скрутне становище. Саме тому Верховній Раді необхідно ратифікувати Міжнародну конвенцію «Про захист прав усіх трудящих-мігрантів і членів їх сімей», Конвенцію МОП «Про працівників-мігрантів» і Конвенцію МОП «Про зловживання в області міграції та про забезпечення працюючим-мігрантам рівності можливостей і ставлення». При цьому важливим є також створення умов для реалізації вимог Конвенцій на національному рівні. Органам державної влади на місцях слід сприяти формуванню інституційного середовища регулювання міжнародної трудової міграції щодо активізації діяльності агенцій регіонального розвитку, бізнес-асоціацій і бізнес-інкубаторів, громадських організацій, у тому числі і організацій захисту інтересів трудових мігрантів, торгово-промислових палат та їхніх філій тощо.

1. Касьянова М.М. Політико-правове положення трудового мігранта в міжнародних документах. *Вісник Маріупольського державного універс.* Серія: Історія. Політологія. 2015. № 13-14. С. 249-257.

2. Загальна декларація прав людини. URL: <http://www.un.org.ua/images/documents/3722>

3. Агєєв О.Д. Права мігрантів як об'єктна основа діяльності омбудсмена з питань міграції: в аспекті зовнішньої трудової міграції. *Вісник Маріупольського державного університету.* Серія: Право. 2016. № 12. С. 149–157.

4. Європейська соціальна хартія. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_062

5. Курунова Ю.О. Міжнародна трудова міграція та міграційна політика // Актуальні проблеми

розвитку соціокультурної сфери: матер. Міжнарод. наук.-практ. конф. Львів: Центр сусп. інновац., «Сполом», 2014. С. 19–26.

6. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст.141.

7. Про громадянство України: Закон від 18.01.2001 № 2235-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 13. Ст. 65.

Юніна Марина Петрівна

доцент кафедри
цивільного права та процесу
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

Яшан Юлія Борисівна

адвокат, м. Кропивницький

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДОГОВОРУ ФРАНЧАЙЗИНГУ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА НІМЕЧЧИНИ

Сьогодні франчайзинг є одним з найбільш поширених та ефективних видів підприємницької діяльності. Адже саме за допомогою франчайзингу великі компанії збільшують кількість своїх представництв без значних капіталовкладень, розширюючи тим самим ринки збуту своїх товарів, а франчайзі (користувачи) отримують право на використання вже перевіреної бізнес-моделі, яка має відоме для споживача найменування та довела свою ефективність та прибутковість.

В Україні наразі за допомогою франчайзингу розвиваються як місцеві підприємницькі мережі (зокрема, Pizza Celentano Ristorante, Львівська майстерня шоколаду, Mafia), так і міжнародні учасники ринку (наприклад, KFC, Mothercare, Yves Roscher) [3].

Однак, незважаючи на поширення вказаного договору в підприємницькій практиці, у чинному законодавстві України наразі дефініція «франчайзинг» майже не використовується, лише 21.12.2007 до Верховної Ради України був внесений проект Закону про франчайзинг. В Цивільному кодексі та Господарському кодексі України щодо договорів франчайзингу застосовується поняття договору комерційної концесії, що може призвести до труднощів та колізій в процесі гармонізації вітчизняного законодавства з законодавством ЄС в рамках євроінтеграційної політики нашої держави.

Що стосується Німеччини, то на території цієї країни франчайзинг також набув за останні роки великого поширення. Так, з 2007 р. до 2017 р. загальна кількість франчайзингових компаній зросла з 630 до більш ніж 1000. Якщо у 2007 р. річний оборот у сфері франчайзингу склав близько 40 млрд. євро, то у 2017 р. він оцінювався приблизно у 99,2 млрд. євро, тобто за 10 років збільшився більш ніж на 100%. Три найбільші сектори франчайзингової діяльності – надання послуг (39%), роздрібна торгівля (31%), готелі та гастрономія (20%) [6].

Незважаючи на широке застосування у підприємницькій практиці, законодавство Німеччини не містить легального визначення франчайзингу. Німецькі суди при розгляді відповідної категорії справ використовують визначення, надане у п. 1 Європейського етичного кодексу франчайзингу, прийнятого Європейською федерацією франчайзингу. Відповідно до цього визначення франчайзинг – це система продажу товарів та/або послуг та/або технологій на основі тісної та постійної співпраці між юридично та фінансово незалежними підприємствами – франчайзером та франчайзі, у межах якої франчайзер надає франчайзі право та покладає на нього обов'язок здійснювати підприємницьку діяльність відповідно до концепції франчайзера. Франчайзі, в обмін на пряму чи опосередковану фінансову винагороду, має право використовувати комерційне найменування франчайзера та/або торговельну марку, ноу-хау, підприємницькі і технічні методи діяльності, процедурну систему та інші права інтелектуальної власності, користуючись постійною комерційною та технічною допомогою в рамках та на строк дії письмового договору франчайзингу, укладеного між сторонами для цієї мети [5].

Спеціального закону у сфері франчайзингової діяльності Німеччина також не має. Однак норми, що регулюють здійснення франчайзингової діяльності, містяться, зокрема, у Господарському та Цивільному кодексах Німеччини, конкурентному, прецедентному праві, антимонопольному законодавстві, а також у загальноєвропейських та міжнародних нормативно-правових актах.

Особливу увагу при укладенні договорів франчайзингу підприємці Німеччини приділяють дотриманню принципу *culpa in contrahendo* (принцип переддоговірної відповідальності у цивільному праві), передбаченого у ч. 2 ст. 311 ЦК Німеччини. Згідно з цим принципом обидві сторони майбутнього договору франчайзингу під час переговорів щодо укладання договору повинні надати правдиві дані, не вводити одна одну в оману та не давати хибних обіцянок, але у той же час вони не мають права розкривати суттєву інформацію. Якщо ж франчайзер або його представники нададуть помилкову або неправдиву інформацію, вони будуть нести відповідальність відповідно до ч. 3 ст. 311 ЦК Німеччини. Будь-яке недотримання вказаного принципу може призвести до визнання недійсним договору та покладення на франчайзера обов'язку повернути франчайзі до того стану, в якому б останній перебував, якби франчайзер виконав своє зобов'язання щодо розкриття інформації, зокрема повернути кошти, отримані за продаж франшизи, а також відшкодувати франчайзі всі збитки, яких той зазнав у зв'язку з проведеною операцією [4].

На жаль, чинне законодавство України не містить подібної норми щодо обов'язкового переддоговірного розкриття інформації, важливої для майбутніх контрагентів за договором, наприклад відомостей, які суб'єкт господарювання-франчайзер повинен надати про свою діяльність, зокрема про її концепцію та рентабельність. Вказане ставить під сумнів захист інтересів майбутнього франчайзі, який сплачує за використання неперспективної та неприбуткової бізнес-моделі.

Таким чином, незважаючи на швидке поширення франчайзингу у світі в цілому та в Україні зокрема, законодавче регулювання вказаного договору потребує подальшого удосконалення та врахування чинних у країнах Європейського Союзу норм у сфері франчайзингу, що довели свою ефективність. Це стосується, наприклад, норм щодо захисту інтересів майбутніх контрагентів за договором на етапі переддоговірних відносин, зокрема захисту франчайзі від надання франчайзером недостовірної інформації щодо концепції франчайзингу, точної інформації про рентабельність франчайзингової діяльності тощо.

1. Дмитришин В.С. Міжнародний досвід правового регулювання відносин у сфері франчайзингу. *Часопис цивілістики*. 2012. № 13. С. 90-94.
2. Європейський Кодекс Етики Франчайзингу. URL: <https://franchising.ua/franchayzing/94/evropeyskiy-kodeks-etiki-franchayzingu>.
3. Микуляк В., Махінова А. Українське обличчя франчайзингу. URL: https://www.sk.ua/sites/default/files/franishiza_ukr.pdf.
4. Паніна Ю.С. Європейський Кодекс Етики Франчайзингу як джерело правового регулювання договору франчайзингу. *Актуальні питання юридичної теорії та практики: наукові дискусії: міжнародна науково-практична конференція*, м. Харків, 2-3 грудня 2016 р.: у 2-х частинах. Ч. 2. Х.: Східноукраїнська наукова юридична організація, 2016. С. 204-206.
5. Marzheuser-Wood, B. *The Franchise Law Review*. Germany. Law Business Research Ltd. London, 2014. pp. 273-283.
6. Statistiken zum Thema Franchise. URL: <https://de.statista.com/themen/1166/franchise>.

Ярошенко Артем Сергійович
старший викладач кафедри
цивільного права та процесу
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук
Костенко Оксана Миколаївна
адвокат

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ НА НАЛЕЖНЕ УТРИМАННЯ В КОНТЕКСТІ ОБОВ'ЯЗКУ ПО СПЛАТІ АЛІМЕНТІВ

Право на виховання і утримання неповнолітніх дітей є найважливішим серед батьківських прав, одночасно визначене законодавцем і як прямиий обов'язок. Воно має комплексний характер та включає в себе всі напрямки цілісного і гармонійного розвитку дитини, здійснюваного, як правило, добровільно і на основі відомих фінансових можливостей. Форма і порядок надання матеріального утримання (в тому числі аліментів) фіксуються зобов'язаними особами самостійно, наприклад, шляхом укладення відповідної угоди. В іншому випадку належна сума стягується примусово за допомогою публічно-правових гарантій забезпечення виплати аліментів.

На теперішній час в Україні склалась незадовільна ситуація щодо сплати аліментних платежів. Статистичні дані щодо виконання судових рішень про стягнення аліментів свідчать про те, що станом на 1 вересня 2017 року на виконанні в органах Державної виконавчої служби перебуває 539 тисяч виконавчих документів про стягнення аліментів. При цьому кількість виконавчих проваджень, за якими сума заборгованості сукупно перевищує суму платежів за 3 місяці, налічує 91,6 тис. (17 %). Отже, виникає необхідність у пошуку нових засобів підвищення ефективності виконання рішень про сплату аліментів, у тому числі й шляхом запровадження адміністративної відповідальності [1].

Питання правового регулювання сплати аліментних зобов'язань ставало предметом розгляду в працях таких вчених у галузі права, як Л.В. Афанасьєва, Л.В. Сапейко, С.А. Петренченко, Є.М. Ворожейкіна, О.Й. Пергамент, О.Ф. Лапчевська. Проте, з огляду на зміни в законодавстві, а також незадовільну ситуацію щодо сплати аліментних платежів, дане питання залишається актуальним та потребує подальшого дослідження.

Метою даної роботи є визначення особливостей правового регулювання сплати аліментів та надання рекомендацій щодо вдосконалення правового регулювання зазначених відносин.

6 лютого 2018 року набрав чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту права дитини на належне утримання шляхом вдосконалення порядку примусового стягнення заборгованості зі сплати аліментів» від 7 грудня 2017 року № 2234-VIII [2].

Даний закон спрямований на забезпечення належного виконання рішень щодо стягнення аліментів, на зменшення заборгованості зі сплати аліментів, а також забезпечення належного утримання осіб, які отримують аліменти, і передбачає нові засоби примусового виконання рішень до боржника, який не сплачує аліменти.

Прийняття закону призвело до започаткування адміністративної відповідальності за несплату аліментів, а також доповнення Кодексу України про адміністративні правопорушення новим видом адміністративного стягнення – суспільно корисні роботи (стаття 31-1 КУпАП), які, на відміну від громадських робіт, є платними та дають змогу боржникові шляхом їх виконання поступово погашати наявну заборгованість [3].

Залишається актуальним питанням процедура оплати виконаних суспільно корисних робіт. Відповідно до Порядку виконання адміністративних стягнень у вигляді громадських робіт та виправних робіт, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 19 березня 2013 року № 474/5, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 21 березня 2013 року за № 457/22989, на власника підприємства за місцем відбування порушником суспільно корисних робіт покладається обов'язок нарахування плати порушнику за виконання суспільно корисних робіт і перерахування її на відповідний рахунок органу державної виконавчої служби для подальшого погашення заборгованості зі сплати аліментів [4].

Проте Порядком не передбачено, як саме розподіляються кошти у випадку повної сплати аліментів боржником після винесення постанови про притягнення до відповідальності, який статус мають такі кошти, чи повинні з них вираховуватись податки та чи є вони заробітною платою.

На нашу думку, для покращення правового регулювання досліджуваних правовідносин є доцільним винесення на обговорення й урегулювання питання оподаткування оплати за виконання суспільно корисних робіт, відповідно до Порядку виконання адміністративних стягнень у вигляді громадських робіт та виправних робіт, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 19 березня 2013 року № 474/5, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 21 березня 2013 року за № 457/22989, або покласти на власника підприємства за місцем відбування порушником суспільно корисних робіт обов'язку вираховувати відповідні податки, або звільнити ці кошти від оподаткування.

Також необхідно передбачити процедуру повернення коштів боржнику у випадку повного погашення ним боргу з аліментних платежів.

Таким чином, можна стверджувати, що запровадження адміністративної відповідальності до неплатників аліментів є позитивним рішенням, оскільки це сприятиме вдосконаленню механізму примусового виконання судових рішень і посилить захист прав дітей, на користь яких стягнуто аліменти. Запровадження вищевказаних заходів сприятиме покращенню правового регулювання захисту прав дитини на належне утримання.

---

1. Пояснювальна записка до Проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту права дитини на належне утримання шляхом вдосконалення порядку примусового стягнення заборгованості зі сплати аліментів» від 07.12.2017 № 2234-VIII. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_17pf3511=62857.

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту права ди-

тини на належне утримання шляхом вдосконалення порядку примусового стягнення заборгованості зі сплати аліментів: Закон України від 07.12.2017 № 2234-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 6–7. С. 40.

3. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 № 8073-X. *Відомості Верховної Ради України*. 1984. № 51. С. 1152.

4. Порядок виконання адміністративних стягнень у вигляді громадських робіт та виправних робіт: наказ Міністерства юстиції України від 19.03.2013 № 474/5. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z013>.

Ярошенко Артем Сергійович
старший викладач кафедри
цивільного права та процесу
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ПРАВОВА ОХОРОНА ВИНАХОДІВ, КОРИСНИХ МОДЕЛЕЙ І ПРОМИСЛОВИХ ЗРАЗКІВ У РАМКАХ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ РЕГІОНАЛЬНОГО ХАРАКТЕРУ

Однією з обов'язкових умов успішного функціонування людського суспільства є результати людської інтелектуальної діяльності, які змінювали суспільні відносини шляхом науково-технічних революцій. На сьогоднішній день постала необхідність створення ефективних механізмів, методів для забезпечення належної правової охорони результатів наукової діяльності, а саме створення умов для заохочення творця інноваційного продукту в тій чи іншій формі. Здійснення правової охорони можливо в рамках як міжнародного, так і національного права.

Окремі питання правової охорони винаходів, корисних моделей і промислових зразків розглядалися у працях таких вчених: Г.О. Андрощук, Ж.І. Архипова, І.І. Ващинець, О.К. Вишняков, В.П. Воробйов, Ж.К. Галянтич, І.І. Дахно, А.С. Довгерт, В.О. Жаров, Л.Т. Комзюк, В.Ж. Коссаєк, О.В. Кохановська, В.О. Потехіна, Є.О. Харитонов, О.І. Харитонova та ін.

Метою роботи є дослідження механізму та визначення місця міжнародних організацій регіонального характеру в правовій охороні винаходів, корисних моделей і промислових зразків.

На теперішній час науково-технічного та економічного прогресу інтелектуальна власність з кожним роком відіграє все більш важливу роль у розвитку успішного постіндустріального суспільства. Бажання досягти єдиних стандартів або ж просто згоди у відносинах між різними державами світу не є новим феноменом для історії міжнародного права. Міжнародне правове регулювання такої сфери, як інтелектуальна власність, вперше отримала своє нормативне закріплення в таких важливих документах своєї епохи, як Паризька і Бернська конвенції. Торкаючись правової охорони винаходів, корисних моделей і промислових зразків у рамках міжнародного права, слід зауважити, що першим документом, який з'явився в цій сфері, є Паризька конвенція, тому що саме вона торкається питання патентної форми охорони. Не менш важливими документами є Вашингтонський договір про патентну кооперацію 1970 року і Женевський договір про патентне право 2000 р.

Сучасний етап характеризується активним розвитком регіональних форм економічної, політичної і правової взаємодії, втілюється у створенні таких організацій, як Африканська регіональна організація інтелектуальної власності (АРПО), Африканська організація інтелектуальної власності (АОІС), Європейська патентна організація (ЄПО), Євразійська патентна організація (ЄАПО). Найбільш тісно економічно інтегровані структури утворюють наднаціональні органи, що служать цілям правового регулювання тих чи інших суспільних відносин, які виникають у рамках цього об'єднання. Якщо говорити про патентну охорону в рамках регіону, то найбільш цілісну, організовану і єдину структуру мають ЄПО і ЕАПО і Патентна організація ССАГПЗ. Досить показово, що створення ЄПО передувало створенню Європейського Союзу, а ЄАПО – Євразійського економічного союзу.

Патентна охорона може здійснюватися не тільки в рамках одного державного утворення, а й на міжнародному рівні. Хоча право інтелектуальної власності, за своєю природою, і територіально обмежено, але регіональні угоди дозволяють подолати цю проблему [1].

Ряд зарубіжних авторів вважає за доцільне здійснювати захист інтелектуальних прав, особливо в країнах з малим економічним потенціалом, в рамках не національних патентних

організацій, а в регіональних патентних організаціях, що створюються вже на основі таких регіональних інтеграційних утворень [2].

Об'єкти патентування, в силу міжнародного характеру патентної системи, можуть охоронятися як у рамках національних, так і в рамках міжнародних механізмів.

Мінімальні стандарти в патентному праві, які були б за своєю природою міжнародними, потрібні з метою налагодження співпраці між державами. В кінцевому рахунку всі ці стандарти вплинули б на національні режими, сприяючи гармонізації та уніфікації національних режимів [3].

Варто зауважити, що патентна охорона в рамках регіонального інтеграційного утворення поширюється також на країни-учасниці такого об'єднання, що йде на користь як самому власникові патенту, так і країні-учасниці об'єднання. Не варто забувати і про економічну доцільність системи регіональної охорони патенту. Наприклад, згідно з ЄПК, обсяг правової охорони, що надається європейським патентом, визначається однаково для всіх держав-членів, тобто розроблена єдина європейська процедура видачі патентів на базі однієї заявки і створена стандартна структура матеріального патентного права, призначена для уніфікованої охорони винаходів у державах-членах ЄПК. Все це сприяє тому, що існує єдина оцінка національними судами юридичної сили європейського патенту. Як справедливо зауважив А.І. Абдуллин, «охорона винаходів здійснюється за допомогою двох правових механізмів, жоден з яких не ґрунтується на комунітарній юридичній базі (праві Співтовариства): національні системи правової охорони винаходів і європейська система правової охорони винаходів (регіональна, але не комунітарна система, заснована на Європейській патентній конвенції 1973 р.)» [4]. Своєрідність правової природи Європейської патентної організації в тому, що вона лише створює єдину форму прийняття заявок на об'єкти інтелектуального права.

Важлива властивість регіональних патентних організацій на сучасному етапі – їх належність до будь-якого політичного блоку. Всі 4 патентні організації: АРОПС, АОІС, ЄПО, ЄАПО – функціонують за зразком угоди про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (ТРИПС), але з регіональним аспектом. Справедливо буде сказати, що створення таких організацій сприяє уніфікації і гармонізації національних законодавств у сфері видачі та охорони патентів.

Таким чином, міжнародні акти універсального характеру не є єдиним варіантом для найбільш дієвої правової охорони інтелектуальної власності. Регіональні економічні кластери потребують дієвих заходів правової охорони об'єктів товарообігу на всій території такого регіонального інтеграційного утворення. Саме тому регіональні інтеграційні утворення – найбільш адекватний інститут, здатний уніфікувати і гармонізувати законодавства держав, що беруть участь у ньому для вироблення єдиних підходів регулювання внутрішнього ринку, забезпечуючи єдиний правовий режим функціонування та її єдиний зміст.

На сьогоднішній день привабливість єдиного регіонального правового регулювання не підлягає сумніву, головне питання полягає у формі такої взаємодії. Можна стверджувати, що досвід Європейського Союзу з притаманним йому створенням комплексних наднаціональних інститутів на ієрархічній основі буде широко застосовуватися в регіоні з метою подальшої розбудови дієвої системи правової охорони винаходів, корисних моделей і промислових зразків.

---

1. Абдуллин А.И. Проблемы и перспективы правовой охраны интеллектуальной собственности в Европейском союзе // Актуальные проблемы гражданского права и процесса. Вып. 1. Москва: Статут, 2006. С. 74.

2. Darryl C. Wilson. The Caribbean intellectual property office (CARIPO): New, useful, and necessary. *Michigan State Journal of International Law*. Vol 19. Issue 3. 2011. P. 551–552.

3. Alexander Stack. *International patent law: cooperation, harmonization, and an institutional analysis of WIPO and the WTO*. Edward Elgar Publishing, 2011. 455 p.

4. Абдуллин А.И. Право интеллектуальной собственности в Европейском Союзе: генезис, унификация, перспективы развития: дисс. ... д-ра юрид. наук. Москва, 2006. 407 с.

Резворович Владислав Олегович
заступник голови Шевченківської
районної у м. Дніпрі ради
з питань діяльності виконавчих органів

ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ ПРИВАТНОПРАВОВИХ ВІДНОСИН ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Розвиток суспільних відносин в Україні все більше тяжіє до поширення демократичних стандартів та встановлення таких моделей відносин, за яких досягається максимальне забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Відповідні трансформації відбуваються й у сфері правового регулювання суспільних процесів. Законодавець постійно підвищує акцент на необхідності лібералізації державно-управлінських процесів, створення прозорих умов для реалізації прав осіб приватного права. Але не завжди така цілеспрямована політика Уряду дає необхідний результат, і не завжди декларування розширення можливостей для реалізації особами своїх прав знаходить належне правове втілення. Причина цьому багато в чому у термінологічній невизначеності самої категорії «приватноправові відносини».

Наукові дослідження в цій сфері загалом не мають належного рівня системності, оскільки переважно в них розкриваються окремі аспекти практичної реалізації приватноправових відносин. Хоча слід виокремити деяких науковців, зокрема А.С. Довгерт, О.Д. Крупчан, С.П. Погребняк, С.П. Рабінович та інші.

Так чи інакше, але на сьогоднішній день існує нагальна потреба дослідження змісту приватноправових відносин в теоретичній площині з метою його практичного закріплення в законодавстві України.

Сутність приватноправових відносин розкривається вже в самій дефініції, яка акцентує увагу на суб'єктному складі таких відносин. Отже, перше, на що слід звернути увагу, що такі відносини відбуваються між особами приватного права.

О.Д. Крупчан, С.П. Рабінович, А.С. Довгерт та інші у своєму комплексному монографічному дослідженні приходять до висновку, що приватноправові відносини слід розглядати у сфері відносин міжнародного приватного права, коли виключається можливість втручання в такі відносини органу публічного права [1, с. 48–51]. Розглядаючи приватноправові відносини в такому контексті, ми приходимо до висновку, що науковці мають певну рацію, оскільки сучасне вітчизняне законодавство визначає поняття таких відносин у ст. 1 Закону України «Про міжнародне приватне право»: «приватноправові відносини – відносини, які ґрунтуються на засадах юридичної рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності, суб'єктами яких є фізичні та юридичні особи» [2]. Але дане визначення явно потребує уточнення, оскільки юридичні особи, які згадуються в аналізованій нормі, повинні бути суто особами приватного права, оскільки у випадку, якщо такі особи будуть особами публічного права, характер таких відносин зміниться. Тому, на нашу думку, положення ст. 1 Закону України «Про міжнародне приватне право» потребує уточнення шляхом викладення дефініції приватноправових відносин таким чином:

«1) приватноправові відносини – відносини, суб'єктами яких є фізичні та юридичні особи приватного права та які ґрунтуються на засадах їх юридичної рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності».

У свою чергу, С.П. Погребняк зазначає, що «приватноправова складова розвитку суспільних відносин характеризується функціонуванням різних організаційно-правових форм господарювання, визначенням їх правового статусу, договірних відносин та їх взаємодії між собою» [3, с. 15]. Але при цьому дослідник вказує на можливості участі в таких відносинах і юридичних осіб публічного права, але за умови, якщо такі відносини виключатимуть відносини підпорядкування.

На наш погляд, така позиція дослідника є дещо помилковою, оскільки участь суб'єкта публічного права у відносинах із суб'єктом приватного права не завжди може мати характер юридичної рівності. Справа в тому, що особа публічного права частіше за все має спеціальний правовий статус та правовий режим своєї діяльності, а тому рівність із особою приватного права може виключатися спеціальним законодавством.

Проблему правового регулювання приватноправових відносин розглядає у своїх роботах А.О. Гордеюк, звертаючи увагу на те, що вони однаково регулюються і Цивільним кодексом України і Законом України «Про міжнародне приватне право». Але, на відміну від Кодексу, вказаний закон «регулює більш широке коло приватноправових відносин. Окрім інституту правочинів, права власності, права інтелектуальної власності, договірних і недо-

говірних відносин та відносин спадкування, у Законі України «Про міжнародне приватне право» передбачаються трудові та сімейні як приватноправові відносини» [4, с. 28–29]. Нами повністю підтримується така позиція, але ми пояснюємо її не стільки вдалою юридичною технікою законодавця, скільки особливостями тієї сфери відносин, яку регулюють положення Закону України «Про міжнародне приватне право».

Що ж до положень цивільного законодавства, то насправді системний аналіз його положень, і зокрема положень Цивільного кодексу України, свідчить про відсутність чіткої дефініції, але наявне широке коло питань, які в той чи інший спосіб підпадають під характер та ознаки приватноправових відносин. Важливо розуміти, що ці відносини можуть відбуватися в будь-якій сфері, де немає обмежень стосовно суб'єктного складу учасників відносин, головне, щоб їх статус відповідав ознакам особи приватного права.

З іншого боку, питання термінологічної визначеності такої категорії як приватноправові відносини взагалі може не підніматися, оскільки існує чітке розуміння змісту публічно-правових відносин та диференціація суб'єктів суспільних відносин на осіб приватного та публічного права. Тобто, виходячи від альтернативного розуміння необхідності законодавчого закріплення дефініції «приватноправові відносини», можемо підтримати позицію тих вчених, які наголошують на більшій доцільності чіткого визначення їх ознак.

Підсумовуючи викладене, необхідно визначити, що приватноправові відносини – це відносини між юридично рівними суб'єктами, якими можуть бути як фізичні, так і юридичні особи приватного права, що мають майнову незалежність та свободу вибору модусів поведінки при реалізації таких відносин. Це означає, що основними ознаками, а разом з тим і особливостями аналізованого виду відносин, є їх суб'єктний склад, а також обов'язкова майнова, юридична незалежність і самостійність у прийнятті рішень у процесі реалізації відносин.

1. Гордеюк А.О. Проблема правового регулювання приватноправових відносин в умовах їх віртуалізації. *Форум права*. 2018. № 2. С. 27–36.

2. Погребняк С.П. Розділ права на публічне і приватне (загальнотеоретичні аспекти). *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2006. № 12. С. 3–17.

3. Проблеми регулювання приватноправових відносин в умовах регіональних та глобальних трансформацій: монографія / О.Д. Крупчан, С.П. Рабінович, А.С. Довгерт та ін.; за заг. ред. акад. НАПрН України О.Д. Крупчана. Київ: Право України, 2013. 252 с.

4. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23.06.2005 № 2709-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15> (дата звернення: 17.03.2017).

Бондар Олександр Сергійович
старший викладач кафедри
цивільно-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

НЕДОЛІКИ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ ЩОДО СУДОВОГО ЗАХИСТУ ТРУДОВИХ ПРАВ

Демократична, соціальна, правова держава, якою Україна є згідно зі ст. 1 Конституції, не може розвиватися без дотримання законності та реформування національної правової системи. Відповідно до ст. 43 Конституції України, одним із найважливіших соціальних прав є право кожного на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується, а отже, питання захисту трудових прав посідає важливе місце в системі захисту прав і свобод людини і громадянина.

За роки незалежності в Україні фактично сформувалася система захисту трудових прав, основними складовими якої можна назвати: самозахист працівника в разі порушення його трудових прав; позасудове вирішення трудових конфліктів; судовий захист порушених трудових прав та інтересів. Відомо, що у трудовому законодавстві нашої держави відсутній спеціальний процесуальний інститут щодо врегулювання питань, пов'язаних з реалізацією права на судовий захист. Зокрема, це стосується неоднозначності критеріїв визначення судової юрисдикції при розгляді трудових спорів.

До набрання чинності відповідними процесуальними кодексами у новій редакції (в редакції Закону № 2147-VIII від 03.10.2017) при розгляді трудових спорів мали місце випадки помилкового визначення судової юрисдикції, оскільки трудові спори відповідно до предмета відносин, суб'єктного складу, можуть розглядатися в порядку ЦПК України, КАС України і ГПК України.

Неправильне визначення судової юрисдикції є наслідком скасування судових рішень

при апеляційному чи касаційному перегляді – із закриттям провадження у справі. Це, безперечно, є негативним явищем, оскільки порушуються права позивача, який повинен буде знову звертатися за правовою допомогою, складати та подавати до суду належної юрисдикції нову позовну заяву і т.д. Строки розгляду трудового спору за таких обставин фактично виходять за межі розумного [1].

Незважаючи на приведення процесуального законодавства України у відповідність до конституційних положень та європейських стандартів, деякі положення ЦПК України в редакції Закону № 2147-VIII від 03.10.2017 певним чином обмежують права працівників на судовий захист. Так, відповідно до частини 4 статті 19 ЦПК України, спрощене позовне провадження призначено для розгляду малозначних справ, справ, що виникають з трудових відносин, справ незначної складності та інших справ, для яких пріоритетним є швидке вирішення справи [2].

Виходячи з вимог частини 1 статті 274 ЦПК України, бачимо, що у порядку спрощеного позовного провадження розглядаються справи: 1) малозначні; 2) що виникають з трудових відносин. На перший погляд, таке нормативне закріплення спрощеного порядку розгляду трудових спорів має сприяти їх розгляду у найкоротші строки, що є однією із важливих засад здійснення судового захисту трудових прав. У разі розгляду нескладних справ, що виникають з трудових спорів, їх розгляд у порядку спрощеного позовного провадження є цілком виправданим.

Однак, якщо подано позов про відшкодування матеріальної та моральної шкоди у зв'язку з каліцтвом або втратою професійної здатності чи спричиненням професійного захворювання тощо, тоді розгляд таких справ у порядку спрощеного позовного провадження априорі буде таким, що не відповідає загальноприйнятим засадам захисту трудових прав. Адже в таких справах часто існує потреба проведення експертиз, витребування додаткових доказів, що майже неможливо здійснити в разі розгляду справи в порядку спрощеного позовного провадження. Також досить складними є справи за позовами працівників про визнання незаконним переведення на іншу роботу, звільнення, поновлення на роботі, особливо у випадках, передбачених пунктами 2, 3, 7, 11 частини 1 статті 40 КЗпП України та частинами 1, 2 статті 41 КЗпП України [3].

Досвід судової практики попередніх років показує, що за таких обставин слід не тільки перевіряти обставини справи, а і досліджувати такі докази, як показання сторін та свідків, котрих можна допитати при розгляді справи в порядку спрощеного позовного провадження, як це передбачено частиною 8 статті 279 ЦПК України, але й призначити певні експертизи разом з допитами експертів тощо, а такі процесуальні дії можна вчиняти лише при розгляді справи в порядку загального позовного провадження.

Важливо наголосити на тому, що протягом майже століття Міжнародна організація праці проводить усі можливі заходи для захисту трудових прав найманих працівників. Законодавство більшості держав поступово розширює та доповнює обсяг підстав для звернення працівників до суду, навіть посилаючись на те, що гарантування захисту працівників від порушення їх прав роботодавцем є обов'язком держави, який будується не на декларативних нормах, а на положеннях законодавства про можливість судового захисту прав працівників, права яких були порушені [4].

Виходячи з положення частини 4 статті 19 ЦПК та частини 1 статті 274 ЦПК України, можна зробити висновок, що у трудових спорах позивач майже приречений на неповний та необ'єктивний розгляд своєї справи, оскільки справи, що виникають з трудових відносин відповідно до вимог вищевказаних норм процесуального права, розглядаються лише у порядку спрощеного позовного провадження. Нормами ЦПК України не передбачено право позивача у трудовому спорі подавати клопотання (заяву) про розгляд справи за правилами загального позовного провадження, отже, працівник, права якого порушено, позбавлений також можливості заявляти клопотання щодо призначення відповідної експертизи, витребування або забезпечення необхідних доказів, оскільки він в силу свого підлеглого положення та юридичної необізнаності не може мати певних документів або їх копій, які є в розпорядженні відповідача.

Також суд, навіть за наявності клопотання (заяви) відповідача із запереченням проти розгляду справи в порядку спрощеного позовного провадження, не може по справах, що виникають з трудових відносин, постановити ухвалу про розгляд справи за правилами загального позовного провадження, оскільки це прямо заборонено положеннями ч. 7 ст. 277 ЦПК України.

З огляду на те, що трудові спори розглядаються також у порядку КАС України – за п. 2 ч. 1 ст. 19 та ГПК України – згідно з п. 8 ч. 1 ст. 20, але в цих процесуальних кодексах відсутні посилання на те, що такі спори мають розглядатися лише в порядку спрощеного провадження, є доцільним за аналогією з КАС України та ГПК України внести такі зміни до ЦПК України:

1. Частину 4 статті 19 ЦПК України викласти в такій редакції: «Спрощене позовне провадження призначене для розгляду малозначних справ, справ незначної складності та

інших справ, для яких пріоритетним є швидке вирішення справи».

2. Частину 1 статті 274 ЦПК України викласти в такій редакції: «У порядку спрощеного позовного провадження розглядаються малозначні справи, справи незначної складності та інші справи, для яких пріоритетним є швидке вирішення справи» [5].

Впровадження таких змін буде мати ефективний вплив на механізм захисту трудових прав працівників, оскільки виключення з відповідних статей ЦПК України посилення стосовно розгляду справ, що виникають з трудових відносин, у порядку спрощеного позовного провадження, сприятимуть розширенню процесуальних прав працівників та забезпечать право кожного на справедливий, об'єктивний і публічний розгляд його справи впродовж розумного строку незалежним судом, встановленим законом, гарантоване статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [6].

Крім того, такі зміни даватимуть суду можливість визначитися, чи слід розглядати трудовий спір у порядку спрощеного або загального позовного провадження – виходячи зі змісту частини 3 статті 274 ЦПК України та враховуючи також пріоритет швидкого вирішення справи (згідно із частиною 4 статті 19 ЦПК України).

1. Босва О.С. Поняття судової юрисдикції та критерії її визначення в контексті захисту трудових прав. *Національний юридический журнал: теорія і практика*. 2016. № 6(22). С. 93–96.
2. Цивільний процесуальний кодекс України № 1618-IV від 18 березня 2004 року; в редакції Закону № 2147-VIII від 03.10.2017. *ВВР України*. 2017. № 48. Ст. 436 (Із змінами, внесеними згідно із Законами № 2229-VIII від 07.12.2017; № 2234-VIII від 07.12.2017).
3. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 № 322-VIII.
4. Федоришин П.І. Конституційні засади захисту прав людини і громадянина та міжнародна практика. *Право України*. 2001. № 3. С. 48.
5. Басва О.С. Недоліки Цивільного процесуального кодексу України в аспекті судового захисту трудових прав. *Судова апеляція*. 2018. № 1. С. 49–56. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Suap_2018_1_8.
6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Міжнар. документ від 04.11.1950.

Mozhechuk Liusia Vasylivna

Senior Research Fellow
department of organization of scientific work

Sushko Daryna Oleksandrivna

Master's degree student of
Educational and scientific
institute distance learning
and advanced training

*(the Dnipropetrovsk State University
of Internal Affairs)*

CURRENT STATE OF THE PENSION PROVIDING OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF ECONOMIC SECURITY OF THE STATE

Implementation of economic security is an important component of ensuring socio-economic development of the country and building capacity for the necessary transformations. This is one of the most important national priorities. Economic security is a prerequisite for the country's economic development and for the well-being of its citizens.

Economic security is the main component of the national security of the state. In the Concept of Economic Security of Ukraine, it is considered as:

- the ability of the national economy to receive its free and independent development and to maintain the stability of civil society and its institutions;
- as sufficient defense potential of the country under adverse conditions and variants of development of events, the ability of the Ukrainian state to protect national economic interests from external and internal threats [2, p. 6].

The essence of economic security lies in the fact that it is the material basis of national sovereignty, which determines the real opportunities in providing other types of security [6, p. 129]. The components of economic security are: macroeconomic, financial, foreign economic, investment, scientific and technological, energy, industrial, demographic, social, food security [4, p. 27].

Today, retirement benefits are an integral part of economic security. Pension provision in Ukraine is an important component of the state system of social protection of the population and, of course, reflects the characteristic features of this higher system [5, p. 254]. The provision of

pensions should be understood as the constitutional guarantee of the state regarding the material maintenance of the population of Ukraine, which is related to the payment of monthly cash payments of pensions in connection with the onset of certain facts (disability, loss of breadwinner, old age) in the amount not lower than the subsistence minimum established the law [3, p. 87].

Given the current state of the pension system, it should be noted that there are a number of factors that in turn negatively affect the functioning of the system and constitute a threat to the economic security of the state. The demographic situation in the state in the present conditions worsens and gradually turns into a crisis.

There is a process of aging population, resulting in a change in the ratio of able-bodied and pensioners. Total deductions are not enough for saving the level of pensions. The amount of deductions decreases because of the "late" indexation and the replacement rate (ratio of the size of the pension to the amount of wages) - is reduced [1].

All of these trends negatively affect the financing of retirement benefits and require the search for new sources of financial resources for these purposes; 2) macroeconomic state of the state (inflation, unemployment, economic crises, etc.).

Taking into account the amount of insurance premiums depends directly on the value of the wage fund, in general low wages lead to insufficient revenues to the pension fund. The unsatisfactory macroeconomic situation leads to a low level of income to the state budget of Ukraine, which makes it impossible coverage of the pension fund deficit at the expense of state funds.

Another factor that negatively affects the development of the Ukrainian pension system is "concealment" of employee benefits. The concealment is that employers, by paying wages to their employees, hide it from taxation and do not pay contributions to social insurance funds. This is due, first of all, to a large "social burden" on labor payments to employees [7, p. 51-52].

So we will conclude that:

- the economic security of the state - is the material basis of national sovereignty;
- the state of the economy and institutions of power, which guarantees the protection of national interests, the independence of the chosen economic course, the social orientation of economic reforms.

An important condition for economic and social stability of the state is the provision of pensions to the population. But, given the presence of a number of factors that have negatively affect the functioning of the Ukrainian pension system and, in turn, poses a threat to economic security, we can say that today concrete measures are needed to reform the distribution relations; the state's social policy should be aimed at preventing and ending further decline in the level and quality of life of the population.

In addition, there is a need to use rational methods of financial provision of the Ukrainian pension system.

---

1. Bondaruk I.S. Evaluate the role of risk management related to pension provision and its impact on the economy state security. URL:http://dspace.udpu.org.ua:8080/jspui/bitstream/6789/2123/1/bondaruk_010.pdf (ukr. Бондарук І.С. Оцінка ролі управління ризиками, пов'язаними із пенсійним забезпеченням та їх впливу на економічну безпеку держави.)

2. Heiets V.M. The concept of economic security of Ukraine. Institute for Economic Forecasting. *Logos*. 1999. 56 p. (ukr. Геєць В.М. Концепція економічної безпеки України. Інститут економічного прогнозування. *Логос*. 1999. 56 с.)

3. Gutsalova Yu.Y. Financial and economic essence of pension provision in Ukraine. *Economic Herald*. 2015. № 2. P. 86-93. (ukr. Гуцалова Ю.Є. Фінансово-економічна сутність пенсійного забезпечення в Україні. *Економічний вісник*. 2015. № 2. С. 86-93.)

4. Denysenko M.P., Breus S.V. Economic security of the state and the destructive impact on it of the shadow economy. *Scientific notes of the University "KROK"*.

2014. № 37. P. 25-31. (ukr. Денисенко М.П., Бреус С.В. Економічна безпека держави та деструктивний вплив на неї тіньової економіки. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2014. № 37. P. 25-31.)

5. Didkovska T.O. The concept and essence of pension provision in Ukraine: current realities and prospects of development. *Forum of Law*. 2012. № 1. P. 253-257. (ukr. Дідковська Т.О. Поняття та сутність пенсійного забезпечення в Україні: сучасні реалії та перспективи розвитку. *Форум права*. 2012. № 1. С. 253-257.)

6. Malyshko V.M. Actual problems of economic security in the system of national security of Ukraine. *Legal Bulletin*. 2015. № 4(37). P. 129-133. (ukr. Малишко В.М. Актуальні проблеми економічної безпеки в системі національної безпеки України. *Юридичний вісник*. 2015. № 4(37). С. 129-133.)

7. Shpylovyi S.Y. Problems of the pension system in Ukraine and ways to improve it. *Bulletin of the Kiev National University the name of Taras Shevchenko*. URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_vsn_2013_31_13 (ukr. Шпильовий С.Є. Проблеми системи пенсійного забезпечення в Україні та шляхи її вдосконалення. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*).

Нагорна Олена Олександрівна
викладач кафедри
цивільного права та процесу
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

УКЛАДЕННЯ ШЛЮБНОГО ДОГОВОРУ В УКРАЇНІ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ТА НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

«Шлюб є союз чоловіка і жінки, з'єднання всього життя,
спільність божественного і людського права»
Модестін Гереній

Шлюбний договір є одним із найбільш давніх правових інститутів. Він був відомий ще за часів Римського права, а в же на початку XVII століття укладався у Франції та Англії й достатньо ефективно захищав права заміжньої жінки та її родичів на сімейне майно. Відновлення інституту шлюбного договору у вітчизняному законодавстві відбулось спочатку в Кодексі про шлюб та сім'ю УРСР, а в подальшому – і у Сімейному кодексі України. Останнім часом ситуація щодо укладання шлюбного договору між подружжям значно змінилася, це зумовлено високою обізнаністю населення стосовно його переваг та спробою запобігти майновим втратам у разі розлучення. Поступове зростання кількості укладених шлюбних договорів спричиняє, відповідно, і зростання судових спорів, пов'язаних із застосуванням умов шлюбного договору, а також його припинення.

Останнім часом серед вітчизняних науковців дуже жваво обговорюється тема щодо відсутності єдиної термінології та узагальноної назви зазначеного правочину – «шлюбний договір» чи «шлюбний контракт», але в українській літературній мові вказані терміни є синонімами. На думку одних науковців, правильним буде використання терміна «шлюбний договір», оскільки поняття «контракт» застосовується лише в галузі трудового та господарського права, натомість у сімейному праві використання зазначеного терміна є неприпустимим, інші навпаки переконані, що термін «шлюбний контракт» доцільно використовувати для відмежування даного виду угоди від договорів, які можуть укладатись між подружжям. Проте законодавцем закріплено термін «шлюбний договір», тому доцільним є використання саме його у практичному аспекті.

Сімейний кодекс республіки Молдова, на відміну від Сімейного кодексу України, дає поняття шлюбного договору. «Шлюбний договір становить собою угоду, яку добровільно укладають особи, що вступають у шлюб, чи подружжя, яка визначає їх майнові права та обов'язки у період перебування у шлюбі та/або у випадку його розірвання» (ст. 27 Сімейного кодексу республіки Молдови).

Кодекс про шлюб і сім'ю Республіки Білорусь також не надає поняття шлюбного договору, а тільки зазначає, що особи, які вступають в шлюб, і подружжя в будь-який час і у визначеному ними обсягу прав і обов'язків можуть укласти шлюбний договір з метою підвищення культури шлюбних і сімейних відносин.

Цивільний кодекс Литовської Республіки (Книга 3 «Сімейне право», глава 3, ст. 3.101) дає дуже лаконічне визначення шлюбного договору: «Шлюбний договір є угодою подружжя, яка визначає їх майнові права та обов'язки під час шлюбу, а також після розірвання шлюбу чи у разі окремого проживання (сепарації)».

В країнах західної Європи сімейні відносини регулюються нормами цивільного права. Шлюбний контракт (за кордоном застосовується саме термін «контракт») – це цивільно-правова угода, яка укладається між подружжям або особами, які укладають шлюб, для регулювання майнових відносин.

В США сімейні відносини регулюються законодавством окремих штатів, для уніфікації яких приймаються одноманітні закони. Більшість штатів в 1983 році прийняло закон «Про шлюбний договір», який містить визначення шлюбного договору. Законодавство окремих штатів, а також судова практики дають різні визначення шлюбного договору. Так, збірник законів штату Колорадо визначає шлюбний договір як «угоду між майбутнім подружжям, укладену в очікуванні шлюбу, або між подружжям, але за умови його укладення до подання позову про розірвання шлюбу або окремого проживанні подружжя» (п. 1 ст. 392, § 2, розд. 14).

Визначення будь-якого поняття повинно охоплювати його істотні ознаки. Проаналізувавши визначення інших країн світу, можна виділити чотири основних критерії, за якими

шлюбний договір – це угода; суб'єктом складом є особи, що укладають шлюбний договір; шлюбний договір регулює майнові правовідносини; обов'язковим аспектом є нотаріально посвідчена форма шлюбного договору.

Відповідно до ст. 93 Сімейного кодексу України шлюбним договором регулюються лише майнові відносини між подружжям, визначаються їхні майнові права та обов'язки, а також майнові права та обов'язки подружжя як батьків.

Таким чином, слід зазначити, що інститут шлюбного договору в Україні перебуває на стадії становлення, дотепер залишаються певні неузгодженості та не усунуто суперечності між нормами цивільного і сімейного законодавства, які виникають під час розгляду судових спорів.

1. Дудорова К.Б. Шлюбний договір: питання вдосконалення законодавства. *Вісник Запорізького національного університету*. 2012. № 4 (I). С. 73-75.

2. Низамієва О.Н. Имущественные соглашения супругов в зарубежном праве. К., 2004. 250 с.

3. Характеристика шлюбного договору за законодавством України та деяких зарубіжних країн. URL: https://vuzlit.ru/1368928/porivnyalna_harakteristika_ponyattya_ta_zmistu_shlyubnogo_dogovoru_za_zakonodavstvom_ukrayini_ta_deyakh_zarubizhnykh_krayin.

4. Поняття, характеристика і мета шлюбного договору. URL: <http://urist-edu.ru/akts/10875/index.html?page=5>.

5. Порівняльна характеристика поняття та змісту шлюбного договору за законодавством України та деяких зарубіжних країн. URL: https://otherreferats.allbest.ru/law/00823674_0.html.

Невзорова Ірина Володимирівна
аспірант кафедри правових дисциплін
Криворізького факультету
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ПРОФЕСІЙНИЙ ОБОВ'ЯЗОК НОТАРІУСА ЯК ОСНОВА ЙОГО НАЛЕЖНОЇ ПОВЕДІНКИ

XX століття породжує ще одну проблему, розв'язання якої пов'язане з дослідженням та оцінкою місця й ролі юриста в цілому та нотаріуса як представника юридичної професії зокрема в соціальному житті: йдеться про професіоналізм як про специфічний суспільний статус представників даної професії, професійний обов'язок.

Дійсно, слушним є твердження С. Безносова, що особа як спеціаліст може проявити себе лише в рамках певної сфери діяльності. Незважаючи на те, яким чином людина це демонструє (активною чи пасивною поведінкою), все одно саме професія створює умови для становлення особистості професіонала. У наукових працях акцентується на рисах та особливостях, притаманних саме професіоналу [1, с. 4].

Що стосується професійних цінностей юриста, то можна виділити дві групи: професійно-моральні цінності (гуманізм, порядність, чесність, об'єктивність) і службово-професійні (професійна майстерність, лідерство, трудова дисципліна) [2, с. 132].

Саме друга група характеризується особливостями, які відрізняють представників юридичної професії з-поміж інших та одного від одного.

Як зазначають Л.С. Сміян, Ю.В. Нікітін, П.Г. Хоменко, головна відмінність нотаріуса від представників інших юридичних професій полягає в його статусі, специфіка якого – в тому, що він об'єднує приватні та публічні начала. Зокрема, О.П. Коляда наголошує, що нотаріуси є суб'єктами публічних правовідносин, оскільки здійснюють надані державою публічні повноваження [3].

Найголовнішим фактором, який вирізняє нотаріуса з-поміж інших представників юридичної професії, є професійні обов'язки, передбачені чинним законодавством України.

Так, відповідно до Закону України «Про нотаріат» нотаріус зобов'язаний:

- 1) здійснювати свої професійні обов'язки відповідно до цього Закону і принесеної присяги, дотримуватися правил професійної етики;
- 2) сприяти громадянам, підприємствам, установам і організаціям у здійсненні їх прав та захисті законних інтересів, роз'яснювати права і обов'язки, попереджати про наслідки вчинюваних нотаріальних дій для того, щоб юридична необізнаність не могла бути використана їм на шкоду;
- 3) зберігати в таємниці відомості, одержані ним у зв'язку з вчиненням нотаріальних дій;
- 4) відмовити у вчиненні нотаріальної дії в разі її невідповідності законодавству України або міжнародним договорам;
- 5) вести нотаріальне діловодство та архів нотаріуса відповідно до встановлених правил;

- б) дбайливо ставитися до документів нотаріального діловодства та архіву нотаріуса, не допускати їх пошкодження чи знищення;
- 7) надавати документи, інформацію і пояснення на вимогу Міністерства юстиції України, Головного управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головних управлінь юстиції в областях, містах Києві та Севастополі при здійсненні ними повноважень щодо контролю за організацією діяльності та виконанням нотаріусами правил нотаріального діловодства;
- 8) постійно підвищувати свій професійний рівень, проходити підвищення кваліфікації;
- 9) виконувати інші обов'язки, передбачені законом [4].

На думку сучасного російського дослідника С. Безносова, справжній професіонал, який досягнув висот у своїй спеціальності, повинен характеризуватися такими рисами: постійна готовність до роботи, постійне незадоволення собою, прагнення до подальшого самовдосконалення, гранична зосередженість на справі, підвищені вимоги до себе і колег, критичне і непримириме ставлення до всього, що заважає роботі, добровільне самообмеження в способі життя, у звуженні кола спілкування [1, с. 5].

Професіонал — це людина, яка глибоко себе поважає, яка високо цінує своє ремесло і невіддільний від неї спосіб життя. Останній цілком, без залишку, покриває весь життєвий, тривалий шлях людини, не залишаючи місця й часу для різного роду улюблених занять, пристрастей, слабкостей, які б надмірно відволікали від “вічного” ремесла. Звичайно, у житті будь-якої людини, в її суєтному кругообігу справ є місце для відпочинку душі, але це не виключає, а навпаки — переконує нас у думці, що професіонал — це спосіб життя, який включає в себе побут, громадські справи, стиль та спосіб життя, почуття власної гідності [5, с. 42-43].

Правознавці-професіонали — люди, які не просто мають диплом про юридичну освіту, але чия діяльність пов'язана з використанням цієї освіти.

Юрист-професіонал, за визначенням, є людиною високої кваліфікації, для якої необхідно накопичувати та розширювати свої знання. Сьогодні потребує від юриста, щоб він мав такі базові знання: досконале знання базових правових категорій; чітке уявлення про наявну в державі правову систему і систему прав; знання властивостей нормативно-правових актів різного рівня; знання теорії фундаментальних галузей права; знання технологій (відповідні процеси та процедури) та змісту суспільних відносин у відповідній сфері людської діяльності [6, с. 92].

З викладеного витікає, що наукова думка у питанні аналізу особистості юриста в цілому та нотаріуса зокрема є багатоманітною. Вчені не обмежили коло своїх досліджень перерахунком властивостей характеру, вони розширили межі наукового пізнання до рамок дослідження ставлення до професії, дисциплінованості та внутрішньої самоорганізації, використовуваних прийомів, умінь, навичок, вимог до професійної культури тощо.

---

1. Бакаянова Н.М. Етичні принципи адвокатури в Україні: монографія. Одеса: Юридична література, 2005. 152 с.

2. Гусарев С.Д., Тихомиров О.Д. Юридична деонтологія (Основи юридичної діяльності): навч. посіб. 3-тє вид., перероб. і доп. К.: Знання, 2008. 495 с.

3. Науково-практичний коментар до Закону України «Про нотаріат». URL: https://pidruchniki.com/1056112747391/pravo/_notarius.

4. Закон України «Про нотаріат» від 2 вересня 1993 року № 3425-XII. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.

5. Теорія держави і права. Академічний курс: підручник / за ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. 2-е вид., перероб. і допов. К.: Юрінком Інтер, 2008. 688 с.

6. Єлов В.А. Основи адвокатської етики: посіб. викладача / В.А. Єлов; за заг. ред. Н.А. Рудницької. К.: Прецедент, 2010. 132 с.

ОСВІТА І НАУКА В ГАЛУЗІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Савіщенко Вікторія Миколаївна
декан юридичного факультету
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцент

ЦИВІЛІЗАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ЛЮДСТВА – АКСІОЛОГІЧНА ОСНОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ

Зміна епох вимагає переосмислення понять «правова держава», «цивілізація», зв'язку між ними, визначення шляхів подолання військових, економічних, екологічних та інших загроз, зміцнення національної та міжнародної безпеки.

Цікаві думки стосовно закономірностей розвитку цивілізацій висловлювали такі вчені, як М. Данилевський, Б. Кузик, О. Мірабо, А. Сміт, А. Тойнбі, Е. Тоффлер, А. Фергюсон, О. Шпенглер, Ю. Яковець та ін. Найбільш широке коло питань стосовно формування правової держави, взаємозв'язку моралі і права, аксіологічної основи правових явищ містять роботи С. Алексєєва, М. Айзенберга, О. Бандурки, І. Бенедика, В. Власюка, В. Горшенєва, С. Гусарєва, В. Костицького, О. Скакун, С. Сливки, В. Сокурєнка, О. Тихомирова та ін.

Аналіз понять «цивілізація» (від лат. *civilis* – гідний, вихований) та «розвиток» (прогресивні зміни чого-небудь, які призводять до вдосконалення, набуття нових, позитивних якостей та властивостей) дозволяють стверджувати, що цивілізаційний розвиток людства – це прогресивні зміни матеріальної та духовної культури, що забезпечують гуманізацію функціонування суспільств, націй та держав, актуалізацію процесів духовного самовдосконалення людини і перехід на більш високий ступінь освіченості та буття.

Запроваджений в 1757 р. О.Г. Мірабо термін «цивілізація» впродовж століть переосмислювався. На початковому етапі О.Г. Мірабо, А. Сміт, А. Фергюсон, його розглядали з позицій класичної філософії і використовували для характеристики соціального процесу. В другій половині XIX ст. завдяки М. Данилевському, А. Тойнбі, О. Шпенглеру змінюється розуміння поняття «цивілізація» і в цей період воно тлумачиться як завершальний етап існування великих живих історичних індивідів (культурно-історичних типів, культур), основна складова історичного процесу. Цивілізаційний підхід розглядає всевітньо-історичний процес у ході якого кожна цивілізація збагачує людство притаманним лише їй досвідом, розширюючи межі загальнолюдських цінностей [1].

Під поняттям «цивілізація» розуміють: 1) форму існування живих істот, наділених розумом; 2) синонім культури, сукупність матеріальних і духовних досягнень суспільства; 3) ступінь розвитку матеріальної і духовної культури, суспільного розвитку загалом; 4) процес становлення громадянського суспільства; 5) відносно самостійне цілісне соціально-історичне утворення, локалізоване в просторі і часі, що може мати ієрархічні рівні [с. 704]; 6) рівень суспільного розвитку, матеріальної та духовної культури; 7) сучасну світову культуру; 8) сукупність живих істот з певною духовною і матеріальною культурою [універсальний укр. словник. С. 817]; 9) людську спільноту, яка впродовж певного періоду часу (процес зародження, розвиток, загибель чи перетворення цивілізації) має стійкі особливі риси в соціально-політичній організації, та культурі, спільні духовні цінності та ідеали, ментальність (словник з КП, с. 533).

Розробляючи класифікації цивілізацій, вчені здебільшого використовували формально-історичний принцип, який передбачав спільність геополітичних умов, економічного і політичного устрою, інших інститутів соціалізації людини (освіти, права, традицій, мови), форм духовно-практичного освоєння світу (науки, мистецтва, релігії).

Так, Б. М. Кузик і Ю. Б. Яковець [2] визначають:

- неолітичну (8-4 тис. до н. е.) та ранньокласову (кінець 4-го — початок 1-го тис. до н. е.) цивілізації: давньоєгипетську, шумерську, асирійську, вавилонську, еллінську, мінойську, індійську, китайську;
- античну цивілізацію (VIII ст. до н. е. — V ст. н. е.): греко-римську, перську, фінікійську, індійську, китайську, японську, давньоамериканську;
- середньовічну цивілізацію (VI—XIV ст.): візантійську, східноєвропейську, схід-

нослов'янську, китайську, індійську, японську;

- ранньоіндустріальну (XV — середина XVIII ст.) та індустріальну (середина XVIII—XX ст.) цивілізації: західну, євразійську, буддійську, мусульманську, китайську, індійську, японську;

- постіндустріальну цивілізацію (XXI — початок XXIII ст. — прогноз): західноєвропейську, східноєвропейську, північноамериканську, латиноамериканську, океанічну, російську, китайську, індійську, японську, мусульманську, буддійську, африканську.

Англійський історик і культуролог А.Д. Тойнбі за релігійним та територіальним критеріями визначив 21 цивілізацію: єгипетську, андську, старокитайську, мінойську, шумерську, майянську, сирійську, індську, хетську, еллінську, західну, далекосхідну (у Кореї та Японії), православну християнську основну (Візантія, Балкани, Кавказ), православну християнську (Росія, Україна, Білорусь), далекосхідну основну, іранську, арабську, індуїстську, мексиканську, юкатанську, вавилонську [3].

Постає питання, чи відповідають всі перелічені «цивілізації» запропонованому визначенню цього поняття? Вважаємо, що ні, бо спільнота, де панувала диктатура, тиранія, авторитаризм, існувало катування, приниження честі і гідності людини не можна назвати цивілізованою. В таких державах правопорядок досягався не завдяки підвищенню рівня культури і освіченості людей, а завдяки використанню методів контролю, примусу, покарання, залякування тощо.

Цікавим стосовно періодизації цивілізації є підхід американського вченого Е. Тоффлера [4]. В основу розробки трьох хвильової моделі розвитку людської цивілізації він використав інший критерій – науковий і технічний прогрес. «Першу хвилю» футуролог співвідносив із аграрним суспільством, яке почало формуватися близько 10 тисяч років тому; «друга хвиля» пов'язана із переходом до індустріального виробництва і тривала порівняно з «першою хвилею» недовго (XVIII – 50 роки XX ст.). Поява «цивілізації третьої хвилі» обумовлена електронно-цифровим проривом (середина XX ст.). Цей етап наукового прогресу докорінно змінив всі сфери життя людини: економіку, виробництво, політику, право, освіту, медицину, мистецтво. Електронно-цифрові технології прискорили «ритм життя» людини, категорія відстані тепер не відіграє значущої ролі при комунікації, що дозволяє економити час, організаційно вдосконалити функціонування суспільства. Наукові досягнення у галузі трансплантації, штучного фотосинтезу, генної інженерії, робототехніки, енергозберігаючих, космічних та інших технологій значно покращили якість життя сучасної людини. Науковий прогрес XXI ст. дозволив лікувати «невиліковні» хвороби. А вдало реалізована 3 січня 2019 року космічна місія прилунення китайського апарату «Чан'е» на зворотньому боці Луни відкрила інші можливості вивчення космосу, проведення біологічних експериментів, тестових низькохвильових радіоастрономічних спостережень. В свою чергу це сприятиме розвитку космічного права і буде добре, якщо він відбуватиметься на аксіологічній основі, зміцнюючи тим самим міжнародну безпеку. Наразі означені наукові досягнення не зміцнили міжнародну безпеку і не призвели до подолання на Землі голоду, бідності, безробіття, соціальної несправедливості, забезпечення життя без пошкодження біосфери. А це функції правової соціальної демократичної держави. Існування такої держави є безумовним критерієм цивілізованого суспільства.

Разом з цим, у постіндустріальному суспільстві розбалансованість між духовними та матеріальними потребами, прогресом надвисоких технологій і відставанням гуманітарних знань загострила проблеми аксіологічного, духовного, морально-етичного змісту, що спричинило інформаційну, енергетичну, продовольчу, політичну, ідеологічну, військову та інші війни, революції, міжнародний тероризм, продаж людьми, розповсюдження генномодифікованих продуктів, розробку нового покоління психотропних та наркотичних речовин, екологічні загрози.

На наш погляд, сутнісний зміст поняття «цивілізаційний розвиток людства» пов'язаний із розумінням поняття «цивілізована Людина» та, яка керується духовними цінностями, здатна до всебічного самовдосконалення, усвідомлює свій громадський обов'язок. Добро, краса, справедливість, милосердя, співчуття та інші сенсожиттєві цінності складають основу світоглядної позиції цивілізованої Людини та відносяться до категоріально-понятійного апарату етики. Етика – термін, що походить від давньогрецького слова *ethos*, яке в первісному розумінні означало «місце перебування», «спільне житло». Згодом затвердилося інше значення цього слова: «звичай, вдача, характер». Вперше це поняття вживається у працях Арістотеля: «Нікомахова етика», «Евдемова етика», «Велика етика». Отже, під власною назвою наука етика існує понад 23 століття. Це наука про мораль і використання моральних оцінок у поведінці людини, вона визначає розвиток моральних взаємин і моральної свідомості, а за своєю природою – спрямована на практичне розв'язання моральних

проблем. Формалізоване значення моральних ідеалів у вигляді системи норм, традицій, професійних етичних кодексів є умовою та інструментом морального виховання, нормативною регуляцією поведінки людей у суспільстві та між собою, в межах їх конкретної професійної діяльності, способом оцінки вчинків. Ознаками цивілізованої Людини є її гармонійний інтелектуальний, фізичний та духовний розвиток, узгодженість із зовнішнім світом.

Поняття «загальнолюдська культура» охоплює загальнолюдські цінності та мораль. Моральні норми перетворюються у цінності лише за умови, якщо не суперечать природним нормам. Моральні цінності відображають значущість для індивіда проявів моралі як регулятора суспільно належної поведінки і є втіленням його суб'єктивного діяльно-зацікавленого ставлення до реалізації у житті моральних норм і принципів. До моральних цінностей відносять різні форми моральної свідомості: особистісні переконання щодо норм і принципів належної поведінки людини як громадянина, суспільні і моральні ідеали; етичні уявлення про життя і смерть, справедливість і несправедливість, гуманістичність людських відносин, добро і зло та ін.; моральні почуття – обов'язку, совісті, відповідальності, честі й гідності. Моральні цінності утворюють правові цінності, а останні – правову культуру, що і є предметом дослідження культурології права. Право є різновидом нематеріальної культури, одним із критеріїв цивілізованого розвитку суспільства, відображенням моральності і вихованості соціуму. Право тісно пов'язане з національною, суспільною, побутовою, духовною, моральною, державною, політичною, економічною, парламентською, законодавчою, професійною та іншими видами культур.

Культурологія права ґрунтується на принципах єдності права, культури і моралі та необхідності регулювання правовідносин. Єдність права, культури і моралі забезпечує ефективність правового регулювання суспільних відносин і сприяє окультуренню права – урахуванню надбань загальнолюдської культури при формуванні правових норм.

Культурологія права виконує такі функції: відображення культурних тенденцій у праві; перетворення стихійного у правові норми; втілення національних ідей у право; правове регулювання соціокультурною ситуацією; формування у громадян ціннісної правової орієнтації.

В культурології права велике значення мають такі категорії, як: культурна норма, культурні процеси, культурний розвиток, культурне співробітництво, культурна подія, культурна ситуація, культурне середовище, культурні зв'язки, культурні відносини, культурний контекст та ін.

Розглянемо деякі із цих категорій. Культурна норма – кількісні та якісні матеріальні і духовні надбання, необхідні для природного життя людства на конкретний період часу. Якщо сукупність культури відстає від норми, розвиток людства не має прогресу. Право в такому випадку неспроможне врегулювати найбільш важливі суспільні відносини. Тоді кажуть, що в такому суспільстві відсутня цивілізованість, у тому числі й цивілізований правопорядок. У правовому полі це означає, що правові норми дублюються або суперечать одна одній.

Культурними процесами можна вважати рух і послідовність накопичення соціальних норм, які відбуваються у погодженні між галузями та напрямками розвитку культури. Це складні дії, які пронизують усі суспільні структури без винятку. Культурні процеси проникають не тільки у зовнішній, а й у внутрішній світ людини. Такими процесами характеризуються релігійні та моральні норми, що повинні служити взірцем для правових норм.

Культурна подія – це очікуване або неочікуване суспільне явище, яке внесло певні зміни у матеріальний чи духовний розвиток людства. Очікуваність підкреслює якість сподівання результатів фізичних чи інтелектуальних зусиль окремих осіб або групи осіб. Неочікуваність підкреслює певну стихійність, хоча відображає цілковиту закономірність, яку на перший погляд важко помітити. Культурні події завжди вимагають правового регулювання, оскільки виникають нові, неповторні прецеденти, які завершуються змінами (доповненнями) правових норм. Це і визначає постійну недосконалість права.

Культурологія права активно оперує і такими поняттями, як «контркультура», «антикультурна підміна».

Так, під контркультурою слід розуміти «культуру у відповідь на культуру». Культурні надбання відбуваються: природно (стихійно), еволюційно – за законами Всесвіту; штучно (революційно) – за людськими законами. Антикультурна підміна права позбавляє право його культурної цінності, створює фальшиве право.

Антиподом цивілізованої Людини є людина, яка втратила людяність. Це людина-варвар, безкультурна, невихована, аморальна, дика. Така людина може робити наукові відкриття, але не вміти їх цивілізовано використовувати. Людство на сучасному етапі свого розвитку виявилось не готовим до результатів наукового прогресу. Історія вже засвідчила

бойове використання хімічної та біологічної зброї під час Першої світової війни, медичні експерименти над людьми в концтаборах під час Другої світової війни, ядерної зброї в Хіросімі та Нагасакі, низку техногенних катастроф. Сучасна генна інженерія дозволяє модифікувати рослини, тварини, створити генномодифіковану людину. Отже, не кожна «людська спільнота» можна назвати цивілізацією. Суспільство, де загальнолюдські цінності спотворюються ідеологічними установами, формуються хибні уявлення про світ, людину, добро і зло, зневажаються права і свободи людини, здійснюється моральне, політичне, економічне насильство – не можна назвати цивілізованим (вихованим, гідним). Історія налічує чимало прикладів зовсім нецивілізованої поведінки людини: фашистський режим Муссоліні, нацистський режим Третього Рейху, режим радянського сталінізму – існування неправових, тоталітарних держав.

Узагальнюючи, слід зазначити, що формування правової соціальної і демократичної держави на основі загальнолюдських цінностей – єдиний шлях цивілізаційного розвитку людства, подолання сучасних загроз і зміцнення національної та міжнародної безпеки.

1. Філософський енциклопедичний словник. Довідкове видання / редкол. : В.І. Шинкарук та ін. Київ: Абрис, 2002. 744 с.

2. Кузык Б. Н., Яковец Ю. В. Цивілізації: теорія, історія, діалог, майбутнє. Т. III : Северное Причорномор'є – простір взаємодії цивілізацій. Москва: Изд-во при Інституті економічних стратегій, 2008. 908 с.

3. Енциклопедія історії України: Т. 10. Т – Я / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. Київ: Наукова думка, 2013. – 784 с.

4. Элвин Тоффлер. Глава 2. Архитектура цивилизации // Третья волна. — Москва: АСТ, 2004. – 781 с.

Сушенцева Лілія Леонідівна
завідувач кафедри психології та педагогіки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор педагогічних наук

ДО ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ДІТЕЙ

Сьогодні в Україні проблема попередження підліткової злочинності розглядається з урахуванням неповнолітніх як особливої групи населення, що потребує підвищеного захисту. Це діти, які залишилися без піклування батьків, діти-інваліди, діти – жертви збройних і міжнародних конфліктів, екологічних і техногенних катастроф, стихійних лих; діти, які опинилися в екстремальних умовах, в тому числі які відбувають покарання у вигляді позбавлення волі у виховних колоніях, знаходяться в спеціальних навчально-виховних установах, проживають у малозабезпечених сім'ях; діти, життєдіяльність яких порушена внаслідок обставин, що склалися, і які не можуть подолати дані обставини самотійно або за допомогою сім'ї.

Дитині у важкій життєвій ситуації необхідно гарантувати реальне право на достойну форму існування в здоровому соціальному середовищі, на захист її інтересів, надання реальної психолого-педагогічної допомоги. Цей факт підтверджується міжнародними документами [1-3], де містяться положення, що стосуються проблем реагування держави на правопорушення неповнолітніх у вигляді покарання чи інших виховних заходів впливу. Необхідність створення гідних умов життя і виховання молоді розглядається в даних документах як найважливіший засіб ранньої превенції злочинності неповнолітніх.

Необхідність підготовки в Україні фахівців, які володіють особливою психолого-педагогічною теорією, навичками і досвідом роботи з соціально неблагополучними неповнолітніми, є очевидною. На нашу думку, персонал фахівців з ювенології був би затребуваний в центрах тимчасового утримання неповнолітніх правопорушників, центрах соціального захисту і реабілітації молоді, виховних службах при судах тощо (Постанова КМ України № 834 від 16 листопада 2016 року «Про затвердження Примірного положення про центр соціальної підтримки дітей та сімей» та ін.).

Наприклад, у Франції на державному рівні створено виховну службу в системі ювенальної юстиції, що відноситься до Управління правового захисту молоді – PJJ (Protection Judiciaire de la Jeunesse). Дотримуючись дослівного перекладу, фахівці даної структури називаються вихователями «судового захисту молоді» (Educateurs de la Protection Judiciaire de Jeunesse) в системі ювенальної юстиції, в інших країнах ці фахівці – «вихователі правового захисту молоді» (вихователі ПЗМ).

Метою навчання педагогів є відповідна підготовка для виконання виховної роботи з неблагополучними дітьми і підлітками, а також з їх сім'ями. У процесі навчання форму-

ються професійні компетенції і компетентності, які вдосконалюються в ході професійної педагогічної практики в службах правового захисту молоді департаментів (регіонів).

Програма навчання педагогів правового захисту молоді включати такі основні напрями:

- 1) педагогічний супровід неповнолітніх в системі ювенальної юстиції;
- 2) підліток, сім'я, соціальне оточення;
- 3) професія педагога правового захисту молоді в системі ювенальної юстиції: історія, завдання, установи правового захисту молоді;
- 4) ювенальна педагогіка;
- 5) методика виховної роботи з важкими підлітками;
- 6) психопедагогіка виховної роботи;
- 7) методика професійної діяльності педагогів правового захисту молоді.

Розглядаючи дану проблему в регіональному контексті, слід підкреслити, що в Україні число дітей, які потребують соціальної підтримки, досить велике, адже проблеми асоціальних явищ в молодіжному середовищі, такі як наркоманія, алкоголізм, молодіжна злочинність, викликають найбільше занепокоєння в контексті загрози соціальної безпеки. Від того, яку життєву позицію оберуть ці діти: виростуть вони законотривними громадянами або поповнять лави кримінального середовища – залежить від дорослих, особливо від тих, хто в силу своїх службових обов'язків покликаний здійснювати захист прав і законних інтересів неповнолітніх, які опинилися в екстремальних умовах.

Один зі способів вирішення цієї проблеми бачиться в єдиному підході до професійної підготовки фахівців, покликаних працювати в установах системи профілактики. Виконання обов'язків щодо роботи з дітьми, які опинилися у важких життєвих ситуаціях, вимагає високопрофесійного підходу.

Неповнолітніми порушниками повинні в першу чергу займатися спеціалізовані виховні служби ювенальної превенції, в тісній взаємодії зі спеціалізованими органами та установами освіти, соціального захисту населення, охорони здоров'я та ін.

Таким чином, такий підхід дозволить в перспективі сформувати систему ювенальної превенції як самостійну і реальну частину державного комплексу громадських правозахисних інститутів для дітей та молоді. Це потребує вирішення кадрових питань, зокрема підготовки педагогів-ювенологів, здатних кваліфіковано надавати правову допомогу дітям та здійснювати завдання протидії і профілактики асоціальних явищ серед молоді.

1. Конвенція про права дитини. URL: https://www.unicef.org/ukraine/ukr/convention_small_final.pdf.

2. Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила») від 29 листопада 1985 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_211.

3. Керівні принципи ООН для попередження злочинності серед неповнолітніх («Ер-Рядські керівні принципи») від 14 грудня 1990 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/c394y1990>.

Халапсис Алексей Владиславович
професор кафедри
соціально-гуманитарних дисциплін
Днепропетровського державного
університету внутрішніх дел,
доктор філософських наук, професор

ДЕВАЛЬВАЦІЯ ІДЕОЛОГІЙ

Одним из трендов современности является значительное снижение влияния политических идеологий на жизнь общества. Политические идеологии становятся все более условными, а в большинстве западных стран идеология парламентских партий фактически сливается с предвыборной программой, которая пишется по принципу *ad hoc*, применительно к конкретным обстоятельствам, к случаю, и столь же быстро переписываются при изменении политической конъюнктуры. Партии уже не столько убеждают граждан, сколько привлекают электорат. На этой почве получает активное распространение антиидеологизм, подразумевающий отказ от устойчивой идентификации с определенной частью политического спектра. Следует ли из этого, что мы выступаем в постидеологический мир, в котором идеологиям просто не будет места?

Функционирование идеологии предполагает наличие хорошо поставленной пропаганды, поэтому во всех тоталитарных государствах пропаганде уделяется огромное значение. Пропаганда эффективна, если сила, которая использует идеологию в целях управления массовым сознанием, имеет серьезный контроль над средствами массовой информации; лучше, чтобы он был полным. В условиях информационного голода навязать массам идеологию

несравненно проще, нежели в условиях свободного доступа каждого к альтернативным источникам информации. В целом влияние идеологии прямо пропорционально силе контроля соответствующей политической силы (государства) над духовной жизнью общества.

В XIX веке на смену войнам королей пришли войны народов, а уже в XX столетии, после Первой мировой, начались войны идеологий. К концу минувшего века и эти войны себя исчерпали с провозглашенной Френсисом Фукуямой [2] победой либерализма. Однако последний несет в себе свое же отрицание, ибо последовательно проведенный в жизнь, он постулирует, что его идеологией является отсутствие общеобязательной идеологии; данный тезис в ряде стран, как, например, в Украине, даже закреплён конституционно.

Идеологии в эпоху кремниевое человека [1] уже не играют столь значительной роли, как, скажем, несколько десятилетий тому назад. Замечу, что на фоне банкротства идеологий наблюдается значительное увеличение количества *идей*, продуцируемых уже не только кастой профессиональных идеологов. Ныне не только идеи идут в массы, но и сами массы получили возможность выдвигать идеи.

Знание даёт власть, поэтому во все времена правители стремились сохранить за собой монополию на знание, держа под своим контролем, соответственно, и возможность творчества. Чем более им это удастся, тем более священной и непостижимой власть представляется в глазах подданных. На ранних стадиях развития общества творческое меньшинство и правящее меньшинство – это почти одно и то же; кесарь есть одновременно жрец, судья и военачальник. Впрочем, сакрализация власти происходит не только в постулирующих её божественный характер обществах, но и в любой тоталитарной державе, где правитель если и не имеет прямой божественной санкции, то обладает сверхъестественной мудростью и т.п. Зачастую «вождь» одновременно «учитель»; мало меняется суть дела в случае, если функции правителя выполняет правящая организация.

Массовая образованность и развитие средств коммуникации приводят к существенному смещению акцентов. Происходит дифференциация социальной деятельности, следствием чего оказывается разделение функций принятия решений, управления информационными потоками и т.д. между разными институтами и разными носителями. Соответственно, в открытом обществе десакрализация власти происходит вследствие лишения правителя и окружающих его «лучших людей» монополии на знание и творчество.

Любой желающий ныне может пропагандировать существующую или выдвигать свою идеологию в пространстве Интернета – в блогах, на форумах, в социальных сетях, в конце концов, на собственном сайте. С завершением эпохи классических идеологий приходит время идеологий сетевых. В условиях информационного бума, сакрализация одного из элементов общественного механизма – института власти – все более становится анахронизмом, а проблема получения информации отходит на второй план, уступая место проблемам анализа и эффективного ее использования, где институты власти выступают уже не как монополисты, а лишь как участники процесса, в каких-то вопросах кооперирующиеся с другими участниками (например, транснациональными корпорациями, финансово-промышленными группами, общественными организациями, научными коллективами и т.д.), а в каких-то – конкурирующие с ними; при этом государство все меньше контролирует этот постиндустриальный источник власти.

Как видим, банкротство классических политических идеологий не приводит к наступлению эпохи безыдейности. Идеологии же как таковые не исчезают и не могут исчезнуть. Просто формируется новая конфигурация духовной жизни общества, которую можно представить в виде нескольких тенденций.

1. Политические элиты лишились монополии на продуцирование идей. В информационном обществе подобная монополия невозможна в принципе.

2. Собственно политические идеи перестают играть сколь либо важную роль в мировоззрении масс («среднего человека», обывателя). В значительной степени это связано с тем, что общество получает определенную автономию от политических элит, то есть его жизнь духовная и даже материальная все менее определяется со стороны власти.

3. Политические идеологии становятся делом все более непостоянным, они пишутся уже не на десятилетия, тем более, не на века, а «от выборов – к выборам». С одной стороны, это существенно подрывает доверие к такой идеологии, с другой – позволяет силам, ее представляющим, оперативно реагировать на требования времени.

4. У непостоянных идеологий не может быть много постоянных сторонников; последние есть преимущественно у организаций крайнего толка, влияние которых в современном мире неуклонно падает.

Вернут ли политические идеологии свой некогда бывший авторитет? Я так не думаю. Скорей всего, время политических идеологий прошло; они останутся как инструмент завоевания власти теми или иными элитами, но перестанут быть частью общественного мировоз-

зрення. Освободившись місце займуть другие форми, некоторые из которых (скажем, сетевые формы идентификации) ныне только формируются.

1. Халаписис А. В. Цифровые технологии и перековка железных людей. *ScienceRise*. 2016. № 24(7/1). С. 55–61. URL: 10.15587/2313-8416.2016.69141
2. Fukuyama F. *The End of History and the Last Man*. New York: Free Press, 1992. 418 p.

Маргулов Артур Худувич
професор кафедри
соціально-гуманітарних дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор історичних наук, доцент

ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ: ВІД МИНУЛОГО ДО СУЧАСНОСТІ

Розпад Радянського Союзу та поява на його теренах незалежних держав вплинув на всі сфери життя суспільства цих утворень. Криза радянської ідеології та відсутність дієвих заходів молодих державних інституцій у цьому напрямі утворило інформаційно-ідеологічний вакуум. Після авторитарно-тоталітарних методів організації навчально-виховного процесу українське суспільство у 1990-х роках не було готовим до якісної заміни ефективним національним продуктом цієї прогалини.

Довгі роки освітньо-виховний процес у державних закладах освіти був насичений принципами та методами, технологіями, притаманними радянській системі. Такий гібрид частково чи повністю уповільнив процеси впровадження національно-патріотичних концепцій розвитку молоді. Як наслідок, маємо покоління громадян незалежної України, яким ідеали радянського минулого вбачаються привабливішими за сучасні реалії. У такий спосіб було штучно подовжено «життя» Радянського Союзу.

Існуюче державне законодавче регулювання даного питання не мало сталого позитивного ефекту та якості впровадження. Так, були прийняті та реалізовані на державному рівні Концепція національної системи виховання (1996), Концепція національно-патріотичного виховання (2009), Концепція Загальнодержавної цільової програми патріотичного виховання громадян на 2013–2017 рр., Концепція громадянської освіти та виховання в Україні (2012). Лише з часів Революції Гідності, подій на Сході та в Криму до загальнодержавної свідомості прийшло розуміння необхідності таких кроків. Таку потребу усвідомило більшість представників громадянського суспільства та держава як інституція.

Прийнята 16 червня 2015 року Міністерством освіти і науки України Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді стала відповіддю на сучасні виклики. У часи прямої військової агресії, коли гостро постала проблема денационалізації та втрати суверенітету, держава визначає основні пріоритети цієї концепції. Вони базуються на принципах поваги до національних символів (Герба, Прапора, Гімну України); участі у громадсько-політичному житті країни; поваги до прав людини; верховенства права; толерантного ставлення до цінностей і переконань представників іншої культури, а також до регіональних та національно-мовних особливостей; рівності всіх перед законом; готовності захищати суверенітет і територіальну цілісність України [1].

Концепція має чітко визначену проєвропейську спрямованість, у ній проголошено принципи верховенства права, рівності, толерантності. Принципами патріотичного виховання стає формування самоактивності та саморегуляції, соціальної відповідальності. В той сам час вона не позбавлена деяких радянських атавізмів у контексті.

Аналізуючи світовий досвід у галузі національно-патріотичного виховання, маємо розгалужену систему акцентів у даному питанні. У Німеччині превалює конституційний патріотизм, коли люди формують свій патріотизм на досягненнях існуючого устрою, у Франції – зосереджено увагу на підтримці культурного продукту.

Отже, законодавче регулювання патріотичного виховання в нашій країні стає все більш спрямованим на національні потреби, чітко визначеним та послідовним. В ньому закладається базис активної громадянської позиції молоді та її ставлення до суспільства та держави в цілому. Роки перебування у Радянському Союзі із позбавленням національно орієнтованого виховання переросли у дещо агресивні перехідні позиції у зазначеній концепції. Зовнішня військова агресія прискорила появу такої концепції, а з іншого боку, її радикалізувала.

---

1. Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді... // Верховна Рада України: офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0641729-15>.

Шинкаренко Ігор Ростиславович
провідний науковий співробітник
Харківського НДІ судових експертиз
ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса,
кандидат юридичних наук, професор

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ЕКСПЕРТНОЇ ПРАКТИКИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ПЕРСОНАЛУ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ КІБЕРЗАГРОЗАМ В УКРАЇНІ

Сьогодні Україна розглядається світовою спільнотою як суттєвий чинник забезпечення глобальної і регіональної безпеки. Важливе місце в системі цієї безпеки займає сектор безпеки України та його правоохоронна складова. Згідно зі ст. 1 Закону України «Про національну безпеку» «сектор безпеки і оборони – система органів державної влади, Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, правоохоронних та розвідувальних органів, державних органів спеціального призначення з правоохоронними функціями, сил цивільного захисту, оборонно-промислового комплексу України, діяльність яких перебуває під демократичним цивільним контролем і відповідно до Конституції законів України за функціональним призначенням спрямована на захист національних інтересів України від загроз, а також громадяни та громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки України» [1].

Кожна зі складових правоохоронної складової сектору безпеки займається виявленням ознак та нейтралізацією окремих загроз.

В той же час в останнє десятиліття розширився об'єкт вивчення безпеки – ним стала не тільки держава, але й суспільство, окрема людина. Стала більш складною типологія безпеки: дослідники почали писати не тільки про військову і політичну безпеку – акцент, характерний для реалістів – але і про економічну, соціальну, екологічну, громадську та інші безпеки. Іншими словами, поняття безпеки здійснило масштабну експансію як в рамках теорії міжнародних відносин, так і в цілому в житті суспільства [2, с. 56].

Як наслідок законодавець визначає загрози національній безпеці як «явища, тенденції і чинники, що унеможливають чи ускладнюють або можуть унеможливити чи ускладнити реалізацію національних інтересів та збереження національних цінностей України» [1]. Сьогодні науковці на підставі комплексного огляду сектору безпеки класифікують всі загрози за такими чинниками:

- за середою формування: внутрішні – джерела яких розташовані на території держави; зовнішні – джерела яких походять з-за кордону;
- за ймовірністю реалізації: реальні – небезпека яких є очевидною для національних інтересів України і для їх усунення необхідне оперативне вжиття термінових заходів; потенційні – загрози, які можуть скласти небезпеку внаслідок дії певних об'єктивних та суб'єктивних чинників;
- за *характером прояву*: об'єктивні – що формуються і реалізуються незалежно від бажання і волі людей, їх діяльності; суб'єктивні – які є наслідком свідомої цілеспрямованої діяльності людей (злочинна) і соціальних інститутів (розвідувально-підривна діяльність);
- за видовими *ознаками сфер діяльності* – політичні, економічні, екологічні, військові, соціокультурні тощо [3;4].

Для правоохоронних структур мають важливе значення внутрішні та суб'єктивні загрози, а також кримінального характеру. Враховуючи, що найбільшою цінністю є людина, можемо констатувати, що забезпечення особистих прав і свобод, їх захист і ефективна реалізація – одне із головних завдань держави в особі її сектору безпеки. Діяльність складових сектору безпеки повинна бути проактивною-випереджувальною, а це не можливо без створення гнучкої системи попередження злочинів.

Законодавець та науковці вважають, що правоохоронна складова сектору безпеки в умовах сьогодення займається діяльністю спрямованою на протидію не тільки загрозам державної безпеки, а також нейтралізацію загроз кримінального характеру (організована злочинність, тероризм, корупція, міжнародний наркобізнес, кіберзагрози) оперативно-розшуковими, розвідувальними та контррозвідувальними заходами [5, с. 20].

Вивчення аналітичних матеріалів оглядів сектору безпеки за останні десять років і думок науковців у сфері безпекознавства дозволяє виокремити основні недоліки стосовно правоохоронної складової сектору безпеки, а саме:

- недостатня розробленість правових основ та наявність прогалини чинного законо-

давства, що регламентує функціонування ефективної системи забезпечення національної безпеки в цілому та протидії злочинам зокрема;

– відсутність комплексного підходу забезпечення життєдіяльності складових частин системи (кадрове, фінансове, матеріальне, технічне, інформаційне забезпечення; підготовку сил і засобів системи до їх застосування згідно з призначенням);

– недоліки управління складовими сектору безпеки та координації їх діяльності з іншими державними та недержавними установами й організаціями;

– припинення ролі попереджувально-прогностичної функції системи забезпечення національної безпеки взагалі та громадської безпеки зокрема [6].

Як вбачається з наведеного аналізу, важелем ефективної діяльності правоохоронної складової сектору безпеки у сфері протидії кіберзагрозам є створення професійного прошарку працівників, що володіють теоретичними знаннями та навичками з ознак формування та дії загроз національній безпеці України у правоохоронній сфері.

Враховуючи різноманіття напрямків діяльності правоохоронної складової сектору безпеки, зупинимось на особливостях підготовки фахівців у сфері забезпечення кібербезпеки.

Аналіз експертної практики показує, що в середньому на рік судово-експертними установами Міністерства юстиції проводиться понад 80 000 судових експертиз у межах кримінальних проваджень що складає близько 80% від всього обсягу експертиз, що здійснюються НДІСЕ МЮ України [7].

Як вважають науковці та практики, найбільш суспільно небезпечними видами загроз національній безпеці в інформаційній сфері є: кіберзлочинність; інформаційний тероризм [8].

Аналітичні матеріали кіберполіції показують, що у 2018 року її органами виявлено понад 6 тис. протиправних правопорушень у цій сфері. Понад 30% з них була пов'язана з кримінальними правопорушеннями стосовно платіжних систем на загальну суму понад 25 млн гривень. Статистика свідчить, що в Україні набуває зростання такий вид злочину, як втручання в систему дистанційного банківського обслуговування. Аналіз практики показує, що як правило потерпілими є юридичні особи. Коли кіберзлочинці втручаються в систему обслуговування підприємств чи товариств, то такий вид злочину завдає значних збитків підприємствам, тобто йдеться про мільйони гривень.

За даними Департаменту кіберполіції, у 2018 році було викрито 8 міжнародних хакерських угруповань, викрито 2 всевітні фішингові компанії, припинено діяльність трьох майданчиків з продажу персональних даних [9].

Враховуючі означене та статистичну інформацію НДІСЕ МЮ України, основними способами вчинення означених злочинів є несанкціоноване втручання в роботу електронно-обчислювальних комплексів та несанкціоновані дії з інформацією, яка ними оброблюється; несанкціоновані втручання в роботу інформаційно-телекомунікаційних систем (ІТС) з використанням шкідливих програмних засобів (ШПЗ).

За результатами 2018 року НДІСЕ здійснили 2598 комп'ютерно-технічних експертиз та 472 телекомунікаційних експертизи [7].

Як показує практика протидії кіберзагрозам та матеріали узагальнення судово-експертної практики оперативні працівники кіберполіції та СБУ, повинні мати знання та навички у сфері комп'ютерних технологій, ознак злочинності у сфері ІТ-технологій, телекомунікаційного зв'язку. Слідчі органів досудового розслідування повинні чітко розуміти, які задачі та відповіді на які питання можуть отримати під час проведення досліджень комп'ютерної техніки та програмних продуктів, дослідження телекомунікаційних систем (обладнання) та засобів для вирішення задач кримінального провадження.

Враховуючі здійснений аналіз думок науковців щодо чинників загроз національній безпеці в інформаційній сфері, можемо констатувати, що своєчасне їх виявлення може бути на підставі: конкретизації завдань та наявності компетентних суб'єктів, здатних вирішувати ці завдання; наявності суб'єктів управління, які б здійснювали організацію процесу, координацію дій суб'єктів забезпечення кібербезпеки; наявності сил (підрозділи, персонал) і засобів безпосереднього здійснення захисту життєво важливих інтересів держави в інформаційній сфері.

З метою створення відповідної системи підготовки професійних кадрів сектору безпеки, що здійснюють протидію кіберзлочинності, необхідно здійснити такі заходи та провести наукові дослідження за такими напрямками:

1) створити інформаційні ресурси з метою узагальнення досвіду протидії кіберзагрозам та ознакам виявлення несанкціонованого втручання в роботу електронно-обчислювальних комплексів та несанкціонованих дій з інформацією, яка ними оброблюється; несанкціоновані втручання в роботу інформаційно-телекомунікаційних систем (ІТС) з використанням шкідливих програмних засобів (ШПЗ);

2) запровадити видання НДІСЕ на ґрунті аналізу експертної практики бюлетеня з

проблемних питань протидії загрозам національної безпеки, а також іншим кримінальним злочинам: дослідження актуальних методик хакерських атак; ознаки встановлення шахрайських сайтів-пасток;

3) введення нових спеціалізацій у сфері підготовки фахівців з захисту національної безпеки і внесення змін до плану освітнього процесу з підготовки студентів юридичних ВНЗ, курсантів за напрямком «національна безпека»;

4) створення освітніх програм підвищення кваліфікації для засвоєння працівниками оперативних підрозділів та органів досудового слідства методів фішинга для встановлення груп хакерів;

5) теоретичним підґрунтям формування гнучкої системи підготовки професійних кадрів протидії злочинам у цій сфері є здійснення наукових досліджень щодо визначення професійних та особистісних властивостей правоохоронців, що здійснюють протидію кіберзагрозам, визначення ознак загроз національній безпеці у цій сфері, розробка інноваційних методів виявлення ШПЗ та розробка методик проведення відповідних судових експертиз.

1. Закон України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 №2469-VIII. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>.

2. Волошенко І.О. Концептуально-теоретичні засади дослідження проблем національної і міжнародної безпеки. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. Випуск 118 (част. I). 2014. С. 51-59.

3. Аналітичні матеріали за матеріалами Комплексного огляду сектору безпеки. К.: РНБО, 2006. 30 с.

4. Денєжкін М.М., Крикун П.М., Руснак І.С. Проблеми проведення комплексного огляду сектору безпеки та оборони України: погляди на його організацію та вирішення завдань. *Наука і оборона*. 2014. № 4. С. 3-10. URL: www.irbis-nbuv.gov.ua/cgiirbis_64.exe.

5. Шинкаренко І.Р. Реформування сектору безпеки як основа забезпечення національної безпеки України. *Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених: науковий вісник ХНУВС*. 2007. № 10. С. 19-26.

6. Аналітична доповідь. До щорічного послання президента України до верховної ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2015 році». 2015. 680 с.

7. Аналіз підсумків експертної роботи науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України за 2018 рік. №324/05-19/19, від 12.02.2019.

8. Загрози національній безпеці держави в інформаційній сфері. URL: https://pidruchniki.com/1834071936975/politologiya/zagrozi_atsionalniy_bezpetsi_derzhavi_informatsiyniy_sferi.

9. Підсумки діяльності Департаменту кіберполіції НП України у 2018 році. URL: [/www.ukrinform.ua/rubric-diaspora/2630011-seredzemnomorske-obednanna-ukrainciv-zapocatkovue-spiivpracu-z-miznarodnou-ukrainskou-skolou](http://www.ukrinform.ua/rubric-diaspora/2630011-seredzemnomorske-obednanna-ukrainciv-zapocatkovue-spiivpracu-z-miznarodnou-ukrainskou-skolou). Html.

Диса Олена Вікторівна

доцент кафедри філософії та політології,
кандидат психологічних наук, доцент

Ромічева Юлія Олександрівна

курсант факультету підготовки фахівців
для підрозділів превентивної діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ ДО ДІЙ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВАХ ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ

Служба у поліції є особливим видом діяльності, яка здійснюється не просто в складних, а в екстремальних умовах, вимагає не тільки значних психічних та фізичних затрат, а й іноді пов'язана з ризиком для життя та здоров'я. Така діяльність висуває особливі вимоги до працівника поліції, як професіонала, вимагає від нього високого рівня підготовки до діяльності в екстремальних умовах.

Екстремальними в побутовому спілкуванні найчастіше називають ситуації, що загрожують здоров'ю і самому життю людини. Більш точно екстремальні ситуації можна визначати як несприятливий, складний стан умов людської життєдіяльності, що набув для окремої особи або групи осіб особливої значимості; це об'єктивно складні умови діяльності, що сприймаються й оцінюються як напружені чи небезпечні. Це зовнішня, об'єктивна сторона проблеми. Суб'єктивно ситуації набувають форми екстремальності коли особливий стан людської психіки спричинений незвичними чи екстраординарними умовами, що породжують підвищену тривожність та особливу емоційну напруженість [3].

Психологічна готовність до роботи в екстремальних умовах розглядається по-різному, залежно від специфіки структури професійної діяльності. Більшість авторів пояс-

нюють психологічну готовність через сукупність мотиваційних, пізнавальних, емоційних і вольових якостей особистості і мають на увазі під нею загальний психофізіологічний стан, що забезпечує актуалізацію можливостей.

Аналіз наукової літератури показав, що психологічна готовність у рамках екстремальної психології розглядається в тісному взаємозв'язку з такими поняттями, як психологічна підготовка, надійність психіки, психологічний стан, психологічний вибір, прогнозування станів та екстремальна ситуація. Дослідженням поведінки особистості в екстремальних умовах займалися У. Томас, Ф. Знанецький (будь-яка активність особистості – це вирішення певної ситуації), Р. Лазарус, С. Фолькман (психологічне подолання) та ін. У свою чергу, А. Нузу, Т. Дзуріла, М. Голдфрід першими описали процес психологічного вирішення особистістю проблем, викликаних екстремальною ситуацією, або копінг-процес.

Незважаючи на різноманіття визначень психологічної готовності, всі автори сходяться на тому, що готовність до діяльності – це схильність суб'єкта орієнтувати свою діяльність певним чином.

Професійна діяльність поліцейських висуває підвищені вимоги до якості їх підготовки. Формування психічної стійкості та психологічної готовності проходить через плідне вивчення предметів, особливо тактичної та психологічної підготовки. Професійна діяльність в екстремальних умовах висуває до особистості певні вимоги, такі як: сильна нервова система, певний рівень схильності до ризику та емпатії, високий рівень стресостійкості тощо.

Серед вимог до психологічної підготовки найголовнішою визначається емоційно-вольова стійкість, а саме діяльність нервових центрів індивіда в складних умовах, стійкість до подолання певних перешкод у неочікуваних ситуаціях та готовність активно діяти.

Процес формування психологічної готовності працівників поліції до діяльності в екстремальних умовах є динамічним і суперечливим. В ході його формуються і удосконалюються специфічні знання, уміння, навички і якості. Результати службової діяльності можуть бути різними, оскільки кожен поліцейський може мати різний рівень психологічної готовності, який залежить від особистісних якостей та ефективності попередньої підготовки.

Наукові дослідження показують, що психологічна готовність до професійної діяльності є важливою складовою професіоналізму, яка обумовлена певними особистісними характеристиками, які необхідно враховувати при підготовці працівників силових структур до роботи у складних екстремальних ситуаціях.

Отже, служба в поліції є особливим видом діяльності, яка здійснюється не просто в складних, а в екстремальних умовах, вимагає не тільки значних психічних та фізичних затрат, а й іноді пов'язана з ризиком для життя та здоров'я. Тому практична підготовка поліцейських повинна включати ефективну систему психологічної підготовки.

1. Артющин Г. Проблема визначення готовності співробітників правоохоронних органів України до професійної діяльності. URL: <https://scholar.google.com.ua/scholar?hl=uk&as> (дата звернення 20.02.2019).

2. Брижатиї Є. Особливості професійної готовності офіцерів запасу до діяльності в екстремальних умовах. URL: <https://scholar.google.com.ua/scholar> (дата звернення 20.02.2019).

3. Ильин Е.П. Психология индивидуальных различий. М.: ВЛАДОС, 2004. 716 с.

4. Пілецька Л.С. Психологічні особливості професійної самосвідомості військовослужбовців. URL: <https://scholar.google.com.ua/scholar?hl=uk&as> (дата звернення 20.02.2019).

Козинець Інна Іванівна

доцент кафедри
соціально-гуманітарних дисциплін,
кандидат педагогічних наук, доцент

Петрова Яна Іванівна

викладач кафедри економіки та фінансів
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ЗНАЧЕННЯ ОСВІТИ ДЛЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Освіта – один з найважливіших компонентів національної безпеки будь-якої країни. Мета галузі освіти – розвиток та становлення гармонійної, соціально активної, творчої особистості, з одного боку, та забезпечення економічного й соціального прогресу суспільства – з іншого. У період глобалізації позиції окремих держав на мапі світу визначаються не лише прогресом інтелектуально-освітньої, фінансово-промислової та військово-технічної галузей,

а й розвитком освіти, науки, культури.

Національна безпека держави – це категорія та в той же час стан держави, що показує рівень захищеності базових інтересів, цінностей, прав та свобод людей, а також і цілого суспільства від ризиків і загроз зовнішнього та внутрішнього середовищ.

На нашу думку, розглядати національну безпеку сьогодні лише з точки зору забезпечення політичної безпеки країни і недоторканності її державних кордонів та суверенітету території не достатньо. Необхідно враховувати такі чинники, як духовний, економічний, культурний, демографічний, адже вони безпосередньо впливають на позитивний розвиток суспільства, його соціальних, територіальних і етнічних груп. Вважаємо, що саме освіта й наука, розвиток технологій стають надзвичайно важливою основою майбутнього розвитку будь-якої держави. Вони і є основою її національної безпеки.

З нашої точки зору, ступінь розвитку освіти впливає на рівень національної безпеки. Не може бути економічної та військової безпеки як стану держави без соціальної складової – якісно підготовлених фахівців, імплементації в освітній процес наукових розробок та досягнень. Ми вважаємо інвестиції в освітню галузь в цілому та в окремі заклади освіти різних рівнів (вищої освіти перш за все) довгостроковим стратегічним внеском у розвиток інтелектуального потенціалу нації. Тому розглядаємо тему пошуку джерел фінансування освіти, диверсифікацію їх та імплементацію кращого світового досвіду у галузі фінансування освіти як тему для подальших наукових досліджень.

На ролі освіти наполягав С.П. Пономарьов, коли зауважував, що для запобігання зовнішнім загрозам при організації функціонування апарату державних органів всередині держави безумовним пріоритетом у діяльності держави має бути: підвищення рівня соціального захисту населення; робота у сфері розвитку освіти і науки; економічне забезпечення; політична рівновага; ефективна діяльність правоохоронних органів та ін. Пріоритетами соціальної політики держави є створення умов для розвитку трудового потенціалу народонаселення, формування середнього класу, недопущення надмірної диференціації населення за рівнем доходів, надання адресної підтримки незахищеним верствам населення, всебічний розвиток освіти, культури, поліпшення охорони здоров'я населення [2].

Відповідно до статті 1 Закону України «Про національну безпеку України» від 2018 року, національна безпека – це національна безпека України – захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз. Тобто це захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства й держави, за якої забезпечуються: сталий розвиток суспільства; вчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам у сферах правоохоронної діяльності, боротьби з корупцією, прикордонної діяльності та оборони, міграційної політики, охорони здоров'я, освіти та науки, науково-технічної та інноваційної політики, культурного розвитку населення; забезпечення свободи слова та інформаційної безпеки, соціальної політики та пенсійного забезпечення, житлово-комунального господарства, ринку фінансових послуг, захисту прав власності, фондів ринків й обігу цінних паперів, податково-бюджетної та митної політики, торгівлі та підприємницької діяльності, ринку банківських послуг, інвестиційної політики, ревізійної діяльності, монетарної та валютної політики, захисту інформації, ліцензування, промисловості та сільського господарства, транспорту та зв'язку, інформаційних технологій, енергетики та енергозбереження, функціонування природних монополій; використання надр, земельних та водних ресурсів, корисних копалин, захисту екології і навколишнього природного середовища та інших сфер державного управління в разі виникнення негативних тенденцій до створення потенційних або реальних загроз національним інтересам. У свою чергу, національні інтереси – життєво важливі матеріальні, інтелектуальні й духовні цінності українського народу як носія суверенітету і єдиного джерела влади в Україні, визначальні потреби суспільства і держави, реалізацію яких гарантує державний суверенітет України та її прогресивний розвиток [1].

У законі акцентовано увагу на збереженні та зміцненні науково-технологічного потенціалу, утвердженні інноваційної моделі розвитку; розвитку духовності, моральних засад, інтелектуального потенціалу українського народу, що неможливо без здійснення цілеспрямованої, реалістичної та прогресивної державної політики в галузі освіти й науки.

У найвужчому розумінні ми розглядаємо безпеку держави як галузь, що базується на продуктивних силах, тобто чим вищий рівень кваліфікації та освіти у представників сфери, тим краще реалізуються функції безпеки. Іншими словами, людський ресурс потребує якісної підготовки для провадження та розвитку безпеки. А в найширшому, стратегічному, плані рівень безпеки також визначається станом системи освіти.

Освітня реформа, за офіційною інформацією Урядового порталу, передбачає систем-

ну трансформацію сектора, головна мета якої – нова висока якість освіти на всіх рівнях: від початкової школи до вищих навчальних закладів. Головним завданням освіти має бути формування свідомих, суспільно активних громадян, здатних забезпечити економічне зростання і культурний розвиток країни. Крім того, у науковій сфері реформа покликана зупинити ізоляцію і стагнацію у сфері досліджень, сформувавати запит на якісну підготовку дослідників та якісні розробки в галузі фундаментальних і прикладних наук, скоротити розрив між дослідженнями та впровадженням їх результатів, інтегрувати вищу освіту й науку України в освітній та дослідницький простір Європейського Союзу [3].

Підтримуємо тезу управлінців від Міністерства освіти та науки України про те, що потужну державу з конкурентною економікою, висококваліфікованим людським потенціалом і високий рівень національної безпеки може забезпечити тільки суспільство, основою якого є конкурентоспроможні, освічені, творчі, відповідальні люди з високими духовними якостями. Саме така мета реформи освіти в Україні сьогодні. Система освіти та вимоги до неї мають постійно оновлюватися з урахуванням макро- та мікроекономічних чинників та потреб суспільства, мобільності та рівня кваліфікації працівників. Освітня та наукова галузь має бути важелем соціальної рівності, економічного розвитку і конкурентоспроможності, а також і національної безпеки України.

1. Про національну безпеку: Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. С. 241. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#n355>

2. Пономарьов С.П. Основні напрямки діяльності держави у сфері забезпечення безпеки та оборони України. *Forum Prava*. 2018. № 2. С. 109–114.

3. Урядовий портал URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/diyalnist/reformi/reforma-osviti>.

Колосков Валерій Васильович
доцент кафедри спеціальних дисциплін
Національної академії Державної
прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМИ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ПІДГОТОВКИ ОПЕРАТИВНИХ КАДРІВ ДЛЯ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

З набранням чинності 1 серпня 2003 року Закону України "Про Державну прикордонну службу України" зроблено новий крок у розвитку охорони державного кордону, приведення її до рівня світових стандартів. Але це один з важливих етапів. Другий – це практична реалізація вимог даного Закону. Тут на перше місце виступає людський фактор з усіма його позитивними і негативними моментами.

Для втілення в життя положень "Закону про ДПСУ" потрібно віднайти нові підходи до підвищення професіоналізму кожної посадової особи усіх ланок прикордонної служби і особливо в оперативних підрозділах Держприкордонслужби України, а це, в свою чергу, вимагає від Національної академії ДПСУ підвищення освітнього рівня як охоронців кордону загалом, так і оперативних працівників зокрема. І тут вирішальна роль у досягненні успіху належить не лише генералам та офіцерам, яким довірено керівництво регіональними управліннями, органами та підрозділами охорони кордону, але, в першу чергу, науково-викладацькому складу академії.

Сьогодні ДПСУ, як ніколи, відчуває потребу в молодих, професійно підготовлених, самовідданих, з високим рівнем культури і моралі кадрів. Ця проблема набуває все більшої актуальності в силу новизни поставлених завдань, пов'язаних з військовими діями на Сході України.

Чи готова вже зараз кафедра спеціальних дисциплін до адекватного реагування на всі ці зміни і вимоги? З урахуванням того, що запрограмовано в масштабах реформування ДПС України, кафедра повинна взяти активну участь у виробленні свого бачення проблем, які стоять на порядку денному, в першу чергу акцентуючи увагу на питаннях оперативного забезпечення охорони кордону.

Вирішальним фактором успішної реалізації завдань по оперативному забезпеченню охорони державного кордону є умілий і якісний підбір оперативних працівників, для яких патріотизм, вірність службовому і громадянському обов'язку не пафос, а зміст життя. Це досить нелегка справа, але ще більш складна справа підбраного для оперативного підрозділу працівника відповідним чином підготувати. Перед нами при цьому постає цілий ряд проблем, вирішення яких у багатьох випадках від нас особисто не залежить. По-перше, ми повинні враховувати, що кадровий склад оперативних підрозділів Держприкордонслужби України суттєво омолодився. З іншого боку – активна динаміка кадрових процесів, жива

і швидкоплинна обстановка оперативно-службової діяльності дають змогу молодим працівникам проявляти себе, реалізовувати і розвивати свій особистісно-професійний потенціал, перманентно просуватися службовими сходами.

У той же час нашим оперативним працівникам доводиться працювати й досягати позитивних результатів в умовах дефіциту сил та засобів, наявності в ряді випадків екстремальних факторів, в умовах застарілої, недосконалої, а то й зовсім відсутньої належної нормативної бази тощо.

Тобто ми сьогодні повинні дати відповідь на запитання: а як же ми повинні діяти, як оптимізувати нашу викладацьку діяльність, щоби підвищити якість підготовки наших оперативних кадрів до ефективного виконання покладених на них завдань? Не торкаючись усіх складових цього вельми складного питання, варто зупинитись на процесі підготовки та перепідготовки кадрів.

Підготовка оперативного працівника – це навчання, яке включає в себе ряд етапів, які повинен пройти оперативний працівник в системі ДПСУ для вирішення конкретних робочих завдань.

Підготовка, як і виховання – безперервний процес. Ми не можемо виховувати оперативного працівника впродовж декількох годин на день. І це не робиться за допомогою простої форми або відеоплівки. Підготовка кожного оперативника повинна бути індивідуальною.

Ідеальний наставник – це людина, яка може дати побачити перспективу, оцінити потенційного оперативного працівника, надати йому необхідні інструменти, а потім допомогти пройти початок шляху. Наставник – це приклад, лідер, який робить свою роботу, робить її добре, робить її правильно і доводить до кінця.

Наставник – це ментор (керівник, вихователь, наставник), радник, який бачить перспективи ДПСУ і може передати своє бачення іншим. Він володіє досвідом, на який можна покластися. Наставник – це натхненник, який може прищепити потенційному оперативному працівникові бажання і здатність працювати. Він здатний керувати своїм вихованцем, навчати його і оцінювати його успіхи.

Виходячи з цього – один із шляхів удосконалення підготовки (перепідготовки) оперативних кадрів різного рівня підготовки у НА ДПС України *нас самих*, тобто ми самі повинні відповідати вищенаведеним вимогам наставника. **Це по-перше.**

По-друге, ми повинні чітко розуміти, що ефективна підготовка розпочинається із запитань, відповіді на які дадуть нам можливість визначити напрям, в якому повинні докладатися наші зусилля при підготовці. Якщо ми цього не зробимо, або зробимо погано, то можемо одного разу виявити, що вчимо не тих слухачів і курсантів, не тому, чому потрібно, і не з тією метою.

Тому потрібно процес підготовки розпочинати з аналізу ДПС України загалом, самого себе і потенційного оперативного працівника. Для того щоби отримати необхідну інформацію, потрібно використати три набори запитань:

I. Запитання про Держприкордонслужбу України

Ці питання визначають, **яка підготовка необхідна** оперативному працівникові і який напрям слід вибрати, щоби краще всього допомогти ДПСУ.

1. Яка мета ДПС України?
2. В чому головна її потреба?
3. Чи існує програма навчання?
4. В чому найбільший потенціал росту? *Під час навчання і підготовки ми вивчаємо свої можливості. Ми повинні, скоріше, випереджати, ніж реагувати, тобто майбутнє потрібно зустрічати повністю підготовленим.*

5. Чи є лідери для вирішення цього завдання? *Якщо їх немає, то потрібно їх підготувати і розвинути.*

II. Запитання про нас – викладачів

Запитання, які стосуються ДПС України, вказують напрям, в якому повинна здійснюватися підготовка.

Наступний набір запитань повинен внести ясність в те, **яким чином повинна здійснюватись підготовка:**

1. Чи готові ми до самопожертви? *Віддаючи себе потенційним оперативним працівникам – це стиль життя кращих викладачів. Вони роблять це щоденно. Розвиток оперативників для них важливіше, ніж підвищення власного статусу.*
2. Чи зацікавлені ми в навчанні? *Підготовка вимагає зацікавленості.*
3. Чи знаємо ми, де вимагається підготовка? *Це досить серйозне питання, яке вимагає чесної відповіді. Якщо викладач відповідає негативно, то йому слід знайти людину в кафедрі або поза нею, знайому з цими галузями, яка візьме на себе частину підготовки, або на певний час відкласти підготовку оперативників і самому набути необхідних знань і навиків.*

4. Чи склали ми список можливих лідерів серед слухачів?

5. Що із запропонованого слід переглянути? *Зробивши першочергові висновки, можна перейти від поверхового знайомства з нашими потенційними оперативними працівниками на новий рівень відносин. Це дасть змогу краще зрозуміти, на якому рівні вони зараз знаходяться, в чому відчувають потребу і що ми можемо їм дати.*

III. Запитання про потенційного оперативного працівника

Виявивши потреби ДПС України відносно підготовки, задавши собі необхідні запитання, відібравши слухачів і курсантів для навчання, ми звужуємо коло перспективних слухачів і курсантів, які мають найбільший потенціал. **Для цього потрібно відповісти на запитання про кожного з них:**

1. Чи співпадає його світогляд з філософією ДПС України і нашими принципами навчання?

2. Чи проглядається в ньому потенціал росту?

3. Чи є у нас сумніви стосовно нього?

4. Ми вибираємо через наявність сильних сторін, чи через відсутність слабких? *Коли ми дивимось на слухача чи курсанта і не бачимо ні однієї сильної сторони, не відбирайте його для підготовки і розвитку – навіть якщо ми не бачимо ніяких особливих слабкостей. Бо це посередність, сірість.*

5. Якими якостями наділений слухач (курсант)? *Тренувати і розвивати потрібно в першу чергу його сильні сторони. Він повинен витрачати 80 % свого часу, роблячи роботу, яка вимагає його кращих дарувань і здібностей.*

Питання проблем підвищення якості підготовки оперативних кадрів може бути тільки за створення сприятливого клімату, в якому можна виховати потенційних оперативних працівників. Необхідно визначитися, по яких основних напрямках повинно проходити їх навчання, підготовка (перепідготовка). Але це лише початок великої кропіткої роботи, яка повинна бути предметом нашої щоденної уваги і не лише на словах, але й на ділі.

Левін Олег Леонідович

доцент кафедри
соціально-гуманітарних дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат історичних наук

Поплавський Олег Олександрович

доцент Дніпровського державного
аграрно-економічного університету,
кандидат історичних наук

ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНСЬКИХ ВИШАХ

Сьогодні перед Україною, яка невідворотно інтегрується у європейське, у тому числі наукове, технологічне та освітнє співтовариство, стоять суттєві модернізаційні виклики. Це потребує від нашої країни створення нового освітнього середовища. Домінуючими тенденціями розвитку вищої освіти в Україні сьогодні виступають:

- розробки та впровадження єдиних демократичних та громадських стандартів, характерних для спільного європейського освітнього простору;
- запровадження автономії закладів вищої освіти як ключового принципу освітньої реформи;
- застосування принципово нових педагогічних технологій в освітньому процесі;
- гуманізація і гуманітаризація вищої освіти;
- впровадження в процес навчання сучасних інформаційних технологій;
- заострення жорсткої конкурентної боротьби між закладами вищої освіти на ринку освітніх послуг;
- поглиблення студентського самоврядування.

Яких саме якостей вимагає життя від фахівця з вищою освітою? Це має бути спеціаліст з ґрунтовним багажем знань, практичних вмінь, професійних навичок. Крім того, він має винести зі стін закладу вищої освіти високу культуру, комунікабельність, здатність безперервно поповнювати свої знання самостійно. У жорсткому, прагматичному ринковому середовищі важливою запорукою успіху в кар'єрі є моральна довершеність, високий рівень інтелектуального розвитку, володіння методами самостійної пізнавальної діяльності, енер-

гійність, наполегливість, послідовність, прагнення досягти успіху і уміння будувати міжособистісні стосунки.

Такі жорсткі вимоги потребують перегляду деяких підходів до організації освітнього процесу в українських вишах. Розглянемо деякі з них.

По-перше, сьогодні підходити до організації освітнього процесу з позиції авторитарної педагогіки нерационально. Сьогоднішні студенти мають доступ до будь-якої інформації. Тому відпадає необхідність та навіть стає помилковим вчити їх за принципом однієї правильної відповіді. Авторитарна педагогіка надто розділяє викладача і студента, заважає рівноправності двох сторін, не дає можливості молодим людям всебічно проявляти себе. Викладачі в цих умовах часто тонуть у дріб'язковостях, нагадують шкільних вчителів, вимагають знань, а не переконань. Сьогодні слід надавати перевагу демократичній педагогіці, педагогіці співпраці, яка вимагає не лише вивчати дисципліни, а й формувати, виховувати через предмети необхідні якості, про які говорилося раніше. Така педагогіка ставить перед собою мету рівноправних відносин між студентами і викладачами, руйнує бар'єр між тими, хто навчає, і тими, кого навчають. Необхідно докласти багато зусиль та умінь для непримусового, добровільно зацікавленого навчання. При цьому основне завдання викладача – зацікавити, додати поштовх до розвитку вільної думки студента при освоєнні матеріалу.

По-друге, у формуванні світоглядної позиції молоді людини основне місце належить викладачу. Багато опитаних студентів мають бажання приходити вчитися до особистостей, а не до ординарних трансляторів інформації. Для молоді людини, як свідчить практика педагогічної праці, людські якості викладача мають більшу привабливість та цінність, ніж професійні. Сьогодні студентів практично зовсім не цікавлять наукові досягнення їх викладачів. Більш того, адже професійно-педагогічні компетенції (знання предмета викладання, вміння грамотно його доводити та ін.) не є пріоритетними серед якостей викладачів. Згідно із соціологічними даними, найбільш затребуваними для наших студентів є викладачі, які демонструють якості соціально-особистого порядку:

- педагогічна культура і етика – 69,4 %;
- вміння приймати професійне рішення та нести за це відповідальність – 77,9 %;
- громадянська позиція – 56,4 %;
- лідерські якості – 61,9 %;
- академічна доброзичливість – 82,5 %.

Це свідчить про те, що викладачі позитивного особистісно-орієнтованого типу більш потрібні студентам, ніж добрі професіонали або вчені. Спочатку студенти дивляться, яка вона людина, а вже потім звертають увагу на те, як вона викладає. Тому не випадково абсолютна більшість студентської молоді вважає, що вплив особистості викладача на молоду душу становить ту виховну силу, яку не можна замінити ні підручниками, ні моральними сентенціями, ні системою покарань та заохочень. А це автоматично різко руйнує встановлену з радянських часів і застарілу сьогодні систему відбору та підготовки викладачів закладів вищої освіти, методичку оцінювання їх роботи.

По-третє, інтегруючись в єдиний європейський освітній простір, треба з великою обережністю ставитись до сліпого механічного копіювання західного досвіду. Розвинуті країни можуть собі дозволити жити за рахунок інтелекту інших країн. Але Україна не є розвиненою країною. Не зовсім вдала спроба швидкого запровадження Болонської системи в українських закладах вищої освіти продемонструвала, що не так сталося як гадалося. Останнім часом у наших вишах поступово набирають популярність західні моделі дистанційної освіти та змішаного формату. При змішаному форматі частина матеріалу засвоюється самостійно, а потім відпрацьовується з так званими ментором або тьютором-координатором, які допомагають знайти пробіли у знаннях і правильно побудувати траєкторії навчання. Західні тенденції індивідуалізації навчання, поява біля викладача різного роду менторів, тьюторів, фасілітаторів, коучів, едвайзерів та ін., на нашу думку, на сьогоднішній день дуже передчасна справа. Українська вища освіта базується на персоналіях. В її центрі завжди будуть професійні викладачі, спроможні передати позицію. Як відомо, знання – це інформація, структурована з певних етичних позицій. Для того щоб стати володарем знання, необхідно сприйняти певну інформацію і провести її через власну свідомість. У студентів сформується знання тільки коли вони не просто прослухають викладача, а й зрозуміють, усвідомлять те, що він намагається їм довести. І тільки живий викладач у живому спілкуванні може передати таку позицію.

Важливою складовою цього підходу виступає комп'ютеризація процесу навчання. Запровадження сучасних інформаційних технологій є важливою складовою модернізації вищої освіти, але у цьому напрямку також потрібна велика обережність. Два роки тому велика американська компанія заявила, що для роботи в ІТ-галузі немає необхідності в отриманні

манні класичної вищої освіти, а формат «лектор-аудиторія» застарів і не працює. Погоджуючись з тим, що в деяких галузях автоматизація процесу навчання є необхідною, потрібно зрозуміти, що, на відміну від більшості інших галузей, які у майбутньому будуть максимально автоматизовані, в освіті та медицині збережеться найвища пропорція присутності «живих людей». Автоматизація освіти може допомогти контролювати рівень знання, проводити тестування, зберігати та систематизувати інформацію про хід навчання, але ніякий штучний інтелект не замінить інтуїцію та прийняття рішень на базі нашого досвіду. Комп'ютер завжди буде залишатися лише інструментом в руках людини.

По-четверте, демократизація освітнього процесу, на нашу думку, передбачає спроможність будь-якого закладу вищої освіти одночасно з високоякісною фаховою підготовкою надати студенту гуманітарну складову, яка формується гуманітарними, суспільствознавчими дисциплінами. На жаль, сьогодні ми стаємо свідками так званих «перегинів на місцях». В умовах автономії університетів, скорочення аудиторної завантаженості викладачів, поширюються утилітаристські й інструменталістські погляди на процес навчання, для яких властиве ігнорування важливості непрофільних, зокрема гуманітарних дисциплін. Сучасна парадигма освіти, особливо у профільних вишах, орієнтується на підготовку вузьких фахівців-виконавців, для яких, на думку окремих «реформаторів», непотрібна гуманітарна компонента.

Сьогодні особливо актуально звучать слова Х. Ортеги-і-Гассета про те, що первинною та центральною функцією університету залишається викладання культурно-значущих дисциплін. Вкрай примітивно ототожнювати мету університету з отриманням навичок. Університет навчає критично мислити, логічно міркувати, працювати з великим обсягом інформації, знаходити креативні рішення складних проблем, а вже на цій основі формує ті чи інші фахові якості. На думку Марти Нуссбаум, головним завданням університету є «...розвиток людського потенціалу в усіх його проявах». Підхід до перетворень у гуманітаризації вищої освіти, на нашу думку, повинен передбачати чіткий поділ на гуманітарні і суспільні науки, застосування міждисциплінарної інтеграції гуманітарних, суспільних і природо-наукових дисциплін в єдині навчальні курси, систематичний обмін студентів і викладачів серед вітчизняних та закордонних закладів вищої освіти, створення необхідних умов для перекладу та публікації наукових і педагогічних робіт авторитетних зарубіжних фахівців гуманітарного профілю, видання друкованої продукції гуманітарного змісту та ін.

Демократизація процесу навчання в українських вишах також передбачає суттєві зміни у формі їх управління. На нашу думку, управління в закладі вищої освіти повинно здійснюватися за корпоративним принципом, коли оперативне управління в ньому довірено професійним менеджерам, особам з управлінськими навичками та досвідом, академічне керування забезпечують вчені ради, а контроль за роботою обох ланок управління здійснюють наглядові ради, які об'єднують засновників та роботодавців. Але в сьогоdnішніх умовах робота менеджменту закладів вищої освіти вкрай обмежена надуманими перешкодами, заборонами у сфері нормальної господарської діяльності, меценатства. Суто декларованою залишається можливість відкриття поточних і депозитних банківських рахунків, створення власних ендавментів. Вітчизняні університети часто-густо не можуть капіталізувати свої академічні здобутки. Тому слідом за першими кроками щодо запровадження академічної автономії в українських вишах треба рішуче переходити до забезпечення їх фінансової автономії. А це вже справа не тільки академічної спільноти, а всього суспільства, законодавців, органів державного управління.

Отже, враховуючи домінуючі тенденції розвитку вищої освіти в Україні, можемо стверджувати, що зміна підходів до організації освітнього процесу у вітчизняних вишах стає необхідною основою його демократизації. Демократизація сучасної освіти є необхідним елементом, що веде її в майбутнє, дає можливість трансформувати Україну в ефективну країну.

---

1. Михайличенко О. Класифікація наук та визначення поняття суспільно-політичних дисциплін // Теорія і методика навчання суспільних дисциплін: науково-педагогічний журнал. Вип.1. СумДПУ, 2011. С. 4–14.

2. Нуссбаум М. Не ради прибыли. Зачем демократии нужны гуманитарные науки. Москва: Изд-во Гос. ун-та – ВШЭ, 2014. 192 с.

3. Ортега-и-Гассет Х. Миссия университета / пер. с исп. М.Н. Голубевой, А.М. Корбута. Москва: Изд-во Гос. ун-та – ВШЭ, 2010. 144с.

4. Шелюк Л. Демократизація освіти як принцип її реформування в Україні. *Гілея: науковий вісник*. 2014. Вип.89. С. 371–376.

Гінзбург Ігор Володимирович
старший викладач кафедри спеціальних
дисциплін Криворізького факультету
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ПРАКТИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ, ЯКІ СКЛАЛИСЯ В ГАЛУЗІ МІЖНАРОДНОЇ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Зараз у світі спостерігається дуже складна ситуація з міжнародною безпекою, тероризмом та військовими діями. Така зовнішня ситуація має свій вплив на національну безпеку України.

В новітніх умовах люди, що відповідають за безпеку країни, повинні вміти давати гідну відповідь на всі виклики, з якими можуть стикнутися під час виконання своїх професійних обов'язків.

Це може бути пов'язано з ризиком. Відчуття ризику впливатиме на організм людини, цей вплив створюватиме те, що в науці зветься стресовим станом, або стресом.

Під стресом прийнято розуміти неспецифічну відповідь організму на пропонувані йому зовнішні чи внутрішні вимоги. Дане поняття було запропоновано канадським фізіологом Гансом Сельє. Будь-яка умова може викликати стрес, але жодну з них не можна виокремити і сказати, що "ось це і є стрес", тому що цей термін рівною мірою стосується й усіх інших.

Чинники, що викликають стрес, називаються стресори. Вони пускають в хід однаково біологічну реакцію стресу, тобто відповідь організму на питання зовнішнього середовища. Взагалі, не має значення, приємна чи неприємна ситуація, з якою ми зіткнулися, при цьому має значення пристосованість організму, тобто адаптація. Організм протиставляє впливам навколишнього середовища, зокрема, свою найсильнішу здатність гнучко пристосовуватися. Сам стрес є набором пристосованих реакцій, призначених на будь-який випадок, який отримав назву загального адаптаційного синдрому (ОАС) [3].

Адаптація – це динамічний процес, завдяки якому рухливі системи живих організмів, незважаючи на мінливість умов, підтримують стійкість, необхідну для існування, розвитку і продовження роду. Саме механізм адаптації, вироблений у результаті тривалої еволюції, забезпечує можливість існування організму в постійно мінливих умовах середовища. Завдяки процесу адаптації досягається збереження гомеостаз при взаємодії організму із зовнішнім світом.

Процес адаптації реалізується кожного разу, коли в організмі виникають важливі зміни і забезпечується формування нового гомеостатичного стану, що дозволяє досягати максимальної ефективності фізіологічних функцій і поведінкових реакцій. Оскільки організм і середовище перебувають не у статичному стані, а в динамічній рівновазі, то їх співвідношення постійно змінюється. Саме цим викликана гостра необхідність в процесі адаптації організму [4].

Таким чином, підготовка фахівців, які відповідатимуть за національну безпеку, повинна включати в себе фактори стресу та сучасні технології під час навчання, щоб найкращим чином підготувати фахівця до виконання службових функцій.

Також виникає потреба в розробці нових методів навчання, які дозволять покращити підготовку фахівців. Зокрема, можна виділити три великих блоки, на яких базується спеціальна підготовка: прийоми рукопашного бою; вогнева підготовка; тактична підготовка.

Для вивчення кожного з цих блоків на рівні, який дозволить використання отриманих навичок в ситуаціях реальної загрози, потрібно ввести фактори стресу. Такими чинниками можуть бути:

- 1) моделювання ситуацій, з якими вони можуть стикнутись при виконанні службових обов'язків, з відігриванням ролей правопорушників та правоохоронців;
- 2) створення будь спеціальних комплексів (кіл хаусів), в яких можуть використовуватись світло-шумові ефекти;
- 3) великі фізичні навантаження перед виконанням вправ;
- 4) психологічний тиск з боку інструктора при виконанні вправ;
- 5) умови, що забороняють використання однієї з кінцівок при виконанні вправ.

Також слід зауважити, що, оскільки Україна ще не стикалася з такими умовами, то доцільним можна вважати використання передового світового досвіду, наприклад залучення іноземних фахівців, теоретиків та практиків, щоб вони проводили заняття та ділилися новітніми світовими методиками підготовки.

Як відомо, будь-яку дію можна довести до стану рефлексу працювати навіть в умовах найвищого стресу. Для цього потрібно повторити її 8 000-10 000 разів. Гарним прикладом цього є підготовка стрільців за кордоном, де основною вправою є так званий dry fire shooting, вправи з незарядженою зброєю, яким приділяється дуже багато часу порівняно з Україною.

Тобто для покращення підготовки практичних працівників потрібно збільшити час, який відведено на вивчення практичних дисциплін.

Також дуже корисним для закріплення вивченого матеріалу є включення ігрових моментів до навчальної програми.

Наприклад, ігри на кшталт сучасного пейнтболу, є гарним способом перевірки отриманих навичок, оцінювання та виправлення помилок щодо тактичної складової підготовки практичних працівників.

Комплексна підготовка з використанням стрес-факторів та сучасних технологій дозволяє значно покращити рівень підготовки працівників і найкращим чином підготувати їх до виконання службових обов'язків в сучасних умовах, які склались в галузі міжнародної та національної безпеки.

1. Аракелов Г.Г. Стресс и его механизмы // Вестник Московского университета. Сер. 14. 1995. № 4. С. 14-16.
2. Гиссен А.Д. Время стрессов. М.: Физкультура и спорт, 1990. 192 с.
3. Китаев-Смык Л.А. Психология стресса. М.: Наука, 1983. 368 с.
4. Корнієнко О.В. Підтримання психосоматичного здоров'я практично здорових людей: навч. посібн. К.: Вид. центр «Київський університет», 2000. 126 с.
5. Кузьмінський А.І. Педагогіка вищої школи: навч. посібн. К.: Знання, 2005. 486 с.
6. Лазарус Р. Теория стресса и психофизиологические исследования // Эмоциональный стресс. Л.: Лениздат, 1970. С. 178-208.
7. Нижник Г. Психологічне здоров'я – запорука творчого саморозвитку / Г. Нижник, Н. Барабаш, О. Куравський // Психолог. 2006. № 25-28. С. 101-103.
8. Оржеховська В.М. Посібник з самовиховання / В.М. Оржеховська, Т.В. Хілько, С.В. Кириленко. К.: ІЗМН, 1996. 192 с.
9. Розов В.І. Адаптивні антистресові психотехнології: навч. посібн. К.: Кондор, 2009. 278 с.
10. Сельє Г. Стресс без дистресса. М.: Виеда, 1992. 212 с.
11. Шеремет О. Вийдемо зі стресу разом: соціально-психологічний тренінг // Психолог. 2007. № 23-24. С. 17-24.
12. Кузів О.Є. Психофізіологія: курс лекцій. Тернопіль: Вид-во ТНТУ ім. І. Пулюя, 2017. 194 с.
13. Моссур К. Стрес: як з ним боротися. URL: <https://electric.org.ua/old/to-all/stres-yak-z-ny-m-borotysya.html>.
14. Губарь А.А. Стресс как фактор влияния на адаптацию человека. URL: http://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2010/3_2010/6.pdf.
15. Наугольник Л.Б. Психология стрессу: курс лекцій. Львів: Ліга-Прес, 2013. 128 с.
16. Смолінська О.Ф. Стрес та шляхи його подолання. URL: <https://erudyt.net/dokumentatsiya/informaciya-dlya-psixologiv/stres-ta-shlyahy-joho-podolannya.html>.
17. Стрес: поняття, вплив, фази, характеристика та подолання. URL: <http://ru.osvita.ua/vnz/reports/psychology/28184>.

Зеленський Євген Сергійович
викладач кафедри
тактико-спеціальної підготовки

Патріман Марина Віталіївна
курсант факультету підготовки фахівців
для підрозділів превентивної діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

РОЛЬ СЛУЖБОВОЇ ПІДГОТОВКИ ДЛЯ КУРСАНТІВ ЗВО СИСТЕМИ МВС УКРАЇНИ

Зазвичай на практиці, в органах та підрозділах Національної поліції України, працівники поліції користуються знаннями, набутими під час навчання у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання. Перш за все це вогнева підготовка, тактико-спеціальна підготовка та спеціальна фізична підготовка або тактика самозахисту співробітника, ці всі навички та вміння, які повинні бути засвоєні та постійно удосконалюватися кожного року з часу вступу до університету, а на практиці та вже будучи співробітником, тільки удоскона-

лювати свої знання, відповідно до змін у законодавстві України, щодо нормативно-правових актів, якими керується Національна поліція України у своїй роботі.

Узагальнюючи вищезазначені завдання щодо вивчення спеціальних дисциплін, визначимо базу, яку необхідно засвоїти здобувачам вищої освіти. Щодо вогневої підготовки, то це, по-перше, ст. 46 Закону України «Про Національну поліцію», «Інструкція із заходів безпеки при поводженні зі зброєю», затверджена наказом МВС України від 01.02.16 р. №70, наказ МВС України № 658 від 07.09.2011 «Про затвердження Курсу стрільб із стрілецької зброї для рядового та начальницького складу органів внутрішніх справ України та норм витрат боєприпасів МВС, ГУМВС, УМВС, відомчими навчальними закладами», керуються також Законом України «Про Національну поліцію України», також особливу увагу потрібно звернути на тактико-технічні характеристики зброї, яка стоїть на озброєнні поліції, це щодо теоретичних знань з вогневої підготовки, а ось щодо практичних знань, це вміння перш за все споряджати магазин, повне та неповне розбирання пістолета та автомата, не забуваємо також про вміння практичного застосування зброї – це відпрацювання практичних вправ, які визначені наказом № 900 від 20.09.2016 «Про затвердження Курсу стрільб для працівників Національної поліції України».

Звісно, ці всі нормативно-правові акти важливі, приписи також, але найголовніше, це виховати в курсантів розуміння та значущість спеціальних дисциплін для них та їхнього життя, можливості проходження служби в будь-якому підрозділі Національної поліції України.

Переходячи до тактико-спеціальної підготовки як дисципліни для вивчення курсантами, необхідно сказати, що головним є не тільки законодавча база, а тактичні навички, спілкування з громадянами, правильне реагування та ЗМІ та робота з ними, правильне затримання правопорушника в будь-якій ситуації незалежно від погодних умов, часу доби та інших зовнішніх чинників, які фактично впливають на цю дію.

Правильність підбору методів та дій поліцейських відповідно до Закону України «Про Національну поліцію» щодо зупинки транспортного засобу, одягання кайданок, застосування гумового кийка та інших спецзасобів. Ця дисципліна повинна виховати в курсантів розуміння того, як діяти в різних ситуаціях службової діяльності під час контакту з правопорушником, як з ним вести себе та які дії потрібно застосовувати при контакті з ним.

Ось щодо спеціальної фізичної підготовки, тут направлення на формування фізичних навичок майбутніх співробітників, дій при затриманні, якщо в ситуації, що виникла, є необхідність для застосування фізичної сили. Виховання вміння затримання будь-якої особи, будь-якого правопорушника незалежно від його тілобудови.

Загалом, підводячи підсумок усіх трьох спеціальних дисциплін, зазначимо, що на практиці всі ці навички поєднані в одну загальну дисципліну, яку необхідно засвоїти, тобто здати певний екзамен перед закріпленням зброї та перед заступанням на службу.

Тому щодо практичної служби, то саме на роботі органів Національної поліції вони керуються, безперечно, Законом України «Про Національну поліцію України», а саме ст. 72 та ст. 74. Також наказом від 15.06.2017 № 511 «Про затвердження Порядку організації службової підготовки осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту», наказом № 50 від 26.01.2016 №50 «Про затвердження Положення про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України» та іншими актами відповідно проведення занять, прийняття та здачі екзаменів та заліків щодо професійної підготовки поліцейських.

Тож, підводячи підсумок слід зазначити, що найважливішу роль у навчанні курсантів, майбутніх працівників органів Національної поліції України – відіграють саме дисципліни, які формують службово-бойову діяльність правоохоронних органів, а саме: вогнева підготовка, тактико-спеціальна та спеціальна фізична підготовка. Тому висновок впливає такий: дисципліни повинні розвиватися саме з практичної сторони, також курсанти повинні навчитися: вмінню швидко приймати рішення і діяти в екстремальній ситуації, вмінню контролювати свої емоції, дисциплінованості; вмінню правильно діяти у складних та екстремальних ситуаціях і раціонально їх вирішувати тощо.

1. Про затвердження Положення про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України: наказ від 26.01.2016 № 50.

2. Про затвердження Порядку організації службової підготовки осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту: наказ від 15.06.2017 № 511.

3. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>

4. Інструкція із заходів безпеки при поводженні зі зброєю: наказ МВС України від 01.02.16 № 70.

5. Курс стрільб для працівників Національної поліції України: наказ Національної поліції України від 20.09.2016 № 900.

Прокопов Сергій Олександрович
старший викладач кафедри економічної
та інформаційної безпеки

Михайленко Світлана Валеріївна
курсант Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ВИКОРИСТАННЯ ТРЕНІНГІВ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В ДНІПРОПЕТРОВСЬКОМУ ДЕРЖАВНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Національна безпека залежить від багатьох факторів. Одним з важливих є напрям діяльності правоохоронних структур, які, в тому числі, забезпечують невідворотність покарання осіб, які вчинили правопорушення, особливо кримінального характеру. Основними підрозділами, які організують розкриття та проводять розслідування кримінальних правопорушень, є органи досудового розслідування. Проблеми підготовки слідчих Національної поліції буде досліджено у цій доповіді.

Як показує практика, рівень підготовки курсантів у навчальних закладах системи Міністерства внутрішніх справ є недостатнім, особливо турбує міністерство низький рівень фахової практичної підготовки випускників. Задля підвищення рівня практичної складової підготовки фахівців підрозділів Національної поліції понад два роки тому була розроблена та впроваджена у навчальний процес професійно орієнтована ділова гра «Лінія 102». Вона проводиться наприкінці третього курсу та після стажування курсантів випускних курсів. Керівництво МВС позитивно оцінило досягнення ДДУВС у практичній підготовці курсантів-випускників і запровадило методику проведення тренінгу «Лінія 102» в усі навчальні заклади Національної поліції.

У 2018 році директор Департаменту персоналу, організації освітньої та наукової діяльності МВС України Доскевич Г.О. видав методичні рекомендації з проведення практичних занять у формі поліцейського квесту в закладах вищої освіти, які здійснюють підготовку кадрів для Міністерства внутрішніх справ України та Національної поліції. Основою поліцейського квесту є ситуаційний метод (наприклад, рольова чи ділова гра), змістову частину якого спрямовано на опанування курсантами алгоритму дій, пов'язаного з реалізацією поліцією своїх службових завдань [1].

Однією з основних складових частин ділової гри «Лінія 102» є її інформаційно-технічна платформа, яку розробили викладачі кафедри економічної та інформаційної безпеки ДДУВС [2]. Вона складається з навчальних робочих місць: оператора 102, диспетчера, патрульного поліцейського (наряду поліції), чергового відділу поліції, слідчого, оперативного працівника, експерта (рис 1).

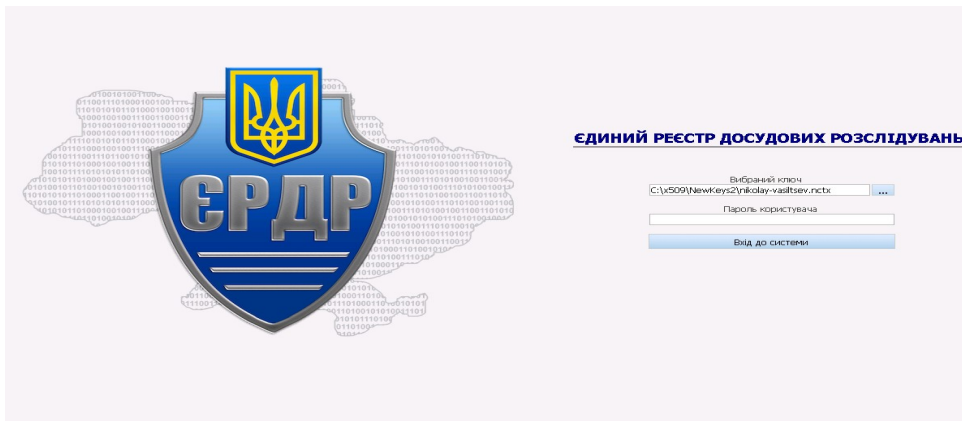
Рис. 1. Склад інформаційно-технічної платформи супроводження професійно орієнтованої ділової гри «Лінія 102»

Розглянемо можливості інформаційно-технічної платформи тренінгу «Лінія 102» для практичної підготовки майбутніх слідчих. За допомогою даної навчальної платформи курсанти, як майбутні співробітники органу досудового розслідування Національної поліції, набувають не тільки теоретичних знань, а й інформаційних. Адже на навчальній практиці або

стажуванні у відділах (відділеннях) Національної поліції майбутнім слідчим довіряють лише якусь дрібну паперову роботу, яку співробітники органу досудового розслідування не встигають робити самостійно. Такі випадки, на жаль, розповсюджені. Тому здобувачі вищої освіти не мають практичних навичок виконання своїх службових обов'язків і вимушені вчитися усьому так званим «методом спроб і помилок». Курсанту, як майбутньому слідчому, необхідні елементарні навички володіння Єдиним реєстром досудових розслідувань, адже без цього дуже важко розслідувати кримінальні провадження та працювати з реєстром. Саме для інформаційного забезпечення майбутніх слідчих органу досудового розслідування Національної поліції і використовується інформаційно-технічна платформа навчачь «102».

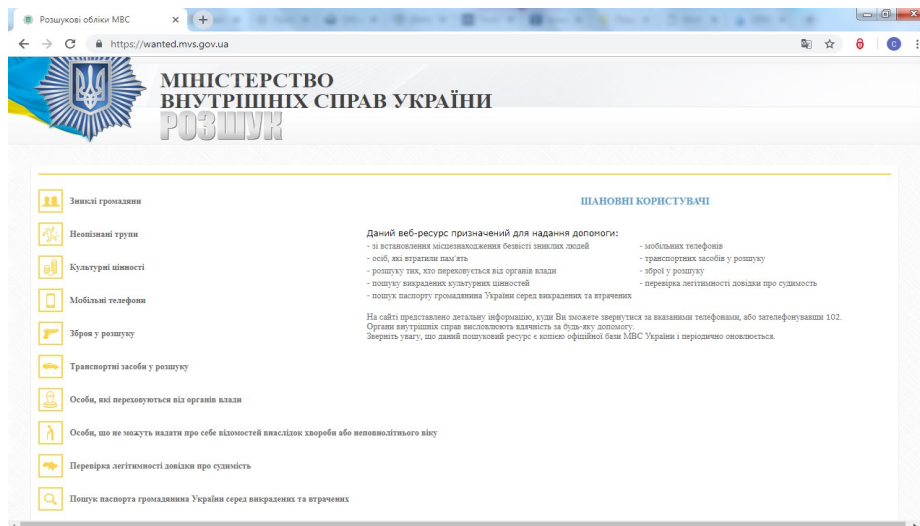
Автоматизоване навчальне робоче місце слідчого [3] інформаційно-технічної платформи складається з такого:

- спеціальна інтерактивна програмна оболонка, яка вчить правилам введення, коригування та використання інформації в Єдиному реєстрі досудових розслідувань (рис. 2);

Рис. 2. Загальний вигляд інтерактивної оболонки ЄРДР

- обмежена (пробна) демо-версія візуально-аналітичного комплексу ІВМІ2;
- доступ до відкритих інформаційних обліків, які розміщені на сайті Міністерства внутрішніх справ і є відкритою частиною підсистем Інформаційного порталу Національної поліції (рис 3).

Рис. 3. Відкриті розшукові обліки МВС

Наведемо приклад використання демо-версії візуально-аналітичного комплексу ІВМІ2 слідчим під час відпрацювання навчальної фабули «Розслідування розбійного нападу, незаконного заволодіння транспортним засобом» тренінгу «Лінія 102» для складання структурно-логічної схеми (рис. 4):

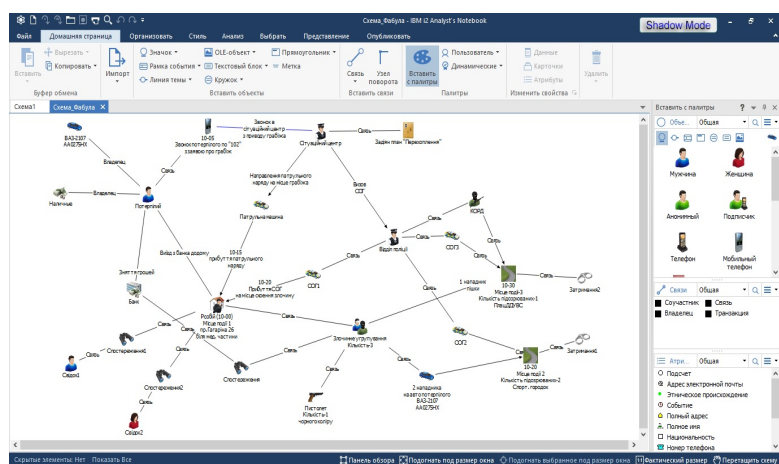

Рис. 4. Структурно-логічна схема відпрацювання навчальної фабули

Наявність доступу навчальних закладів до реальних інформаційних систем, як Єдиний реєстр досудових розслідувань, Інформаційний портал Національної поліції, інформаційно-телекомунікаційна система «ЦУНАМІ», візуально-аналітичний комплекс ІВМІ2 та інших, надасть можливість наблизити рольові ігри до реальної діяльності підрозділів Національної поліції. Це дуже позитивно вплине на рівень професійної підготовки як майбутніх, так і діючих слідчих, та працівників інших служб Національної поліції.

1. Доскевич Г. О. Методичні рекомендації з проведення практичних занять у формі поліцейського квесту в закладах вищої освіти, які здійснюють підготовку кадрів для Міністерства внутрішніх справ України та Національної поліції: *Департамент персоналу, організації освітньої та наукової діяльності управління професійної освіти і науки МВС України*. Київ, 2018. 5 с.
2. Гавриш О.С., Махницький О.В., Прокопов С.О. Інформаційно-технічна платформа інтерактивного комплексу з підготовки здобувачів вищої освіти та практичних працівників Національної поліції в ДДУВС. *Право і суспільство*. 2017. № 1-1. С. 128–141.
3. Краснобрижний І.В., Прокопов С.О., Рижков Е.В. Інформаційне забезпечення професійної діяльності: навчальний посібник. Дніпро: ДДУВС, 2018. 218 с.

Хаджи Анна Юрївна
викладач кафедри
соціально-гуманітарних дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ЯК ЗАСІБ ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У сучасних умовах розвитку суспільства в цілому та освіти зокрема, які характеризуються такими поняттями, як інформатизація та комп'ютеризація, особливе місце займають у навчанні іноземних мов інформаційні технології. Без сумніву, можливості інтернету та соціальних мереж у викладанні іноземних мов є величезними. Наше століття характеризується постійним рухом інформації у мережі Інтернет завдяки відсутності часових обмежень, фінансової економії, а також можливості управляти та контролювати інформацію. Ось чому останнім часом у навчальній сфері все більше звертають увагу на можливості соціальних мереж.

E-learning – один із найпоширеніших інструментів розвитку інформаційного суспільства. За українським законодавством «електронна освіта (e-освіта) – форма отримання освіти, що здобувається з використанням виключно інформаційно-комунікаційних технологій» [4]. Таке навчання активізує та урізноманітнює навчальний процес, підвищує доступність здобуття знань та професійну інтеграцію педагогів, а також обумовлене сучасними умовами розвитку суспільства в цілому, і освіти зокрема. У цьому і полягає актуальність даної теми.

Мета нашої роботи – виявлення особливостей використання соціальних мереж як засобу вивчення англійської мови.

Одним із найголовніших завдань сучасної освіти є розвиток особистості, зміни та перетворення її якостей, створення умов для того, щоб студент став повноцінним громадянином світової інформаційної спільноти. Так, формою віртуального мережного простору, заповненого на сучасних інформаційно-комунікаційних технологіях, є соціальні мережі. Соціальна мережа – це інтерактивний багатокористувачський сайт, контент якого заповнюється

його відвідувачами, з можливістю уточнення будь-якої інформації про особу, за допомогою якої інші учасники мережі можуть знайти обліковий запис користувача (акаунт) [1].

Багато досліджень показали позитивний вплив використання соціальних мереж на вивчення англійської мови, зокрема формування письмових навичок. Згідно з дослідженнями Ванга, Ліна, Ю і Ву, соціальні мережі є важливим інструментом для підвищення успішності, більш високого рівня залученості та збільшення рівня задоволеності серед учнів [5].

Дидактичний потенціал і особливості використання соціальних мереж зумовлені насамперед тим, що їхня ідеологія та інтерфейс, доступні для більшості користувачів Інтернету, дозволяють заощаджувати час, коли немає потреби в організації студентів для адаптації до нового освітнього та комунікативного простору для них. Вони також сприяють не тільки формальному, але й неформальному спілкуванню між вчителем та учнями, що дає можливість впровадити технологію особисто-орієнтованого навчання. Використання соціальних мереж викладачем дозволяє зробити навчання англійською безперервним, вивести його за межі аудиторії, що ще більше стимулює студентів.

Серед переваг використання соціальних мереж ми виділяємо такі:

- більшість ресурсів є абсолютно безкоштовними;
- зручне та знайоме середовище – інтерфейс, методи спілкування, організація та зміст контенту зрозумілі для студента, що пояснюється його багаторічним досвідом використання;
- ідентифікація користувачів – соціальна мережа дозволяє викладачу краще зрозуміти інтереси студентів, розробити для нього індивідуальні завдання, які б зацікавили його, а це означає, що вони забезпечать кращий навчальний матеріал;
- широкий спектр можливостей і форм взаємодії, різноманітність форм спілкування – форуми, опитування, коментарі, відправлення особистих повідомлень;
- створюються умови для студента, який не знаходиться в аудиторії, спостерігати за навчальною діяльністю і навіть брати участь у ньому безпосередньо в режимі онлайн;
- можливість фільтрувати вхідну інформацію;
- мультимедійні можливості – аудіо-, відео-, інтерактивні соціальні сервіси, які урізноманітнюють подачу навчального матеріалу;

Проте існує ряд проблемних аспектів використання соціальних мереж:

- відсутність інструментів, спеціально розроблених для освітніх цілей (наприклад, ведення електронного журналу), як у навчальних системах управління;
- широкий інформаційний потік і велика кількість розважального контенту, що відволікає від навчального процесу;
- високий ступінь витрат часу та праці на організацію та підтримку навчального процесу в контексті безперервного навчання в соціальній мережі для викладача;
- неможливість оцінки роботи викладача в соціальній підготовці для оплати праці.

Так, Уїчаді вивчав вплив інтеграції соціальних мереж Facebook у процес вивчення навичок письма при вивченні англійської мови. Експеримент, проведений вченим, показав, що письмові показники студентів зросли після введення соціальної мережі Facebook у навчальний процес як платформи для роздумів. Серед навичок, у формуванні яких спостерігалися поліпшення, були орфографія, використання граматичних часів, пунктуація, форми слів, артиклі та прийменники. Учасники експерименту відзначили, що для них використання Facebook в процесі навчання було цікавим досвідом і вони хотіли б використовувати соціальну мережу в майбутньому при вивченні іноземної мови. Також вони зазначили, що використання соціальної мережі у позаурочний час підвищило взаємодію серед студентів [2].

Таким чином, соціальні мережі мають великий вплив на вивчення і викладання англійської мови. Їх використання дозволяє оптимізувати час, використаний під час заняття, направляючи тим самим більше часу на досягнення конкретних цілей. Викладачі мають адаптуватися під вимоги сучасних студентів, що призведе до більш ефективного вивчення англійської мови, мотивує студентів, а також підвищить якість освіти в Україні.

---

1. Ильчинская Е.П. Особенности использования социальных сетей на занятиях по английскому языку в ВУЗЕ. *Историческая и социально-образовательная мысль*. 2015. Том 7. № 6, часть 2. С. 261-263.

2. Крузе Б.А. Методическое проектирование лингвоинформационного образовательного пространства подготовки будущего учителя иностранного языка. *Современные проблемы науки и образования*. 2014. № 5. С. 9.

3. Пушкарьова Т.О., Мельник О.М. Електронна освіта і її розвиток в Україні. *Комп'ютер у школі та сім'ї*. 2013. № 3. С. 16-17.

4. Стратегія розвитку інформаційного суспільства в Україні, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15.05.2013 № 386-р.

5. Wang J., Lin C., Yu W., Wu E. Meaningful engagement in Facebook learning environments: Merging social and academic lives. *Turkish Online Journal of Distance Education*. 2012. № 14 (1). P. 302-322.

Шубенок Тамара Іванівна
викладач кафедри
соціально-гуманітарних дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ЩОДО ВИРІШЕННЯ МОВНОГО ПИТАННЯ У США

Мова здійснює різні функції у суспільстві і її значення не можна ігнорувати. Мова є необхідним засобом комунікації, важливим інструментом у вихованні людей, без якої неможливо провести суспільні заходи. Мова необхідна для встановлення і підтримки відносин як між державами, так і серед громадян своєї країни. Через непорозуміння люди іноді вдаються до раціональних або ірраціональних заходів, іноді під впливом зовні.

Зараз через глобалізацію і розвиток Інтернету з'являються нові виклики для безпеки держав через появу різних груп, які розмовляють невідомими мовами, виходять на політичну арену. Особливо це є викликом для служб безпеки, військових, тому що безпека країни є ключовим завданням для цих органів. Тому не існує найкращого консенсусу серед людей, ніж знання мов.

США є багатонаціональною державою. Тут приділяється багато уваги безпеці країни. Розроблено програму «глобальний офіцер», яка є ініціативою міністерства оборони, з метою покращення мовленнєвих і міжкультурних навичок військових офіцерів. Завдяки цій програмі залучено гранти для закладів вищої освіти з великим набором студентів. У свою чергу, ці заклади забезпечують мовну і культурологічну підготовку студентів по усій країні.

Сполучені Штати Америки приділяють велику увагу підвищенню знань іноземних мов. Питання про стан володіння іноземними мовами співробітників національної безпеки та федерального уряду навіть розглядалось на слуханнях у підкомітеті міжнародної безпеки сенату. Було зазначено важливість вжиття заходів щодо підвищення підготовки з іноземних мов. Основний наголос робився на важливості навчання мов ще у початковій та середній школі. Тому що тим, хто вивчав мови у школі, легше підвищити знання, а також опанувати іншу мову.

Підкреслюється важливість вивчення другої і навіть третьої мови. Вважається, що знання мов допоможе краще побудувати роботу підрозділів, покращити національну безпеку, дипломатію та, як показують дослідження, підвищити інші освітні галузі.

У США розглядають три привілеї у підвищенні знань декількох мов:

1. Працеспроможне населення. Багато американців мають бізнес у інших країнах. Все більша кількість американців розмовляють дома більше ніж однією мовою через міжнародні шлюби. Америкаці вважають, що знання ще однієї мови зробить країну сильнішою. Люди, які приїхали в країну і знають більше мов, повинні цінуватись. Вивчення студентами іншої мови повинно розглядатись як надбання, здобуток, а не бар'єр. Завдяки своїм мовленнєвим навичкам, люди, які знають більше мов, можуть досягти кращих результатів, мати більше можливостей для розвитку у конкурентній різноманітності та розраховувати на більшу заробітну плату на ринку праці.

2. Сильніша національна безпека. Існує впевненість, що знання іноземних мов допоможе зробити країну безпечнішою. Якщо американці будуть краще розуміти мову і культуру інших громадян, це допоможе уникнути міжнародних конфліктів і через культурну розмаїтість сформувати дружні і партнерські відносини. Великою перевагою вважається також наявність у військових підрозділах людей, що володіють двома мовами.

Це сприяє ефективності комунікації і проведенню успішних переговорів з іноземними партнерами, з партнерами миротворчих місій, політичними противниками або неангломовними спеціалістами у критичних акціях забезпечення та додержання правил безпеки. Все це вимагає всебічного розуміння основних культурних цінностей і переконань, які є частиною життя іноземного партнера.

3. Покращання навчальних досягнень студентів. Досліджено, що вивчення іноземної мови має підсилюючий ефект і допомагає студентам покращити показники у вивченні інших предметів.

Дослідженнями доведено, що діти, які вивчали іноземні мови у початковій школі, досягають кращих результатів у читанні, мовному мистецтві і математиці. Вони також показують кращий когнітивний розвиток у таких галузях як психічна гнучкість, креативність, толерантність і вища послідовність навичок мислення. Це ті якості, які цінуються на ринку праці. Але у США недостатньо зроблено для того, щоб діти вивчали другу або навіть третю мову у початковій школі. У цьому питанні країна відстає від інших розвинених держав. Дослідження підтверджують, що студенти легше опановують вивчення іноземних мов, коли навчання починається на ранній стадії.

Завдяки ініціативі уряду США було розроблено стандарти вивчення іноземних мов

«Підготовка для XXI століття». Було досягнуто беспрецедентного консенсусу між освітянами, керівниками бізнесу, урядом і суспільством у визначенні ролі навчання іноземної мови в американській освіті. Для покращання цього питання Міністерством освіти було запропоновано впровадити положення про перехід до програм щодо повного поступового вивчення іноземних мов у початковій школі. Ця програма розрахована на декілька десятиліть і поступово втілюється в життя. Урядом виділяється необхідне фінансування державних шкіл для вирішення цього важливого для країни питання.

Технології і демографія змінюють світ і змінюють Сполучені Штати. Американський уряд докладає зусиль для адаптації освітніх напрямків для імплементації цих змін. Сумісна робота всіх державних органів сприяє кращому вивченню іноземних мов у школах країни. Це допоможе забезпечити працеспроможне населення робочими місцями, зробити державу більш безпечною у світі та підвищити рівень освіти американських дітей.

Світ увійшов у вік глобальної комунікації і культурного розмаїття. Зараз американцям більш ніж кому-небудь необхідно озброїтись, крім англійської, й іншими мовами, для того щоб працювати, жити і бути економічно конкурентоспроможними у цьому світі.

Щоб підготувати американських громадян до цього нового світу, необхідно розбудувати здатність серед усіх американців бути багатомовними і мультикультурними громадянами. Це потребує спроможності об'єднання всіх урядових і освітніх інституцій по всій країні. Це довгостроковий процес, який повинен стати фундаментальною частиною освіти американських дітей.

Як зазначив Річард Брехт, колишній директор центру вивчення мов університету Маріленд, США починає помічати велику кількість ініціатив простих людей, які з'являються на рівні штатів. «Вони змінюють картину поступово, але значно».

1. The state of foreign languages capabilities. URL: https://fas.org/irp/congress/2000_hr/hr_091400.html.
2. URL: <https://www.cfr.org/report/us-education-reform-and-national-security>.

Хрипко Людмила Володимирівна
завідувач кафедри,
кандидат наук з фізичного виховання, доцент

Гуржій Олександра Сергіївна
викладач кафедри фізичного виховання
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

БЕЗПЕКА СУСПІЛЬСТВА ТА ПСИХІЧНІ СТАНИ

Проблема психічних станів та девіацій, їх впливу на поведінку особи постійно перебуває в полі зору вітчизняних та зарубіжних дослідників. Ще Чезаре Беккарія у 1764 році підготував ґрунтовне дослідження «Про злочини та покарання», в якому звернув увагу на психічні вади засуджених і акцентував увагу на необхідності їх дослідження. На думку Ч. Беккарія, відмова від жорстоких покарань за вчинення злочинів може призвести до зміни взаємовідносин у суспільстві. Відповідно, гуманне ставлення один до одного повинно сприяти зменшенню кількості злочинних проявів, підвищенню ефективності загрози застосування кримінального покарання. Крім того, швидкість реагування суспільства та судової влади на злочинні прояви повинна сприяти зниженню рівня небезпеки в суспільстві.

Ми вважаємо, що Ч. Беккарія було створено принципово нову теорію у ставленні до злочинця [1, с. 185], сформовано початок нового підходу до злочинця, що принципово відрізнявся від попередніх. Зважаючи на виділені ним основні причини вчинення злочинів, нами визначено сучасні причини вчинення злочинів в суспільстві. Такими, на наш погляд, є такі: неписані правила і традиції (так звані неписані закони) що сформувалися в сучасному українському суспільстві; причини суб'єктивного характеру; причини об'єктивного характеру. Як і за часів Ч. Беккарія, причини вчинення злочинів криються у зіткненні людських бажань, пристрастей, інтересів, які виступають рушійною силою вчинення злочинів. При цьому мало хто із тих, хто вчинив злочин, замислювалися перед його вчиненням про можливі наслідки своїх вчинків. Як правило, людина починає серйозно обмірковувати свою поведінку лише після потрапляння в стресову ситуацію, коли її викрито, і вона навіть не опікується тим, що можна було б обійтися і без вчинення злочину, а обмірковує шляхи виходу з ситуації, що склалася, уникнення кримінальної відповідальності чи покарання, зменшення сили кримінальної репресії, у чому зізнатися, а у чому – ні, як себе поводити на допитах під час досудового слідства та в суді, щоб якомога більше розжалобити слідчих та

суддів і отримати мінімальне покарання.

Можна констатувати, що людина протягом століть не змінилася. Змінюється суспільство та його економіка, політичні системи, лідери, рівень освіти та інформаційного забезпечення, швидкість життя та соціальних процесів, а людина продовжує залишатися такою ж гнівною, ревнивою, корисливою, жадібною, хтивою, заздрісною, мстивою тощо. Нікуди не протягом століть не поділися кар'єризм, бажання за рахунок іншого покращити свій авторитет, привласнити чужі досягнення у будь-якій сфері. Незважаючи на сформовану в країні систему виховання та навчання дітей і молоді, ми все ж маємо випадки вчинення аморальних вчинків у будь-якому віці, коли особа навіть не замислюється над тим, як її вчинки будуть сприйняті оточуючими, які наслідки вони потягнуть. Те ж саме характеризує й осіб, які порушують норми кримінального закону. Особи, які вчиняють злочини, не замислюються над тим, що буде відчувати інша особа при вчиненні стосовно неї злочину; а якби сам злочинець опинився на місці жертви, – то що він би відчував; як родичі жертви сприйматимуть факт вчинення злочину та його наслідки тощо. Проблема сучасної людини, а не лише особи злочинця полягає у тому, що вона перестає бути «людиною», а перетворюється в різні періоди свого життя на «колектив», «члена групи», «електорат», «соціум», а то і просто «біомасу». Всі ці терміни нам знайомі нам із нашого повсякденного життя, щоденних новин, спілкування з найближчим оточенням. І якщо перші два іще біль-менш прийнятні, і вони спрямовані на формування у особи сучасного громадянина його громадянської позиції, небайдужості, розуміння власних інтересів та інтересів колективу і малої групи, то інші – фактично нівелюють роль особистості, зводять її до суто біологічної одиниці, яка не впливає ні на що в суспільстві. Таким чином виникає відчуження людини від оточуючого світу, несвідоме небажання не бути знеособленою масою, проявити себе, показати свою значимість, навіть і шляхом виходу за межі дозволеного, шляхом вчинення злочину. В середовищі школярів та студентів вищого закладу освіти також проявляється таке бажання особи виділитися із загальної кількості тих, хто навчається, показати свої здібності, можливості, бажання. Одні обирають цілком законний та логічний спосіб – добре навчатися, брати участь у громадській роботі, в наукових та творчих конкурсах тощо, вивчати іноземні мови, а інші – стають на шлях «пливти за течією». Звичайно, що таких менше, але на загальному фоні ті, хто має іншу позицію, проявляють себе інколи більш яскраво, ніж потрібно і може бути.

Оскільки переконання у можливості вчинення злочину формується в особи протягом не одного дня, ми вважаємо, що основна увага в суспільстві повинна приділятися вихованню молодого покоління, щоб забезпечити їх від переходу на хибний шлях.

Зважаючи на це, вважаємо, що в сучасному українському суспільстві повинна бути інакше сформована і система профілактики злочинності і система виховання в навчальному закладі будь-якого рівня. Виховання та навчання повинно бути спрямоване на виховання, перш за все, людини, а не надання освітніх послуг. Не може послугою бути виховання дитини, її навчання бути людиною, оскільки це невід'ємний і нерозривний процес формування особистості, не просто біологічної одиниці, а активного члена суспільства, особи, яка буде мати бажання формувати навколо себе таку систему суспільних відносин, в якій буде комфортно жити їй і її родині, майбутнім поколінням, і де буде зберігатися повага до старшого покоління, його досвіду життя та діяльності на користь суспільства.

1. Беккариа Ч. О преступлениях и наказаниях: репринтное издание. М., 1939. 174 с.

Хрипко Людмила Володимирівна
завідувач кафедри,
кандидат наук з фізичного виховання, доцент

Черкас Віталій Володимирович,
Порохнявий Андрій Вікторович –
викладачі кафедри фізичного виховання
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

БЕЗПЕКА СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА ТА «НОРМА» І «ПАТОЛОГІЯ» В ПСИХІАТРІЇ

Проблема психічних станів, психічної норми та патології є актуальною для психіатричної та кримінологічної наук протягом багатьох століть. Їх вплив на поведінку особи постійно перебуває в полі зору вітчизняних дослідників проблем профілактики злочинності та поведінки, що відхиляється від норми (девіантної). Поняття норми залежить значною мірою від тієї історичної епохи, в якій перебуває аналізоване суспільство, його соціально-економічного ба-

зису, структури суспільства, розподілу на класи та прошарки, расової, національної приналежності, рівня та характеристики моральних норм, які в ньому підтримуються та панують. Також на поняття та зміст психічної норми залежить і від низки інших факторів.

Сучасна психіатрична клініка та судова експертиза психічних станів особи показує, що «нормальні» і «ненормальні» переживання особи та вчинки, обумовлені такими станами та процесами, можуть проявлятися як у психічно здорових, так і у психічно хворих осіб. Також прояви цих станів можливі і у тих категорій осіб, які не мають стійких психічних відхилень, а інколи можуть впадати у стан психічної девіації. Психічний стан таких осіб, якщо користуватися кримінально-правовими термінами, можна назвати станом обмеженої осудності, який характеризується тим, що більшість часу особа перебуває в цілком нормальному з точки зору психіатрії психічному та емоційному стані, але інколи, при впливі певних нестандартних та збуджуючих ситуацій, може не повною мірою усвідомлювати свою поведінку та не повною мірою керувати нею. Але, як правило, такі стани швидкоплинні, вони не мають такого затяжного характеру, як психічна хвороба, і не тягнуть за собою патологічних змін психіки людини, які, зазвичай, є незворотними.

Виокремлені із загального життєвого контексту та психічних процесів вчинки людини можуть отримувати оцінку як психічної норми, так і психічної патології. Вітчизняні автори ще у 1970-ті рр. підкресливали, що 60-90 % психічно здорових осіб можуть виявляти ознаки, віднесені переважно до психічних патологій, що спостерігаються у психічно хворих осіб. Таке перманентне пояснення таких психічних проявів, як епізодичні ситуативні коливання настрою, нестриманість, надмірний прояв емоцій, тривожність, стомлюваність, дратівливість, не мають науково-теоретичного та практичного підтвердження. А це означає, що і у цілком психічно здоровій особі можуть проявлятися такі емоційні та психічні стани, що можна віднести до патологічних.

Звичайно, що таке тлумачення психічних станів, а саме психічної норми та психічної патології, не дозволяє найбільш повно сформулювати їх якісні відмінності, усунути прогалини в цьому питанні.

В біології та медицині норма і патологія, їх визначення пов'язані з різноманітним психічних проявів однієї особи в різні періоди її життя, за різних умов або у різних осіб за однакових душевних переживань та умов життя. Однак ступінь пристосованості особи до середовища, в якому вона перебуває, є одним із критеріїв оцінки «нормальності / ненормальності» її психічного стану. Одним із найбільш важливих та значимих умов нормального, адекватного стану організму людини як біологічної істоти є відповідність його функціонування тим умовам середовища, в якому людина перебуває більшу частину часу, а також її здатність до результативної та активної співпраці, взаємодії з іншими об'єктами середовища.

Поняття «здоров'я» передбачає наявність саме тієї норми, що характеризує психічний стан «нормальної» особи, зі здоровою психікою, адекватної до умов середовища та зовнішніх подразників. Хоча воно може містити і певні відхилення (недоліки) за окремими показниками.

Виходячи із цього, «норма» повинна характеризуватися в ідеалі поєднанням ідеального фізичного (соматичного) здоров'я та практичного (психічного) здоров'я. оскільки «хвороба» – поняття більш вузьке, ніж патологія, воно передбачає наявність обов'язково активного хворобливого процесу в фізичному тілі особи, що може мати наслідки у вигляді динаміки до одужання або загострення хвороби та дефекту фізичного тіла (патологічні реакції, наприклад на певні ліки чи їжу, напої; патологічні процеси, наприклад у вигляді хронічних захворювань, що періодично, при різних негативних факторах середовища можуть загострюватися). Також патологічними можуть бути і психічні стани, що не характеризуються активними патологічними змінами (динамічними, процесуальними), але у поєднанні з патологічними морфологічними та функціональними відхиленнями від норми можуть потягти за собою неадекватне пристосування до умов життя, в яких перебуває особа.

Термін «патологія» включає ті патологічні реакції, процеси, стани, розвиток, що відхиляється від загальноприйнятої в психіатрії «норми».

Однак психіатри, на відміну від юристів, не можуть дати чіткого розмежування норми і патології, критеріїв їх розмежування, розмежування психофізіологічних реакцій та психічних функцій, оцінки поведінки особи. Всесвітня організація охорони здоров'я пропонує психічно здоровою вважати особу, яка характеризується нормальним розвитком психічних функцій, відрізняється від інших фізіологічним, духовним та соціальним благополуччям, і зберігає здатність адекватно адаптуватися до оточуючого природного і соціального середовища, до активної виробничої та інших видів діяльності [1].

На наш погляд, таке визначення потребує удосконалення на основі детальних та глибоких досліджень норми і патології в психіатрії на основі дослідження особи злочинця та правопорушника.

1. Ганнушкин П.Б. Избранные труды. М.: Медицина, 1964. 292 с.
2. Кербинов О.В. Избранные труды. М.: Медицина, 1971. 312 с.
3. Ушаков Г.К. Пограничные нервно-психические расстройства. М.: Медицина, 1978. 400 с.

Савенко Вікторія Петрівна
старший викладач кафедри
кримінального права та кримінології
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ТОРГІВЛЮ ДІТЬМИ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОМ УКРАЇНИ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Проблема торгівлі людьми існує в суспільстві дуже давно. Згідно ст. 4 Загальної декларації прав людини, ніхто не повинен бути у рабстві або у підневільному стані; рабство і работоргівля забороняються в усіх їх видах. Не дивлячись на те, що на вирішення цього питання в світі виділяються чималі кошти, кожна країна на сьогоднішній день в тій чи іншій мірі є задіяною в торгівлі людьми.

У статті 149 Кримінального кодексу (далі – КК) України передбачено відповідальність за злочин, що має назву «Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини», одним з кваліфікованих видів якого є торгівля дітьми. Згідно з офіційними статистичними даними Державної судової адміністрації України, щороку в Україні за вчинення торгівлі людьми засуджується більше двадцяти осіб, при чому, майже половину з них становлять особи, які вчинили такі дії щодо неповнолітнього.

Той факт, що торгівля людьми є досить поширеним та небезпечним злочином, зумовлює актуальність вивчення цього явища, яке зародилось у стародавні часи і до сьогодні продовжує існувати. Особливо це стосується дітей, оскільки вони ще не здатні себе захистити та дуже часто стають жертвами різних злочинів. Знову ж таки актуалізується питання запровадження в Україні системи ювенальної юстиції.

Слід зазначити, що з 2001 року ст. 149 КК України змінювалась два рази, при чому останній 06 вересня 2018 року Законом України «Про внесення зміни до статті 149 Кримінального кодексу України щодо приведення у відповідність з міжнародними стандартами» – з назви та диспозиції статті було виключено словосполучення «або інша незаконна угода щодо людини», оскільки якщо людина стає об'єктом будь-яких правовідносин, це має визнаватися злочин у будь-якій країні. Не може бути законної угоди щодо людини, і саме цю м'яко кажучи неточність законодавець усунув.

Взагалі поняття торгівлі людьми в національному законодавстві вперше з'явилося у 1998 р., коли Законом України від 24 березня 1998 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України в зв'язку з прийняттям Закону України «Про внесення змін і доповнень до Кодексу про шлюб та сім'ю України», КК України було доповнено статтею 124¹ «Торгівля людьми».

Метою нашого дослідження може бути вдосконалення теоретичних положень науки кримінального права щодо кримінальної відповідальності за торгівлю дітьми та вироблення науково обґрунтованих рекомендацій щодо вдосконалення відповідних положень законодавства та практики його застосування. У зв'язку із цим робота буде зорієнтована на вирішення таких завдань:

- дослідити розвиток закону про кримінальну відповідальність за торгівлю дітьми;
- проаналізувати сучасний стан вітчизняного законодавства щодо кримінальної відповідальності за торгівлю дітьми;
- охарактеризувати ступінь відповідності криміналізації в КК України торгівлі дітьми підставам та принципам криміналізації;
- дослідити об'єктивні та суб'єктивні ознаки конкретних складів злочинів, які передбачають відповідальність торгівлю дітьми;
- розкрити спеціальні питання відповідальності за торгівлю дітьми;
- розробити пропозиції та рекомендації щодо вдосконалення закону про кримінальну відповідальність за дітьми.

Об'єктом дослідження може бути визнано суспільні відносини у сфері кримінально-правової охорони волі, честі та гідності людини.

Предметом дослідження буде виступати кримінальна відповідальність за торгівлю дітьми.

Отже, відповідальність за торгівлю людьми за кримінальним правом України є досить актуальною проблемою для спроби її вирішення на рівні кандидатської дисертації, а тому цією доповіддю запрошуємо наукову громадськість до дискусії.

Наукове видання

МІЖНАРОДНА ТА НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА:
ТЕОРЕТИЧНІ І ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ

*Матеріали III Міжнародної
науково-практичної конференції*

(м. Дніпро, 15 березня 2019 року)

Українською, російською та англійською та мовами

Редактор, оригінал-макет – *А.В. Самотуга*

Редактори: *Н.Ю. Веріго, Л.В. Омельченко*

Підп. до друку 01.03.2019. Формат 70x108/16. Друк – трафаретний (RISO), цифровий.
Гарнітура – Times. Папір офісний. Ум.-друк. арк. 28,80. Обл.-вид. арк. 31,80.

Тираж – 180 прим. Замовлення № 03/19-зб

Надруковано у Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ
49005, м. Дніпро, просп. Гагаріна, 26, т. (056) 370-96-59

Свідоцтво про внесення до державного реєстру ДК № 6054 від 28.02.2018